
Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the "Nirnaya-sagar" Press, 26-28, Kolbhat Street, Bombay.

Published by Mulchand Hirachand Bhagat, Managing Trustee, Mahāvira Swāmī Jain Mandir,
Jinadatta Sūri Jnāna Bhandār, Pydhuni, Bombay 3.

सम्पादकीय-वक्तव्यम्—

अपि सार्वभौमसिद्धान्तकल्पतरुसुमसौरभवासितस्वान्ताः सज्जनाः ! इह खलु जैनेन्द्रशासने सकलशास्त्रशिरोमणित्वेन समग्राभीष्टसम्पादकत्वेन च स्वमरिच्चाऽधरितकामकुम्भ-चिन्तामण्याद्यविकलवाञ्छितसम्प्रापकवस्तुभातस्य सुविश्रुतस्य दशाश्रुतस्कन्धाष्टमाध्ययनरूपस्यास्य श्रीमत्पर्युषणाकल्पसूत्रस्य को नामार्हदुपामकः सकणोऽपरिवितः समस्ति ? प्रत्यब्दं प्रतिस्थलं च साम्प्रतं प्रायः सर्वैरर्हदुपासकैर्वाव्यमानत्वात् श्रूयमाणत्वाच्च । विहिताः सन्त्यस्योपरि चूर्णे-टिप्पन-निरुक्त-वृत्त्यन्तर्वाच्यादयोऽनेके व्याख्याग्रन्थाः प्राचीनैर्वाचीनैश्चाप्याचार्योपाध्यायसुनिमतछिकाभिः, तेज्वेषा कल्पार्थ-योधिनी नाम वृत्तिः पृथगेव स्वस्वरूपं विभ्रती विद्वज्जनकरकमलेषूपस्थिता भवति ।

सञ्जातः सद्गद्गोऽस्या विनयेन्दुसुरीयकल्पटिप्पन-जिनप्रभसूरिसन्दब्धसन्देहविषयिणी-समयसुन्दरीयकल्पलतावृत्त्याद्याधारेण । सद्गद्गकाश्चास्याः प्रवचन-प्रभावक-सरतरगाच्छनभोनभोमणि-क्रियोद्धारक-श्रीमन्मोहनमुनीश्वरविनेयविनेयाः स्वर्गीयानुयोगाचार्य-श्रीमत्केसरमुनि-गणिवराः ।

प्रोक्ताः सन्त्यत्र त्रयोऽप्यधिकारा नवापि च व्याख्यानानि स्थले स्थले प्रसङ्गोचितानेकग्रन्थोद्धृतसुभाषितादिसंयोजनात्मिकया सुन्दरपद्धत्या पूज्यवरैरेभिर्वादि-स्थलानि तु प्रायः सर्वाण्यपि सप्रपञ्चं वर्णितानि, विशेषतो “गर्भस्य-उदरसत्त्वस्य हरणं-उदरान्तरसङ्ग्रामं गर्भहरणं” (इति स्थानाद्गृत्तौ कल्पकिरणा-रयामपि च) “गर्भस्य-स्त्रीकुक्षिसमुद्भूतसत्त्वस्य हरणं-अन्यस्त्रीकुक्षौ सङ्ग्रामं गर्भहरणं” (इति प्रव० सारो० वृत्तौ) “गर्भस्य हरणं-उदरान्तर-मोचनं” (इति कल्पसुबोधिमया) “गर्भस्य-श्रीवर्द्धमानरूपस्य हरणं-त्रिशालाकुक्षौ सङ्ग्रामं गर्भहरणं” (इति कल्पदीपिकायां) इत्यादिनाऽनेकैर्व्या-वर्णितमत्यस्वरूपस्य देवानन्दाकुक्षितत्रिशालाकुक्षौ गर्भाधानतया संस्थापनलक्षणस्य श्रीवीरगर्भापहारस्य “अकल्याणक(अश्रेयो)भूतस्य गर्भापहारस्य” (इति कल्पकिरणावल्या) “नीचैर्गात्रविपाकरूपस्यातिनिन्द्यस्याश्चर्यरूपस्य गर्भापहारस्य कल्याणकत्वकथनं अरुचितं” (इति कल्पसुबोधिकायां) “गर्भाप-हारोऽष्टमः” (इति कल्पसु० टिप्पन्यां) इत्यादिप्ररूपणलक्षणं सागरान्तवृषाद्युपज्ञं अकल्याणकमतं सर्वाभिमताभियुक्तश्रीमद्गद्गबाहुस्वामि-हरिमद्रसूर्यभयदेव-सूर्यविचनदर्शनेन सम्यक्तया निर्लोष्ठितः । सुविहितशास्त्रोत्तीर्णमैतन्मतमित्यनेकैः शास्त्रप्रमाणैर्हेतुयुक्तिभिश्च सम्यक्साधितम् ।

प्रभुनिर्वाणतिथिरमावास्या पाक्षिकदिनमिति प्रसङ्गेन विहितायां टिप्पनीगतपाक्षिकचर्चायामप्यनेकैः सर्वमान्यप्राचीनशास्त्रप्रमाणैर्निर्धार्य प्रद्वीतं, यदुत-
आदितः पञ्चदश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमणमभूत्, परं कालकसूर्योचरणया चतुर्थीपर्युपगणप्रवृत्त्यनन्तरमेव पञ्चाशदिनानां परिपूर्त्तये नियमितं चतुर्दश्यां तत्करणं
प्राचीनाचार्यैः, अन्यथा पाक्षिक-चातुर्मासिकयोरैक्यकरणं सार्वीयाज्ञोत्तीर्णमेव स्यात् ।

एतेन साम्प्रतं चतुर्दशी-पञ्चदशीक्षये त्रयोदश्यां पाक्षिकं चातुर्मासिकं च, चतुर्थी-पञ्चमीक्षये च तृतीयायां सांवरसरिकं प्रतिक्रमणं स्फुटमागमाचरणोभयो-
त्तीर्णं, एवमेव पञ्चदशी-पञ्चमीवृद्धौ युगप्रधानाचरितां सूर्योदयान्वितां चतुर्दशी-चतुर्थीं च विहायाद्यायां सम्पूर्णमोगायां पञ्चदश्यां पञ्चम्यां च पाक्षिक-चातुर्मासिके
सांवरसरिकं च प्रतिक्रमणं स्पष्टमेव युगप्रधानाचरणमक्षनमित्यपि सम्यक्सिद्धितम् ।

सामाचार्यां (वृत्तौ टिप्पन्यामपि च) सुष्ठु विहिता अधिकमासीयाऽपि चर्चा, सम्यक्त्वया साधितं दृहल्लपचूर्ण-सिद्धीयचूर्ण-कुलमण्डनचार्यकृतकल्पा-
वचुर्योदिवचनैः श्रावणभाद्रपदान्यतरवृद्धावपि पञ्चाशत्तैव, न त्वशीत्या दिनैर्युक्तं संवरसरप्रतिक्रान्त्यादिसांवरसरिककृत्वविशिष्टगृहिज्ञातपर्युपगणपूर्वाराधनमिति,
नूतनमेवैतच्चैत्यवास्त्युपसं कालचूलारूपाधिकमासाविवक्षणमतमित्यपि दृहल्लपचूर्ण्यादिसर्वाभिमतताभियुक्तशास्त्रप्रमाणैरनेकैश्च हेतुदृष्टान्तैः सम्यद्धनिर्णीतम् ।

इत्याद्यनेकेषु विवादास्पदीभूतेषु विषयेषु सागरान्तदृष्टकल्पैः प्रयुक्तानामनेकविधानां शास्त्रोत्तीर्णयुक्तीनां शास्त्रानुगतयुक्तियुक्तप्रत्युत्तरप्रदानप्रविष्णुताऽवा-
सावियं सहायिका प्रसङ्गानुगतनानासुभाषितसङ्गहेण वाचकानां श्रोतृणामपि चापूर्वसोरकर्षपोषिकाऽपि च भविष्यतीति विभाव्य विहितं प्रकाशनमेतस्याः ।

सर्वजीवैः सह क्षमापनाकरणादिना कर्मविच्छेदनाय नियमितेषु पर्युपगदिनेषु किं प्रयोजनं विवादप्रस्थानां विषयाणां चर्चया ? इत्याद्यगम्यैः कारणैर्यद्यपि
नोद्भाविता विवादास्पदविषयीया युक्तयः कल्पकत्वादिषु, परं कालानुभावाधायो मूयाञ्जनो विद्यमानेऽपि मूयस्यप्यन्तरेऽसेदमेव मन्यते, नैतावन्मात्रमेव, किन्तु
प्रतिवर्षं प्रतिस्थलं चाकर्ण्यमानैः पक्षान्तरीयवृत्तिगतैर्युक्त्याभासैः सन्दिग्धोऽपि मूयाञ्जनो भवति, स तावदनया युक्तिलेशं निशम्य जानातु तत्त्वमित्यनुकम्पया
“शुभे यथाशक्ति यतनीय”मिति शिष्टोपदेशमनुसृत्य विहितोऽयं प्रयत्नो यथाशक्यदिप्पन्यादिभिः परिष्कृत्यासाः प्रकाशने ।

महदनुग्रहो विहितः परमाराध्याचार्यप्रवर-श्रीमज्जिनरत्नसूरिवरैः सर्वप्रकारेण सहयोगप्रदानतोऽस्याः सम्पादने संशोधनेऽपि चानुष्ठितं महत्साहाय्यं परम-
पूज्य-परमोपास्यश्रीमल्लविधुमुनिपाठकप्रवरैः श्रीमन्नद्रमुनिश्रिश्च, निर्णयसागरमुद्रणालयसत्कैः पण्डितप्रकाण्डैः काव्यतीर्थोपपदैः ‘श्रीनारायण राम आचार्य’ इति
सुनामधैर्यैश्चापि गृफसंशोधनेऽनेकशो योग्यसूचनाकरणादिना, अतस्तेषां सर्वेषामुपकारं सर्वदा स्मृतिपथमानयामि ।

विहितं चैतस्याः प्रकाशने द्रव्यसाहाय्यं निम्नोच्छिखितैस्त्वारप्रकृतिकैर्महाबुभावैः—

- २५० श्वेरी-कस्तूरचन्द कल्याणचन्द, ह० तलकचन्दभाई-सुरत
२०० श्वेरी-पानाचन्द भगुभाई तथा मोतीचन्द भगुभाई-सुरत
१०० श्वेठ-उदयचन्दजी हालाखण्डी-पाली (मारवाड)
७५ ज्ञाननैमित्तिकं, ह० श्वेरी शांतिचन्द बाबुभाई धेलाभाई-मलजी-सुरत
५१ श्वेठ पूनमचन्दजी गुलावचन्दजी गोलेछा-फलोदी (मारवाड)

पूतदतिरिक्तं सर्वं व्ययमार्पितं श्रीपालराससुदुणावशिष्टाज्ञानद्रव्यान् मुम्बई-जिनदत्तसूरिशानभण्डारकार्यवाहकैः

अतः सर्वेऽव्येते महाबुभावाः शतनाः सायुवादानर्हन्ति, करणीयमनुकरणमेतेषामन्यैरप्युदाराशयैः भीमकिरेतात्प्रत्यप्रकाशने नान्यमर्थेष्वपरिभा ।

विहितेऽप्यायासे संनोपनकर्म्मणि मतिमान्ध-प्रमाद-आन्त्याद्यनेकविधैर्नियन्त्रैस्सञ्जातानां इष्टिपथावतीर्णानामनुदीनां यद्यपि शुद्धिपत्रकं विव्यञ्जं, तथापि प्रायमिकप्रयासत्वान्मनुष्यभावसुकमशुद्धिस्वभावाच्च तदतिरिक्ता अपि याः काश्चनाशुद्धयो इगोचरीभवेयुस्ताः सम्मार्जयन्तु प्रकृतिदयालवो भीषणाः संसृजयन्तु च मां, वेनाग्रिमे संस्कारणे मार्जमसौकर्यं स्यादित्यमर्थयते—

संमत् १९९९ चैत्रशुक्ल २ बुधे
श्रीरत्नैत्यनिधिते स्मरतरुच्छेषाश्रमे
मुम्बापुर्यां

प्रकल्पिताञ्जलिर्दृत्तिसङ्गाहकपूज्यपादपाथोजमशुक्रो

बुद्धिसागरो गणिः

सूचनं-शुद्धिपत्रकानुसारं संशोध्यैव वाचनीयैषा प्रतिः सङ्कदयैरिति ।

शुद्धिपत्रम्

पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्	पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्
२	१	१३	धर्म,	धर्मः,	३९	१	७	अशुद्धम्	शुद्धम्
५	२	१४	ज्ञातव्याः	ज्ञातव्याः	"	"	१३	प्राण	प्रमाण
१२	१	१३	स्यतो	स्यतः	४०	२	५	"यथा स्यात्तथा"	इति न युज्यते
"	२	१०	समर्त्वं	समर्त्वं	"	"	१२	प्रमाणन्वि	प्रमाणान्वि
१५	१	४	स्तोमं	स्तोमो	४२	१	१	उज्ज्व	उज्ज्व
"	"	१२	लोकोचोत	लोकोचोत	"	२	३	सह	सण्ह
"	२	७	निश्चितम्	निश्चितः	"	"	११	कौटुम्बिके	कौटुम्बिके
१८	१	२	देवणंदा	देवणंदा	४४	१	१०	तं	तत्
"	"	५	भान्ति	भ्रान्ति	४६	१	१३	"	"
"	"	१०	चान्तमु	चान्तमु	"	२	१४	"	"
१९	२	१	मन्त्र	मन्त्रे	४७	१	५-८-९-१२	पहसिष्वप्येवमेव	

पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्	पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्	पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्
५०	२	१२	काराः	कराः	६६	२	१३	दुर्वि	खलु वि	७६	२	१०	केट	कोट
५१	२	१४	गेमं	गेमं	६७	"	९	यावनो	यावनो	७७	२	७	'सह'	इति न युज्यते
५२	१	१३	पीत	प्रातःपीत	६८	१	१	आगा	अगा	७८	"	११	स पुत्रायाः	सपुत्रायाः
"	"	"	नादवर्गव	नाव	"	"	८	"	"	७९	१	८	यति	यतः
५३	१	३	फुल्ल	फुल्ल	६९	"	४	कृथा	कृथाः	८५	२	१	भम्मा	भम्मा
५४	१	१२	सम्बाध	संवाह	७१	१	७	हस्तोत्तरा-	हस्तोत्तरा-	८७	१	१	अविगंधं	अविगंधं
"	"	"	सम्बाधि	संवाहि	"	"	"	भिःसमं	भिःसमं	९३	२	१०	बिबुधा	बिबुधा
५६	"	२	दिसि	दिसी	७२	१	२	देवेहि	देवीहि	९५	१	११	पृच्छयैव	पृच्छयव
६०	"	१४	ऽऽपगाः	ऽपगाः	"	"	९	हतां	हतां	"	"	"	श्रुटि	श्रुटित
"	२	९	सज्जइ	सिज्जइ	"	२	१०	तेजाः	तेजा	९६	"	२	न्तेत	न्ते त
६२	"	१३	गेमं	गेमं	७३	१	२	स्थानं	स्थाने	९७	"	२	बहु	बहु
६३	"	४	निहाणइं	निहाणाइं	७४	"	७	प्रत्येकं	सहस्रं	९८	"	१४	गोशाद्धखि	गोशाद्धखि
६५	१	२	समुप	समुप	७६	"	११	तैः	ताभ्यां	१०१	२	१२	पात्रा	पात्री

पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्	पत्रं	पृष्ठं	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्
१०३	१	१३	सममनः	सममनाः	१२६	२	१४	द्विभक्ति	द्विभक्ति
१०४	१	७	पद्मशं	पद्मशत	१२८	१	४	क्षम	क्षाम
"	२	१०	द्विधा	द्विविधा	"	२	१४	त्रौक्तौ	त्रौक्तौ
१०९	१	५	स्तमा	स्तसा	१३०	"	१२	द्रवीण	द्रविण
१११	१	१०	नन्त	नन्तर	१३१	१	५	त्तरयत्	त्तरं ददौ
११३	२	५	न्यादिक	न्यादिस्थिरक	"	"	७	"नाल"	इति न युज्यते
११४	१	६	णो म	णो भगवान्म	"	२	२	हरिय	हरिर्य
"	"	१३	काप्य	काप्या	१३३	२	८	पशुना	पशुना
११७	२	१२	द्विणि	द्वूर्णि	१३४	१	१	क्षयते	क्षते
११९	२	१२	श्लोकस्य	श्लोके	"	२	११	भाए	माए
"	"	१४	रुमा	रुमा	१३६	१	९	विष्णु	विष्णो
१२५	१	१३	मपस्थिका	मस्थिका	१४१	"	१४	द्वये	द्वर्पे
"	२	९	दित्रिभि	दिभि	१४३	१	१	दीघ	दीर्घे

॥ ४ ॥

ॐ पञ्चपरमेष्ठिन्यो नमः

श्रीमन्मोहन-यशःसारक-जैनग्रन्थमालायां-

श्रुतकेयलिश्रीमद्भद्रबाहुस्वामिसङ्कलितं पर्युषणाकल्पनिर्युक्त्वन्तर्वाच्यादिविविधव्याख्यातः स्वर्गीयानुयोगाचार्य-
श्रीमत्केशरसुनिगणिवरसङ्गृहीतया कल्पार्थबोधिन्यभिधयाऽल्पव्याख्या सहितं

पर्युषणाकल्पसूत्रम् ।

प्रणम्य श्रीजिनं वक्ष्ये, व्याख्यां कल्पार्थबोधिनीम् । वाचने श्रवणे चाल्पां, स्वल्पमत्युपकारिणीम् ॥ १ ॥

स्थिता वर्षाचतुर्मास्यां, पर्युषणां हि साधवः । कुर्वन्ति मङ्गलार्थं च, कल्पसूत्रस्य वाचनाम् ॥ २ ॥

कल्पशब्देन साधूना-माचारोऽत्र प्रकथ्यते । दशभेदाश्च कल्पस्य, निर्युक्त्वादिषु ते यथा ॥ ३ ॥

आचेलकुहेसिये-सिजाथरारथेपिंडकिइकम्ममे । वर्यजिडुपडिक्कम्मणे, भासं पज्जोसणांकप्पो ॥ १ ॥

व्याख्या-“आचेलक्क”ति आचेलकथं-(अचेलकत्वं,) बह्वरहितत्वं, तत्र प्रथमान्तिमजिनतीर्थं सर्वेषां साधूनां
श्वेतमानोपेतजीर्णप्रायतुच्छ(अल्पमूल्य)वस्त्रधारित्वेनाचेलकत्वं । सत्यपि वस्त्रे कथमचेलकत्वं ? इति चेद्यथा-कृत-

पोतिका नदीसुत्तरन्तो जना वदन्ति यन्नग्रीभूतैरस्माभिर्नदीरुतीर्णा' एवमेव तन्तुवायजरजकादींश्चापि वदन्ति-
'शीघ्रं देह्यसद्ब्रह्मणि, नशाः सो वयमि'ति, तथैव साधूनां सत्यपि वस्त्रे जीर्णप्रायतुच्छत्वादिहेतुनाऽचेलकत्वमेव
विवक्षितम् । अत इदमपि सिद्धं-यन्निशीथादिप्रोक्तप्रायश्चित्तं पीतादिवर्णोपेतं वस्त्रं वीरजिनतीर्थसाधूनां न
कल्पत एव । मध्यमजिनतीर्थसाधूनां तु केषाञ्चिन्मूर्च्छाद्यभावे बहुमूल्यविविधवर्णवस्त्रपरिभोगानुज्ञासद्भावेन
सचेलकत्वं, केषाञ्चिच्च मूर्च्छादिदोषसम्भवे श्वेतमानोपेतवस्त्रधारित्वेनाचेलकत्वमपि १ ।

“उद्देशि”त्ति औद्देशिकं-साधुनिमित्तं कृतमशनादि, तच्च आद्यन्तिमजिनतीर्थे एकमुद्दिश्य कृतं सर्वेषां
साधवादीनां न कल्पते, मध्यमजिनतीर्थे तु यं साधवादिकमुद्दिश्य कृतं तत्तस्यैव न कल्पते, अन्येषां कल्पते २ ।

“सिञ्जाय”त्ति शय्यां-गृहं दत्त्वा तरतीति शय्यातरो-गृहस्वामी, उपाश्रयदाता, तस्य अशनादिचतुर्विध
आहारस्तथा वस्त्र-पात्र-कम्बल-रजोहरण-सूचि-पिष्टपलक-नखरदन-कर्णशोधनरूपो द्वादशप्रकारः पिण्डः सर्वजिन-
तीर्थं सर्वसाधूनामुत्सर्गतो न कल्पते, अतिप्रसङ्ग-वसतिदौर्लभ्यादिवहुदोषसम्भवात् । अपवादतस्तु शक्य
देशग्रामाधिपयोश्च क्रमेणैकैकं दिनं शय्यातरो विधेयः, एवं च सति दिनत्रयादुपरि चतुर्थे दिने गृहस्वामिन

१ यत्र गृहे रात्रौ सुप्तं रात्रिकं प्रतिक्रमणं च कृतं स शय्यातरो भवति, यदा चैकत्र सुप्तमन्यत्र च रात्रिकं प्रतिक्रान्तं तदा द्वावपि शय्यातरो, यदा तु रात्रौ चतुरः
प्रहरान् यावज्जाग्रति, ततः प्राभातिकं प्रतिक्रमणमन्यत्र कुर्वन्ति तदा यत्र गृहे स्थिताः स शय्यातरो न भवति, यत्र प्रतिक्रमणं कृतं स्यात्स एव भवति, वसति सङ्कीर्णत्वादिना
यद्यनेकेषु गृहेषु तिष्ठन्ति साधवस्तर्हि यत्र गुरवस्तिष्ठन्ति स शय्यातरो भवति, नान्ये गृहाधिपाः ।

आहारादिकं न कल्पते इति वृद्धाभ्यायः । तृण-डगल-भस्म-मल्लक-पीठफलक-शल्या-संस्तारक-लेपादिवस्तूनां सोपधिकशिष्यस्य च ग्रहणं तु कल्पते, बाह्यपरिभोगत्वेन तेषां भगवताऽनुज्ञातत्वात् ३ ।

“रायपिण्ड”ति राजपिण्डः, तत्र राजा-छत्रधरः सेनापति-पुरोहित-श्रेष्ठ्य-माल्य-सार्थवाहरूपैः पञ्चभिलक्षणैर्युतो मूर्द्धाभिपिक्तस्तस्य अशनादिचतुर्विध आहारो वस्त्रं पात्रं कंबलं रजोहरणं चेल्यष्टविधः पिण्ड आद्यन्तिमजिन-तीर्थं सर्वसाधूनां न कल्पते, निर्गच्छदागच्छत्सामन्तादिभिः स्वाध्यायस्य अपशकुनबुद्ध्या शरीरादेश्च व्याघात-सम्भवात्वायलोभ-लघुत्व-निन्दादिवहुदोषसम्भवाच्च, मध्यमजिनतीर्थसाधूनां तु ऋजुप्राज्ञत्वेन पूर्वोक्तदोषा-भावे कल्पते, दोषसद्भावे नापि कल्पत इति ४ ।

“किङ्कम्”ति कृतिकर्म-चन्दनकं, तच्च द्विधा-अभ्युत्थानं द्वादशावर्तं च । द्विविधमपीदं यथायोग्यसुभयसन्ध्यं सर्वजिनतीर्थेषु सर्वैरपि साधुभिः साध्वीभिश्च यथाज्येष्ठानुक्रमेण नित्यं कर्तव्यं, किमुक्तं?, लघुसाधुना ज्येष्ठो चन्दनीयः, साध्व्या तु शतवर्षदीक्षितयाऽप्यद्यदीक्षितः साधुर्वन्दनीय एव, पुरुषज्येष्ठो हि धर्म इति हेतोः ५ ।

१ “तण्डगलछारमल्लग-सिज्जासंथारपीढलेवाई । सिज्जारपिंडो सो, न होइ सेहो य सोवहिओ ॥ १ ॥”

२ “असणार्ण चउकं, वत्थ-पत्त-कंबल-पायपुंछणयं । निवर्पिंडम्मि न कप्पइ, पुरिमंतिमजिणजईणं तु ॥ १ ॥”

३ एतेन श्रद्धैरपि न वन्या साध्वीति न श्रेष्ठ्यम्, श्रद्धधर्माच्छ्रमणधर्मस्य प्रधानतमत्वात्, स्वधर्मोन्वेव पुरुषज्येष्ठो धर्म, अतः श्रद्धधर्मान्वितः श्राद्धः श्राद्धीषु ज्येष्ठत्वं भजते, न तु श्रमणधर्मान्वितासु श्रमणीषु, किय-साधुवदेव साध्वीनामपि सुखपृच्छादिकं विधेयं श्रद्धैरित्युक्तं श्राद्धविधावित्यलम् ।

“वय”त्ति व्रतानि, आद्यन्तिमजिनतीर्थसाधूनां ऋजुजडत्व-वक्रजडत्वाभ्यां तथाविधज्ञानाभावात्पञ्चमहा-
व्रतानि भवन्ति, मध्यमजिनतीर्थसाधूनां तु ऋजुप्राज्ञत्वेन तानि चत्वार्येव, यतस्तेषां मते स्त्रीपरिग्रह एवेति ६ ।

“जिहृ”त्ति ज्येष्ठः, सर्वेषामपि तीर्थङ्कराणां पुरुषज्येष्ठो धर्मः, अतः शतवर्षदीक्षितयाऽपि साध्व्याऽद्यदीक्षितः
साधुर्वन्चते । अथवा ‘ज्येष्ठ’ इति वृद्धत्व-लघुत्वव्यवहारः, स च श्रीआदिनाथमहावीरजिनसाधूनामुपस्थापना-
(बृहद्दीक्षा) पर्यायेण गण्यते, अजितादिद्वाविंशतिजिनसाधूनां तु दीक्षादिनादेव, निरतिचारचारित्रत्वात्तेषां ।
सहप्रव्रजितानां पितापुत्र-मातासुता-नृपामाल्यादीनां समकमेव षड्जीवनिकायाध्ययनयोगोद्धहनादियोग्यता-
प्राप्तानां स्तोकान्तरितानां वा किञ्चिद्विलम्बेनापि पित्रादीनामेव प्रथममुपस्थापना विधेया, पुत्रादीनां सप्रज्ञत्वे च
यदि पित्रादयोऽनुमन्यन्ते तदा पुत्रादयः प्रथममुपस्थापनीयाः, नान्यथा, यथा पित्रादीनामप्रीतिर्न स्यादिति ७ ।

“पण्डिक्रमण”त्ति प्रतिक्रमणम्, अतिचारो भवतु मा वा, परं श्रीआदिनाथ-महावीरजिनसाधुभिरवश्यमुभय-
सन्ध्यं यथायोगं पाक्षिकाद्यपि च प्रतिक्रमणं कर्तव्यमेव, द्वाविंशतिजिनसाधुभिस्तु अतिचारकारणे प्रतिक्रमणं
क्रियते, नान्यथा । कारणेऽपि दैवसिकं रात्रिकं वा, न तु पाक्षिकादय इति ८ ।

“मास”त्ति मासकल्पः, स चाद्यान्यजिनसाधुभिः शेषकालेऽवश्यं कर्तव्यः, दुर्भिक्षादिकारणेऽपि शाखा-
पुरकोणकादिपरावर्त्तनेनाप्यवश्यं सत्यापनीयः, परं शेषकाले न मासादधिकं स्यात्तव्यमेकत्र, येन क्षेत्रप्रति-

यन्थादिदोषा न भवेयुः^x । अजितादिद्वाविंशतिजिनसाधूनां तु न मासकल्पनियमः, ते हि कारणाभावे देशोनां पूर्वकोटीमपि यावदेकत्र तिष्ठन्ति, कारणे च न मासमपीत्यनियतोऽयं कल्पस्तेषाम् ९ ।

“पञ्जोसणाकण्ठो”ति पर्युपणाकल्पः, तत्र ‘परि’ सामस्येन-द्रव्यक्षेत्रकालभावेन ‘उषणा’ वसनं पर्युषणा, सा द्विधा-गृह्यज्ञाता गृहिज्ञाता च, तत्र अशिवादिकारणे कदाचिद्गमनं स्यात्ततः पञ्चपञ्चदिनवृद्ध्या चन्द्रवर्षे पञ्चाशदिनं अभिवर्द्धिते तु विंशतिदिनानि यावदनभिगृहीता-अनिश्चिता स्थितिर्यस्यां सा गृह्यज्ञाता, या तु गृहिज्ञाता सा सांवत्सरिककृत्यविशिष्टा ज्ञेया । यदुक्तं-“एत्य य अणभिगगहियं, वीसइराइं सवीसयं मासं । तेण परम-भिगगहियं, गिहिनायं कत्तियं जाव ॥ १ ॥” अनभिगृहीतं-अनिश्चितं, अशिवादिभिर्निर्गमभावात्, आह च-‘असिवादिकारणेहिं, अहवा वासं न सुहु आरुद्धं । अभिवद्धियम्मि वीसा, इयरेसु सवीसइमासो ॥ १ ॥’ यत्र संवत्सरे अधिकमासो भवति, तत्र आपाढ्या विंशतिदिनानि यावदनभिग्रहिक (अनिश्चित) आवासोऽन्यत्र (चन्द्रवर्षे) सविंशतिरात्रं मासं-पञ्चाशतं दिनानी”ति पर्युपणाकल्पनिर्युक्तिगाथाभ्यां स्थानाङ्गे पञ्चमस्थानवृत्तौ श्रीमदभयदेवसूरिपृष्ठैः । अनेन सिद्धं यदतः परमभि-गृहीतं-निश्चितं गृहिज्ञातं कार्तिकीं यावद्दिनशतं अभिवर्द्धितवर्षे, चन्द्रवर्षे दिनसप्ततिं च स्यात्तव्यमिति । तथा “अभिवद्धियम्मि वीसा, इयरेसु सवीसइमासो” इति पर्युपणाकल्पनिर्युक्तौ, तथा “अभिवद्धियवरिसे वीसतिराते गते गिहिणातं

^x यत्र स्वस्य द्रव्यक्षेत्रादिसमस्तप्रतिचन्धनिममत्त्वेऽपि ‘वयं मासकृतपसत्यापका’, अमुकेन तद्द्रव्यवच्छेदः प्ररूपितः । इत्यादि सिध्याप्रलपनं तद्वक्तुः पृथुस्थूलबुद्धे-राशुमापकं, वस्तुतो भागानन्तरं लघुपुनरागृह्याऽन्यत्र गमनमेव मासकल्पो, न तु एकादिरात्रिमन्यत्रोपित्वा पुनस्तत्रैवागमनस्य नाम मासकल्पः ।

करंति, तिसु चंदवरिसेसु सवीसतिराते मासे गते गिहिणातं करंति” इति निशीथचूर्णौ, तथा “गृहिज्ञाता तु सा यस्यां सांवत्सरि-
कातिचारालोचनं लुञ्चनं पर्युषणार्थां कल्पसूत्रकथनं चैत्यपरिपाटी अष्टमं तपः सांवत्सरिकप्रतिक्रमणं च क्रियते, यथा च व्रतपर्याय-
वर्षाणि गण्यन्ते, सा चन्द्रवर्षे नभस्य शुक्लपञ्चम्यां कालकक्षयदिशाच्चतुर्थ्यामपि जनप्रकटा कार्या । यत्पुनरभिवर्द्धितवर्षे विशत्या
दिनैः पर्युषितव्यमित्युच्यते तत्सिद्धान्तटिप्पणानुसारेण, तत्र हि युगमध्ये पौषो युगान्ते चाषाढ एव वर्द्धते, नान्ये मासाः, तानि
च टिप्पणानि अधुना न सम्यग् ज्ञायन्ते, अतो दिनपञ्चाशतैव पर्युषणा सङ्गतेति वृद्धाः” इति कल्पसूत्रावचूरौ तपागच्छीय-
श्रीकुलमण्डनसूरयः । “एत्थ अधिमासगो चैव मासो गणिज्जति, सो वीसाए समं सवीसतिरातो मासो भणति चैवं” इति
बृहत्कल्पचूर्णौ । अधिकमासं गणयित्वाैव पञ्चाशदिनानां घृत्तिर्विहिताऽत्र चूर्णिकारैः, तथा च श्रीकालकसूरेरिव
पञ्चाशदिनादर्वागपि सांवत्सरिकं पर्वं कर्तुं कल्पते, परं न तदुपरि, अत एवोक्तं श्रीपर्युषणाकल्पसूत्रे—“सवीस-
इराए मासे विइक्कंते वासावासं पञ्जोसवेमो, अंतरा वि य से कण्णइ, नो से कण्णइ तं रयणि उवाइणावित्ताए” इति । समवायाङ्ग-
सूत्रपाठोऽपि चतुर्मासप्रमितवर्षाकालापेक्षिक एव, तथाहि (आ० स० सु० ८१ पत्रे)—“समणे भगवं महावीरे वासाणं
सवीसइराए मासे विइक्कंते सत्तरिण्हिं राइदिण्हिं सेसेहिं वासावासं पञ्जोसवेइ” —(टीका—) “वर्षाणां—चतुर्मासप्रमाणस्य वर्षा-
कालस्य सविंशतिरात्रे—विंशतिदिवसाधिके मासे व्यतिक्रान्ते, पञ्चाशति दिनेषु अतीतेषु इत्यर्थः, सप्तत्यां च रात्रिदिनेषु शेषेषु,
भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यामित्यर्थः, वर्षासु आवासो वर्षावासः—वर्षावस्थानं, “पञ्जोसवेइ”ति परिवसति—सर्वथा वासं करोति । पञ्चाशति
प्राक्तनेषु दिवसेषु तथाविधवसत्यभावादिकारणे स्थानान्तरमप्याश्रयति, अतिभाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां तु वृक्षमूलादावपि निवसतीति

हृदयं” इति । पञ्चमासप्रमाणवर्षाकालोऽप्यभविष्यदुपरोक्तपाठश्चेत्तदा “चतुर्मासप्रमाणस्य वर्षाकालस्य” इति नाकथयिष्यन् वृत्तिकाराः श्रीमदभयदेवस्वरिपूज्याः, इति सुविमृश्यं । नायुक्तं पञ्चमासप्रमाणे चातुर्मासिके “पंचहं मासाणं” इत्यादेख्योदशमासात्मके सांवत्सरिके च “तेरसहं मासाणं” इत्यादेर्जल्पनं, यतः “तेरस य चंद्रमासा, एसो अभिवद्धिओ य नायवो” (वृत्तिः) — “त्रयोदश चन्द्रमासा यस्मिन् संवत्सरे भवन्ति स एष संवत्सरोऽभिवर्द्धित इत्युच्यते” इति ज्योतिष्करण्डकप्रकीर्णकवृत्तयोः १५ पत्रे । तथा “गोयमा ! अभिवद्धिसंवच्छरस्स छवीसाइं पवाइं—अभिवर्द्धितसंवत्सरस्य पद्द्विंशतिपर्वाणि, तस्य त्रयोदशमासात्मकत्वात्” इति सूर्यप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्तयोः १५५ पत्रे उक्तत्वात्सर्वदाऽपि “चउण्हं—चारसण्हं वा मासाणं” इत्याद्येव जल्पितव्यमिति नियामकशास्त्रप्रमाणाभावाच्च । न काप्युपलभ्यते यत्सर्वेष्वपि वर्षेषु “चउण्हं—चारसण्हं वा मासाणं” इत्याद्येव जल्पितव्यमिति शास्त्राज्ञा, किन्तु “एगस्स पक्खस्स, पन्नरसण्हं दिवसाणं” इत्याद्यावश्यकबृहद्बृत्त्युक्त्या यथायोग्या योजना क्रियते । अन्यच्च—पञ्चभिर्मासैर्दशभिः पक्षैः आतुर्मासिकं त्रयोदशमासैः पद्द्विंशतिपक्षैश्च सांवत्सरिकं कुर्वन्नपि स्वसुखेन च प्रतिपाक्षिकं त्रित्रिवारं “एगस्स पक्खस्स, पन्नरसण्हं दिवसाणं” इत्यादिकं सत्यं भणित्वाऽपि चातुर्मासिके सांवत्सरिके च पुनः “चउण्हं—चारसण्हं वा मासाणं” इत्यावसत्यं जल्पन् कश्चिद्वाचाटः शास्त्राणां स्वाचारस्यापि च विराधकः । न च भाद्रपदमासप्रतिपद्द्वैत्र पर्युपगमा, यतश्चेदेवं स्यात्तर्हि शास्त्रकाराणां “सवीसहराए मासे विइक्कते वासावासं प्जोसेवेमो, अंतरावि य से कण्हइ” इत्यादिसर्वमालजालं व्युत्सृज्य “सधेसु वि वरिसेसु भद्दवयसुद्धपंचमीए चेव संवच्छरियं पडिक्कमियव्वं” इत्येव-

मेव वक्तुमुचितं स्यात् । न हि गृहिज्ञाताद्भिन्नमुपलभ्यते कापि वार्षिकपर्वविधानम् । अतोऽनागमिकमसङ्गतं च पर्युषणाशब्दस्य 'सामस्येन वसनं वार्षिकं पर्वं च' इत्येतदर्थद्वयकरणं । ननु अर्थद्वयविधानमन्तरेण तीर्थङ्कराणामपि संवत्सरप्रतिक्रान्त्यादिकृत्यकरणप्रसङ्गः स्यात्, न चैतदिष्टं, इति चेन्मैवं, तेषां हि कल्पातीतत्वात्कथं प्रतिक्रमणादिक्रियायाः करणत्वं सम्भाव्यते? तेष्विति विचारय । न च "अभिवद्भियमि वीसा" इत्यादिपाठो गृहिज्ञातमात्रापेक्षिक इति वाच्यं, शास्त्रेषु सर्वत्रापि गृहिज्ञाताज्ञातयोरेव पर्युषणाभेदयोर्दृश्यमानत्वात्, न च काप्यायाति गन्धोऽपि गृहिज्ञातमात्रायाः । यदा च प्राग्निंशल्या दिनैः सांवत्सरिककृत्यविशिष्टा गृहिज्ञातपर्युषणा बभूव तदाऽपि पाश्चात्यानां दिनानां शतमेव बभूव, ततः कथं साम्प्रतं द्रव्यते तत् । न च प्रथमो मासोऽधिक इत्यपि वक्तुमुचितं, यतः "अहरिचा अहिगमासा-अतिरिक्ता' उचितकालात्समधिका अधिकमासकाः प्रतीताः" इति दशवैकालिकनिर्युक्तिवृत्तिवाक्याद् द्वितीय एवाधिकः, न हि उचितकालात्समधिकत्वं प्रथमे जाघदीति, किं प्रथम एव पुत्रोऽधिक इति वक्तुं शक्यते केनापि? इति विचारय । अतः सिद्धं-साम्प्रतं लोकरूढ्या यः कोऽपि मासो वर्द्धतां चातुर्मासिकदिनात्पञ्चाशद्दिनेषु व्यतीतेषु अवश्यमेव सांवत्सरिककृत्यविशिष्टा गृहिज्ञातपर्युषणाकार्यैत्यलम्प्रसङ्गेन । तत्र प्रागुक्ता गृह्यज्ञातपर्युषणा सा यस्यां वर्षायोग्यपीठफलक-शय्या-संस्तरकादीनां सम्प्राप्ते कल्पोक्ता द्रव्यादिचतुर्भेदभिन्ना स्थापना क्रियते । सा चैवं-द्रव्यतः खोचितानां तृणडगलादीनां परिग्रहः सचित्तानां च परिहारः, तत्र सचित्तद्रव्यं-शिष्यः, स चातिश्रद्धं राजानममालं च विनाऽन्यो न

दीक्ष्यते । अचित्द्रव्यं वस्त्रादिकं, मिश्रद्रव्यं सोपधिकः शिष्यो न गृह्यते । क्षेत्रतो भिक्षाचर्या-देवगुरुवन्दना-
 त्रौत्सर्गिके कार्ये सक्रोशं योजनं, ग्लानवैद्यौपधायापवादिके तु चत्वारि पञ्च वा योजनानि यावद्गमनागमन-
 प्रमाणकरणं । कालतो मर्यादीकृतं कालं यावन्नियतावस्थाननियमः, स च द्विविधः—सालम्बनः—सकारणो निरा-
 लम्बनः—कारणरहितश्च, निरालम्बनोऽपि द्विभेदो—जघन्य उत्कृष्टश्च, तत्र जघन्यस्तावत्सांत्सरिकप्रतिक्रमणा-
 त्प्रारभ्य कार्तिकचातुर्मासिकं यावच्चन्द्रवर्षे सप्ततिदिनमानोऽभिवर्द्धिते च शतदिनप्रमितः । द्विविधोऽप्ययं
 निरालम्बनः स्यविरकल्पकानां, जिनकल्पकानां तु एको निरालम्बनश्चातुर्मासिक एव । सालम्बनः—कारणि-
 कस्तु कृतापाढमासकल्पे क्षेत्रेऽनन्तरमेव चतुर्मासकं विधाय संलग्नमेव मासकल्पकरणे उत्कृष्टः षाण्मासिकः,

यदुक्तं—“इय सत्तरि जहणा, असिह णउई वीसुतरसयं च । जह्वासे मग्गसिरे, दसराया तिन्नि उक्कोसा ॥ १ ॥

कालण मासकल्पं, तत्थेव ठियाणस्तीत मग्गसिरे । सालंवाण लम्मा-सिओ उ जेहुग्गहो होइ ॥ २ ॥”

अयमपि स्यविरकल्पकानामेव । भावतः क्रोधादीनां विवेकः (त्यागः) समित्यादिषु चोपयोगः । योग्यक्षे-
 त्रायभावे त्वपवादतः पञ्चपञ्चदिनवृद्ध्या चन्द्राभिवर्द्धितवर्षयोः क्रमेण दशपञ्चकान् चतुःपञ्चकांश्चातिक्रम्य
 यावद्भाद्रपदीयायां श्रावणीयायां चामावास्यायां भवति,

यदुक्तं—“आसाढपुणिणमाए पजोसविंति एस उस्सग्गो, सेसकाले पजोसविंताणं सव्थो अववाओ” इति निशीथचूर्णि—दशमोद्देशके ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ?

॥ ५ ॥

गृहज्ञाता तु सांवत्सरिककृत्यविशिष्टा, सांवत्सरिककृत्यानि चेमानि—

“संवत्सरप्रतिक्रान्ति-ल्लेञ्चनं चाष्टमं तपः । सर्वार्हङ्गकृत्पूजा च, संघस्य क्षामणं मिथः ॥ १ ॥”

अथैवं वर्णितस्वरूपोऽभिवर्द्धिते वर्षे विंशतिदिनानि चान्द्रे च पञ्चाशद्दिनानि यावद् गृह्यज्ञातस्ततोऽनन्तरं गृहज्ञातः पर्युषणाकल्प आद्यान्तिमजिनतीर्थसाधूनां नियतो, न तु शेषाणां, यतस्ते दोषाभावे देशोनां पूर्व-कोटीमपि यावदेकत्र तिष्ठन्ति, दोषसद्भावे तु न मासमपीति १० ।

एते दशापि कल्पाः प्रथमान्तिमजिनतीर्थे नियता एव, द्वाविंशतिजिनतीर्थे तु शय्यातर-चतुर्व्रत-पुरुषज्येष्ठ-कृतिकर्मलक्षणाश्चत्वारो नियताः, शेषास्तु (आचेलक्यौ-देशिक-प्रतिक्रमण-राजपिण्ड-मास-पर्युषणालक्षणाः षड्) अनियताः । महाविदेहेष्वप्येवमेव द्वाविंशतिजिनत्वसर्वेषां जिनानां कल्पव्यवस्था, इति दशानामपि कल्पानां नियतानियतविभागः । नन्वेक एवास्ति साध्यो मोक्षमार्गः श्रमणधर्मस्य, ततः किं कारणं प्रथमान्तिमजिन-साधूनां मध्यमजिनसाधूनां चाचारभेदे ? उच्यते-जीवविशेषा एव तत्र कारणं । यदुक्तं सप्तदशे पञ्चाशके-
“पुरिमाण दुविसोज्झो, चरिमाणं दुरणुपालओ कप्पो । मज्झिमगाण जिणाणं, सुविसुज्झो सुहणुपालो अ ?
उज्जुजडा पुरिमा खलु, नडाइनायाउ हुंति नायवा । वक्कजडा पुण चरिमा, उज्जुपण्णा मज्झिमा भणिथा ॥२॥”

१ पूर्वेषां दुर्विशोध्यः, चरमाणां दुरणुपालः कल्पः । मध्यमकानां जिनाना, सुविशोध्यः सुखानुपालश्च ॥ १ ॥

ऋजुजडाः पूर्वाः खलु, नटादिज्ञाताद्भवन्ति ज्ञातव्याः । वक्कजडाः पुनश्चरमाः, ऋजुप्राज्ञा मध्यमा भणिताः ॥ २ ॥

पीठिका
कल्पदशके
नियतानिय-
तविभागः

॥ ५ ॥

आग्रजिनतीर्थजीवा ऋजुजडास्तेषां धर्मस्य बोधो दुर्लभः, जडत्वात् । वीरजिनतीर्थसाधूनां पालनं दुष्करं,
 ऋजुजडत्वात् । मध्यमजिनसाधूनां तु एतद्द्वयमपि सुकरं, ऋजुप्राज्ञत्वात् । अत्रार्थे नदारव्यो ह्यष्टान्ता ज्ञातव्या-
 स्तथाहि—केचन प्रथमजिनमुनयो बहिर्भूमेश्चिरेणागता गुरुभिः पृष्ठाः—‘भो मुनयः ! भवद्भिरियती वेला क कृता ?’ ।
 तैरुक्तं—‘खामिन् ! नटं नृत्यन्तं विलोकयितुं स्थिताः’ । गुरुभिरुक्तं—‘न कल्पते नटनृत्यविलोकनं साधूनां’ ।
 स्त्रीकृतं तैरपि । पुनः कदाचित्त एव साधवश्चिरेणोपाश्रयं समागतास्तथैव गुरुभिः पृष्ठाः प्रोचुः—‘प्रभो ! अद्य
 नदीं नृत्यन्तीमवलोकमानाः स्थिताः । गुरुभिरुचै—‘भौ महाभागाः ! तदानीं भवतां नद्यो निषिद्धस्ततो नदी
 तु सुतरां निषिद्धैव’ । तैर्विज्ञप्तं—‘खामिन् ! नास्माभिरिदं ज्ञातं, अथैवं न करिष्यामः’ । अत्र जडत्वान्नटे निषिद्धे
 नदी निषिद्धैवेति तैर्न ज्ञातं, ऋजुत्वाच्च सरलमुत्तरं ददाविति प्रथमः ।

कश्चित्कुङ्कुणदेदीयो वृद्धः प्रव्रजितः, स चैकदा ऐर्यापथिकीकायोत्सर्गे चिरं स्थितो, गुरुभिः पृष्ठः—‘किं
 चिन्तितमियदीर्घं कायोत्सर्गे ?’ । तेनोक्तं—‘जीवदया’ । पुनः कथमिति गुरुभिः पृष्ठः प्राह—‘भगवन् ! पूर्वं गृहस्था-
 वश्यायां मया वृक्षनिपूदनादिपूर्वकमुसानि धान्यानि बहून्यभूवन्, इदानीं तु मत्पुत्रा निश्चिता यदि वृक्षनिपू-
 दनादिर्न कुर्युस्तदा ते वराकाः कथं भविष्यन्ति ?’ इति ऋजुत्वादुक्तं यथास्थितं स्वाभिप्रायं, ततो गुरुभिः—
 ‘महाभाग ! दुर्ध्यातं भवता, अयुक्तमेतद्यतीनां’ इत्युक्ते दत्तं तदैव “मिथ्यादुष्कृतं” तेनेति द्वितीयः ।

अथ वीरजिनतीर्थजीवानामपि वक्रजडत्वे दृष्टान्तद्वयमाह—केचिद्वीरतीर्थश्रमणा नटं नृत्यन्तं वीक्ष्याऽऽगता-
स्तथैव पृष्टा ऊचुः—‘नटनृत्यं वीक्षमाणाः स्थिताः’ । ततो गुरुभिर्निषिद्धाः । पुनरन्यदा चिरादागताः पृष्टा वक्र-
तयाऽन्यान्यान्युत्तराणि ददुः । निर्बन्धेन पृष्टाः ‘नटीं नृत्यन्तीं वीक्षमाणाः स्थिताः’ इत्युक्तवन्तः । गुरुभिरुपा-
लब्धाः सन्तो गुरुन्नेव प्रत्युपालब्धुं प्रवृत्ताः, यथा—‘अस्माभिरज्ञैः किं ज्ञायते ?, यदा नटनृत्यनिषेधः कृतस्तदैव
कथं न कृतो भवता नटीनृत्यनिषेधोऽपि ?’ । एतादृशा वक्रजडा इति प्रथमः ।

कश्चिच्छ्रेष्ठिसुतः पित्रा बहुशः शिक्षमाणो ‘वृद्धानां सम्मुखं न जल्पनीयं, प्रत्युत्तरं च न देयं’ इत्यादि-
वचांसि वक्रत्वेन मनसि दधार । अन्यदा बहिर्गतेषु सर्वेषु स्वजनेषु ‘पुनः पुनः शिक्षयन्तं पितरमद्य शिक्षया-
मी’ति विचिन्त्य द्वारं पिधाय स्थितः । आगतेषु पित्रादिषु बहुशः शब्दयमानोऽपि न जल्पति न चोद्घाटयति ।
भित्तिमुल्लंघ्यान्तःप्रविष्टेन पित्रा हसन् दृष्टः, उपालब्धश्चाकथयत्—‘भवन्त एव तु कथयन्त्यहर्निशं यद्बुद्धाना-
मुत्तरं न देयं’ । पित्रोक्तं—‘अरे !! ईर्ष्याया जनसमक्षमुत्तालतया च न जल्पनीयं’ । तेनोक्तं—‘वरं’ । अन्यदा
गृहेऽग्निर्लग्नः, जनन्या प्रोक्तं—‘पुत्र ! तव जनकमाकारथापणादग्निविध्यापनाय’ । गतः स आपणं, बहुजनान्तः
स्थितं पितरं वीक्ष्य स्थितस्तूष्णीको घटिकैकां यावत् । ततः कर्णाभ्यर्णीभूय शनैरुक्तं—‘गृहेऽग्निर्लग्नोऽस्ति’ ।
पित्रोक्तं—‘रे मूर्ख ! किमियत्कालं नोक्तवान् ?’ । तेनोक्तं—‘भवद्भिरेव तूक्तं—‘जनसमक्षमुत्तालतया न वक्तव्यं’
एतादृशा वक्रजडा भवन्तीति द्वितीयः ।

मध्यमजिनसाधूनां ऋजुप्राज्ञत्वे दृष्टान्तमाह—केचिदजितजिनसाधवो नदनृत्यं निरीक्ष्य विरेणागता गुरुभिः
 पृष्टा यथास्थितमकथयन्, निपिद्धाश्च गुरुभिः । पुनरन्यदा त एव साधवो बहिर्गता नदीनृत्यं दृष्ट्वा प्राज्ञत्वा-
 चिन्तितवन्तः, यन्नदनृत्यवन्नदीनृत्यमपि नैव वीक्ष्यं, विशेषतो रागहेतुत्वादिति ।

ननु भवतु धर्मो मध्यमजिनयतीनां ऋजुप्राज्ञानां, परमादिमजिनयतीनां ऋजुजडानां कथं धर्मः ? अनव-
 बोधत्वात्, तथा च वऋजुजडानां वीरजिनयतीनां तु सर्वथैवाभावो धर्मस्येति चेन्मैवं, ऋजुजडानामादिमजिन-
 यतीनां जडत्वेन स्वल्पनासद्भावेऽपि भवत्येव धर्मः, भावविशुद्धित्वात् । तथा वऋजुजडानामपि चरमजिन-
 यतीनां यद्यपि ऋजुप्राज्ञापेक्षयाऽविशुद्धो भवति, परं सर्वथैव न भवतीति न वाच्यं, तथा भगवने हि महान्
 दोषः, तदुक्तं—“x जो भणइ नलिथ धम्मो, न य सामाइयं न चैव य वयाइं । सो समणसंधचज्झो, कायवो समणसंधेण ॥ १ ॥”
 यश्च चन्द्रवर्षे जघन्यः ससतिदिनमानोऽभिवाद्धिते च शतदिनमानो नियतावस्थानलक्षणो गृहिज्ञातपर्युषणा-
 कल्प उक्तः सोऽपि कारणाभावे एव, कारणे तु तन्मध्येऽपि विहर्तुं कल्पते, तद्यथा—

“अशिवे भोजनाप्राप्तौ, राजरोगपराभवे । कृतपर्युषणानां हि, विहर्तुं कल्पतेऽन्यतः ॥ १ ॥”

“असति स्पण्डिले जीवाकुले च वसतौ तथा । कुन्धुष्वश्रौ तथा सर्पे, विहर्तुं कल्पतेऽन्यतः ॥ २ ॥”

तथा एभिर्वक्ष्यमाणैः कारणैर्व्यतीतेऽपि चतुर्मासके तत्रैव स्थातुं कल्पते—

x गो भणति नास्ति धर्मो, न च सामायिकं न चैव व्रतानि । स श्रमणसघत्राणः, कर्तव्यः श्रमणसंधेन ॥ १ ॥ * इति तीर्थोद्धारिके गाथाङ्कः ८६९ ।

“वर्षादविरते मेघे, मार्गे कर्दमदुर्गमे । अतिक्रमेऽपि कार्त्तिक्या-स्तिष्ठन्ति सुनिसत्तमाः ॥ १ ॥”
एवमशिवादिदोषाभावेऽपि संयमनिर्वाहाय क्षेत्रगुणा विलोक्याः, तत्र चतुर्गुणयुतं क्षेत्रं जघन्यं, ते चामी—
“सुलहा विहारभूमी, विचारभूमी य सुलहसज्जाओ । सुलहा भिक्खा य जहिं, जहन्नयं वासखित्तं तु ॥ १ ॥”
यत्र विहारभूमिः सुलभा, निकटं जिनायतनमित्यर्थः १ । यत्र विचारभूमिः सुलभा, स्थण्डिलं शुद्धं-निर्जाव-
मनालोकं च २ । यत्र स्वाध्यायभूमिः सुलभा, अस्वाध्यायादिरहिता ३ । यत्र च भिक्षा सुलभेति ४ ।

तथा त्रयोदशगुणयुतमुत्कृष्टं, ते चामी—

“चिक्खिख्हं-पाणं-थंडिलं-वसंही-गोरस-जणाउले विज्जे । ओसंह-निचया-हिवई, पांसडा भिवंख-सज्जाए ॥”
यत्र न प्रचुरः कर्दमः १, न भूयांसः संसृच्छिमाः प्राणिनः २, स्थण्डिलं निर्दोषं ३, वसतिः ह्यादिसंसर्गप्रभृति-
दोषरहिता ४, गोरसः (दुग्धादिः) प्रचुरः ५, जनो भूयान् सोऽप्यतिभद्रकः ६, वैद्या भद्रकाः ७, औषधानि
सुलभानि ८, गृहस्थगृहाणि सपरिवाराणि धनादिनिचितानि च ९, नृपो भद्रकः १०, ब्राह्मणतापसादयः
पाषण्डिनो भद्रकाः, येन सुनीनामपमानो न भवेत् ११, भिक्षा सुलभा १२, स्वाध्यायः शुद्धोदिति १३ ।

पूर्वोक्तचतुर्गुणादधिकं पञ्चादिगुणं त्रयोदशगुणाच्च हीनं द्वादशगुणपर्यन्तं क्षेत्रं मध्यमं, यदुक्तं—
“चउगुणोववेयं तु, खित्तं होई जहन्नयं । तेरस गुणसुक्कोसं, दुणह मज्झमि मंज्झमयं ॥ १ ॥”

एवं च तावदुत्कृष्टे क्षेत्रे, तस्याप्राप्तौ मध्यमे, तस्याप्यप्राप्तौ जघन्ये, साम्प्रतं तु गुर्वादिष्टे क्षेत्रे अमर्णैः पर्युपणाकल्पोऽवश्यं कर्तव्यः ।

यतः—‘मन्त्राणां परमेष्ठिनमत्रमहिमा तीर्थेषु शशुञ्जयो, दाने प्राणिदया गुणेषु विनयो ब्रह्म व्रतेषु व्रतम् । सन्तोषो नियमे तपस्तु च शमस्तत्त्वेषु सदृशनं, सर्वेषूत्तमपर्वसु प्रगदितः श्रीपर्वराजस्तथा ॥ १ ॥’^x

दृगविधोऽप्यग्रं कल्पो दोषाभावेऽपि क्रियमाणस्तृतीयौषधवत् हितकरो भवति, तथाहि—केनापि नृपतिना स्वपुत्रस्यानागतरोगचिकित्सार्थं त्रयो वैद्याः समाहूताः, तेऽवाद्यः प्राह—ममौषधं सन्तं रोगं हन्ति, अन्यथा दोषं प्रकटयति । राक्षोक्तं किमनेनौषधेन सुसंसिंहोत्थापनकल्पेन ? । द्वितीय आह—ममौषधं सन्तं रोगं हन्ति, असति

^x यथाऽऽच्छामने महत्प्रमस्य पर्वणन्तर्धैवास्ति शिवशासनेऽपि, तथाहि—पुण्यवत्यां नगर्यां गङ्गाधराख्यो विप्रः परिवसति । कालान्तरे तस्य मातापितरौ म्रियत तस्यै नृपे शुनीखेन वृषभखेन चोत्पन्नौ । गृहपरिजननिर्वाहोत्पन्नं जातिसरणं तयोः । अन्यदा पित्रोः श्राद्धोत्सवः प्रारब्धो गङ्गाधरेण, तद्विने वृषभो भाटनेनापितस्मैलिङ्गस्य, शुनी गृहे स्थिता । ज्ञातीयजनमोजनाय निष्पादितं क्षैरेयीं सर्पगलाक्रान्तां विलोक्य ‘मा भूद्विषाक्रान्तो मम परिजन’ इति शिरोनिष्ठा कृता तथा । ततो ह्येत गङ्गाधरेण लकुटप्रहारेण तस्याः कटी भग्ना, ततः पूरुर्वन्ती वृषभगवादनीं गता । तेन चान्यहुग्धमानीय क्षैरेयीं कृत्वा भोजिता मित्राः । सन्ध्यायां गवादन्यामागतेन वृषभेण पृष्ठा कुर्कुरी—‘कथमद्य पूरुकोपी’ति । तयोक्त—त्वत्पुत्रेण यद्विप्रहारेण भग्ना मे कटी, मया विपभक्षणाद्भ्राज्या मर्वे विप्रा उपकृताः, त्वत्पुत्रेण त्वेवमुपकृताऽहं । वृषभेणोक्तं—अहमप्यनेन दुरात्मना तैलिकस्य दत्तस्तेन चाखिलं दिनं तिलयन्ने वाहयित्वेदानीमत्र लात्वा वन्दः । निन्दमस्तौ गङ्गाधर पूतं वृत्तान्तं श्रुत्वाऽतीव खिन्नो विदेशं गत्वा पृष्ठास्तापसास्तयोः कुगतिकारणं पर्वदिवसे मैथुनसेवनमूढुः, भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां तस्य तपस्येण तयोश्शुद्धनं चोपविष्टमन्तः । तेनापि तदुत्कुरीत्या विहितं तद्रतं, अतः सुगतिमाजौ जातौ तन्मातापितरौ, तत ऋषिपञ्चमीति नाम्ना महापर्वं प्रवृत्तम् ।

च गुणदोषयोरन्यतरदपि न करोति; राज्ञोक्तं-किमनेनापि भस्मानि हुततुल्येन ? । तृतीयः ग्राह-समौषधं सद्भावे व्याधिं हन्ति, असद्भावेऽपि च शरीरसौन्दर्यादिकं जनयति, राज्ञा 'समीचीनमिदमौषधमि'ति भणित्वा कारिता तदीयौषधेन निजपुत्रस्य चिकित्सा । तद्ददयमपि दशविधः कल्पः सन्तं दोषं शोषयति, तदभावे च पोषयति श्रमणधर्ममिति । तदेवं समुपस्थिते पर्युषणापर्वणि मङ्गलार्थं पञ्चभिः सप्तभिर्वा दिनैर्नवभिरे-कादशभिस्त्रयोदशभिर्वा x वाचनाभिः श्रीकल्पसूत्रं वाचनीयं, तच्च—

x "पूर्वं पञ्चरात्र प्रतिक्रमणानन्तरं पाक्षिकसूत्रपाठवत्साधूनां कल्पसूत्रश्रवणमुपलभ्यते, परं अयं विधिव्यवच्छिन्नः । साम्प्रतं तु श्रीवीरवित्तेर्नवसु वर्षशतेषु अधीत्यधिकेषु गतेषु आनन्दपुरे पुत्रमरणात्पुत्रवसेननृपसन्तोपनिमित्तं सभासमक्षं कल्पो वाचयितुं प्रारब्धः, यदुक्तं श्रीकल्पसूत्रावचूरी, तथाहि—'केचित्तु इदमाहुः; यत्-इत्यकालातिक्रमे ध्रुवसेननृपस्य पुत्रमरणात्तस्य समाधये आनन्दपुरे सभायां अयं ग्रन्थो वाचयितुं प्रारब्ध' इति । अन्यत्र तु सर्वसम्मतचिरन्तनग्रन्थेषु कुत्रापि वाचनानियमो न कृतः पूर्वसूरिभिः, प्रत्युत निशीथचूणो प्रोक्तमस्ति 'ये नववाचनाभिः कल्पं वाचयन्ति ते पार्श्वस्थाः' इति, अत एव ऐदंयुगीना गीतार्थाः प्रतिगच्छं स्वपरपरया यथाहचिवाचनां विदधानाः सन्ति । न च वाच्यं-त्रयं मूलविध्यनुसारेण पञ्चदिनानि कल्पं वाचयन्तो नववाचनानियमं कुर्वाणाः स्मः; कथं ?, तद्विधिलेशस्यापि अभावात् कथं तदनुसारिता ?, कथं ? इत्याह-मूलविधौ रात्रौ पार्श्वस्थापार्श्वे श्रवणं, साम्प्रतं तु दिवसे; पूर्वं तु गृहस्थादीनां असमक्षं, सम्प्रति तु तत्समक्षं; पूर्वं तु एकवारं, अधुना तु दिवसमध्येऽपि वारद्वयं वाचनं । अथ ये नववाचनातोऽधिकवाचनावाचने जिनाज्ञाबाह्यत्वं वदन्ति तेषामपि इदं अज्ञानविजृम्भितं, यतोऽत्र सूत्रोक्तविधियरीतत्वेन गीतार्थाचरणतो गच्छपरम्परा वर्त्तते । पुनः श्रीहीरविजयसूरिप्रसादीकृतप्रश्नोत्तरसमुच्चये तच्छिष्य प० कीर्तिविजयगणिसमुच्चिते ग्रन्थे प० वेल्लर्पिगणिकृतप्रश्नाधिकारे प्रथमप्रश्नेऽपि प्रोक्तं, तथाहि—'नवक्षणैः कल्पसूत्रं वाच्यते, कैश्चिदधिकैरपि वाच्यते, तदक्षराणि क्व सन्ति ? इति, तत्रोत्तरं-कल्पसूत्रं नवक्षणैर्वाच्यते परम्परातः अन्तर्वाच्यमध्ये नवक्षणविधानाक्षरसद्भावाच्चेति" । अत्रापि नववाचनावाचने गच्छपरम्परा एव प्रत्युत्तरिता, न तदक्षराणि दर्शितानि । अन्तर्वाच्यं तु तत्कृतं आधुनिकं च । तत इदं रहस्यं आगतं-मूलपक्षः कोऽपि नास्ति

“यथा द्रुमेषु कल्पद्रुः, सर्वकामफलप्रदः । यथौषधीषु पीयूषं, सर्वरोगहरं परम् ॥ १ ॥”
 “रत्नेषु गरुडोद्गारो, यथा सर्वविपापहः । मन्त्राधिराजो मन्त्रेषु, यथा सर्वार्थसाधकः ॥ २ ॥”
 “यथा पर्वसु दीपाली, सर्वात्मसु सुखावहा । कल्पः सद्धर्मशास्त्रेषु, पापव्यापहरस्तथा ॥३॥” [विशेषकम्]
 तथा च—“नार्हतः परमो देवो, न सुक्तेः परमं पदम् । न श्रीशत्रुञ्जयात्तीर्थं, श्रीकल्पान्न परं श्रुतम् ॥ ४ ॥”

एवं च साक्षात्कल्पद्रुम एवायं कल्पः, तस्य च अनानुपूर्व्या उक्तत्वात्—

“श्रीमद्वीरचरित्रवीजमभवच्छ्रीपार्श्ववृक्षाङ्कुरः, स्कन्धो नेमिचरित्रमादिमजिनव्याख्या च शाखाचयः ।
 पुष्पाणि स्यविरत्रजस्य च कथोपादेयहेयं तथा, सौरभ्यं फलमत्र निर्वृतिमयं श्रीकल्पकल्पद्रुमे ॥ ५ ॥”
 क्विञ्च—“वाचनात्साहाय्यदानात्, सर्वाक्षरश्रुतेरपि । विधिनाऽऽराधितः कल्पः, शिवदोऽन्तर्भवाष्टकम् ॥१॥”
 तथा—“एगगचिन्ता जिणसासणम्मि, पभावणापूअपरा नरा जे । तिसत्तवारं निसुणंति कल्पं, भवणवं ते लहु संतरंति ॥१॥”
 श्रुत्वा चैवं कल्पमहिमानं कष्टधनव्ययसाध्येषु तपःपूजाप्रभावनाद्यन्यधर्मकार्येषु नालस्यं विधेयं, समग्र-
 सामग्रीसहितस्यैव तस्य फलप्रापकत्वात् । यथा लोकेऽपि कृषिकर्मादौ कारणभूतादपि बीजाद्भ्रूलपवनादिसामग्री-

कापि, पश्चात् येषां नववाचनानां गच्छत्परमपरा ते नववाचनाभिः वाचयन्तु, अथ च येषां गच्छे नवाधिकवाचनानां परमपरा ते तदेकादशकं तत्रयोदशकं वा
 द्रुमेन्दु, न कस्यापि निन्दा कार्यो धर्मार्थिभिः, गच्छत्परमपराया व्यवस्थायाश्च स्वरूच्यनुयायित्वात्” इति सामाचारीशतके ६५ पत्रे ।

१ एगगचिन्ता जिणशासने, प्रभावणापूजापरा नरा ये । त्रिसत्तवाराभिरुण्वन्ति कल्पं, भवणवं ते लहु सन्तरन्ति ॥ १ ॥

पर्युपणा०
 कल्पार्थ-
 बोधिन्याः
 व्या० १
 ॥ ९ ॥

युतादेवाङ्कुरोत्पत्तिर्जायते, नान्यथा, तथेदं कल्पश्रवणमपि देवगुरुपूजा-प्रभावना-साधार्मिकवात्सल्यादि-
 सामग्रीसंयुतमेव यथोक्तफलहेतुः स्यात् । अन्यथा-“x इको वि नमुकारो, जिणवरवसहस्र वद्धमाणस्स । संसारसागराओ,
 तारेइ नरं व नारिं वा ॥ १ ॥” इति श्रुत्वा किञ्चित्प्रयाससाध्यं कल्पश्रवणमप्युपेक्षणीयं स्यात् ।

अथ “पुरुषविश्वासे वचनविश्वासः” इति न्यायाद्वचनरूपापन्नस्यास्य सूत्रस्य वर्णितसाहाय्यसिद्धये तत्प्रणेतृ-
 प्ररूपणीयः, स च सर्वाक्षरसन्निपातविचक्षणश्चतुर्दशपूर्वविद्युगप्रधानः श्रीमद्भद्रबाहुसामी दशाश्रुतस्कन्धा-
 ख्यच्छेदसूत्रस्याष्टमाध्ययनत्वेन प्रत्याख्यानप्रवादाभिधाननवमपूर्वाहुतवानिदं पर्युषणाकल्पसूत्रं ।

पूर्वाणि च ऋमशः प्रथममेकेन, द्वितीयं द्वाभ्यां, तृतीयं चतुर्भिः, चतुर्थमष्टभिः, पञ्चमं षोडशभिः, षष्ठं
 द्वात्रिंशद्भिः, सप्तमं चतुःषष्ट्या, अष्टममष्टाविंशत्यधिकेन शतेन, नवमं षट्पञ्चाशदधिकेन शतद्वयेन, दशमं
 द्वादशाधिकेन शतपञ्चकेन, एकादशं चतुर्विंशत्यधिकेन सहस्रेण, द्वादशं अष्टचत्वारिंशदधिकेन सहस्रद्वयेन,
 त्रयोदशं पणवत्यधिकेन सहस्रचतुष्केण, चतुर्दशं च द्विनवत्यधिकेन सहस्राष्टकेन हस्तिप्रमाणमपीपुञ्जेन
 लेख्यं, सर्वाणि च पूर्वाणि षोडशसहस्रैश्चेशीत्यधिकैस्त्रिभिः शतैर्हस्तिप्रमाणमपीपुञ्जैर्लेख्यानि । तस्मान्महा-
 पुरुषप्रणीतत्वेन सान्प्रसिद्धं प्रतिसूत्रमनन्तार्थकमपि च ।

x एकोऽपि नमस्कारो, जिणवरद्वयमस्य वर्द्धमाणस्य । संसारसागरात्, तास्यति नरं वा नारीं वा ॥-१ ॥

पीठिका
 कल्पमाहा-
 त्म्यं, तत्प्र-
 णेता, पूर्व-
 श्रुतमानम्

॥ ९ ॥

यदुक्तं—“x सध्वनईणं जइ हुज्ज, बालुआ सवोवहीण जं उदयं । तत्तो अणंतगुणिओ, अत्थो इक्कस्स सुत्तस्स ॥१॥”
 तथा “सुखे जिहासहलं स्यात्, हृदये केवलं यदि । तथापि कल्पमाहात्म्यं, वक्तुं शक्यं न मानवैः ॥ १ ॥”
 अथास्य कल्पसूत्रस्य वाचने श्रवणेऽपि चाधिकारिणो सुख्यतः साधुसाध्व्य एव, तत्रापि कालतो रात्रौ
 विहितकालग्रहणोद्देशसमुद्देशादियोगानुष्ठानो वाचनोचितस्साधुर्वाचयति, अन्ये तु शृण्वन्ति । साध्वीश्राव-
 णाधिकारणे पुनर्निशीथचूर्ण्याद्युक्तविधिना दिवाऽपि वाचन-श्रवणयोरधिकारः, एषा प्रवृत्तिः प्रागभूत्, साम्प्रतं
 तु वीरादशीत्यधिकनवशतवर्षातिक्रमे सतान्तरेण त्रिनवत्यधिकनवशतवर्षातिक्रमे पुत्रमरणार्तस्य ध्रुवसेन-
 भूपस्य समाधिमाधातुमानन्दपुरे (वडनगरे) श्रावकपर्षदि समहोत्सवं वाचयितुमारब्धं, ततः प्रभृति चतुर्विधोऽपि
 सङ्घः श्रवणेऽधिकारी । वाचने तु विहिनयोगानुष्ठानः* साधुरेव, साध्वभाववति क्षेत्रादौ विहितयोगानुष्ठाना-
 साध्व्यपि, अन्यथा तासां सांवत्सरिकप्रतिक्रान्त्यादिकृत्यानामपरिपूर्तिः, सांवत्सरिककृत्येषु कल्पसूत्रकर्षण-
 स्थापि कृत्यत्वेनोक्तत्वात्, न च काप्युक्तं कल्पसूत्रवाचनविरहितैव गृहज्ञातपर्युषणा श्रमणीनामिति बोध्यम् + ।

* श्रमणीना गावलो भवेयु-वांलुआ मवोदधीना च यदुदकं । ततोऽनन्तगुणितो-ऽर्थ एकस्य सूत्रस्य ॥ १ ॥

* गला शकानुष्ठाना योगानुष्ठानं नैव कर्तव्यं सूत्रवाचनं, यत् उक्तं—“योगरहितं-सम्यगकृत्ययोगोपचारं” इत्यावश्यकचतुर्त्तौ ७३१ पत्रे श्रीमद्धरिभद्रसूरि-
 पुरन्दरे । तथा “विना योगकालग्रहणैर्विना तपसा च [यः] पठति वाचयति श्रावयति, अकृततपसः पाश्वं च यः शृणोति तस्य सूत्रज्ञामङ्गः, आगमाज्ञामङ्गो
 दि मन्ते संनाराय” इत्याचारारङ्गदीपिकायां श्रीमज्जिनहंससूरीधरेः । अतः सत्यामात्मशक्तावश्यं योगानुष्ठानपुरस्सरमेव वाचनीयः सिद्धान्तः; नान्यथेति ।

+ प्रलग्नन्ति ये पणित्तम्मन्या-यद् व्याख्यानमात्रस्यापि निषेधः श्रमणीना, पुरस्कुर्वन्ति च स्वमतसिद्धये “केवलत्थीणं पुरओ, वक्खाणं पुरिसऽगओ अजा ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १
॥ १० ॥

“सम्प्राप्ते च महापर्व-ण्यस्मिन् विसेरभावनैः । विधेयं विधिना नाग-केतुनेवाष्टमं तपः ॥ १ ॥”
“तपःप्रभावाजन्तूनां, जायते किल शाश्वतम् । निर्वाणपदमप्याशु, नागकेतुरिव ध्रुवम् ॥ २ ॥”

तत्कथा चैवं-चन्द्रकान्तायां पुर्यां विजयसेनो राजा, श्रीकान्तो व्यवहारी, तस्य गेहिनी श्रीसखी, तयोरुप-
याचितशतैरेकः पुत्रो जातः । स च बालत्वेऽप्यासन्ने पर्युषणापर्वणि ‘अष्टमं तपः करिष्यामः’ इति कुटुम्ब-
जल्पितं श्रुत्वा सञ्जातजातिस्मृतिरष्टमं तपः कृतवान्, ततः स्तन्यपानादिकमकुर्वन्तं तं पर्युषितमालतीपुरुष-
मिव म्लानं दृष्ट्वा मातापितृभ्यामनेकधोपचरितोऽपि तथैव स्तन्यमगृह्णन्नतुच्छं सूच्छं प्राप्तः, ततोऽमृतोऽपि
मृत इत्यवधार्य भूमौ निक्षिप्तः स्वजनैः, तद्दुःखेन सत्यमेव स्मृतः श्रीकान्तः । ततो नृपेण प्रेषिताः स्वभटाः
अपुत्रधनग्रहणाय तद्गृहे । इतश्चाष्टमतपःप्रभावात्प्रकम्पितासनो धरणेन्द्रोऽवधिनाऽखिलं तत्स्वरूपं विज्ञाय
शीघ्रमागतस्तत्र, भूमिस्थं तं बालकं अमृतच्छट्टया आश्वस्य विप्ररूपं कृत्वा धनं गृह्णतो राजभटान्निवारितवान् ।
तत् श्रुत्वा आगतो नृपः, उवाच च-‘भो विप्र ! कथं निवारयस्यस्मान् परम्परागतापुत्रधनं गृह्णतः ?’ । धरणे-

कुर्वन्ति तस्य मेरा, नडपेडगसन्निहा जाण ॥ १ ॥” एता सन्बोधप्रकरणस्य गाथा, ते स्वस्य धियो जाड्यमेवाविषुर्वन्ति, निर्दिष्टगाथया केवलस्त्रीपुरतः साधूनां साधूनां
च केवलपुरुषाप्रत एव व्याख्याननिषेधस्य सूचितत्वात् । किञ्च-विचार्यमिदं एतदर्थस्यैव संवादकं खगुरोरपि वच-“साध्वी श्राद्धानामग्रे व्याख्यानं न करोतीत्यक्षरणि कुत्र
सन्तीति । उत्तरं अत्र-दशवैकालिकवृत्तिप्रमुखग्रंथमध्ये ‘यतिः केवलश्राद्धीसभाग्रे व्याख्यानं न करोति, रागहेतुत्वा’दित्युक्तमस्ति, एतदनुसारेण साध्व्यपि केवल-
श्राद्धसभाग्रे व्याख्यानं न करोति, रागहेतुत्वादिति ज्ञायते” इति हीरप्रश्ने तृतीयप्रकाशे, वेदर्षिकृतप्रश्नसमूहे । न त्वत्र सर्वथा व्याख्याननिषेधोऽनुज्ञातस्तासामिति ।

पीठिका
अष्टमतपसः
कर्त्तव्यता
तत्र नाग-
केतुकथा

॥ १० ॥

न्द्रोऽवोचत्-‘राजन् ! जीवत्यस्य पुत्रः’ । ‘कथं ? कुत्रास्ती’ति राजादिभिः पृष्ठे भूमेस्तं बालं जीवन्तं निष्कास्य
 निधानमिवादर्शयत् । ततो विस्मितैः सर्वैरपि ‘स्वामिन् ! कस्त्वं ? कथायं ?’ इति पृष्ठे सोऽवदत्-‘राजन् !
 धरणेन्द्रोऽहं नागराजः, कृताष्टमतपसोऽस्य महात्मनः साहाय्यार्थमागतोऽस्मि’ । ‘कथं जातमात्रेणानेनाष्टमं
 कृतमि’ति पृष्ठे सोऽवदत्-‘राजन् ? अयं हि प्राग्भवे कश्चिद्धृणिकुपुत्रो बाल्यादेव मृतमात्रिक आसीत्, स च
 विमात्राऽत्यन्तं पीड्यमानो मित्रायाकथयत्स्वदुःखं । तेनापि ‘त्वया प्रागजन्मनि किञ्चित्तपो न कृतं, तेनैवं पराभवं
 लभसे’ इत्युक्तं । ततोऽसौ यथाशक्तिस्तपस्युद्यत ‘आगामिपुरुषणायामष्टमं करिष्यामी’ति कृतनिश्चयस्तृणकुटीरे
 सुष्याप । तदा लब्धावसरया विमात्रा पार्श्वस्थप्रदीपनकादग्निकणस्तत्र निक्षिप्तः, तेन ज्वलिते कुटीरके स
 मृतोऽष्टमध्यानादयं श्रीकान्तश्रेष्ठिसुतो जातः । ततोऽनेन प्राग्भवचिन्तितमष्टमं तपः साम्प्रतं कृतं, तदसौ
 महापुरुषो लघुकर्माऽस्मिन्नेव भवे शिवङ्गमी, अतो यत्नेन पालनीयः, भवतामपि महते उपकाराय भविष्यति’
 इत्युक्त्या स्वहारं तत्कण्ठे निक्षिप्य स्वस्थानं गतो नागराजः । ततः स्वजनैः श्रीकान्तस्य मृतकार्ये कृते तस्य
 नागकेतुरिति नाम दत्तं । स च बाल्यादपि जितेन्द्रियः शुद्धश्रावकोऽभूत् । अन्यदा कश्चिदचौरोऽपि चौर-
 कलङ्केन हृतो राज्ञा, स चार्त्तध्यानेन मृत्वा व्यन्तरो जातः, ततोऽवधिना ज्ञातवृत्तान्तः सः समग्रनगरविघाता-
 यैकां महतीं शिलां विकुर्व्य नृपं च पादप्रहारेण सुवि निपाल्य नभस्यो दुर्वचसा जनं आपयामास । तदा स
 नागकेतुः ‘कथं जीवन्निमं चतुर्विधसङ्घजिनचैत्यादिविध्वंसं पश्यामी’ति चिन्तयन् प्रासादशिखरमारुह्य पतन्तीं

तां शिलां पाणिना धृतवान् । तत्तपःशक्त्या हतप्रतापो व्यन्तरः शिलां संहृत्य नागकेतुं नतवान् नृपं च तद्वचसा स्वस्थमकरोत् । ततः प्रभृति राजसान्यः संश्लेषात् जिनेन्द्रपूजां कुर्वन् पुष्पमध्यस्थेनाहिना दष्टोऽप्यव्यग्रचित्तः शुभभावनारूढः केवलमवाप्तः । ततः शासनदेवताऽर्पितमुनिवेषश्चिरं विहृत्यानेकान् भव्यान् प्रतिबोध्य शिवं प्रासः । एवमन्यैरपि सत्यां शक्ताववश्यं अष्टमतपसि यतनीयं, यतो रत्नत्रयवदन्यं शल्यत्रयोन्मूलनं जन्मत्रयपावनं लोकत्रयाग्रपदप्रापकमिदमष्टमं तप इति नागकेतुकथा ।

अथास्मिन्कल्पसूत्रे त्रीण्यधिकाराणि वाचयानि, यथा—

“पुरिमचरिमाण कल्पो, संगलं वद्धमाणतित्थम्मि । इह परिकहिया जिणगण—हराइथेरावल्लिचरित्तं ॥१॥”

व्याख्या—प्रथमचरमयोः—ऋषभवीरजिनयोस्तीर्थं सुनीनामयं ‘कल्पः’ आचारो, यदृष्टिर्भवतु सा वा परमवश्यं पर्युषणा कार्या, उपलक्षणात्कल्पसूत्रं वाचनीयं । ‘मङ्गल’मिति एकोऽयमाचारोऽपरश्च मङ्गलं वर्द्धमानतीर्थं, कस्मादेवं ? इत्याह—यस्मादिह परिकथितानि “जिण”ति जिानानां चरितानि १, “गणहराइथेरावलि”ति गणधरादित्थविरावली २, “चरित्तं”ति सामाचारी ३ इत्येवंरूपाणि त्रीण्यधिकाराणि । तत्राद्येऽधिकारे जिनचरितात्मके वर्त्तमानतीर्थीधिपतिवेनासन्नोपकारित्वेन चादौ श्रीभद्रबाहुस्वामिपूज्यास्तीर्थकरभवव्यतिकरावासषण्महाकल्याणकनिबन्धवन्धुरं श्रीवीरचरित्रं सूत्रयन्नादिमङ्गलार्थं परमेष्ठिनमस्कारात्मकं पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धमादिशन्ति—

णमो अरिहंताणं, णमो सिद्धाणं, णमो आयरियाणं, णमो उवज्जायाणं, णमो लोए सधसाहणं, णमो पंचणमोक्कारो, सधपावप्पणा-
मणो, मंगलाणं च सधोसि, पढमं हवइ मंगलं ॥ १ ॥

१-चतुःपठीन्द्रकृतामशोकाद्यष्टमहामातिहार्यरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेभ्यो नमः । सितं-बद्धं यदष्टविधं
कर्म, तद् धर्मात्-दग्धं चैस्ते सिद्धस्तेभ्यो नमः । आचरन्ति ज्ञानादिपञ्चविधमाचारं ये ते आचार्याः-सङ्घनायका-
स्तेभ्यो नमः । उप-समीपसागतान् शिष्यादिकान् अध्यापयन्ति द्वादशाङ्गानि सूत्रतो ये ते उपाध्यायास्तेभ्यो नमः ।
साश्रयन्ति ज्ञानाद्यैर्मोक्षमार्गं ये ते साधवः, सर्वे-अर्धतृतीयद्वीपसमुद्रान्तर्वर्तिनो जिनकल्पिक-लान्तकल्पिक-
स्यविरकल्पिकाद्यो ये साधवस्तेभ्यो नमः । एष-अर्हदादीनां पञ्चानां कृतो नमस्कारस्सर्वपापप्रणाशनः, च-पुन-
स्सर्वेषां मङ्गलानां मध्ये प्रथमं-प्रधानं मङ्गलं भवति । यतोऽस्य प्रभावेणानैकैरैहिकं पारत्रिकं च फलं प्राप्तं, यथा-
“इहलोअम्मि तिदंडी, सादिवं साउलिंगवणमेव । परलोए चंडपिंगल-हुंडियजवखो य दिटुंता ॥ १ ॥”
इहलोकफले त्रिदण्डपाशपतितस्य श्राद्धपुत्रस्य, सादिव्यं-कृतदेवसान्निध्यायाः श्राविकार्यश्र, यद्वा देवाधि-

१-पुरुः कश्चिच्छ्राद्धपुत्रो धनाशया त्रिदण्डपाशे पतितः, इमशाने करघृतखड्गो मृतकाम्रे स्थितः, योगिकृतमन्त्रजापाद्यन्तराधिष्ठितं मृतकमुत्तिष्ठन्तं इद्वा
गीतस्मन् पित्रा शिधितं पयनमस्कारं परावर्त्तयति, तत्रभावात्साल्मा रक्षितः सुवर्णपुरुषश्च साधितस्तेन ।

२-एका श्राद्धसुता छलेन विधर्मिणा परिणीता, धर्मवैमनस्यतो सक्षातकोपेन पत्या भुजङ्गनिक्षिप्तं घटमन्धकारे संस्थाप्य निशायां तन्मध्याकुसुममाला-
ऽऽनयनायापिष्टा सा नमस्कारं सरन्ती हस्तमक्षिपद्घटे, देवसान्निध्यादागता कुसुममालैव तद्धस्ते, इत्था च पत्ये, विसितस्स स्वापराधं क्षमयति ।

ष्ठितं यन्मातुलिङ्गं-बीजपूरफलं, तस्य वनमिति दृष्टान्ताः । परलोके चण्डपिङ्गलश्वौरो हुण्डिकयक्षश्च दृष्टान्तौ ।
अथ जघन्यमध्यमवाचनात्मकं पट्टकल्याणकवन्धवन्धुरं श्रीवीरचरित्रं वर्णयन्ति श्रीभद्रबाहुस्वामिपादाः-

१-एकस्मिन्नगरे नदीतीरे देहचिन्ताऽर्थमागतेन केनचिदद्भुतं बीजपूरसुपलभ्य राक्षे उपायनीकृतं, राज्ञा च तद् व्यतिकरं ज्ञात्वा तत्तुल्यानामन्यफलानां प्राप्तेये प्रेषिताः सपाथेयाः पुराणाः, इष्टं तद्धनं तैः, ज्ञातं च-फलानि यो गृह्णाति स अत्रियते इति, राक्षे कथितं, तेनाध्यवश्यमानेतव्यानीति परिपाटितस्तद्दानयनायादिष्टाः सर्वे नगरजनाः, तत एको वनं प्रविश्य फलं वहिः प्रक्षिपति, अत्रियते तत्रैव सः, अन्ये वहिःस्था आनयन्ति । अन्यदैकस्य श्राद्धस्य परिपाटी समागता, स च वनं प्रविशन्नेत्र नैवेधिकीपूर्वमुर्चनमस्कारमुचचार, तं श्रुत्वा प्रतिबुद्धस्तदधिष्ठाता व्यन्तरः । प्रतिप्रातस्तदुच्छीर्षके फलप्रापणवरं दत्त्वा तं विससर्ज, ततो राजमान्यो जातः सः ।

२-वसन्तपुरे चण्डपिङ्गलश्वौरः गणिकाश्राद्धीगृहे निवसति, कदाचिन्नृपस्य हारमपहृत्य गणिकागृहे गोपितवान् । अन्यदोद्यालिकायां व्रजन्त्यो विभूषितास्सर्वा गणिकाः, ततोऽहमेव सर्वास्वतिशायिनी स्वामिति विचिन्त्य सा तमेव हारं परिदधे । दासीदेव्यादिपरम्परया ज्ञाते राज्ञा चण्डपिङ्गलो गृहीतः शूलायां चारोपितः । मम दोषेण मारितोऽयमिति चिन्तयन्ती सा गणिका तस्मै नमस्कारं श्रावयति भणति च-‘अनन्तरे भवेऽहमस्य राज्ञः पुत्रो भवेय’मिति निदानं कुरु, तथा कृत्वा मृतः सोऽग्रमहिष्युदरे पुत्रत्वेनोत्पन्नः । जाते च सुते सा गणिका तस्मै नमस्कारं श्रावयति भणति च-‘अनन्तरे भवेऽहमस्य राज्ञः पुत्रो भवेय’मिति निदानं कुरु, तथा कृत्वा भणति ‘मा रोदीश्वण्डपिङ्गल !’ इति, ततो जातजातिस्मृतिः स प्रतिबुद्धः क्रमेण राज्यसुखमनुभूयान्ते द्वावपि प्रव्रजितौ, एवं सुकुलप्रत्यागमनं तन्मूलं च सिद्धिगमनं ।

३-मथुरायां हुण्डिकश्वौरो नगरं सुष्णाति । कदाचिद्गृहीतः शूलायां चारोपितः । वृषितस्सन्न नातिदूरेण व्रजन्तं जिनदत्तश्राद्धं भणति-‘भोः श्राद्धवर ! वृषितोऽहं, पानीयं देहि’ । तेनोक्तं-‘इमं नमस्कारं पठ यावत्तवार्थं पानीयमानयामि, यदि विस्मरिष्यसि तदाऽऽनीतमपि न दास्यामि’ । प्रतिपन्नं तेन, गतः श्राद्धः, पानीयं गृहीत्वा यावदागच्छति तावन्नमस्कारं घोषयन्नेव मृतो यक्षत्वेनोत्पन्नः । इतो राजपुरुषैश्चौरभक्तदायकत्वाद्गृहीतः श्राद्धो नृपादेशेन यावत् शूलास्थानं नीयते तावदवधिता ज्ञातव्यतिकरो यक्षः पर्वतमुत्पाद्य नगरोपरि स्थित्वा भणति-‘रे ! न जानीथ श्राद्धं भद्रारकं ? , क्षामयत, अन्यथा चूरयिष्यामि । मीतैस्सर्वैः क्षमितः श्राद्धः यक्षायतनं च कारितं पूर्वसां दिशि । एवं फलमाप्यते नमस्कारेणेति ।

ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे पंचहत्युत्तरे होत्या ।

२-यत्तद्योर्नित्याभिसम्बन्धात् यदाऽसौ भगवान् देवलोकाद्युत्वा देवानन्दोदरेऽवतीर्णः, "ते" इति प्राकृतत्वात् तस्मिन्, "णं"कारः सर्वत्र वाक्यालङ्कारे, काले-चतुर्थारकान्ते, तस्मिन्समये-निर्विभाज्यकालविशेषे, यद्वा हेतौ तृतीया, ततो यौ कालसमयौ श्रीऋषभादिजिनैर्वीरस्य च्यवनादीनां षण्णां कल्याणकानां x हेतुत्वेनोक्तौ, तेन हेतुमूलेन कालेन समयेन च 'अमणः' तपस्वी 'भगवान्' समग्रैश्वर्यादियुक्तो 'महावीरः' कर्मशशुञ्जया-दन्वर्थीभिद्योऽन्त्यो जिनः "पंचहत्युत्तरे"ति हस्तादुत्तरदिशि वर्तमानत्वात्, हस्त उत्तरो-अग्रवर्ती यासां वा ता हस्तोत्तरा-उत्तराफाल्गुन्यः, पञ्चसु च्यवनादि(गर्भोधानादि)ज्ञानावासिपर्यवसानेषु कल्याणक(वस्तुषु)स्थानेषु यस्य स पञ्चहस्तोत्तर इति भगवद्विशेषणं, निर्वाणस्य स्वातौ जातत्वात्, "होत्थ"त्ति अभवत् ।

अथाकल्याणकवादी आह-"करोपि श्रीमहावीरे, कथं कल्याणकानि पट्ट ? । यत्तेष्वेकमकल्याणं, विप्रनीचकुलत्वतः ॥१॥" इति गुरुत्वप्रदीपे । "अकल्याणकभूतस्य गर्भापहारस्य" इति कल्पकिरणावल्यां । "नीचैर्गोत्रविपाकरूपस्य अतिनिन्दस्य आश्चर्यरूपस्य गर्भापहारस्यापि कल्याणकत्वकथनमनुचितं" इति कल्पसुबोधिकायां । "गर्भापहरोऽशुभः" इति च क० सु० टिप्पण्यां ।

x न च तार्क्यं-च्यवनादीनां षण्णां कल्याणकत्वेन व्याख्यानमनागमिकं, "जो भगवता उसभसामिणा सेसतिथगरेहि अ वद्धमाणसामिणो चवणाईणं छण्हं वत्तणुणं कालो दिट्ठो णातो वागरिओ अ" इति पयुंणकल्प-दशाश्रुतस्कन्धचणूर्योर्विक्यस्य तथा "हस्त उत्तरो यासां उत्तरफाल्गुनीनां ता हस्तोत्तरास्ताश्च पञ्चसु स्थानेषु-गर्भोधान-संहरण-जन्म-दीक्षा-ज्ञानोत्पत्तिलक्षणेषु संबृत्ताः, अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभू" विद्याचाराङ्गवृत्तिवाक्यस्य च भाषकरण्यादिति, यतो न ग्यभिचरति कल्याणकत्वं वस्तुस्थाने, यथा शिक्षापावं वनस्पतिबृक्षौ, कल्याणकाकल्याणकयोरेभ्यत्रापि वस्तुस्थानयोर्धटमानत्वात् ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १
॥ १३ ॥

उत्तरमत्र-विप्रनीचकुलाश्चर्य-गर्भापहारकारणैः। गर्भाधानमकल्याणं, गर्भकल्याणकं कथम् ? ॥ १ ॥ आश्चर्य-
मपि कल्याणं, श्रीमह्निवीरयोर्मतम्। नीचनिन्दाशुभैर्वाक्यै-रकल्याणं कथं भवेत् ? ॥ २ ॥ कल्याणं च्यवनं प्रोक्तं,
गर्भकल्याणकं तथा। अवतरणकल्याण-मकल्याणं कथं भवेत् ? ॥ ३ ॥ यत् उक्तं-“गर्भे जन्मे य तथा, णिक्त्वमणे
चेव णाणणिवाणे। सुवणगुरुण जिणणं, कल्लणा होंति णायवा ॥ ३१ ॥” इति पञ्चाशके। तथा, “अवयरणजम्मणिक्त्वमण-
णाणणिवाणपंचकल्लणे। तित्थयराणं नियमा, करंति सेसेसु खित्तेसु ॥ १ ॥” इति जिनभरीयबृहत्सङ्ग्रहण्यां। नीचकुलेऽवती-
र्णश्चे-द्वीरः कल्याणको मतः। उचकुलागतो वीरः, किमकल्याणको मतः ? ॥ ४ ॥ चेतक्षत्रियकुलायातो, गर्भः
कल्याणको मतः। विप्रकुलेऽवतीर्णो हि, किमकल्याणको मतः ? ॥ ५ ॥ देवानन्दोदरे गर्भो, यथा कल्याण-
रूपकः। तथैव त्रिशलाकुक्षौ, गर्भः कल्याणको मतः ॥ ६ ॥ यावद्गर्भतयोत्पत्तिं, च्युत्वा गत्यन्तराद्यथा।
बुधैश्च्यवनकल्याणं, मतं गणधरादिभिः ॥ ७ ॥ तथैव-हरणं वाऽपहारस्तत्-त्रिशलोदरधारणम्। गर्भधारण-
कल्याणं, तत्त्वकल्याणकं कथम् ? ॥ ८ ॥ तावदपहतो गर्भ-स्त्रिशलाकुक्षिसंहतः। अतो गर्भापहारो हि, श्रेयः-
कल्याणसूचकः ॥ ९ ॥ “गर्भस्योदरसत्त्वस्य”, इति स्थानाङ्गवृत्तितः। हरणमुदरान्तर-सङ्क्रामणं x तु श्रेयसे
॥ १० ॥ वक्ष्यति चात्रैवाग्रे शकृत्विचारणायां-“तं सेयं खलु मम वि समणं भगवं महावीरं” इत्यादि यावत् “तिसलाए खत्तिथा-
णीए वासिड्डसगुत्ताए कुञ्छिसि गभभत्ताए साहरावित्ताए” इति। त्रिशलोदरगो गर्भः, पञ्चकल्याणमध्यगः। प्रोक्तः

x “गर्भस्य-(स्त्रीकुक्षिसमुद्भूतसत्त्वस्य) श्रीवर्द्धमानरूपस्य हरणं-त्रिशला (अन्यस्त्री) कुक्षौ सङ्क्रामणं गर्भहरणं” इति (प्रव० सारो० वृ०) कल्पवीपिकाया च।

सूत्रं २
अकल्याण-
कवादनिरासे
गर्भापहार-
शब्दार्थः

॥ १३ ॥

श्रीभद्रयाहुभिः, स्वप्नेः कल्याणको हि सः ॥ ११ ॥ प्रोक्तः पञ्चाशके गर्भो, यथा कल्याणरूपकः । पुनरत्र तथा प्रोक्तः, त्रिशलोदरगो हि सः ॥ १२ ॥ सुष्ठु प्रोक्तं हि कल्याणं, जिनवल्लभस्वरिभिः x । दुष्टसुकमकल्याणं, त्वत्पूज्यद्वेष्यता हि सा ॥ १३ ॥ प्रोक्तः पञ्चाशके गर्भेः, कल्याणफलसूचकः । कल्पसूत्रेऽपि सः स्वप्नेः, कल्याणफलसूचकः ॥ १४ ॥ सूत्रार्थमपरं नास्ति, येनाकल्याणकं भवेत् । धृष्टा भ्रुवन्ति मूढाश्च, कर्मबन्धनहेतवे ॥ १५ ॥ देवानन्दोदराद्गर्भं-खिशलाकुक्षि(धारणात्)मोचनात् । ज्ञेयो गर्भो यथा पूर्वं, तथा कल्याणको हि सः ॥ १६ ॥ हरणं त्रिशलाकुक्षौ, विभोर्न मन्यते तदा । कल्याणकानि पञ्च स्या-दन्यथा तु षडेव हि ॥ १७ ॥ हरणं त्रिशलाकुक्षौ, मन्यन्ते श्वेतवाससः । दिगम्बरा न मन्यन्ते, देवानन्दोदराद्विभोः ॥ १८ ॥ मातृकुक्ष्यागतः सार्वः, स्वप्नेः कल्याणसूचकः । त्रिशलाकुक्षिगो गर्भो, नास्यकल्याणको हि सः ॥ १९ ॥ “पंच महाकक्षाणा (परमश्रेयांसि), सर्वेसि जिषाण हवंति णियमेण । सुवणञ्छेरयभूया, कक्षाणफला य जीवाणं ॥ ३० ॥ गब्भे (गर्भोधाने)

x यत्तु “जो न सेस सूरीणं, लोयणपहे वि वच्चइ” इत्यनेन गणधरसार्द्धशतकगाथाशकलेन श्रीमद्धरिभद्रसूर्यभयदेवसूर्यादीनां हीलनाकरणरूपसहोषोद्भवान् जिनलभ्यरेस्तु तदुदावयितुरेवानाद्याततदर्थगन्धत्वाभिव्यञ्जकं, यतः “यो न शेषसूरीणां-अज्ञातसिद्धान्तरहस्यानामित्यर्थः, लोचनपथेऽपि-दृष्टि-मार्गंऽपि, आस्तां श्रुतिपथे, व्रजति-याति” इत्यनेन तद्भृत्तिवाक्येन स्पष्टं तत्कालवर्तिवैयक्योतिष्कमन्त्राधारम्भप्रसक्तचैत्यवासिसूरीणामेव गर्भोपहारकल्याणकान् भिन्नं ज्ञाप्यते, न तु हरिभद्रसूर्यादीना प्रवचनविदां, तेपा तु “उच्यते पुनर्जिनमतसै-र्भगवत्प्रवचनवेदिभिः” इत्यनेन गणधरसार्द्धशतकभृत्तिवाक्येनैव स्फुटतर प्रतिपाते तदुदावययुपदेष्टव्यं च, प्रकारान्तरेण गर्भोधानरूपत्वादेव गर्भोपहारस्य “गब्भे जम्भे” इत्यादिना गृहीतत्वात् “कक्षाणफला य जीवाणं” इत्येतत्कृत-कल्याणपथशगम्यात्रोपलभ्यमानत्वाच्च, दर्शयन्तु-किमकल्याणफलं सजातं जायते वा गर्भोपहारदिनमालम्ब्य तपश्चर्यादिकर्तृणा जगज्जीवानाम् ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १
॥ १४ ॥

जन्मे य तथा, णिक्रमणे चैव गाणनिघाणे । सुवणगुरूण जिणाणं, कल्लणा होति णायत्ता ॥ ३१ ॥” (इदं) वचः पञ्चाशके पञ्च-महाकल्याणदर्शकम् । त्रिशलाकुक्षिगं गर्भं, नाकल्याणप्रलापकम् ॥ २० ॥ उक्तगाथाद्विके गर्भो, महाकल्याणनिश्चितः । कथं भवत्यकल्याण-स्त्रिशलोदरगो हि सः ? ॥ २१ ॥ हरणमपहारश्चे-त्त्वयाऽकल्याणको मतः । धारणं मातृकुक्षौ किं, त्वयाऽकल्याणकं मतम् ? ॥ २२ ॥ भगवद्दीर्गगर्भश्चे-त्त्वया कल्याणको मतः । श्रीवीरो गर्भरूपश्च, किमकल्याणको मतः ? ॥ २३ ॥ उक्तं दिन * मनुक्तं तत् x, कल्याणकमशाश्वतम् । तेन किं त्रिशलाकुक्षौ, वीरोऽकल्याणको भवेत् ? ॥ २४ ॥ पञ्च शाश्वतकल्याणा, एकेनाशाश्वतेन षट् । कल्याणकमशाश्वतं, केनाकल्याणकं भवेत् ? ॥ २५ ॥ पञ्चकल्याणतः षष्ठ-मकल्याणं कथं भवेत् ? । पञ्चमहाव्रतात्षष्ठ-मव्रतमपि किं भवेत् ? ॥ २६ ॥ यथा-पञ्चमहाव्रतात्षष्ठं, रात्रावभोजनं व्रतम् । तथा-पञ्चकल्याणतः षष्ठं, कल्याणं गर्भधारणम् ॥ २७ ॥ + जिनराज्याभिषेकस्तु, नास्ति कल्याणपञ्चके । गर्भधारणकल्याण-मस्ति कल्याणपञ्चके ॥ २८ ॥ सर्वगुणिजिनेन्द्रेऽस्मिन्, यदकल्याणभाषणम् । अकल्याणं तु तत्त्वस्य, प्रभोरवर्ण-वादतः ॥ २९ ॥ ‘कल्याणं’ शुभसमृद्धि-विशेषाणां हि कारणात् । नीरोगत्वमणन्तीति, कल्याणं श्रेयसे

* देवानन्दकुक्षितत्रिशलाकुक्षिधारणात्मकस्य गर्भोपहारस्य दिनमाश्विनकृष्णत्रयोदशीरूपं कल्पसूत्रादौ । x उक्तक्षणमेव गर्भोपहाराल्पमशाश्वतं कल्याणकं पञ्चाशके । + “उसमे णं अरहा कोसलिण् पंचउत्तरासाढे अभीइछ्ठे होस्था, तं जहा-उत्तरासाढाहिं जुए, चइत्ता गन्भं वकंते, उत्तरासाढाहिं जाए, उत्तरासाढाहिं रायाभिसेयं पत्तो, उत्तरासाढाहिं मुंढे भविता आगारको अणगारियं पव्वइए, उत्तरासाढाहिं अणंते जाव (केवलवरनाणंदंसणे) समुपपणे, अभीइणा परिनिवुए” इति जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तीसूत्रं पुरस्कृत्य ये मतात्रहिणो वीरस्य गर्भोपहारद्वारा जातं त्रिशलाकुक्षिगर्भोधानमकल्याणकत्वेन प्रतिपादयन्ति तैर्विचार्यमेतत् पद्यम् ।

सूत्रं २
अकल्याण-
कवादनिरासे
पञ्चाशको-
त्तपञ्चशा-
श्वतकल्या-
णकपरा-
मर्शः, न हि
कल्याण-
फलत्वं
राज्या-
भिषेके
॥ १४ ॥

नं जङ्घा-हृत्पुत्रराहिं चुण्, चइत्ता गम्भं वकंते १, हृत्पुत्रराहिं गम्भाओ गम्भं साहरिय २, हृत्पुत्रराहिं जाण ३, हृत्पुत्रराहिं सुंढे नामकः । स्त्रीरूपेण समुत्पन्नः, कुम्भराजस्य सद्धानि ॥ ४५ ॥ कार्यं न सुतरां तस्य, ह्यकल्याणत्ववादिभिः । कल्याणकेषु सर्वेषु, कल्याणत्वप्ररूपणम् ॥ ४६ ॥ नाश्चर्यस्थानवस्तुत्वं, कल्याणकत्ववाचकम् । कल्याणं 'जिन-चन्द्र'स्य, गर्भाधानद्विके स्थितम् ॥ ४७ ॥ अन्यैरप्युक्तं—“सिद्धार्थराजाङ्गदेवराज !, कल्याणकैः पद्मभिरिति स्तुतस्त्वं । तथा विश्वान्तरवैरिपदं, यथा जयाम्याशु तव प्रसादात् ॥ १ ॥” इति जयतिलकसूरिकृते सुलसाचरित्रे पद्यसर्गे, तथा “आपाढे सितपथी १, त्रयोदशी चाथिने २ सिता चैत्रे ३। मार्गे दशमी ४ सितवै-शाखे सा ५ कार्तिके च कुहः ६ ॥ १ ॥ वीरस्य पद्म-कल्याणकदिनानी”ति जयसुन्दरसूरिकृते कल्पान्तर्वाच्ये x । इत्यलम्प्रसङ्गेन, कल्याणकानि षडेव वीरस्येत्यागमज्ञाः ।

अथ यानि पद्मकल्याणकानि भवन्ति तानि स्फुटतरं नामग्राहमभिधित्सुराह—
‘तद्यथा’ पञ्चहस्तोत्तरत्वं प्रभोरेवं वक्ष्यमाणप्रकारेण भवति, “हृत्पुत्रराहिं” इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, अतो हस्तो-
त्तरायां प्राणतनामदशमदेवलोकाच्च्युतः, च्युत्वा गर्भे ‘व्युत्क्रान्तः’ उत्पन्नः १ । हस्तोत्तरायां गर्भाद्गर्भं संहतः;
देवानन्दागर्भात्रिशलागर्भे गर्भाधानत्वेन सङ्गमित इत्यर्थः २ । हस्तोत्तरायां जातः, भगवतो जन्म बभूव ३ ।
हस्तोत्तरायां द्रव्यतः केशलुञ्चनेन भावतः कषायेन्द्रियमनोनिग्रहेण मुण्डो भूत्वा ‘आगारात्’ गृहात्, निष्क्र-
म्येति शेषः, ‘अनगरितां’ साधुतां ‘प्रव्रजितः’ प्रकर्षेण गतः, प्राप्त इत्यर्थः ४ । हस्तोत्तरायां ‘अनन्तं’ अनन्तार्थ-

x “मंत्त १५३८ वर्षे आयाडसुदि १५ सोमे श्रीतपागच्छनायकश्रीपूज्यभ०श्रीविजयरत्नसूरिशिष्येण” इत्युल्लेखान्विताऽस्ति प्रतिः सि० आ० क० सत्के चित्तोपे ।

नैतावनभात्रमेव, किन्तु-जन्मादिषु चतुर्ष्वेव, इन्द्राणां हि प्रजायते । उत्थानासनकम्पादि, स्थानके प्रोक्तमित्यपि*
॥ ३८ ॥ कुत्रापि व्यवने नोक्तः, सुरेशादिसमागमः । ततः कथं प्रकुर्वीरन्, ध्रुवं कल्याणकोत्सवम् ? ॥ ३९ ॥
किञ्च-व्यवनेष्वपि देवाना-मागमो यदि निश्चितः । कथं तदैव शक्रेण, वीरो न वन्दितस्तदा ? ॥ ४० ॥
व्यवनानन्तरं चैव, न वन्दित इति स्फुटम् । ज्ञायते कल्पवाक्येन, “केवलकल्प”मादिना † ॥ ४१ ॥ ज्ञानो-
त्पत्तेरनन्तरं, समवसरणादिकम् । इन्द्राः स्वयं न कुर्वन्ति, तेनाकल्याणकं किमु ? ॥ ४२ ॥ अष्टोत्तरशतैनेव,
सिद्धो य ऋषभमसुः । तदाश्चर्यमभूदाद्यं, किमकल्याणकं हि तत् ? ॥ ४३ ॥ तथा-सिद्धान्तोऽयं जिनेन्द्राणां,
सर्वेषामपि निश्चितम् । तीर्थङ्करा हि सर्वेऽपि, जायन्ते पुरुषोत्तमाः ॥ ४४ ॥ परमेकोनविंशो हि, तीर्थकृन्मच्छि-

“तिष्ठिं द्राणेहिं देवा अम्बुहिजा, (सिद्धासनादभ्युत्तिष्ठेशुरिति) तं जहा-अरहतेहि जायमाणेहि, जाव तं चेव, एवमासणाहं चलेजा सीहणांत
करेजा चेत्परोपं करेजा । तिष्ठिं द्राणेहिं देवाणं चेद्भ्यरुत्वा चलेजा, तं जहा-अरहतेहि० तं चेव” इति स्थान ३ उ० १ । “जाव लोगंतिता देवा माणुस्सं
जोमं हन्वमागच्छेजा, तं जहा-अरहतेहिं जायमाणेहि जाव अरिहंताण परिनिव्वाणमहिमासु” वृत्तिः-“यथा विस्थानके प्रथमोद्देशके तथा देवेन्द्रागमादीनि
लोकान्तिकरूपावसानानि वाच्यानि, केवलमिह परितोषाणमहिमास्विति चतुर्थमिति” स्थान ४ उ० ३ ।

† “केवलकल्पं जंबुद्वीपं जंबुद्वीपं जंबुद्वीपं २ विहरइ, तस्य णं समणं भगवं महावीरं जंबुद्वीपे दीपे दाहिणह्णुभरहे माहणकुंडरगामे
नचरे उसभद्रत्तरस माहणसम कोउलसयुत्तस्व भारियाण देवाणंदाण माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिसि गवभत्ताए वफंतं पासइ, पासित्ता हट्टुट्टचित्त-
माणंदिणं णदिणं परमानंदिणं पीडमणे परमसोमणस्सिणं हरिसवसविसपपमाणहियणं धाराइयनीचसुरभिकुसुमचंचुमालइयजससियरोमकूवे विकसियवरकमल-
नयणायणे पयलियवरकउगुडियकेजरमउउकुउलहारयिरायंतवच्छे, पालंबपलंबमाणवोलंतभूसणधरे ससंभमं सुरिअं चवलं सुरिंदे सीहासणाओ अब्भुडेइ,
अग्गुडित्ता पायपीडाओ पचोरइइ, पचोरहित्ता”XXXयावत् “मत्थणं अंजलिं कटु एवं वयासी-नसुत्थु णं०” इत्यादि कल्पसूत्रे ५ पत्रे ।

आओ श्राउफ्छाणं भवम्स्रणं ठिइकंताणं अणंतरं चयं चइत्ता, इहेव जंबुहीवे दीवे भारहे वासे दाहिणहुभरहे इमीसे ओसल्पिणीए मुममहुसमाए समाए विइकंताए १ सुसमाए समाए विइकंताए २ सुसमहुसमाए समाए विइकंताए ३ हुसमसुसमाए समाए चहुविइ-सागरोपमस्थितिकात्, तत्र हि देवानां विंशतिसागराण्युत्कृष्टा स्थितिर्भवति, भगवतोऽप्येतावत्येव स्थितिरासीत्, तस्माद्विमानात् आयुर्देवसत्कं, तस्य क्षयेण, भवो-देवगतिसत्कस्तस्य क्षयेण, स्थितिवैक्रियशरीरावस्थानं, तस्याः क्षयेण, अनन्तरं-अव्यवहितं “चयं” चयवं-व्यवनं “चइत्ता” चित्वा-कृत्वा, अथवा “चयं” देहं देवसम्बन्धिनं “चइत्ता” त्यक्त्वा ‘इहेव’ अस्मिन्नेव, न पुनरन्यस्मिन्, जम्बूद्वीपाल्ये द्वीपे भारते ‘वर्षे’ क्षेत्रे दक्षिणार्धभरते, अस्यामवसर्पिण्यां सुपमसुपमाख्ये प्रथमारके * चतुःकोटाकोटीसागरप्रमाणे व्यतिक्रान्ते, सुपमानान्नि द्वितीयारके † त्रिकोटाकोटी-सागरप्रमाणे व्यतिक्रान्ते, सुपमदुःपमाभिधे तृतीयारके x द्विकोटाकोटीसागरप्रमाणे व्यतिक्रान्ते, दुःषमसुष-माख्ये चतुर्थारके + द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रौनैककोटाकोटीसागरप्रमाणे बहुव्यतिक्रान्ते, किञ्चिदेवावशिष्टे, सार्द्ध-ष्टमासाधिकेषु पञ्चसप्ततिवर्षेषु शेषेषु सत्सु श्रीवीरोऽवतरितः, द्वासप्ततिवर्षाणि वीरस्यायुः; वीरनिवार्णाच्च

* यस्मिन्निपत्यायुष्कास्त्रिकोटादेवमानाश्चतुर्थदिने तुअरीकणप्रमिताहाराः पदपञ्चाशदधिकद्विशतशुष्टिकण्डका एकोनपञ्चाशतिनापत्यपालका युगलिका भवन्ति ।

+ द्विपत्योपमायुष्का द्विकोटादेवास्तृतीयदिने बदरमानाहारा अष्टविंशत्यधिकदशतशुष्टिकण्डकवन्तश्चतुःपष्टिदिनापत्यपालका युगलिका भवन्त्यस्मिन् ।

x पुरुषपत्योपमायुष्का एककोटादेहा एकान्तरे आमलकप्रमाणाहाराश्चतुःपष्टिशुष्टिकण्डकवन्त एकोनाशीतिदिनापत्यपालका युगलिका भवन्त्यस्मिन् ।

+ पूर्णकोटीर्षायुष्काः पञ्चधनुःभतदेहमाना नित्यभोजिनो मनुजा भवन्त्यस्मिन् । लभ्यते शाक्रेणारकत्रयभाविद्युगलिकस्वरूपतिरूपणमेवं, यथा—

“इह ति-दुग-इगकोसुधा, ति-दुग-इगपलीया अरतिगम्भि । कमा तुअरि-चोरा-मल—माणभोयणा ति-दुग-इगदिणेहिं ॥ १ ॥”

पर्युपणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १

॥ १६ ॥

भविता आगाराओ अणगारियं पद्यइए ४, हत्युत्तराहिं अणंते अणुत्तरे निद्याघाए निरावरणे कसिणे पडिपुणे केवलवरनाणदंसणे समुपपे ५, साइणा परिनिष्ठुए भयवं ६ ॥ २ ॥

ते णं काले णं ते णं समएणं समणे भगवं महावीरे जे से गिम्हाणं चउत्थे मासे अट्टमे पक्खे आसाढसुद्धसे लुट्ठी(पक्खे णं) दिवसे णं, महाविजयपुण्डरपरपुंडरीयाओ (दिसासोवत्थिआओ वद्धमाणाओ वीसं सागरोवमट्ठि-

विषयं 'अनुत्तरं' सर्वोत्कृष्टं, निरुपमत्वात्, 'निर्व्याघातं' कटकुड्यादिभिरप्रतिहतं 'निरावरणं' समस्तावरण-
रहितं, ज्ञानदर्शनावरणीयसमूलक्षयेण क्षायिकत्वात्, 'कृत्स्नं' सकलपर्यायोपेतार्थग्राहकं 'प्रतिपूर्णं' पूर्णिमा-
चन्द्रमण्डलवत्सकलस्वांशसमन्वितं 'वरं' प्रधानं केवलज्ञानं विशेषावबोधरूपं, केवलदर्शनं च सामान्यावबोध-
रूपं समुत्पन्नं ५ । स्वातिनक्षत्रे 'परिनिर्वृतः' निर्वाणं प्राप्सो भगवानिति ६ ।

एवं जघन्यमध्यमवाचनाभ्यां षट्कल्याणकानि भगवतो महावीरस्य प्रदर्शयानुना तानेव विस्तरवाचनयाऽऽह-

३-तस्मिन् काले तस्मिन्समये श्रमणो भगवान् महावीरो योऽसौ 'श्रीष्मस्य' श्रीष्मकालस्य चतुर्थो मासः
अष्टमः पक्षः आषाढस्य 'शुद्धः' शुक्लपक्षः, तस्य-आषाढशुद्धस्य षष्ठीदिवसे, दिवसशब्दस्य तिथिवाचकत्वेन षष्ठ्यास्तिथे
रात्रौ, महान् विजयो यत्र, तच्च तत्पुष्पोत्तरं च-पुष्पोत्तरनामकं, प्रवरपु-श्रेष्ठेषु अन्यविमानेषु यत्पुण्डरीकं-श्वेतकमलं, तदिवोत्तमं, तस्मात्
पुष्पोत्तरप्रवरपुण्डरीकान्महाविमानात् । "महाविमाणाओ" इत्यतोऽर्वाक् क्वचित् "दिसासोवत्थिआओ वद्धमाणाओ" इति
पाठस्तत्र दिक्षु अवस्थितात्-आवलिकागतविमानमध्यस्थात्, सर्वप्रकारेण वर्द्धमानकादित्यर्थः कार्यः । विंशति-

सूत्रं २

मध्यमवा-

चनया क-

ल्याणक-

द्वनिरूपं

सूत्रं ३

विस्तरवा-

चनयागार्ध

गर्भाधान-

कल्या०

॥ १६ ॥

आजो आउम्हाएणं भवफ्हाएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता, इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे दाहिणहुभरहे इमीसे ओसप्पिणीए सुममसुममाए समाए विइकंताए १ सुसमाए समाए विइकंताए २ सुसमदुसमाए समाए विइकंताए ३ दुसमसुसमाए समाए बहुविह-सागरोपमस्थितिकात्, तत्र हि देवानां विंशतिसागराण्युत्कृष्टा स्थितिर्भवति, भगवतोऽप्येतावत्येव स्थितिरासीत्, तस्माद्विमानात् आयुर्देवसत्कं, तस्य क्षयेण, भवो-देवगतिसत्कस्तस्य क्षयेण, स्थितिवैक्रियशरीरावस्थानं, तस्याः क्षयेण, अनन्तरं-अव्यवहितं “चयं” व्यवं-व्यवनं “चइत्ता” चित्वा-कृत्वा, अथवा “चयं” देहं देवसम्बन्धिनं “चइत्ता” त्यक्त्वा ‘इहेव’ अस्मिन्नेव, न पुनरन्यस्मिन्, जम्बूद्वीपाख्ये द्वीपे भारते ‘वर्षे’ क्षेत्रे दक्षिणार्धभरते, अस्यामवसर्पिण्यां सुपमसुपमाख्ये प्रथमारके * चतुःकोटाकोटीसागरप्रमाणे व्यतिक्रान्ते, सुषमानास्त्रि द्वितीयारके † त्रिकोटाकोटी-सागरप्रमाणे व्यतिक्रान्ते, सुपमदुःपमाभिधे तृतीयारके × द्विकोटाकोटीसागरप्रमाणे व्यतिक्रान्ते, दुःषमसुष-माख्ये चतुर्थारके + द्विचत्वारिंशद्वृषसहस्रौनैककोटाकोटीसागरप्रमाणे बहुव्यतिक्रान्ते, किञ्चिदेवावशिष्टे, सार्द्धा-ष्टमासाधिकेषु पञ्चससतिवर्षेषु शेषेषु सत्सु श्रीवीरोऽवतरितः, द्वाससतिवर्षाणि वीरस्यायुः; वीरनिवार्णाच्च

* यस्मिन्निपत्ययुष्कास्त्रिकोटादेहमानाश्चतुर्थदिने तुअरीकणप्रमिताहाराः पदपञ्चाशदधिकद्विशतशुष्टिकण्डका एकोनपञ्चाशदिनापत्यपालका युगलिका भवन्ति ।

† त्रिपत्योपमायुष्का द्विकोटादेहास्तृतीयदिने बदरमानाहारा अष्टाविंशत्यधिकशतशुष्टिकण्डकवन्तश्चतुःपष्टिदिनापत्यपालका युगलिका भवन्त्यस्मिन् ।

× एतूपत्योपमायुष्का एककोटादेहा एकान्तरे आमलकप्रमाणाहाराश्चतुःपष्टिपष्टिकण्डकवन्त एकोनाशीतिदिनापत्यपालका युगलिका भवन्त्यस्मिन् ।

+ पूर्वकोटीयपांयुष्काः पञ्चपनुःशतदेहमाना नित्यभोजिनो मनुजा भवन्त्यस्मिन् । लभ्यते शाल्वेच्यारकत्रयभावियुगलिकस्वरूपनिरूपणमेवं, यथा—

“इह ति-दुग-इगकोसुधा, ति-दुग-इगपलीया अरसिगम्मि । कमा तुअरि-चोरा-मल—माणभोयणा ति-दुग-इगदिणेहिं ॥ १ ॥”

कंताए सागरोवमकोडाकोडीए वायलीसाए वाससहस्सेहिं ऊणिआए पंचहत्तरिवासेहिं अद्धनवमेहि य मासेहिं सेसेहिं, इक्कीसाए तित्थयेहिं इक्खागकुलसमुपपन्नेहिं कासवगुत्तेहिं, दोहि य हरिवंसकुलसमुपपन्नेहिं गोअमसगुत्तेहिं, तेवीसाए तित्थयेरेहिं विइक्केतेहिं, समणे भगव महावीरे चरमत्तित्थयेरे पुव्वत्तित्थयेरनिदिडे, माहणकुंडगामे नयरे उअमदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवाग एणं आहारवक्कतीए भववक्कतीए सरोरवक्कतीए, कुच्छिसि गब्भत्ताए वक्कते ॥ ३ ॥

साद्वृष्टमासाधिकैस्त्रिभिवर्षैश्चतुर्थांशकसमासिः । या च पूर्वोक्ता कोटाकोटीसागरेषूना द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्री, सा एकविंशत्येकविंशतिवर्षसहस्रमानयोः पञ्चमषष्ठारकयोः सम्बन्धिनी ज्ञेया । पुनरेकविंशतिषु तीर्थङ्करेषु इद्वालुकुलसमुत्पन्नेषु काश्यपगोत्रेषु, द्वयोश्च मुनिमुव्रतनेम्योर्हरिवंशकुलसमुत्पन्नयोगौतमगोत्रयोः, एवं त्रयोविंशतिषु तीर्थङ्करेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु अमणो भगवान् महावीरश्चरमतीर्थकरः पूर्वतीर्थङ्करेण श्रीऋषभदेवस्वामिना भरताग्रे निर्दिष्टः—अयं मरीचिस्तवपुत्रश्चतुर्विंशतितमस्तीर्थङ्करो भावीति कथितः । ब्राह्मणकुण्डग्रामनाम्नि नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य “कोडालस” गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या “जालन्धरस” गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया ‘व्युत्क्रान्तः’ उत्पन्नः, कस्मिन् समये?—पूर्वरात्रापरात्रकालसमये, मध्यरात्रावित्यर्थः, हस्तोत्तरानक्षत्रेण चन्द्रस्य योगसुपागते सति ‘आहारापक्रान्त्या’ दिव्याहारत्यागेन ‘भवापक्रान्त्या’ देवभवत्यागेन ‘शरीरापक्रान्त्या’ वैक्रियशरीरत्यागेन, अथवा ‘आहारव्युत्क्रान्त्या’ अपूर्वाहारोत्पादेन—मनुष्योचिताहारग्रहणेनेत्यर्थः, कुक्षौ गर्भतयोत्पन्नः ॥

समणे भगवं महावीरे तिघ्नाणोवगण आवि होत्था, 'चइस्सामि'त्ति जाणइ, चयमाणे न जाणइ, 'चुणमि'त्ति जाणइ । जं रयणिं च णं
समणे भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुण्डिंछसि गब्भत्ताए वक्कंते, तं रयणिं च णं सा देवणंदा माहणी सयणिज्जंस्सि
सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ इमे पयारूवे ओराले कल्लणे सिवे धत्ते मंगळे सस्सिरीए चउइस महासुमिणे पासित्ता णं पड्डिबुद्धा ॥ ४ ॥

अथ यद्यप्यन्यदेवानां पणमासावशिष्टे आयुषि—“माल्थेमलानिः कल्पवृक्षप्रकम्पः, श्रीहीनाशो वाससां
चोपरागः । दैन्यं तन्द्रा कामरागाङ्गभङ्गौ, दृष्टेर्भान्तिर्वेपथुश्चारतिश्च ॥ १ ॥”

इत्याद्याश्चित्तोद्वेजका भावा जायन्ते, परं तीर्थकृतसुराणां ते न जायन्ते, यतस्ते पूर्वपुण्योत्कर्षाद्विशिष्टज्ञान-
कान्त्यादिगुणयुक्ता एव च्यवन्ति, अत आह—

४-श्रमणो भगवान् महावीरो यदा गर्भत्वेनोत्पन्नस्तदा 'त्रिज्ञानोपगतः' मत्यादिज्ञानत्रयोपेतोऽभवत्,
तेन 'च्यविष्येऽहमित' इति च्यवनभविष्यत्कालं जानाति, च्यवमानस्तु न जानाति, च्यवनकालस्यैकसामयिक-
त्वेन सूक्ष्मत्वात्, श्वाभ्रस्थिकज्ञानोपयोगस्य जघन्यतोऽपि चान्तमुहूर्त्तिकत्वात्, च्युतोऽस्मीति जानाति, पूर्वभवा-
यातज्ञानत्रयसद्भावात् । यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालन्धरस" गोत्रायाः
कुक्षौ गर्भतया च्युत्कान्तस्तस्यां रजन्यां सा देवानन्दाब्राह्मणी शयनीये 'सुप्तजागरा' नातिसुप्ता नातिजाग्रती
"ओहीरमाणी २"त्ति वारंवारं ईपन्निद्रां कुर्वती 'इमान्' वक्ष्यमाणान् एतद्रूपान्—एतदेव-व्यावर्णितमेव रूपं-स्वरूपं,
न न्यूनमधिकं वा कविकृतं, येषां ते एतद्रूपाः, तान्, 'उदारान्' प्रशस्तान्, कल्याणान्, कल्याणानां-शुभसमृद्धिविशे-
षाणां, न त्वशुभासमृद्धिविशेषाणां, हेतुत्वादथवा कल्यं-नीरोगत्वं, न हि सरोगत्वं, अणन्ति-गमयन्ति ये ते

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १
॥ १८ ॥

तं जहा-गय-वसह-सीह-अभिसेय-दाम-ससि-दिणयरं झयं कुंभं । पउमसर-सागर-विमाण-भवण-रयणुच्चय-सिहिं च ॥ १ ॥ ५ ॥
तए णं सा देवाणंदाहाहणी इमे एयारूवे ओराले कल्लाणे सिवे धेन्ने मंगल्ले सस्सिरीए चउइस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा-
समाणी हट्टुट्टुच्चित्तमाणंदिआ, पीइमणा, परमसोमणस्सिआ, हरिसवसविसप्पमाणहियया, धाराहयकयंवपुप्फणं पिव समुस्ससिअरोम-
कल्याणास्तान्, 'शिवान्' उपद्रवशमकान् 'धन्यान्' धर्मधनप्रापकान् 'माङ्गल्यान्' मङ्गलकारकान् 'सश्रीकान्'
सशोभांश्चतुर्दशमहास्वमान् "पासित्ता णं"ति हट्टुा 'प्रतिबुद्धा' जागरिता ।

५-तद्यथा-गजवृषभसिंहाः प्रसिद्धाः, अभिषेकः श्रीदेव्याः, "दाम"त्ति पुष्पमाला 'शशी' चन्द्रः 'दिनकरः'
सूर्यः, ध्वजः प्रतीतः 'कुम्भः' जलपूर्णकलशः, पद्मोपशोभितं सरः 'सागरः' क्षीरसमुद्रः, विमानं देवसम्बन्धि,
'भवन्' गृहं देवानामेव, तत्र यः स्वर्गादवतरति तन्माता विमानं पश्यति, यस्तु श्रेणिकादिवन्नरकादायाति
तन्माता भवनपतिदेवप्रासादं पश्यति, 'रत्नोच्चयो' रत्नराशिः 'शिखी' निर्धूमोऽग्निः ।

६-ततोऽनन्तरं सा देवानन्दाब्राह्मणी इमान् एतद्रूपान् उदारान् कल्याणान् शिवान् धन्यान् माङ्गल्यान्
सश्रीकांश्चतुर्दशमहास्वमान् हट्टुा प्रतिबुद्धा "समाणी"त्ति सती, हट्टं-विस्मितं तुष्टं-सन्तोषवच्चित्तं यथा भवत्येव-
मानन्दिता, प्रीतिर्भनसि यस्याः सा तथा, प्रीतियुक्तचित्ता 'परमसौमनस्थिता' परमं सौमनस्यं-प्रसन्नमनस्त्वं प्राप्ता *
हर्षवशेन 'विसर्पत्' विस्तारयामि हृदयं यस्याः सा हर्षवशविसर्पद् हृदया, तथा धारया मेघसम्बन्धिन्या हतं-सिक्तं

* प्रायशः सर्वोप्येतानि एकार्थिकान्यपि प्रमोदप्रकर्षप्रतिपादनार्थत्वात्स्तुतिरूपत्वाच्च न पुनरुक्तदोषदुष्टानि, यत आह—

"वक्ता हर्षभयादिभिर्चर्याक्षिप्तमनास्तथा स्तुवन्नन्दन् । यत्पदमसकृद् ब्रूया-त्तत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥ १ ॥"

॥ १८ ॥

सूत्रे ५-६
देवानन्दा-
याश्चतुर्दश-
समवर्णनम्

कृत्रा सुमिणुगगहं क्रुदे । सुमिणुगगहं करित्ता सयणिज्जाओ अबुद्धेइ, अबुद्धित्ता अंरुरियमचवलमसंभंताए अविलंबियाए रायहंससरी-
 सीए गईए जेणेव उसभवत्ते माहणे, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छित्ता उसभदत्तं माहणं जएणं विजएणं वद्धावेइ । वद्धावित्ता सुहासणव-
 रागया भासत्था वीसत्था करयलपरिगहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी ॥ ६ ॥

एवं खलु अहं देवाणुप्पिया ! अज्ज सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी इमे एथारूवे ओराले जाव ससिसरीए
 चउइस मत्तासुमिणे पासित्ता णं पडिउद्धा, तं जह्वा-गय जाव सिहिं च ॥ ७ ॥ एएसिं णं देवाणुप्पिया ! ओरालाणं जाव चउइसणहं महा-

यत्कदम्बपुष्पं, तद्धत् समुच्छ्वसितानि उहसितानि रोमाणि कूपेषु-रोमन्ध्रेषु यस्याः सा समुच्छ्वसितरोमकूपा, एवंविधा सती
 'स्वभावग्रहं' स्वप्नानां स्मरणं करोति, विशिष्टफलाभारोग्यराज्यादिकं विभावयतीत्यर्थः । स्वभावग्रहं कृत्वा
 शयनीयादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय 'अत्वरितया' मानसौत्सुक्यरहितया 'अचपलया' कायचापल्याभाववत्या
 'असम्भ्रान्तया' अस्वलन्त्या 'अविलम्बितया' विलम्बरहितया राजहंससदृश्या गत्या यत्रैव ऋषभदत्तो ब्राह्मणः
 सुप्तोऽस्ति तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य ऋषभदत्तं ब्राह्मणं जयेन विजयेन वद्धोपयति, तत्र जयः-स्वदेशे विजयः-
 परदेशे, अथवा जयः-परैरनभिभवः प्रतापवृद्धिश्च; विजयः-परैरामसहमानानामभिभवः । वद्धोपयित्वा सुखेन 'आसनवरं'

'भद्रासनं 'गता' प्राप्ता, तत आश्वस्ता-गतिजनितश्रमापनयनेन, विश्वस्ता-सङ्क्षोभाभावादनुत्सुका सती करत-
 लाभ्यां परिगृहीतं दशनखं, शिरस्यावत्तं कुर्वती मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवमवादीत् ।
 ७-एवं 'खलु' निश्चयेनाहं हे देवानुप्रिय ! स्वामिन् ! अद्य शयनीये सुप्तजागरा वारंवारमल्पनिद्रां कुर्वती

१-समुरिता दशनया यसिन् स दशनखत्सम् । २-शिरसि-मस्तके आवर्तः प्रदक्षिणश्रमणं शिरस्यावर्तत्सम् ।

सुमिणां के मन्त्र कल्लणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ? । तए णं से उसभदत्ते माहणे देवाणंदाए माहणीए अंतिए एअमहुं सुच्चा निसम्म हट्टुट्ट जाव हिअए धाराहयकयंवपुष्फं पिव समुस्ससियरोमक्खे सुमिणुगहं करेइ, करित्ता ईहं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता अप्पणो साभाविएणं मइपुद्धएणं बुद्धिविण्णणेणं तेसि सुमिणाणं अत्युगहं करेइ, करित्ता देवाणंदं माहणिं एवं वयासी ॥ ८ ॥

इमान् एतद्रूपान् उदारान् यावत्सश्रीकान् चतुर्दशमहास्त्रान् दृष्ट्वा 'प्रतिबुद्धा' जागरिता । तद्यथा-गजादितो निर्धुमाग्निं यावच्चतुर्दशापि स्वप्नाः पूर्वोक्ता ज्ञेयाः ।

८-एतेषां देवानुप्रिय ! उदारानां यावच्चतुर्दशानां महास्त्रानां, किं 'मन्ये' इति वितर्कार्थो निपातः, अथवा 'मन्ये' विचारयामि 'कल्याणः' कल्याणकारी, नाकल्याणकारी, फलवृत्तिविशेषो भविष्यति ?, तत्र फलं पुत्र-प्राप्त्यादि, वृत्तिः-जीवनोपायादिः । ततोऽनन्तरं स ऋषभदत्तो ब्राह्मणो देवानन्दाया ब्राह्मण्याः 'अन्तिके' समीपे 'एतं' स्वप्नविषयं अर्थं श्रुत्वा कर्णाभ्यां 'निशम्य' हृदयेऽवधार्य हृष्टपुष्टचित्तः, यावद्धर्षवशेन विसर्पद्-हृदयः, मेघधाराहतकदम्बपुष्पमिव समुच्छ्वसितरोमकूपः सन् 'स्वप्नावग्रहं' अर्थावग्रहतः स्वप्नधारणं करोति, कृत्वा 'ईहां' अर्थविचारणां अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य आत्मनः स्वाभाविकेन मतिपूर्वकेण बुद्धिविज्ञानेन, तत्रानागतकालविषयामतिः, बुद्धिः प्रत्यक्षदर्शिनी, विज्ञानमतीतानागतवर्तमानार्थविमर्शः, यदुक्तं—

“मतिरप्राप्तविषया, बुद्धिः साम्प्रतदर्शिनी । अतीतार्थां स्मृतिर्ज्ञेया, प्रज्ञा कालत्रयात्मिका ॥ १ ॥”

तेन तेषां स्वप्नानां 'अर्थावग्रहं' स्वप्नफलनिश्चयं करोति, कृत्वा देवानन्दां ब्राह्मणीं प्रति एवमवादीत् ।

ओराला णं तुमे देवाणुप्पिण्ण ! सुमिणा दिट्ठा, कल्लणा सिवा धम्मा मंगल्ला सस्सिआ आरोग्ग-तुट्ठि-दीहाउ-कल्लणमंगल्लकाराणा णं तुमे देवाणुप्पिण्ण ! सुमिणा दिट्ठा, तं जहा-अत्थलाभो देवाणुप्पिण्ण ! भोगलाभो देवाणुप्पिण्ण ! पुत्तलाभो देवाणुप्पिण्ण ! सुक्खलाभो देवाणुप्पिण्ण ! एवं खल्लु तुमं देवाणुप्पिण्ण ! नवण्हं मासाणं यहुपडिपुत्ताणं अद्धुमाणं राहंदिआणं विइकंताणं सुकुमालपाणिपायं अही-णापडिपुण्णपंचदियसरीरं लक्खण-चंजण-गुणोव्वेयं माणुम्माण-पमाण-पडिपुत्तसुजायसंघंगसुंदरंगं ससिसोमाकारं कंतं पिअदंसणं सुरुचं देवकुमारोवमं दास्यं पयाहिसि ॥ ९ ॥

०.-उदारास्त्वया देवानुप्रिये ! स्वप्ना दृष्टा; एवं कल्याणाः शिवा धन्या माङ्गल्याः सश्रीकाः, यावदारोग्य-तुष्टि-दीर्यायुः-कल्याणमाङ्गल्यकारकास्त्वया देवानुप्रिये ! स्वप्ना दृष्टा; तद्यथा-अर्थस्य लाभो देवानुप्रिये !; भोगानां लाभो देवानुप्रिये !, पुत्रस्य लाभो देवानुप्रिये !, सौख्यस्य लाभो देवानुप्रिये ! । एवं 'खल्लु' निश्चितं त्वं देवानुप्रिये ! (अतः पदसु पदेसु सप्तम्यर्थे पष्ठी, अतो) नवसु मासेषु बहुषु प्रतिपूर्णेषु 'अर्द्धाष्टमेषु' सार्द्धसप्तसु 'रात्रिन्दिवेषु' अहोरात्रेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु सुकुमालपाणिपादं अहीनानि-लक्षणतो हीनतारहितानि, प्रति-पूर्णाणि च स्वरूपतः पञ्चापीन्द्रियाणि यत्रैवंविधं शरीरं यस्य स तथा, तम्, लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेतं, तत्र-
"द्वात्रिंशत्-साष्टशतं, साष्टसहस्रं च लक्षणवराणि । क्रमशो वपुषि भवेयुः, सभाग्यनर-चक्रि-तीर्थकृताम् ॥ १ ॥"

द्वात्रिंशल्लक्षणानि चेमानि—
"प्रासाद-पर्वत-शुका-कुश-सुप्रतिष्ठ-पद्माभिषेक-यव-दर्पण-चामराणि ।

कुम्भे-धु-मत्स्य-मकर-द्विप-सत्पताका-सौदामिनी-वसुभती-रथ-तोरणानि ॥ १ ॥ (वसन्त०)

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १
॥ २० ॥

“छत्रध्वजस्वस्तिककूपर्वोपी-कमण्डलुस्तूपमथूरकूर्माः । अष्टापदस्थालसमुद्रसिंहा, द्वात्रिंशदेवं नरलक्षणानि
अथवाऽपराणि द्वात्रिंशदिमानि—
॥ २ ॥” (वाणी)

“पञ्चदीर्घं चतुर्ह्रस्वं, चतुःसूक्ष्मं षड्भ्रतं । ससरक्तं त्रिविस्तीर्णं, त्रिगम्भीरं प्रशस्यते ॥१॥ बाहू नेत्रान्तरं चैव,
जानु-नासास्तथैव च । स्तनयोरन्तरं चैव, पञ्चदीर्घं प्रशस्यते ॥ २॥ ग्रीवा प्रजननं पृष्ठीः, ह्रस्वे जङ्घे च पूज्यते ।
ह्रस्वाणि यस्य चत्वारि, पूजामप्नोति मानवः ॥३॥ सूक्ष्माण्यङ्गुलिपर्वाणि, केशा-स्थि-दशनास्तथा । चतुःसूक्ष्माणि
घेषां स्यात्, ते नरा दीर्घजीविनः ॥ ४ ॥ कर्क्षः कुक्षिश्च वक्षश्च, घ्राण-स्कन्ध-कूर्काटिका । सर्वभूतेषु निर्दिष्टं,
षड्भ्रतं प्रशस्यकम् ॥५॥ पाणिपादतलौ रक्तौ, नेत्रान्तानि नखास्तथा । तालु-जिह्वा-धरौ-धौ च, ससरक्तोऽर्थवान्
भवेत् ॥ ६ ॥ उरः शिरो ललाटं च, त्रिविस्तीर्णं प्रशस्यते । स्वरं सत्त्वं च नाभिश्च, त्रिगम्भीरं प्रशस्यते ॥७॥”+

+ किञ्च—“मुखमर्धं शरीरस्य, सर्वं वा मुखमुच्यते । ततोऽपि नासिका श्रेष्ठा, श्रेष्ठ तत्रापि लोचने ॥ १ ॥ यथा नेत्रे तथा
शीलं, यथा नासा तथाऽऽर्जवम् । यथा रूपं तथा वित्तं, यथा शीलं तथा गुणाः ॥ २ ॥ गतेः प्रशस्यते वर्ण-स्ततः स्नेहोऽद्भुतः
स्वरः । अतस्तेज इतः सत्त्व-मिदं द्वात्रिंशतोऽधिकम् ॥ ३ ॥ सात्त्विकः सुकृती दानी, राजसो विषयी भ्रमी । तामसः पातकी
लोभी, सात्त्विकोऽमीषु सत्तमः ॥ ४ ॥ यः सात्त्विकस्तस्य दयास्थिरत्वं, सत्यं ध्रुवं देवगुरुप्रभक्तः । सत्त्वाधिकः काव्यशतक्रतुश्च,
स्त्रीसक्तचित्तः पुरुषेषु शूरः ॥ ५ ॥ अतिह्रस्वेऽतिदीर्घे च, स्थूले चातिक्रशे तथा । अतिकृष्णेऽतिगौरे च, षट्सु सत्त्वं निगद्यते ॥६॥
सद्धर्मः सुभगो नीरुक्, सुखमः सुनयः कविः । ह्यचयत्यात्मनः श्रीमान्, नरः स्वर्गमागमौ ॥ ७ ॥ निर्दम्भः सदयो दानी,

सूत्रं ९
खड्गफले
नरस्त्री-
लक्षणानि

॥ २० ॥

दान्तो दशः सदा ऋतुः । मर्त्ययोनेः समुद्भूतो, भविता च पुनस्तथा ॥८॥ मायालोभक्षुधाऽऽलस्य-चहाहारादिचेष्टितैः । तिर्यग्यो-
निसमुत्पत्तिं, न्यापयत्यात्मनः पुमान् ॥ ९ ॥ सरागः खजनद्वेषी, दुर्भगो मूर्खसङ्गकृत् । शान्तिं स्वस्य गतायातं, नरो नरकवर्त्मनि
॥ १० ॥ नासिकानेत्रदन्तौष्ठ-करकर्णाहिणा नराः । समाः समेन विज्ञेया, विपमा विपमेन तु ॥ ११ ॥ अस्थिष्वर्थाः सुखं मांसे,
त्वचि भोगाः स्त्रियोऽधिषु ! गतीं यानं स्वरे चाज्ञा, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥ १२ ॥ आवर्तो दक्षिणे भागे, दक्षिणः शुभकृच्छ्रणां ।
वामो वामेऽतिनिन्द्यः स्या-द्विगन्त्यत्वे तु मध्यमः ॥ १३ ॥ अकर्मकठिनः पाणि-दक्षिणो वीक्ष्यते नृणाम् । वामश्रुवां पुनर्वामः,
गुणशस्योऽतिकोमलः ॥ १४ ॥ पाणोस्तलेन शोणेन, धनी नीलेन मध्यपः । पीतेनागम्यनारीगः, कल्मषेण धनोज्झितः ॥ १५ ॥
दातोन्नते तले पाणे-निम्ने पितृधनोज्झितः । धनी संवृत्तनिम्ने स्या-द्विपमे निर्द्धनः पुमान् ॥ १६ ॥ अरेखं बहुरेखं वा, येषां पाणि-
तलं नृणां । ते स्युरल्पपायुषो निःस्वा, दुःखिता नात्र संशयः ॥ १७ ॥ दीर्घनिर्मासपर्वाणः, सूक्ष्मा दीर्घाः सुकोमलाः । सुधनाः
सरला वृत्ताः, लीत्रोरुलुयः श्रिये ॥ १८ ॥ मध्यमाप्रान्तरेखाया, अधिका यदि तर्जनी । प्रचुरस्तत्पितुः पक्षः, श्रियश्च विपदोऽ-
न्यथा ॥ १९ ॥ अनामिकाऽन्त्यरेखायाः, कनिष्ठा स्याद्वादधिकी । धनवृद्धिस्तदा पुंसां, मातृपथो बहुस्तथा ॥ २० ॥ मध्यमायां
तु दीर्घायां, भार्याहानिर्विनिर्दिशेत् । अनामिकायां दीर्घायां, विद्याभोगी भवेन्नरः ॥ २१ ॥ मणिवन्धात्पितुर्लेखा, करमाद्विभवा-
युषोः । लेखे द्वे यान्ति तिस्रोऽपि, तर्जन्यङ्गुष्ठकान्तरम् ॥२२॥ येषां रेखा इमास्तिष्ठः, सम्पूर्णा दोषवर्जिताः । तेषां गोत्रधनार्थपि,
सम्पूर्णान्यन्यथा न तु ॥ २३ ॥ उल्लङ्घ्यन्ते च यावन्त्यो-ऽङ्गुल्यो जीवितरेखाया । पञ्चविंशतयो ज्ञेया-स्तावत्यः शरदां बुधः
॥ २४ ॥ मणिवन्धोन्मुखा आयुर्लेखायां येऽत्र पल्लवाः । सम्पदस्ते वहिर्ये ता, विपदोऽङ्गुलिसम्मुखाः ॥ २५ ॥ ऊर्ध्वरेखा मणि-

व्यञ्जनानि—मष-तिलक-लशुनादीनि, तेषां गुणाः—प्रशस्ततादयः, अथवा गुणा—धैर्यादार्यादयस्तेरूपपेतं-
युक्तं । मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गं, तत्र पुरुषप्रमाणजलभृतकुण्डान्तःप्रविष्टे यस्मिन्ने-
द्रोणमानं × जलं बहिः पतति, स मानोपेतः, यस्तु तुलारूढोऽर्धभारं तुलति, स उन्मानप्राप्तः । तत्र भारमानं त्वेवं-
“षट्सर्षपैर्यवस्त्वेको, गुञ्जैका च यवैस्त्रिभिः ।”

“गुञ्जात्रयेण बल्लः स्याद्, गद्याणे ते च षोडश । पले च दश गद्याणा-स्तेषां (पलानां) सार्द्धशतं मणे ॥१॥”

बन्धा-दूर्ध्वगा सा तु पञ्चधा । अङ्गुष्ठाश्रयणी सौख्य-राज्यलाभाय जायते ॥ २६ ॥ राजा राजसदृशो वा, तर्जनीं गतयाऽनया ।
मध्यमां गतयाऽऽचार्यः, ख्यातो राजाऽथ सैन्यपः ॥ २७ ॥ अनामिकां प्रयान्त्या तु, सार्धवाहो महाधनः । कनिष्ठां गतया श्रेष्ठः,
सप्रतिष्ठो भवेद्भुवम् ॥ २८ ॥ यवैरङ्गुष्ठमध्यस्थै-र्विद्याख्यातिविभूतयः । शुक्लपक्षे तथा जन्म, दक्षिणाङ्गुष्ठैश्च तैः ॥ २९ ॥ न स्त्री
त्यजति रक्ताक्षं, नार्थः कनकपिङ्गलम् । दीर्घबाहुं न चैश्वर्यं, न मांसोपचितं सुखम् ॥ ३० ॥ उरोविशालो धनधान्यभोगी, शिरो-
विशालो नृपुङ्गवश्च । कटीविशालो बहुपुत्रदारो, विशालपादः सततं सुखी स्यात् ॥ ३१ ॥ अतिमेधाऽतिकीर्तिश्च, विख्यातोऽति-
सुखी तथा । अतिस्त्रिगथा च दृष्टिश्च, स्तोकमायुर्विनिर्दिशेत् ॥ ३२ ॥ चक्षुःक्षेहेन सौभाग्यं, दन्तक्षेहेन भोजनम् । वपुःक्षेहेन सौख्यं
स्यात्, पादक्षेहेन वाहनम् ॥ ३३ ॥ वामभागे तु नारीणां, दक्षिणे पुरुषस्य च । विलोक्यं लक्षणं विज्ञैः, पुंसस्त्वायुःपुरस्सरम् ॥ ३४ ॥
पुष्टं यदेव देहे स्या-ल्लक्षणं चाप्यलक्षणम् । इतरद्वाध्यते तेन, बलवत्फलदं भवेत् ॥ ३५ ॥”

× “द्विशतषट्पञ्चाशत्पलप्रमाणं द्रोणमानं” इति कल्पलतायामुक्त्वात्पलानां सार्द्धशतैर्मणस्य व्यवहृतत्वाच्चैकत्रिंशत्पलधिकं सार्द्धैकमणं द्रोणमानम् ।

से वि अ णं वारण उम्मुक्कवालभावे विनायपरिणयमित्ते जोषणगमणुपत्ते रिउवेअ-जउवेअ-सामवेअ-अथएणवेअ, इतिहासपंच-
 “मणैर्दशभिरैका च, धटिका कथिता बुधैः । धटीभिर्दशभिस्ताभि-रेको भारः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥”

तथा यः स्वाहुलेनाष्टोत्तरशताहुलोच्चः स प्रमाणप्राप्तः, सामान्योत्तमपुरुषप्रमाणमेतत्, तीर्थङ्कराणां तु
 चूलारूपद्वादशाहुलोष्णीषसद्भावाद्द्विशत्यधिकशताहुलोच्चत्वं भवति, कालचूल्यधिकमासाविवक्षकैर्न विवक्षितव्यमेतदपि ।
 ततो मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि ‘सुजातानि’ सुनिष्पन्नानि सर्वाण्यङ्गानि यत्र, एवंविधं सुन्दरमङ्गं यस्य स
 तथा, तं, शशिवत्सौम्याकारं ‘कान्तं’ कमनीयं प्रियदर्शनं सुरूपं देवकुमारोपमं ‘दारकं’ पुत्रं प्रजनिष्यसि ।

१०-सोऽपि च दारक उन्मुक्तचालभावः-सञ्जाताष्टवर्षः सन् ‘विज्ञातं’ विज्ञानं परिणतमात्रं यस्य स तथा,
 क्वचित् “विणय”ति पाठस्तत्र विज्ञ एव विज्ञकः, स चासौ परिणतश्च-बुद्ध्यादिपरिणामवान्, यौवनमेव यौवनकस्तं
 यौवनकमनुप्राप्तः सन् “रिउवेअ” इत्यत्र लुप्तपृष्ठ्यन्तत्वात् ऋग्वेद-यजुर्वेद-सामवेदा-थर्वणवेदानां इतिहासपञ्चमानां ×
 निघण्टुनांमकोशः, स पष्ठो येषु ते तथा, तेषाम् निघण्टुषष्ठानां साङ्गोपाङ्गानां, अङ्गानि-शिक्षा-कल्प-व्याकरण-छन्दो-
 ज्योति-निरुक्तयः, उपाङ्गानि-तदुक्तार्थप्रपञ्चनपराः प्रबन्धाः, तैः सहितानां, ‘सरहस्यानां’ आम्नायसहितानां

× इतिहासः-पुराणं पञ्चलक्षणो यथा-“सर्गश्च प्रतिसर्गश्च, वंशो मन्वन्तराणि च । वंशानुवंशचरितं, पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ १ ॥” स पञ्चमो
 ण्युते तगा, तेषाम् । “ब्रह्मा-म्मोरुह-विष्णु- (शम्भु)-वायु-भगवत्संज्ञं ततो नारदं, मार्कण्डेय-मथाग्नि दैवतमिति प्रोक्तं भविष्यं तथा । तस्माद्-
 ब्रह्मविद्यतसंशमुदितं लिङ्गं चराहः स्मृतं, स्कन्दं वामन-मत्स्य-कुर्म-गरुडं ब्रह्माण्डमष्टादशं ॥ १ ॥” इत्यष्टादशपुराणनामानि ग्रन्थमानं च ॥

माणं निघंटुदृष्टाणं संगोवंगणं सरहस्साणं चउण्हं वेआणं सारए पारए धारए, सङ्गवी, सङ्गित्तविसारए, संखाणे सिक्खाणे सिक्खा-
कप्पे वागरणे छंदे निरुत्ते जोहसामयणे, अचेखु अ बहुसु वंभणणएसु परिघायएसु नएसु सुपरिनिट्ठिए आवि भविस्सह ॥ १० ॥
तं ओराला णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा, जाव आरुग-तुट्ठि-दीहालय-कल्लण-मंगलकारा णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा

चतुर्णां वेदानां 'सारकः' अध्यापनादौ प्रवर्तकः, सारको वाऽन्येषां विस्मृतानां, 'पारगः' पर्यन्तगामी 'धारकः'
अधीतानविसरणाद्धारयितुं क्षमः 'षडङ्गवित्' षण्णां शिक्षादीनां प्रागुक्तानां अङ्गानां ज्ञाता, प्रधानास्तित्वाद्याः पट्टिरथोः
तन्नित्ताः-सूत्रिता अत्रेति 'षष्टितन्त्रं' कापिलीयशास्त्रं, तस्मिन् विशारदः, 'सङ्ख्यानं' गणितशास्त्रं, यथा षुष्टं केनचित्—
"अर्थ तोये कर्दमे द्वादशांशः, षष्ठो भागो बालुकायां निमग्नः ।
सार्धो हस्तो दृश्यते यस्य तस्य, स्तम्भस्याऽऽशु ब्रूहि मानं विचिन्त्य ॥ १ ॥"

पुनः शिक्षां अणति-प्रतिपादयतीति 'शिक्षाणं' आचारीपदेशशास्त्रं, तस्मिन् तथा शिक्षायां-अक्षरस्वरूपनिरूपके
शास्त्रे, कल्पे-यज्ञादिसामाचारीप्रतिपादके शास्त्रे, 'व्याकरणे' ऐन्द्र-चान्द्र-जैनेन्द्र-पाणिनीयादिशब्दलक्षण-
शास्त्रे 'छन्दसि' पद्यलक्षणनिरूपके शास्त्रे 'निरुक्ते' पदभञ्जने 'ज्योतिषां' ग्रहादीनां 'अयने' ज्ञाने, ज्योतिः-
शास्त्रे इत्यर्थः । अन्येषु च बहुषु 'ब्राह्मण्येषु' ब्राह्मणसत्केषु हितेषु वा वेदव्याख्यारूपेषु, परिव्राजकसत्केषु
'नयेषु' आचारेषु न्यायशास्त्रेषु वा 'सुपरिनिष्ठितः' सुनिष्णातश्चाविर्भविष्यति ।

११-तस्मादुदारास्त्वया देवानुप्रिये ! स्वप्ना दृष्टाः, यावत् आरोग्य-तुष्टि-दीर्घायुष्ककल्याण-माङ्गल्यकारका-
स्त्वया देवानुप्रिये ! स्वप्ना दृष्टाः, इति 'कृत्वा' भणित्वा भूयोभूयः 'अनुवृंहति' अनुमोदयति ।

निद्रति कद्रु भुञ्जो अणुबूहद ॥ ११ ॥ तए णं सा देवाणंवा माहणी उसभदत्तस्स माहणस्स अतिए एअमहं सुच्चा निसम्म हट्ट-वुड्ड
त्ताय हियया, जाव करयलपरिगहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कद्रु उसभदत्तं माहणं एवं वयासी ॥ १२ ॥

एयमेयं देवाणुण्पिया !, तहमेयं देवाणुण्पिया !, अवितहमेयं देवाणुण्पिया !, असंदिद्धमेयं देवाणुण्पिया !, इच्छियमेयं देवाणुण्पिया !
पडिच्छियमेयं देवाणुण्पिया !, इच्छियपडिच्छियमेयं देवाणुण्पिया ! सच्चे णं एसमद्धे, से जहेयं तुब्भे वयह त्ति कद्रु ते सुमिणे सम्मं पडि-
च्छइ, पडिच्छित्ता उसभदत्तेणं माहणेणं सद्धिं उरालां माणुस्सगां भोगभोगां भुंजमाणी विहरइ ॥ १३ ॥

ते णं काले णं ते णं समए णं सक्के देविं दे देवराया वज्जपाणी पुरंदरे सयक्कऊ सहस्सऽक्खे मघवं पागसासणे दाहिणऽड्डुलोगाहिवइ

१२-ततः सा देवानन्दा ब्राह्मणी ऋपभदत्तस्य ब्राह्मणस्यान्तिके एनमर्थ-स्वप्नफलरूपं श्रुत्वा 'निशम्य'
चित्तैस्वभार्यं हृष्टा तुष्टा यावद्विसर्पद् हृदया सती यावत्करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरस्यावर्त्तं यथा स्यात्तथा
मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा ऋपभदत्तं ब्राह्मणं प्रत्येवमवादीत् ।

१३-एवमेतद्देवानुप्रिय !, तथैवैतद्देवानुप्रिय ! यथा भवद्विरूक्तं, 'अवितथं' असत्यताशून्यं एतद्देवानुप्रिय !,
'असन्दिग्धं' सन्देहरहितमेतद्देवानुप्रिय ! 'इच्छितं' इष्टमेतन्मम देवानुप्रिय ! 'प्रतीच्छितं' युष्मन्मुखात्पतदेव
गृहीतं मयैतद्देवानुप्रिय !, इच्छितप्रतीच्छितमेतद्देवानुप्रिय !, धर्मद्वययोगोऽत्यादरख्यापकः । सत्य एषोऽर्थः 'से'
इति वाक्योपन्यासे, यथेमं यूयं वदथ, इति 'कृत्वा' भणित्वा तान् स्वप्नान् सम्यक् 'प्रतीच्छति' अङ्गीकरोति । प्रतीच्छय
ऋपभदत्तेन ब्राह्मणेन सार्द्धं 'मानुष्यकान्' मनुष्यसत्कान् उदारान् भोगार्हीन् भोगान् भुञ्जाना विहरति ।

१४-तस्मिन् काले तस्मिन् समये शक्रनामसिंहासनस्वामी शक्रः, देवेषु परमैश्वर्येण शोभते इति देवेन्द्रः,

वत्तीसविमाणस्यसहस्साहिवर्षे परावणवाहणे सुरिन्दे अर्यंबरवत्थधरे आलङ्कामालमउडे नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाण-
गळे महिद्विण महज्जुण महाबले महायसे महाणुभावे महासुक्खे भासुरबुंदी पलंबवणमालधरे, सोहस्से कण्णे सोहस्मवडिसए विमाणे

देवेषु छत्रचामरादिराजचिह्नै राजते इति देवराजा 'वज्रपाणि' करधृतवज्रः 'पुरन्दरः' दैत्यनगरविदारकः, ऋतूनां-
अभिग्रहविशेषाणां श्राद्ध(पञ्चम)प्रतिमारूपाणां वा शतं कृतमिति शतऋतुः, कार्तिकश्रेष्ठिभवापेक्षिकमिदं नाम ।

तथाहि-“पृथिवीविभूषणपुरे-ऽभवत्प्रजापालभूपतिस्तत्र । शतवारकृतश्रावक-सत्प्रतिमः कार्तिकश्रेष्ठी ॥१॥”

“नृपवचसा नृपगेहे, गैरिक्तापसमभोजयत । पश्चात्संविग्रमना, दीक्षां द्वादशवर्षाणि पालितवान् ॥ २ ॥”

“इन्द्रोऽजनि सौधर्मे, तापसोऽप्यस्य वाहनगजोऽभूत् । नाम शतऋतुरेवं, पूर्वभवापेक्षयेन्द्रस्य ॥ ३ ॥”

सहस्राक्षः-पञ्चशतमन्त्रिनेत्राणामिन्द्रकार्यप्रवृत्तत्वात्, मघा-महामेघा देवविशेषा वा वशे यस्य स मघवान्,
पाका-बलवन्तोऽर्यस्तान्, यद्वा पाको-दैत्यविशेषस्तं शास्तीति पाकशासनः 'दक्षिणाद्ध्रलोकाधिपतिः' मेरुरुचका-
दक्षिणाद्ध्रलोकस्य स्वामी, द्वात्रिंशद्विमानानां शतसहस्रा-लक्षास्तेषामधिपतिः, ऐरावणो नाम गजरूपकर्ता देव-
विशेषो वाहनो यस्य स तथा, 'अरजोऽम्बरवस्त्रधरः' आकाशवन्निर्मलवस्त्रधारकः 'आलगितौ' यथास्थानं स्थापितौ
मालासुकुटौ घेन स आलगितमालासुकुटः, नवाभ्यां हेमसत्काभ्यां 'चारुभ्यां' मनोज्ञाभ्यां 'चित्राभ्यां' आश्चर्य-
कृत्वां 'चञ्चलाभ्यां' इतस्तत्तत्रलनपराभ्यां कुण्डलाभ्यां विलिख्यमानौ गह्वौ यस्य स तथा, महती ऋद्धिशुभ्रा-
दिराजचिह्नरूपा यस्य स महर्द्धिकः, एवं महाश्रुतिको, शुतिराभरणादीनां देहस्य च कान्तिः । महाबली महायशा

सुहृत्माए सभाणः सकंसि सीद्वासणंसि । से णं तत्थ बत्तीसाए विमाणावासससाहस्सीणं, चउरासीए सामाणिअसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगणं, चउण्हं लोगपालाणं, अट्टण्हं अगमहिस्सीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणीआणं, सत्तण्हं अणीयाहिवईणं, चउण्हं चउरासीणं आयरम्बदेवसाहस्सीणं, अत्रेसिं च वट्ठणं, सोहम्मकप्पवासीणं वेमाणियाणं देवाणं देवाणं य, आहेवच्चं पोरेवच्चं

महानुभावो, अनुभावो-महिमा । महासौख्यः "भासुरबुन्दि" देदीप्यमानवपुः 'प्रलम्बवनमालाधरः' पादान्तावलम्बिनीपुष्पमालाधारकः, ईदृशः सुरेन्द्रः सौधर्मे कल्पे सौधर्मावतंसके विमाने सुधर्मायां सभायां शक्रनाम्नि सिंहासने, विहरतीति गम्यं । किं कुर्वन् विहरतीत्याह-स इन्द्रस्तत्र-सौधर्मदेवलोके द्वात्रिंशद्विमानवासशतसहस्राणां-(विमाना एव आवासा विमानवासा, अर्थात्) द्वात्रिंशच्छक्षविमानानां, चतुरशीतिशक्रसामानिक*देवसहस्राणां, त्रयस्त्रिंशत्रायस्त्रिंशानां x, चतुर्णां लोकपालानां-सोम-यम-वरुण-कुबेराख्यानां, अष्टानामग्रमहिषीणां § 'सपरिवाराणां' प्रत्येकं षोडशसहस्रदेवीपरिवारसहितानां, तिसृणां-बाह्यमध्याभ्यन्तराणां पर्वदां, सप्तानां 'अनीकानां' सैन्यानां +, सप्तानां अनीकाधिपतीनां हरिणैर्गमेषिप्रभृतीनां, चतुर्णां चतुरशीतीनामात्मरक्षकदेवसाहस्रीणां, अर्थात्पद्त्रिंशत्सहस्राधिकलक्षत्रयमितानामङ्गरक्षकदेवानां, अन्येषां च बहूनां सौधर्मे कल्पवासिनां वैमानिकानां देवानां देवीनां च, आधिपत्यं-अधिपतेः कर्म-रक्षा, तां । 'पौरोवर्त्थ' सर्वाग्रेसरत्वं

* इन्द्रमनया शयत्यायुर्गोनादिकया ऋद्ध्या चरन्तीति सामानिकाः । x महत्तरकल्पाः-शक्रस्यापि पूज्याः मन्त्रिकल्पा वा । § पद्मा-शिवा शची चाङ्ग-रत्सरामला तथा । नवमी रोहिणी चाप्र-महिव्योऽद्यौ सुरेशितुः ॥ १ ॥" + गन्धर्व-नाट्या-श्व-गज-रथ-सुभट-वृषभ(भवनपत्यादियु महिप) संज्ञकानां,

सासितं भट्टितं महत्तरगतं आणार्सैरसेणावच्चं करेमाणे पालेमाणे, महयाहयनदृ-गीअ-वाहअ-तंती-तल-ताल-तुडिअ-घणमुङ्ग-
पटुपडहवाइअरवेणं दिवाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥ १४ ॥

इमं च णं केवलकण्ठं जंबुद्वीवं दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणे आभोएमाणे विहरइ । तत्थ णं समणं भगवं महावीरं जंबुद्वीवे
त्रीवे भारहे वासे दाहिणहभरहे माहणकुंडगामे नयरे उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए

‘स्वामित्वं’ नायकत्वं ‘भर्तृत्वं’ पोषकत्वं ‘महत्तरकत्वं’ गुरुतरत्वं, आज्ञया ईश्वरः-प्रधानो यः सेनापतिः, तस्य
कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यं, अद्भुतमाज्ञाप्राधान्यमित्यर्थः । कारणन्नियुक्तैः पालयन्स्वयमेव, महता शब्देनाऽहंतं-
अविच्छिन्नं यन्नाद्यं, तत्र यद्गीतं यानि च ‘वादितानि’ वादित्राणि वक्ष्यमाणानि ‘तन्त्री’ वीणा ‘तलताला’
हस्तास्फोटरवाः, यद्वा तला-हस्तास्तालाः-कांसिकाः, तथा ‘डुटितानि’ अन्यवादित्राणि यथा-‘घनमृदङ्गो’
भेघध्वनिमर्दलः, तथा पटुपट्टहः, तेषां यद्वादितं-वादनं, तेषां ‘रवेण’ शब्देन दिव्यान् भोगार्हान् भोगान्
भुञ्जानो विहरति । पुनः किं कुर्वन् विहरति ? इत्याह-

१५ इमं च ‘केवलकल्पं’ सम्पूर्णं जम्बूद्वीपाभिधं द्वीपं ‘विपुलेन’ विस्तीर्णनावधिना ‘आभोगयन् २’ विलो-
कयन् विलोकयन् विहरति । तत्र-प्रस्तावे श्रमणं भगवन्तं महावीरं जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे दक्षिणाद्धभरते
ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य ‘कोडालस’ गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या ‘जालन्धर-
स’ गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्तं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टचित्तेन आनन्दितः, ‘नन्दितः’ हर्षधनेन समृद्धतां
प्राप्तः ‘परमानन्दितः’ अतीव समृद्धोऽभूत् ‘प्रीतमनाः’ प्रीतियुक्तचित्तः ‘परमसौमनस्यितः’ परमसन्तोषं प्राप्तः;

आलंघ्यरसगुणाए कुच्छिसि गच्छन्नाए वक्तं पासाए, पासित्ता हट्ट-तुट्ट-चित्तमाणंदिए णंदिए परमाणंदिए पीअमणे परमसोमणस्सिए
 हरिसयस्सविसापमाणहिएए धाराहयनीचसुरभिकुसुमचंचुमालइयउससियरोमकूवे विकसियवरकमलनयणवयणे पयलियवरकडगतुडिय-
 केअरमउडकुंडलहारविरायंतवच्छे पांलयपंलयमाणयोलेंतभूसणधरे ससंभं तुरिअं चवलं सुरिंदे सीहासणाओ अब्भुट्टेइ, अब्भुट्टित्ता
 पायपीढाओ पयोक्कइ, पयोक्कहिता वेकलियवरिद्विरिदुंजणनिउणोविअमिसिमिसितमणिरयणमंडियाओ पाडयाओ ओसुअइ, ओसुइत्ता
 एगसाडिअ उत्तरासंगं करेइ, करित्ता अंजलिमउलिअगहत्थे तित्थयराभिमुहे सत्तट्टपयाइ अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता वामं जानुं अंचेइ,
 हंपयशाद्विसर्पदुइदयः, मैघधाराहतं यन्नीपस्य-कदम्बस्य कुसुमं, तद्व-सुक्षुमालितः' पुलकितः सभुच्छुसितरोम-
 कूपः, विकसितवरकमलनयनवदनः 'प्रचलितानि' सम्भ्रमात्कम्पितानि वराणि 'कटकानि' कङ्कणानि 'त्रुटिकाः'
 यादुरक्षका 'वहिरसा" इति लोके, 'केयूराणि' अङ्गदानि "वाजूबंध" इति लोके, मुकुट-कुण्डले च प्रसिद्धे, एतानि प्रच-
 लितानि यस्य, तथा हारेण विराजद्वक्षस्थलः 'प्रालम्बो' मुक्तामयं सुम्बनकं, तच्च प्रलम्बमानं तथा 'घोलत्'
 दोलायमानं यद्भूषणं, तद्वारयति यः स तथा, 'ससम्भ्रमं' सादरं 'त्वरितं' सौत्सुक्यं 'चपलं' कायचापल्यो-
 पेतं, एवं यथा स्यात्तथा सुरेन्द्रः सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय पादपीठात्प्रत्यवतरति, प्रत्यवतीर्य पादु-
 केऽवमुञ्चति, ते किंविशिष्टे?, वैदूर्य-मरकताख्यं नीलरत्नं, वरिष्ठे-प्रधाने रिष्टाञ्जननाम्नी श्यामरत्ने, एतैर्निपुणेन
 शिल्पिना "ओधिअ"त्ति रचिते इव, पुनः किंविशिष्टे?, "मिसिमिसित"त्ति देदीप्यमानैर्भणिभिश्चन्द्रकान्ताद्यै
 रत्नैः-कंकतनाद्यैश्च 'मण्डिते' भूषिते च पादुके, तेऽवमुञ्चति, अवमुच्य 'एकशादिकं' एकपटं उत्तरासङ्गं करोति,
 कृत्वा अञ्जलिमुकुलिताग्रहस्तस्तीर्थकराभिमुखः ससाटपदान्यनुगच्छति, अनुगम्य वामं जानुं 'अञ्चति' आकुञ्च-

अंचित्ता दाहिणं जाणुं धरणियलंसि साहङ्गु तिक्खुत्तो मुद्धानं धरणियलंसि निवेसेइ, निवेसित्ता ईसि पच्चुण्णमइ, पच्चुण्णमित्ता कड-
गत्तुडिअथंभिआओ मुआओ सांहेरेइ, साहरित्ता करयलपरिगहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी ॥ १५ ॥
नमुत्थु णं अरहंताणं भगवंताणं १, आहगराणं तित्थयराणं सयंसंबुद्धानं २, पुरिसखत्तमाणं पुरिससीद्धानं पुरिस-

यति-भूमावलग्नं स्थापयतीत्यर्थः । अश्वित्वा दक्षिणं जानुं धरणितले 'संहल्य' निवेश्य 'त्रिःकृत्वः' त्रिवारं
'मूर्द्धानं' मस्तकं धरणितले निवेशयति, निवेश्य 'ईषन्' मनाक् प्रत्यवनम्य कटकञ्चुटिकाद्यैराभरणैः
स्ताम्भिते सुजे 'संहरति' वालयति, संहल्य करतलपरिगृहीतं दशनखं यथा स्यात्तथा शिरस्यावर्तपूर्वं मस्त-
केऽञ्जलिं कृत्वा एवमवादीत्—

१६-नमोऽस्तु इति सर्वपादान्तेषु सम्बध्यते, अत्र णकारो वाक्यालङ्कारे, प्राकृतत्वात्सर्वत्र अतुर्थ्यर्थे षष्ठी, ततोऽहंशब्दः-
त्रिशुवनजनकृतपूजायोग्येभ्यः, कर्मारिहननाद् "अरिहंताणं" भवेऽप्ररोहणाद् "अरुहंताणं" इत्यपि पाठौ । बहुवचन-
मद्वैतवादोच्छेदेनार्द्धद्वुत्वव्यापनार्थं नमस्कृतुः फलातिशयव्यापनार्थं च, 'भगवद्भ्यः' ।

"x भगोऽर्क-ज्ञान-माहात्म्य-यशो-वैराग्य-सुक्तिषु । रूप-वीर्य-प्रयत्ने-च्छा-श्री-धर्म-भ्वर्य-योनिषु ॥ १ ॥"
इत्येतेष्वान्तार्थवर्जद्वादश भगवद्भ्यः, आदिकरेभ्यः-श्रुतधर्मस्यार्थापेक्षया नित्यत्वेऽपि शब्दा-

x ज्ञानवान्-समस्तवस्त्वबबोधकैवल्यज्ञानयुत्त्वात् । माहात्म्यवान्-समस्तेति-मार्थादिशुद्धोपद्रवशामकत्वात् । यशस्वी-सहजवैराग्यामहिमयूरादीनां वैरोपशमानात् ।
वैराग्यवान्-"यदा मरुच्चरेन्द्रश्री-स्त्वया नाथोपशुष्यते; यत्र तत्र रतिर्नाम, विरक्तत्वं तदाऽपि ते ॥ १ ॥" इत्युक्तेः । वीर्यवान्-अपरिमितबलवत्त्वात् ।
प्रयत्नवान्-तपःकर्मादावुत्साहवत्त्वात् । इच्छा-भावतो जन्तूनामुपिर्षीर्षा । श्रीशुद्धाभिशादतिशयरूपा । ऐश्वर्य-अनेकेन्द्रादिकोष्ठिवसेव्यत्वं । मुक्तिरूपधर्मवत्त्वं तु व्यक्तमेव ।

नरगंधात्थीणं ३, लोयुत्तमानं लोयनाहाणं लोयणहियाणं लोयणपईवाणं लोयणपज्जोअगराणं ४, अभयदयाणं चयडुदयाणं मगगदयाणं सरण-
 पेक्षया स्वखतीर्थंज्वादिकरणात् । 'तीर्थकरेभ्यः' तीर्थ-सङ्घ आद्यगणधरो वा, तत्स्थापकेभ्यः । स्वयं, न तु
 परोपदेशात् 'सम्बुद्धेभ्यः' प्राप्ततत्त्वावयोधेभ्यः । 'पुरुषोत्तमेभ्यः' पुरुषेषु परार्थप्राधान्यस्वार्थगौणत्वाद्यनल्पगु-
 णगणाक्रीर्णत्वात्सर्वोत्तमेभ्यः । पुरुषसिंहेभ्यः, कर्मशब्देषु कूरत्वात् परीषहेषु सावज्ञत्वात् उपसर्गेभ्यो निर्भय-
 त्वाच्च । पुरुषपरपुण्डरीकेभ्यः, पुरुषेषु वरं-प्रधानं यत्पुण्डरीकं-श्वेतकमलं, तत्तुल्येभ्यः, यतः-कर्मपङ्के जाता
 भोगजलैर्धृद्धा जिनास्त्यक्तोभया जगद्धक्ष्मीनिवासा नृपादिसेव्याश्च । पुरुषवरगन्धहस्तिभ्यः, इति-भीति-डुर्भि-
 क्षाद्युपद्रवगजानां भगवद्विहारपवनगन्धादेव भङ्गात् । लोकेषु-भव्यसमूहेषु चतुस्त्रिंशदतिशयोपेतत्वादुत्त-
 मेभ्यः । लोकनाथेभ्यः, लोकस्य-भव्यजनस्यालब्धानां सम्यक्त्वादीनां प्रापणाद्योगस्य, प्राप्तानां रक्षणात्क्षेमस्य
 च कारकत्वात् । 'लोकहितेभ्यः' एकेन्द्रयादिसर्वप्राणिगणस्य हितकारकेभ्यः 'लोकप्रदीपेभ्यः' लोकस्य-देशना-
 योग्यनरादिरूपस्य देशनांशुभिर्मिथ्यात्वतमोऽपनयनेन प्रदीपा इव प्रदीपास्तेभ्यः । लोकप्रद्योतकरेभ्यः,
 लोकस्य-लोकालोकलूपस्य प्रवचनप्रवर्त्तनेन सूर्यवत्प्रकाशकेभ्यः । अभयदयेभ्यः-प्राणान्तकारिष्वप्यभयदाय-
 कत्वादिहलोकादिसप्तभयहरणाद्वा । चक्षुरिव चक्षुः-श्रुतज्ञानं, तदायकेभ्यः x । मार्गः-सम्यग्दर्शनादिमोक्ष-

x यथा किल चौरिधनं लुण्ठित्वा लोचने च पटं बध्दोन्मार्गपातितानां जनानां कोऽपि पट्टापनयनपूर्वकं धनार्पणेन मार्गदर्शनेन चोपकारी भवति तथा
 मगान्तोऽपि कर्पायैर्लुण्ठिताधर्मघनानां मिथ्यात्वाच्छादितविवेकनेत्राणां श्रुतसद्धर्ममुक्तिमार्गद्वेनेनोपकारिणो भवन्ति ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० १
॥ २६ ॥

दद्याणं जीवदद्याणं बोहिदद्याणं ५, धम्मदद्याणं धम्मदेसयाणं धम्मनायाणं धम्मसारहीणं धम्मवत्त्वाउरंतचक्कवट्टीणं ६, दीवो ताणं सरणं पथस्तद्दायकेभ्यः । भवभीतानां शरणं दायकेभ्यः । जीवनं जीवो-ऽमरणधर्मत्वं, तद्दायकेभ्यः । बोधिर्जिनधर्म-
प्राप्तिस्तद्दायकेभ्यः । धर्मः-देश-सर्वचारित्ररूपस्तद्दायकेभ्यः । धर्मदेशकेभ्यः, धर्मदेशकत्वं चैतेषां धर्मस्वामित्वे
सति, न तु नटवत्कथनमात्रं, अत एवाह-‘धर्मनायकेभ्यः’ धर्मस्य-क्षाधिकज्ञानादिरूपस्य नायका-स्तद्दशी-
करणात् । ‘धर्मसारथिभ्यः’ यथा सारथिरश्वान्प्रवर्त्तयति सन्मार्गो रक्षति चोन्मार्गोदेवं भगवन्तोऽपि धर्मरथस्य
सारथयो रथ-रथिक-तुरङ्गमकल्पानां संयमा-त्म-प्रवचनानां प्रवर्त्तन-रक्षणाभ्यां, मेधकुमारवत्तथाहि-
“राजगृहे श्रेणिकनृप-धारिणीनन्दनो युवा मेघः । अष्टौ प्रिया विहाया-श्रयद्रुतं वीरजिनपार्श्वे ॥ १ ॥”
“शय्यादिपरीषहतो, भग्नमना बोधितः प्रगे प्रशुणा × । वैताढ्ये विन्ध्यगिरौ, करिजन्मकृतक्षमादयाज्ञातात् ॥ २ ॥”
“स्मृत्वा निजपूर्वभवौ, संवेगात्संयमाध्वनि समागात् । श्रीमेघमुनिश्रैवं, जिना मता धर्मसारथयः ॥ ३ ॥”

इति श्रीपर्युषणाकल्पावचूर्थन्तर्वाच्यादिविविधव्याख्यातः समुद्धृत्य श्रीखरतरगच्छगानाङ्गणनभोमणि-परमशासनप्रभावक-क्रियोद्धारक-
श्रीमन्मोहनमुनीश्वरविनेयान्तेवास्त्यनुयोगार्थ-श्रीमत्केशरमुनिजीगणिवरसंगृहीतकल्पार्थबोधिनीनामपर्युषणाकल्पवृत्तौ. प्रभोविप्रकुले
प्रथमगर्भाधानकल्याणकेऽकल्याणकवादिमतिरिसनपूर्वकं षट्कल्याणकस्य शास्त्रोक्तताव्यवस्थापनबन्धुरं प्रथमं व्याख्यानम् ।

अ० ९०॥ मूलं, ६५५ वृत्तिः, २३१॥ टिप्पणी । सर्वांग्रेण ९८७ ।

× “वर्षं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भग्नं चिरसञ्चितवतम् । वर्षं हि मृत्युः सुविंशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्खलितस्य
जीवितम् ॥ १ ॥” इत्याद्युपदेशात्तथा ॥

सूत्रं १६
शक्रस्तवः
धर्मसार-
थित्वे मेघ-
कुमारो-
दाहरणम्

॥ २६ ॥

अथ द्वितीयं व्याख्यानम्-

गई पइइ, अण्डिहयवनाणदंसणघरणं विअइउउमाणं ७, लिणणं जावयाणं तिआणं तास्याणं बुद्धाणं वोहयाणं मुत्ताणं मोअगाणं ८, सव्व-
 त्रयः समुद्राश्चतुर्थो हिमवानिति चत्वारो भारतक्षितेरन्तास्तेषु प्रसुतया भवाश्चातुरन्ता-श्चातुरन्तस्वामिनः,
 ईइशा ये चक्रवर्त्तिनस्ते चातुरन्तचक्रवर्त्तिनः, धर्मेषु वराः-प्रधानाश्चातुरन्तचक्रवर्त्तिन इव धर्मवरचातुरन्त-
 चक्रवर्त्तिनः, यथा हि चक्रवर्त्तिनः शेषराजातिशायिनो भवन्ति तथा भगवन्तोऽपि शेषधर्मप्रणेत्सु सातिशयाः
 कश्यन्ते । “दीवो ताणं” इत्यादीनि प्रथमान्तान्यपि चतुर्थ्यर्थे पठ्यन्ततया योज्यानि, तत्र दीप इव दीपः, समस्तवस्तु
 प्रकाशकत्वात्, द्वीपो वा, भवाम्बुधौ दुःखकल्लोलाभिहतानामाश्वासहेतुत्वात्, ‘त्राणं’ अनर्थप्रतिघातहेतुः ।
 ‘शरणं’ अर्थसम्पादनहेतुः । गम्यते-सुस्थित्यर्थं दुःस्थितिराश्रयत इति गतिः । ‘प्रतिष्ठा’ भवकूपपतत्प्राणिगणस्या-
 धारः । अप्रतिहते-कटादिभिरस्खलिते वरे-प्रधाने, क्षायिकत्वात्, ईदृशे ज्ञानदर्शने केवलाख्ये ये धरन्ति तेभ्यः ।
 ‘व्यावृत्तं’ गतं ‘छद्म’ यातिकर्म संसारो वा घेभ्यस्ते व्यावृत्तछद्मानस्तेभ्यः । ‘जिनेभ्यो’ रागद्वेषजेतृभ्यः । जापके-
 भ्योऽन्येषामुपदेशादिना । स्वयं संसारात्तीर्णेभ्योऽन्येषां च तारकेभ्यः । बुद्धेभ्यो-ज्ञाततत्त्वेभ्योऽन्येषां च बोध-
 केभ्यः । मुक्तेभ्यो भवचारकात्, सेवकानां मोचकेभ्यः । एतानि भवावस्थामाश्रित्योक्तानि विशेषणानि, अथ
 सिद्धावस्थामाश्रित्योच्यन्ते-‘सर्वज्ञेभ्यो’ विशेषतः सर्वार्थावबोधवद्भ्यः ‘सर्वदर्शिभ्यः’ सामान्यतः सर्वार्थाव-

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० २
॥ २७ ॥

ण्णुणं सद्दरिशीणं सिवमथलमरुअमणंतमन्खयमद्यावाहमपुणरविचित्तिस्सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं, नमो जिणणं जियमयाणं ९ । नमुथु
णं समणस्स भगवओ महावीरस्स आइगरस्स चरमत्तित्थयरस्स पुब्बत्तित्थयरस्स जाव संपाविउकामस्स । वंदासि णं भगवंतं तत्थ
गयं इह गए, पासउ मे भगवं तत्थ गए इह गयं ति कहु समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ । वंदित्ता नमंसित्ता सीद्दासणवरंसि पुत्थ्या-
भिमुहे सच्चिसवे । तएणं तस्स सकस्स देविदस्स देवरओ अयमेयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए पत्थिए मणोगए संकण्णे समुण्णज्जित्था ॥१६॥

बोधवद्भ्यः । 'शिवं' निरुपद्रवं 'अचलं' स्वभावप्रयोगकृतचलनरहितं 'अरुजं' रोगरहितं 'अनन्तं' अनन्तार्थ-
परिज्ञानविषयं 'अक्षयं' क्षयरहितं 'अव्याबाधं' व्याबाधारहितं 'अपुनरावृत्तिः' पुनर्भवागमनशून्यं, एवंविधं
यत्सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं, तत्सम्प्राप्तेभ्यः । नमो जिनेभ्यो जितभयेभ्यः । एवं सामान्येन सर्वाहितः स्तुत्वा
पुनरधिकृतं वीरं स्तौति-नमोऽस्तु मम श्रमणाय भगवते महावीराय आदिकराय चरमतीर्थकराय पूर्वतीर्थ-
करनिर्दिष्टाय यावत् सिद्धिगतिनामकं स्थानं सम्प्राप्तुमाय, यद्यपि भगवतो "भोक्षे भवे च सर्वत्र, निस्पृहो
मुनिसत्तमः" इत्युक्तेः सिद्धौ नास्ति कामस्तथापि तदनु रूपचेष्टनात्सम्प्राप्तुमा इव, नाद्यापि सम्प्राप्त इत्यर्थः ।
वन्दामि भगवन्तं 'तत्र' देवानन्दाकुक्षौ 'गतं' स्थितं 'अत्र' देवलोकं गतोऽहं, अतः पश्यतु मां भगवान् तत्र
गत इह गतं, इति कृत्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते पूर्वोक्तस्तुत्या, नमस्यति शिरोनमनेन । वन्दित्वा नम-
स्यित्वा सिंहासनवरे 'पौरस्त्याभिसुखः' पूर्वदिक्सम्बुलः 'सन्निषण्णः' उपविष्टः । ततस्तस्य शक्रस्य देवेन्द्रस्य
देवराज्ञः अयमेतद्रूपः 'आध्यात्मिकः' आत्मविषयः 'चिन्तित' चिन्तात्मको, न ध्यानात्मकः, 'प्रार्थितो' अभि-
लाषात्मकः, मनोगतो, नाद्यापि वाचा प्रकाशितः, ईदृशः 'सङ्कल्पो' विचारः 'समुदपचत' उत्पन्नः ।

सूत्रे १६-१७
शक्रस्तवः
अर्हदाद्युत्प-
त्तिविचारः

॥ २७ ॥

न खलु एयं भूध, न एयं भयं, न एयं भविस्सं, जं णं अरहंता वा चक्रवर्ती वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुच्छकुलेसु वा दरिद्रकुलेसु वा क्रिचणकुलेसु वा भिमखागकुलेसु वा माहणकुलेसु वा, आयाइंसु वा आयाइंसंति वा ॥१७॥

एयं खलु अरहंता वा चक्रवर्ती वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, उगगकुलेसु वा भोगकुलेसु वा राइणकुलेसु वा इक्खागकुलेसु वा खत्ति-यकुलेसु वा हरिवंसकुलेसु वा, अन्नयरेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्धज्जर-कुलवंसेसु, आयाइंसु वा आयाइंसंति वा ॥ १८ ॥

१७-न खल्वेतद्भूतमतीतकाले, नैतद्भवति वर्तमानकाले, नैतद्भविष्यत्यनागतकाले, यदर्हन्तो वा चक्रवर्तिनो वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, 'अन्यकुलेषु' शूद्रकुलेषु वा 'प्रान्तकुलेषु' अधमकुलेषु वा 'तुच्छकुलेषु' अल्पकुड-म्वर्द्धिकेषु वा 'वरिद्रकुलेषु' सर्वथानिर्धनकुलेषु वा 'कृपणा' अदातारस्तेषां कुलेषु वा, भिक्षाचराः प्रतीतास्तेषां कुलेषु वा, ब्राह्मणकुलेषु वा, भिक्षुकत्वात्, आगता अतीतकाले आगच्छन्ति वर्तमानकाले आगमिष्यन्त्यना-गतकाले, एतन्न भूतमित्यादिः । तर्ह्यहंदादयः क उत्पद्यन्ते? इत्याह—

१८-एवं खलु-निश्चयेनार्हन्तो वा चक्रवर्तिनो वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, 'उग्राः' श्रीआदिदेवेनारक्षकत्वे धे नियुक्तास्तेषां कुलेषु वा 'भोगाः' धे गुरुत्वे नियुक्तास्तेषां कुलेषु वा 'राजन्याः' धे मित्रत्वे स्थापितास्तेषां कुलेषु वा 'इक्ष्वाकवः' श्रीऋषभजिनवंशोद्भवास्तेषां कुलेषु वा 'क्षत्रियाः' श्रीऋषभजिनेन शेषप्रकृतितया स्थापिता राजकुलीनास्तेषां कुलेषु वा, 'हरिवंशो' हरिवर्षक्षेत्रानीतयुगलिकोद्भवस्तत्कुलेषु वा, अन्यतरेषु वा ज्ञात-मल्लकी-लेच्छकी-कौरव्यादिषु तथाप्रकारेषु विशुद्धजाति-कुल-वंशेषु, तत्र 'जाति'मातृपक्षः 'कुलं' पितृपक्षः,

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० २
॥ २८ ॥

अतिथि पुण पसे वि भावे लोगऽच्छेरयभूए अणंताहिं उस्सपिणीहिं ओसपिणीहिं विइकंताहिं (कयाइ) समुण्णइ (अं० १००) । नाम गुत्तस्स वा कम्मस्स अक्खीणस्स अवेइयस्स अणिज्जिणस्स उदएणं, जं णं अरहंता वा चक्रवट्ठी वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुच्छकुलेसु वा दरिद्रकुलेसु वा भिक्खागकुलेसु वा माहणकुलेसु वा आयाइसु वा आयाइंति वा आयाइस्संति वा, कुच्छिंसि गबभत्ताए वक्कमिंसु वा वक्कमिस्संति वा, नो चैव णं जोणीजस्मणनिक्खमणेणं निक्खमिंसु वा निक्खमंति वा निक्खमिस्संति वा ॥ १९ ॥

अयं च णं समणे भगवं महावीरे जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे माहणकुंडगामे नगरे उस्सभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिंसि गबभत्ताए वक्कंते ॥ २० ॥

इदृशेषु कुलेषु आयाता अतीतकाले आयान्ति वर्त्तमानकाले आयासन्त्यनागतकाले, न तु पूर्वोक्तेषु । तर्हि भगवान् कथमुत्पन्नः ? इत्याह—

१९-अस्ति पुनरेषोऽपि भावो भवितव्यताख्यो लोके आश्चर्यभूतोऽनन्ताभिरुत्सर्पिणीभिरवसर्पिणीभिव्यति-क्रान्ताभिः (कदाचित्) समुत्पद्यते । कथं ? नाम्ना गोत्रं इति प्रसिद्धस्य कर्मणः 'अक्षीणस्य' स्थितेरक्षयेण 'अवेदितस्य' रसस्थापरिभोगेन 'अनिर्जीर्णस्य' जीवप्रदेशेभ्योऽपरिशदितस्य उदयेन, यदहन्तो वा चक्रवर्त्तिनो वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अन्त्यकुलेषु वा प्रान्तकुलेषु वा तुच्छं दरिद्रं भिक्षाचरं कृपणं ब्राह्मणकुलेषु वा आयाता वा आयान्ति वा आयास्यन्ति वा, कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्ता वा व्युत्क्रामन्ति वा व्युत्क्रामिष्यन्ति वा, परं नैव योन्या जन्मार्थं निष्क्रमणेन निष्क्रान्ता वा निष्क्रामन्ति वा निष्क्रामिष्यन्ति वा ।

२०-अयं प्रत्यक्षः श्रमणो भगवान् महावीरः जम्बूद्वीपाख्ये द्वीपे भारते वर्षे ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे

सूत्रे १९-२०
अर्हदाद्युत्प-
त्तिविचारः
शक्रस्य

॥ २८ ॥

तं जीवमेवं तीव्र-पद्म-मणागयाणं सक्राणं देविदाणं देवरायाणं, अरहंते भगवते तहण्णगारेहिंतो अंतकुलेहिंतो पंत० तुच्छ० वृत्ति० भिक्षुगा० क्विचण० माहणकुलेहिं तो वा तहण्णगारेसु उग्गकुलेसु वा भोगकुलेसु वा रायन्न० नाय० खत्तिय० हरिवंसकुलेसु वा, अन्नयेसु वा तहण्णगारेसु विसुद्धजाइ-कुल-वंसेसु जाव रत्तसिदिं कारेमाणेसु पालेमाणेसु साहरावित्तए । तं सेयं खलु मम वि समणं ममणं भगवं महावीरं चरमत्तिथयरं पुच्चत्तिथयरनिद्धिं माहणकुंडगामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देयाणं दाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छीओ खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कासवगुत्तस्स भारियाए

ऋपभदत्तस्य ब्राह्मणस्य “कोडालस”गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या “जालन्धरस”गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्तः ।

२१-नतो जीतं-आचरणीय(कर्त्तव्य) मेतदतीतप्रत्युत्पन्नानागतानां शक्राणां देवेन्द्राणां देवराजानां, यदहन्तो भगवन्तस्तथाप्रकारेभ्योऽन्तकुलेभ्यः प्रान्तकुलेभ्यस्तुच्छकुलेभ्यो दरिद्रकुलेभ्यो भिक्षाचरकुलेभ्यः कृपणकुलेभ्यो ब्राह्मणकुलेभ्यस्तथाप्रकारेषु उग्रकुलेषु वा भोगकुलेषु वा राजन्य० ज्ञात० क्षत्रिय० हरिवंशकुलेषु वा, अन्यतरेषु वा तथाप्रकारेषु विशुद्धजाति-कुल-वंशेषु यावद्राज्यश्रियं कुर्वत्सु पालयत्सु च ‘संहर्तुं’ मोचयितुं । ततः श्रेयः x खलु ममाप्येतत्-यच्छ्रमणं भगवन्तं महावीरं चरमतीर्थकरं पूर्वतीर्थकरनिर्दिष्टं ब्राह्मणकुण्डयामात्रगरात् ऋपभदत्तस्य ब्राह्मणस्य “कोडालस”गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्याः “जालन्धरस”गोत्रायाः कुक्षितः

x गोत्वोऽगुणोऽतिनिग्नो वा, चेदनेदेवमश्रेयत्वादिविशेषणविशिष्टाऽत्र तर्हि वाच्यमभूत् “तमसेयं खलु ममे”ति. सत्रकारैरिन्द्रेणपि चात्र ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० २
॥ २८ ॥

अथि पुण एसे वि भावे लोगऽच्छेरयभूए अणताहिं उस्सपिणीहिं ओसपिणीहिं विद्धकंताहिं (कयाह) समुणज्जह (अं० १००) । नाम गुत्तस्स वा कम्मस्स अक्खीणस्स अवेइयस्स अणिज्जिणस्स उदएणं, जं णं अरहंता वा चक्कवट्ठी वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुब्छकुलेसु वा दरिद्रकुलेसु वा भिक्खागकुलेसु वा माहणकुलेसु वा आयांसु वा आयांसु वा आयांसु वा आयाइस्संति वा, कुञ्छिसि गबभत्ताए वक्कमिंसु वा वक्कमिंसु वा, नो चैव णं जोणीजस्मणनिकखमणेणं निक्खमिंसु वा निक्खमंति वा निक्खमिस्संति वा ॥ १९ ॥

अयं च णं समणे भगवं महावीरे जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे माहणकुण्डगामे नयरे उस्सभदत्तस्स माहणस्स कोडालस्सगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरस्सगुत्ताए कुञ्छिसि गबभत्ताए वक्कंते ॥ २० ॥

इदृशेषु कुलेषु आयाता अतीतकाले आयान्ति वर्त्तमानकाले आयास्यन्त्यनागतकाले, न तु पूर्वोक्तेषु । तर्हि भगवान् कथमुत्पन्नः ? इत्याह—

१९-अस्ति पुनरेषोऽपि भावो भवितव्यताख्यो लोके आश्चर्यभूतोऽनन्ताभिरुत्सर्पिणीभिरवसर्पिणीभिव्यति-
क्रान्ताभिः (कदाचित्) समुत्पद्यते । कथं ? नाम्ना गोत्रं इति प्रसिद्धस्य कर्मणः 'अक्षीणस्य' स्थितेरक्षयेण
'अवेदितस्य' रसस्यापरिभोगेन 'अनिर्जीर्णस्य' जीवप्रदेशेभ्योऽपरिशदितस्य उदयेन, यदहन्तो वा चक्रवर्त्तिनो
वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अन्त्यकुलेषु वा प्रान्तकुलेषु वा तुब्छ० दरिद्र० भिक्षाचर० कृपण०
ब्राह्मणकुलेषु वा आयाता वा आयान्ति वा आयास्यन्ति वा, कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्ता वा व्युत्क्रामन्ति वा
व्युत्क्रामिष्यन्ति वा, परं नैव योन्या जन्मार्थं निष्क्रमणेन निष्क्रान्ता वा निष्क्रामन्ति वा निष्क्रमिष्यन्ति वा ।

२०-अयं प्रत्यक्षः श्रमणो भगवान् महावीरः जम्बूद्वीपाख्ये द्वीपे भारते वर्षे ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे

सूत्रे १९-२०
अर्हदाद्युत्प-
त्तिविचारः
शक्रस्य

॥ २८ ॥

तं जीत्रमेवं तीअ-पद्युण्य-मणागयाणं सक्राणं देविदाणं देवरायाणं, अरहंते भगवंते तहप्पगारेहिंतो अंतकुलेहिंतो पंत० तुच्छ० दरिद० भिस्साग० क्विण० माहणकुलेहि तो वा तहप्पगारेसु उग्गकुलेसु वा भोगकुलेसु वा रायस० नाय० खत्तिय० हरिवंसकुलेसु वा, अत्तयेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्धजाइ-कुल-वंसेसु जाव रज्जसिदिं कारेमाणेसु पालेमाणेसु साहरावित्तए । तं सेयं खलु मम वि समणं ममणं भगवं महावीरं चरमत्तिथयरं पुष्पत्तिथयरनिदिट्ठं माहणकुंडगामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए नेयाणं दाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छीओ खत्तियकुंडगामे नयेरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कासवगुत्तस्स भारियाए

ऋपभदत्तस्य ब्राह्मणस्य “कोडालस” गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या “जालन्धरस” गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्तः ।

२१-ततो जीतं-आचरणीय (कर्त्तव्य) मेतदतीतप्रत्युत्पन्नानगतानां शक्राणां देवेन्द्राणां देवराजानां, यदहन्तो भगवन्तस्तथाप्रकारेभ्योऽन्तकुलेभ्यः प्रान्तकुलेभ्यस्तुच्छकुलेभ्यो दरिद्रकुलेभ्यो भिक्षाचरकुलेभ्यः कृपणकुलेभ्यो ब्राह्मणकुलेभ्यस्तथाप्रकारेषु उग्रकुलेषु वा भोगकुलेषु वा राजन्य० ज्ञात० क्षत्रिय० हरिवंशकुलेषु वा, अन्यनरेषु वा तथाप्रकारेषु विशुद्धजाति-कुल-वंशेषु यावद्राज्यश्रियं कुर्वत्सु पालयत्सु च ‘संहसु’ मोचयितुं । ततः श्रेयः x खलु ममाप्येतत्-यच्छ्रमणं भगवन्तं महावीरं चरमतीर्थकरं पूर्वतीर्थकरनिदिष्टं ब्राह्मणकुण्डशामान्नगरात् ऋपभदत्तस्य ब्राह्मणस्य “कोडालस” गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्याः “जालन्धरस” गोत्रायाः कुक्षितः

x गोत्रेभ्योऽशुभोऽतिनिगो वा, चेद्वेदेयमश्रेयत्वादि विशेषणविशिष्टाऽत्र तर्हि वाच्यमभूत् “तमसेयं खलु ममे”ति सूत्रकारेऽन्त्रेणापि चात्र ।

तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्टसगुत्ताए कुच्चिसि गम्भत्ताए साहरावित्तए । जे वि य णं से तिसलाए खत्तियाणीए गम्भे, तं पि य णं देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्चिसि गम्भत्ताए साहरावित्तए चि कट्टु एवं संपेहेइ, एवं संपेहिच्चा हरिणेगमेसि पायत्ताणि-
याहिवहं देवं सहावेइ, सहाविच्चा एवं वयासी ॥ २१ ॥

एवं खलु देवाणुप्पिया ! न एअं भूअं न एअं भवअं न एअं अरहंता वा चक्कवही वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अंतं० पंतं० किवणं० दरिइ० तुच्छं० भिक्खागकुल्लेसु वा आयाइसु वा ३० । एवं खलु अरहंता वा चक्कं० बलं० वासुदेवा वा उगगकुल्लेसु वा

क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे 'ज्ञातानां' श्रीनाभेयजिनवंशोद्भवानां क्षत्रियाणां मध्ये सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य काश्यप-
गोत्रस्य भार्यायास्त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या 'वाशिष्ठस' गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया-गर्भनालिन संयोज्य गर्भा-
धानतया 'संहर्तु' स्थापयितुं + । योऽपि च तस्यास्त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या गर्भः पुत्रीरूपस्तमपि च देवानन्दाया
ब्राह्मण्या 'जालन्धरस' गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया संहर्तु, इति कृत्वा एवं 'सम्प्रेक्षते' पर्यालोचयति, सम्प्रेक्ष्य
हरिणैगमेषीनामकं पादाल्यनीकाधिपतिं देवं 'शब्दयति' आकारयति, शब्दयित्वा एवं अवादीत्—

२१-एवं खलु देवानुप्रिय ? नैतद्भूतं नैतद्भवति नैतद्भविष्यति, यदर्हन्तो वा चक्रवर्तिनो वा बलदेवा वासुदेवा
वा अन्त्यं० प्रान्तं० कृपणं० दरिद्रं० तुच्छं० भिक्षाचरकुल्लेषु वा आयाता वा आयान्ति वा आयास्यन्ति वा ।

+ सत्यपि "गर्भस्य-श्रीवर्द्धमानरूपस्य हरणं-त्रिशलाकुक्षौ सङ्क्रामणं" इति सपूर्वजोक्तेः सत्यापि च "मोचनार्थकेन संहरणेनान्वयः
श्रेयः शब्दस्य" इत्यनेन कल्पसुबोधिकाटिप्पणीवाक्येन संहरणशब्दस्य मोचनार्थकवस्वीकृतेः सङ्क्रामापहारयोर्भिन्नार्थतासुक्त्वाऽपहारस्याकल्याणकाशुभतया प्रथमं वक्तुः
पृथुश्लुद्धैरेवानुमापकम् । न व्यभिचरन्ति वस्तुस्थानादिकानि कल्याणकत्वं इति तु सुप्रततीमेव ।

भोग० राश्र० नाय० खत्तिय० इन्द्रवाग० हरिवंसकुलेसु वा, अन्नयरेसु वा तहृष्णगरेसु विसुद्धजाइकुलवंसेसु आयाइंसु वा० ३ ॥ २२ ॥
अत्थि पुण पसे वि भावे लोगऽच्छेरयभूए अणंताहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं विइकंताहिं समुप्पज्जति, नाम गुत्तस्स वा कम्मस्स

एवं बलु अहंन्तो वा चक्रवर्त्तिनो वा बल० वासु० उग्रकुलेषु वा भोग० राजन्य० ज्ञात० क्षत्रिय० इक्ष्वाकु० हरि-
वंशकुलेषु वा, अन्यतरेषु वा तथा प्रकारेषु विसुद्धजातिकुलवंशेषु आयाता वा आयान्ति वा आयास्यन्ति वा ।

२३-अस्ति पुनरेषोऽपि भावो लोके आश्चर्यभूतोऽनन्ताभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिर्व्यतिक्रान्ताभिः समुत्प-
द्यते, तत्रास्यामवसर्पिण्यां अत्र भरते दशाश्चर्याणीदृशानि जातानि, यदुक्तं स्थानाङ्गे-

“उचसर्ग-गवभहरणं, इत्थीतित्थं अभाविया परिसा । कणहस्स अवरकंका, अवयरंणं चंदसुराणं ॥ १ ॥”

“हरिवंसकुलुप्पत्ती, चमरुप्पाओ अ अट्टसंयसिद्धा । अस्संजयाण पूआ, दसवि अणंतेण कालेण ॥ २ ॥”

व्याख्या—‘उपसर्गा’ उपद्रवाः, ते हि श्रीवीरजिनस्यात्रे वक्ष्यमाणानृच्छन्नस्यकाले त्वनेकेऽभूवत्, परं केवल-
कालेऽपि प्रशमिताखिलोपद्रवस्यापि स्वशिष्याभासेन गोशालेनापि * कृत उपसर्गस्तदाश्चर्यम् ? ।

‘स चैवं-ग्रामानुग्रामं विहरन्नन्यदा श्रीवीरः श्रावस्त्वां समवसृतः, इतो गोशालोऽपि जने स्वस्य जिनत्वं ख्यापयंस्तत्रागतः । ततः
‘श्रावस्त्वां द्वौ जिनौ स्तः’ इति लोके प्रसिद्धिर्जाता, तद्विशय श्रीगौतमेन पृष्टो भगवान्-‘स्वामिन् ! कोऽयमन्यः स्वं जिन इति ख्यापयति
लोके?’ । भगवतोक्तं-गौतम ! नायं जिनः, किन्तु शरवणग्रामवासी मङ्गलिनमैको मद्भोऽभूत्, सुभद्रा तस्य भार्या । तयोः पुत्रो गोचहुल-
विमगोशालायां जातत्वात्कृतगोशालाभिधोऽस्माकमेव शिष्यीभूतोऽसत्त एव च किञ्चिद्बहुश्रुतीभूतो मुधा स्वं जिन इति ख्यापयति ।
ततः सर्वतः प्रसृतां इमां वार्त्तां श्रुत्वा खट्टो गोशालो गोचरचर्यागतं आनन्दाल्यं भगवच्छिष्यमुवाच-रे आनन्द ! एकं दृष्टान्तं शृणु, यथा-

गर्भस्य-उदर सत्त्वस्य हरणं-उदरान्तरसङ्क्रामणं गर्भहरणं, एतदपि तीर्थकरापेक्षयाऽभूतपूर्वं सद्भगवतो महावीरस्य जातं पुरन्दरादिष्टेन हरिणैर्गमेषिदेवेन देवानन्दब्राह्मण्युदरात्रिशलाऽभिधानाया राजपत्न्या उदरे

केचिद्धणितोऽर्थोपार्जनाय नानाविधक्रयाणकभृतशकटाः परदेशं गच्छन्तोऽटव्यां प्रविश्यास्तत्र जलाभावाचृषाकुलेर्जलं गवेषयद्भिश्चत्वारि वल्मीकशिखराणि दृष्टानि, तन्मध्यादेकं स्फोटितं तैः, तस्माद्धिपुलं शीतलं जलं निर्गतं, तेनापगतवृषाः पयःपात्राणि भृतवन्तः । ततः 'सिद्धं नः समीहितं, अतो मा स्फोटयन्तु द्वितीयं शिखरं' इत्येकेन वृद्धेन निवारिता अपि जना द्वितीयं स्फोटितवन्तस्तस्माच्च सुवर्णं प्राप्तवन्तः, तथैव वृद्धवारिता अपि तृतीयं स्फोटितवन्तस्तस्माद्बलानि प्राप्य तथैव बहु वारिता अपि लोभान्धास्ते चतुर्थमपि स्फोटयामासुः । तस्माच्च विनिर्गतद्विष्टिविषाहिद्विष्टिपातात्सर्वेऽपि पञ्चत्वं प्राप्ताः । स हितोपदेशको वृद्धस्तु न्यायित्वादासन्नवनसुरेण स्वस्थाने मुक्तः । एवं तव धर्माचार्यो वर्द्धमानोऽपि इयत्या स्वसम्पदाऽसन्तुष्टो यथा तथा जल्पनेन मां रोषयति, तेनाऽहं स्वतपस्तेजसैनं भस्मसात्कारिष्यामि, अतस्त्वं तूर्णं गत्वैनमर्थं तस्मै निवेदय, त्वां तु वृद्धवणिजमिव हितोपदेशकत्वाज्जीवन्तं रक्षिष्यामीति श्रुत्वा भीतोऽसौ मुनिर्भगवत्समीपे गत्वा सर्वं यथास्थितमुक्तवान् । ततो भगवतोक्तं-'भो आनन्द ! शीघ्रं त्वं गौतमादीन् मुनीन् कथय-यदेव गोशालः समायाति, न केनाप्ययं सम्भाष्यः, सर्वेऽपीतस्ततोऽपसरन्तु' । ततस्तैस्तथा कृते गोशाल आगत्य प्रमुमवादीत्-'भोः काश्यप ! किमेवं जल्पसि ? त्वं यदयं गोशालो मङ्गलिपुत्र इत्यादि, स तव शिष्यस्तु मृतः, अहं तु अन्य एव, परीषहसहनसमर्थं ज्ञात्वा तच्छरीरमधिष्ठितोऽस्मि' । एवं भगवत्परभगवमसहसमानौ सुनक्षत्र-सर्वानुभूतिनामानौ श्रमणौ मध्ये प्रत्युत्तरं कुर्वाणौ तेन तेजोलेक्षया दग्धौ स्वर्गं गतौ । ततो भगवता प्रोक्तं-'भो गोशाल ! स एव त्वं, नान्यः, मुधा किमात्मानं गोपयसि ?, आरक्षकेण दृष्टेऽङ्गुल्या तृणेन वाऽऽत्मानमाच्छादयंश्चौर इव न खेवं आत्मानं गोपयितुं शक्यः' । एवं च यथास्थिते भगवतोक्ते तेन दुरात्मना प्रभोरप्युपरि तेजोलेक्षया मुक्ता, सा च प्रभुः त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य गोशालकशरीरमेवानुप्रविष्टा, तथा च दग्धदेहो विविधां पीडामनुभूय सप्तमरात्रौ मृतः स्वाकृत्ये पश्चात्तापपरत्वादच्युते कल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः । प्रभुरपि तस्यास्तापेन षण्मासं यावच्छोहितवर्चावाधामनुभूतवान् । ततो रेवतीश्राविकागृहात् सिंहानगरानीतेनाश्वनैमित्ति-केनौषधेन शान्तिर्जाता । तदेवं नामस्मरणमात्रेणापि प्रशमिताखिलदुःखस्य भगवतः कैवल्यावस्थायामपि यदुपसर्गस्तदाश्चर्यम् ? ।

सङ्क्रामणाद्, एतदप्यनन्तकालभावित्वादाश्चर्यमेवेति २ ।

तीर्थङ्करा हि भगवन्तः सदा पुरुषोत्तमा एव भवन्ति, परमस्यामवसर्पिण्यां मिथिलाधिपकुम्भराजस्य सुता मल्लिनाम्नी प्राग्भवे माययोपार्जितस्य स्त्रीवेदनामकर्मणस्तपसाऽर्जितस्य च तीर्थकरनामकर्मण x उदया-
देकोनविंशतितमजिनत्वेनोत्पन्ना तीर्थं प्रवर्तितवतीत्याश्चर्यम् ३ ।

अभाविता पर्यत्, तीर्थकृतां हि देशना सदाऽनिष्फलैव भवति, परं श्रूयते-जृम्भिकग्रामनगराद्दहिरुत्पन्न-
केवल्लेन भगवता श्रीवर्द्धमानेन कल्पपरिपालनायैव प्रथमसमवसरणे या देशना दत्ता, न तत्र केनापि विरति-
र्गृहीना । न चैतत्तीर्थकृतः कस्यापि भूतपूर्वमितीदमाश्चर्यम् ४ ।

कृष्णस्य-नवमवासुदेवस्य अपरकङ्काराजधान्यां गमनमभूदेतदप्यजातपूर्वत्वादाश्चर्यम् * ५ ।

x यथा मायया स्त्रीवेदं तपसा च तीर्थकरनामकर्म समुपार्जितं यथा च पूर्वभवमित्रान् प्रतिवोध्य दीक्षाग्रहणोन्मुखीकृतास्तत्सर्वं
विस्वर्गं नरितं महिचरित्रादिभ्यः सुश्रेयं प्रतीतं चेति नेह प्रपञ्चितम् ।

श्रूयते हि पाण्डवभार्या द्रौपदी असंयत इत्यभ्युत्थानाद्यकरणाद्रुष्टस्य नारदस्य प्रयोगाद्धातकीखण्डभरतक्षेत्रापकङ्कापुरीशेन
पगोत्तरेण स्वमित्रदेवसामर्थ्येनापहृता, द्वारकावतीशश्च कृष्णो वासुदेवो नारदादुपलब्धवृत्तान्तः समाराधितसुस्थिताभिधानदेवदत्त-
मार्गः पञ्चभिः पाण्डवैस्सह द्विलक्षयोजनमानं लवणाब्धिमतिक्रम्य अपरकङ्कां गतस्तत्र तर्जितपाण्डवं पद्मोत्तरं रणे निर्जित्य द्रौपदीमानी-
तयान् । ततः पश्चात्तलमानेन कृष्णेन पूरितं पाञ्चजन्यं शङ्खं श्रुत्वा कपिलवासुदेवो तत्रत्यान्मुनिसुव्रतजिनात्कृष्णवासुदेवागमनवार्त्तामुप-
लभ्य सर्वहुमानं कृष्णदर्शनार्थमागतो जलधितिरे, कृष्णश्च तदा समुद्रमुल्लङ्घयति, ततस्तेन पाञ्चजन्यः पूरितः, कृष्णेनापि तथैव, परस्परं
गद्गदयौ मिलितौ, ततः कृष्णस्यापरकङ्कागमनादिकं सर्वमिदमाश्चर्यम् ५ ॥

चन्द्रसूर्ययोरवतरणं-यत्कौशाभ्यां श्रीवीरजिनस्य वन्दनार्थं चन्द्रसूर्यौ मूलविमानेनागतौ तदप्याश्वर्यमेव ६ ।
हरेः-पुरुषविशेषस्य वंशः-पुत्रपौत्रादिपरम्परा हरिवंशस्तल्लक्षणं यत्कुलं, तस्योत्पत्तिर्हरिवंशकुलोत्पत्तिः* ७ ।
चमरस्य-असुरकुसारेन्द्रस्य उत्पत्तः-ऊर्ध्वगमनं चमरोत्पत्तः* ८ ।
एकस्मिन् समयेऽष्टाधिकशतमिता उत्कृष्टावगाहनावन्तो न सिध्यन्ति, ते चास्यामवसर्पिण्यां सिद्धाः,

* सा चैवं-कौशाभ्यां नगर्यां सुमुखेन राज्ञा वीरकशालापतिभार्या वनमालानाम्नी सुरूपेति स्वान्तःपुरे क्षिता । स च शालापति-
स्तस्या वियोगेन ग्रथिलो जातः, यं कञ्चन पश्यति तं 'वनमाला वनमाले'ति कथयति । एवं च कौतुकाक्षिप्तैरनेकैर्जनैः परिवृतः स पुरे
अग्नं वनमालया समं क्रीडता नृपेण दृष्टः । ततोऽस्माभिरनुचितं कृतमिति चिन्तयन्तौ तौ दम्पती तत्क्षणादेव विद्युत्पतेन मृतौ हरि-
वर्षक्षेत्रे युगलिकृत्वैनोत्पन्नौ । शालापतिश्च तौ मृतौ श्रुत्वा 'आः पापिनोः पापं लश'मिति सावधानो भूत्वा वैराग्यात्तपस्तप्त्वा व्यन्तरो
जातः । विभङ्गबानेन च तौ दृष्ट्वा चिन्तितवान्-अहो !! इमौ मद्द्वैरिणौ युगलसुखमनुभूय देवौ भविष्यतस्तत इमौ दुर्गतौ पातयामी'ति
विचिन्त्य स्वसामर्थ्यात्संक्षिप्तदेहायुषौ ताविद्वानीतवान् । आनीय च चम्पायां राज्यं दत्त्वा संतापि व्यसनानि शिक्षितौ, तथाभूतौ च तौ
नरकं गतौ । अत्र युगलिकस्येद्वाऽऽनयनं देहायुःसंक्षेपणं नरकगमनं चेति सर्वमजातपूर्वत्वादाश्चर्यम् ७ ॥

* स चैवं-विमेलकसन्निवेशवास्तव्यः पूरणनामा गाथापतिर्वैराग्यात्तापसो जातः, द्वादशवर्षं यावद्ब्रह्मानतपः कृत्वा शुभध्यानेन मृत-
श्चमरेन्द्रत्वेनोत्पन्नः, स च नवीनत्वात् शिरस्यं सौधर्मन्द्रं विलोक्य क्रोधारुणः परिघं गृहीत्वा छद्मस्थभावे विहरन्तं श्रीवीरं शरणीकृत्य
सौधर्मन्द्रात्मरक्षकांस्त्रासयन् सौधर्मावतंसकविमानवेदिकान्यस्तपादः सौधर्मन्द्रमाक्रोशयामास । ततः कुद्धेन शक्रेण तं प्रति स्फुरत्तेजो-
वज्रं प्रमुक्तं, तेन भीतः सः प्रतिनिवृत्त्य भगवत्पादयोर्निरीनः । शक्तोऽप्यवधिनाऽवगतस्वरूपस्तीर्थकृदाशातनाभयात्सहसाऽऽगत्य चतु-
रङ्गुलाप्राप्तं वज्रमुपसंहर वभण च-मुक्तोऽस्यहो ! भगवतः प्रसादात्, नास्ति मत्तस्ते भयं । एवं चमरस्योर्ध्वगमनमभूत्पूर्वत्वादाश्चर्यम् ८

अग्नीषस्स अयेइअस्स अग्निज्जिणस्स उदरणं, जणं अरहंता वा चक्खवट्ठी वा बलदेवा वा वासुदेवा वा अंतकुल्लेसु वा पंतकुल्लेसु वा ते चामी—“वृषभो वृषभस्य सुताः, भरतेन विवर्जिता नवनवतिः। अष्टौ भरतस्य सुताः, शिवङ्गता एकसमयेन ॥१॥”

इदमप्यनन्तकालजातत्वादाश्चार्थम् ९ ।

असंयता—असंयमवन्त आरम्भपरिग्रहप्रसक्ता अब्रह्मचारिणस्तेषां ‘पूजा’ सत्कारः, सर्वदा हि किल संयता एव पूज्यन्ते, अस्यां त्ववसर्पिण्यां नवमदशमजिनयोरन्तरे असंयतानामपि विप्रादीनां पूजा प्रवृत्तेत्येतदाश्चर्यम् १०। इमानि दशाप्याश्रयाणि अनन्तकालातिक्रमेऽस्यामवसर्पिण्यां जातानि, अत एवैषा हुण्डाऽवसर्पिणीत्युच्यते। एवमेव कालसाम्यादन्येष्वपि चतुर्षु भरतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु च प्रकारान्तरेण दशाश्रयाणि ज्ञातव्यानि ।

अथ दयानामप्याश्रयाणां तीर्थव्यक्तिः—अष्टाधिकशतसिद्धिगमनं श्रीऋषभजिनतीर्थं १, असंयतपूजा सुविधिजिनतीर्थं २, हरिवंशकुलोत्पत्तिः शीतलजिनतीर्थं ३, स्त्रीतीर्थं मल्लिजिनतीर्थं ४, कृष्णवासुदेवस्यापरकङ्कागमनं नेमिजिनतीर्थं ५, शेषाणि (उपसर्ग—गर्भहरण—अभावितपर्ष्वमरोत्पात—चन्द्रसूर्यावतरणरूपाणि) पञ्चाश्रयाणि श्रीवीरजिनतीर्थं ।

तत इदमप्याश्चर्यं, केन हेतुना?, नाम्ना गोत्रस्य, नाम्नो गोत्रस्य वा कर्मणो ‘अक्षीणस्य’ कालस्थित्याऽसमासस्य ‘अवेदितस्य’ रसपरिभोगेनाननुभूतस्य ‘अनिर्जीर्णस्य’ जीवप्रदेशेभ्योऽपृथग्भूतस्योदयेनेदृशं वस्तु जायते, यदहन्तो वा चक्रवर्त्तिनो वा बलदेवा वा वासुदेवा वाऽन्त्यकुलेषु वा प्रान्तकुलेषु वा तुच्छकुलेषु वा कृपणकुलेषु वा दरिद्रकुलेषु वा भिक्षाचरकुलेषु वा आगता अतीतकाले आगच्छन्ति वर्त्तमानकाले आगमिष्यन्त्यनागतकाले, कुक्षौ

तुच्छ० क्विण० दरिद्र० भिन्नागकुलेषु वा आयांसु वा आयांसि वा आयाइस्संति वा, कुञ्छिसि गम्भत्ताए वक्कमिंशु वा वक्कमंति वा वक्कमिस्संति वा, नो चेष णं जोणीजम्मणनिक्खमणेणं निक्खमिंशु वा निक्खमंति वा निक्खमिस्संति वा ॥ २३ ॥

अयं च णं समणे भगवं महावीरे जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे माहणकुंडगामे नयरे उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुञ्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ २४ ॥

गर्भतया 'व्युत्क्रान्ता' उत्पन्ना वा 'व्युत्क्रामन्ति' उत्पद्यन्ते वा 'व्युत्क्रमिष्यन्ति' उत्पत्स्यन्ते वा, परं नैव योन्यां जन्मार्थं निष्क्रमणेन कृत्वा निष्क्रान्ता वा निष्क्रामन्ति वा निष्क्रमिष्यन्ति वा ।

२४-अयं च प्रत्यक्षः अमणो भगवान् महावीरो जम्बूद्वीपाख्ये द्वीपे भारते वर्षे ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभ-दत्तस्य ब्राह्मणस्य "कोडालस"गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालन्धरस"गोत्रायाः कुक्षौ गर्भ-तया 'व्युत्क्रान्त' उत्पन्नस्तच गोत्रकर्म भगवता स्थूलसप्तविंशतिभवापेक्षया तृतीयभवे बद्धं, ते च भवा इमे-
"ग्रामेश्चिदशो मरीचिरंभरः षोढा परिव्राट्सुरः, संसारो बहु विश्वभूतिरंभरो नारायणो नारकः ।"
"सिंहो" नैरयिको भवेषु बहुशश्चकी सुरो नन्दनः, श्रीपुष्पोत्तरनिर्जरोऽवतु भवाद्गीरश्चिल्लोकीगुरुः ॥ १ ॥" ×

× विस्तृतवर्णनं त्वेवं-प्रथमे भवे पश्चिममहाविदेहे नयसाराभिधो ग्रामपतिः, स चान्यदा काष्ठनिमिचं वनं गतस्तत्र मध्याह्न भोज-नावसरे समागतान् सार्धंभ्रष्टान् क्षुत्क्षुब्धाधिततनून् मुनीन् विलोक्य हृष्टोऽहो मे भाग्यं !! यदस्मिन्समयेऽत्राटव्यां अतिथिसमागम इति रोमाञ्चिततनुरतिप्रमोदेन साधूनाह्य शुद्धाहारादिना प्रत्यलाभयत्, भोजनानन्तरं साधून्वत्वा उवाच-चलन्तु महाभागाः !

मार्गं दर्शयामि, मार्गं चलद्भिरेव साधुभिर्योग्योऽयमिति ज्ञात्वा देशनया शुद्धदेवगुरुधर्मस्वरूपं ज्ञापयित्वा सम्यक्त्वं प्रापितः, स
 चात्मानं धन्यं मन्यानः निजं स्थानं गतः, ग्रान्ते च पञ्चनमस्कृतिस्मृतिपूर्वं मृत्वा द्वितीये भवे प्रथमे कल्पे पल्योपमायुर्देवो जातः २ ।
 ततश्च्युतस्तृतीये भवे मरीचिनामा भरतसुतो जातस्तत्र प्राप्तैराग्यो नाभेयजिनान्तिके प्रव्रजितोऽधीता चैकादशाङ्गी स्थविरा-
 न्तिके, कदाचिद्दृग्ने तापादिपीडितः संयमाद्भ्रमनोऽचिन्तयत्—अतिदुष्करोऽयं संयमभारः, न निर्वोढुं शक्यते मया, गृहे गमनं
 तु सर्वथाऽनुचितं इति चिन्तापरः खं स्वरूपं प्रकटयन्नेवैतत्कुलिगं कल्पितवान्, तद्यथा—श्रमणास्त्रिदण्डविरता अहं न तथा, अतो
 मे त्रिदण्डं चिद्धमस्तु, श्रमणा द्रव्यभावाभ्यां मुण्डा नाहमेवमतो मे धुरमुण्डनं शिरसि शिखा चास्तु, श्रमणाः सर्वतः प्राणाति-
 पातादिभ्यो विरता अहं तु न शक्नोमि तथा कर्तुमतो मे स्थूलेभ्यस्तेभ्यो विरतिरस्तु, शीलसुगन्धा मुनयो नाहं तथेति मे चन्दना-
 दिना विलेपनं भवतु, विगतमोहाः श्रमणा अहं तु मोहाच्छादितमतिरिति मे छत्रमस्तु, अनुपानचरणाः श्रमणा मम चोपानहो
 भवतां, कपायविरहितास्साधवोऽहं तु कपायकलुषितान्तःकरणोऽतो मे धातुरक्तानि वस्त्राणि भवन्तु, स्नानाद्विरताः श्रमणा अहं
 तु न तथा स्नातुं शक्नोमि अतः परिमितजलेन स्नानादिकमस्तु, एवं निजमत्या पारित्राज्यं वेपं विकल्पितवान् । ततस्तं विभिन्नवेपं
 विलोक्य सर्वं लोका धर्मं पृच्छन्ति, तत्पुरः श्रमणधर्मं प्ररूपयति, किमिति भवताऽयं नाद्रियत इति प्रश्ने कृते श्रमणास्त्रिदण्डविरता
 इत्यादिक्रमेणोपदिशति, एवं च देशनयाऽनेकान् राजपुत्रादीनपि प्रतिबोध्य भगवते शिष्यत्वेन ददाति प्रमुणा सहैव च विहरति ।
 अन्यदा भगवानयोध्यायां समवसुतस्तदा वन्दनार्थमागतेन भरतेन पृष्टं—प्रभो ! अस्यां पर्यदि अत्र भरतेऽस्यामेव जिनचतुर्विंशति-
 कायां कोऽपि भाविजिनजीवोऽस्ति ? स्वामिनोक्तं—तव पुत्रोऽयं मरीचिरस्यामेवावसर्षिण्यां वीरनामाऽन्त्यस्तीर्थकृत् ? वासुदेवोऽपि

चाद्यः २, विदेहे तु सूकायां राजधान्यां प्रियमित्राख्यश्वक्री ३ भविष्यतीति श्रुत्वा हर्षितो भरतो गत्वा त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा च मरीचिमवदत्-भो मरीचे ! यावन्तो जगति लाभास्ते त्वयैत्र लब्धाः, यतस्त्वं तीर्थकरो वासुदेवश्चक्रयपि च भविष्यसि, न तव पारिव्राज्यं वन्देऽहं, किन्तु भावितीर्थकरत्वेन त्वां वन्दे, एवं स्तुत्वा नत्वा च स्वस्थानं गतो भरतः ।

“एतद्वचःसंश्रवणान्मरीचिः, समुच्छलन्वा [इवार्थे] मरुताऽब्धिबीचिः । चित्तोन्नतिं मंथु स वावहीति, त्रिर्बाहुमास्फाल्य स वावदीति ॥

“आद्योऽहं वासुदेवानां, पिता मे चक्रवर्तिनाम् । पितामहो जिनेन्द्राणां, समाहो !! उत्तमं कुलम् ॥ २ ॥” [१ ॥”

“भाव्यस्म्यहं भाग्यवशादिहैव, ग्रान्त्यो जिनश्चक्रयपि वासुदेवः । कुलं समैवोत्तमसद्य सारं, स प्राप तन्नीचकुलावतारम् ॥३॥”
यतः-“जाति-लाभ-कुलै-थर्य-बल-रूप-तपः-श्रुतैः । कुर्वन्मदं पुनस्तानि, हीनानि लभते जनः ॥ ४ ॥”

ततो निर्धृते भगवति प्राग्वज्जनान् प्रतिबोध्य श्रमणानां शिष्यान्कुर्वस्सैस्सह विहरति । कदाचिद्गुलानीभूतस्य तस्य न कोऽपि वैयावृत्त्यं करोति श्रमणस्तदा सोऽचिन्तयत्-अहो !! बहुपरिचिता अपि परकीया एवैते श्रमणाः, अतः परं यदा नीरोगो भवामि तदैकं वैयावृत्त्यकरं शिष्यं करोमीति । क्रमेण नीरोगोऽभूत् । अन्यदा देशनया प्रतिबुद्धं कपिलाख्यं राजपुत्रं प्रत्युक्तं मरीचिना-भोः कपिल ! गच्छ साध्वन्तिके गृहाण श्रामण्यं । तेनोक्तं-भवदर्शन एव ग्रहिष्ये व्रतं । ततो ‘भोः कपिल ! श्रमणास्त्रिदण्डविरता अहं तु न तथे’ त्यादि सर्वं स्वरूपं मरीचिनोक्तं, तथापि स गुरुकर्मा चारित्रपराबुखः श्रोवाच-किं भवदर्शने सर्वथा नास्त्येव धर्मः ?, ततो ‘मम योग्य एवैप शिष्य’ इति विचिन्त्योक्तं मरीचिना-“कविला ! इत्थंयपि इहयंयपि” कपिल ! अस्ति धर्मो जैनमार्गे

मम मार्गोऽपि च इति । प्रव्रजितः कपिलस्तदन्तिके । मरीचिनाऽप्यनेनोत्सूत्रभाषितेन x कोटाकोटिसागरप्रमितं संसारमुपार्जितम् । ततोऽज्ञालोचिततत्कर्मा चतुरशीतिलक्षपूर्वायुः प्रपाल्य मृत्वा चतुर्थे भवे पञ्चमे ब्रह्मकल्पे दशसागरोपमायुर्देवो जातः । ततश्चतुर्था पञ्चमे भवे कोष्ठाकसन्निवेशे अशीतिलक्षपूर्वायुः कौशिकनामा विप्रो जातः । प्रान्ते त्रिदण्डित्वमाश्रित्य मृतः, बहुकालं भवे श्रान्तस्ते हि भवाः स्थूलभवमध्ये न गण्यन्ते । कल्पलताऽनुसारेण कौशिकभवादीशाने पद्मानन्दकाव्यानुसारेण च सौधर्मे कल्पे देवो जातस्तदपेक्षयाऽष्टाविंशतिभवा भवन्ति वीरस्य, परं तत्र चक्रीभवादवर्गवर्त्ती मनुजभवो गणनायां न गणित इति न भवाधिकत्वशङ्का । ततः षष्ठे भवे स्थूणानगर्यां द्वासप्ततिलक्षपूर्वायुः पुष्पमित्राभिधो द्विजसिद्धिभूय सप्तमे भवे सौधर्मे कल्पे मध्यस्थितिर्देवो जातः । ततश्चतुर्थो अष्टमे भवे चैत्यसन्निवेशे षट्पञ्चाशलक्षपूर्वायुः अग्निद्योताभिधो विप्रसिद्धित्वं प्रपाल्य नवमे भवे ईशाने कल्पे मध्यमायुर्देवः । ततश्चतुर्थो दशमे भवे मन्दरसन्निवेशे षट्पञ्चाशलक्षपूर्वायुरग्निभूतिनामा विप्रसिद्धित्वं प्राप्य एकादशे भवे तृतीये कल्पे मध्यस्थतिको देवः । ततश्चतुर्थो द्वादशे भवे श्वेताम्बीपुर्यां चतुश्चत्वारिंशलक्षपूर्वायुर्भारद्वाजाख्यो विप्रसिद्धित्वं परिपाल्य मृतस्त्वयो-

x "यत्तु क्रिणावलीकारेण प्रोक्तं-कविला ! 'इत्थंपि इहयंपी'ति वचनं उत्सूत्रमिश्रितमिति, तदुत्सूत्रभाषिणां नियमादनन्तः संसार' इति स्वमतस्थापनरसिकतेति ज्ञेयं । इदं हि तन्मतं-उत्सूत्रभाषिणस्त्वावत्रियमादनन्त एव संसारः स्यात्, यदि च इदं मरीचिवचनमुत्सूत्रमित्युच्यते तदा अस्यापि अनन्तः संसारः प्रसज्यते, न चासौ सम्पन्नस्तदिदं उत्सूत्रमिश्रितमिति । तच्चायुक्तं, उत्सूत्रभाषिणां अनन्त एव संसार इति नियमाभावात्, श्रीभगवत्यादिबहुग्रन्थानुसारेण उत्सूत्रभाषिशिरोमणेर्जमालिनिहवस्यापि परिमितभवत्वदर्शनात् । न चोत्सूत्रमिश्रितकथनेऽपि अस्य मरीचिवचनस्य उत्सूत्रत्वं अपगच्छति, विपमिश्रितान्नस्यापि विपत्वमेवेत्यलं प्रसंगेने"ति कल्पसुबोधिकायाम् ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० २

॥ ३४ ॥

दशे भवे चतुर्थे कल्पे मध्यमायुर्देवो जातः । ततश्च्युत्वा कियद्भवं भ्रान्त्वा चतुर्दशे भवे राजगृहे चतुर्दशश्लक्षपूर्वायुः स्थावराख्यो
विप्रस्त्रिदण्डीभूय मृतः पञ्चदशे भवे पञ्चमे कल्पे मध्यमायुर्देवः । ततश्च्युत्वा बहुभवं परिभ्रम्य षोडशे भवे राजगृहे कोटिवर्षायु-
र्विश्वभूतिनामा सुवराजपुत्रः, पितृव्यवञ्चनया प्राप्तवैराग्यः सम्भूतिमुनिसमीपे दीक्षां प्रपद्योग्रं तपस्तपन्मासोपवासपारणे मथुरायां
भिक्षार्थं गतस्तत्रैकया धेन्वा तपःकृशत्वाद्भुवि पातितः, तद्दृष्ट्वा परिणयनार्थमागतेन पितृव्यपुत्रेण विशाखनन्दिनोपहसितः
कुद्धस्तां गां शृङ्गाभ्यां गृहीत्वा आकाशे भ्रमयित्वा 'अनेनोग्रतपसा भवान्तरे भूयिष्ठवीर्यो भूयास'मिति निदानं कृत्वा मृतः सप्त-
दशे भवे सप्तमे स्वर्गे सप्तदशसागरायुर्देवः । ततश्च्युतोऽष्टादशे भवेऽत्रैव भरते पोतनपुरे स्वपुत्रीकामुकस्य प्रजापतिनृपतेः कृतपत्नी-
पुत्र्याः पुत्रश्चतुरशीतिलक्षवर्षायुस्त्रिष्टुष्टाभिध आद्यो वासुदेवो जातः । बाल्येऽपि प्रतिवासुदेवक्षेत्रविघ्नकारिणं विशाखनन्दिजीवं
सिंहं विमुक्तशस्त्रो हस्ताभ्यां विदारितवान्, क्रमशो वासुदेवत्वं प्राप्तः, एकदा शय्यापालकं प्रत्यादिष्टवान्—यदस्मासु निद्राणेषु एते
गायना गीतगानान्निवारणीयास्तेन च गीतरसासक्तेन वासुदेवे निद्राणेऽपि न निवारितास्ततः क्षणज्जागृतेन वासुदेवेन 'आः पाप !
मदाज्ञापालनादपि तव गीतश्रवणं श्रियं ? तर्हि लभस्व तत्फलं' इत्युक्त्वा तत्कर्णयोस्तप्तं त्रपुः प्रक्षिप्तवान् । तेनैव कर्णयोः कीलक-
प्रक्षेपहेतुकं कर्मोपार्जितवान् । एवं हि कृतानेकदुष्कर्मा मृत एकोनविंशे भवे सप्तमरके नारको जातस्तत उद्भृत्य विंशे भवे
सिंहो भूत्वैकविंशे भवे चतुर्थनरके नारकः । ततो निर्गत्य बहुभवं परिभ्रम्य द्वाविंशे भवे रथनूपुरे प्रियमित्रनृपनन्दनो विमल-
श्री (?) नामा जातः, यौवने राज्यं प्राप्तः, एकदा वने क्रीडन् पाशवद्धं मृगं मोचितवांस्तयाऽनुकम्पया भद्रकतया च मनुजायुर्वद्धं,
प्रान्ते प्रत्रज्योग्रं तपस्तप्त्वा चक्रीपदं निकाच्य मासिकया संलेखनया मृतस्त्रयोविंशे भवे पश्चिमविदेहेषु मूकायां नगर्यां धनञ्जय-

सूत्रं २३
सप्तविंशति-
भवा वीरस्य

॥ ३४ ॥

नं श्रीश्रमेऽत्र तीक्ष्णपुष्पनमणागयाणं सक्राणं देविंदाणं देवराईणं, अरहंते भगवंते तदहृत्पगारेहिंतो अंतकुलेहिंतो पंतकुलेहिंतो
 २५-यस्मादेताइशेष्वन्यप्रान्तादि कुलेष्वहदादीनां जन्म न भवत्येव तस्मा'ज्जीतं' आचरणार्हमेतदतीतप्रत्यु-
 त्पन्नानागतानां आक्राणां देवेन्द्राणां देवराजानां, यदहंन्तो भगवन्तस्तथाप्रकारेभ्योऽन्तकुलेभ्यः प्रान्तकुलेभ्य-
 नुपनन्दनश्चतुरशीतिलक्षपूर्वायुः प्रियमित्रनामा चक्रवर्ती जातः x । पोट्टिलाचार्यान्तिके + प्रत्रज्य कोटिवर्षं यावदीक्षां प्रपाल्य
 मृतश्चतुर्विंशो भवे सप्तमे कल्पे सप्तदशसागरायुर्देवो जातः । ततश्च्युतः पञ्चविंशो भवे इहैव भरते छत्राग्रायां नगर्यां जितशत्रुपु-
 भद्रांदेवीश्वरुः पञ्चविंशतिलक्षवर्षायुर्नन्दनाख्यो जातः, पोट्टिलाचार्यान्तिके प्रत्रज्य वर्षलक्षं यावन्मासक्षपणैर्विशतिसिथानान्याराध्य
 माशिक्रया संलेखनया मृतः पञ्चविंशो भवे दशमे प्राणते कल्पे पुष्पोत्तरअवरपुण्डरीकाभिधे विमाने विंशतिसागरायुर्देवो जातः । तत-
 श्च्युत्वा मरीचिभवचन्द्रेण युक्तशेषेण नीचैर्गोत्रकर्मविपाकेन सप्तविंशो भवे श्रीमन्महावीरदेवो देवानन्दया ब्राह्मण्याः कुक्षायुत्पन्नः ।

x "अत्राह शिष्यः- 'सुरनरेइएहिं चिय, हवंति हरि-अरिह-चक्कि-चलदेवा' इत्युक्तत्वात्कथं मनुष्यो मृत्वा चक्रवर्ती जातः ?, तत्रोत्तरं-
 यथा अग्निर् क्षेत्रे दश आश्रयाणि जातानि तथा तस्मिन् क्षेत्रेऽपि इदमाश्रयमध्ये गणितमस्ति । पुनस्तत्र नागकुमारतस्तीर्थद्वारोऽपि जातोऽस्ति,
 तीर्थद्वारसु देवगतिमाश्रित्य वैमानिकदेवेभ्य एवागच्छति । पुनर्विस्तरार्थिना देवभद्रकृतं वीरचरित्रं द्रष्टव्यं" इति कल्पलतायाम् १४ पत्रे ।

+ प्रत्रजितसु भवद्वये, परं न हि कुत्रापि भवे पोट्टिलेखाख्याऽभूद्भूगवतस्तथापि "समणे भगवं महावीरे तित्थगरभवगहणाओ छट्टे
 पोट्टिलभवगहणे एणं वासकोडिं सामण्णपरियागं पाउणित्ता" इत्यादिना समवायाङ्गसूत्रे वृत्तावपि च "किल भगवान् पोट्टिलाभिधानो
 राजपुत्रो बभूवे" लनेन यदुक्तं पोट्टिलाभिधानं तत्प्रियमित्रचक्रिण एव नामान्तरमन्यं वा कमपि कारणमपेक्ष्योक्तं स्यादित्यभ्यूहं तत्त्वज्ञैः ।

तुच्छं क्विणं दरिद्रं वणीमगं जाव माहणकुलेहितो तहण्पगारेसु उगगकुलेसु वा भोगकुलेसु वा राहणं नायं० खत्तियं०
 इक्खागं हरिवंसकुलेसु वा, अन्नयरेसु वा तहण्पगारेसु विसुद्धजाइकुलवंसेसु वा साहरावित्तए ॥ २५ ॥

तं गच्छं तुमं देवाणुण्णिया ! समणं भगवं महावीरं माहणकुण्डगामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स
 भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छीओ खत्तियकुण्डगामे नयरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कासव-
 गुत्तस्स भारियाए तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्टसगुत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहराहि, जे वि अणं से तिसलाए खत्तियाणीए गम्भे तं
 पि अणं देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहराहि, साहरित्ता ममेअमाणत्तिअं खिण्णमेव पच्चप्पिणाहि ॥२६॥

स्तुच्छकुलेभ्यः कृपणकुलेभ्यो दरिद्रकुलेभ्यो वनीपक(भिक्षाचर)कुलेभ्यो यावद्ब्राह्मणकुलेभ्यस्तथाप्रकारेषु
 उग्रकुलेषु वा भोगकुलेषु वा राजन्यकुलेषु वा ज्ञातकुलेषु वा क्षत्रियकुलेषु वा इक्ष्वाकुकुलेषु वा हरिवंशकुलेषु
 वा अन्यतरेषु वा तथाप्रकारेषु विशुद्ध-जाति-कुल-वंशेषु 'साहरावित्तए'त्ति सङ्क्रामयितुम् ।

२६-यस्मादिन्द्राणामेव आचारस्तस्माद्गच्छ ! त्वं देवानुप्रिय हरिणैगमेपिन् ! अमणं भगवन्तं महावीरं
 ब्राह्मणकुण्डग्रामान्नगरात् ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य "कोडालस"गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालं-
 धरस"गोत्रायाः कुक्षितो लात्वा क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे ज्ञातजातीयानां क्षत्रियाणां मध्ये सिद्धार्थस्य क्षत्रि-
 यस्य काश्यपगोत्रस्य भार्यायास्त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या वाशिष्ठगोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया 'संहर' सङ्क्रामय,
 योऽपि च तस्यास्त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या गर्भस्तमपि च देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालन्धरस"गोत्रायाः कुक्षौ
 गर्भतया संहर, संहृत्य ममेतां 'आज्ञसिकां' आज्ञां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पय-मथैतद्युष्मदुक्तं कार्यं कृतमिति शीघ्रं निवेदयेत्यर्थः ।

तए णं से हरिणैगमेसी अगगणीयाहिवई देवे सक्केणं देविदेणं देवरत्ता एवं बुत्ते समाणे हडे, जाव हयहियए करयल जावत्ति कहु एवं 'अ देवो आणवेद'त्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता [सक्कस्स देविदस्स देवरत्तो अंतिआओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्कमित्ता] उत्तरपुरच्छिमं दिसिभागं अवक्कमइ, अवक्कमित्ता वेउधिससुग्घाएणं समोहणइ, समोहणित्ता संखिजाइं जोयणाइं दंडं निसिरइ, तं जह्वा-रयणाणं वइराणं वेउलिआणं लोहिअक्खाणं मसारगल्लानं हंसगब्भाणं पुलयाणं सोगंधियाणं जोईरसाणं अंजणाणं अंजण-

२७-ततः स हरिणैगमेपी अग्र्या[मुल्या]नीकाधिपतिर्देवः शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन एवमुक्तः सन् हृष्टो यावन्मेघधारादत्तकदम्बपुष्पवद्धर्षशाद्विसर्पदूहद्वयः करतलाभ्यां यावदञ्जलिं कृत्वैवं 'येद्देव आज्ञापयति-कथयति' इत्युक्त्वा आज्ञाया-उक्तरूपाया यद्वचनं, तद्विनयेन 'प्रतिशृणोति' कर्तुमभ्युपगच्छति, प्रतिश्रुत्य [शकृत्य० (३) अन्तिकात्प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्काम्य] उत्तरपौरस्थं दिग्विभागं-ईशानकोणं 'अपक्रामति' गच्छति, 'अपक्राम्य' गत्वा वैक्रियरूपकरणाय समुद्घातः-प्रथमविशेषस्तेन 'समुद्घन्ति' जीवप्रदेशान् देहाद्दक्षिर्विक्षिपति, विक्षिप्य सङ्ख्येयानि योजनानि यावद्दण्डं-दण्डाकारं शरीरबाहल्यं ऊर्ध्वाध आयतं जीवप्रदेश-कर्मपुद्गलौवं 'निस्तृजति' निष्कासयति । तत्र विविधान्विशिष्टपुद्गलानादत्ते, तद्यथा-रत्नानां x-कैकेतनादीनां १, वज्राणां-हीरकाणां २, वैडूर्याणां ३, लोहिताक्षाणां ४, मसारगल्लानां ५, हंसगर्भाणां ६, पुलकानां-मणिविशेषाणां ७, सौगन्धिकानां ८, ज्योतीरसानां ९, अञ्जनानां-श्यामरत्नानां १०, अञ्जनपुलकानां ११,

x गय्योदारिमा एा रत्नादिपुद्गला, वैक्रिय समुद्घाते च वैक्रिया एव आद्या भवन्ति, तथापि तेषां रत्नादिपुद्गलानामिव सारताख्यापनार्थं रत्नानामिवेति ध्यात्वेन, यदा औदारिज्य अपि वैक्रियत्वेन गृहीता वैक्रियपरिणता भवन्तीति ।

पुलयाणं जायरूपाणं सुभगाणं अंकाणं फलिहाणं रिट्टुणं अहावायरे पुगले परिसाडेइ, परिसाडित्ता अहासुहुमे पुगले परिआदियइ ॥ २७ ॥
परियाइत्ता दुच्चंपि वेउच्चिअसमुग्घाएणं समोहणइ, समोहणित्ता उत्तरवेउच्चिअरूवं विउच्चइ, विउच्चित्ता ताए उक्किट्ठाए तुरियाए चवलाए चंडाए जइणाए उद्धुआए सिग्घाए [छिआए] दिव्वाए देवगईए वीईवयमाणे तिरिअमसंखिजाणं दीचसमुद्दाणं मज्झंम-
उच्चैणं जेणेव जंबुहीवि दीवे, जेणेव भारहे वासे, जेणेव माहणकुंडगामे नयरे, जेणेव उसभदत्तस्स माहणस्स गिहे, जेणेव देवाणंदामाहणी, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छित्ता आलोए समणस्स भगवओ महावीरस्स पणामं करेइ, करित्ता देवाणंदाए माहणीए सपरिजणाए ओसो-

जातरूपाणां १२, सुभगानां-सौभाग्यकराणां रत्नविशेषाणां १३, अङ्कानां १४, स्फटिकानां १५, रिष्टानां-
इयामवर्णानामेव रत्नजातीयानां १६, एतेषां 'यथावादान्' असारान् पुद्गलान् 'परिशाटयति' त्यजति, परि-
शाट्य 'यथासूक्ष्मान्' सारतरान् पुद्गलान् 'पर्यादत्ते' गृह्णाति ।

२८-'पर्यादाय' गृहीत्वा द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन समुद्धन्ति, समुद्धत्य उत्तरं-भवधारणीया-
पेक्षयाऽन्यद्वैक्रियरूपं विकुर्वति, विकुर्व्यं तथा-देवजनप्रसिद्ध्या 'उत्कृष्ट्या' अन्येषां गतिभ्यो मनोहरया
'त्वरितया' चित्तौत्सुक्यवत्या 'चपलया' कायचापल्यवत्या 'चण्डया' अतितीव्रया 'जयनया' अन्यगति-
जयनशीलया 'उद्धृतया' समस्तदेहावयवकम्पिकया, अतः शीघ्रया ['छेकया' विघ्नहरणदक्षया] 'दिव्यया'
देवजनोचितया, एतादृश्या देवगत्या व्यतिव्रजन् व्यतिव्रजन् तिर्यगसङ्ख्येयानां द्वीपसमुद्राणां 'मध्यमध्येन'
मध्यभागेन भूत्वा यत्रैव जम्बूद्वीपाख्यो द्वीपः, यत्रैव भारतो वर्षः, यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामाख्यं नगरं, यत्रैव
ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य गृहं, यत्रैव देवानन्दब्राह्मणी, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य 'आलोके' दर्शनमात्रे

युष्मिन् दृष्ट्वा, दृष्ट्वा अमुमे पुगले अवहरत्, अवहरत्ता सुमे पुगले पम्बवद्, पम्बवत्ता 'अनुजान्ते मे भयव'ति कट्टु समणं भगवं महावीरं अद्यावाहं अद्यावाहेणं दिद्येणं पहावेणं करयलसंपुडे णं गिण्हद्, गिण्हत्ता जेणेव खत्तियकुंडगामे नयरे, जेणेव सिद्धत्यस्स खत्ति-
यस्स गिदे, जेणेव तिसलाखत्तियाणी, तेणेव उवागच्छद्, तेणेव उवागच्छत्ता तिसलाप खत्तियाणीए सपरिजणाए ओसोचणं दृष्ट्वा, ओसोचणं दृष्ट्वा अमुमे पुगले अवहरत्, अवहरत्ता सुमे पुगले पम्बवद्, पम्बवत्ता सुमे पुगले पम्बवद्, पम्बवत्ता अद्यावाहं
अद्यावाहेणं दिद्येणं पहावेणं तिसलाप खत्तियाणीए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरद् । जे वि अ णं से तिसलाप खत्तियाणीए गम्भे तं पि अ णं

अमणस्य भगवतो महावीरस्य प्रणामं करोति, कृत्वा देवानन्दाया ब्राह्मण्याः सपरिजनाया अवस्थापिनीं
निद्रां ददाति, दत्त्वा 'अशुभान्' अशुचीन् पुद्गलान् अपहरति, अपहृत्य 'शुभान्' पवित्रान् पुद्गलान् प्रक्षि-
पति, प्रक्षिप्य 'अनुजानतु मह्यं भगवान्' इति 'कृत्वा' उक्त्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरं 'अव्याबाधं पीडा-
रहितं 'अव्याबाधेन' सुखेन दिव्येन प्रभावेण योनिद्वारतो निष्कास्य करतलसम्पुटे गृह्णाति, गृहीत्वा यत्रैव
क्षत्रियकुण्डग्रामाल्यं नगरं, यत्रैव सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य गृहं, यत्रैव त्रिशलाक्षत्रियाणी, तत्रैवोपागच्छति,
तत्रैवोपागत्य त्रिशलायाः क्षत्रियाण्याः सपरिजनाया अवस्थापिनीं निद्रां ददाति, अपहृत्य 'अव्याबाधं
भानुद्गलान् अपहरति, अपहृत्य शुभानुद्गलान्प्रक्षिपति, प्रक्षिप्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं 'अव्याबाधं'
पीडारहितं यथा त्यात्ताया 'अव्याबाधेन' सुखेन दिव्येन प्रभावेण त्रिशलायाः क्षत्रियाण्याः कुक्षौ गर्भाशय-
द्वारेण गर्भतया संहरति * -गर्भनालेन संयोज्य स्थापयति । योऽपि च तस्याः त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या गर्भः

* अत्र गर्भाशयाद्गर्भाशये १ गर्भाशयाद्योनौ २ योनौर्गर्भाशये ३ योनौर्नौ ४ इति भद्रचतुष्टके तृतीयो बह्वोऽनुजातो भगवत्यङ्गे ।

देवाणंदाय माहणीय जालंधरसगुत्ताय कुञ्चिच्छसि गम्भत्ताय साहरइ, साहरित्ता जामेव दिंसि पाडभूए तामेव दिंसि पडिगए ॥ २८ ॥
ताए उक्किट्टाय तुरियाए चवलाए चंडाए जइणाए उडुआए सिग्घाए दिवाए देवगईए तिरिअमसंखिजाणं दीवसमुद्दाणं मज्झम-
ज्जेणं जोअणसयसाहस्सिएहिं विग्गहेहिं उण्णयमाणे २ जेणामेव सोहस्से कण्णे सोहम्मवडिंसए विमाणे सकंसि सीहासणंसि सक्के देविंदे
देवरया, तेणामेव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता सक्कस्स देविंदस्स देवरत्तो तमाणत्तिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणइ ॥ २९ ॥

ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे जे से वासाणं तच्चे मासे पंचमे पक्खे आसोअचहुले, तस्स णं आसोअचहुलस्स
तेरसीपक्खे णं चासीइराइदिपहिं विइक्केहिं, तेसीइमस्स राइदिअस्स अंतरा वट्टमाणे, हिआणुकंपएणं देवेणं हरिणेगमेसिणा सक्कवयण-
पुत्रिकारूपः, तमपि देवानन्दाया ब्राह्मण्या “जालन्धरस”गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया संहरति, संहृत्य यस्या
एव दिशः सकाशात्प्रादुर्भूत-आगतस्तस्यामेव दिशि प्रतिगतः ।

२९-तया उत्कृष्टया त्वरितया चपलया चण्डया जयनया उद्धृतया शीघ्रया दिव्यया देवगत्या तिर्यगसङ्ख्येयानां
द्वीपसमुद्राणां मध्यमध्येन भूत्वा ‘योजनशतसाहस्रिकैः’ लक्षयोजनप्रमाणैर्विग्रहैः’ पादन्यासान्तैः ‘उत्पतन्नु-
त्पतन्’ ऊर्ध्वमुच्छलन् यत्रैव सौधमे कल्पे सौधर्मावतंसके विमाने शक्राख्ये सिंहासने शक्रो देवेन्द्रो देवराजो-
ऽस्ति, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य तां-पूर्वोक्तां आज्ञसिकां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयति ।

३०-तस्मिन्काले तस्मिन्समये श्रमणो भगवान् महावीरः योऽसौ ‘वर्षाणां’ वर्षाकालस्य तृतीयो मासः
पञ्चमः पक्ष आश्विनस्य बहुलः-कृष्णः, तस्याश्विनबहुलस्य त्रयोदश्याः ‘पक्षे’ दिने पाश्चात्यार्द्धरात्रौ द्व्यशीति-
रात्रिन्दिवेषु व्यतिक्रान्तेषु, त्र्यशीतितमस्य रात्रिन्दिवस्य अन्तराले-रात्रिलक्षणे वर्त्तमाने सति ‘हितेन’

संदिष्टेणं माहृणकुंडगामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहृणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहृणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्चिओ गो वत्तिअकुंडगामे नयरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स कासवगुत्तस्स भारियाए तिसलाए खत्तिआणीए वासिद्धसगुत्ताए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागए णं अवावाहं अवावाहेणं दिव्वेणं पहावेणं कुच्चिओसि गबभताए साहरिए ॥ ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे तिन्नाणेवगए आवि होत्था, 'साहरिजिस्सामि'त्ति जाणइ, साहरिज्जमाणे

सस्येन्द्रस्य च हितकारिणा, तथा 'अनुकम्पकेन' भगवतो भक्तेन x देवेन हरिणैर्गमेषिणा शक्रवचनसन्दिष्टेन ब्राह्मणकुण्डग्रामान्नगरात् ऋपभदत्तस्य ब्राह्मणस्य "कोडालस"गोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालन्धरस"गोत्रायाः कुक्षितः क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे 'ज्ञातानां' ज्ञातजातीयानां क्षत्रियाणां मध्ये सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य काश्यपगोत्रस्य भार्यायास्त्रिशालायाः क्षत्रियाण्या वाशिष्ठगोत्रायाः कुक्षौ पूर्वरात्रापरात्रकालसमये-मथ्यरात्रावित्यर्थः, हस्तोत्तरानक्षत्रेण चन्द्रस्य योगसुपागते सति अव्याबाधं यथा स्यात्तथा अव्याबाधेन दिव्येन प्रभावेण गर्भतया संहृतः-गर्भाधानतया स्थापितः ।

अत्र कविः-“दानं कुलेऽस्मिन्न जिनस्त्रिलोकी-मनीषितं पूरयते जिनोऽतः ।

सङ्केतगृह्णन् द्युपतिर्विमृश्य, जहार तं विप्रकलत्रकुक्षेः ॥ १ ॥”

३१-तस्मिन्काले तस्मिन्समये श्रमणो भगवान् महावीरस्त्रिभिर्मतिशुतावध्यात्थैर्ज्ञानैरुपगतः स्फुटमभवत्, अत

x भारत्यर्थोऽनुकम्पाशब्दः, यथा 'आयरियअणुकंपाए, गच्छो अणुकंपिओ महाभागो' आचार्यानुकम्पया गच्छोऽनुकम्पितो महाभागः इत्योचनि० मा० ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० २

॥ ३८ ॥

न जाणइ, 'साहरिणमि'त्ति जाणइ ॥ ३१ ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिओ तिसलाए खत्तिआणीए वासिहुसगुत्ताए कुच्छिसि गभत्ताए साहरिए, तं रयणिं च णं सा देवाणंदामाहणी सयणिजंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी इमे एयारूवे उराले कल्लणे सिवे धत्ते मंगळे सस्सिरीए चउहस महासुमिणे तिसलाए खत्तियाणीए[मे] हडेत्ति पासित्ता णं पडिबुद्धा, तं जहा-गयवसह० गाहा ॥ ३२ ॥

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिओ तिसलाए खत्तिआणीए वासिहुसगुत्ताए 'इतोऽहं संहरिष्ये' इति जानाति, संह्रियमाणं खं न जानाति, असह्यसामयिकत्वेऽपि संहरणकालस्य कर्तुः कौशल्यज्ञापकमिदं वाक्यं, तथा तेन प्रभोः संहरणं कृतं यथा प्रसुणा ज्ञातमप्यज्ञातमिवाभूत्, यथा च वदति कश्चित्-तथा मे कण्ठकस्त्वयोद्धृतो यथा मया ज्ञात एव नेति, तथा च "साहरिज्जमाणे वि जाणइ" इत्याचाराङ्गो-क्तेन विरोधोऽपि न स्यात् । संहरणभवनानन्तरं च संहृतोऽस्मीति जानाति ।

३२-यस्यां च रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालन्धर"सगोत्रायाः कुक्षितस्त्रि-शलायाः क्षत्रियाण्या वाशिष्ठगोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया संहतस्तस्यां रजन्यां सा देवानन्दा ब्राह्मणी शयनीये सुसजांगरा "ओहीरमाणी २"त्ति ईषत्रिद्रां कुर्वती इमे एतद्रूपा उदारादिविषणविशिष्टाश्चतुर्दशमहास्वप्नाः त्रिशलाया क्षत्रियाण्या [मम] हता इति दृष्ट्वा 'प्रतिबुद्धा' जागरिता, तद्यथा-"गयवसह" इति गाथाऽत्र वाच्यम् ।

३३-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दाया ब्राह्मण्या "जालन्धरस"गोत्रायाः कुक्षितस्त्रिश-लायाः क्षत्रियाण्या वाशिष्ठगोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया संहतस्तस्यां रजन्यां सा त्रिशला क्षत्रियाणी तस्मिंस्ता-

सूत्रं ३१
गर्भपरा-
वृत्तिकाले
ज्ञानत्रयं,

सूत्रं ३२
१४ स्वप्ना-
हतास्त्रि-
शलयेति-
प्रो, देवा-
नन्दायाः

॥ ३८ ॥

कुच्छ्रिसि गम्भत्ताय सात्परिप, तं रयणि च णं सा तिसलाखत्तिआणी तंसि तारिगोसि वासधरंसि अम्भितरओ सचित्तकम्मे वाहिरओ
 इमिअघट्टमेट्टे विचित्तउहोअचिच्छिअतले मणिरयणपणालिसिअंधयारे, बहुसमसुविभत्तभूमिभागो पंचयन्नसरससुरहिमुक्खपुण्फुजोवयारक-
 ल्लिप कालागुरुपवरकुंदुरकतुरुकड्जंतधूवमघमघंतगंधुद्धुआभिरामे, सुगंधवरगंधिण गंधवट्टिभूप, तंसि तारिसगंसि सयणिज्जसि साले-
 गणवट्टिए उभओ भिच्चोअणे उभओ उन्नए मज्जे णयगभीरे गंगापुलिणवालुआडइलसालिसए ओअविअलोमिअदुगुल्लपट्टपडिच्छन्ने

इशे-वकुमशक्यस्वरूपे पुण्यवतां योग्ये 'वासगृहे' शयनमन्दिरे, किंविशिष्टे?, 'अभ्यन्तरतो' मध्यतः 'सचि-
 त्रकर्मणि' विविधचित्रै रम्ये, वास्तो 'दूमिते' धवलिते, वृष्टे कोमलपाषाणादिना, अतो 'मृष्टे' सुकोमले,
 पुनः 'विचित्रो' विविधचित्रयुत 'उल्लोच' ऊर्ध्वभागो यत्र, तथा "चिच्छिअ"त्ति देदीप्यमानस्तलो-Sअधो'भागो यत्र,
 तस्मिन्। मणिरत्नप्रणाशितान्धकारे, 'बहु' अत्यन्तं समः सुविभक्तश्च-स्वस्तिकादिविधरचनामनोहरो भूमिभागे
 यत्र, तस्मिन्, पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलिते, कृष्णागुरु प्रतीतं, प्रवरं 'कुन्दुरुक्कं' चीडाख्यं
 गन्धद्रव्यं 'तुरुक्कं' सिल्हकाभिधानं गन्धद्रव्यं, दह्यमानो धूपो-दशाङ्गाद्यनेकविधः, एतेषां सम्वन्धी 'मधम-
 वायमानो'ऽतिशयेन गन्धवान् 'उद्धूतः' प्रकटितो यो गन्धस्तेनाभिरामे 'सुगन्धवरगन्धिके' सुगन्ध्युत्तमचूर्णानां
 गन्धयुते 'गन्धवर्त्तिभूते' गन्धगुट्टिकाकल्पेऽतिसुगन्धे, एतादृशे वासभवने, तस्मिंस्तादृशे-वकुमशक्यस्वरूपे
 शयनीये 'सालिङ्गनवर्त्तिके' शरीरप्राणदीर्घगण्डोपधानसहिते, उभयतः-शिरोऽन्तपादान्तयोः 'विबोअणे"त्ति
 उच्छीर्षकयुक्ते, अत एवोभयत उन्नते, मध्ये नते गम्भीरे च, गङ्गापुलिणवालुकापादविन्याससदृशे-यथा गङ्गा-
 पुलिणवालुकायां न्यलाः पादोऽधो ब्रजति, तथाऽतिकोमलत्वात्स शयनीयोऽपीति श्रेयं । 'ओअविअ"त्ति उपचितं-परिकर्मितं यत्

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ३

॥ ३९ ॥

सुविरहअरयत्ताणे रत्तंसुयसंबुए सुरम्मे आईणग-रूय-बूर-नवणीय-तूल-तुल्लफासे सुगंधवरकुसुमचुन्नसयणोवयारकलिप, पुव्वरत्तावरत्त-
कालसमयंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी इमे एयारूवे उराले जाव चउद्दसमहासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा, तं जह्वा-नाय-
वसह-सीह-अभिसेअ-दाम-ससि-दिणयरं झयं कुंभं । पउमसर सागर-विमाण-भवण-रयणुच्चय-सिहिं च ॥ १ ॥ ३३ ॥

तए णं सा तिसलाखत्तिआणी तण्हमयाए तओअचउदंतमूसिअ-गलिअ-विपुलजलहर-हारनिकर-खीरसागर-ससंककिरण-दगरय-

‘क्षौमिकं’ अतसीमयं ‘दुकूलं’ वस्त्रं, तस्य यः ‘पट्टो’ युगलायेक्षया एकपट्टस्तेन ‘प्रतिच्छन्ने’ आच्छादिते-अपरि-
भोगावस्थायां सुविरचितरजस्त्राणे, तथा ‘रक्तांशुकसंवृते’ मशकगृहाख्यरक्तवस्त्रेणाच्छादिते ‘सुरम्ये’ अति-
रमणीये, ‘आजिनकं’ चर्ममयं वस्त्रं ‘रूतं’ प्रतीतं ‘बूरो’ वनस्पतिविशेषः ‘नवनीतं’ तूलं अर्करूतं,
एभिस्तुल्यस्पर्शे, सुगन्धवरकुसुमचूर्णशयनोपचारकलिते-अतिसुगन्धैः पुष्पैश्च यः शयनोपचारस्तेन युक्ते, एतादृशे
शयनीये पूर्वरात्रापररात्रकालसमये सुसजागरा अल्पनिद्रां कुर्वती इमान् एतद्रूपान् उदारान् यावच्चतुर्दश-
महास्वमान् दृष्ट्वा ‘प्रतिबुद्धा’ जागरिता तद्यथा-“गयवसहे”त्यादि गाथा स्पष्टा ।

३४-ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी तत्प्रथमतया ‘ततौजसो’ महाबलवन्तश्चत्वारो दन्ता यस्येति ततौजश्चतु-
र्दन्तस्तं, तथा ‘उच्छ्रित’ उलुङ्गस्तथा ‘गलितो’ निर्जलीभूतो यो ‘विपुलजलधरो’ महामेघस्तथा पुञ्जीकृतो मुक्ताहारः,
क्षीरसागरः शशाङ्ककिरणाः ‘दकरजांसि’ जलकणास्तथा ‘रजतस्य’ रूप्यस्य महाशैलो वैताल्यस्तद्वत् ‘पाण्डुर-
तरं’ अतिशुभ्रं, तथा समागता-गन्धलोभेन मिलिता ‘मधुकरा’ अमरा यत्र, तादृशं यत्सुगन्धं ‘दानं’ मदजलं,

सूत्रं ३३
त्रिशलाया
वासभवन-
शयनीय-
वर्णनं,
चतुर्दश-
स्वमाश्च
श्रेयोमाङ्ग-
ल्यादि-
सूचकाः
॥ ३९ ॥

रयमहासेलपंडुरतरं समागयमदुयसुगंधदाणवासिकपोलमूलं देवरायकुंजरं(व) वरप्पमाणं, पिच्छइ, सजलघणविपुलजलहरगज्जिअ-
गंभीरञ्चाकयोसं, इभं, सुभं, सवलप्रखणकयंविअं वरोहं १ ॥ ३४ ॥

तओ पुणो धवलकमलपत्तपयराइरेगरूवण्णमं पहासमुदओवहारेहिं सधओ चेव दीचयंतं अइसिरिभरपिह्णणाविसणंतकंतसोहंत-
चात्तकुकुं तणुसुद्धसुकुमाललोमनिद्धच्छविं थिरसुवद्धमंसलोवचिअल्लसुविभत्तसुंदरंगं पिच्छइ घणवट्ट-लट्ट-अक्किट्ट-विसिट्ट-तुप्पग-

तेन 'वासितं' सुरभीकृतं 'कपोलमूलं' गण्डस्थलं यस्य, तं । 'देवराज' इन्द्रस्तस्य 'कुञ्जरो' हस्ती-ऐरावणः, तद्व-
'द्वरप्रमाणं' शान्त्रोक्तदेहमानं, तथा 'सजलो' जलमृतो यो 'धनो' निविडो 'विपुलजलधरो' महामेघस्तस्य
गर्जितवद्गम्भीरचारुघोषं, तथा 'शुभं' प्रशस्यं सर्वलक्षणैः 'कदम्बितं' समलङ्कृतं वरः-प्रधानः सञ्चुरु-विशालं,
'इभं' हस्तिनं प्रथमे स्वप्ने प्रेक्षते । यद्यपि ऋषभमाता वृषभं वीरमाता च सिंहमाद्यस्वप्ने ददर्श, परं बहुजि-
नजननीभिस्तथा दृष्टत्वादत्रापि प्रथमं इभं पश्यतीत्युक्तं सूत्रकारैः ।

३५-ततः पुनर्हस्तिदर्शनानन्तरं वृषभं पश्यति, कीदृशं ? 'धवलकमलपत्रप्रकारातिरेकरूपप्रभं' श्वेतकमल-
पत्रेभ्योऽधिकरूपत्रियं, 'प्रभासमुदयोपहारैः' कान्तिसमूहविस्तारैः 'सर्वतो' दशापि दिशो निश्चयेन 'दीप-
यन्तं' शोभयन्तं, अतिशयितः 'श्रीभरः' शोभासमूहस्तस्य प्रेरणयैव 'विसर्पत्' उल्लसत् 'कान्तं' दीधिमत्
शोभमानं 'चारु' मनोहरं ककुदं ['खूद्य' इति लोके] यस्य, तं, 'तनूनि' सूक्ष्माणि 'शुद्धानि' निर्मलानि सुकुमा-
राणि च यानि रोमाणि, तेषां स्निग्धा, न तु रूक्षा, 'छविः' कान्तिर्यस्य, तं, 'स्थिरं' दृढं, अत एव सुवद्धं
'मांसलं' मांसयुक्तं, उपचितं-पुष्टं 'लष्टं' प्रधानं 'सुविभक्तं' यथास्थानस्थितसर्वावयवं सुन्दरमङ्गं यस्य, तं ।

तिक्खसिंगं दंतं सिवं समाणसोहंतसुद्धंतं वसहं अमियगुणमंगलमुहं २ ॥ ३५ ॥

तत्रो पुणो हारनिकर-खीरसागर-ससंककिरण-दगरय-रययमहासेलपंडुरंगं (शं० २००) रमणिज्जिच्छणिज्जं, थिरलट्टपउट्टं, वट्ट-पीवर-सुसिलिट्ट-विसिट्ट-तिक्खदाढा-विडिंविअमुहं, परिकम्मिअजच्चकमलकोमलपमाणसोहंतलट्टउट्टं, रत्तुप्पलपत्तमअसुकुमालतालु-निह्लोलि-यगगीहं, मूसाराय-पवर-कणग-ताविअ-आवत्तायंत-वट्ट-त्तडियविमलसरिसनयणं, विसालपीवरचरोकं, पडिपुत्तविमलखंधं, मिउ-विसय-

पुनः 'घने' निचिते 'वृत्ते' वसुले, लष्टात्-प्रधानादपि उत्कृष्टे-अतिप्रधाने विशिष्टे यथा स्यात्तथा "तुष्पणे" त्ति
सृक्षिताग्रे तीक्ष्णे शृङ्गे यस्य, तं । तथा 'दान्तं' अक्रूरं 'शिवं' निरुपद्रवं, तथा समानतया शोभमानाः 'शुद्धा'
उज्ज्वला दन्ता यस्य, तं । अमितगुणवतां मङ्गलानां 'मुखं' द्वारं, एतादृशं वृषभं द्वितीयस्वप्ने प्रेक्षते २ ।

३६-ततः पुनर्वृषभदर्शनानन्तरं सा-त्रिशला सिंहं पश्यति, कीदृशं ? हारनिकर-क्षीरसागर-शशाङ्क-
किरण-दकरजो-रजतमहाशैलाः प्राग्व्याख्यातास्तद्वत् 'पाण्डुराङ्गं' उज्ज्वलदेहं । रमणीयतया प्रेक्षणीयं ।
स्थिरौ-हृदौ, अत एव 'लष्टौ' प्रधानौ प्रकोष्ठौ ('पञ्जा' इति लोके) यस्य, तं । तथा वृत्ताः पीवराः सुश्लिष्टा-अन्यो-
ऽन्यानतररहिताः, अत एव विशिष्टास्तीक्ष्णा या दंष्ट्रास्ताभिर्विडम्बितं अलङ्कृतं मुखं यस्य, तं । परिकर्मितौ-
संस्कारिताविव जालकमलवत्कोमलौ प्रमाणन्वितत्वाच्छोभमानौ लष्टौ ओष्ठौ यस्य, तं । रक्तोत्पलपत्रवन्मृदु-
सुकुमारं तालु, तथा 'निर्ललिता' लपलपायमाना 'अश्या' प्रधाना जिह्वा यस्य, तं । मूषागतं यत्प्रवरकनकं,
तदपि तापितं सदावर्त्तायमानं, तदिव वृत्ते, विमलतडित्सदृशे दीप्यमाने नयने यस्य, तं । पुनर्विशालौ पीवरौ

सूत्रे ३५-३६
श्रेयोमाङ्ग-
ल्यादिसृ-
चके त्रिश-
लायाः स्वप्न-
चतुर्दशके
वृषभ-सिंह-
वर्णने

मृदुम-लम्प्राणपसत्य-धिच्छिन्न-केसराडोवसोहिअं, जसिअ-सुनिम्मिअ-सुजाय-अप्फोडिअलंगूलं, सोमं, सोमाकारं, लीलायंतं, न्हयलाओ
ओय्यमाणं, नियगवयणमइवयंतं, पिच्छइ, सा, गाढतिकखगगनहं, सीहं, वयणसिरीपह्ववपत्तचारुजीहं ३ ॥ ३६ ॥

तओ पुणो पुन्नचंदवयणा, उच्चागयठाणलट्टुसंठियं, पसत्थरुखं, सुपइट्टिअकणगकुम्मसरिसोवमाणचलणं, अञ्जुन्नयपीणरइअमंसलो-

वरी ऊरू यस्य, तं । प्रतिपूर्णाविमलस्कन्धं, मृदूनां विशदानां सूक्ष्माणां लक्षणेन प्रशस्तानां विस्तीर्णानां च केस-
राणां आदोपेन शोभितं । 'उच्छ्रितं' उन्नतं 'सुनिर्मितं' कुण्डलीकृतं 'सुजातं' सशोभं यथा स्यात्तथा आस्फोटितं
'लामूलं' पुच्छं येन, तं । तथा 'सौम्यं' अरौद्रं 'सौम्याकारं' सुन्दराकृतिं 'लीलायन्तं' सविलासगतिं, नभस्तलाद्
'अवपन्नतं' उत्तरन्तं निजकवदनं 'अतिव्रजन्तं' अनुप्रविशन्तं प्रेक्षते सा त्रिशला । पुनः किंविशिष्टं सिंहं ?
'गाढं' अत्यन्तं तीक्ष्णानि अग्राणि धेपां, एतादृशा नखा यस्य, तं । वदनस्य 'त्रिये' शोभार्थं पृष्ठवत् 'प्राता'
प्रसारिता 'चार्वी' मनोहरा जिह्वा येन, तं । एतादृशं सिंहं तृतीये स्वप्ने प्रेक्षते ३ ।

३७-ततः-सिंहदर्शनानन्तरं पुनः पूर्णचन्द्रवदना, त्रिशलेति गम्यं, 'त्रियं' श्रीदेवतां पश्यतीति सम्बन्धः ।
किंविशिष्टां ?, उच्यो यो 'ऽगः' पर्वतो हिमवान्, तत्र जातं-उच्चागजं, तथा 'लट्टं' प्रधानं यत्स्थानं कमल-
लक्षणं x, तत्र संस्थितां, तथा प्रशस्तरूपां, सुप्रतिष्ठितौ यौ कनकमयकुर्मौ, तयोः सदृशोपमानौ चरणौ यस्याः;

x तर्धवांविधमस्ति-योजनशतोचो द्वादशकलाधिकद्विपञ्चाशदुत्तरयोजनसहस्रपृथुः सर्णमथो हिमवन्नामा पर्वतस्तदुपरि दश-
योजनवागाढः, पञ्चशतयोजनपृथुलः, सहस्रयोजनदीर्घो, वज्रमयतलभागः, पद्महृदाख्यो हृदः । तस्य मध्यभागे जलात्कोशदि-

वचियतणुतंबनिद्धनहं, कमलपलाससुकुमालकरचरणकोमलवंगुलिं, कुरुविदावत्तद्वाणुपुव्वजंघं, निगूढजाणुं, गयवरकरसरिसपीवरोहं, तां । अत्युन्नतं, अत एव 'पीनं' पुष्टं यदद्भुष्टाचङ्गं, तत्रस्था "सूध"ति लाक्षादिना रञ्जिता इव, 'मांसला' मांसा-
कोचं, योजनायामपृथुलं, नीलरत्नमयदशयोजननालं, वज्रमयमूलं, रिष्टरत्नमयकन्दं, रक्तकनकमयबाह्यपत्रं, कनकमयमध्यपत्रमेकं
बृहत्कमलं । तसिन्कमले क्रोशद्रयायामपृथुला, एकक्रोशोच्चा, रक्तसुवर्णमयकेसराविराजिता कनकमयी कर्णिका । तस्या मध्येऽर्ध-
क्रोशपृथुलं, क्रोशैकदीर्घं, किञ्चिद्नूनेकक्रोशोच्चं श्रीदेवीभवनं । तस्य पञ्चधनुःशतोच्चानि, तदर्धमानपृथुलानि, पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्स्थि-
तानि त्रीणि द्वाराणि । अथ तस्य भवनस्य मध्यभागे धनुःसार्द्धशतद्वयमिता रत्नमयी वेदिका । तदुपरि च श्रीदेवीयोग्या शय्या ।

अथ तस्मान्मुख्यकमलात्परितश्च तन्मानाद्द्वैमानोच्चदीर्घपृथुलानि वलयकाराण्यष्टोत्तरशतकमलानि श्रीदेव्या आभरणभृतानि ।
एवं सर्वेष्वपि वलयेषु मूलकमलेनार्धार्धमानत्वं बोध्यं । इति प्रथमं वलयम् । द्वितीयवलये वायव्येशानोत्तरदिक्षु चतुःसहस्रसा-
मानिकदेवानां चतुःसहस्रकमलानि, पूर्वदिशि चत्वारि महत्तरादेवीनां कमलानि, आग्नेय्यां गुरुस्थानीयाभ्यन्तरपर्वदेवानां अष्ट-
सहस्रकमलानि, दक्षिणस्यां मित्रस्थानीयमध्यमपर्वदेवानां दशसहस्रकमलानि, नैर्ऋत्यां किङ्करस्थानीयबाह्यपर्वदेवानां द्वादशसहस्रक-
मलानि, पश्चिमायां गज-तुरग-रथ-पदाति-महिष-गन्धर्व-नाट्यलक्षणसप्तानीकाधिपतीनां सप्तकमलानि । इति द्वितीयं वलयम् ।

ततस्तृतीये वलये अङ्गरक्षकदेवानां षोडशसहस्रकमलानि । चतुर्थे वलये अभ्यन्तरपर्वदाभियोगिकदेवानां द्वात्रिंशदक्ष-
कमलानि । पञ्चमे वलये मध्यमाभियोगिकदेवानां चत्वारिंशदक्षकमलानि । षष्ठे वलये बाह्याभियोगिकदेवानां अष्टचत्वारिं-
शदक्षकमलानि । सर्वसङ्ख्यया च मूलकमलेन सहैका कोटिर्विशतिलक्षाः पञ्चाशत्सहस्राः शतमेकं विशतिश्च कमलानामिति ।

चाभीरारइअमेहलासुत्त-कंत-विच्छिन्न-सोणिचक्रं, जचंजण-भमर-जलयपयर-उज्जअ-सम-संहिअ-तणुअ-आइज्ज-लडह-सुकुमाल-मउअ-रम-
णिज्जरोमरां, नाभीमंडल-सुंदर-विसाल-पसत्थजघणं, करयलमाइअपसत्थतिवलयमज्झं, नाणामणिकणगरयणविमलमहातवणिज्जा-

न्विता, अत एव 'उपचिताः' पुष्टा 'स्तनवः' सूक्ष्माः, न तु स्थूलाः, 'ताम्राः' रक्ताः स्निग्धाश्च नखा यस्याः, तां ।
पुनः कमलस्य 'पलाशानि' पत्राणि, तद्वत्सुकुमारौ करचरणौ यस्याः, तथा कोमला अत एव 'वराः' प्रधाना
अनुलयो यस्याः तां । कुरुविन्दावर्त-आवर्त्तविशेषो भूषणविशेषो वा, तद्वद्दुत्तानुपूर्वे जङ्घे यस्याः, तां । पुन-
'निंगूहजानुं' गुसजानुं, गजवरकरो-गजेन्द्रशुण्डा, तत्सदृशे पीवरे ऊरू (साथल इति लोके) यस्याः, तां । 'चामी-
कररचिता' सुवर्णघटिता या मेखला, तथा युक्तं, अतः 'कान्तं' मनोहरं विस्तीर्णं च 'श्रोणिचक्रं' कटितदं
यस्याः, तां । पुनर्जात्याञ्जनं-तैलादिमर्दिताञ्जनं, भ्रमराः-प्रतीताः 'जलदा' मेघास्तेषां यः 'प्रकरः' समूहस्तद्व-
च्छायामा तथा 'ऋजुका' सरला 'समा' अविषमा 'संहिता' निरन्तरा 'तनुका' सूक्ष्मा 'आदेया' सुभगा
'लटभा' सुन्दरा, सुकुमारेभ्यः शिरीषपुष्पादिभ्योऽपि सृजुका, अत एव रमणीया रोमराजिर्यस्याः, तां ।
पुनर्नाभिमण्डलेन सुन्दरं विशालं प्रशस्तं च जघनं-अग्रतनकद्वयोभागो यस्याः, तां । 'करतलभेयो'
मुष्टिग्राह्यस्तथा प्रशस्ता तिस्रो वलयो यत्रैवंविधो मध्यभाग उदरलक्षणो यस्याः, तां । पुनर्नानाप्रकारा
मणयश्चन्द्रज्ञान्तायाः, कनकं पीतवर्णं, रत्नानि-वैडूर्यादीनि, तथा 'विमलं' निर्मलं 'महत्' उत्तमं यत्तपनीयं
रक्तकाश्चनं, एतत्सत्कानि यान्याभरणान्यङ्गानां त्रैवेयकङ्कणादीनि, भूषणान्युपाङ्गानां मुद्रिकादीनि, तैर्विरा-

भरणभ्रूषणविराइयंगोर्वाणि, हारविरायंतकुंदमालपरिणद्धजलजलितथणजुअलविमलकलसं, आइयपत्तिअविभ्रूसिएणं सुभगजालुजलेणं सुताकलावपणं, उरत्थदीणारमालविरइएणं कंठमणिसुत्तएण य, कुंडलजुअलुल्लसंतअंसोवसत्तसोभंतसणपसेणं, सोभागुणससुदपणं, आणणकुंडुंविएणं, कमलामलविसालरमणिजालोअणं, कमलपजलंतकरगहिअमुक्कतोयं, लीलावायकयपक्खएणं, सुविसदकसिणवणसकलं-

जितान्यङ्गानि शिरःप्रभृतीनि उपाङ्गान्यङ्गुल्यादीनि यस्याः, तां । पुनर्हरिण-मौक्तिकादिमालया विराजत्-
शोभमानं, कुन्दादिङ्गुसुममालया 'परिणद्धं' व्यासं, अतो 'जाञ्चल्यमानं' देदीप्यमानं यत्स्तनयुगलं, तदेव
तुल्याकारतया विमलौ कलशौ यस्याः, तां । 'आहृतैः' सादरैः 'प्रत्ययितै' रासैर्नरै' विभ्रूषितेन' रचितेन, तथा
'सुभगानि' दृष्टिसुखकराणि यानि 'जालानि' सुक्तागुच्छानि, तैरुल्लवलेन 'सुक्ताकलापकेन' हारादिमौक्तिक-
समूहेन, शोभितामिति गम्यं । उरःस्थया दीनारमालया विराजितेन कण्ठमणिसूत्रकेण-कण्ठस्थरत्नमयदवर-
केण च, शोभितामिति प्राग्वत् । "कुंडलजुअलु" इत्यादौ "अंसोवसत्त" इति पदं प्राग्योज्यं । ततो'ऽस्योः' स्कन्धयो
'उपसक्तं' लग्नं यत्कुण्डलयुगलं, तस्योल्लसन्ती शोभमाना च सत्प्रभा यत्र, तथाभूतेन शोभागुणससुदयेन
'आननस्य' सुखस्य 'कौटुम्बिकेनेव' सेवकेनेव, यथा दृपः कौटुम्बिकैः शोभते, तथा श्रीदेव्या आननमपि
प्रागुक्तेन शोभागुणससुदयेनेति भावः । पुनः कमलवद् 'अमले' निर्मले 'विशाले' विस्तीर्णे 'रमणीये' मनोहरे च
लोचने यस्याः, तां । 'प्रज्वलन्तौ' दीप्यमानौ यौ करौ, ताभ्यां गृहीताभ्यां कमलाभ्यां 'सुक्तं' क्षर'तोयं' मकरन्दजलं
यस्याः, तां । पुनर्लीलया, न तु खेदापनोदाय, दिव्यदेहे खेदस्याभावात्, वातार्थं 'कृतो' वीजितो यः 'पक्षकः'
तालवृत्तं, तेन शोभितां । पुनः 'सुविशदो' सुविभक्तो, न पुनर्जटाजूटवदन्योऽन्यं मिलितः, कृष्णः, 'घनो' अवि-

ग्रंथकेसहस्रं, पउमद्वहकमलवासिणिं सिरिं भगवदं पिच्छह हिमवंतसेलसिहरे दिसागदं दोरुपीवरकराभिसिच्यमाणिं ४ ॥ ३७ ॥

रलः, न तु मध्ये मध्ये रिक्तः, 'श्लक्ष्णः' सूक्ष्मो, न तु शूकररोमवत्स्थूलः, लम्बायमानश्च 'केशहस्तो' वेणिर्यस्याः, तां । पुनः पद्मद्रहस्यं यत्कमलं प्रागुक्तस्वरूपं, तत्र वासिनीं । पुनर्हिमवच्छैलशिखरे दिग्गजेन्द्रैरारावणादिकैः 'उरुपीवरैः' वीर्यपुष्टैः 'करैः' शुण्डादण्डैरभिषिच्यमानां भगवतीं-ऐश्वर्यादियुतां अियं-श्रीदेवतां प्रेक्षते ४ ।

इति श्रीगुरुयुगाकल्पावचूर्णन्तर्वाच्यादिविविधव्याख्यासुपजीव्य प्रवचनप्रभावकश्रीखरतरगच्छनभोनभोमणि-क्रियोद्धारक-श्रीमन्मोहन-मुनीश्वरविनेयविनेयानुयोगाचार्य-श्रीमत्केशरमुनिजीगणिवरसंगृहीतायां कल्पार्थवोधिनीनामपटुषणाकल्पवृत्तौ प्रभोर्देवा-

नन्दाकुक्षितसिशालकुक्षिगर्भधारणरूपगर्भापहारकल्याणकव्यावर्णनबन्धुरं द्वितीयं व्याख्यानम् ।

ग्रं० १५२-२-० मूलं, ३३२-३-४ वृत्तिः, टि० १८९-२-४ सर्वांग्रेण ६७४-२-०, द्वयोरपि व्याख्यानयोः १६६१-३-०

नाम्ना 'मोहनलाले'ति, प्रसिद्धा जगतीतले । खरतरगणस्तम्भा, जैनशासनभूषणाः ॥ १ ॥

॥ इति कल्पार्थबोधिन्या द्वितीयं व्याख्यानम् ॥

तेषां प्रशिष्यपंन्यास-गणि'केशर'सन्धुनेः । शिष्यं बुद्ध्याब्धिनामानं, भद्रं तन्वन्तु तेऽन्वहम् ॥ २ ॥ युग्मम् ।

अथ तृतीयं व्याख्यानम्—

तत्रो पुणो सरसकुसुममंदारदारमणिज्जभ्रुं, चंपगासोग-पुत्राग-नाग-पिअंगु-सिरीस-मुगरग-मल्लिआ-जाइ-जुहि-अंकोल्ल-कोज्ज-कोरिंट-पत्तदमणय-नवमालिअ-वडल-तिलय-वासंतिअ-पउउण्णल-पाडल-कुंदाइसुत्त-सहकारसुरसिगंधि, अणुवममणोहरेणं गंधेणं दस-

३८-ततः पुनस्त्रिशला पञ्चमे स्वप्ने पुष्पमाल्यं पश्यतीति योजना, किंविशिष्टं?, 'सरसानि' सचस्कानि कुसु-
मानि येयु, एतादृशानि यानि 'मन्दारदामानि' कल्पवृक्षमाल्यानि, तै 'रमणीयभूतं' अतिमनोहरं । पुनः किंवि-
शिष्टं?, चम्पकाशोकौ प्रतीतौ, पुत्राग-नाग-प्रियङ्गु-शिरीषाः वृक्षविशेषाः, सुद्धरः-प्रतीतः, मल्लिका-जाति-
यूथ्यो बह्लिविशेषाः प्रतीताः, अङ्गोलः-(अङ्गोटः) 'कोज्ज'त्ति कुज्जः 'अघाडो' इति गुजरे, कोरण्डो वृक्षविशेषः,
'दमनकः' सुगन्धिवनस्पति विशेषस्तस्य पत्राणि, तथा नवमालिका-लताविशेषः, बकुलः-"मौलसरी" इति
नाम्ना प्रतीतो वृक्षविशेषः, तिलकोऽपि वृक्षः, वासन्तिका लता, पद्मोत्पले-सूर्यचन्द्रविकाशिकमले, पाटलकुन्दा-
तिसुक्ताः वृक्षविशेषाः, सहकारः प्रतीतः, एतेषां सर्वेषां पुष्पाणां सुरभिगन्धो यत्र, तं । अनुपममनोहरेण
गन्धेन दशापि दिशो 'वासयत्' सुरभीकुर्वत् । तथा सर्वसुक्तं यत्सुरभिः कुसुममाल्यं, तेन धवलं, अर्थात्षण्णा-
मपि ऋतूनां सत्कानि कुसुमानि तत्र दामनि वर्तन्ते, तथा 'विलसतां' दीप्यमानानां कान्तानां च बहूनां नील-
पीतादिवर्णानां या 'भक्ती' रचना, तथा 'चित्रं' आश्चर्यकारि, यद्वा चित्रान्वितमिव । एतेन तत्र पुष्पदामनि

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ३
॥ ४४ ॥

दिसाओ वि वासयंतं, सधोउध-सुरभि-कुसुममल्ल-धवल-विलसंत-कंत-चहुवन्न-भत्तिचित्तं, छण्णय-महुअरि-भमरण-गुमगुमायंत-निलित-
गुंजंतदेसभागं, दामं पिच्छइ नहंगणतलाओ ओवयंतं ५ ॥ ३८ ॥

ससिं च गोक्षीर-फेण-दगरय-ययकलसंपंडुरं, सुभं, हियय-नयणकंतं, पडिपुन्नं, तिमिरनिकरघणगुहिरवित्तिमिरकरं, पमाणप-
कंभंतरायलेहं, कुसुअवणविओहगं, निसासोहगं, सुपरिमहुदण्णतलोवमं, हंसपडुवन्नं, जोइससुहमंडगं, तमरियुं, मयणसरापूरुगं, ससु-
धवल एव वर्णो भूयानन्ये तु वर्णाः स्तोक्तोकाः सन्तीत्यर्थः सूचितः । षट्पद-मधुकरी-अमराणां-वर्णादिभिन्न-
ताविशिष्टाणां यो गणः, स 'गुमगुमायमानो' मधुरं ध्वनन् 'निलीयमानः' स्थानान्तरादागल्य तत्र लयं प्रासुवन्
'गुञ्जन्' अव्यक्तरवं कुर्वन् यस्य देशभागेषु, वर्तते इति गम्यं, किसुक्तं ? तत्पुष्पदाम सौरभ्याधिकत्वात्सर्व-
भागेषु अमरैः सेवितमस्ति । एतादृशं 'दाम' पुष्पमाल्यं नभोऽङ्गणतलादवपत-दुत्तरत्सा त्रिशला प्रेक्षते ५ ।

३९-ततः सा त्रिशला षष्ठे खमे शशिनं पश्यति, किंविशिष्टं ? गोक्षीर-फेन-दकरजो-रजतकलशवत्
'पाण्डुरं' श्वेतं 'शुभं' सौम्यं, लोकानां हृदयनयनयोश्च 'कान्तं' वल्लभं 'प्रतिपूर्णं' षोडशकलान्वितं, तिमिरनि-
करणे 'घनगुहिराणां' अतिगम्भीराणां वननिकुञ्जादीनां 'वित्तिमिरकरं' अन्धकारनाशकं, प्रमाणपक्षयोः-
वर्षादिमानकृच्छ्रकृष्णपक्षयो'रन्त'मध्ये राजन्त्यो 'लेखाः' कला यस्य, तं । कुसुदानां-चन्द्रविकाशिश्चेत-
कमलानां ये वनास्तेषां 'विबोधकं' विकाशकं, यदुक्त्म्-

“दिनकरतापव्याप-प्रपन्नमूर्च्छानि कुसुदगहनानि । उत्तस्थुरमृतदीधिति-कान्तिसुधासेकतस्त्वरितम् ॥ १ ॥”
पुनर्निशाशोभकं रात्रिशोभाविधायकं 'सुपरिमृष्टं' सम्यगुज्ज्वलितं यदर्पणतलं, 'तदुपमं' तत्तुल्यं ।

सूत्रं ३८-३९

श्रेयोमाङ्ग-
ल्यह्वचके
त्रिशलायाः
स्वप्नचतु-
र्दशके
माल्य-
चन्द्र-
वर्णनम्

॥ ४४ ॥

द्रुगपूरुगं, दुग्मणं जणं द्दशवज्जिअं पायएहिं सोसयंतं, पुणो सोमचाररुवं, पिच्छइ सा, गगणमंडलविसालसोमवंकम्ममाणतिलगं,
रोदिलिमणहियवहणं, देवी पुत्रचंदं समुहसंतं ६ ॥ ३९ ॥

तओ पुणो तमपडलपरिणुडं चैव तेअसा पज्जलतरुवं, रत्तासोग-पगासकिसुअ-सुअमुह-गुजद्धरागसरिसं, कमलवणालंकरणं,

हंसवत्पटुवर्ण-श्वेतं, ज्योतिषां मुखमण्डकं, 'तमोरिसुं' अन्धकारशत्रुं, मदनस्य 'शरापूरमिव' तूणीरमिव, यथा
भानुःकस्तूणीरमवाप्य निशङ्कं हरिणादिकं विध्यति, एवं मदनोऽपि चन्द्रोदयं प्राप्य निशङ्कं जनान् व्याकुली-
करोति । 'समुद्रोदकपूरकं' उदधिवेलावर्द्धकं, 'दुर्मनस्कं' व्याकुलीभूतं 'दधितवर्जितं' भर्तृवियुक्तं जनं, विरहिणी-
लोकमित्यर्थः । 'पादैः' किरणैः शोपयन्तं, वियोगीदुःखदमित्यर्थः । पुनर्यः सौम्यस्सन् चारुरूपस्तं, तथा यो गगनमण्डलस्य
विशालं 'चङ्कम्यमाणं' चलनस्वभावं तिलकं, शोभकत्वात् । रोहिण्याश्चन्द्रकान्ताया मनसश्चित्तस्य 'हितदो' हित-
करो 'बह्लमः' प्रियस्तं*, पुनः समुहसन्तं-ज्योत्स्नया दीप्तिमन्तं, एतादृशं पूर्णचन्द्रं देवी-त्रिशला प्रेक्षते ६ ।

४० ततः पुनः ससमे स्वमे सूर्यं पश्यति, किंविशिष्टं?, तमःपटलस्य 'परिस्फोटकं' नाशकं, तेजसैव प्रज्वल-
द्रूपं, स्वभावतस्तु सूर्यविम्बवर्तिनो बादरपृथ्वीकायिकाः शीतला एव, परन्वातापनामकर्मोदयतस्तेजसैवैते जनं
व्याकुली कुर्वन्तीति बोध्यम् । पुनः किंवि०?, रक्ताशोकः-अशोकवृक्षविशेषः, 'प्रकाशकिंशुकः' पुष्पितपलाशः,
शुकमुलं गुआर्द्धं च प्रतीतं, एतेषां यो 'रागो' रक्तत्वं, तत्सदृशं रक्तवर्णं । कमलवनानां 'अलङ्करणं' विकाशकं,

* सप्तमश्रगाधिपत्येऽपि यद्गोहिणीवल्लभ इत्युक्तं तद्योकरुष्या, अन्यथा रोहिणी तु नक्षत्रं, चन्द्रनक्षत्रयोः स्वामिसेवकत्वमेव शास्त्रे प्रतीतं; न तु स्त्रीभर्तृत्वम् ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः

व्या० ३

॥ ४५ ॥

अंकणं जोइसस्स, अंवरतलपईवं, हिमपडलगलगहं, गहगणोरुनायगं, रत्तिविणासं, उदयत्थमणेसु सुहुत्तसुहदंसणं, दुन्निरिक्खरूवं, रत्तिमुद्धंतदुप्पयारपमहणं, सीअवेगमहणं, पिच्छइ, मेरुगिरिसययपरियद्धयं, विसालं सूरं रस्सीसहस्सपयलियदित्तसोहं ७ ॥ ४० ॥

विकसितानि हि तान्यलङ्कृतानीव भान्ति । पुनर्ज्योतिषस्य ग्रहनक्षत्रादेः 'अङ्कनं' राशिसङ्क्रमणादिना लक्षणज्ञापकं, अम्बरतलप्रदीपं, हिमपटलस्य 'गलग्रहं' गलहस्तयितारं, हिमनाशकमित्यर्थः । ग्रहगणस्य 'उरुं' महान्तं नायकं, रात्रि-
विनाशं, तत्कारणत्वात् । 'उदयास्तवेलयोर्मुहूर्तं यावत् 'सुखदर्शनं' सुखेनावलोक्यं, अन्यसमये
दुर्निरीक्ष्यरूपं, रात्रौ (मकारस्यालाक्षणीकत्वात्) 'उद्धावत' उच्छृङ्खलान् 'दुष्प्रचारान्' चौरपारदारिकादीन्प्रमर्दयति
यस्तं, अन्यायकारिप्रचारनिवारकमित्यर्थः । 'शीतवेगमथनं' शीतनाशकं, मेरुगिरिः सततं परिवर्तकं-मेरुमाश्रित्यानवरतं
प्रदक्षिणया भ्रमन्तं, तथा रश्मिसहस्रेण 'प्रदलिता' विलुप्ता दीप्तानामपि चन्द्रादीनां शोभा येन, तं । एतादृशं
'विशालं' विस्तीर्णमण्डलं सूर्यं प्रेक्षते त्रिशला । अत्र सहस्रकिरणभिधानं सूर्यस्य लोकरूढितोऽन्यथा काल-
विशेषेऽधिका अपि किरणा भवन्ति तस्य, तथा चोक्तं—

“शतानि द्वादश मधौ, त्रयोदश तु माधवे ।

चतुर्दश पुनर्ज्येष्ठे, नभोनभस्य(श्रा० भा०)योस्तथा ॥ १ ॥”

“पञ्चदशैव त्वाषाढे, षोडशैव तथाऽऽश्विने ।

कार्तिके त्वेकादश च, शतान्येवं तपस्य(माधे)पि ॥ २ ॥”

चैत्रे	वैशाखे	ज्येष्ठे	आषाढे	श्रावणे	भाद्रपदे
१२००	१३००	१४००	१५००	१४००	१४००
आश्विने	कार्तिके	मार्गे	पौषे	माघे	फाल्गुने
१६००	११००	१०५०	१०००	११००	१०५०

सूत्रं ४०

श्रेयोमाज्ञ

ल्यसूचके

त्रिशलायाः

स्वमचतु-

र्दशके

सूय-

वर्णनम्

॥ ४५ ॥

तत्रो पुणो जम्बकगणलट्टिपट्टियं समूहनीलरत्तपीयसुकुमालुहसियंमोरपिच्छकयमुद्भयं घयं, अहियसस्सिसीयं, फालिअ-
संगं क-कुंद-गरय-रययकलसंपुदरेण मत्थयत्थेण सीहेण रायमाणेण रायमाणं, भित्तुं गगणतलमंडलं चेव ववसिएणं, पिच्छइ सिवमउय-
मारयलयाहयंकपमाणं, अइप्पमाणं, जणपिच्छणिज्जरूवं ८ ॥ ४१ ॥

“मार्गे च दशसाद्धानि, शतान्येवं च फाल्गुने । पौष एव परं मासि, सहस्रं किरणा रवेः ॥ ३ ॥” ७ ।

४१-ततः पुनः सा त्रिशलाऽष्टमे स्वप्ने ध्वजं पश्यति, किंविशिष्टं ध्वजं?, जाल्यकनकयष्टिप्रतिष्ठितं-उत्तम-
मुवर्णमग्रदण्डे स्थापितं, तथा समूहीभूतानि नीलरक्तपीतशुक्लानि, कृष्णनीलयोरैक्यात् पञ्चवर्णमनोहराणि,
सुकुमाराणि, ‘उल्लसन्ति’ वातेन लहलहायमानानि यानि मयूरपिच्छानि, तैः कृता मूर्द्धजा इव-केशा इव
यस्य, तं । यथा मनुज्यशिरसि वेणिर्भवति तथा तस्य ध्वजस्य शिरसि मयूरपिच्छसमूहः स्थापितोऽस्ति । पुनर्‘रधिकसश्रीकं’ अति-
शोभनीयं । पुनः स्फटिकशङ्खौ प्रतीतौ, अङ्को रत्नविशेषः, कुन्दं-ध्वेतपुष्पं “मोगरा” इति लोके, दकरजांसि
रजतकलशाश्च, एतत्समानं ‘पाण्डुरेण’ उज्ज्वलवर्णेन ‘मस्तकस्थेन’ ध्वजाग्रे चित्रतयाऽऽलेखितेन ‘राजमानेन’
सौन्दर्यातिशयतः शोभमानेन, तथा चैवोत्प्रेक्षायां, गगनतलमण्डलं भेत्तुमिव ‘व्यवसितेन’ कृतोद्यमेन x, सिंहेन
राजमानं । तथा ‘शिवः’ सौम्यः ‘मृदुको’ मन्दगतिर्यो मारुतस्तस्य ‘लयो’ मिलनं, तेन ‘आहत’ आन्दोलितः,
तत एव कम्पमानो यः, तं । तथा ‘अतिप्रमाणं’ महान्तं, जनप्रेक्षणीयरूपं ध्वजं प्रेक्षते ८ ।

x चानद्यापदायुत्तराग्रेण कम्पते, तथा च सिंहोऽपि गगनं प्रत्युच्छलति; अत एवोत्प्रेक्ष्यते-अयं सिंहः किं गगनतलं भेत्तुं उद्यमति? इति ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ३

तथो पुणो जम्बकंचणुजलंतरुवं, निम्मलजलपुणमुत्तमं, दिप्पमाणसोहं, कमलकलावपरिरायमाणं, पडिपुणसधमंगलभेयसमागमं, पवररयणपरिरयंतकमलट्टियं, तयनभूसणकरं, पभाऽसमाणं, सधओ चव दीवयंतं, सोमलच्छीनिमेलणं, सधपावपरिवज्जिअं, सुभं, भासुरं, सिरिवरं, सधोउयसुरभिकुसुमआसत्तमल्लदामं, पिच्छइ सा रययपुणकलसं ९ ॥ ४२ ॥

तथो पुणरवि रविकिरणतरुणवोहियसहस्सपचसुरभितरपिजरजलं, जलवर-पहकर-परिहत्थग-मच्छ-परिभुज्जमाणजलसंचयं, महंतं,

४२-ततः पुनर्जात्यकाञ्चनवत् उत्-प्राबल्येन ज्वलद्रूपं, निर्मलजलेन पूर्णं, अत एवोत्तमं, पुनर्दीप्यमाना शोभा यस्य, तं । कमलानां 'कलापेन' समूहेन 'परिराजमानं' शोभमानं । पुनः प्रतिपूर्णा, न तु न्यूना, एवंविधा ये सर्वे मङ्गलभेदास्तेषां समागमः-सङ्केतस्थानमिव, यथा सङ्केतकारिणो जनाः सङ्केतस्थाने प्राप्नुवन्ति, तथा तस्मिन् कलशे सर्वे मङ्गलभेदा इति भावः । पुनः प्रवररत्नैः परिराजमानं यत्कमलं, तत्र स्थितं, रत्नमयविकसितकमलोपरि स कलशो मुक्तोऽस्तीति भावः । नयनानां 'भूषणकरं' आनन्दकरं, पुनः 'प्रभाऽसमानं' कान्त्याऽसदृशं, 'सर्वतः' सर्वदिशं निश्चयेन दीपयन्तं, 'सौम्यलक्ष्म्याः' प्रशस्तसम्पदो "निमेलणं" गृहं । देश्योऽयं शब्दः । सर्वैः 'पापैः' अमङ्गलैः परिवर्जितं, शुभं, 'भासुरं' दीप्यमानं 'त्रिया' शोभया 'वरं' प्रधानं, पुनर्यस्य कण्ठे सर्वर्तुकानां सुरभिङ्कुसुमानां माल्य-दाम (पुष्पमाला) 'आसक्तं' स्थापितमस्ति, एतादृशं रजतमयं जलपूर्णकलशं सा त्रिशला प्रेक्षते ९ ।

४३-ततः पुनरपि, ग्राहृतशैल्या विशेषणस्य परनिपातात् 'तरुणो' नूतनो यो रविस्तस्य किरणैर्बोधितानि यानि 'सहस्रपत्राणि' महापद्मानि, तैः 'सुरभितरं' अतिसुगन्धितं 'पिञ्जरं' रक्तपीतं च जलं यस्य, तं । जलचरानां

सूत्रं ४२-४३
श्रेयोमाङ्ग-
ल्यस्रचके
त्रिशलायाः

स्वभचतु-
र्दशके
कुम्भ-सरो-
वर्णनम्

॥ ४६ ॥

॥ ४६ ॥

जन्तमिव कमल-कुवलय-उपल-तामरस-पुंडरीयउदसपमाणसिरिसमुदपणं रमणिज्जरुवसोहं, पमुइयंतभमरण-मत्तमहुयरिगणुक्करो-
 लिजमाणकमलं, कायंगग-यलाहय-चक्रा-कलहंस-सारसगधिअसउणगणमिहुणसेविज्जमाणसलिलं, पउमिणिपत्तोवलगगजलधिडुनिचय-
 चित्तं, पिच्छइ सा, हियय-नयणकंतं पउमसरं नाम सरं सरुह्हाभिरामं १० ॥ ४३ ॥

“पहकर”ति देश्यत्वात् समूहस्तेन “परिहृथग”ति परिपूर्ण-सर्वतो व्यासं, तथा मत्स्यैः परिसुज्यमानो जलसञ्चयो
 यस्य, तं । ‘महान्तं’ महत्प्रमाणं । पुनः कमलानि-सूर्यविकाशीनि, कुवलयानि चन्द्रविकाशीन्यम्बुजानि, उत्प-
 लानि-रक्तकमलानि, तामरसानि-महाम्भोजानि, पुण्डरीकाणि-श्वेताम्बुजानि, इत्यादिनानाविधकमलानां
 ‘उरुः’ विस्तीर्णः ‘सर्पन्’ प्रसरन् यः ‘श्रीसमुदयः’ शोभासमूहस्तेन ‘ज्वलदिव’ देदीप्यमानमिव रमणीया रूप-
 शोभा यस्य तत्तथा, तं । ‘प्रमुदितान्तराणां’ प्रसन्नान्तःकरणानां अमरगणानां मत्तमधुकरीगणानां च धे ‘उत्कराः’
 समूहास्तैरवलिख्यमानानि’ आस्वाद्यमानानि कमलानि यत्र, तं । तथा कादम्बकाः-पक्षिविशेषाः, बलाहकाः-
 “कजां” इत्याल्यया मरुधरादौ प्रसिद्धाः पक्षिणः, ‘चक्राः’ चक्रवाकाः ‘कलहंसाः’ राजहंसाः ‘सारसाः’ दीर्घजानु-
 पक्षिणः, इत्यादयस्तादृक्स्थानावास्या गर्विता धे ‘शकुनिगणाः’ पक्षिगणास्तेषां ‘मिथुनैः’ इन्द्रैः सेव्यमानं सलिलं
 यस्य, तं । पुनः पद्मिनीपत्रोपलप्रजलविन्दुनिचयैः ‘चित्रं’ मण्डितमिव, इन्द्रनीलव्रातुकारीणि पद्मिनीपत्राणि मुक्ता-
 फलाफुरिभिर्जलविन्दुनिकैरतीव शोभन्ते, तैश्च पत्रैस्तत्सरः कृतचित्रमिवाभातीति हृदयम् । पुनर्जनानां हृदयनयनयोः ‘कान्तं’
 यदभं, तथा सरस्सु ‘अहं’ पूज्यं, अत एव ‘अभिरामं’ रम्यं, एतादृशं पद्मसरो नाम सरः प्रेक्षते सा-त्रिशला १० ।

तओ पुणो चंदकिरणरासि-सरिस-सिरिवच्छसोहं, चउगमण-पवहुमाण-जलसंचयं, चवल-चंचलुच्चायप्पमाण-कल्लोल-लोलंततोयं, पडुपवणाहय-चलिय-चवल-पागड-तरंग-रंगंत-भंग-खोखुंभमाण-सोभंत-निम्मलुक्कड-उम्मी-सह-संबंध-धावमाणो-नियत्त-भासुरतराभिरामं, महामगरसच्छ-तिमि-तिमिगिल-निरुद्ध-तिलितिलिया-भिघायकप्पूरफेणपसरं, महानई-तुरियवेग-समागय-भम-रंगवत्त-गुप्पमाणुच्चलंत-

४४-ततः पुनश्चन्द्रकिरणानां यो 'राशिः' समूहस्तत्सदृशा श्रीयस्या, एवंविधा 'वक्षःशोभा' मध्यशोभा यस्य, तं । तथा चतुर्षु गमनेषु-दिङ्मार्गेषु प्रवर्द्धमानजलसञ्चयं, तथा 'चपलचञ्चलैः' अतिचपलैः 'उच्चात्स-प्रमाणैः' अत्युन्नतमानैः कल्लोलैर्लोलत्' पुनः पुनरेकीभूय पृथग्भवत्तोयं यस्य, तं । पुनः 'पडुना' अमन्देन पवनेन आहतास्सन्तश्चलिता, अतश्चपलाः प्रकटाश्च ये 'तरङ्गाः' लघुकल्लोलास्तथा 'रङ्गन्तः' इतस्ततो नृत्यन्तो ये 'भङ्गाः' सविच्छेदकल्लोलास्तथा 'खोखुंभमाण'ति अतिक्षुभ्यन्तो-भयभ्रान्ता इव भ्रमन्तः शोभमाना निर्भला 'उत्कटाः' दुस्सहा ये 'ऊर्मयो' महाकल्लोलास्तैः सह यः सम्बन्धो-मिलनं, तेन 'धावमानैः' तीराभिसुखं सर्पीङ्गैः 'अपनिवृत्तैः' पश्चाद्वलितैश्च भासुरतरोऽभिरामश्च यः, तं । पुनर्महान्तो मकरा मत्स्याश्च प्रतीताः, तिमयस्ति-मिङ्गिला निरुद्धास्तिलितिलिकाश्चैते जलजन्तुभेदास्तेषां 'अभिघातेन' पुच्छाच्छोदनेन कप्पूरवदुज्ज्वलः फेनप्रसरो यत्र, तं । पुनर्महानदीनां-गङ्गादीनां त्वरितवैगैः-शीघ्रागमनैः 'समागत' उत्पन्नो यो गङ्गावर्त्ताख्यो 'भ्रम' आवर्त्तस्तत्र 'गुप्पत्' व्याकुलीभवदत् एव 'उच्चलत्' आवर्त्तपतितत्वेनान्यत्र निर्गमावकाशाभावादूर्ध्वमुच्छलत्, 'प्रलयनिवृत्तं' ऊर्ध्वमुच्छल्य पुनस्तत्रैव पतितं सदावर्त्त एव भ्रमत् 'लोलं' स्वभावतश्चपलं सलिलं यत्र,

पशो नियत-भ्रममाण-लोल-सलिलं, पिच्छइ खीरोय-सायरं सारय-रयणिकर-सोमवयणा ११ ॥ ४४ ॥

तओ पुणो तरुणसूरमंडलसमपहं, दिप्पमाणसोमं, उत्तमकंचणमहामणिसमूहपवरतेयअट्टसहस्सदिप्पंतनहप्पईवं, कणगपयरलंब-
माणमुत्ताममुज्जलं, जलंतदिघदामं, इंद्दामिग-उसभ-तुरा-नर-मगर-विहग-वालग-किन्नर-रुह-सरभ-चमर-संसत्त-कुंजर-वणलय-पउमलय-
मत्तिचित्तं, गंथघोपवज्जमाणसंपुण्णयोसं, निञ्जं सजल-घण-विउल-जलहर-गज्जिय-सद्दाणुणाइणा देवदुंडुहिमहारवेणं सयलमवि जीव-

पताइशं क्षीरोदसागरं । 'शारदः' शारत्कालीनो यो 'रजनीकरः' चन्द्रस्तद्धृत्सौम्यवदना-त्रिशला प्रेक्षते ११ ।

४५ ततः पुनस्तरुणसूर्यमण्डलसमप्रभं, दीप्यमानशोभं, उत्तमैः काञ्चनमहामणिसमूहैः प्रवरा येऽष्टा-
धिकसहस्राः 'तेका-खेया' वा-स्तम्भास्तैर्दीप्यमानं सन्नभःप्रदीपं । पुनः कनकप्रतरेषु लम्बमानाभिर्मुक्ता-
भिस्ससुज्ज्वलं । पुन'उर्वलन्ति' दीप्यमानानि 'दिव्यदामानि' देवसत्कानि पुष्पमाल्यानि (लम्बितानि) यत्र, तं ।
तथा 'इहामृगाः' वृकाः, 'नाहरकाः-वरगडा' इति लोके । वृषभास्तुरगा नरा मकराश्च प्रतीताः, 'विहगाः' पक्षिणः
'व्यालकाः' सर्पाः 'किन्नरा' देवविशेषाः 'रुरवो' मृगभेदाः 'शरभा' अष्टापदाः, चमर्यो-धेनवः, संसक्ताः-श्वापद-
विशेषाः, 'कुञ्जरा' हस्तिनः, वनलता-अशोकलताद्याः 'पद्मलता' पद्मिन्यः, एतेषां या भक्ती-रचना, तथा
'चित्रं' आश्चर्यकारि । पुनर्गान्धर्वस्य-गीतस्य उपवाद्यमानस्य-वादित्रस्य च सम्पूर्णो घोषः-शब्दो यत्र, तं ।
'निलं' शाश्वतं, यद्वा निलं 'सजलो' जलमृतो 'धनो' निविडो 'विपुलो' विस्तीर्णो यो 'जलधरो' मेघस्तस्य यो
गलितशब्दस्तस्य 'अनुनादिना' सहशेन देवदुन्दुभिर्महारवेण सकलमपि जीवलोके पूरयन्तं । पुनः कृष्णागुरु-

लोयं पूर्यंतं, कालागुरु-पवर-कुंदुरुक्क-तुरुक्क-डञ्जंतधूव-वासंग-उत्तम-मघमघंत-गंधुदुयाभिरामं, निच्चालोयं, सेयं, सेयण्पभं, सुरवराभिरामं, पिच्छइ सा, साओवभोगं, वरविमाणपुंडरीयं १२ ॥ ४५ ॥

तओ पुणो पुलग-वोरिदनील-सासग-ककेयण-लोहियक्ख-मराय-मसारगह्ल-पवाल-फलिह-सोगंधिय-हंसगब्भ-अंजण-चंदण्हवरय-णेहिं महियलपइइयं गगणमंडलंतं पभासयंतं, तुंगं मेरुगिरिसन्निकासं, पिच्छइ सा रयणनिकररासि १३ ॥ ४६ ॥

“सिहिं च” सा विउलुज्जलपिंगलमहुधय-परिसिच्चमाण-निद्धूम-धगधगाइय-जलंत-जालुज्जलाभिरामं, तरतमजोगजुत्तेहिं जालपयरेहिं

प्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्काः प्रागवर्णितास्तथा दह्यमानो धूपो दशाङ्गानि, 'वासाङ्गानि' सुरभीकरणोपायभूतानि द्रव्याणि, तेपासुत्तमेन मघमघायमानेन गन्धेन 'उद्धूतेन' इतस्ततः प्रसृतेन 'अभिरामं' रम्यं, पुनर्नित्यं 'आलोकः' प्रकाशो यत्र, तं। 'श्वेतं' श्वेतवर्णं अत एव श्वेतप्रभं। सुरवरैः 'अभिरामं' शोभितं, पुनः 'सातस्य' सुख-स्योपभोगो यत्र, तं। ईदृशं विमानवरपुण्डरीकं प्रेक्षते सा त्रिशला १२।

४६-ततः पुनः पुलक-वज्रे-न्द्रनील-सस्यक-कर्केतन-लोहिताक्ष-मरकत-मसारगह्ल-प्रवाल-स्फटिक-सौग-न्धिक-हंसगर्भ-अञ्जन-चन्द्रप्रभादिकैर्वरत्नैर्महीतले 'प्रतिष्ठितं' स्थितमपि गगनमण्डलान्तं यावत्प्रभास-यन्तं' शोभयन्तं 'तुङ्गं' उच्चैस्तरं, मेरुगिरेः 'सन्निकाशं' सदृशं रत्ननिकरराशिं प्रेक्षते सा-त्रिशला १३।

४७-"सिहिं" चेति "गयवसह" गाथाया अन्यपादस्य ग्रहणकं वाक्यं, अत एव 'तत' इति नोक्तं, तथा च ततः पुनः सा-त्रिशला 'विपुला' विस्तीर्णा तथोज्ज्वल-पिङ्गलेन मधु-घृतेन परिषिच्यमाना, अतो निर्धूमा "धगधगे"ति शब्दं कुर्वत्यो, 'ज्वलन्त्यो' दीप्यमाना या ज्वालास्ताभिरुज्ज्वलं, अत एवाभिरामं। एका ज्वाला उच्चो, अन्या उच्च-

अणुणमिय अणुणपूर्णं पिच्छइ जालुज्जलणं अंवरं व कथइ पयंतं अइवेगचंचलं सिहिं ॥ १४ ॥ ४७ ॥

इमे प्यारिसे सुमे सोमे पियदंसणे सुरुवे सुविणे दइण सयणमज्जे पडिबुद्धा अरविदलोयणां हरिसपुलइअंगी । एए चउदस सुमिणे, मत्था पासेइ तिथयरमाया । जं रयाणं वक्रमई, कुच्छिसि महायसो अरहा ॥ १ ॥ ४८ ॥

तए णं सा तिसला खत्तियाणी इमे प्यारुवे उराले चउइसमहासुविणे पासित्ता णं पडिबुद्धा समाणी हट्टुट्ट जावं हियया, धारा-

तरा, अपरा उचतमेति तरतमयोगस्तेन युक्तैर्ज्वालाप्रकरैरन्योऽन्यं 'अनुप्रकीर्णं' अनुप्रविष्टमिवाभाति यः, तं । पुनर्ज्वालानामूर्ध्वज्वलनं ज्वालोज्ज्वलनकं, विभक्तिलोपे, तेन ज्वालोज्ज्वलनकेन क्वचित्प्रदेशे 'अम्यरं' आकाशं पचन्तमिव, अतिवेगचञ्चलं 'शिविनं' अग्निं प्रेक्षते १४ ।

४८-इमानेताइशान् 'शुभान्' कल्याणहेतून्-न त्वकल्याणहेतून्, सौम्यान्, प्रियं 'दर्शनं' स्वमेऽवभांसो श्रेयां, तान्, 'सुखान्' शोभनस्वरूपान् स्वामान् 'शयनमध्ये' निद्रायां हृष्टा प्रतिबुद्धा सती अरविन्वलोचना त्रिगला 'हर्षपुलकितानी' प्रमोदभररोमाश्रितगात्री, जातेति शेषः । अथ प्रसङ्गत एषां स्वामानां जिनगर्भा-चतरणकालेऽवश्यं सर्वजिनजननीविलोकनीयत्वं दर्शयन्नाह सूत्रकारः-एतांश्चतुर्दशस्वामान् सर्वास्तीर्थिकरमातरः पश्यन्ति, यस्यां रजन्यां महायशोऽर्हन्तः कुक्षौ 'व्युत्क्रामन्ति' गर्भतथोत्पद्यन्ते १ ।

४९-ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी इमानेतद्रूपानुदारांश्चतुर्दशमहास्वामान् हृष्टा प्रतिबुद्धा सती हृष्टा तुष्टा यावद्वर्षपूर्णहृदया 'धाराहतं' मेघधाराभिः सिक्तं यत्कवम्बपुष्पं, तद्वत्समुच्छ्वसितरोमकृपा सती स्वामानां 'अव-

हृदयकंबुपुष्पगं पिव समूस्ससिअरोमकूवा सुविणुगहं करेइ । करित्ता सयणिज्जाओ अब्भुट्टेइ । अब्भुट्टित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ । पच्चोरुहित्ता अतुरिअमचवलमसंभंताए अविलवियाए रायहंससरिसेए गईए जेणेव सयणिजे जेणेव सिद्धत्थे खत्तिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिद्धत्थं खत्तियं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं मणुत्ताहिं मणोर(मण)माहिं उरालाहिं कल्लणाहिं सिवाहिं धन्नाहिं मंगल्लाहिं सस्सिरीयाहिं हिययगमणिज्जाहिं हिययपन्हायणिज्जाहिं गिराहिं संलवमानी संलवमानी पडिबोहेइ ॥ ४९ ॥

ग्रहं' स्सरणं करोति । कृत्वा च शयनीयादभ्युत्तिष्ठति । अभ्युत्थाय पादपीठात्प्रत्यवतरति । प्रत्यवतीर्थं 'अत्वारि-
तथा' मानसौत्सुक्याभाववत्या 'अचंपलया' कायचापल्यरहितया 'असम्भ्रान्तया' स्वलनारहितया 'अविलम्बि-
तया' विलम्बरहितया राजहंससहृद्या गत्या, गच्छन्ती सतीतिशेषः । यत्रैव शयनीयं सिद्धार्थस्य, यत्रैव सिद्धार्थः
क्षत्रियस्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य सिद्धार्थं क्षत्रियं 'ताभि'र्वक्ष्यमाणस्वरूपाभिः 'इष्टाभि'र्वल्लभाभिः
'कान्ताभिः' सदाऽभिलषणीयाभिः 'प्रियाभिः' अद्वेष्याभिः 'मनोज्ञाभि'र्मनोविनोदिकाभिः 'मनोरमाभिः'
मनःप्रियाभिः, यद्वा मनसि 'अम्यन्ते' गम्यन्ते सदा, न कदाऽपि विस्मर्यन्ते यास्ता मनोऽमास्ताभिः, पुन'रुदा-
राभिः' ध्वनिवर्णोच्चारणसुन्दराभिः 'कल्याणाभिः' आरोग्यसमृद्धिकारिकाभिः 'शिवाभि'रुपद्रवहञ्चरीभिः
'धन्याभिः' धनलम्बिकाभिः 'माङ्गल्याभिः' मङ्गलकरणे साध्वीभिः 'सश्रीकाभिः' अलङ्कारादिशोभिताभिः
'हृदयगमनीयाभिः' सुबोधत्वात्कोमलत्वाच्च हृदयं गच्छन्ति यास्ताभिः । पुनः 'हृदयप्रह्लादनीयाभिः' हृद्गत-
शोकाद्युच्छेदिकाभिः, पुन'मिताः' स्वल्पशब्दबह्वर्थाः 'मधुराः' श्रोत्रसुखावहाः 'मञ्जुलाः' सुललितवर्णमनोहरा
यास्ताभिः । एतादृशीभिर्गीभिः 'संलपन्ती २' जल्पन्ती २ 'प्रतिबोधयति' जागरयति ।

तए नं सा तिसला एतियाणी सिद्धयेणं रण्णा अब्भणुण्णाया समाणी नाणामणिकणगरणभत्तिचित्तंसि भद्दासणंसि निसीयइ ।
निसीइत्ता आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया सिद्धयं खत्तियं ताहिं इट्ठाहिं जाव संलवमाणी संलवमाणी एवं वयासी ॥ ५० ॥

एवं खलु अहं सामी ! अज्ज तंसि तारिसंगंसि सयणिज्जंसि वण्णओ, जाव पडिबुद्धा, तं जहा-“गयवसह” गाहा । तं एएसि
सामी ! उरालाणं चउइसण्हं महासुमिणणं के मन्ने क्खण्णे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ? ॥ ५१ ॥

तए नं से सिद्धये राया तिसलाए खत्तियाणीए अंतिए एयमइं सुच्चा निसम्म हट्टुट्टुचित्ते आणंदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए

५०-ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी सिद्धार्थेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाता सती नानामणिकनकरत्नानां 'भक्तिभी'
रत्ननाभिः 'चित्रे' आश्चर्यकरे भद्रासने निषीदति । निपद्य 'आश्वस्ता' गतिजनितश्रमोपशमादीषत्वस्थत्वं
प्राप्ता 'विश्वस्ता' संक्षोभाभावाद्विशेषेण स्वस्थतां प्राप्ता 'सुखासनवरं' भद्रासनं 'गता' प्राप्ता सती सिद्धार्थ
क्षत्रियं ताभिरिष्टाभिर्यावत्पूर्वोक्तस्वरूपाभिर्वाणीभिः संलपन्ती २ एवमवादीत् ।

५१-एवं खल्वहं स्वामिन् ! अद्य तस्मिंस्तादृशके 'शयनीये' पत्यङ्के, वर्णकः प्रागुक्त एव, यावच्चतुर्दशमहाख-
मान् हृद्रा प्रतिबुद्धा, तद्यथा-"गयवसह" इत्यादि गार्थोक्ताश्चतुर्दशमहास्वमाः । तदेतेषां स्वामिशुदाराणां चतुर्दशानां
महाम्बमानां 'मन्ये' इति वितर्कोर्थे, अतः कः [न]कल्याणकारिफलवृत्तिविशेषो भविष्यतीति विचारयामि ? ।

५२-ततः स सिद्धार्थो राजा त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा कर्णाभ्यां, 'निशम्य' हृदये-
ऽवधार्य हृष्टुष्टचित्त आनन्दितः 'प्रीतिमनाः' प्रीतियुक्तचित्तः 'परमसौमनस्यितः' अतिसन्तुष्टमनस्त्वं प्राप्तः;

ल्पि । पुत्तलाभो देवाणुष्पि । सुक्खलाभो देवाणुष्पि । एवं खलु तुमे देवाणुष्पि । नवण्हं मासाणं बहुपडि-
 पुष्णाणं अहट्टमाणं राइं दियाणं विइकंताणं, अम्हं कुलकेउं, अम्हं कुलदीवं, कुलपद्यं, कुलवडिसंयं, कुलतिलयं, कुलकिच्चिकं, कुलविच्चिकं,
 कुलदिणयं, कुलाधारं, कुलनंदिकं, कुलजसकं, कुलपायवं, कुलविवद्धणकं, सुकुमालपाणिपायं, अहीणसंपुण्णपंचिदियसरीरं, लक्खण-
 वंजण-गुणोचयेयं, माणुम्मणपमाणपडिपुण्णसुजायसंगसुंदरं, ससिसोमाकारं, कंतं, पियदंसणं, सुरूपं दारयं पयाहिसि ॥ ५३ ॥

माल-सुहृ-त्तोश-राट्ट-दुर्ग-सैन्यरूपससाङ्गिकस्य लाभो देवानुप्रिये !, भविष्यतीति शेषः । एवं खलु त्वं
 देवानुप्रिये !, सप्तम्यर्थं पृथीत्वात् नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु अर्धाष्टमेषु रात्रिन्दिवेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु, अस्माकं
 'कुलकेतुं' कुलशोभार्थं ध्वजतुल्यं, अस्माकं कुलस्य प्रकाशकत्वात्कुलदीपं 'कुलपर्वतं' पर्वतेवापराभवनीयं स्थिरं
 च 'कुलाचतंसकं' कुले मुकुट इव, शोभाकरत्वात् 'कुलतिलकं' कुलेऽत्युत्तमत्वेन शिरोधार्यत्वात्तिलकतुल्यं,
 कुलकीर्तिकरं-शुभाचारित्वात् 'कुलवृत्तिकरं' कुलनिर्वाहकं 'कुलदिनकरं' कुलस्य सूर्यवत्प्रकाशकं 'कुलाधारं'
 पृथ्वीव कुलस्याधारं, कुलस्य 'नन्दिः' वृद्धिस्तस्याः करं, कुलस्य 'यशः' सर्वदिग्ब्यापिनी ख्यातिस्तस्याः करं,
 कुले सर्वजनाश्रयणीयत्वात्पादप इव पादपस्तं, कुलस्य 'विवर्द्धनं' सर्वतो वृद्धिस्तस्याः करं, सुकुमालपाणिपादं,
 अहीनानि-लक्षणोपेतानि स्वरूपेणापि सम्पूर्णानि पञ्चेन्द्रियाणि यत्र, एवंविधं शरीरं यस्य, तं । लक्षणैर्व्यञ्जनै-
 गुणैश्चोपेतं' युक्तं । मानो-न्मान-प्रमाणैः प्रतिपूर्णं 'सुजातं' सुनिष्पन्नं सर्वाङ्गसुन्दरं अङ्गं यस्य, तं । तथा
 शशिवत्सौम्याकारं, कान्तं, प्रियदर्शनं, सुरूपं दारकं प्रजनिष्यसि ।

से वि अपं दारए उम्मुक्कवालभावे विनायपरिणयमित्ते जुव्वणमणुपत्ते सरे वीरे विक्कंते विच्छिन्नविउलवलवाहणे रज्जवई राया भविस्सइ । तं उराला णं तुमे देवाणुप्पिए ! जाव सुमिणा दिट्ठा, उच्चं पि तच्चं पि अणुवूहइ । तए णं सा तिसला खत्तियाणी सिद्धत्थस्स रण्णो अंतिए एयमट्टं सुच्चा निसम्म हट्टुट्ठा जाव हियाया करयलपरिगहिअं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी ॥ ५५ ॥
एवमेयं सामी ! तहमेयं सामी ! असंदिद्धमेयं सामी ! इच्छिअमेअं सामी ! पडिच्छिअमेअं सामी ! इच्छिअमेअं सामी ! सच्चे णं एसमट्टे-से जहेयं तुब्भे वयहत्ति कट्टु ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ । पडिच्छित्ता सिद्धत्थेणं रण्णा

५४-सोऽपि च दारक उन्मुक्तवालभावः परिणतमात्र एव 'विज्ञातः' परिपक्वविज्ञानो भविष्यति, पुनर्यौवन-कमनुप्राप्तः सन् शूरो-दानेऽभ्युपेतनिर्वाहे वा, वीरः-सङ्ग्रामे, विक्रान्तः-परमण्डलाक्रमणसमर्थस्तथा 'विस्तीर्ण-विपुले' अतिविस्तीर्णं बलवाहने यस्य, एतादृशो राज्यपती राजा भविष्यति ।

५५-तस्मादुदारास्त्वया देवानुप्रिये ! यावत्स्वप्ना दृष्टाः, एवं द्विरपि त्रिरपि 'अनुबृंहति' प्रशंसति । ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी सिद्धार्थस्य राज्ञोऽन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य च हृष्टा तुष्टा यावद्धर्षपूर्णहृदया करतल-परिगृहीतं दशनखं यत्रैवं शिरस्यावर्त्तं कुर्वती मस्तके अञ्जलिं कृत्वा एवमवादीत् ।

५६-एवमेतत्स्वामिन् ! तथैतत्स्वामिन् ! 'अवितथं' असत्यतारहितमेतत्स्वामिन् ! 'असन्दिग्धं' सन्देहरहित-मेतत्स्वामिन् !, इच्छितमेतत्स्वामिन् !, 'प्रतीच्छितं' युष्मन्मुखात्पतदेव गृहीतमेतत्स्वामिन् !, 'इच्छितप्रतीच्छितं' पुनःपुनर्वाच्छितमेतत्स्वामिन् !, सत्य एषोऽर्थः-'यथा' येन प्रकारेणमं अर्थं यूयं वदथ, इति 'कृत्वा' उक्त्वा तान् स्वप्नान् सम्यक् 'प्रतीच्छति' अङ्गीकरोति । 'प्रतीच्छथ' अङ्गीकृत्य सिद्धार्थेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाता सती नानामणिरल-

अभ्युत्थाया समाणी नाणामणिरयणभक्तिचित्ताओ भहासणाओ अब्भुट्टेइ । अब्भुट्टिता अतुरियमचवलमसंभंताए अविलंविद्याए राय-
दंससरीसीए गईए, जेणेव सए सयणिजे, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छिता [सयणिजं दुरुहति । दुरुहित्ता] एवं वयासी ॥ ५६ ॥
मा मे ते उत्तमा पहाणा मंगला सुमिणा दिट्ठा अण्णेहिं पावसुमिणेहिं पडिहम्मिस्संति त्ति कट्टु देवगुरुजणसंबद्धाहिं पसत्थाहिं
मंगल्लाहिं यम्मियाहिं लट्ठाहिं कहाहिं सुमिणजागरिअं जागरमाणी पडिजागरमाणी विहरइ ॥ ५७ ॥

ताए णं सिद्धथे खत्तिए पच्चूसकालसमयंसि कोडुंवियणुरिसे सदावेइ । सदावित्ता एवं वयासी ॥ ५८ ॥
मिणामेव भो देवाणुप्पिया ! अज्ज सविसेसं वाहिरिअं उवट्ठणसालं गंधोदयसित्तं सुइअसंसमज्जिओवलित्तं सुगंधवरपंचवण-

भक्तिचित्राद्भ्रासनादभ्युत्तिष्ठति । अभ्युत्थायात्वविरितमचपलं यथा स्यात्तथाऽसम्भ्रान्तयाऽविलम्बितया राजहंस-
सदृश्या गत्या यत्रैव स्वकं शयनीयं, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य [शयनीयमारोहति । आरुह्य] एवं अवादीत् ।

५७-‘मा’ इति निषेधे, ततो मम ते-प्राग्दृष्टाः ‘उत्तमाः’ स्वरूपेण सुन्दराः ‘प्रधानाः’ सत्फलप्रदाः ‘माङ्गल्याः’
मङ्गलकारिणः, न त्वमङ्गलकारिणः, स्वप्नाः दृष्टाः, अन्यैः ‘पापस्वप्नैः’ दुःस्वप्नैर्मा ‘प्रतिहन्यन्तां’ विफलीक्रियन्तां इति
कृत्वा देवगुरुजनसम्बद्धाभिरत एव प्रशस्ताभिर्माङ्गल्याभिर्धार्मिकाभिः ‘लट्ठाभिः’ प्रशस्याभिः कथाभिः स्वप्न-
रक्षणार्थं जागरणं स्वप्नजागरिका, तां ‘जाग्रती’ विदधति ‘प्रतिजाग्रती’ तानेव स्वप्नान्संक्षणेनोपचरन्ती विहरति ।
५८-ततः सिद्धार्थः क्षत्रियः ‘प्रत्यूषकालसमये’ पीतवार्दलभवनादर्वागवसरे ‘कौटुम्बिकपुरुषान्’ आदेश-
कारिजनान् ‘शब्दयति’ आह्वयति । शब्दयित्वा चैवमवादीत् ।

५९-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः सेवकाः ! अधोत्सवदिनत्वात् ‘सविशेषं’ विशेषेण बाह्यां ‘उपस्थानशालां’

पुष्पोद्यारकलिसं कालागुरु-पवर-कुन्दुरुक-तुरुक-उज्ज्वत-धूव-मघमघंत-गंधुद्रुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूअं-करेह-कारवेह ।
करित्ता कारवित्ता य सीहासनं रयावेह । रयावित्ता ममेयमाणत्तियं खिण्पामेव पचपिणह ॥ ५९ ॥

तए णं ते कोडुंविअपुरिसा सिद्धत्थेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्टुट्ट जाव हियाया, करयल जाव कड्ड एवं सामि ! त्ति आणाए
विणएणं वयणं पडिसुणंति । पडिसुणित्ता सिद्धत्थस्स खत्तियस्स अत्तिआओ पडिनिक्खमित्ता जेणेव वाहिरिया
उवट्टाणसाला तेणेव उवागच्छंति । तेणेव उवागच्छित्ता खिण्पामेव सविसेसं वाहिरियं उवट्टाणसालं गंधोदगसित्तं जाव सीहासनं रया-

सर्वावसरसभां “कचेरी” इति लोके, गन्धोदकसित्तां, तथा ‘शुचिं’ पवित्रां, सम्मार्जितां कचवरापनयनेन,
उपलिप्तां छगणादिना, सुगन्धानां वराणां पञ्चवर्णानां पुष्पाणां ‘उपचारेण’ पूजया कलितां, पुनर्दृढ्यमानानां
कृष्णागुरुप्रवरकुन्दुरुकतुरुक्कादिधूपानां मघमघायमानेन गन्धेन ‘उद्धृतेन’ प्रसृतेनाभिरामां, सुगन्धवराणां-
चूर्णादीनां गन्धेन युतां, ‘गन्धवर्तिभृतां’ सुगन्धिद्रव्यगुटिकासमानां कुरुत स्वयमन्यैश्च कारयत । कृत्वा कार-
यित्वा सिंहासनं ‘रचयत’ स्थापयत । रचयित्वा च ममैतामाज्ञसिकां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत ।

६०-ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः सिद्धार्थेन राज्ञा एवमुक्तास्सन्तो हृष्टास्तुष्टाः, यावद्धर्षपूर्णहृदयाः करतलपरि-
गृहीतं दशनखं यत्रैवं यावन्मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा ‘हे स्वामिन् ! यथा यूयं आदिशथ तथैवास्माभिरवश्यं कर्तव्यं’
इत्येवं विनयेन आज्ञाया वचनं ‘प्रतिशृण्वन्ति’ स्वीकुर्वन्ति । प्रतिश्रुत्य सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्थान्तिकात् ‘प्रतिनि-
ष्क्रामन्ति’ बहिस्तात्रिर्गच्छन्ति । प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, तत्रैवोपागच्छन्ति । तत्रैवोपागत्य
क्षिप्रमेव सविशेषं बाह्यामुपस्थानशालां गन्धोदकसित्तां कृत्वा यावत् सिंहासनं रचयन्ति । रचयित्वा

यिति । स्यावित्ता जेणेव सिद्धत्ये सत्तिण् तेणेव उवागच्छंति । उवागच्छित्ता करत्यलपरिगहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थय अंजलिं कहु
सिन्ध्यस्स एत्थियस्स तमाणत्थियं पच्चप्पिणंति ॥ ६० ॥

नण् णं(से)सिद्धत्ये सत्तिण् कहुं पाउप्पभायाण् स्यणीण्, फुहण्पलकमलकोमलुम्मीलियम्मि अहापंडुरे पभाप, रत्तासोग-प्पागास-
किंमुअ-मुअमुह-गुंजद्धराग-यंधुजीवग-पारावयचलणनयण-परहुअसुरत्तलोअण-जासुअणकुसुमरासि-हिंशुलनिअरातिरेअरेहंत-सरिसे

यत्रैव सिद्धार्थः क्षत्रियस्तत्रैवोपागच्छन्ति । उपागत्य करतलपरिगृहीतं दशनखं यथा स्यात्तथा शिरस्या-
वर्त्तकरणपूर्वकं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य तामाज्ञसिकां प्रत्यर्पयन्ति ।

३१-ततः (स)सिद्धार्थः क्षत्रियः 'कल्यं' प्रातः 'प्रादुःप्रभातायां' प्रकटप्रभातायां रजन्यां जातायां सल्यां
'फुहं' विकसितं यत् 'उत्पलं' पद्मं 'कमलः' कृष्णसारमृगस्तयोः 'कोमलानां' अकठोराणां दलानां नयनयोश्च
'उन्मीलिते' विकसिते सति 'अथ' रात्रिविभातानन्तरं, आर्पत्वादीर्घत्वं, पाण्डुरे प्रभाते जाते, अर्थात् पूर्वं रात्रिर्दिभाला,
तत इत्यप्रकाशगतत्र पाण्डुरं प्रभातं जातं । ततोऽपि रक्ताशोकः, प्रकाशकिंशुकः, शुक्लखं, शुद्धार्द्धस्य 'रागो' रक्तत्वं,
यन्धुजीवकं-पुण्यविशेषः "वण्योहरीआ" इति लोके, पारापतस्य चरणौ नयने च, 'परभृतस्य' कोकिलस्य 'सुरक्ते' कोपा-
दिना रञ्जितत्यादतिरक्ते लोचने, जपासुमनसः "जासुद" इति जनप्रतीतस्य कुसुमस्य यो राशिः, हिङ्गुलस्य प्रतीतस्य
यो निकरः, एतेभ्योऽतिरेकेण 'आधिक्येन राजमानः सन् सदृशः । अरुणत्वमात्रेणैव सदृशः, दीप्त्या त्वधिकं
राजमानः, यद्वा रक्ताशोकादीनां हिङ्गुलनिकरान्तानां यो राजमानोऽतिरेकः' प्रकर्षस्तत्सदृशस्तस्मिन् । पुनः

कमलायरसंडचोहए उट्टिअस्मि सूरे सहस्सरस्सिस्मि दिण्यरे तेअसा जलंते, तस्स य करपहरापरद्धम्मि अंधयारे, बालापवकुंडुमेणं खचिअथ जीवलोए, सयणिज्जाओ अब्भुइइइ ॥ ६१ ॥

अभ्युत्थिता पायपीढाओ पच्चोरुहइ । पच्चोरुहिता जेणेव अट्टणसाला, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छत्ता अट्टणसालं अणुपविसइ । अणुपविसित्ता अणेगवायामजोग्ग-वगण-वामइण-मल्लजुद्ध-करणेहिं संते परिस्संते सयपागसहस्सपागेहिं सुगंधवरत्तिछमाइएहिं पीणणिजेहिं दीवणिजेहिं मयणिजेहिं विहणिजेहिं दप्पणिजेहिं सविंदियगायपव्हायणिजेहिं अब्भंगिए समाणे तिछचम्मंसि निउणेहिं पडिपुण्ण-

कमलाकराः पद्महृदादयस्तेषु यानि 'खण्डानि' कमलवनानि, तेषां 'बोधके' विकासके, तेजसा 'ज्वलति' देदीप्यमाने, एतादृशे सूत्रे सहस्ररश्मौ दिनकरे 'उत्थिते' उद्गते सति, तस्य च-सूर्यस्य करप्रहारैः 'अपरोद्धे' विनाशि-तेऽन्धकारे, बालातप एव कुङ्कुमस्तेन 'खचित इव' व्यास इव जीवलोके, एतादृशेऽवसरे शयनीयादभ्युत्तिष्ठति ।

६२-अभ्युत्थाय पादपीठात्प्रत्यवतरति । प्रत्यवतीर्य यत्रैव 'अट्टनशाला' व्यायामशाला तत्रैवोपागच्छति । उपागत्याट्टनशालामनुप्रविशति । अनुप्रविश्य अनेकानि व्यायामार्थं यानि योग्यादीनि, तत्र 'योग्या' अभ्यासः 'वलगनं' अन्योऽन्यं उपर्युपरिपतनं 'व्यामर्दनं' परस्परेण बाह्याद्यङ्गमोदनं, मल्लयुद्धानि प्रतीतानि 'करणानि' अङ्गभङ्गविशेषास्तैः 'श्रान्तः' सामान्येन श्रममुपगतः 'परिश्रान्तः' सर्वाङ्गीणश्रमं प्राप्तः सन् शतपाक-सहस्र-पाकैः सुगन्धवरतैलादिकैः, आदिशब्दाद् घृत-कर्पूर-पानीयादिकैः, अभ्यङ्गित इति सण्टङ्कः । तत्र शतवार-मपरापरौषधीरसेन सह, सौवर्णिकशतेन वा यत्पक्वं तच्छतपाकं । एवं सहस्रपाकमपि । कीदृशैस्तैलादिकैः ? 'प्रीणनीयैः' रसरुधिरादिघातुसमताकरैः 'दीपनीयैः' अग्निदीपकैः 'मदनीयैः' मन्मथवर्द्धनैः 'बृंहणीयैः' मांसो-

पाणिनायसुकुमालकोमलतलेहिं अत्रंगण-परिमदणु-धूलण-करण-गुणनिम्मापहिं छेपहिं दफखेहिं पट्टेहिं कुसलेहिं मेहावीहिं जिअपरिस्स-
मेहिं पुरिसेहिं, अट्टिसुहाए मंससुहाए तथासुहाए रोमसुहाए, चउव्विहाए सुहपरिकम्मणाए. संवाहिए समाणे अवगय-
परिस्समे अट्टणसालाओ पडिनिस्समइ ॥ ६२ ॥

पडिनिस्समित्ता जेणेव मज्जणघरे, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छिता मज्जणघरं अणुपविसइ । अणुपविसित्ता समुत्तजालाकुलाभिरामे
पचयकरैः 'दर्पणीयैः' बलवृद्धिकरैः, सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीयैः, एतादृशैस्तैलादिभिः अभ्यङ्गितः संस्तैल-
चर्मणि + 'निपुणैः' उपायकुशलैः, प्रतिपूर्णस्य पाणिपादस्य 'सुकुमालकोमलानि' अतिकोमलानि तलानि येषां,
तैः । पुनः 'अभ्यङ्गनं' तैलादिप्रक्षणं 'परिमदनं' तैलादेः सम्यग्मदनं 'उद्धलनं' मर्दितानां तैलादीनां बहिःकर्षणं
उद्धर्त्तनं वा 'करणं' अङ्गभङ्गविशेषः, एतेषां ये गुणास्तेषु 'निर्मतैः' निष्णातैः । 'छेकैः' अवसरज्ञैः 'दक्षैः' अव-
सरोचितकार्यकरणकुशलैः 'प्रष्टैः' मर्दनकारिसुख्यैः 'कुरालैः' विवेकिभिः 'मेधाविभिः' अपूर्वविज्ञानग्रहणक्षमैः
'जितपरिश्रमैः' बहुश्रमकरणेऽपि श्रमं अनामुवद्भिः, ईदृशैः पुरुषैः अस्मां सुखकारिण्या मांसस्य सुखकारिण्या
त्वचायाः सुखकारिण्या रोम्णां सुखकारिण्या, इत्येवंरूपया चतुर्विधया सुखकारिण्या 'परिकर्मण्या' अङ्ग-
शुश्रूषात्मिकया सम्बाधनया 'सम्बाधितः' कृतविश्रामणः सन् अपगतपरिश्रमोऽद्वनशालातः प्रतिनिष्क्रामति ।
व३-प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव मज्जनगृहं, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य मज्जनगृहं अनुप्रविशति । अनुप्रविश्य
'समुत्तं' मुक्ताफलयुक्तं यत् 'जालं' गवाक्षस्तेन 'आकुलो' व्याप्तोऽत एवाभिरामस्तस्मिन् । विचित्रमणिरत्नमये

+ "रीलाम्यकस्य सम्बाधनाकरणाय यद्यमन्तुलिकोपरि कडत्रं ततैलचर्म" इति कल्पलतायाम् ।

विचित्रमणिरयणकुट्टिमतले रमणिज्जे, ण्हाणमंडवंसि नाणामणिरयणभत्तिचित्तंसि सुहानिषण्णे, पुण्फोदएहि अ गंधोदएहि अ उण्होदएहि अ सुहोदएहि अ सुद्धोदएहि अ कल्लणकरणपवरमज्जाणविहीए मज्जाए । तत्थ कोउअसएहिं बहुविदेहिं कल्लणगपवरमज्जाणवसाणे पमहलसुकुमालगंधकासाइयत्तुहिअंणे अहयसुमहघट्टूसरयणसुसंबुडे सरससुरभिगोसीसचंदणाणुलित्तगत्ते सुइमालावणगविलेवणे आविद्धमणिसुवण्णे कप्पियहारऽद्धहारतिसरयपालंवपलंवमाणकडिसुत्तसुकयसोसे पिणद्धगेविज्जअंगुलिज्जगल्लियकयाभरणे [णाणाम-

‘कुट्टिमतले’ अङ्गनतले अत एव रमणीये स्नानमण्डपे नानामणिरत्नभक्तिचित्रे स्नानपीठे सुखेन निषण्णः सन् ‘पुरुषोदकैः’ पुष्परसमिश्रितैर्जलैः ‘गन्धोदकैः’ श्रीखण्डादिरसमिश्रैर्जलैः उष्णोदकैः ‘शुभोदकैः’ पवित्रस्थाना-
हृतैः ‘शुद्धोदकैः’ स्वभावनिर्मलैर्जलैः, इत्यादिकैर्विविधपानीयैः कृत्वा कल्याणकरणे प्रवणो यो मञ्जनवि-
धिस्तेन प्रागुक्तलक्षणैः पुरुषैर्मज्जितस्तत्र रक्षाप्रक्षेपादिवहुविधैः कौतुकशतैः, सहेति शेषः, कल्याणकारि
यत्प्रवरमञ्जनं, तस्यावसाने ‘पक्षमलं’ जटालमत एव सुकुमारं गन्धप्रधानं ‘काषायिकं’ कषायवर्णं-रक्तं यद्दुल्लं,
तेन लूपिताङ्गः, पुनः ‘अहतं’ अखण्डं ‘सुमहार्धं’ बहुमूल्यं यद्दृष्यत्वं, तेन सुसंवृतः । पुनः ‘सरसेन’ सद्य-
स्केन सुरभिणा च गोशीर्षचन्दनेनानुलिप्तगात्रः । पुनः कृते ‘शुचिनी’ पवित्रे मालावर्णकविलेपने येन, तत्र
माला-पुष्पमाला, वर्णकविलेपनं-मण्डनकारिष्णुमादिविलेपनं । पुनः ‘आविद्धानि’ परिहितानि मणिसुवर्णानि-रत्नसुवर्ण-
मयाभूषणानि येन । ‘कल्पिता’ यथास्थानं विन्यस्ता ये हारादयः, तत्र हारोऽष्टादशसरिकः, अर्द्धहारो-नव-
सरिकः, त्रिसरिकं प्रतीतमेव, प्रलम्बमानः ‘प्रालम्बो’ झुम्बनकं सुक्तामयं, कटिसूत्रं च-कट्याभूषणं, एतैः

णि नृणां गणयण] वरक उगतुट्टियथं भिअधुए अहिअरूवसस्सिरीए कुंडलउज्जोइयाणणे मउडडित्तसिए दारोत्थयसुकयइयवच्छे सुद्धिआ-
 षिंयं गुलीए पाळंयपळंयमाणसुकयपउत्तरिजे नाणामणिकणगरयणविमलमहरिहनिउणोयवियमिसिमिसितविरइअसुसिलिद्धुविसिद्धुल-
 द्वाधिययरीरवलाण, किं यहुणा?, कप्परुक्खए विव अलंकिअविभूसिए नरिंवे, सकोरिंउमह्हुदामेणं छत्तेणं धरिजमाणेणं सेअवरचाम-

सुदु कृता शोभा येन, पुनः 'पीनद्धानि' परिहितानि 'त्रैवेयानि' ग्रीवाभरणानि 'अङ्गुलीयकानि' अङ्गुलिभूषणानि,
 तथा ललितानि 'कचाभरणानि' केशमण्डनानि येन । पुनः [नानामणिकनकरत्नमयैः] वरैः कटकै 'स्रुष्टिकै' बाहुदक्ष-
 कैश्च स्तम्भितसुजः, अधिकं रूपेण 'सश्रीकः' सशोभः, कुण्डलाभ्यामुद्धोतिताननः, सुकुटेन दीप्तशिरस्कः,
 पुनर्दरेण 'अवस्तृतं' स्वगितं, अतः सुदु 'कृतरतिकं' द्रष्टृणां प्रमोददायि वक्षो यस्य । पुनर्मुद्रिकाभिः
 पिङ्गलानुलिकस्तथा 'प्रालम्बेन' दीर्घेण, अतः प्रलम्बमानेन पटेन सुदु कृतं 'उत्तरीयं' उत्तरासङ्गो येन । पुनर्ना-
 नामणिकनकरत्नैरिभिलानि 'महार्वाणि' बहुमूल्यानि, निपुणेन शिल्पिना 'ओयविय'त्ति परिकर्मितानि, अतो
 'भिसिभिर्मित'त्ति देदीप्यमानानि विरचितानि 'सुश्लिष्टानि' सुयोजितसन्धीनि, अतो 'विशिष्टानि' अतिरम्याणि
 'लट्टानि' मनोहराणि, एवंविधानि 'वीरवलयानि' वीरत्वगर्वसूचकानि वलयकारभूषणविशेषाणि 'आवि-
 द्धानि' परिहितानि येन, किं बहुना?, कल्पवृक्ष इवालङ्कृतो विभूषितश्च, कल्पवृक्षः पत्राद्यैरलङ्कृतः पुष्पा-
 द्यैश्च विभूषितः, राजाऽप्यलङ्कृतो सुकुटाद्यैर्विभूषितश्च वस्त्राद्यैः, एतादृशो नरेन्द्रः कोरिण्टवृक्षसम्बन्धिभिः
 'माल्यद्रामभिः' पुष्पमालाभिः सहितेन छत्रेण धियमाणेन, श्वेतवरचामरैरुद्धूयमानैः, आर्पत्वात्स्वीत्वं, शोभित

राहिं उद्वुमणीहिं मंगल्लजयसद्कयालोप अणेगणनायग-दंडनायग-राईसर-तलवर-माडविअ-कोडुविअ-मंति-महामंति-गणग-दोवारिअ-अमच्च-चेड-पीढमह-नगर-निगम-सिद्धि-सेणावह-सत्थवाह-दूअ-संधिवालसद्धि-संपरिवुडे धवलमहामेहनिगए इव गहगणदिपंतरिक्खवतारा-गणण मज्जे ससिध प्रियदंसणे नरवई नरिदे नरवसहे नरसीहे अब्भहिअरायतेअलच्छिण दिप्पमाणे मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ ॥ ६३ ॥

इति शेषः । मङ्गलभूतो जयशब्दः कृतो लोकैः 'आलोके' दर्शने यस्य । पुनरनेके ये 'गणनायकाः' स्वस्वसमु-
दायाध्यक्षाः 'दण्डनायकाः' तन्त्रपालाः, स्वराष्ट्रचिन्तकाः इत्यर्थः । 'राजानो' माण्डलिकाः 'ईश्वरा' युवराजाः
'तलवराः' तुष्टभूपदत्तपट्टबन्धभूषिताः 'माडम्बिकाः' छिन्नमडम्बाधिपाः, सर्वतोऽर्धयोजनात्परतोऽवस्थितभ्रामाणि
मडम्बानि । 'कौटुम्बिकाः' कतिपयकुटुम्बाध्यक्षाः ग्राममहत्तरा वा, 'मन्त्रिणः' सचिवाः दिवान इति लोके 'महाम-
न्त्रिणः' मन्त्रिमण्डलमुख्याः 'गणकाः' ज्यौतिषिकाः 'दौवारिकाः' द्वारपालाः 'अमात्याः' नृपसहजन्मानो
मन्त्रिणः 'चेटाः' दासाः 'पीठमर्दकाः' आसन्नसेवकाः 'नागराः' नगरवासिनः 'निगमाः' वणिजः 'श्रेष्ठिनो'
नगरमुख्यव्यवहारिणः 'सेनापतयः' चतुरङ्गसेनाधिपाः 'सार्थवाहाः' सार्थनायकाः 'दूताः' अन्येभ्यो राजादे-
शनिवेदकाः 'सन्धिपालाः' राज्यसन्धिरक्षकाः, एतैस्सर्वैः सार्द्धं सम्परिवृतः सन् मज्जनगृहात्प्रतिनिष्कामति,
तत्रोपमामाह-धवलमहामेघान्निर्गतः 'इव' यथा ग्रहगणेन दीप्यमान-ऋक्ष[नक्षत्र]तारागणानां मध्ये वर्त्तमानः
शशी, तद्वत् प्रियदर्शनः । अत्र ग्रहगणर्क्षतारागणतुल्यः प्रागुक्तः परिवारः, शशितुल्यस्तु नृप इति । यथा हि वार्दलान्निर्गतो
नक्षत्रादिपरिवृतश्च शशी प्रियदर्शनो भवति तथा सोऽपि नृप इति भावः । 'नरपतिः' प्रजापालकः 'नरेन्द्रो,

मञ्जण्यराओ पडिनिम्बमिन्ना जेणेव वाहिरिया उवट्टणसाला तेणेव उवागच्छह । उवागच्छिता सीहासणंसि पुरत्थाभिमुहे निसी-
अर । निसीइत्ता अप्पणो उत्तरपुरच्छिमे दिसिभाए अट्ट भद्दासणाइं सेअवत्थपञ्चुत्थयाइं सिद्धत्थयकयमंगलोवयाराइं रयावेह ॥ ६४ ॥

रयाविन्ना अप्पणो अट्टरसामंते नाणामणिरयणमंडिअं अहिअपिच्छणिज्जं, महग्घवरपट्टणुगयं, सण्हपट्टभत्तिसयचित्तताणं, ईहा-
मिअअसभं-तुरगन्तर-मगर-विहग-चालग-किन्नर-रुह-सरभं-चमर-कुंजर-चणलय-पउमलयभत्तिचिन्तं आभिन्तरिअं जवणिअं अंछावेह ।

पेश्वर्यानुभवनाक्षरेषु इन्द्रः, एवं नरवृषभो राज्यधुराधरणात्, नरसिंहः शौर्यातिशयात्, अभ्यधिकराजतेजो-
लक्ष्म्या दीप्यमानो मञ्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति ।

६४-मञ्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य सिंहासने 'पौरस्त्या-
भिमुखः' पूर्वदिक्सम्मुखो निषीदति । निषद्य च आत्मन उत्तरपौरस्त्ये-ईशानाल्ये दिग्विभागे अष्टौ भद्रासनानि
श्वेतवस्त्रप्रत्यवस्तृतानि 'सिद्धार्थिकैः' श्वेतसर्षपैः कृतः मङ्गलार्थं 'उपचारः' पूजा येषु, तानि 'रचयति' स्थापयति ।

६५-रचयित्वा 'आत्मनः' स्वस्य 'अदूरसामन्ते' नातिदूरे नातिसमीपे च नानामणिरत्नैर्मण्डितां शोभमानां,
अधिकं 'प्रेक्षणीयां' दर्शनीयां 'महावीं' बहुमूल्यां 'वरे पत्तने' प्रधाने वस्त्रोत्पत्तिस्थाने च 'उद्गतां' निष्पन्नां,
पुनः श्लक्ष्णं यत्पट्टसूत्रं, तन्मयो 'भक्तिशतैः' रचनाशतैश्च चित्रस्तानको यस्यां । तथा 'ईहामृगाः' वृकाः, वृषभा-
स्तुरगाः नराः मकराः प्रतीताः, 'विहगाः' पक्षिणः 'व्यालकाः' सर्पाः, किन्नराः-देवाः, 'रुवः' कृष्णसारमृगाः
'शरभाः' अष्टापदा-महाकाया आटव्याः पशवः, चमर्यो धेनवः, कुञ्जराः वनलताः पद्मलताः प्रतीतास्तेषां

अंछावित्ता नाणामणिरयणभत्तिच्चित्तं, अत्थरयमिउमसूरुत्थयं, सेअवत्थपच्चुत्थयं, सुमउअं, अंगसुहफरिस्, विसिहुं, तिसलाए खत्ति-
आणीए भद्दासणं रयावेह । रयावित्ता कोहुंविअपुरिसे सद्दावेह, सद्दावित्ता एवं वयासी ॥ ६५ ॥

स्त्रिण्णामेव भो देवाणुप्पिया ! अहुंगमहानिमित्तसुत्तथधारए विविहसत्थकुसले सुविणलक्खणपाढए सद्दावेह । तए णं ते कोहुं-

‘भक्तिभी’ रचनाभिश्चित्रां ‘आभ्यन्तरिकां’ आस्थानशालान्तर्वर्तिनीं यवनिकां ‘कत्रात’ इति लोकप्रसिद्धां ‘आकर्षयति’ बन्धयति । आकर्षयित्वा नानामणिरत्नभक्तचित्रं, पुनः आस्तरकः प्रतीतस्तथा मृदुर्यो ‘मसूरक’ आस्तरण-
विशेषस्ताभ्यां, यद्वा ‘अस्तरजसा’ रजरहितेन ‘मृदुना’ च ‘मसूरकेण’ ‘गाढी’ इति जनप्रतीतेन अवस्तृतं, श्वेतवस्त्रेण
‘प्रत्यवस्तृतं’ उपर्याच्छादितं ‘सुमृदुकं’ अतिकोमलं अङ्गसुखस्पर्शं, अत एव ‘विशिष्टं’ शोभनं भद्रासनं त्रिश-
लायाः क्षत्रियाण्याः निमित्तं रचयति । रचयित्वा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति । शब्दयित्वा तानेवमवादीत् ।

६६-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! कौटुम्बिकाः ! अष्टौ अङ्गानि यत्र, एवंविधं यन्महानिमित्तं’ निमित्तशास्त्रं-
भाव्यर्थसूचकाङ्गस्फुरणादिफलप्रदर्शको ग्रन्थः, तस्य धारकान् विविधशास्त्रकुशलान् स्वमलक्षणपाठकान्
शब्दयत । तत्राष्टौ अङ्गानि निमित्तस्येमानि-

“अङ्गं स्वप्नं स्वरं चैव, भौमं व्यञ्जनलक्षणे । औत्पातमन्तैरिक्षं चा-ष्टाङ्गनिमित्तमुच्यते ॥ १ ॥”

‘अङ्ग’मिति श्रूनेत्रस्कन्धादिदेहावयवस्फुरणानुसारेण भाविशुभाशुभफलनिर्णयोऽङ्गविद्या, तत्र पुंसां दक्षिणाङ्गे
स्त्रीणां च वामाङ्गे स्फुरणं शुभं १, स्वप्नेन शुभाशुभफलविचारः स्वप्नविद्या २, पशुपक्ष्यादेः स्वरपरिज्ञानं स्वर-

विद्यपुरिता सिद्धयेणं रसा एवं बुत्ता समाणा हृदुतुट्ट जाव पडिसुणंति ॥ ६६ ॥

पडिसुणित्ता सिद्धयस्स खत्तियस्स अत्तिआओ पडिनिकखमंति । पडिनिकखमित्ता कुंड[पुर]गामं नगरं मल्लंमज्जेणं जेणेव सुविणलक्खणपाठमाणं वेधाइं, तेणेव उवागच्छंति । उवागच्छित्ता सुविणलक्खणपाठए सहाविति ॥ ६७ ॥

विद्या ३, भूकम्पादिना शुभाशुभज्ञानं भौमविद्या ४, मपतिलकादिना शुभाशुभविज्ञानं व्यञ्जनविद्या ५, करचरणरेवादिकैः शुभाशुभविचारो लक्षणविद्या ६, विद्युदुल्कापातादिना शुभाशुभज्ञानं औत्पातं,

यथा—“वाताय कपिला विद्युत्, आतपायातिलोहिनी । पीता वर्षाय विज्ञेया, दुर्भिक्षाय सिता भवेत् ॥ १ ॥”

तथा—“उल्कापाते प्रजापीडा, निर्वाते भूपतिक्षयः । अनावृष्टिश्च दिग्दाहे, दुर्भिक्षं पांशुवर्षणे ॥ १ ॥” ७,

आकाशे गुरुशुक्रादिग्रहाणामुदयास्तादिना कृतं शुभाशुभज्ञानमान्तरिक्षं ८ । इत्येवमष्टविधं निमित्तम् ।

यथा—“जीवितं मरणं चैव, सुखं दुःखं तथैव च । गमनौगमने लौभो-दर्लाभो निमित्तमष्टाङ्गम् ॥ १ ॥” (आर्यो)

ततस्ते कौटुम्बिकपुराः सिद्धार्थेन राज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टास्तुष्टाः यावत् हर्षपूर्णहृदया करतलाभ्यां अञ्जलिं कृत्वा याचदाज्ञां ‘प्रतिशृण्वन्ति’ स्वीकुर्वन्ति ।

६७-प्रतिश्रुत्य सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्थान्तिकात्प्रतिनिष्कामन्ति । प्रतिनिष्कम्य क्षत्रियकुण्डग्रामनगरस्य मध्यमध्येन भूत्वा यत्रैव स्वमलक्षणपाठकानां गृहाणि सन्ति, तत्रैवोपागच्छन्ति । उपागल्य स्वमलक्षणपाठकान् शब्दयन्ति ।

तए णं ते सुविणलखणपाढया सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स कोडुंबिअपुरिसेहिं सद्दविआ समाणा दडुटुड जाव ह्यहियया ण्हाया कय-
चलिकम्मा कयकोडअमंगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवराइं परिहिआ, अप्पमहग्घाभरणालंक्रियसरीरा, सिद्धत्थय-
हरिआलिआकयमंगलमुद्धाना, सएहिं सएहिं गेहेहिंतो निगच्छंति । निगच्छित्ता खत्तियकुंडगामं नगरं मज्झमज्जेणं जेणेव सिद्ध-
त्थस्स रण्णो भवणवरवडिसगपडिदुवारे, तेणेव उवागच्छंति । उवागच्छित्ता भवणवरवडिसगपडिदुवारे एगयओ मिलंति । मिलित्ता

६८-ततस्ते स्वमलक्षणपाठकाः सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दिताः सन्तो हृद्यस्तुष्टा यावत्
हर्षपूर्णहृदयाः खाताः, तथा कृतं गृहदेवानां 'बलिकर्म' पूजा यैः, पुनः कृतानि 'कौतुकानि' मषीतिलकादीनि
'मङ्गलानि' दधिदूर्वाक्षतादीनि, तान्येव दुःखमादिविनाशनाय प्रायश्चित्तानि यैस्ते तथा, पुनः 'शुद्धानि'
निर्मलानि 'प्रावेश्यानि' राजसभाप्रवेशोचितानि 'माङ्गल्यानि' मङ्गलसूचकानि, अतः प्रवराणि वखाणि परि-
हितानि यैः, तथा ये 'अल्पैः' स्तोकैः 'महार्थैः' बहुमूल्यैश्चाभरणैरलङ्कृतशरीराः, पुनः 'सिद्धार्थकाः' श्वेतसर्षपाः
'हरितालिका' दूर्वा, एतदुभयं कृतं मूर्धनि मङ्गलार्थं यैस्ते तथा, एवंविधासन्तः स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो गेहेभ्यो
निर्गच्छन्ति । निर्गत्य क्षत्रियकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन भूत्वा यत्रैव सिद्धार्थस्य राज्ञो भवनवरेषु अवतंसक
इव यः स तथा, तस्य भवनवरावतंसकस्य 'प्रतिद्वारं' द्वारसामीप्यं, तत्रैवोपागच्छन्ति । उपागत्य भवनवरावतं-
सकप्रतिद्वारे सर्वेऽप्येकत्र मिलन्ति । मिलित्वा सर्वसम्मतेकं पुरस्कृत्यान्धे तदनुयायिनो भवन्ति ।

यतः--"सर्वेऽपि यत्र नेतारः, सर्वे पण्डितमानिनः । सर्वे महत्स्वमिच्छन्ति, तद्बुन्दमवसीदति ॥१॥" दृष्टान्तश्चात्र-

जेणेव याहिरिआ उचट्टाणसाला, जेणेव सिद्धत्थे खसिप, तेणेव उवागच्छंति । उवागच्छिता कस्यलपरिग्गहियं जाव अंजलिं कहु
सिद्धर्थं सत्तियं जयणं विजएणं चट्ठाविति ॥ ६८ ॥

काचित्सुभटपञ्चशती परस्परमसम्बद्धा सेवार्थं कस्यचिद्राशोऽन्तिके गता, राज्ञा चामाल्यगिरा परीक्षार्थमेका
शय्या प्रेषिता, ते च सर्वेऽपि अहमिन्द्रा लघुबुद्धव्यवहारहीनाः अन्योऽन्यं विवदमानाः 'सर्वैरप्येषा व्यापार्या'
इति बुद्ध्या तां मध्ये मुक्त्वा तदभिमुखपादाः शयितवन्तः । प्रातश्च प्रच्छन्ननियुक्तैर्नरैर्यथावद्व्यतिकरे
निवेदिते 'कथमेते स्थितिरहिताः परस्परमसम्बद्धा युद्धादिकं विधास्यन्ती'ति निर्भर्त्स्य निष्कासिता इति ।
अतस्ते स्वप्रपाठका एकं पुरस्कृत्य यत्रैव वाह्या उपस्थानशाला, यत्रैव सिद्धार्थः क्षत्रियस्तत्रैवोपागच्छन्ति ।
उपागल्य करतलाभ्यां यावदञ्जलिं कृत्वा सिद्धार्थं क्षत्रियं—

“दीर्घायुर्भव वृत्तवान् भव सदा श्रीमान् यशस्वी भव, प्रज्ञावान् भव भूरिसत्त्वकरुणादानैकशौण्डो भव ।
भोगाल्यो भव भाग्यवान्भव महासौभाग्यशाली भव, प्रौढश्रीर्भव कीर्त्तिमान्भव सदा विश्वोपजीव्यो भव ॥१॥”

पुनः सिद्धार्थनृपं पार्श्वजिनसन्तानीयोपासकं मत्वा—

“xदशावतारो वः पायात्, कमनीयाञ्जनद्युतिः । किं दीपो ? नहि श्रीपः ?, किन्तु वामाङ्गजो जिनः ॥ २ ॥”

x दशावतारः कमनीयाञ्जनद्युतिश्च यः कश्चिद्वर्त्तते स 'वः' युष्मान् 'पायात्' रक्षतु । एतादृशः किं दीपः ?, तस्य 'दशायां' वृत्तिकार्या-
मयतारत्वात् 'कमनीया' मनोशा मयूरव्यंसकादिना मध्यमपवलोपेऽङ्गनोत्पादिका एव 'द्युतिः' छविरस्येत्यञ्जनद्युतित्वाच्च, नहि, तस्य

“कल्याणमस्तु शिवमस्तु धनागमोऽस्तु, दीर्घायुस्तु सुतजन्मसमृद्धिरस्तु ।
वैरिक्षयोऽस्तु नरनाथ ! सदा जयोऽस्तु, शुष्मत्कुले च सततं मुनिभक्तिरस्तु ॥ ३ ॥”
इत्याद्याशीर्वादपुरस्सरं जयेन विजयेन च वर्द्धीपयन्ति ।

इति श्रीपर्युषणकल्पावचूर्णन्तर्वाच्यादिविधिव्याख्यामुपजीव्य प्रवचनप्रभावक-श्रीखरतरगच्छाम्भोजविकासैनैकभानु-क्रियोद्धारक-
श्रीमन्मोहनमुनीश्वरवितेयान्तेवास्थनुयोगाचार्य-श्रीमत्केशशुनिजी-गणिवरसंगृहीतायां कल्पार्थबोधिनीनामपर्युषणा-
कल्पव्याख्यायां “गर्भस्य-श्रीवर्द्धमानरूपस्य हरणं-त्रिशलाकुक्षौ संक्रामणं” इति कल्पदीपिकादिवचन-

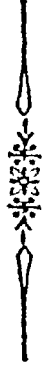
प्रामाण्याद्देवानन्दाकुक्षितस्त्रिशलाकुक्षिगर्भीधानतया सङ्क्रामणरूपगर्भीपहारनामद्वितीयकल्याणक-
निबन्धबन्धुरं तृतीयं व्याख्यानं समाप्तम् ।

अं० १७३-०-२ मूलं, ३७९-१-४ वृत्तिः, ३-२-० टि०, सर्वांगेण ३५५-३-६ । व्याख्यानत्रयस्य २२१७-१-७ ।

प्रकाशकत्वमात्रत्वापरेषां रक्षणेऽक्षमत्वाच्च । तर्हि किं श्रिया पातीति ‘श्रीपः’ विष्णुः?, तस्य कच्छमच्छादिदशावताराणां जनप्रतीतत्वात्
कृष्णवर्णत्वेन कमनीयाञ्जनद्युतित्वाच्च, नहि, तस्यापि कर्मशशुभ्यो रक्षितुमशक्यत्वात्सोऽपि न । किन्तु सम्यक्त्वप्रसितो मरुभूत्याद्या
दशासङ्ख्याका ‘अवतारा’ भवा यस्य, तथा कृष्णपर्यायत्वात्नीलस्य ‘कमनीयाञ्जनद्युतिः’ नीलोत्पलच्छविर्वामाङ्गजो जिनो वः पायात् ।

अथ चतुर्थं व्याख्यानम् ।

तदप्यं ते मुदिणलः स्वप्नपाठगा सिद्धयेणं रण्णा वंदिअपुइअसकारिअसम्माणिआ समाणा पत्तेअं २ पुबन्नत्थेसु महासणेसु निसीयंति ६९
 तदप्यं सिद्धये पत्तिण तिसलं खत्तियाणी जवणिअंतरियं ठावेइ । ठा० पुप्फफलपडिपुण्हत्थे परेणं विणपणं ते सु० पाठणं एवं चयासी ७०
 एवं पलु वेद्याणुपिया । अज्ज तिसलाखत्तियाणी तंलि तारिसगंसि जाव सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी इमे प्याख्खे
 उराले चउइस मणसुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा ॥ ७१ ॥ तं जहा-‘गयवसह०’ गाहा ॥ ७२ ॥

६९-ततस्ते स्वप्नलक्षणपाठकाः सिद्धार्थेन राज्ञा वन्दिताः-सद्गुणोत्कीर्त्तनेन, पूजिताः-पुष्पाद्यैः, सत्कारिताः-
 फलवन्नाद्यैः, सम्मानिताः-अभ्युत्थानाद्यैः, एवंविधाः सन्तः प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति ।
 ७०-ततः सिद्धार्थः क्षत्रियस्त्रिशलां क्षत्रियाणीं यवनिकान्तरितां स्थापयति । स्थापयित्वा स्वयं पुष्पैः प्रतीतैः
 फलैर्नालिकेरादिकैः प्रतिपूर्णीं हस्तौ यस्य स तथा, यतः-

“रिक्तपाणिर्न पश्येद्य, राजानं दैवतं गुरुं । निमित्तज्ञं च वैद्यं च, फलेन फलमादिशेत् ॥ १ ॥”

अतः पुष्पफलप्रतिपूर्णाहस्तः सन् ‘परेण’ उत्कृष्टेन विनयेन तान् स्वप्नलक्षणपाठकान्प्रत्येवमवादीत् ।

७१-७२ एवं खलु-देवानुमियाः ! अद्य त्रिशलाक्षत्रियाणी तस्मिंस्तादृशके शयनीये यावत्सुसजागरा अल्प-
 निद्रां कुर्वती इमानेतद्गुणानुदारांश्चतुर्दशमहास्वप्नान् हृद्वा प्रतिबुद्धा । तद्यथा-‘गयवसहे’ति गाथा व्याख्येयाऽत्र ।

तं एषसि चउइसण्हं महासुमिणाणं देवाणुप्पिया ! उरालाणं के मन्ने कल्लणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ? ॥ ७३ ॥

तए णं ते सुविणलक्खणपाढगा सिद्धत्थस्स खत्तियस्स अत्तिए एअमहुं सोच्चा निसम्म हइउट्ट जाव हयहियया ते सुमिणे ओगिणहंति । ओगिण्हत्ता ईहं अणुपविसंति । अणुपविसित्ता अन्नमन्नेणं सद्धिं संचालेति । संचालित्ता तेसिं सुमिणाणं लद्धडा गहिअट्टा पुच्छिअट्टा विणिच्छियट्टा अभिगयट्टा सिद्धत्थस्स रणणे पुरओ सुमिणसत्थाइं उच्चारेमाणा उच्चारेमाणा सिद्धत्थं खत्तियं एवं वयासी ॥ ७४ ॥

७३-तदेषां चतुर्दशानां महास्वामानां देवानुप्रियाः! उदारानां कःकल्याणः फलवृत्तिविशेषो भविष्यतीति मन्ये ।

७४-ततस्ते स्वमलक्षणपाठकाः सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्यान्तिके एनमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टास्तुष्टाः, यावन्मेघ-
धाराहतकदम्बपुष्पवद्विकसितहृदयास्तान् स्वमान् 'अवगृह्णन्ति' अवधारयन्ति । अवगृह्य 'ईहां' अर्थविचारणां
अनुप्रविशन्ति । अनुप्रविश्य अन्योऽन्येन सार्द्धं 'सञ्चालयन्ति' पर्यालोचयन्ति । सञ्चाल्य तेषां स्वमानां लब्धार्थाः
स्वबुद्धितः, गृहीतार्थाः पराभिप्रायग्रहणतः, पृष्टार्थाः संशये सति परस्परतः, अत एव विनिश्चितार्थाः, अभिगता-
र्थाः-ज्ञाननिश्चितार्थाः सन्तः सिद्धार्थस्य राज्ञः पुरतः स्वमशास्त्राणि उच्चारयन्तः २ सिद्धार्थं क्षत्रियमेवमवादिषुः—

अनु०—“अनुभूतः श्रुतो हृष्टः, प्रकृतेश्च विकारजः । स्वभावतः समुद्भूत-श्चिन्तासन्ततिसम्भवः ॥ १ ॥”

“देवताद्युपदेशोत्थो, धर्मकर्मप्रभावजः । पापोद्रेकसमुत्थश्च, स्वप्नः स्यान्नवधानृणाम् ॥ २ ॥” युग्मम् ।

“प्रकारैरादिमैः षड्भि-रशुभश्च शुभोऽपि वा । दृष्टो निरर्थकः स्वप्नः, सत्यस्तु त्रिभिरुत्तरैः ॥ ३ ॥”

“रात्रेश्चतुर्षु यामेषु, दृष्टः स्वप्नः फलप्रदः । मासैर्द्वादशभिः षड्भि-स्त्रिभिरेकेन च क्रमात् ॥ ४ ॥”

“निशाऽन्त्यवटिकायुग्मे, दशाहात्फलति ध्रुवम् । दृष्टः सूर्योदये स्वप्नः, सद्यः फलति निश्चितम् ॥ ५ ॥”
 “मालास्वप्नोऽहि दृष्टश्च, तथाऽऽधिव्याधिसम्भवः । मलमूत्रादिपीडोत्थः, स्वप्नः सर्वो निरर्थकः ॥ ६ ॥”
 “सुस्वप्नं प्रेक्ष्य न स्वप्न्यं, कथ्यमहि च सद्गुरोः । दुःस्वप्नं पुनरालोक्य, कार्यः प्रोक्तविपर्ययः ॥ ७ ॥”
 “समधातोः प्रशान्तस्य, धार्मिकस्यातिनीरुजः । स्यातां पुंसो जिताक्षस्य, स्वप्नौ सत्यौ शुभाशुभौ ॥८॥”
 आर्णा-“पूर्वमनिष्टं दृष्ट्वा, स्वप्नं यः प्रेक्षते शुभं पश्चात् । स तु फलदस्तस्य भवेद्, द्रष्टव्यं तद्दृष्टिद्वेषि ॥ ९ ॥” +

+ “स्वप्ने मानव-मृगपति-तुरङ्ग-मातङ्ग-वृषभ-सिंहीभिः । युक्तं रथमारूढो, यो गच्छति भूपतिः स भवेत् ॥ १ ॥ अपहारो ह्य-
 गारण-याना-सन-सदन-निवसनादीनां । नृपशङ्का-शोककरो, वन्धुविरोधा-र्थहानिकरः ॥ २ ॥ यः स्वर्गचन्द्रमसो, विभ्यं ग्रसते सम्-
 ग्रमपि पुराः । कलयति दीनोऽपि महीं, ससुवर्णां सार्णवां नियतम् ॥३॥ हरणं प्रहरण-भूषण-मणि-मौक्तिक-कनक-रूप्य-कुप्यानां ।
 धनमानम्लानिकरं, दारुणमरणावहं बहुशः ॥ ४ ॥ आरूढः शुभ्रमिभं, नदीतटे शालिभोजनं कुरुते । शुद्धके भूमिमखिलां, स
 जातिहीनोऽपि धर्मघनः ॥ ५ ॥ निजभार्याया हरणे, वसुनाशः परिभवे च सङ्केशः । गोत्रस्त्रीणां तु नृणां, जायेते वन्धुवधवन्धौ
 ॥ ६ ॥ शुभ्रेण दक्षिणस्यां, यः फणिना दश्यते निजशुजायां । आसादयति सहस्रं, कनकस्य स पञ्चरात्रेण ॥ ७ ॥ जायेत यस्य
 हरणं, निजशयनो-पानर्हा पुनः स्वप्ने । तस्य त्रियते दयिता, निविडा स्वशरीरपीडा च ॥ ८ ॥ यो मानुषस्य मस्तक-चरण-शुजानां
 च भक्षणं कुन्ते । राज्यं कनकसहस्रं, तदर्धमाभोत्यसौ क्रमशः ॥ ९ ॥ द्वारपरिघस्य शयन-प्रेङ्खोलन-पादुका-निकेतानाम् । भङ्ग-
 नमपि यः पश्यति, तस्यापि कलत्रनाशः स्यात् ॥ १० ॥ कमलाकर-रत्नाकर-जलसम्पूर्णाऽऽपगाः सुहृन्मरणम् । यः पश्यति लभ-

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
न्या० ४
॥ ६० ॥

तेऽस्मा-वनिमित्तं वित्तमतिविपुलम् ॥ ११ ॥ अतितप्तं पानीयं, सगोमयं गङ्गुलमौषधेन युतम् । यः पिबति सोऽपि नियतं, त्रिय-
तेऽतीसाररोगेण ॥ १२ ॥ देवस्य प्रतिमाया, यात्रास्नपनोपहारपूजादीन् । यो विदधाति स्वप्ने, तस्य भवेत्सर्वतो वृद्धिः ॥ १३ ॥
स्वप्ने हृदयसरस्यां, यस्य प्रादुर्भवन्ति पद्मानि । कुष्ठविनष्टशरीरो, यमवसतिं याति स त्वरितम् ॥ १४ ॥ आज्यं प्राज्यं स्वप्ने, यो
विन्दति वीक्षते यंशस्तस्य । तस्याभ्यवहरणं वा, क्षीरान्नैव सह शस्तम् × ॥ १५ ॥ हसने शोचनमचिरात्, प्रवर्तते नर्तने च वधवन्धौ ।
पठने कलहश्च नृणा-मेतत्प्राज्ञेन विशेषम् ॥ १६ ॥ कृष्णं कृत्स्नमशस्तं, सुक्त्वा गो-वाजिराज-गजदेवान् । सकलं शुक्लं च शुभं,
त्यक्त्वा कर्पासलवणादीन् ॥ १७ ॥ दृष्टाः स्वप्ना ये स्वं, प्रति तेऽत्र शुभाशुभा नृणां स्वस्य । ये प्रत्यपरं तस्य, ज्ञेयास्ते स्वस्य नो
किञ्चित् ॥ १८ ॥ दुःस्वप्ने देवगुरुच्च, पूजयति करोति शक्तितश्च तपः । सततं धर्मरतानां, दुःस्वप्नो भवति सुखमः ॥ १९ ॥”

× तथा सिद्धान्तेऽपि-“+ इत्थी वा पुरिसो वा, सुविण्ते एगं महंतं खीरकुम्भं वा दहिकुम्भं वा घयकुम्भं वा मधुकुम्भं वा पासमाणे पासेद्, उष्पाडेमाणे
उष्पाडेद्, उष्पाडिमिति अप्पाणं मन्त्रद्, तत्क्षणमेव बुज्जद्, तेणैव भवग्गहणेणं सज्जद्, जाव अंतं करेद् । इत्थी वा पुरिसो वा, सुमिण्ते एगं महंतं हिर-
ण्णरासिं वा रयणरासिं वा सुवण्णरासिं वा वयररासिं वा पासमाणे पासेद्, दुरुहमाणे दुरुहद्, दुरुहमिति अप्पाणं मन्त्रद्, तत्क्षणमेव बुज्जद्, तेणैव भवग्गहणेणं
जाव अंतं करेद्” एवमेव “× अयररासिं तउअरासिं रययररासिं तीसगरासिं”ति सूत्राणि वाच्यानि, नवरं “* दुब्बेणं भवग्गहणेणं” इति वाच्यम् ।

+ स्त्री वा पुरुषो वा, स्वप्नान्तरेकं महान्तं क्षीरकुम्भं वा दधिकुम्भं वा घृतकुम्भं वा मधुकुम्भं वा पश्यन्पश्यति, उष्पाटितमित्यात्मानं मन्यते,
तत्क्षणमेव बुध्यते, तेनैव भवग्रहणेन सिद्ध्यति यावदन्तं करोति । स्त्री वा पुरुषो वा, स्वप्नान्तरेकं महान्तं हिरण्यराशिं वा रत्नराशिं वा सुवर्णराशिं वा वज्रराशिं वा पश्यन्पश्यति,
आरुहचारोहति, आरूढमित्यात्मानं मन्यते, तत्क्षणमेव बुध्यते, तेनैव भवग्रहणेन यावदन्तं करोति । × अयोराशिं त्रपुराशिं रजतराशिं-ताम्रराशिं शीशकराशिमिति ।
* द्वितीयेन भवग्रहणेनेति ।

स्वप्नपाठकैः
स्वप्नशास्त्र-
कथनं
सिद्धार्थोत्रे

॥ ६० ॥

एवं गद्यु देवानुप्रिया ! अहं सुमिणसत्ये वायालीसं सुमिणा, तीसं महासुमिणा, वायसरि सव्वसुमिणा दिट्ठा । तत्थ णं देवानु-
प्रिया ! अरुंतमायरो वा चक्रवट्टिमायरो वा, अरुंतंसि [ग्रं० ४००] वा चक्रहरसि वा गब्भं वक्कममाणंसि एएसि तीसाए महासुमि-
णाणं इमे नउहस महासुमिणे पालित्ता णं पडिबुज्झंति ॥ ७५ ॥ तं जहा-‘गयवसह’ गाहा ॥ ७६ ॥

वासुदेवमायरो वा वासुदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसि चउइसण्हं महासुमिणाणं अन्नथरे सत्त महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति ७७
वलदेवमायरो वा वलदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसि चउइसण्हं महासुमिणाणं अन्नथरे चत्तारि महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति ७८
गंउल्लियमायरो वा मंडलियंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसि चउइसण्हं महासुमिणाणं अन्नथरं एगं महासुमिणं पासित्ता णं पडिबुज्झंति ७९

७५-७६-एवं खलु देवानुप्रिय-राजन् ! अस्माकं स्वप्नशास्त्रे द्विचत्वारिंशत्स्वप्नाः-सामान्यफलप्रदाः, त्रिंश-
न्महास्वप्नाः-उत्तमफलप्रदाः, द्वाससतिः सर्वे स्वप्ना दृष्टाः-कथिताः सन्ति । तत्र देवानुप्रिय ! अहंन्मातरो
वा चक्रवर्तिमातरो वा, ‘अहंति’ तीर्थङ्करे वा चक्रधरे वा गर्भं ‘व्युत्क्रामति’ प्रविशति सति एतेषां त्रिंशतो
महास्वप्नानां मध्याद् इमांश्चतुर्दशमहास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्ध्यन्ते । तद्यथा-“गयवसह” इति गाथा व्याख्येया ।

७७-वासुदेवमातरो वा वासुदेवे गर्भं व्युत्क्रामति सति एतेषां चतुर्दशानां महास्वप्नानां मध्यादन्यतरा-
न्सप्तमशास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्ध्यन्ते ।

७८-वलदेवमातरो वा वलदेवे गर्भं व्युत्क्रामति सत्येतेषां चतुर्दशानां महास्वप्नानां मध्यादन्यतरांश्चतुरो
महास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्ध्यन्ते ।

७९-माण्डलिको-देशाधिपस्तस्य मातरो वा माण्डलिके गर्भं व्युत्क्रामति सत्येतेषां चतुर्दशानां महा-

इमे अ णं देवानुष्पिया ! तिसलाए खत्तिआणीए चउइस महासुमिणा दिट्ठा, तं उराला णं देवानुष्पिया ! तिसलाए खत्तिआणीए सुमिणा दिट्ठा । तं जहा-अथलाभो देवानुष्पिया !, भोग-
लामो०, पुत्ताभो०, सुवखलाभो०, रज्जलाभो देवानुष्पिया !, एवं खलु देवानुष्पिया ! तिसला खत्तिआणी नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं,
अद्धट्टमाणं रांदिआणं विइक्कताणं, तुम्हं कुलकेउं कुलदीवं कुलपध्वयं कुलवडिसणं कुलतिलयं कुलकित्तिकरं कुलविच्चिकरं कुलदिणयरं
कुलाहारं कुलनंदिकरं कुलजसकरं कुलपायवं कुलतंतुसंताणविवद्धणकरं सुकुमालपाणिपायं अहीणपडिपुण्णाणं चिंदियसरीरं लक्खण-

स्वप्नानां मध्यादन्यतरमेकं महास्वप्नं दृष्ट्वा प्रतिबुद्ध्यन्ते ।

८०-इमै च देवानुप्रिय ! त्रिशालया क्षत्रियाण्या चतुर्दश महास्वप्ना दृष्ट्याः, तदुदाराः देवानुप्रिय ! त्रिशा-
लया क्षत्रियाण्या स्वप्ना दृष्ट्याः, यावन्माल्लयकारका देवानुप्रिय ! त्रिशालया क्षत्रियाण्या स्वप्ना दृष्ट्याः । अतो
वक्ष्यमाणं फलं भविष्यति, तद्यथा-अर्थलाभो देवानुप्रिय !, भोगलाभो०, पुत्रलाभो०, सौख्यलाभो०,
राज्यलाभो०, एवं खलु देवानुप्रिय ! त्रिशाला क्षत्रियाणी, आर्पत्वात्सप्तम्यर्थे पष्ठी, नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु
'अर्द्धाष्टमेषु' सार्द्धसप्तसु रात्रिन्दिवेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु, युष्माकं कुले केतुसमानं, कुले दीपसमानं, कुले
पर्वतसमानं, कुले अवतंसकसमानं-सुकुटतुल्यं, कुलस्य तिलकसमं, कुलस्य कीर्त्तिकारकं, कुलस्य 'वृत्तिः'
निर्वाहस्तस्य कारकं, कुले 'दिनकरसमं' सूर्यतुल्यं, कुलस्याधारं, कुलस्य नन्दिः-वृद्धिस्तास्याः करं, कुलस्य यश-
स्कारकं, कुले पादपसमानं, कुले तन्तुरिवालम्बनभूतो यः स कुलतन्तुः, एवंविधस्य 'सन्तानस्य' पुत्रादिपरि-
वारस्य विवर्द्धनकारकं, सुकुमालपाणिपादं अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरं लक्षणव्यञ्जनानां गुणैरुपपेतं मानो-

वंशगुणोत्थेयं माणुस्माणपमाणपट्टिपुण्णसुजायसंघंसुंदरं ससिसोमाकारं कंतं पियदंसणं सुरूवं दारयं पयाहिसि ॥ ८० ॥

से सि त्र णं दारए उम्मुक्कवालभावे विन्नायपरिणयमित्ते जुधणगमणुपत्ते सुरे वीरे विकंतै, विच्छिन्नविपुलवलवाहणे चाउरंतचक्क-
यटीरत्तयई राया भविस्सद, जिणे वा तेलुक्कनायगे धम्मवर-चाउरंत-चक्कवट्ठी ॥ ८१ ॥

तं उराला णं देवाणुणिया ! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा, जाव आरुग्ग-तुट्ठि-दीह्वाऊ-कह्माण-मंगल्ल-कारगा णं देवाणु-
न्मानप्रमाणैः प्राग्ब्याख्यातैः प्रतिपूर्णानि सुजातानि च सर्वाङ्गानि यत्र, एवंविधं सुन्दरं अङ्गं यस्य, तथा
शशिवत्सौभ्याकारं 'कान्तं' बह्वभं प्रियदर्शनं सुरूपं 'दारकं' पुत्रं प्रजनिष्यति ।

८१-सोऽपि च दारक उन्मुक्तवालभावो विज्ञातपरिणतमात्रः-परिणतमात्र एव परिपक्वविज्ञानो, यौवन-
मनुप्राप्तः सन् दानादिषु शूरः सङ्ग्रामादिषु वीरः विक्रान्तश्च-परमण्डलाक्रमणसमर्थः, तथा विस्तीर्णविपुल-
यलवाहनश्चातुरन्तचक्रवर्ती राज्यपती राजा भविष्यति, जिनो वा त्रैलोक्यनायको धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती
भविष्यति । तत्र जिनत्वे चतुर्दशानामपि स्वप्नानां पृथक् पृथक् फलमिदं—

“गजेन विश्वशौण्डीरो, धर्मधुर्यो वृषेण तु । सिंहेन निर्भयशूरः, श्रिया विश्वश्रियाऽन्वितः ॥ १ ॥”

“स्रजा मूर्ध्नीपरि स्याता, शशिना नयनामृतम् । सूर्येण तमसां हर्त्ता, कुलोत्तंसो ध्वजेन तु ॥ २ ॥”

“कुम्भेन गुणसम्पूर्णा, सरसा विश्वतापहृत् । वार्धिना गुरुगम्भीरो, विमानेनामरश्रियः ॥ ३ ॥”

“महावीर्यो रत्नपुजेन, दीप्तो निर्धूमवह्निना । एभिः स्वमैर्जिनः पुत्रो, भावी ते भूप ! इहशः ॥ ४ ॥”

८२-तस्माद्द्वाराः हे देवानुप्रिय ! त्रिशलया क्षत्रियाण्या स्वप्ना दृष्टाः, यावदारोग्यतुष्टिदीर्घायुःकल्याण-

प्पिया ! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा ॥ ८२ ॥

तए णं सिद्धत्थे राया तेसि सुमिणलक्खणपाढगाणं अंतिए एयमहुं सोच्चा निसम्म द्ढे तुहे चित्तमाणंदित्ते पीयसणे परमसोमण-
स्सिए हरिसवस-विसप्पमाणहिअए करयल० जाव ते सुमिणलक्खणपाढगे एवं वयासी ॥ ८३ ॥

एवमेयं देवानुष्पिया ! तहमेयं देवानुष्पिया ! अविहमेयं देवा० ! इच्छियमेयं देवा० ! पडिच्छियमेयं देवा० ! इच्छियपडिच्छियमेयं
देवा० !, सच्चे णं एसमडे, से जहेयं तुभे वयह ति कहु ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ । पडिच्छिता ते सुमिणलक्खणपाढए विउलेणं असणेणं
पुण्फवत्थंगंधमछालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ । सक्कारित्ता सम्माणित्ता विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलइ । दलइत्ता पडिविसज्जेइ ॥ ८४ ॥

माङ्गल्यकारकाः हे देवानुप्रिय ! त्रिशलया क्षत्रियाण्या स्वप्ना हृष्टाः ।

८३-ततः सिद्धार्थो राजा तेषां स्वप्नलक्षणपाठकानामन्तिके एनमर्थं श्रुत्वा निशम्य च हृष्टस्तुष्टश्चित्ते आन-
न्दितः प्रीतमनाः परमसौमनस्यितः हर्षवशेन विसर्पद् हृदयः करतलाभ्यां यावदञ्जलिं कृत्वा तान् स्वप्न-
लक्षणपाठकान् एवमवादीत् ।

८४-एवमेतद्देवानुप्रियाः ! हे पाठकाः ! तथैवैतद्देवानुप्रियाः ! अविथं-यथास्थितमेतद्देवानुप्रियाः ! इच्छि-
तमेतद्देवानुप्रियाः ! 'प्रतीच्छितं' युष्मन्मुखात्पतदेव गृहीतमेतद्देवानुप्रियाः ! 'इच्छितप्रतीच्छितं' पुनः पुनर्वा-
ञ्छितमेतद्देवानुप्रियाः !, सत्य एषोऽर्थः 'यथा' येन प्रकारेणमं अर्थं यूयं वदथ, इति कृत्वा तान्स्वप्नान् सम्यक्
प्रतीच्छति । प्रतीच्छ्य तान्स्वप्नलक्षणपाठकान् विपुलेन अशनेन शाल्यादिना तथा 'पुष्पैः' अग्रथितैर्जाल्यादि-
कुसुमैः, वल्लैः प्रतीतैः, 'गन्धैः' वासचूर्णैः 'माल्यैः' ग्रथितकुसुमैः अलङ्कारैश्च सत्कारयति, सन्मानयति च

तए गं से निरुत्थे खन्निए सीद्दासणाओ अब्भुट्टेइ । अब्भुट्टिता जेणेव तिसला खत्तियाणी जवणिअंतरिया, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छिता तिसलं रत्तियाणि एवं वयासी ॥ ८५ ॥

एवं खलु देवाणुणिए ! सुमिणसरथंसि वायालीसं सुमिणा, तीसं महासुमिणा, जाव एगं महासुमिणं पासित्ता णं पडियुज्झंसि ॥ ८६ ॥ इमे अणं तुमे देवाणुणिए ! चउइस महासुमिणा दिट्ठा, तं उराला णं तुमे० जाव जिणे वा तेलुक्कनायणे धम्मवरचाउरंतचक्कवट्ठी ॥ ८७ ॥ तए गं सा तिमला रत्तियाणी एवमट्ठं सोचा निसम्म द्ढट्ठ-तुट्ठ जाव हयहिअया करयल जाव ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ ॥ ८८ ॥

तथाविधिनयचयनादिप्रतिपत्त्या । सत्कार्यं सन्मान्य च विपुलं 'जीविकाहं' आजन्मनिर्वाहोचितं प्रीतिदानं ददाति । पत्न्या च प्रतिविसर्जयति ।

८५-ततः स सिद्धार्थः क्षत्रियः सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति । अभ्युत्थाय यत्रैव त्रिशला क्षत्रियाणी यवनिकान्तरिताऽस्ति, तत्रैवोपागच्छति । उपागल्य त्रिशलां क्षत्रियाणीं एवमवादीत् ।

८६-एवं खलु देवानुप्रिये ! देवि ! स्वप्नशान्त्रे द्विचत्वारिंशत्सप्ताः सामान्यफलाः, त्रिंशन्महासप्ताः इत्यादितो यावदेकं महासप्तं दृष्ट्वा प्रतिबुद्ध्यन्ते इत्यन्तः सर्वोऽपि वृत्तान्तः कथितः ।

८७-इमे च त्वया देवानुप्रिये ! चतुर्दश महासप्ता दृष्ट्वा, तस्मादुदारास्त्वया देवानुप्रिये ! स्वप्ना दृष्ट्वा, यावज्जिनो वा त्रैलोक्यनायको धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती तव पुत्रो भविष्यति ।

८८-ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी एनमर्थं श्रुत्वा निशम्य च दृष्ट्वा तुष्टा यावन्मेघधाराहतकदम्बपुष्पवद्विकसितहृदया करतलाभ्यां यावद्भ्रूलिलं कृत्वा तान् स्वप्नान्सम्यक् प्रतीच्छति ।

पडिच्छत्ता सिद्धत्येणं रण्णा अब्भणुत्ताया समणी नाणामणिरयणभत्ति चित्ताओ भद्दासणाओ अब्भुट्टेइ । अब्भुट्टित्ता अतुरिअं अच-
वलं असंभंताए अविलंविआए रायहंससरिसीए गईए जेणेव सए भवणे, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छत्ता संयं भवणं अणुपविट्ठा ॥ ८९ ॥
जण्णभिइं च णं समणे भगवं महावीरे तंसि ना(रा)यकुलंसि साहरिए, तण्णभिइं च णं वहवे देसमणकुण्डधारिणो तिरियजंभगा
देवा सक्कवयेणं से जाइं इमाइं पुरापोराणाइं महानिहाणइं भवंति, तं जहा—पहीणसामिआइं पहीणसेउआइं पहीणगुत्तागाराइं, उच्छिन्न-

८९-प्रतीच्छ्य च सिद्धार्थेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाता सती नानामणिरलभक्तिचित्राङ्गद्रासनादभ्युत्तिष्ठति । अभ्यु-
त्थाय अत्वरितमचपलं च यथा स्यात्तथा असम्भ्रान्तया अविलम्बितया च राजहंससदृश्या गत्या गच्छन्ती
यत्रैव 'स्वकं' आत्मीयं भवनं, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य स्वकं भवनमनुप्रविष्टा ।

९०-'यत्प्रभृति' यद्दिनमारभ्य श्रमणो भगवान् महावीरस्तस्मिन् ज्ञात(राज)कुले 'संहतः' सातुर्गर्भनालेन
संयोज्य गर्भाधानतया स्थापितः 'तत्प्रभृति' तद्दिनमारभ्य बहवो 'वैश्रमणस्य' धनदस्य 'कुण्डधारिणः' आज्ञा-
धारिणः तिर्यग्लोकवासिनो जृम्भकजातीया देवाः शक्रवचनेन, शक्रेण वैश्रमण आदिष्टस्तेन च ते इति
भावः, 'से'ति अथशब्दार्थे, अथ यानि 'इमानि' वक्ष्यमाणस्वरूपाणि 'पुरा' प्राङ्निक्षिप्तत्वात् 'पुराणानि' चिर-
न्तनानि महानिधानानि भवन्ति, कीदृशानि ? तानीत्याह-तद्यथा-'प्रहीणाः' खल्पीभूताः स्वामिनो येषां, तानि
प्रहीणस्वामिकानि, एवं प्रहीणसेक्तुकानि, सेक्तारो हि उपरि धनक्षेधारस्तेऽपि स्वामिन एव भवन्ति, पुनर्येषां महा-
निधानस्वामिनां गोत्राणि आगाराणि च 'प्रहीणानि' खल्पीभूतानि, तथा 'उच्छिन्नाः' निस्सत्ताकीभूताः स्वामिनो

नामिन्नाहं उच्छिन्नस्योत्साहं उच्छिन्नगुत्तागाराहं, गामानरनगर-खेड-कव्यड-मंडव-दोणमुह-पट्टणा-सम-संवाह-सन्निवेशेषु सिंघाडणु
 वा तिण्णु वा चउत्तेषु वा चयरेषु वा चउम्मुहेषु वा महापदेषु वा गामद्वुणेषु वा नगरद्वुणेषु वा गामनिद्धमणेषु वा नगरनिद्धमणेषु
 वा ग्रामणेषु वा देवकुलेषु वा सभाषु वा पवाषु वा आरामेषु वा उज्जाणेषु वा वणेषु वा वणसंडेषु वा सुसाण-सुन्नागार-गिरिकंदर-

ग्रेयां, तानि उच्छिन्नस्वामिकानि, उच्छिन्नसेवकानि उच्छिन्नगोत्रागाराणि । अथ केषु स्थानेषु तानि वर्तन्ते ?
 इत्याह-ग्रामाः-करवन्तः, आकराः-लोहाद्युत्पत्तिभूमयः, नगराणि-कररहितानि, खेतानि-धूलिप्राकारोपेतानि,
 कर्वाटानि-पर्वतपरिवृतानि, मडम्बानि-सर्वतोऽर्धयोजनात्परतोऽवस्थितग्रामाणि, द्रोणमुखानि-जलस्थलोभय-
 पथयुक्तानि, पत्तनानि-जलस्थलपथयोरन्यतरेण युक्तानि, आश्रमाः-तापसस्थानादयः, सम्वाहाः-कृषीचलानां
 भ्रान्तरक्षणस्थानानि 'सला' इति लोकप्रसिद्धानि, सन्निवेशाः-सार्थकटकाद्युत्तरणस्थानानि, ततो द्वन्द्वः, तेषु, तथा शृङ्गाट-
 केषु-शृङ्गाटकः फलविशेषस्तवाकारत्रिकोणस्थानेषु वा, त्रिकेषु-सार्गत्रयमिलनस्थानेषु वा, चतुष्केषु-मार्गचतुष्क-
 मिलनस्थानेषु वा, चत्वरेषु-अनेकमार्गमिलनस्थानेषु वा चतुर्मुखेषु-चतुर्द्वारेषु देवकुलादिषु वा, महापथेषु-
 राजमार्गेषु वा, ग्रामस्थानेषु-ग्रामाणामुद्वसितभूमिषु वा, एवं उद्वसितनगरस्थानेषु वा, तथा ग्रामस्य निर्धमनेषु-
 जलनिर्गमेषु "साल" इति प्रसिद्धेषु वा, एवं नगरनिर्धमनेषु वा, आपणेषु-हृदेषु वा, देवकुलेषु-यक्षशिवाद्यायतनेषु
 वा, सभाषु-जनोपवेशनस्थानेषु वा, प्रपाषु-पानीयशालाषु वा, आरामेषु-विविधलतोपेतकदल्याद्याच्छादितेषु
 ग्रीपुंसयोः क्रीडाऽऽस्थानभूमिषु वा, उद्यानेषु-सपुष्पफलवृक्षेषु बहुजनभोग्येषु उद्यानिकाऽऽस्थानिकास्थानेषु वा,

संति-सेलो-वट्टाण-भवणगिहेसु वा, सन्निक्खित्ताइं चिट्ठंति, ताइं सिद्धत्थरायभवणंसि साहरंति ॥ ९० ॥

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे नायकुलंसि साहरिणं तं रयणिं च णं नायकुलं हिरण्णेणं वह्दित्था, सुवण्णेणं वह्दित्था, धणेणं धन्नेणं रत्तेणं रट्टेणं वलेणं वाह्णेणं कोसेणं कोट्टागारेणं पुरेणं अतेउरेणं जणवपणं जसवाएणं वह्दित्था, विपुल-धण-कणग-रयण-मणि-

वनेषु-एकजातीयवृक्षसमूहेषु वा, वनषण्डेषु-अनेकजातीयोत्तमवृक्षसमूहेषु वा, तथा इमशानानि प्रतीतानि, शून्यागाराणि-शून्यगृहाणि, गिरिकन्दराः-पर्वतगुहाः, शान्तिगृहाणि-शान्तिक्रियाकरणस्थानानि, शैल-गृहाणि-पर्वतमुत्कीर्य कृतानि, उपस्थानगृहाणि-आस्थानमण्डपानि, सभा इत्यर्थः, भवनगृहाणि-कुडुम्बिवसन-स्थानानि वा, ततो द्वन्द्वः, तेषु यानि महानिधानानि 'सन्निक्षिप्तानि' प्राकृपणपुरुषैः स्थापितानि तिष्ठन्ति, तानि ते तिर्यग्जृम्भका देवाः सिद्धार्थराजभवने 'संहरन्ति' वर्षयन्ति ।

९१-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो ज्ञातकुले संहतस्तस्यां रजन्यां, ततः प्रभृतीत्यर्थः, ज्ञातकुलं, 'हिरण्येन' रूप्येनाघटितसुवर्णेन वाऽवर्द्धत, सुवर्णेन (घटितेन) अवर्द्धत, एवं धनेन गणिम-धरिम-मेय-पारिच्छेद्य-भेदाच्चतुर्विधेन, धान्येन-यवगोधूमशाल्यादिचतुर्विंशतिविधेन, राज्येन मन्त्रिपुरोहितादिससाङ्गिकेन, 'राष्ट्रेण' देशेन, बलेन-गजतुरगादिचतुरङ्गेन सैन्येन, बाहनेन-गजाश्वप्रभृतिसा, 'कोशेन' भाण्डागारेण, 'कोष्ठा-गारेण' धान्यगृहेण, 'पुरेण' नगरेण, अन्तःपुरेण-प्रतीतेन, 'जनपदेन' देशवासिजनेन, 'यशोवादेन' साधु-वादेनावर्द्धत, 'विपुलं' विस्तीर्णं यद्धनं-गवादिकं, कनकं-घटिताघटितभेदाद्विविधं, रत्नानि-कर्केतनादीन्यनेक-

मोतिग-संता-सिल-पवाल-रत्तरयणमाशुणं संतसारसावइजेणं पीइसकारससुदणुणं अईव अईव अभिवदित्था । तणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मपिऊणं अयमेयात्थे अब्भत्थिए चित्थिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुपज्जित्था ॥ ९१ ॥

जणभिइं च णं अम्हं एस दारए जुच्चइत्ति गब्भत्ताए वक्कते, तण्णभिइं च णं अम्हे हिरण्णेणं वहुमो, सुवण्णेणं वहुमो, धणेणं धन्नेणं रजेणं रट्टेणं यलेणं वाण्णेणं कोसेणं कोट्टागारेणं पुरेणं अतेउरेणं जणवएणं जसवाएणं वहुमो, विपुल-धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संन-सिल-पवाल-रत्तरयणमाशुणं संतसारसावइजेणं पीइसकारेणं अईव अईव अभिवहुमो, तं जया णं अम्हं एस दारए जाए भवि-

विधानि, मगयअन्द्रकान्तादयः, मौक्तिकानि प्रतीतानि, शङ्खाः-दक्षिणावर्त्ताः, शिला-राजपट्टादिरूपाः, प्रया-
लानि-विट्टुमाणि, रत्तरत्नानि-पद्मरागादयः, आदिशब्दाद्ब्रह्मकम्बलादयस्तैः, तथा 'सत्' विद्यमानं, न त्विन्द्र-
जालवदविद्यमानं, यत् 'सारस्वापतेयं' प्रधानद्रव्यं, तेन, तथा प्रीतिर्मानसिकी तुष्टिः, सत्कारो-बह्नादिभिर्जन-
कुन आदरस्तात्समुदयेन अतीवातीवाभ्यवर्धत । ततः अस्मणस्य भगवतो महावीरस्य मातापित्रोः अयमेतद्द्रूपो-
ऽभ्यर्थितश्चित्तः प्रार्थितो मनोगतः सकल्पः समुदपद्यत ।

९२-यत्प्रभृति अस्माकं एष दारकः कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्तस्तत्प्रभृति वयं हिरण्येन वर्धामहे, सुवर्णेन
वर्धामहे, धनेन धान्येन राज्येन राष्ट्रेण बलेन वाहनेन कोशेन कोष्ठागारेण पुरेण अन्तःपुरेण जनपदेन
यगोयादेन वर्धामहे, विपुल-धन-कनक-रत्न-मणि-मौक्तिक-शङ्ख-शिला-प्रवाल-रत्तरत्नादयः प्राग्व्याख्याताः,
तैस्तथा 'सता' विद्यमानेन सारस्वापतेयेन प्रीतिसत्कारेण च अतीवातीव अभिवर्धामहे, तस्माद्यदाऽस्माकमेप

स्सइ, तथा णं अम्हे एअस्स दारगस्स एयाणुरुवं गुणं गुणनिष्पन्नं नामधिज्जं करिस्सामो वद्धमाणु त्ति ॥ ९२ ॥

तए णं समणे भगवं महावीरे माउअणुकंपणहाए निच्चले निष्फंदे निरेयणे अल्लीणपल्लीणगुत्ते आवि होत्था ॥ ९३ ॥

तए णं तीसे तिसलाए खत्तियणीए अयमेयारूचे जाव संकप्पे समुप्पत्तिथा-हडे मे से गब्भे ?, मडे मे से गब्भे ?, चुए मे से गब्भे ?, गलिए मे से गब्भे ?, एस मे गब्भे पुधिं एयइ इयाणं नो एयइ त्ति कहु ओहयमणसंकप्पा चिंतासोगसागरसंपविट्ठा करयल-

दारको जातो भविष्यति तदा वयमेतस्य दारकस्य एतदनु रूपं-धनादिवृद्धेरनुकूलं 'गौणं' गुणेभ्य आगतं, अतो गुणनिष्पन्नं नामधेयं करिष्यामो वद्धमान इति ।

९३-ततः श्रमणो भगवान् महावीरो 'मयि स्पन्दमाने मातुः कष्टं मा भू'दिति मातुः अनुकम्पनार्थं-भक्त्यर्थं अन्यैरपि मातुर्भक्तिरेवं कर्तव्येति दर्शनार्थं च निश्चलो 'निष्पन्दः' किञ्चिदपि चलनक्रियारहितः, अतो 'निरेजनो' निष्कम्पः, आ-ईषल्लीनोऽङ्गसंयमनात्, प्रकर्षेण लीनः-उपाङ्गसंयमनात्, अत एव गुप्तोऽभवत्, 'आवि'त्ति समुच्चयार्थः ।

अत्र कविः-“एकान्ते किञ्चु मोहराजविजये मञ्जं प्रकुर्वन्निव, ध्यानं किञ्चिदगोचरं विरचयत्येकः परब्रह्मणि ? । किं कल्याणरसं प्रसाधयति ? वा देवो विलुप्यात्मकं, रूपं कामविनिग्रहाय जननीकुक्षावसौ चः श्रिये ॥१॥”

९४-ततस्तस्यास्त्रिशलायाः क्षत्रियाण्याः अयमेतद्रूपो यावत्सङ्कल्पः समुदपद्यत, कोऽसौ ? इत्याह-किं हतः स मे गर्भः केनचिद्देवादिना ?, यद्वा किं मृतः स मे गर्भः ?, किं वा 'व्युतो' गर्भस्वभावात्परिभ्रष्टः स मे गर्भः ?, किं वा 'गलितो' द्रवतामापद्य क्षरितः स मे गर्भः ?, यत एए मे गर्भः पूर्वं 'एजते' कम्पमानोऽभूत् इदानीं 'नैजते' न कम्पते इति कृत्वा, विचारमिति शेषः । 'उपहतमनःसङ्कल्पा' कलुषीभूतान्तःकरणा 'चिन्ता'

पलाङ्गमुही अङ्गनाणोवगया भूमिगयदिष्टिया क्रियायइ । तं पि य सिद्धत्थराय-वरभवणं उवरय-मुइंग-तंती-तल-ताल-नाडइ-ज्जण-
गर्भहरणादिविकल्पसम्भवा अर्त्तिस्तया यः शोकः, स एव सागरस्तत्र सम्प्रविष्टा, अत एव करतलपर्यस्तसुखी
आर्त्तच्यानोपगता भूमिगतदृष्टिका ध्यायति, तथाहि—

“अदि सत्यमिदं जज्ञे, गर्भस्यास्य कथञ्चन । तदा नूनमभाग्याहं, भूमौ निष्पुण्यकावधिः ॥ १ ॥”

“किं करोमि क्व गच्छामि, कस्यात्रे वा वदाम्यहम् । दुर्विदग्धेन दैवेन, जग्धा (प्रसिता) दग्धेव पावकैः ॥२॥” ×

× “यद्वा चिन्तारत्नं, नहि नन्दति भाग्यहीनजनसदने । नापि च रत्ननिधानं, दरिद्रगृहसङ्गती भवति ॥१॥ कल्पतरुर्मलभूमौ,
न प्रादूर्भवति भूम्यभाग्यवशात् । नहि निष्पुण्यपिपासित-नृणां पीयूषसामग्री ॥ २ ॥ हा !! धिग् धिग् दैवं प्रति, किं चक्रे तेन
स्रततयक्रेण ? । यन्मे मनोरथतरु-मूलादुन्मूलितोऽनेन ॥ ३ ॥ आत्तं दत्त्वाऽपि च मे, लोचनयुगलं कलङ्कविकलमलं । दत्त्वा
पुनरुत्थालित-मधमेनानेन निधिरत्नम् ॥ ४ ॥ आरोप्य मेरुशिखरं, प्रपातिता पापिनाऽमुनाऽहमियं । परिवेष्याप्याकृष्टं, भोजन-
भाजनमलजेन ॥५॥ यद्वा मयाऽपराद्धं, भवान्तरेऽस्मिन् भवेऽपि किं ? धातः ! । यस्मादेवं कुर्व-ञ्चुचितानुचितं न चिन्तयसि ॥६॥
किं राज्येनाप्यमुना ? , किं वा कृत्रिमसुखैर्विषयजन्यैः ? । किं वा दुःखलथय्या-शयनोद्भवशर्महर्म्येण ? ॥ ७ ॥ गजवृषभादि-
स्रसः, श्चित्तमुचितं शुचिं त्रिजगदर्थ्यम् । त्रिभुवनजनासपत्नं, विना जनानन्दिसुतरत्नम् ॥ ८ ॥ शुग्मम् ॥ धिक् संसारमसारं,
धिग्दुःखच्युत्तविषयसुखलेशान् । मधुलिप्तसखझधारा-लेहनतुलितानहो !! लुलितान् ॥ ९ ॥ यद्वा मयका किञ्चि-चथाविधं
दुःकृतं कृतं कर्म । पूर्वभवे यद्वापिभिः, प्रोक्तमिदं धर्मशास्त्रेषु ॥ १० ॥ ‘पसुपविषमाणुसाणं, बाले जो वि हु विओयए पावो । सो

अस्मिन्नवसरे तत्सिद्धार्थराजभवनं यादृशं जातं तत्सूत्रकृदेवाह-तदपि च सिद्धार्थराजवरभवनं, मृदङ्गः
अणवचो जायद्, अह जायद् तो विवञ्जिजा § ॥ ११ ॥' तत्पङ्कका मया किं, त्यक्ता वा त्याजिता अधमबुद्ध्या ? । लघुवत्सानां
मात्रा, समं वियोगः कृतः किं वा ? ॥ १२ ॥ तेषां दुग्धापायो-स्कारि मया कारितोऽथवा लोकैः । किं वा सबालकोन्दुरु-विलानि
परिपूरितानि जलैः ? ॥ १३ ॥ किं वा साण्डशिशून्यपि, खगनीडानि प्रपातितानि भुवि । पिकथुककुटकादे-र्वालवियोगोऽथवा
विहितः ॥ १४ ॥ किं वा बालकहत्या-स्कारि सपत्नीसुताद्युपरि दुष्टं । चिन्तितमचिन्त्यमपि वा, कृतानि किं कर्मणादीनि ? ॥ १५ ॥
किं वा गर्भस्तम्भन-शातनपातनमुखं मया चक्रे ? । तन्मन्त्रभेषजान्यपि, किं वा मयका प्रयुक्तानि ? ॥ १६ ॥ अथवा भवान्तरे
किं ? , मया कृतं शीलखण्डनं बहुशः । यदिदं दुःखं तस्मा-द्धिना न सम्भवति जीवानाम् ॥ १७ ॥ यदुक्तं-'कुरंङरंङत्तणदुब्भ-
गाईं, वंझत्तनिंदुविसकन्नगाईं । लहंति जम्मंतरभग्गसीला, नाळण कुञ्जा दढसीलभावं † ॥ १८ ॥' एवं चिन्ताक्रान्ता, ध्यायन्ती
म्लानकमलसमवदना । दृष्टा शिष्टेन सखी-जनेन तत्कारणं पृष्टा ॥ १९ ॥ श्रोवाच साश्रुलोचन-रचनानिःश्वासकलितवचनेन ।
किं मन्दभागधेया, वदामि ? यज्जीवितं मेऽगात् ॥ २० ॥ सख्यो जगुरथ रे सखि !, शान्तममङ्गलमशेषमन्यदिह । गर्भस्य
तेऽस्ति ? कुशलं, न वेति वद कोविदे ! सत्यम् ॥ २१ ॥ सा श्रोत्रे गर्भस्य च, कुशले किमकुशलमस्ति ? मे सख्यः ! । इत्याद्युक्त्वा
मूर्च्छा-मापन्ना पतति भ्रूपीठे ॥ २२ ॥ शीतलवातप्रभृतिभि-रुपचारैर्वहुतैः सखीभिः सा । सम्प्रापितचैतन्यो-त्तिष्ठति विलपति

§ पञ्चपक्षिमानुषाणां, बालाच्च योऽपि दुर्वियोजयति पाप- । सोऽनपत्यो जायते, अथ जायते तदा विपद्येत ॥ १ ॥

† कुरंङरंङत्तणदुर्भगत्वानि, वन्ध्यत्वनिन्दु(मृतापत्यप्रसूः)विषकन्यकत्वानि । लभन्ते जन्मान्तरभग्गसीला, शाल्वा कुर्याद् दृढं शीलभावम् ॥ १ ॥

गण्डं त्रीणविमणं विदुः ॥ १४ ॥ तए णं से समणे भगवं महावीरे माऊए अथमेयारुवं अन्नत्थिअं पत्थिअं मणोगंयं संकयं । समुत्पन्नं प्रतीनः, 'तन्त्री' वीणा, 'तलताला' हस्ततालाः, यद्वा 'तला' हस्ताः 'तालाः' कांस्थिकाः; नाटकीयजनाथ, एतेषां मनोज्ञत्वमुपरतं यत्रैवंविधं, अत एव दीनं सद्धिमनस्कं 'विहरति' आस्ते ।

१५-ततः स श्रमणो भगवान् महावीरो मातुरिममेतद्रूपं 'अभ्यर्थितं' आत्मविषयं प्रार्थितं मनोगतं सकल्पं च पुनरेवम् ॥ २३ ॥ † 'गए अणोरपारे, रयणनिहाणे अ सायरे पत्तो । छिद्दघडो न भरिज्झइ, ता किं दोसो जलनिहिस्स ? ॥ २४ ॥ पत्ते वसंतमासे, रिद्धि पावंति सयलवणराई । नं न करीरे पत्तं, ता किं दोसो वसंतस्स ? ॥ २५ ॥'

समीहितं यत्र लभामहे वयं, प्रभो ! न दोषस्तव कर्मणो मम । दिवाऽप्युलूको यदि नावलोकते, तदा स दोषः कथमंशुमालिनः ? ॥ २६ ॥ अथ मे मरणं शरणं, किं करणं विफलजीवितव्येन ? । तच्छ्रुत्वेति व्यलपत, सख्यादिः सकल्पपरिवारः ॥ २७ ॥ हा !! किमुपस्थितमेतत् ? , निष्कारणवैरीविधिनियोगेन । हा !! कुलदेव्यः ! क्व गताः ? , यदुदासीनाः स्थिता यूयम् ॥ २८ ॥ अथ तत्र प्रत्युक्ते, विचक्षणाः कारयन्ति कुलद्वद्धाः । शान्तिकपौष्टिकमन्त्रो-पयाचितादीनि कृत्यानि ॥ २९ ॥ पृच्छन्ति च देवज्ञान्, निषेधयन्त्यपि च नाटकादीनि । अतिगाढशब्दविरचित-वचनानि निवारयन्त्यपि च ॥ ३० ॥ राजाऽपि लोककलितः, शोकाकुलितोऽर्जुनिष्ट शिष्टमतिः । किंकर्त्तव्यविमूढाः, सञ्जाता मन्त्रिणः सर्वे ॥ ३१ ॥'

† गुणकर्मणोरपारे, स्वर्णिगणे च रागरे प्रातः । छिद्रघटो न श्रियते, तर्हि किं दोषो जलनिधिः ? ॥ २४ ॥

आओ एवन्तमासे, सद्धि पाओति सयलानरासिः । यन्न करीरे पत्तं, तर्हि किं दोषो वसन्तस्य ? ॥ २५ ॥

वियाणित्ता एगदेशेणं एयह । तए णं सा तिसला खत्तियाणी हट्ट-तुट्टा जाव हयहिअया एवं वयासी ॥ ९५ ॥ नो खलु मे गब्भे हडे जाव नो गलिए, एस मे गब्भे पुंदिं नो एयह इयारिणं एयइ त्ति कट्टु हट्ट-तुट्टा जाव हयहियया एवं विहरइ । तए णं समणे भगवं महावीरे

ससुत्पन्नं अवधिना विज्ञायाचिन्तयत्—

“किं कुर्मः ? कस्य वा ब्रूमो ?; मोहस्य गतिरीदृशी । दुषेर्धातोरिवास्माकं, दोषनिष्पत्तये गुणः ॥ १ ॥”

“मया मातुः प्रमोदाय, कृतं जातं तु खेदकृत् । भाविनः कलिकालस्य, सूचको लक्षणं ह्यदः ॥ २ ॥”

“पञ्चमारे गुणो यस्माद्, भावी दोषकरो नृणाम् । नालिकेराम्भसि न्यस्तः, कर्षूरो मृतये यथा ॥ ३ ॥”

इति चिन्तयित्वा एकदेशेन अङ्गुल्यादिना एजते, ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी हृष्टा तुष्टा यावन्मेघधारा-
हतकदम्बपुष्पवद्धर्षपूर्णहृदया एवं अवादीत्—

१६-नो खलु मे गर्भो हतः केनापि देवादिना, यावनो गलितः । एष मे गर्भः पूर्वं 'नैजते' नाकम्पत,
इदानीमेजते, इति कृत्वा हृष्टा तुष्टा यावन्मेघधाराहतकदम्बपुष्पवद्धर्षपूर्णहृदया सती एवं विहरति-आस्ते ।

अथ हर्षिता त्रिशला यथाऽचेष्टत तथा लिख्यते—

“प्रोवाच मथुरवाचा, गर्भं मे विद्यतेऽथ कल्याणम् । हा !! धिङ्मयकाऽनुचितं, चिन्तितमतिमोहमतिक्रतया ॥ १ ॥”

“सन्त्यथ मम भाग्यानि, त्रिसुवनमान्या तथा च धन्याऽहं । श्लाघ्यं च जीवितं मे, कृतार्थतामाप मे जन्म ॥ २ ॥”

“श्रीजिनपादाः प्रसेदुः, कृताः प्रसादाश्च गोत्रदेवीभिः । जिनधर्मकल्पवृक्ष-स्त्वाजन्माराधितः फलितः ॥ ३ ॥”

गल्फन्ये चैव इमेयाक्यं अभिगणहं अभिगिणहइ-नो खलु मे कण्पइ अम्ममापिऊहिं जीवतेहिं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारिअं पवइ तए ९६
 तए णं सा तिसला खत्तियाणी ण्हाया कयवलिकम्मा कयकोउय-मंगल-पायच्छित्ता सवालंकारविभूसिया तं गब्भं नाइसीएहिं नाइ-

“एवं सहर्षचित्तां, देवीमालोक्य वृद्धनारीणाम् । जय जय नन्देत्याद्या-शिषः प्रवृत्ता सुखकजेभ्यः ॥ ४ ॥”
 “हर्षात्प्रवर्तितान्यथ, कुलनारीभिश्च ललितधवलानि । उत्तम्भिताः पताका, मुक्तानां स्वस्तिका न्यस्ताः ॥५॥”
 “आनन्दद्वैतमयं, राजकुलं तद्वभूव सकलमपि । आतोद्य-गीत-न्द्यैः, सुरलोकसमं महाशोभम् ॥ ६ ॥”
 “वर्थापनागता धन-कोटीर्गुल्लन् ददच्च धनकोटीः । सुरतरुव सिद्धार्थः, सञ्जातः परमहर्षभरः ॥ ७ ॥”

ततः श्रमणो भगवान् महावीरो गर्भस्थ एव पक्षाधिके मासपट्टे व्यतिक्रान्ते इमं एतद्रूपं अभिग्रहं अभि-
 गृह्णाति, कं? इत्याह-नो खलु मम कल्पते मातापितृषु जीवत्सु मुण्डो भूत्वा 'आगारात्' गृहान्निष्क्रम्य 'अनगा-
 रितां' सावुतां प्रव्रजितुं-दीक्षां स्वीकर्तुमिति भावः । यदुक्तम्-“अह सत्तमम्मि मासे, गम्भत्थो चैवडभिग्गहं
 गिणहइ । नाहं समणो होहं, अम्ममापियरे य जीवन्ते × ॥ १ ॥” एतच्चाभिग्रहग्रहणं गर्भस्थेऽपि मयि मातुरीहशः
 सेद्धोऽस्ति तर्हि जाते तु कीदृशो भविष्यतीति धियाऽन्येषां मातरि बहुमानदर्शनार्थं च, यतः-“आस्तन्यपाना-
 ज्जननी पणूना-मादारलाभाच्च नराधमानाम् । आगेहकुलाच्च विमध्यमाना-माजीवितात्तीर्थमिवोत्तमानाम् ॥१॥”
 १-७-ततः सा त्रिशली क्षत्रियाणी स्वाता कृतवल्किर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता सर्वालङ्कारविभूषिता

× अग सप्तमे मासे, गर्भस्थधैवाभिग्रहं गृह्णाति । नाहं श्रमणो भविष्यामि, मातापित्रोश्च जीवतोः ॥ १ ॥

उण्हेहिं नाइतिचेहिं नाइकडुणहिं नाइकसाणहिं नाइअविलेहिं नाइमहुरेहिं नाइनिद्धेहिं नाइउल्लेहिं नाइउल्लेहिं नाइसुक्केहिं, सव्वजुगा-
भयमाणसुहेहिं भोयणाच्छायणंगंधमल्लेहिं, ववगयरोगंसोगमोहभयपरिस्समा सा जं तस्स गब्भस्स हिअं मियं पत्थं गब्भपोसणं, ते देसे
सती तं गर्भं नातिशीतैर्नात्युष्णैर्नातित्तैर्नातिकटुकैर्नातिकषायैर्नात्यम्लैर्नातिमधुरैर्नातिस्निग्धैर्नातिरुद्धैर्नात्या-
द्वैर्नातिशुष्कैः, सर्वसुषु 'भज्यमानाः' सेव्यमाना ये 'सुखाः' सुखकारिणस्तैः, यथा चोक्तं—“वर्षासु लवणममृतं,
शरदि जलं गोपयश्च हेमन्तै । शिशिरे चामलकरसो, घृतं वसन्ते गुडश्चान्ते ॥ १ ॥” एवंविधैर्भोजनान्छादन-
गन्धमाल्यैस्तं गर्भं पोषयतीति शेषः । यतो नातिशीतलाद्याहारादयो गर्भस्य हिताः, ते हि केचिद्वातिकाः
केचित्पैत्तिकाः केचिच्छ्लेष्मकराश्च भवन्ति, अतो गर्भस्याहिताः, यदुक्तम्—“वातलैश्च भवेद्गर्भः, कुब्जान्धजड-
वामनः । पित्तलैः खलतिः पित्तश्चित्री पाण्डुः कफात्मभिः ॥ १ ॥” तथा—“अत्युष्णं हरति बलं, ह्यतिशीतं
मारुतं प्रकोपयति । अतिलवणमचाक्षुष्यं मतिस्नेहं दुर्जरं भवति ॥ १ ॥” अतो नातिशीतलाद्यैस्तं गर्भं सा
पोषयतीति युक्तम् । पुनः सा त्रिशला कथम्भूता ? 'रोगाः' ज्वराद्याः, 'शोकः' इष्टवियोगादिजनितः, 'मोहो'
मूर्च्छा 'भयं' भीतिः 'परिश्रमो' व्यायामः, एते ऽध्यपगता यस्याः, रोगादिरहितेति भावः । धतस्ते गर्भस्याहिताः,
तदुक्तं सुश्रुते वैद्यकग्रन्थे (शारीरस्थाने अ. २।२६) —“दिवा स्वपन्त्याः स्त्रियाः स्वापशीलो गर्भः, अज्जनादन्धः, रोदनाद्विकृतदृष्टिः,
खानानुलेपनादुश्शीलः, तैलाम्यङ्गात्कुष्ठी, नखापकर्तनात्कुनखी, प्रधावनाच्चञ्चलः, हसनात् स्यात्सिद्धन्तौष्ठतालुजिह्वः, अतिकथनाच्च

न काले च आहारमाहारेमाणी, विविक्तमण्डपं हि सयणासणेहि, पद्मरिक्तसुहाए मणोऽणुकुलाए विहारभूमीए, पसत्यदोहला संपुण्णा
 प्रलापी, अतिशब्दश्रवणाद्गधिरः, अवलेसनात्खलतिः [विरलकेशवं], [व्यजनक्षेपणादि] मारुतायाससेवनादुन्मत्तः स्यात् । तथा
 न कुलवृद्धाः स्त्रियस्त्रिशलां शिक्षयन्ति—“मन्दं सञ्चर मन्दमेव निगद व्यासुञ्च कोपक्रमं, पथ्यं सुइक्ष्व वधान
 नीधिमनयां मामाऽट्टहासं कृथा । आकाशे भव मा शयिष्व शयने नीचैर्वैहिर्गच्छ मा, देवी गर्भभरालसा
 निजसखीवृन्देन सा शिक्षयते ॥ १ ॥” एवंविधा सा-त्रिशला यत्तस्य गर्भस्य ‘हितं मेधावृद्ध्यादिगुणकरं,
 यथा—“सर्वे बुद्धिमदा गौल्याः, सर्वे क्षारा मलापहाः । कापाख्या रञ्जकाः सर्वे, सर्वे अम्ला विपोपमाः ॥ १ ॥”
 हिनमपि मिनं, न तु न्यूनमधिकं वा, तदपि ‘पथ्यं’ आरोग्यजनकं, अत एव गर्भपोषणं, तदपि ‘देशे’ भोजनो-
 चिनस्थाने, न त्याकाशादौ ‘काले’ भोजनसमये, न तु अकाले, एवमाहारमाहारयन्ती तथा, ‘विविक्तैः’ जन्-
 सङ्कीर्णतारहितैर्मृदुकैश्च शयनासनैस्तथा ‘प्रतिरिक्ता’ अन्यजनापेक्षया निर्जना, अत एव ‘सुखा’ सुखकारिणी,
 एवंविधा या मनोऽनुकूला तथा ‘विहारभूम्या’ चङ्क्रमणासनादिभूम्या तं गर्भं पोषयति । पुनः कथम्भूता
 त्रिशला ?, ‘प्रशस्ताः’ प्रधाना ‘दोहदा’ गर्भीनुभावेनोद्भूता मनोरथा यस्याः, ते चैवम्—

“जानाल्यमारिपट्टं पटु वोपयामि, दानं ददामि सुगुरुन् परिपूजयामि । तीर्थेश्वरार्चनमहं रचयामि सङ्घे,
 वात्सल्यमुत्सवभृतं बहुधा करोमि ॥ १ ॥ निष्कास्य कारागृहतो वराकान्, मलीमसान् किं स्वपयामि सद्यः ।
 बुभुक्षितान् तानथ भोजयित्वा, विसर्जयामि स्वगृहेषु तुष्टा ॥ २ ॥ सिंहासने समुपविश्य वरातपत्रा, सर्बीज्य-

उण्हेहिं नाइतिचेहिं नाइकडुण्हिं नाइकसाण्हिं नाइअविलेहिं नाइमडुरेहिं नाइनिद्धेहिं नाइउल्लेहिं नाइसुकेहिं, सव्वसुग-
भयमाणसुहेहिं भोयणाच्छायणंगंधमल्लेहिं, ववगयरोगसोगमोहभयपरिस्समा सा जं तस्स गब्भस्स हिअं मियं पत्थं गब्भपोसणं, ते देसे
सती तं गर्भं नातिशीतैर्नात्युष्णैर्नातित्तिक्कैर्नातिकृषायैर्नात्यम्लैर्नातिमधुरैर्नातिखिगधैर्नातिरुद्धैर्नात्या-
द्रैर्नातिशुष्कैः, सर्वतुषु 'भज्यमानाः' सेव्यमाना ये 'सुखाः' सुखकारिणस्तैः, यथा चोक्तं—“वर्षासु लवणममृतं,
शरदि जलं गोपयश्च हेमन्ते । शिशिरे चामलकरसोः घृतं वसन्ते गुडश्चान्ते ॥ १ ॥” एवंविधैर्भोजनाच्छादन-
गन्धमाल्यैस्तं गर्भं पोषयतीति शेषः । यतो नातिशीतलाद्याहारादयो गर्भस्य हिताः, ते हि किंचिद्भ्रूतिकाः
केचित्पैतिकाः केचिच्छ्लेष्मकराश्च भवन्ति, अतो गर्भस्याहिताः, यदुक्तम्—“वातलैश्च भवेद्गर्भः, कुञ्जान्धजड-
वामनः । पित्तलैः खलैतिः पिङ्गैश्चित्री पाण्डुः कफात्मभिः ॥ १ ॥” तथा—“अत्युष्णं हरति बलं, ह्यतिशीतं
मारुतं प्रकोपयति । अतिलवणमचाशुष्यमंतिखेहं दुर्जरं भवति ॥ १ ॥” अतो नातिशीतलाद्यैस्तं गर्भं सा
पोषयतीति युक्तम् । पुनः सा त्रिशला कथम्भूता ? 'रोगाः' ज्वराद्याः, 'शोकः' इष्टवियोगादिजनितः । 'मोहो'
सूच्छी 'भयं' भीतिः 'परिश्रमो' व्यायामः, एते व्यपगता यस्याः, 'रोगादिरहितेति भावः । यतस्ते गर्भस्याहिताः,
तदुक्तं सुश्रुते वैद्यकग्रन्थे (शारीरस्थाने अ. २।२६) —“दिवा स्वपन्त्याः स्त्रियाः स्वापशीलो गर्भः, अञ्जनादन्धः, रोदनाद्विकृतदृष्टिः,
स्नानानुलेपनादुश्शीलः, तैलाभ्यङ्गात्कुष्ठी, नखापकर्षनात्कुनखी, ग्रधावनान्चञ्चलः, हसनात् श्यामि वदन्तौष्ठतालुजिह्वः, अतिकथनाच्च

अ काले अ आहारमाहारेमाणी, विविक्तमङ्गहिं सयणासणेहिं, पइरिक्कसुहाए मणोऽणुकुलाए विहारभूमीए, पसत्थदोहला संपुण्ण
 प्रलापी, अणिगब्धश्रवणाद्गधिरः, अण्लेखनात्खलतिः [विरलकेशवं], [व्यजनक्षेपणादि] मारुतायाससेवनादुन्मत्तः स्यात् । तथा
 न कुलश्रुद्धाः स्त्रियस्त्रिशलां शिक्षयन्ति—“मन्दं सञ्चर मन्दमेव निगद व्यासुञ्च कोपक्रमं, पथ्यं सुइद्व वधान
 नीविमनवां मामाऽट्टहासं कृया । आकाशे भव मा शयिष्व शयने नीचैर्वहिर्गच्छ मा, देवी गर्भभरालसा
 निजसखीवृन्देन सां शिक्षयते ॥ १ ॥” एवंविधा सा-त्रिशला यत्तस्य गर्भस्य “हितं” मेधावृद्ध्यादिगुणकरं,
 यथा—“सर्वे बुद्धिप्रदा गौल्याः, सर्वे क्षारा मलापहाः । कापाय्या रक्षकाः सर्वे, सर्वे अम्ल्या विपोपमाः ॥ १ ॥”
 हितमपि मितं, न तु न्यूनमधिकं वा, तदपि ‘पथ्यं’ आरोग्यजनकं, अत एव गर्भपोपणं, तदपि ‘देशे’ भोजनो-
 चिनस्थाने, न त्वाकाशादौ ‘काले’ भोजनसमये, न तु अकाले, एवमाहारमाहारयन्ती तथा, ‘विविक्तैः’ जन-
 मङ्गीर्णतारहितैर्भृदुकैश्च शयनासनेस्तथा ‘प्रतिरिक्ता’ अन्यजनापेक्षया निर्जना, अत एव ‘सुखा’ सुखकारिणी,
 एवंविधा या मनोऽनुकूला तथा ‘विहारभूम्या’ चङ्क्रमणासनादिभूम्या तं गर्भं पोपयति । पुनः कथम्भूता
 त्रिशला ?, ‘प्रशस्ताः’ प्रधाना ‘दोहदा’ गर्भानुभावेनोद्भूता मनोरथा यस्याः, ते चैवम्—

“जानात्यमारिपट्टं पटु घोपयामि, दानं ददामि सुगुरुन् परिपूजयामि । तीर्थश्वरार्चनमहं रचयामि सङ्घे,
 यात्सल्यमुत्सवभृतं बहुधा करोमि ॥ १ ॥ निष्कास्य कारागृहतो वराकान्, मलीमसान् किं लपयामि सद्यः ।
 युमुक्षितान् तानथ भोजयित्वा, विसर्जयामि खगृहेषु तुष्टा ॥ २ ॥ सिंहासने समुपविश्य वरातपत्रा, सर्वील्ये-

दोहला सम्माणियदोहला अविमाणिथदोहला बुच्छिन्नदोहला ववणीथदोहला, सुहंसुहेणं आसह सयह चिह्ण निसीथह तुयह्ण विहरह, सुहंसुहेणं तं गब्भं परिवहह ॥ ९७ ॥

मानकरणा सितचामराभ्यां । आश्लेश्वरत्वसुदिताऽनुभवामि सम्यग्, भूपालमौलिमणिलालितपादपीठा ॥ ३ ॥
आरुह्य कुञ्जरशिरः प्रचलत्पताका, वादित्रनादपरिपूरितदिग्विभागा । लोकैः स्तुता जय जयेति रवैः प्रमोदा-
दुद्यानकेलिमनघां कलयामि जाने ॥ ४ ॥ समुद्रपानेऽमृतचन्द्रपाने, दाने तथा दैवतभोजने च । इच्छा सुगन्धेषु
विभूषणेषु, अभूच्च तस्या वरपुण्यकृत्यैः ॥ ५ ॥”

ततः ‘सम्पूर्णदोहदा’ सिद्धार्थराजेन सर्वमनोरथानां पूरितत्वात्तथा तेन पूरयितुमशक्यानां इन्द्रेण पूरि-
तत्वात्, यथा चैकदा इन्द्राण्याः कुण्डलयुगलं बलाद्गृहीत्वाऽहं परिदधामीतीच्छा त्रिशलाया अभवत्, तां
च शक्रः समागत्य दुर्गरचनपुरस्सरं सिद्धार्थेन सह युद्धं कुर्वन् स्वयमेव हारयित्वा पूरितवान् ।

अतः सम्मानितदोहदा प्राप्ताभिलषितत्वेन तेषां निवर्तितत्वात् ‘अविमानितदोहदा’ कस्यापि दोहदस्या-
वगणनाभावात् क्षणमपि नापूर्णमनोरथा ‘व्युच्छिन्नदोहदा’ बुदिताकाङ्क्षा, अतो ‘व्यपनीतदोहदा’ सर्वथा-
ऽसदोहदा सती ‘सुखंसुखेन’ गर्भानाबाधया ‘आश्रयति’ आश्रयणीयं स्तम्भादिकमवलम्बते ‘शेते’ निद्रायति,
तिष्ठति ऊर्ध्वं, ‘निषीदति’ उपविशत्यासनादौ ‘त्वग्वर्त्तयति’ निद्रां विना शय्यायां शेते ‘विहरति’ कुट्टिमे
विचरति, एवं सुखंसुखेन तं गर्भं परिवहति ।

ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे जेसे गिम्हाणं पढमे मासे दुबे पक्खे, चित्तसुद्धे, तस्स णं चित्तसुद्धस्स तेरसी-
वियत्तेणं, नवणं मासाणं बहुपडिपुत्ताणं अद्धऽट्टमाणं राइंदियाणं विइक्कंताणं, उच्चट्टाणगएसु गहेसु, पढमे चंदजोए, सोमासु दिसासु

०८-तस्मिन् काले तस्मिन् समये अमणो भगवान् महावीरो योऽसौ 'श्रीष्मस्य' उष्णकालस्य प्रथमो मासो
द्वितीयः पक्षश्चैत्रशुद्धः, तस्य चैत्रशुद्धस्य त्रयोदशीदिवसे नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु 'अर्द्धीष्टमेषु' सार्धसप्तसु
'रात्रिन्दिवेषु' अहोरात्रेषु, अधिकेषु इति शेषः, व्यतिक्रान्तेषु, यदुक्तं—'दुण्हं × वरमहिलाणं, गव्भे वसिज्जण गव्भ-
मुत्तमालो । नवमासे पडिपुत्ते, सत्त य दिवसे समइरेगे ॥ १ ॥" इदं च गर्भस्थितिमानं न सर्वेषां जिनानां तुल्यं,
तथा चोक्तं मत्ततिशतस्थानके—'दु-चउत्थ-नवम-चारस-तेरस-पन्नरस-सेस(१८)गव्भट्टिई । मासा अड नव तदुवरि, उसहाउ कमेणिमे
दिवमा ॥ १ ॥ चउ-पणवीसं छइिण, अईवीसं छच्चै छच्चिगुणवीसं । सग-छवीसं छच्चै य, १२ वीसि-गवीसं छु छवीसं ॥ २ ॥
छ-अण अंड संत्तडुं य, अडडुं य छै सत्तै हौति गव्भदिणा ।" इति ॥

जिनाः	श्याम	अजित	संभव	अभि०	सुमति	पद्म०	सुपार्थ	चन्द्र०	सुविधि	शीतल	श्रेयांस	वासु०
मा०दि०	९।४	८।२५	९।६	८।२८	९।६	९।६	९।१९	९।७	८।२६	९।६	९।६	८।२०
जिनाः	विमल	अनंत	धर्म	शांति	कुन्थु	अर	मल्लि	सुनि०	नमि	नेमि	पार्थ	वीर
मा०दि०	८।२१	९।६	८।२६	९।६	९।५	९।८	९।७	९।८	९।८	९।८	९।६	९।७

× प्रोत्पन्नगहिलयो-र्गो उयित्वा गर्भसुकुमारः । नवमासान् प्रतिपूर्णात्, सप्त च दिवसान् सप्ततिरेकान् ॥ १ ॥

वित्तिमिरासु विसुद्धासु, जइएसु सधसलणेसु, पयाहिणाणुक्कलंसि भूमिसणंपंसि मारुयंसि पवायंसि, निष्फन्नमेइणीयंसि कालंसि, पसु-
पुनः उच्चस्थानं 'गतेषु' प्राप्तेषु ग्रहेषु, ग्रहाणासुच्चस्थानान्येवं—“अर्काद्युच्चान्यजं-वृषे-सृग-कन्या-कर्क-मीन-
वणिजोऽशौः । दिग्-दहन-ष्टाविंशति-तिथी-षु-नक्षत्र-विंशतिभिः ॥ १ ॥”

राशयः	ग्रहाः	अंशाः
मेपः	सूर्यः	१०
वृषः	चन्द्रः	३
मकरः	मंगलः	२८
कन्या	बुधः	१५
कर्कः	गुरुः	५
मीनः	शुक्रः	२७
तुला	शनिः	२०

अयम्भावः—मेषादिराशिगताः सूर्यादयो ग्रहा उच्चास्तत्रापि दशादीनंशान् यावत्पर-
मोक्षाः । फलं त्वेतेषां—“सुखी भोगी धनी नेता, जायते मण्डलाधिपः । नृपतिश्चक्रवर्ती
च, क्रमादुच्चग्रहे फलम् ॥ १ ॥ × तिहिं उच्चेहिं नरिंदो, पंचहिं तह होइ अद्धचक्की अ ।
छहिं होइ चक्कवटी, सत्तहिं तित्थंकरो होइ ॥ २ ॥” तथा “त्रिभिर्नक्षैर्भवेद्दास-
स्त्रिभिस्त्रैर्नराधिपः । त्रिभिः स्वस्थानगैर्मन्त्री, त्रिभिरस्तमितैर्जडः ॥ ३ ॥” पुनः ‘प्रथमे’
प्रधाने चन्द्रयोगे प्राप्ते सति, ‘सौम्यासु’ रजोवृष्ट्यादिरहितत्वात् शान्तासु दिक्षु, वर्त-
मानासु इति शेषः, पुनः ‘वित्तिमिरासु’ अन्धकाररहितासु, भगवज्जन्मसमये सर्वत्रो-
द्द्योतसद्भावात्, यदुक्तं स्थानाङ्गे—“तिहिं ठाणेहिं लोगु(देवु)ओए सिया, तं जहा-अरहंतेहिं जायमाणेहिं, अरहंतेसु पबयमा-
णेसु, अरहंताणं णाणुप्पायमहिमासु” * । न हि गर्भाधाने निर्वाणेऽपि चावश्यम्भावेनोद्द्योतभवनं स्वीकृतं कैरपि

× त्रिभिस्त्रैर्नरेन्द्रः, पञ्चभिस्त्रया भवत्यर्धचक्राचः । पञ्चभिर्भवति चक्रवर्ती, सप्तभिस्तीर्थङ्करो भवति ॥ १ ॥ * एतेन सिद्धं यदहंतां गर्भाधानादिपञ्चरूपि
कल्याणकेष्ववश्यंभावेन सर्वत्रोद्द्योतो भवतीति मतं सूत्रोत्तीर्णवादिनां, तथा च अस्मिन्नोद्योतस्तत्र कल्याणकमित्यपि मतमपाकृतमेव ।

नाम्ना 'मोहनलाले'ति, प्रसिद्धा जगतीतले । खरतरगणोचंसा, जैनशासनभूषणाः ॥ १ ॥

॥ इति कल्पार्थबोधिन्याश्चतुर्थं व्याख्यानम् ॥

तेषां प्रशिष्यपंन्यास-गणि 'केशर'सन्मुनेः । शिष्यं बुद्धयब्धिनामानं, भद्रं तन्वन्तु तेऽन्वहम् ॥ २ ॥ युग्मम् ।

अथ पञ्चमं व्याख्यानम्—

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाए, सा णं रयणी चह्हिं देवेहिं देवेहिं य ओवयंतेहिं उण्यंतेहि य उण्णिजलमाणभूआ
माइकहगभूआ आवि हुत्या ॥ ९९ ॥

०९-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो जातः, सा रजनी बहुभिर्देवैः शक्रादिभिर्बह्वीभिर्देवीभिश्च
दिक्षुमार्यादिभिः 'अवपतद्भिः' जन्मोत्सवार्थं स्वर्गाश्रुवमवतरद्भिः 'उत्पतद्भिः' मेरुशिखरादौ गमनार्थोद्धे
गच्छद्भिः भूतशब्दसोपमानार्थत्वाद् 'उत्पिञ्जलन्तीव' भृशमाकुला इव 'कहकहकभूतेव' हर्षाद्दहासादिनाऽव्यक्तवर्ण-
कोलाहलमधीवामवत् । अनेन च सूत्रेण दिक्षुमार्यादिदेवकृतः सविस्तरो जन्मोत्सवः सूचितः, स चैवम्—

“उद्द्योतस्त्रिजगत्यासीद्, दध्वान दिवि दुन्दुभिः । नारका अप्यमोदन्त, भूरप्युच्छ्वासमासदत् ॥ १ ॥”

तत्राहृतां जन्मोत्सवे पूर्वं पद्मपञ्चाशदिक्षुमार्यः समागत्य शाश्वतिकं स्वाचारं कुर्वन्ति, तद्यथा—

“अधोलोककृतावासा-स्ततोऽष्टौ दिक्षुमारिकाः । समीयुस्त्रिशलादेव्याः, संमदाः सूतिमन्दिरम् ॥ २ ॥”

“भोगङ्गरा भोगवती, सुभोगा भोगमालिनी । सुवत्सो वत्समित्रा च, पुष्पमाला त्वनिन्दिता ॥ ३ ॥”

“नत्वा प्रभुं तदम्बां चे-शाने सूतिगृहं व्यधुः । संवर्तेनाशोधयन्क्ष्मा-मायोजनमितो गृहात् ॥ ४ ॥”

“भेयङ्गरा मेघवती, सुमेघामेघमालिनी । तोयधारा विचित्रा च, वारिषेणा बलाकिका ॥ ५ ॥”

“तीर्थकृत् तीर्थकृन्मात्रो-स्तास्तथैव नतिस्तुती । कृत्वा विचक्रिरे मेघान्, पुण्याराममदप्रदान् ॥ ६ ॥”

“अथ नन्दोत्तरानन्दे, आनन्दा नन्दिद्वन्द्वे । विजया वैजयन्ती च, जयन्ती चांपराजिता ॥ ५ ॥”
एताः पूर्वरुचकपर्वतादेत्य विलोकनार्थमग्रे दर्पणं धरन्ति ।

“समाहारा सुप्रदत्ता, सुप्रबुद्धा यशोधरा । लक्ष्मीवती शेषवती, चित्रगुप्ता वसुन्धरा ॥ ६ ॥ एता जिन-
जिनाम्बां च, नत्वाऽऽत्मानं निवेद्य च । तस्थुर्भृङ्गारशृङ्गार-पाणयो दक्षिणेन तु ॥ ७ ॥ आद्ययुर्विक्रुमार्योऽष्ट,
पश्चिमरुचकाद्रितः । प्रेरिताः प्रियसख्येव, भक्त्या सेवाकृते प्रभोः ॥ ८ ॥ इलादेवीः सुरादेवी, पृथिवी पुत्र-
वलयि । एकनासा नवमिका, भद्रा शीतेति सञ्ज्ञिताः ॥ ९ ॥ कृत्वा नतिं स्वमाख्याय, प्राग्वज्जिन-जिनाम्बयोः ।
गायन्त्यः पश्चिमैनेता, हस्तस्थव्यजनाः स्थिताः ॥ १० ॥ अष्ट दिक्कन्यकाश्चैयु-रौदीच्यरुचकाद्रितः । यानैरतिसनो-
योगै-राभियोगिकयोगतः ॥ ११ ॥ अलम्बुसा मिश्रकेशी, पुण्डरीका च वारुणी । हासां सर्वप्रभा हीः श्री-
रियाह्वानसमन्विताः ॥ १२ ॥ प्राग्वत्प्रभुं प्रभोरम्बां, नत्वाऽऽत्मानं निवेद्य ताः । गायन्त्यश्चामरकरा, उत्तरेणावत-
स्थिरे ॥ १३ ॥ दिक्कन्या-विदिगरुचका-द्रिभ्योऽभ्येयुश्चतुर्मिताः । चित्रा-चित्रकनका स-तेजाः सौदामिनी-तथा ॥ १४ ॥”

एता ईशानादिविदिशु स्थिता दीपहस्ता भगवद्गुणान् गायन्ति ।

“रुचकद्वीपतोऽभ्येयु-श्चतस्रो दिक्कुमारिकाः । रूपा रूपसिका चापि, सुरूपं रूपकावती ॥ १५ ॥ चतुरस्र-
लतो नालं, छित्त्वा खातोदरेऽक्षिपन् । समापूर्य च वैडूर्यै-स्तस्योर्ध्वं पीठमादधुः ॥ १६ ॥ बह्ना तदुर्वया जन्म-
गेहाद्रभ्रभागृहत्रयम् । ताः पूर्वस्यां दक्षिणस्या-मुत्तरस्यां व्यधुस्ततः ॥ १७ ॥ याम्परभ्रभागृहे नीत्वा-ऽभ्यङ्गं

तेषुस्तु तास्तयोः । स्नानचर्चाशुक्लङ्गा-रादि पूर्वगृहे ततः ॥ १८ ॥ उत्तरेऽरुणिकाष्ठाभ्या-मुत्पाद्याग्निं सुचन्दनैः ।
 क्षेमं कृत्वा वचन्धुस्ता, रक्षापोदलिकां द्वयोः ॥ १९ ॥ पर्वतायुर्भवेत्युक्त्वा-ऽऽस्फालयन्त्योऽश्मगोलकौ । जन्मस्थानं
 च नौ नीत्वा, स्वस्वदिक्षु स्थिता जगुः ॥ २० ॥ अर्हतोऽर्हज्जनन्याश्च, गुणैर्गौरवितानि ताः । गायन्त्यो मङ्गलान्युच्चै-

रामीनास्तस्युक्नुवा ॥ २१ ॥
 ण्णा हि-“सामानिकानां प्रत्येकं, चत्वारिंशच्छतैर्युताः । महत्तराभिः प्रत्येकं, तथा चतसृभिर्युताः ॥ २२ ॥”
 “अङ्गरक्षैः षोडशभिः, सहस्रैः सप्तभिस्तथा । कटकैस्तदधीशैश्च, सुरैश्चान्यैर्भहर्द्विभिः ॥ २३ ॥”

परिवृता आभियोगिकदेवकृतैर्योजनोन्मितैर्विमानैरत्रायान्तीति विष्णुमारिकाकृतो जन्मोत्सवः ।

“ततः सिंहासनं शाकं, चचालाचलनिश्चलम् । प्रयुज्याथावधिं ज्ञात्वा, जन्मान्तिमजिनेशितुः ॥ २४ ॥”
 “चक्ष्येकयोजनां घण्टां, सुघोषां नैगमेपिणा । अवाद्यत्ततो घण्टा, रेणुः सर्वविमानगाः ॥ २५ ॥” युग्मम् ॥
 “शक्रादेशं ततः सोधैः, सुरेभ्योऽज्ञापयत्स्वयम् । तेन प्रमुदिता देवा-श्चलनोपक्रमं व्यधुः ॥ २६ ॥”
 “पालकाव्यामरकृतं, लक्षयोजनसम्मिमत्तम् । विमानं पालकं नामा-ऽध्यारोहत्रिदशेश्वरः ॥ २७ ॥”

तत्र पालकविमाने तावदिन्द्रसिंहासनान्त्रेऽग्रमहिषीणामष्टौ भद्रासनानि, वामे चतुरशीतिसहस्रसामानिकानां
 तावन्ति भद्रासनानि, दक्षिणे द्वादश-चतुर्दश-षोडशसहस्राणामाभ्यन्तर-सध्यम-बाल्यपार्षदेवानां तावन्ति २,
 सर्वमीलने च द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि भद्रासनानि, पृष्ठे सप्तानीकाधिपानां सप्त भद्रासनानि, मध्ये शक्रासनं, ततः ।

“पुरतोऽग्रमहिष्योऽष्टौ, वामे सामानिकाः सुराः । दक्षिणे त्रिसभादेवाः, सप्तानीकानि पृष्ठतः ॥ २८ ॥
अन्यैरपि घनैर्देवैर्धृतः सिंहासनस्थितः । गीयमानशुणोऽचाली-दपरेऽपि सुरास्ततः ॥ २९ ॥ देवेन्द्रशासनात्के-
चित्, केचिन्मित्रानुवर्तनात् । पत्नीभिः प्रेरिताः केचित्, केचिदात्मीयभावतः ॥ ३० ॥ केऽपि कौतुकतः केऽपि,
विस्मयात्केऽपि भक्तितः । चेष्टुरेवं सुराः सर्वे, विविधैर्वाहनैर्युताः ॥ ३१ ॥ विविधैस्तूर्यनिर्घोषैर्घण्टानां कृणि-
तैरपि । कोलाहलेन देवानां, शब्दाद्भूतं तदाऽजनि ॥ ३२ ॥ सिंहस्थो वक्ति हस्तिस्थं, दूरे स्वीयं गजं कुरु ।
हनिष्यत्यन्यथा नूनं, दुर्द्धरो मय्य केसरी ॥ ३३ ॥ वाजिस्थं काससारूढो, गरुडस्थो हि सर्पगम् । छागस्थं चित्र-
कस्थोऽथ, वदत्येवं तदाऽऽदरात् ॥ ३४ ॥ सुराणां कोटिकोटीभिर्विविधैर्वाहनैर्धनैः । विस्तीर्णोऽपि नभोऽमार्गो-
ऽतिसङ्कीर्णोऽभवत्तदा ॥ ३५ ॥ भिन्नं केऽपि परित्यज्य, दक्षत्वेनाग्रतो ययुः । प्रतीक्षस्व क्षणं भ्रात-र्मामत्रेत्य-
परोऽवदत् ॥ ३६ ॥ केचिद्ध्वदन्ति भो देवाः !, सङ्कीर्णाः पर्ववासराः । भवन्त्येवंविधा नूनं, तस्मान्मौनं विधत्त
भोः ! ॥ ३७ ॥ नभस्यागच्छतां तेषां, शीर्षे चन्द्रकरैः स्थितैः । शोभन्ते निर्जरास्तत्र, सजरा इव केवलम्
॥ ३८ ॥ नन्दीश्वरे विमानानि, सङ्क्षिप्यागात्सुराधिपः । जिनेन्द्रं च जिनाम्बां च, त्रिः प्रादक्षिण्ययत्ततः ॥ ३९ ॥
वन्दित्वा च नमस्यित्वे-त्येवं देवेश्वरोऽवदत् । नमोऽस्तु ते रत्नकुक्षि-धारिके ! विश्वदीपिके ! ॥ ४० ॥ सूनोर्जन्म-
महं कर्तु-महं ते चरमार्हतः । सौधमेन्द्रः समेतोऽस्मि, न भेतव्यं शुभे ! त्वया ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा त्रिशलायां
च, शक्तोऽवस्वाधिनीं ददौ । तत्पार्श्वे च प्रभोश्चक्रे, प्रतिच्छन्दममन्दधीः ॥ ४२ ॥ भगवन्तं तीर्थकरं, गृहीत्वा

करमम्पुटे । विचक्रे पञ्चधा रूपं, सर्वश्रेयोऽर्थिकः स्वयम् ॥ ४३ ॥ एको गृहीततीर्थशः, पार्श्वे द्वौ चात्तचामरौ । एको गृहीतातपत्रः, एको वज्रधरः पुनः ॥४४॥ अग्रगः पृष्ठगं स्तौति, पृष्ठस्थोऽप्यग्रं पुनः । नेत्रे पश्चात्समीहन्ते, केचनाश्रेतनाः सुराः ॥४५॥ शक्रः सुमेरुद्वयस्थं, गत्वाऽथो पाण्डुकं वनम् । मेरुचूलादक्षिणेना-तिपाण्डुकम्बला-सने ॥४६॥ कृत्वोत्सङ्गे जिनें पूर्वा-भिमुखोऽसौ निपीदति । समस्ता अपि देवेन्द्राः, स्वामिपादान्तमेयरुः ॥४७॥”

तत्र दश वैमानिकाः, विंशतिर्भवनपतयः, द्वात्रिंशद्द्रव्यन्तराः, द्वौ ज्योतिष्कावितीन्द्राणां चतुःषष्टिः ।

“सौवर्णा राजता रात्नाः, स्वर्णरूप्यमया अपि । स्वर्णरत्नमयाश्चापि, रूप्यरत्नमया अपि ॥ ४८ ॥”

“स्वर्णरूप्यरत्नमया, अपि मृत्स्नामया अपि । कुम्भाः प्रत्येकमष्टाढ्यं, प्रत्येकं योजनाननाः ॥ ४९ ॥”

गदुग्धम्-x “पणवीसजोअणतुंगो, वारस य जोअणाहं वित्त्यारो । जोअणमेगं नालुअ,इगकोडी सट्टिलक्खाइं॥५०॥”

एवमेवाष्टाष्टप्रकाराणि प्रत्येकमष्टोत्तरसहस्राणि भृङ्गार-दर्पणादिसर्वाण्यपि पूजोपकरणान्यकारयदानायच-सागथादितीर्थानां मृदं जलं च, गङ्गादीनां पद्महृदादीनां च पद्मानि जलं च, क्षुल्लहिमवद्वर्षधर-चैताढ्य-विजय-चक्षस्कारादिभ्यः सिद्धार्थपुष्पगन्धान् सर्वौषधीश्च आभियोगिदेवैरच्युतेन्द्रः । ततः—

“क्षीरनीरधर्देर्वक्षः-स्यलस्थैस्त्रिदशा वसुः । संसारौघं (जलवेगं) तरीतुं द्राग्र, धृतकम्भा इव स्फुटम् ॥५१॥”

शय-“कालभावाह्युतनुः, स्वस्रभवत्या सुरैः कृतम् । इयद्भिरुदकैः स्वात्रं, कथं स्वामी सहिष्यते ? ॥ ५२ ॥”

“इति कल्पतां हरेः शङ्कां, हर्तुं मेरुगिरिं प्रभुः । लीलयाऽचालयद्द्वाम-पादाङ्कुष्ठाग्रपीडनात् ॥ ५३ ॥”

“तद्विज्ञायावधिज्ञानात्, प्रभोर्लीलायितं हरिः । स्वामिन् ! मिथ्या वितर्क मे, क्षमस्विति ननाम च ॥ ५४ ॥”

अत्र कविः—“सङ्ख्याऽतीतार्हतां मध्ये, स्पृष्टः केनाऽपि नांहिणा । मेरुः कल्पमिषादित्या-नन्दादिव ननर्त्त सः ॥ ५५ ॥”

यतः—“शैलेषु राजता मेऽभूत्, खात्रनीराभिषेकतः । तेनामी निर्जरा हाराः, स्वर्णापीडो जिनस्तथा ॥ ५६ ॥”

“तत्र पूर्वमच्युतेन्द्रो, विदधाल्यभिषेचनम् । ततोऽनुपरिपाटीतो, यावच्चन्द्रार्थमादयः ॥ ५७ ॥” जलखात्रे कविघटना-

“श्वेतच्छत्रायमाणं शिरसि सुखशशिन्यंशुपूरायमाणं, कण्ठे हारायमाणं वपुषि च निखिले चीनचोलायमानम् ।

श्रीमज्जनमाभिषेकप्रगुणहरिगणोदस्तकुम्भौघगर्भाद्, अद्भ्यहुग्धाब्धिपाथश्चरमजिनपतेरङ्गसङ्घि अघे वः ॥ ५८ ॥”

“चतुर्वृषभरूपाणि, शक्रः कृत्वा ततः स्वयम् । शृङ्गाष्टकक्षरत्क्षीरै-रकरोदभिषेचनम् ॥ ५९ ॥ सत्यं ते विबुधा

देवा, धैरन्तिमजिनेशितुः । सृजद्भिः सलिलैः स्वात्रं, स्वयं नैर्मल्यमादधे ॥ ६० ॥ समङ्गलप्रदीपं ते, विधायारा-

त्रिकं पुनः । सन्त्यगीतवाद्यादि, व्यधुर्विविधमुत्सवम् ॥ ६१ ॥ उन्मृज्य गन्धकाषाण्या, दिव्ययाऽङ्गं हरिर्विभोः ।

विलिप्य चन्दनाद्यैश्च, पुष्पाद्यैस्तमपूजयत् ॥ ६२ ॥ दर्पणो वर्द्धमानश्च, कलशो मीनयोर्युगम् । श्रीवत्सः स्वस्तिको

नन्द्या-वर्त्त-भद्रासने इति ॥ ६३ ॥ अनन्तमङ्गलासङ्ग-चङ्गस्याप्यष्टमङ्गलीम् । लेखाग्रणीलिलेखात्रे, भक्तिव्यक्त्या

जगत्प्रभोः ॥ ६४ ॥ युग्मम् । इलातलमिलन्मौलिः, पौलोमीवल्लभः प्रभुम् । स्तुत्वा शक्रस्तवेनेति, पुनः स्तोतुं

प्रचक्रमे ॥ ६५ ॥ नमस्ते विश्वदीपाय, नमस्ते विश्वशासिने । नमस्ते विश्वनाथाय, नमस्ते चरमाहते ॥ ६६ ॥

जं रयणिं च णं समणे भगवं माहावीरे जाण. तं रयणिं च णं यद्द्वे वेसमणकुण्डवारीतिरियंजंभगा देवा सिद्धत्थरायभयवणंसि हिरण्ण-
 गमं च सुवण्णवासं च वयस्वासं च वयस्वासं च आभरणवासं च पत्तवासं च पुप्फवासं च फलवासं च वीथवासं च महववासं च
 यत्र त्वं भरतक्षेत्रे, धर्मकल्पद्रुमोऽभयः । कल्पकल्पद्रुमेशानां, प्रभो ! सेव्यं वभूव तत् ॥ ६७ ॥ यत्र त्वं
 कालचक्रारे, जातश्चरमतीर्थकृत् । एपोऽरेषु चतुर्थोऽपि, प्रथमः कथमस्तु मा ? ॥ ६८ ॥ इति स्तुत्वा प्रमोदाश्रु-
 स्तोमो रोमोद्गमं दधत् । ईशानेशाङ्गतः शक्री, जग्राह त्रिजगत्पतिम् ॥ ६९ ॥ ततश्च जिनमानीय, विसुच्या-
 म्भान्तिके शालु । सज्जहार प्रतीचिम्बा-वस्वापिन्यौ स्वशक्तिः ॥ ७० ॥ कुण्डले क्षौमयुग्मं चो-च्छीर्षे मुक्त्वा
 हरिर्न्यधात् । श्रीदामरत्नदामाढ्य-मुद्योचे स्वर्णकन्दुक्कम् ॥ ७१ ॥ द्वात्रिंशद्रत्नैरुस्य-कोटिवृष्टिं विरच्य सः ।
 वाडमायोपयामास, सुरैरित्याभियोगिकैः ॥ ७२ ॥ स्वामिनः स्वामिमातुश्च, करिष्यत्यशुभं मनः । सप्तधाऽऽर्य-
 मञ्जरीय, शिरस्तस्य स्फुटिष्यति ॥ ७३ ॥ स्वाम्यहुष्टेऽमृतं न्यसे-त्यर्हजन्मोत्सवं सुराः । नन्दीश्वरेष्टाहिकां च,
 कृत्वा जग्मुर्थथाऽऽगतम् ॥ ७४ ॥” इति देवकृतः श्रीमहावीरजन्मोत्सवः ।

१००-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो जातस्तस्यां रजन्यां बहवो 'वैश्रमणकुण्डधारिणः' धन-
 दाजाधारकास्तिर्थगसृम्भका देवाः सिद्धार्थराजभवने 'हिरण्यस्य' रूप्यस्य 'वर्षे' वर्षणं तथैव सुवर्णस्य प्रतीतस्य
 यपुं 'वज्राणां' हीरकाणां, वज्राणां चीनांशुकादीनां, आभरणानां मुकुटादीनां, पत्राणां नागवहयादेः, पुष्पाणां
 कुन्दचम्पकादेः, फलानां नालिकेरादेः, बीजानां शाल्यादेः, माल्यानां तथा 'गन्धानां' कोष्ठपुटादीनां 'चूर्णानां'

गंधवासं च चुण्णवासं च वण्णवासं च वसुहारवासं च वासिसु ॥ १०० ॥

तए णं से सिद्धत्थे खत्तिए भवणवह्वाणमंतर-जोइस-वेमाणिएहिं देवेहिं तित्थएरजम्मणाभिसियमहिमाए कयाए समाणीए पच्चसू-
कालसम्यंसि नगरगुत्तिए सद्दावेइ । सद्दाविच्चा एवं वयासी ॥ १०१ ॥

खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कुंडपुरे नगरे चारगसोहणं करेह । करित्ता माणुम्माणवद्धणं करेह । करित्ता कुंडपुरं नगरं
वासयोगादीनां 'वर्णानां' हिङ्गुलादीनां, 'वसुधारायाः' निरन्तरद्रव्यधाराया वर्षं अवर्षयन् ।

“अस्मिन्नवसरे राज्ञे, दासी नाञ्जी प्रियंवदा । तं पुत्रजननोदन्तं, गत्वा शीघ्रं न्यवेदयत् ॥ १ ॥”

“सिद्धार्थोऽपि तदाकर्ण्य, प्रमोदभरमेडुरः । हर्षगद्गदगी रोमोद्-गमदन्तुरभूघनः ॥ २ ॥”

“विना किरीटं तस्यै स्वां, सर्वाङ्गालङ्कृतिं ददौ । तां धौतमस्तकां चक्रे, दासत्वापगमाय सः ॥ ३ ॥”

१०१-ततः स सिद्धार्थः क्षत्रियः भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकैर्देवस्तीर्थकृज्जन्माभिषेकमहिम्नि कृते
सति 'प्रत्यूषकालसमये' प्रातःकाले 'नगरगुप्तिकान्' पुरारक्षकान् शब्दयति । शब्दयित्वा एवमवादीत् ।

१०२-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! 'कुण्डपुरे' क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे 'चारकशोधनं' बन्दिमोचनं कुरुत, यतः—

“युवराजाभिषेके च, परराष्ट्रापमर्दने । पुत्रजन्मनि वा मोक्षो, बद्धानां प्रविधीयते ॥१॥” इति राजनीतिः ।

तथा कृत्वा मानं-रसधान्यादिविषयमुन्मानं-तुलाविषयं, एतयोः 'वर्द्धनं' प्रमाणवृद्धिं कुरुत । कृत्वा कुण्डपुरं
नगरं साभ्यन्तरबाह्यं वक्ष्यमाणविशेषणविशिष्टं कुरुत, स्वयमन्यैश्च कारयत । किंविशिष्टं ?, आसिक्तं गन्धो-

मन्त्रित-चाहिरियं, आसिय-सम्मज्जिओ-चलित्तं, सिंघाङ्ग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापह-पहेसु सित्त-सुह-सम्मट्ट-रत्थंतरा-चणवीहिंयं
मंचाइमंचकलिअं, नाणाविहरागभूसिअज्जयपडागमंडियं, ला[इय]उल्लोइयमहिअं, गोसीस-सरस-रत्तचंदण-वहर-दिशंपंचंगुलित्तलं, उव-
नियचंदणफलसं, चंदणघडसुकयतोरणपडिडुवारदेसभागं, आसत्तोसत्त-विपुल-वट्ट-वघारिय-मल्लदाम-कलावं, पंचवण-सरस-सुरभि-

दकच्छटादानेन, सम्मार्जितं कचवरापनयनेन, उपलिसं च छगणादिना । पुनः 'शृङ्गाटकं' त्रिकोणस्थानं 'त्रिकं'
मार्गत्रयसङ्गमः 'चतुष्कं' मार्गचतुष्कसङ्गमः 'चत्वरं' अनेकमार्गसङ्गमः, 'चतुर्मुखं' देवकुलादि, 'महापथाः' राज-
मार्गाः 'पन्थानः' सामान्यपथाः, एतेषु स्थानेषु यानि 'रथयान्तराणि' मार्गमध्यानि तथा 'आपणवीथयः' हट्ट-
मार्गाश्च तानि सिक्तानि जलेन, अत एव 'शुचीनि' पवित्रीकृतानि, समृष्टानि कचवरापनयनेन यस्मिन् । पुनः
'मञ्चाः' प्रेक्षणकद्रष्टृणासुपवेशनार्थं रचिता मालकाः, 'अतिमञ्चाः' तेषामप्युपरि मालकास्तैः कलितं । तथा नाना-
विधरागैः कौसुमभादिभिर्भूषिताः शोभिता ये 'ध्वजाः' सिंहादिरूपोपेता बृहत्पटरूपाः 'पताका'स्ता एव
लक्ष्यस्ताभिर्भण्डितं विभूषितं । तथा "लाइयं" छगणादिना भूमौ लेपनं "उल्लोइअं" खटिकादिना भित्त्यादि-
धवलनं, तैः 'महितं' पूजितमिव । गोशीर्षस्य-चन्दनविशेषस्य 'सरसस्य' सद्यस्कस्य रक्तचन्दनस्य दर्दरनामाद्रि-
जातस्य च चन्दनस्य दत्ताः पञ्चाङ्गुलितलाः-हस्तका यत्र । पुनः 'उपचिताः' स्थापिता गृहान्तश्चतुष्कोणेषु
'चन्दनकलशाः' माङ्गल्यघटा यत्र । तथा चन्दनघटैः सुकृतानि रम्याणि तोरणानि 'प्रतिद्वारदेशभागं'
द्वारद्वारस्य देशभागेषु यत्र । 'आसत्तो' भूमिलयः 'उत्सक्तः' उपरिलयः 'विपुलो' विस्तीर्णो 'वृत्तो' वर्तुलः

मुक्कपुष्पजोवयारकलिअं, कालागुरु-पवरकुंदुरुक्क-तुरुक्क-डञ्जंत-ध्रुव-मघमघंत-गंधुद्धुआभिरामं, सुगंधवरगंधिअं, गंधवट्टिभूअं, नड-
नट्टग-जल्ल-मल्ल-मुट्टिय-वेळंबग-पवग-कहग-पाढग-लासग-आर[आइ]कखग-लंख-संख-दूणइल्ल-तुंववीणिय-अणेगतालाथराणुचरिअं करेह
कारवेह । करित्ता कारवेत्ता य जूअसहस्सं मुसलसहस्सं च उस्सवेह । उस्सवित्ता मम पयमाणत्तिअं पच्चप्पिणेह ॥ १०२ ॥

“वर्णारिय”त्ति प्रलम्बितः पुष्पगृहाकारो माल्यदात्रां ‘कलापः’ समूहो यत्र । पञ्चवर्णाः सरसाः सुरभयो ये
सुक्ताः पुष्पपुञ्जास्तर्य ‘उपचारो’ भूमेः पूजा, तथा कलितं । दह्यमाना ये कृष्णागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्का धूपा-
स्तेषां मघमघायमानः ‘उद्धूतः’ प्रसृतो यो गन्धस्तेन ‘अभिरामं’ मनोहरं । ‘सुगन्धवरैः’ सुगन्धचूर्णैः ‘गन्धितं’
वासितं ‘गन्धवृत्तिभूतं’ गन्धगुटिकासमानं । तथा ‘नदाः’ नाटयितारः ‘नर्तकाः स्वयं नृत्यकर्तारः’ ‘जल्लाः’ वरत्रा-
खेलकाः, मल्लाः प्रतीताः ‘मौष्टिकाः’ सुष्टिभिः प्रहारका मल्लविशेषा एव ‘विडम्बकाः’ विदूषकतया जनानां
हास्यकारिणो यद्वा समुखविकारमुत्पुत्योत्पुत्य नर्तकाः ‘ह्रवकाः’ उत्प्लवनेन नचादिलङ्घयितारः ‘कथकाः’ सरस-
कथाकथकाः ‘पाठकाः’ सूक्तादिवक्ताः ‘लास्यकाः’ रासकदायिनः ‘आरक्षकाः’ तलवराः ‘केटवाल’ इति लोके,
सचित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः ‘गौरिपुत्रा’ इति प्रसिद्धाः “तूणइल्ल”त्ति तूणाख्यवादित्रवन्तो भिक्षव एव ‘तुम्बवीणिकाः’
वीणावादकाः, तथा अनेके ये ‘तालाचराः’ तालादानेन प्रेक्षाकारिणस्तालान्वा कुट्टयन्तः कथां कथयन्ति, तैः
‘अनुचरितं’ सहितं, एवंविधं क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरं कुरुत स्वयमन्यैश्च कारयत । कृत्वा कारयित्वा च
‘यूपानां’ शकटयुगानां सहस्रं सुरालसहस्रं च ‘उच्छ्रायत’ ऊर्ध्वीकुरुत, शकटखेटनधान्यकण्डनादेर्निबिधः

नप नं ते कोऽङ्घ्रियपुरिमा सिद्धयेणं रण्णा एवं बुत्ता समाणा हट्ट-तुट्टा जाव हिश्रया करयल जाव पडिसुणित्तां खिप्पामेव कुंडपुरे नगरे चारगामोहणं. जाव उस्सवित्ता जेणेव सिद्धये राया, तेणेव उवागच्छति । उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु सिद्धत्थस्स रण्णो तामाणत्तियं पयाण्णिणंति ॥ १०३ ॥

तप नं से विरुद्धे राया जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छद । उवागच्छित्ता जाव सवोरोहेणं सद्यपुप्फ-गंथ-वत्थ-मल्लालंकार-णिभूनाणं न्यत्रुट्टियमद्दनिनाणं गहया इटीणं. महया जुईणं महया वलेणं महया वाहणेणं महया समुदएणं महया वरतुडिय-जमगसमग-क्रियतामित्थं । नथा कृत्वा ममेतामाज्ञासिकां प्रत्यर्पयत ।

१०३-ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः सिद्धार्थेन राज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टास्तुष्टाः, यावद्धर्षपूर्णहृदयाः करतलाभ्यामञ्जलिं कृत्वा यावद्विनेयेन तामाज्ञां प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव क्षत्रियकुण्डत्रामे नगरे चारकशोधनं कुर्वन्ति, यावन्मुशलसहस्रमूर्ध्वीकृत्य यत्रैव सिद्धार्थो राजा, तत्रैवोपागच्छन्ति । उपागत्य करतलाभ्यां यावदञ्जलिं कृत्वा सिद्धार्थस्य राज्ञस्तामाज्ञासिकां प्रत्यर्पयन्ति ।

१०४-ततः स सिद्धार्थो राजा यत्रैवाट्टनशाला तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य यावत्तत्र मल्लयुद्ध-मज्जनादि-करणपुरस्सरं नानाविधभूषणैर्भूषितः । ततः सर्वया कण्ठ्या-छत्रादिराजचिह्नरूपया, सर्वया 'युक्त्वा' उचितवस्तु-संयोगेनाभरणादिगुल्या वा, सर्वेण 'वलेन' चतुरङ्गसैन्येन, सर्वेण वाहनेन शिथिकादिना, सर्वेण 'समुदयेन' मज्जनपरिचारादिसमूहेन सर्वेण 'अचरोधेन' अन्तःपुरेण, सर्वया पुष्पगन्धवस्त्रमाल्यालङ्काराणां विभूषया, सर्वेषां 'उदितानां' वादित्राणां यः शब्दो 'निनादथ' प्रतिवः, तेन युक्तः, दृश्यते खल्पेऽपि सर्वशब्दप्रवृत्तिः, अत

पवाइएणं संख-पणव-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-सुरज-मुइंग-हुडुहि-निग्घोस-चाइयरवेणं, उस्सुकं उक्करं उक्किट्टं अदिज्जं अमिज्जं अमडण-
वेसं अदंडकोदंडिमं अधरिमं गणिआवरनाडइज्जकलिअं अणेगतालाथराणुचरिअं अणुद्धुअमुइंगं (ग्रं० ५००) अमिलायमल्लदामं पमुइय-

आह-महत्या ऋद्ध्या, महत्या युक्त्या द्युत्या वा, महता 'बलेन' महता वाहनेन, महता समुदयेन तथा महता
'वराणां' प्रधानानां 'दुदितानां' वादित्राणां 'यमकसमकं' युगपत् 'प्रवादितेन' शब्दितेन, तथा शङ्खः प्रतीतः
'पणवो' मृत्पटहः 'भेरी' ढक्का, झल्लरी 'शालर' इति लोके प्रतीता, 'खरमुखी' काहला 'हुडुक्का' तिवलितुल्यो वाद्य-
विशेषः 'सुरजो' मर्दलः 'मृदङ्गः' मृन्मयः स एव, 'हुन्दुभिः' देववाद्यं, एतेषां यो 'निर्घोषो' महाशब्दः 'नादितं'
प्रतिशब्दश्च, तद्रूपो यो रवो-मधुरशब्दस्तेन, एवंविधयाऽखिलसामग्र्या सह सिद्धार्थो राजा दशदिवसान् यावत्
'स्थितिपतितां' कुलमर्यादां महोत्सवलक्षणां करोतीति योजना । अथ किंविशिष्टां स्थितिपतितां ? इत्याह-
'उच्छुल्कां' शुल्केन-विक्रतव्यवस्तु प्रति राजग्राह्यद्रव्येण रहितां 'उत्करां' गवादीन् प्रति प्रतिवर्षं राजग्राह्य-
कररहितां 'उत्कृष्टां, सर्वेषां हर्षहेतुत्वादुत्तमां । 'अदेयां' वस्तुमूल्यदानरहितां, यद्यस्य युज्यते तत्सर्वमापणा-
द्ग्राह्यं, न तु मूल्यं देयं, तत्तु राजा ददातीति भावः । 'अमेयां' अमितानेकवस्तुयोगां क्रयविक्रयरहितां वा,
'अभटप्रवेशां' कस्यापि गृहे राजाज्ञादायिपुरुषप्रवेशरहितां 'अदण्डकुदण्डिमां' दण्डो-यथाऽपराधं राजग्राह्यं
धनं, कुदण्डं-महत्प्यपराधे तदेवाल्पं, ताभ्यां रहितां, 'अधरिमां' ऋणरहितां, ऋणस्य नृपेण दत्तत्वात् ।
'गणिकावरनाटकीयैः' नाटकप्रतिबद्धपात्रैः 'कलितां' युक्तां, अनेकैः 'तालाचरैः' प्रेक्षाकारिभिः 'अनुचरितां'

पत्नीप्रियमपुरुजगज्जाणवयं द्रुसन्निनमं विद्मन्विद्यं करेइ ॥ १०४ ॥

तए नं से तियन्तये रागा दसाहियाए विद्मन्विद्याए वट्टमणीए सइए अ साहस्सिए अ सयसाहस्सिए अ जाए अ दाए अ भाए अ एतमाणे अ द्यायेमाणे अ, सइए अ साहस्सिए अ सयसाहस्सिए अ लंमे पडिच्छमाणे अ पडिच्छावेमाणे अ, एवं विहरइ ॥ १०५ ॥

तए नं रागणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मापियरो पढ्मे दिवसे विद्मन्विद्यं करिंति, तइए दिवसे चंद्रसूरदंसणिअं करिंति, सेधितां 'अनुज्जुतमृदङ्गां' वादकैरपरित्यक्तमृदङ्गां, पुनः 'अम्लानानि' विकसितानि माल्यदामानि यस्यां, तथा 'प्रमुद्रिताः' प्रमोदवन्तः, अत एव 'प्रक्रीडिताः' क्रीडितुमारब्धाः पुरजनसहिताः 'जानपदाः' देशवासिनो यत्र, एवंविधां 'स्थितिपतितां' कुलमर्यादागतां वर्धापनिकादिक्रियां दशदिवसान् यावत् करोति ।

१०१-ततः स सिद्धार्थो राजा दशाहिकायां स्थितिपतितायां वर्त्तमानायां 'शतिकान्' शतमितान्, एवं साहसिकान् शतसाहसिकान्-लक्षसितांश्च 'यागान्' अर्हेत्प्रतिमापूजाः x, 'दायान्' पर्वादी दानानि 'भागान्' लब्धद्रव्यविभागान्मानितद्रव्यांशान्वा, ददत्त्वयं दापयंश्च सेवकैः, तथैव शतिकान् साहसिकान् शतसाहसिकान् 'लाभान्' वर्द्धापनागतद्रव्याणि 'प्रतीच्छन्' स्वयं गृणहन् 'प्रतीच्छन्' ग्राहयंश्च सेवकैः, एवं विहरति ।

१०२-ततः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मातापितरौ प्रथमे दिवसे 'स्थितिपतितां' कुलक्रमागतपुत्रजन्मो-

x 'इति शेषज्ञानं' इति धातोर्'गान्' शेषज्ञानः । देवशब्देनागार्हपतिर्देवः प्राणा, यतो भगवन्मातापित्रोः श्रीपार्श्वनाथापस्तवेन श्रमणोपासकत्वादन्यथसाय-
ल्लोकात्पुत्रजन्म, श्रीपार्श्वनाथापस्तवेन श्रमणोपासकत्वादन्यथसाय-

छठे दिवसे धम्मजागरियं कर्त्तित्ति, इकारसमे दिवसे विइक्कते, निव्वत्तिए असुइजम्मकम्मकरणे, संपत्ते बारसाहे दिवसे, विउलं असणं त्सवोचितां क्रियां कुरुतः, तृतीये दिवसे चन्द्रसूर्यदर्शनिकां-तयोर्दर्शनार्थं उत्सवविशेषं कुरुतः । तद्विधिश्चायम्—
जन्मदिवसादिनद्वयेऽतीते गृहस्थगुरुरहत्प्रतिमाद्रे रूप्यमयीं चन्द्रमूर्त्तिं प्रतिष्ठाप्य पूजयित्वा च विधिना स्थापयेत्, ततः स्नातां सुवस्त्राभरणां सपुत्रां जननीं चन्द्रोदये प्रत्यक्षं चन्द्राभिसुखं नीत्वा “ॐ अहं चन्द्रोऽसि निशाकरोऽसि नक्षत्रपतिरसि सुधाकरोऽसि औषधिगर्भोऽसि, अस्य कुलस्य वृद्धिं कुरु कुरु साहा” इति चन्द्रमन्त्रसुचारयश्चन्द्रं दर्शयेत् । सपुत्रा माता गुरुं प्रणमति, गुरुश्चाशीर्वादं ददाति, स चायं—
“सवौषधिमिश्रमरीचिराजिः, सर्वापदां संहरणे प्रवीणः । करोतु वृद्धिं सकलेऽपि वंशे, युष्माकमिन्दुः सततं प्रसन्नः ॥ ततो मूर्त्तैर्विसर्जनं करोति । वार्दलादिना चन्द्रादर्शनेऽपि तस्यामेवापरस्यां वा निशायास्यं विधिः क्रियते । एवं सूर्यस्यापि दर्शनं, नवरं मूर्त्तिः काञ्चनमयी ताम्रमयी वा, मन्त्रश्च—“ॐ अहं सूर्योऽसि दिनकरोऽसि तमोऽपहोऽसि सहस्रकिरणोऽसि जगच्चक्षुरसि, प्रसीद, अस्य कुलस्य तुष्टिं पुष्टिं प्रमोदं कुरु कुरु साहा” आशीर्वादश्चायम्—

[॥१॥]

“सर्वसुरासुरवन्धः, कारयिताऽपूर्वसर्वकार्योणाम् । भूयात्रिजगच्चक्षु-र्मङ्गलदस्ते स पुत्रायाः ॥ १ ॥”
इति चन्द्रसूर्यदर्शनविधिः । साम्प्रतं तु तत्स्थाने शिशोर्दर्पणो दृश्यते ।

ततः षष्ठे दिवसे कुलस्य लोकस्य वा ‘धर्मेण’ व्यवहारेण रात्रौ जागरणं-धर्मजागरिका, तां जागृतः, षष्ठ्यां रात्रौ जागरणोत्सवं कुरुत इति भावः । एकादशमे दिवसे व्यतिक्रान्ते ‘निर्वर्त्तिते’ समापिते च अशुचीनां जन्मकर्मणां यत्करणं,

तं जया णं अम्हं एस दारए जाए भविस्सइ, तथा णं अम्हे एयस्स दारगस्स इमं एयाणुल्लवं गुण्णं गुणनिष्फन्नं नामधिज्जं करिस्सामो 'वत्तमाणु' ति । ता अज्ज अम्ह मणोरइसंपत्ती जाया, तं होउ णं अम्हं कुमारे 'वद्धमाणे' नामेणं ॥१०९॥ समणे भगवं महावीरे कासवगुत्ते णं, तस्स णं तओ नामधिजा एवमाहिज्जंति, तं जहा-अस्मापिउसंतिए 'वद्धमाणे' १, सहससुइआए 'समणे' २, अयले भयभैरवाणं, परीमहोवसग्गणं गंतिस्से, पडिमाण पालणे धीमं अरइरइसहे दविए वीरिअसंपत्ते, देवेहिं से नामं कयं 'समणे भगवं महावीरे' ३ ॥११०॥

१०९-तस्माद्यदाऽस्माकमेव दारको जातो भविष्यति, तदा वयमेतस्य दारकस्येवं एतद्रूपं 'गौण्यं' गुणेभ्य आगतं गुणनिष्पन्नं 'नामधेयं' अभिधानं करिष्यामो 'वद्धमान' इति । सा अद्य अस्माकं मनोरथसम्पत्तिर्जाता, तस्माद्भवतु अस्माकं कुमारो 'वद्धमान' इति नाम्ना ।

११०-अमणो भगवान् महावीरः काश्यपगोत्रः, तस्य त्रीणि नामधेयानि एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-'माता-पितृसत्कं' मातापितृभ्यां दत्तं 'वद्धमान' इति प्रथमं नाम, तथा "सह"ति जन्मतो सहभाविनी या 'समुदिता' रागद्वेषाभावता, तथा 'अमणः' तपोनिधि इति द्वितीयं नाम, तथा 'अचलो' निष्प्रकम्पो भयभैरवयोर्विषये, तत्र 'भयं-अकस्माद्विद्युदादिजातं भैरवं-सिंहादिजं भयमेव । परीपहाः क्षुत्पिपासादयो द्वाविंशतिः, उपसर्गाः देव-मनुजादिकृताः, तेषां क्षान्त्या, न त्वसमर्थत्वेन, 'क्षमः' सहेता, प्रतिमानां भद्रादीनामेकरात्रिययादीनां तत्तद-भिग्रहविशेषाणां वा पालकः, धीमान् ज्ञानत्रयोपेतत्वात्, अरतिरत्योः 'सहः' सहेता, न तु तत्र हर्षविषादौ कृत्स्न इत्यर्थः, तथा 'द्रविकः' इष्टानिष्टेष्वर्थेषु रागद्वेषपरहितः*, 'वीर्यं' पराक्रमस्तेन सम्पन्नः, अतो देवैस्तस्य

* "दयितो-नाम न रागं गच्छति" इत्याचार्यार्थो "रागद्वेषविरहाद्द्रविको भगवान्" इति च तद्द्रष्टव्यम् ।

जिमिअभुचुत्तरागया वि अ णं समाणा आयंता चुक्खा परमसुइभूआ तं मित्तचाइ-नियग-सयण-संबंधि-परिजणं नायए खत्तिए य विउलेणं पुण्फ-वत्थ-गंध-मल्लालंकारेणं सक्कारिंति सम्माणिति । सक्कारित्ता सम्माणित्ता तस्सेव मित्तचाइ-नियय-सयण-संबंधि-परिय-णस्स नायाणं खत्तिअण य पुरओ एवं वयासी ॥ १०७ ॥

पुंघिपि षं देवाणुप्पिया ! अहं एयंसि दारंगंसि गब्भं वक्कंतंसि समाणंसि इमे एयारूवे अब्भत्थिए चित्तिए जाव समुण्णज्जित्था-जण्णभिइं च णं अहं एस दारए कुण्डिअसि गब्भत्ताए वक्कंते, तप्पभिइं च णं अहं हिरण्णेणं वहुसो, सुवण्णेणं धणेणं धन्नेणं रज्जेणं सावइज्जेणं जाव पीइसक्कारेणं अईव अईव अभिवहुसो, सामंतरायाणो वसमागया य ॥ १०८ ॥

१०७-ततो 'जिमित्तौ' मुक्तवन्तौ 'सुकृत्युत्तरं' भोजनानन्तरं च आगतौ, उपवेशनस्थाने इति गम्यते । 'अपि च' निश्चयेनैवंविधौ सन्तौ-'आचान्तौ' शुद्धोदकेन कृताचमनौ, ततश्च सिक्थाद्यपनयनेन चोक्षौ, अतः परमशुचिभूतौ सन्तौ तं मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनं ज्ञातजान् क्षत्रियांश्च विपुलेन पुष्प-वस्त्र-गन्ध-माल्या-लङ्कारेण सत्कारयतः सन्मानयतः । सत्कार्यं सन्मान्य च तस्यैव मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धिपरिजनस्य ज्ञातजानां क्षत्रियाणां च पुरत एवं अवादिष्टाम् ।

१०८-पूर्वमपि देवानुप्रियाः । भोः स्वजनाः ! अस्माकं एतस्मिन् दारके गर्भं व्युत्क्रान्ते सति अयमेतद्गुपोऽभ्यर्थितश्चिन्तितो यावत्सङ्कल्पः समुत्पन्नोऽभूत्, कोऽसौ ? इत्याह-'यत्प्रभृति' यद्दिनादारभ्य अस्माकमेष दारकः कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रान्तः 'तत्प्रभृति' तद्दिनादारभ्य वयं 'हिरण्येन' रूप्येन वर्द्धामहे, सुवर्णेन धनेन धान्येन राज्येन 'स्वापतेयेन' द्रव्येण यावत्प्रीतिसत्कारेणातीवातीवाभिवर्द्धामहे, सामन्तराजानो वशमागताश्च ।

तं जग्य णं उगं एस दारए जाण भविस्सइ, तथा णं अग्हे एयस्स दारगस्स इमं एयाणुरूवं गुणं गुणनिष्फन्नं नामधिज्जं करिस्सामो 'यवमाणु' त्ति । ता अज्ज अग्ग् मणोरइसंपत्ती जाया, तं होउ णं अग्ग् कुमारे 'वद्धमाणे' नामेणं ॥१०९॥ समणे भगवं महावीरे कासवगुत्ते णं, तस्स णं तओ नामधिज्जा एवमाहिज्जंति, तं जहा-अम्मापिउसंतिए 'वद्धमाणे' १, सहससुइआए 'समणे' २, अयले भयभेरवाणं, परीसहोवसगणं गंतिलमे, पडिमाण पालगे धीमं अरइरइसहे दविए वीरिअसंपन्ने, देवेहिं से नामं कयं 'समणे भगवं महावीरे' ३ ॥११०॥

१०९-तस्माद्यदाऽस्माकमेव दारको जातो भविष्यति, तदा वयमेतस्य दारकस्येयं एतद्द्रूपं 'गौण्यं' गुणेभ्य आगतं गुणनिष्पन्नं 'नामधेयं' अभिधानं करिष्यामो 'वर्द्धमान' इति । सा अद्य अस्माकं मनोरथसम्पत्तिर्जाता, तस्मान्नयतु अस्माकं कुमारो 'वर्द्धमान' इति नाम्ना ।

११०-अमणो भगवान् महावीरः काश्यपगोत्रः, तस्य त्रीणि नामधेयानि एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-'माता-पितृसत्कं' मातापितृभ्यां दत्तं 'वर्द्धमान' इति प्रथमं नाम, तथा "सह"ति जन्मतो सहभाविनी या 'समुदिता' रागद्वेषाभावता, तथा 'अमणः' तपोनिधि इति द्वितीयं नाम, तथा 'अचलो' निष्प्रकम्पो भयभैरवयोर्विषये, तत्र भयं-अकस्माद्विद्युदादिजातं भैरवं-सिंहादिजं भयमेव । परीपहाः क्षुत्पिपासादयो द्वाविंशतिः, उपसर्गाः देव-मनुजादिकृताः, तेषां क्षान्त्या, न त्वसमर्थत्वेन, 'क्षमः' सहेता, प्रतिमानां भद्रादीनामेकरात्रिभ्यादीनां तत्तद-भिग्रहविशेषाणां वा पालकः, धीमान् ज्ञानत्रयोपेतत्वात्, अरतिरत्योः 'सहः' सहेता, न तु तत्र हर्षविषादौ कृष्ण इत्यर्थः, तथा 'द्रविकः' इष्टानिष्टेष्वर्थेषु रागद्वेषपरहितः*, 'वीर्यं' पराक्रमस्तेन सम्पन्नः, अतो देवैस्तस्य

* "दृतिो-नाम न रागं गच्छति" इत्याचार्यार्थं "रागद्वेषविरहाद्रविको भगवान्" इति च तद्ब्रूलौ ।

भगवतो नाम कृतं 'श्रमणो भगवान् महावीर' इति तृतीयम् । तच्चैवम्—

“न्यूनाब्दहायनः सार्द्धं, सवयोभिर्नृपात्मजैः । विभुर्वयोऽनुरूपाभिः, क्रीडाभिः क्रीडतिस्म सः ॥१॥ तदाऽ-
वदद्भ्युसन्नाथो, ह्युसदः सदसोऽन्तरा । 'महावीर'प्रमुर्धीरः, क्षोभ्यो भुवि न केनचित् ॥२॥ तं वीरं क्षोभयाम्घेष,
इति द्वेषधरः सुरः । कोऽपि त्वरापरः प्राप, समीपं क्रीडतः प्रभोः ॥ ३ ॥ कुर्वन्नामलकीं क्रीडां, यत्रारूढस्तरो
विभुः । स सर्पीभूय भोगेन, तं दुष्टोऽवेष्टयत्तले ॥ ४ ॥ भीग्रस्तेषु समस्तेषु, त्रस्तेषु नृपसूत्रेषु । प्रभुरतिक्षप्य
साक्षेपं, दूरे चिक्षेप पद्मगम् ॥ ५ ॥ रन्तुं पुनः समीयुस्ते, कुमारस्तत्र सत्रपाः । कुमाराकारतां कृत्वा, रेमे
तेष्वमरोऽपि सः ॥६॥ पणोऽयमभवत्तत्र, क्रीडायां पूर्वमेव यः । पादपस्याग्रमारोहेत्, कुमारः स जयी भवेत्
॥ ७ ॥ विनिर्जिताश्च जेतारं, पृष्ठारूढं वहन्ति ते । जित्वा वीरविभुः पृष्ठा-रूढश्चान्यानवाहयत् ॥ ८ ॥ पृष्ठारूढः
क्रमादीरो, वर्द्धमानं सुरं दिवि । निर्भयो सुष्ठिना पृष्ठे, हत्वा तं वामनं व्यधात् ॥९॥ स्वं रूपं शक्रसङ्कृतां, प्रभो-
र्धैर्यस्तुतिं च ताम् । प्रकाश्य स प्रभुं नत्वा, क्षमयित्वा ययौ सुरः ॥१०॥” अथ भगवतो लेखशालायामुपनयनम्—
“तत्र च मातापितरौ, मोहवशाद्धिविधमुत्सवं कुरुतः । लग्नादिकव्यवस्थिति-पुरस्सरं परमसन्तुष्ट्या ॥ १ ॥”

तथाहि—“गजतुरगसमूहैः स्फारकैयूरहारैः, कनकघटितमुद्राकुण्डलैः कङ्कणाद्यैः ।

रुचिरतरदुकूलैः पञ्चवर्णैस्तदानीं, सज्जनमुखनरेन्द्राः सत्क्रियन्ते स्म भक्त्या ॥ २ ॥”

तथा—“पण्डितयोग्यं नाना-वस्त्रालङ्कारनालिकेरादि । अथ लेखशालिकानां, दानार्थमेकवस्तूनि ॥ ३ ॥”

नयादि-“पूगीफलशृङ्गाटक-वर्जूरसितोपलास्तथा खण्डा । चारुकुलिचारुवीजा-द्राक्षादि सुखाशिकावृन्दम् ॥४॥”
 “सौवर्णरत्नराजन-मित्राणि च पुस्तकोपकरणानि । कमनीयमपीभाजन-लेखनिकापट्टिकादीनि ॥ ५ ॥”
 “वाग्देवीप्रतिमार्चा-कृतये सौवर्णभूषणं भव्यम् । नव्यबहुतखचितं, छात्राणां विविधवस्त्राणि ॥ ६ ॥”

इत्याद्यविलसामग्रीयुतः, कुलद्वद्वाभिस्तीर्थदैकैः रूपितः, परिहितविविधालङ्कारः, शिरोधृतश्वेतातपत्रश्चतु-
 श्रामरवीज्यमानान्दशतुरङ्गसैन्यसमन्वितो वाद्यमानविविधवादित्रः पण्डितगेहसुपालगाम, पण्डितोऽपि भूपाल-
 पुत्रपाठनोचितां पर्वपरिधेयक्षीरोदकल्पधौतिक-हैमयज्ञोपवीत-द्वादशतिलकादिसामग्रीं यावत्करोति तावत्-

“वानान्दोलितकेतुवज्जलनिधौ सङ्क्रान्तशीतांशुवत्, प्रोद्दामद्विपकर्णवन्मृगदृशः स्वाभाविकस्वान्तवत् ।”

“मूपोत्तापितहैमवद्द्रुवमपि प्रौढप्रभावात्प्रभो-राकम्पेन चलाचलं समभवदेवेन्द्रसिंहासनम् ॥ १ ॥”

ततोऽवधिना ज्ञातवृत्तः शक्रो देवानित्थमवादीत्-हंहो ! महचित्रं !! यदर्हतोऽपि लेखशालानयनं, यतः-

“साध्रे चन्दनमालिका स मधुरीकारः सुधायाः स च, ब्राह्म्याः पाठविधिः स शुभ्रिमगुणारोपः सुधादीधितौ ।”

“कल्याणे कनकच्छटाप्रकटनं पावित्र्यसम्पत्तये, शास्त्राध्यापनमर्हतोऽपि यदिदं सहेखशालाकृते ॥ १ ॥”

“मातुः पुरो मातुलवर्णनं त-ल्लङ्गानगर्या लहरीयकं तत् । तत्प्राभृतं लावणमम्बुराशेः, प्रभोः पुरो यद्वचसां विलासः

तः-“अनद्ययनविद्वांसो, निर्द्वयपरमेश्वराः । अनलङ्कारसुभगाः, पान्तु युग्मान् जिनेश्वराः ॥ ३ ॥” [॥२॥]

इत्यादि यद्वन् कृतविप्ररूपस्त्वरितं यत्र पण्डितगेहे भगवांस्तिष्ठति, तत्र समागल्य पण्डितोचिते आसने

प्रभुमुपवेश्य पण्डितमनोगतान् सन्देहान् पप्रच्छ, प्रभुरपि 'बालोऽयं किं वक्ष्यती'ति चिन्तयत्सु सकलजनेषु सर्वाण्युत्तराणि ददौ । ततो जैनेन्द्रं व्याकरणं जज्ञे, यदुक्तम्—

“प्रार्थितः प्रभुरिन्द्राय, तदा शब्दानुशासनम् । यज्जल्पति स्म तल्लोके, जैनेन्द्रमिति विश्रुतम् ॥ १ ॥”

“ततोऽहो !! बालेनापि वर्द्धमानकुमारैणैतावती विद्या कुत्राधीतेति जातसंशयान् जनानवोचदिन्द्रः—

“यद्वत्सहस्रकारशुभ्रकरप्रदीपा, ज्योतिश्चयैः प्रसुमरैः सहिताः सदैव ।”

“आगर्भतः सततसर्वगुणस्तथैव, ज्ञानत्रयेण सहितो जिनवर्द्धमानः ॥ १ ॥” पण्डितोऽपि चिन्तयामास—

“आबालकालापि मामकीनान्, यान् संशयान् कोऽपि निरासयन्न ।”

“विभेद तांस्तान्निखिलान्स एषः, बालोऽपि भोः ! पश्यत चित्रमेतत् ॥ १ ॥” शालोपजातिः

किञ्च-अंहो !! ईदृशस्य विद्याविशारदस्यापि ईदृशं गाम्भीर्यं !, यद्वा युक्तमेवेदं ईदृशस्य महात्मनः, यतः—

“गर्जति शरदि न वर्षति, वर्षति वर्षासु निःस्वनो मेघः । नीचो वदति न कुरुते, न वदति साधुः करोत्येव ॥ १ ॥”

तथा—“असारस्य पदार्थस्य, प्रायेणाडम्बरो महान् । नहि स्वर्णे ध्वनिस्तादृग्, यादृक्कांस्ये प्रजायते ॥ २ ॥”

इत्यादि चिन्तयन्तं पण्डितं शक्रः प्रोवाच—“मनुज्यमात्रशिशुरेष विप्र !, न शङ्कनीयो भवता स्वचित्ते ।”

x इति लेखशालाकरणम् ॥

इत्यादिस्तुतिं भगवतः कृत्वा शक्रः स्वस्थानं जगाम, भगवानपि समस्तज्ञातक्षत्रियैस्सहितः स्वगृहमगात् । x

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पिआ कासवगुत्ते णं, तस्स णं तओ नामधिजा एवमाहिजंति, तं जहा-सिद्धत्थे इ वा सिजंसे इ वा जमंसे इ वा । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स माया वासिद्धी गुत्तेणं, तीसे तओ नामधिजा एवमाहिजंति, तं जहा-तिसला इ वा त्रिदेहिन्ना इ वा पीइकारिणी इ वा । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पित्तिले सुपासे, जिट्ठे भाया नन्दिवद्धणे, भगिणी सुदंसणा, भारिया जमोआ कोडिन्ना गुत्तेणं । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स धूआ कासवी गुत्तेणं, तीसे दो नामधिजा एवमाहिजंति, तं जहा-धणोन्ना इ वा पियदंसणा इ वा । समणस्स णं महावीरस्स नचुई कोसिअ गुत्तेणं, तीसे णं दुवे नामधिजा एवमाहिजंति, तं

एवं बाल्यावस्थानिष्ठत्तौ सम्प्राप्तयौवनो भगवान् मातापितृभ्यां शुभे सुहृत्ते प्रसेनजिहृपपुत्रीं यशोदां परिणायितः, तथा सह सुवमनुभवतो भगवतः पुत्री प्रियदर्शनाख्या जाता, साऽपि प्रवरन्वृपसुतस्य स्वभागेनेयस्य जमालेः परिणायिता, तस्या अपि शेषवतीनाम्नी पुत्री जाता, सा च भगवतो दौहित्री ।

१११-अमणस्य भगवतो महावीरस्य पिता काश्यपगोत्रः, तस्य त्रीणि नामधेयानि एवमाख्यायन्ते, तद्यथा- 'सिद्धार्थ' इति वा 'श्रेयांस' इति वा 'यशस्वी' इति वा । अमणस्य भगवतो महावीरस्य माता वाशिष्ठी गोत्रेण, तस्यास्त्रीणि नामधेयानि एवमाख्यायन्ते, तद्यथा- 'त्रिशला' इति वा 'विदेहदित्रा' इति वा 'प्रीतिकारिणी' इति वा । अमणस्य भगवतो महावीरस्य पितृव्यः 'कालो' इति लोके, सुपार्थ्वः, ज्येष्ठो भ्राता नन्दिवर्द्धनः, भगिनी सुदर्शना, भार्या यशोदा कौडिन्या गोत्रेण । अमणस्य भगवतो महावीरस्य 'दुहिता' पुत्री काश्यपी गोत्रेण, तस्या द्वे नामधेये एवमाख्यायेते, तद्यथा- 'अनवधा' इति वा 'प्रियदर्शना' इति वा । अमणस्य भगवतो महावीरस्य 'नज्जी' दौहित्री कौशिका गोत्रेण, तस्या द्वे नामधेये एवमाख्यायेते, तद्यथा- 'शेषवती' इति वा 'यशस्वती' इति वा ।

जहा-सेसवई इ वा जसवई इ वा ॥ १११ ॥

समणे भगवं महावीरे दक्षे दक्षपइन्ने पडिरूवे आलीणे भइए विणीए नाए नायपुत्ते नायकुलचंदे, विदेहे विदेहदिन्ने विदेहजऽच्चे विदेहसूमाले, तीसं वासाइं विदेहंसि कहु अस्मापिऊहिं देवत्तगएहिं गुरुमहत्तरएहिं अभणुत्ताए समत्तपइन्ने । पुणरवि लोंगंतिएहिं

११२-अमणो भगवान् महावीरो 'दक्षः' सकलकलाकुशलः, दक्षप्रतिज्ञः-समीचीनामेव प्रतिज्ञां करोति, तां च सम्यङ्निर्वहति 'प्रतिरूपः' सुन्दररूपवान् 'आलीनः' सर्वगुणैराश्लिष्टः 'भद्रकः' सरलो विनीतो 'ज्ञातः' प्रसिद्धः 'ज्ञातपुत्रः' सिद्धार्थराजसूनुः, नैतावन्मात्रमेव, किन्तु ज्ञातकुले चन्द्र इव । पुनः 'विदेहः' विशिष्टदेहवान्, आद्यसंहनन-संस्थानोपेतत्वात्, विदेहदिज्ञा-त्रिशला, तस्या अपत्यं-वैदेहदिन्नः, विदेहा-त्रिशला, तस्यां जाता अर्ची-शरीरं यस्य स विदेजार्चः । 'विदेहो' गृहवासस्तत्रैव सुकुमारः, न पुनर्नृते, कालचक्राद्युपसर्गसहने वज्रकर्कशत्वात् । ईदृशो भगवान् त्रिशद्वर्षाणि 'विदेहे' गृहवासे 'कृत्वा' स्थित्वा मातापित्रोर्देवत्वं गतयोः 'गुरुणा' ज्येष्ठभ्रात्रा नन्दिवर्द्धनेन 'महत्तरकैः' राज्यप्रधानैश्चापि अभ्यनुज्ञातः समासप्रतिज्ञश्च, 'मातापित्रोर्जीवतो नाहं प्रव्रजिष्यामी'ति गर्भस्थगृहीतायाः प्रतिज्ञायाः पूरणात्, स वृत्तान्तस्त्वेवम्-जन्मतोऽष्टाविंशतिवर्षातिक्रमे भगवतो मातापितरौ आवश्यकामिप्रायेण तुर्ये साहेन्द्रे कल्पे आचाराङ्गमिप्रायेण चानश्नेनाच्युते कल्पे गतौ । ततो भगवता ज्येष्ठभ्राता नन्दिवर्द्धनो राजा पृष्टः-राजन् ! पूर्णो ममाभिग्रहोऽतः प्रव्रजामि । ततो नन्दिवर्द्धनो-ऽवोचत्-भ्रातः ! मातापितृविरहदुःखितस्य समानया वार्त्तया किं क्षतेः क्षारं क्षिपसि ? । भगवतोक्तं- 'राजन् !

श्रीः अङ्गिण्डिः श्रेष्ठिः ताहिं इहाहिं कंताहिं पियाहिं मणुधाहिं मणामाहिं उरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं धन्नाहिं मंगल्लाहिं सिक्कमडुरसस्सिरी-

“अपियमाइमाइमइणी-भज्जापुत्तत्तणेण सवे वि । जीवा जाया बहुसो, जीवस्स उ एगमेगस्स ॥ १ ॥”

ततः कुत्र कुत्र प्रतिबन्धो विधीयते ? नन्दिबद्धनेनोक्तं-आतः ! अहमपि जानामि इदं, परं प्राणादपि प्रियस्य तत्र वियोगो मामतितरां बाधते, अतो ममानुरोधेन वर्षद्वयं गृहे तिष्ठ । भगवतोक्तं-राजन् ! एवं भवतु, परं मन्निमित्तो न कोऽप्यारम्भो विधेयः, प्रासुक्काशनपानेन स्थास्थाम्यहं । राज्ञाऽपि तथैव प्रतिपन्नं । ततः ममधिकं वर्षद्वयं यावद्ब्रह्मालङ्कारविभूषितोऽपि प्रासुकैपणीयाहारो भगवान् सचिताहारादिकमसुञ्जानो गृहे स्थितः । ततः प्रभृति च भगवता अचित्तेनापि चारिणा सर्वस्नानं न कृतं, दीक्षोत्सवे तु तथा कल्पत्वात्सचित्तोदकेन कृतं । एवं वैराग्यरङ्गरक्षितं प्रभुं विलोक्य चतुर्दशस्रमसूचितत्वाच्चक्रवर्त्तिधिया सेवमानाश्चण्डप्रद्योत-श्रेणिकादयो राजकुमाराः खं खं स्थानं जग्मुः ।

एवं तावन्वयमेव भगवान् समाप्तप्रतिज्ञः, पुनरपि लोकान्ते-संसारान्ते भवा लोकान्तिकाः “सारखता-दिला-चाएरा-रुण-गर्दतीय-तुपिता-व्यावाधा-रिष्ठ-मस्तः” [तत्त्वार्थ०-४-२७] इत्यभिधाना नवविधाः, पुनः किंवि० ?-‘जीतेन’ अवश्यम्भावेन ‘कल्पः’ आचारो येषां, तैर्द्वैस्ताभिरिष्टाभिः कान्ताभिः प्रियाभिर्मनोज्ञाभिः ‘मनो-ऽमाभिः’ चिरमविस्मरणीयाभिः उदाराभिः कल्याणाभिः शिवाभिर्धन्याभिर्माङ्गल्याभिर्मितमधुरसश्रीका-

* पियुमाएगाएगिनी-आगपुत्तनेन गौऽपि । जीवा जाता वुणो, नीवस्य लोकेत्तस्य ॥ १ ॥

आहिं हियगमणिज्जाहिं हियपव्हायणिज्जाहिं गंभीराहिं अपुणरुत्ताहिं वग्गूहिं अणवरयं अभिन्दमाणा य अभियुद्धमाणा य एवं वयासी ११२
जय जय नंदा !, जय जय भद्रा !, भद्रं ते, जय जय खत्तिअवरवसहा !, बुद्धाहि भगवं ! लोगनाहा !, सयलजगज्जीवहिं पवत्तेहि
धम्मतिथं, हियसुहनिस्सेयसकरं सधलोए सधलीवाणं भविस्सइ त्ति कट्टु जय जय सहं पंजंति ॥ ११३ ॥

पुर्व्विपि णं समणस्स भगवओ महावीरस्स माणुस्सगाओ गिहत्थधम्माओ अणुत्तरे आभोइए अप्पडिवाई नाणदंसणे हुत्था ।
तए णं समणे भगवं महावीरे तेणं अणुत्तरेणं आभोइएणं नाणदंसणेणं अप्पणो निक्खमणकालं आभोएइ । आभोइत्ता चिच्चा हिरणं

**भिर्हृदयगमनीयाभिः 'हृदयप्रह्लादनीयाभिः' हृदयाह्लादकारिकाभिर्गुणभूराभिरपुनरुक्ताभिर्वीरिभिः 'अनवरतं'
निरन्तरं भगवन्तं 'अभिनन्दयन्तः' प्रशंसन्तः 'अभिष्टुवन्तः' स्तुवन्तश्च एवमवादिषुः ।**

११३-सम्भ्रमे द्विरुक्तत्वात् 'जय जय' जयं लभस्व, नन्दति-समृद्धो भवतीति नन्दस्तस्य सम्बोधनं हे 'नन्द !' समृद्धि-
मन् !, वीर्यत्वं प्राकृतत्वात्, एवं जय जय हे भद्र !, भद्रं तव भवतु, जय जय क्षत्रियवरवृषभ !, बुद्धस्व भगवन् !
लोकनाथ !, सकलजगज्जीवहितं प्रवर्त्तय धर्मतीर्थं, यत इदमेव धर्मतीर्थं हितसुखनिःश्रेयसकरं सर्वलोकैः सर्वजीवानां
भविष्यतीति कृत्वा जय जय शब्दं प्रयुञ्जन्ति । यद्यपि स्वयम्बुद्धो भगवांस्तदुपदेशं नापेक्षते, परं तेषामयमाचारः ।

११४-"पुर्व्विपि णं" इति पदं "गिहत्थधम्माओ" इत्यस्माद्ध्रे योज्यं, ततः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'मानुष्य-
कात्' मनुष्योचितात् 'गृहस्थधर्मात्' विवाहादिगृहव्यवहारात् पूर्व्वमपि 'अनुत्तरं' सर्वोत्कृष्टं आभोगिकं-
आभोग(विलोकन)शीलं 'अप्रतिपाति' अनिर्वर्त्तकमाकेवलोत्पत्तेः, ईदृशं ज्ञानं दर्शनं च अवध्याख्यमभूत् ।
ततः श्रमणो भगवान् महावीरः तेनानुत्तरेणाभोगिकेन ज्ञानदर्शनेनात्मनो निष्क्रमणकालं 'आभोगयति'

विलोकयति । आभोग्य च त्यक्त्वा 'हिरण्यं' रूप्यं त्यक्त्वा सुवर्णं त्यक्त्वा धनं त्यक्त्वा राज्यं त्यक्त्वा राष्ट्रं, एवं 'चलं' सैन्यं वाहनं कोशं कोष्ठागारं, त्यक्त्वा 'पुरं' नगरं त्यक्त्वाऽन्तःपुरं त्यक्त्वा 'जनपदं' देशवासिजनं, त्यक्त्वा विपुलधन-कनक-रत्न-मणि-मौक्तिक-शङ्ख-शिला-प्रवाल-रत्न-रत्न-त्वादिकं सन्तं सारस्वापतेयं, पुनः 'विच्छेद्यं' विशेषेण त्यक्त्वा 'विगोप्यं' तदेव द्रव्यं गुप्तं सद्धानातिशयात्प्रकटीकृत्य यद्वा कुत्सनीयमेतदस्थिरत्वादित्याद्युक्तत्वा, तथा दीयते इति दानं-धनं, तद् दायाय-दानार्थं आकृच्छन्ति-आगच्छन्तीति दायाराः-याचकास्तेभ्यः 'परिभाज्यं' विभागै-र्दत्त्वा यद्वा 'परिभाव्यं' आलोच्य, एतेभ्य एतेभ्य इदमिदं दातव्यमिति विचार्यैत्यर्थः, पुनः 'दानं' धनं 'दायि-क्रेभ्यो' गोत्रिकेभ्यः 'परिभाज्यं' विभागशो दत्त्वा, दीक्षार्थमुद्यतो जात इति गम्यः ।

अनेन सूत्रेण सांवत्सरिकदानप्रदानं सूचितं, तच्चैवम्-भगवान् दीक्षादिनात्प्राग्वर्षेऽवशिष्यमाणे प्रातर्वाषिकं दानं दातुमारभते, तत्र सूर्योदयादारभ्य भोजनवेलापर्यन्तं अष्टलक्षाधिकां कोटिं सौवर्णिकानां प्रत्यहं ददाति, 'दृणुत वरं दृणुत वरं' इत्युद्गयोपणापूर्वकं यो यन्मार्गयति तत्तस्मै दीयते, तच्च सर्वं तिर्यग्जुम्भका देवाः शक्ता-

देशेन पूरयन्ति । एवं च—“प्रयच्छतः कोटिशतत्रयं प्रभो-रशीतिरष्टाभ्यधिकाश्च कोटयः ।”

“अशीतिलक्षाण्यपि सर्वसङ्ख्याया, सप्तप्रवर्षेण सुवर्णमिल्यभूत् ॥ १ ॥”

तथा च कवयः—“तत्तद्भार्षिकदानवर्षविरमदारिद्र्यदावानलाः, सद्यः सज्जितवाजिराजवसनालङ्कारदुर्लक्ष्यभाः ।

सम्प्राप्ताः खगृहेऽर्थिनः सशपथं प्रत्याययन्तोऽङ्गनाः, स्वामिन् ! षिङ्गजनैर्निरुद्धहसितैः के यूयमित्यूचिरे ॥ २ ॥”

एवं च दानं दत्त्वा भगवता पुनर्नन्दिवर्द्धनः पृष्टः—राजंस्तव सत्कोऽप्यवधिः समाप्तस्तद्वहं प्रव्रजामि । ततो नन्दिवर्द्धनेन ध्वजहृद्दालङ्कारतोरणादिभिः समग्रं पुरं सुरलोकसमं कृतं । ततो नन्दिवर्द्धनो नृपः शक्रादयश्च कनकमयाद्यष्टविधान् प्रत्येकमष्टोत्तरसहस्रान् कलशान् यावदन्यामपि सकलां सामग्रीं कारयन्ति । ततोऽच्युतेन्द्रायैश्चतुःषष्टिसुरेन्द्रैरभिषेके कृते सुरकृताः कलशा दिव्यानुभावेन नृपकारितकलशेषु प्रविष्टा अतस्तेऽत्यन्तं शोभितवन्तः । ततो नन्दिवर्द्धनो नृपः प्रसुं पूर्वाभिमुखं सिंहासने निवेश्य सुरानीतक्षीरोदनीरैस्सर्वतीर्थसृष्टिकाकषायै[रौषधै]श्चाभिषेकं करोति, इन्द्रादिदेवाः भृङ्गारादिहस्ता जय-जय-शब्दं प्रयुञ्जानाः पुरतस्तिष्ठन्ति । ततो भगवान् गन्धकाषाढ्या रूक्षिताङ्गो दिव्यचन्दनानुलिप्तदेहो विविधवस्त्रालङ्कारभूषिताङ्गोऽभवत्, ततः—

“षट्त्रिंशत्कार्मुकप्रोक्षां, पञ्चाशच्छतुरायताम् । पञ्चविंशतिकोदण्ड-विस्तरां शिविकोत्तमाम् ॥ १ ॥”

“चन्द्रप्रभाऽभिधां नन्दिवर्द्धनो निरमापयत् । तादृशीमेव शक्रोऽपि, चक्रेऽन्यां शिविकां पुनः ॥२॥” शुग्मम् ।-

“विशांपतेः (वृषस्य) शिविकायां, शक्रस्य शिविका परा । देवशकल्याऽन्तर्हिताऽऽसी-तत्रारूढो जगत्पतिः ॥३॥” ततः

ते णं काले णं ते णं समणं भगवं महावीरे जे से हेमंताणं पढसे मासे पढसे पक्खे, मग्गसिण्हुले, तस्स णं मग्गसिण्हु-
ल्लस दग्गमीपक्खे णं, पारंजगामिणीए छायाए, पेरिस्सिए अभिनिवट्टाए पमाणपत्ताए, सुव्वणं दिवसेणं, विजणं सुहुत्तेणं, चंदप्पभाए

११५-तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो योऽसौ 'हेमन्तस्य' शीतकालस्य प्रथमो मासः
प्रथमः पक्षः, मार्गशीर्षवहुलः, तस्य मार्गशीर्षवहुलस्य दशम्याः 'पक्षे' दिवसे, 'प्राचीनगामिन्यां' पूर्वदिग्गयानिन्यां
ज्ञायायां, पौकल्यां पाश्चात्यायां 'अभिनिवृत्तायां' जातायां, प्रमाणप्राप्तायां-न तु न्यूनाधिकायां, सुव्रताख्ये दिवसे,
विजयाख्ये सुहृत्ते, उत्कलरूपायां चन्द्रप्रभाऽभिधायां शिबिकायां कृतपष्ठतपाः विशुद्ध्यमानलेश्याकः सिंहासने
पूर्वाभिमुखो निवीदति । ततः प्रभोर्दक्षिणे कुलमहत्तरिका हंसलक्षणं पटशाटकमादाय, वामे च प्रभोरम्यधात्री
श्रीश्लोपकराणान्यादाय, शृष्ट्रे चैका वरतरुणी स्फारशृङ्गारा घवलातपत्रं घृत्वा, ईशाने चैका पूर्णकलशहस्ता, आग्नेये
त्वैका कतकवण्डमणिमयतालवृन्तहस्ता भद्रासने निवीदति । ततो नगरप्रतोलीं यावन्नन्दिबद्धनादिष्टा नराः हृष्टा-
स्सन्तः शिबिकासुत्पादयन्ति, पश्चात् शक्रो दक्षिणामुपरितनीं बाहां, ईशानेन्द्र उत्तरामुपरितनीं बाहां, चमरेन्द्रो
दक्षिणामधस्तनीं बाहां, बलीन्द्र उत्तरामधस्तनीं बाह्यमुत्पादयति, शेषाश्च भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमा-
निकेन्द्राश्चलच्चलकुण्डलायाभरणाः पञ्चवर्णकुसुमवृष्टिं कुर्वन्तो दुन्दुभीं ताडयन्तो यथाऽहं शिबिकासुत्पाद-
यन्ति, तदा शक्रेशानेन्द्रो बाहां लवत्वा प्रभोश्चामराणि वीजयतः । एवं 'शिबिकामारुह्य प्रस्थिते भगवति
शरदि पद्मसर इव, पुट्पितं अतसी-कर्णिका-चम्पक-तिलकत्रनमिवातिरमणीयं नभस्तलं सुरवरैरभूत् ।

किञ्च-निरन्तरं वाद्यमानभम्मा-भेरी-मृदङ्ग-दुन्दुभि-शङ्खाद्यनेकविधवादित्रनादेन सहसा—

“व्यवसायान्ध्यापारांश्च, सुक्त्वा द्रष्टुं ययुर्नराः । स्त्रियो निजं निजं कर्म, त्यक्त्वाऽगुः कौतुकोत्सुकाः ॥ १ ॥”

“श्रुत्वा वाद्यौघनिर्घोषं, स्त्रियोऽभूवन् सुविह्वलाः । चक्रुर्नानाविधाश्चेष्टाः, सर्वेषां विसम्यप्रदाः ॥ २ ॥” यथा—

“खगल्लयोः काचन कज्जलाङ्गं, कस्तूरिकाभिर्नयनाञ्जनं च । गले चलद्भूपुरमंद्दिपीठे, त्रैवेयकं चारु चकार बाला

॥ ३ ॥ कटीतटे काऽपि बबन्ध हारं, काचित्कणत्किङ्किणिकां च कण्ठे । गोशीर्षपङ्केन रञ्ज पादा-वलरूपङ्केन

चपुल्लिलेप ॥ ४ ॥ अर्धस्नाता काचन बाला, विगलत्सलिला विश्लथबाला । तत्र प्रथममुपेता त्रासं, व्यधित न

केषां ज्ञाता हासम् ॥ ५ ॥ काऽपि परिच्युतविश्लथवसना, मूढा करधृतकेवलरसना । चित्रं तत्र गता न ललज्जे,

सर्वजने जिनवीक्षणसज्जे ॥ ६ ॥ सन्त्यज्य काचित्तरुणी रुदन्तं, स्वपोतमोतुं च करे विधृत्य । निवेद्य कट्यां

या व्रजन्ती, हासावकाशं न चकार केषाम् ॥ ७ ॥ अहो !! महो रूपमहो !! महौजः, सौभाग्यमेतत्कदरे ?

१ । गृह्णामि दुःखानि करस्य धातु-र्यच्छल्पमीदृग् वदति स काचित् ॥ ८ ॥ काचिन्महेला विकसत्कपोला,

श्रीवीरवक्रेक्षणगाढलोला । विस्रस्य दूरे पतितानि तानि, नाज्ञासिषुः काञ्चन भूषणानि ॥ ९ ॥ हस्ताम्बुजाभ्यां शुचि-

धै-रवाकिरन् काञ्चन चञ्चलाक्ष्यः । काञ्चिज्जगुर्मुखुलमङ्गलानि, प्रमोदपूर्णा नन्दतुश्च काञ्चित् ॥ १० ॥”

एनारीनिरीक्ष्यमाणविभवप्रकर्षस्य प्रभोः पुरतस्तावत्स्वस्तिक-श्रीवत्स-नन्द्यावर्त-वर्द्धमानक-भद्रासन-

युग्म-दर्पणेत्यष्टौ मङ्गलानि रत्नमयानि प्रस्थितानि, ततोऽनुक्रमेण पूर्णकलश-भृङ्गार-चामराणि, ततो

नीचाए, मन्त्रेयमणुआसुराए परिसाए समणुगम्ममाणमग्गे, संखिय-चक्रिय-न्गलिय-सुहंगलिय-वद्धमाण-पूसमाण-घंटियगणेहिं ताहिं
 इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं मणुघाहिं मणामाहिं उरालाहिं कल्लणाहिं सिवाहिं धन्नाहिं मंगल्लाहिं सियमधुरसस्सिरीयाहिं वग्गुहिं अभिन्नं-
 माणा अभियुत्तमाणा य एवं वयासी ॥ ११५ ॥

महती वैजयन्ती, ततश्छत्रं, ततो मणिखर्णमयं सपादपीठं सिंहासनं, ततोऽष्टशतं आरोहरहितानां वरकुञ्जर-
 तुरगाणां, ततस्तावन्तो यण्टापताकाऽभिरामाः शस्त्रपूर्णा रथाः, ततस्तावन्तो वरपुरुषाः, ततः क्रमेण चतुरङ्ग-
 सैन्यं, ततो लघुपताकासहस्रमण्डितः सहस्रयोजनोच्चो महेन्द्रध्वजः, ततः खड्गकुन्ताद्यायुधग्राहाः, ततो हास्य-
 नर्तनकारकाः कान्दर्पिकाश्च जय-जय-शब्दं प्रयुञ्जानाः, तदनन्तरं बहव उत्रा भोगा राजन्याः क्षत्रिया-
 स्तलवरा माडम्बिकाः कौटुम्बिकाः श्रेष्ठिनः सार्थवाहा देवा देव्यश्च भगवतः पुरतः प्रस्थिताः ।

ततः सदेवमनुजासुरया 'परिपदा' जनसमूहेन 'समनुगम्यमानं' सम्यगनुयायमानं, पुनः "अग्ने"ति अग्रतः
 'शक्तिकाः' शङ्खवादकाः, 'चाक्रिकाः' चक्रप्रहरणधराः 'नाङ्गलिकाः' गलावलम्बितसुवर्णादिमयलङ्गलाकारधा-
 रिणो भद्रविशेषाः 'सुखमाङ्गलिकाः' सुखे प्रियभाषिणः 'वर्द्धमानाः' स्कन्धारोपितपुरुषा मनुजाः 'पुष्यमाणाः'
 मागया मान्या वा, यण्ट्या चरन्तीति घाण्टिकाः राडलिया इति लोके, एतेपांगणैः परिवृतं प्रभुमिति शेषः, प्रक्रमत्कुल-
 महत्तरादयस्ताभिरिष्टाभिः कान्ताभिः प्रियाभिर्मनोज्ञाभिर्मनोऽस्माभिर्द्वाराभिः कल्याणाभिः शिवाभिर्ध-
 न्याभिर्मार्गलयाभिर्मिनसधुरसश्रीकाभिर्वाग्भिः 'अभिनन्दन्तः' प्रशंसन्तः अभिष्टुवन्तश्च एवमवादिषुः ।

“जय जय नंदा !, जय जय भद्रा !, भद्रं ते खत्तियवरवसहा !, अभग्नेहिं नाणदंसणचरित्तेहिं अजियाइं जिणाहिं इंदियाइं, जिअं च पालेहि समणधम्मं, जियविघोवि य वसाहि तं देव ! सिद्धिमज्जे, निहणाहि रागद्वोसमझे तवेणं, धिइघणिअवद्धकञ्छे मद्वाहि अट्ट-
कम्मसत्तू ज्ञाणेणं उत्तमेणं सुक्केणं, अप्पमतो हराहि आराहणपडागं चा वीर ! तेलुक्करंगमज्जे, पाव य वित्तिमिरमणुत्तरं केवलवरनाणं, गच्छ य सुखं परं पयं जिणवरोवइहेणं मग्गेणं अकुडिलेणं, इंता परीसहचमूं । जय जय खत्तियवरवसहा ! बहूइं दिवसाइं बहूइं पक्खाइं

११६-हे नन्द !-हे समृद्धिमन् ! त्वं जय जय, हे भद्र त्वं जय जय, भद्रं तेऽस्तु हे क्षत्रियवरवृषभ !, ‘अभग्नेः’ निरतिचारैर्ज्ञानदर्शनचारित्रैः अजितानि इन्द्रियाणि ‘जय’ वशीकुरु, ‘जितं’ स्वायत्तीकृतं च पालय अमणधर्मं, जितविघ्नोऽपि च हे देव ! त्वं वस सिद्धिमध्ये, सिद्धिशब्देनात्र अमणधर्मस्य वशीकारस्तस्य मध्यं-सेवनप्रकर्ष-
स्तत्र त्वं निरन्तरायं तिष्ठेत्यर्थः । अत एव रागद्वेषमल्लौ ‘निजहि’ निगृह्णाण, केन ?, तपसा बाह्याभ्यन्तरेण, तथा ‘धृतौ’ सन्तोषे धैर्ये वा, ‘धणिअ’ति अत्यर्थं बद्धकक्षः सन् मर्दयाष्टकर्मशत्रून्, केन ?, ध्यानेनोत्तमेन शुक्लेन, अप्रमत्तस्सन् ‘आहर’ गृहाण आराधनपताकां हे वीर ! त्रैलोक्यरङ्गमध्ये, यथा मल्लः प्रतिमल्लं विजित्य जय-
पताकां गृह्णाति तथा त्वमपि कर्मशत्रून्जित्याराधनपताकां गृह्णाति भावः । प्राशुहि च ‘वित्तिमिरं’ अज्ञानान्धकाररहितं ‘अनुत्तरं’ अनुपमं केवलवरज्ञानं, गच्छ च मोक्षाख्यं परं पदं जिनवरोपदिष्टेन मार्गेण ‘अकुटि-
लेन’ विषयकषायादिकौटिल्यरहितेन, हत्वा परीषहचमूं । जय जय क्षत्रियवरवृषभ ! बहून् दिवसान् बहून् पक्षान् बहून् मासान् बहून् ऋतून् द्विमासात्मिकान्, बहूनि अयनानि-दक्षिणोत्तरायणरूपाणि षाण्मासिकानि,

गृहं मागधं गृहं उऊं यगं गृहं संवच्छरं, अभीष्टपरीसहोवसगाणं, संतिखमे भयभैरवाणं, धम्मो ते अविग्धं भवउ”ति
 कद्रु जयजय-महं पडंति ॥ ११६ ॥

नगु णं समणे भगयं मत्तावीरे नयणमालासहस्सेहिं पिच्छिजामाणे विच्छिजामाणे, वयणमालासहस्सेहिं अभियुवमाणे अभियुव-
 माणं, णियमालासहस्सेहिं उतंदिजामाणे उतंदिजामाणे, मणोरुहमालासहस्सेहिं विच्छिपमाणे विच्छिपमाणे, कंतिरुवगुणेहिं पत्थि-
 जामाणे पत्थिजामाणे, अंगुलिमालासहस्सेहिं दादजामाणे दादजामाणे, दाहिणहत्थेणं वहुणं नरनारीसहस्साणं अंजलिमालासहस्साइं पडि-
 च्छमाणे पडिच्छमाणे, भवणपंतिमहस्साइं समइच्छमाणे, तंतीतलतालतुडियगीयवाइअरवेणं महुरेण य मणहरेणं जय-

गहन् संवत्सरान् यावदभीतः परीपहोपसर्गेभ्यः क्षान्त्या, न त्वसमर्थत्वेन, क्षमः-सहेता भयभैरवाणां विद्युत्सि-
 दिगानां, एवंविधसंस्त्वं जय, अपरं च धर्मं ते अविमं भवतु, इति ‘कृत्वा’ उक्त्वा जय-जय-शब्दं प्रयुञ्जन्ति ।

११७-ततः श्रमणो भगवान् महावीरो नयणमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः प्रेक्ष्यमाणः-पुनः पुनरवलोक्यमानः,
 वयनमालासहस्रैः पुनः पुनरभिष्टूयमानः, हृदयमालासहस्रैः ‘उन्नन्ध्यमानः २’ जयतु जीवतु इत्यादिचिन्तनेन
 समृद्धिं प्राप्यमाणः, मनोरथमालासहस्रैः ‘विस्पृश्यमानः २’ वयमेतेपामाज्ञाविधायिनो भवाम इत्यादिभिर्जनवि-
 कल्पैर्विशेषेण वाञ्छ्यमानः, कान्तिरूपगुणैः ‘प्रार्थ्यमानः २’ स्वामित्वेन वाञ्छ्यमानः, अङ्गुलिमालासहस्रैर्दृश्य-
 मानः दृश्यमानः, दक्षिणहस्तेन वहुनां नरनारीसहस्राणां ‘अङ्गुलिमालासहस्राणि’ नैकसहस्रात्रमस्कारान् ‘प्रती-
 च्छन् २’ गृणहन् २, भवनपङ्क्तिसहस्राणि ‘समतिक्रामन् २’ उल्लङ्घयन् २, पुनः ‘तस्त्री’ वीणा ‘तलतालाः’ हस्त-
 तालाः ‘तुटितानि’ वादित्राणि ‘पतेपां ‘गीते’ गीतान्तर्यद्वादनं, तस्य यो ‘स्वः’ शब्दस्तेन मधुरेण च मनोहरेण जय-

जयसद्ग्योसमीसिपणं मंजुमंजुणा घोसेण य पडिवुज्जमाणे पडिवुज्जमाणे, सच्चिदीए सधजुईए सधवाहणेणं सधसमुदएणं सधवारयेणं सधविभूईए सधविभूसाए सधसंभमेणं सधसंगमेणं सधपगईहिं सधनाडएहिं सधतालायरेहिं सधोरोहेणं सधपुण्फंगंधवत्थमल्लालंकारविभूसाए सधतुडियसद्सन्धिनाएणं, महया इहीए महया जुईए महया वलेणं महया वाहणेणं महया समुदएणं, महया वरतुडियजमगसमगण्णवाइएणं संख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-तुंडुहिनिग्घोसनाइयरवेणं कुंडपुरं नगरं मज्झमज्झेणं निग्गच्छइ-

जय-शब्दघोषमिश्रितेन 'मञ्जुमञ्जुना' अतिकोमलेन 'घोषेण' जनस्वरेण च 'प्रतिवुज्जमानः २' सावधानी भवन्, सर्वथा छत्रादिराजचिह्नरूपया ऋद्ध्या, सर्वथा आभरणादिसम्बन्धिन्या द्युत्या, सर्वबलेन-हस्त्यादिचतुरङ्गसैन्येन, सर्वेण करभवेसरादिलक्षणेन वाहनेन, सर्वसमुदयेन-पौरादिभेलापकेन, सर्वबलेन, सर्ववाहनेन सर्वसमुदायेन, सर्वादरेण-सर्वौचित्यकरणेन, सर्वविभूत्या, सर्वविभूषया, सर्वसम्भ्रमेण-प्रमोदकृतौत्सुर्वयेन, सर्वेण 'सङ्गमेन' खजनमेलापकेन, सर्वाभिः 'प्रकृतिभिः' नैगमाद्यष्टादशभिर्नगरवास्तव्यप्रजाभिः, सर्वनाटकैः सर्वतालाचरैः 'सर्वाचरोधेन' सर्वान्तःपुरेण, सर्वपुष्प-गन्ध-वस्त्र-माल्या-लङ्कारविभूषया सर्वत्रुटितशब्दानां 'सन्धिनादेन' प्रतिरवेण, अल्पेष्वपि ऋद्ध्यादिषु सर्वशब्दप्रवृत्तिर्दृश्यते, अत आह-महत्या ऋद्ध्या महत्या द्युत्या महता बलेन महता वाहनेन महता समुदयेन 'महता' उच्चैस्तरेण 'वरत्रुटितानां' प्रधानवादित्राणां 'यमक-समकं' समकालं यत्प्रवादनं तेन, शङ्ख-पणव-पटह-भेरी-झल्लरी-खरमुखी-हुडुक्क-तुन्दु-भयः प्रागुक्तास्तेषां 'निर्घोषो' महाशब्दस्तथा 'नादितः' प्रतिशब्दस्वरूपेण 'रवेण' शब्देन युक्तं यथा स्यात्तथा, एवंविधया सामग्र्या व्रतादानाय

निगच्छिता जेणेव नायसंडचणे उज्जाने जेणेव असोगवरपायवे, तेणेव उवागच्छइ ॥ ११७ ॥

उवागच्छिता असोगवरपायवस्स अटे सीयं ठवेइ । ठवित्ता सीयाओ पच्चोरुहइ । पच्चोरुहिता सयमेव आभरणमह्वालंकारं ओमु-
गच्छतो भगवतः पश्चाच्चतुरङ्गसैन्यपरिकलितो हस्तिस्कन्धाधिरूढो ललितच्छत्रचामरविराजितो नन्दिवर्द्धन-
चपोऽनुयाति । एवं प्रागुक्ताडम्बरयुतो भगवान् क्षत्रियकुण्डग्रामनगरस्य मध्यमध्येन भूत्वा निर्गच्छति ।
निर्गत्य यत्रैव ज्ञातपण्डवनं नामोद्यानं, यत्रैवाशोकवरपादपस्तत्रैवोपागच्छति ।

११८-उपागत्याशोकवरपादपस्याधस्तात् शिविकां स्थापयति । स्थापयित्वा शिविकातः प्रत्यवतरति । प्रत्य-
वतीर्य स्वयमेवाभरणमाल्यालङ्कारान् 'उन्मुञ्चति' उत्तारयति । तच्चैवम्—

“मौलेमौलिमपाकरोच्छ्रुतियुगात्सत्कुण्डले कण्ठतो, नैष्कं [सौवर्णिकं] हारसुरःस्थलाच्च सहसैवांसद्वयादङ्गदे ।”

“पाणिभ्यां विपुले च वीरत्रलये मुद्रावलीमङ्गुली—वर्गाद्धारमिव प्रशान्तहृदयो वैराण्यरङ्गात्प्रसुः ॥ १ ॥”

तानि चाभरणानि कुलमहत्तरिका हंसलक्षणपटशाटके गृण्हाति । गृहीत्वा च भगवन्तं एवमवादीत्—

“णाण्डसि णं तुमं जाता !, कासवगोत्तेऽसि णं तुमं जाता !, उदितोदितणातकुलगभतलमियं कसिद्धत्थजच्चखचितियसुतेऽसि णं

* णं गेऽसि तं जात !, कसवगोत्रोऽसि त्वं जात !, उदितोदितणातकुलगभस्तलमृगाकुजाल(उत्तम)सिद्धार्थक्षत्रियसुतोऽसि त्वं जात !, वाशिष्ठगोत्रजात्यक्षत्रि-

यद् । ओमुहता समयमेव पंचमुद्रियं लोअं करेह । करित्ता छट्टेणं भत्तेणं अपाणणं, हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागणणं, एणं देवदूस-
मादाय एणे अवीए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअं पवइए ॥ ११८ ॥

तुमं जाता !, वासिड्डगोत्तज्जखत्तियाणीए तिसलाए अत्तएऽसि णं तुमं जाया !, *× देविंद्गणरिंदपहितकिचीऽसि णं तुमं जाता !,
सुहोसि णं तुमं जाया !, एत्थ य तिव्वं चंक्रमियव्वं, गरुअं आलंबेअव्वं, असिधारं महव्वयं चरिअव्वं, तं घडियव्वं जाया !, जतितव्वं
जाया !, परक्कमेअव्वं जाता !, अस्सि च णं अट्टे णो पमाएअव्वं”

इत्याद्युक्त्वा वन्दित्वा नमस्यित्वा च एकतोऽपसरति । तत आभरणान्युन्मुच्य भगवान् स्वयमेवैकया सुष्टया
कूर्चं, चतसृभिश्च शिरोजानि, एवं पञ्चमौष्टिकं लोचं करोति । शक्रश्च हंसलक्षणे पटशाटके केशान् गृहीत्वा
क्षीरोदधौ प्रवाहयति । लोचं कृत्वा षष्ठेन अक्तेनापानकेन हस्तोत्तरानक्षत्रेण सह चन्द्रयोगमुपागते सति
वामस्कन्धे शक्रसंस्थापितं एकं देवदूष्यमादाय एको-रागद्वेषसहायविरहात्, अद्वितीयः, यथा हि ऋषभश्च-
तुस्सहरूया नृपाणां, महिषार्थौ त्रिभिस्त्रिभिः शतैर्वासुपूज्यः षट्शत्या, शेषाश्च सहस्रेण सह प्रव्रजितास्तथा
भगवान्महावीरो न केनापि संहेत्यतोऽद्वितीयस्सन् । द्रव्यतः शिरःकूर्चलुञ्चनेन भावतो रागाद्यपनयनेन मुण्डो
भूत्वा ‘अगारात्’ गृहान्निष्क्रम्य ‘अनगारितां’ साधुतां ‘प्रव्रजितः प्रतिपन्नः ।

याण्णाब्धिशलाया आत्मजोऽसि त्वं जात !, देवेन्द्रनेन्द्रप्रथितकीर्तिरसि त्वं जात !, शुभोऽसि त्वं जात !, अत्र च तीव्रं चड्कमितव्यं, गुरुजनं आलम्बितव्यं, असिधारं
महाव्रतं चरितव्यं, तस्माद् घटितव्यं जात ! यतितव्यं जात ! पराक्रमितव्यं जात !, अस्मिन्श्वार्थे नो प्रमादितव्यम् ।

तद्विधिध्यायं-प्रागुक्तप्रकारेण कृतपञ्चमौष्टिकलोचो भगवान् यदा सामायिकदण्डकमुचरितुं समुद्यतस्तदा शक्रः स्वर्णकम्बां अमथित्वा समस्तमपि वादित्रादिकोलाहलं निवारयति । ततो भगवान् “नमो सिद्धाणं” इति भगवन्पूर्वकं “करेभि सामाज्ञं सयं सावज्ञं जोगं पञ्चम्यामि” इत्यादिकं सामायिकदण्डकमुचरति, न तु “भंतो” इति भणति, तथा कल्पत्वात् । एवं च त्रतग्रहणानन्तरमेव भगवतश्चतुर्थं मनःपर्यवज्ञानमुत्पन्नं । ततः शक्रादयो देवाः प्रभुं यन्दिता नन्दीश्वरे कल्याणकोत्सवं च विधाय स्वं स्वं स्थानं जग्मुः ।

इति श्रीयुगणारुल्यायचूर्त्यन्तर्वाच्यादिविधिव्याख्यासुपनीव्य प्रवचनप्रभावक-श्रीखरतराच्छवियद्भास्कर-क्रियोद्धारक-श्रीमन्मोहनमुनीश्वरविनेयविनेयानुयोगाचार्य-श्रीमत्केशरमुनिजी-गणिवरसंगृहीतायां कल्पार्थवोधिनीनामपर्युषणा-कल्पव्याख्यायां प्रभोर्दीक्षाकल्याणकव्यावर्णनवन्दुरं पञ्चमं व्याख्यानं समाप्तम् ।

प्र० ११७-१-३ मूलं, ४२७-२-५ वृत्तिः, ९-२-६ टि०, सर्वोपेण ५५५-२-६ । व्याख्यानपञ्चकस्य ३२२०-३-४ ।

नाम्ना 'मोहनलाले'ति, विख्याता ह्यवनीतले । खरतरगणोत्तसा, जैनशासनभूषणाः ॥ १ ॥

॥ इति कल्पार्थबोधिन्याः पञ्चमं व्याख्यानम् ॥

तेषां प्रशिष्यपुत्र्यास-गणि 'किशर'सन्तुनेः । शिष्यं बुद्धयब्धिनामानं, भद्रं तन्वन्तु तेऽन्वहम् ॥ २ ॥ गुणमम् ।

अथ षष्ठं व्याख्यानम् ।

ततश्चतुर्ज्ञानो भगवान् बन्धुवर्गमापृच्छ्य विहाराय प्रस्थितः, बन्धुवर्गोऽपि दृष्टिविषयं यावत्तत्र स्थित्वा—

“त्वया विना वीर ! कथं ब्रजामो ?, गृहेऽधुना शून्यवनोपमाने ।”

“गोप्त्रीसुखं केन सहाचरामो ?, भोक्ष्यामहे ? केन सहाथ बन्धो ! ॥ १ ॥”

“सर्वेषु कार्येषु च वीर ! वीरे-ल्लामन्नणादर्शनतस्तवार्थं ।। प्रेमप्रकर्षाद्भजाम हर्षं, निराश्रिताश्चाथ कमाश्रयामः ?” [॥ २ ॥”

“अतिप्रियं बान्धव ! दर्शनं ते, सुधाऽञ्जनं भावि ? कदाऽस्सदक्षणोः ।”

“नीरागचित्तोऽपि कदाचिद्स्मान्, स्मरिष्यसि ? प्रौढगुणाभिराम ! ॥ ३ ॥”

इत्यादि वदन् कष्टेन निवृत्य साश्रुनयनः स्वगेहं जगाम । किञ्च प्रसुर्दीक्षामहोत्सवे यद्वैवर्गोशीर्षचन्दनादिभिः क्रुसुमैश्च पूजितोऽभूत् साधिकमासचतुष्कं यावत्तदवस्थेन तद्गन्धेनाकृष्टा भ्रमरा आगत्य गाढं त्वचं दशन्ति, युमानश्च गन्धपुटीं याचन्ते, मौनवति च भगवति रुष्टास्ते दुष्टान् उपसर्गान् कुर्वन्ति । स्त्रियोऽपि प्रभुं दिव्य-रूपं सुगन्धदेहं च विलोक्य कामपरवशा अदुकूलान् उपसर्गान् कुर्वन्ति, भगवांस्तु मेरुरिव निष्प्रकम्पः सर्वं मत्मानो विहरति । तस्मिन्नेव दिने सुहृत्तावशेषे कुमारग्रामं प्राप्तस्तत्र निशि कायोत्सर्गेण स्थितः ।

इतश्च कश्चिद् गोपः स्वबलीवर्दान् प्रभोरन्तिके सुक्त्वा गोदोहाय गृहं गतः, बलीवर्दाश्चरन्तो वने दूरङ्गताः, गोप आगत्य प्रभुं पृष्ठवान्-‘देवार्थ ! क्व मे बलीवर्दाः?’। सौनवति च भगवति ‘अयं न वेत्ती’ति वने गवेषयितुं गतः, बलीवर्दास्तु चरन्तो निशाऽवशेषे स्वयमेव प्रभुपार्थमुपागताः, गोपोऽपि तत्रागतस्तान् दृष्ट्वा ‘अहो जानताऽप्यनेन सम्मत्रां रात्रिमहं भ्रामितः’ इति क्रोधात् हलमुत्पाद्य प्रहर्तुं धावितः। तदैवावधिना ज्ञातवृत्तः शक्रस्त-मशिक्षयत्। अथ च शक्रः प्रभुं विज्ञपयामास-‘प्रभो ! भूयांसस्तवोपसर्गा भवितारः, ततोऽहं द्वादशवर्षान् यावद्वैयावृत्यनिमित्तं भवदन्तिके तिष्ठामि। भगवतोक्तं—x “नो खलु देविदा ! एवं भूयं वा भवं वा भविस्सं वा, जन्मं अरहंता देविदस्स वा असुरिदस्स वा निस्साए केवलनाणं उप्पाडिंसु वा उप्पाडिंति वा सिद्धिं वा वच्चंति, किंतु अरहंता सएणं उट्ठाणवलवीरियपुरिसकारपरक्कमेणं उप्पाडिंसु वा उप्पाडिंति वा उप्पाडिंसंति वा सिद्धिं वा वच्चंति।”

“इत्युक्तः स्वामिनो मातृ-ज्वलीयं व्यन्तरं सुरम्। शक्रो निदेश्य रक्षायै, सिद्धार्थं स्वपदं ययौ ॥ १ ॥”

ततो भगवान् प्रातः ‘कोष्ठाक’सन्निवेशे ‘बहुल’विप्रगेहे ‘मया सपात्रो धर्मः प्रज्ञापनीयः’ इति प्रथमपारणकं गृहस्थपात्रे परमानेन कृतवान्। तदा च-चेलोत्क्षेपः १ गन्धोदकवृष्टिः २ दुन्दुभिनादः ३ अहो दानमहो दानमित्युद्घोषणा ४ वसुधारावृष्टिश्चेति पञ्चदिव्यानि प्रकटितानि, एषु वसुधारास्वरूपमिदं—

x नो खलु देवेन्द्र ! एवं भूतं वा भ(वति)व्यं वा भविष्यं वा, यदहन्तो देवेन्द्रस्य वाऽसुरेन्द्रस्य वा निश्रया केवलज्ञानमुत्पादितवन्तो वा उत्पादयन्ति वा उत्पाद-यिष्यन्ति वा सिद्धिं वा व्रजन्ति, किन्त्वहन्त-स्वकेनोत्थानबलवीर्यपुरुषाकारपरक्कमेणोत्पादितवन्तो वा उत्पादयन्ति वा उत्पादयिष्यन्ति वा सिद्धिं वा व्रजन्ति।

समये भगवं मन्मारी संवच्छदं साहियं मासं जाय चीवरधारी होत्था, तेण परं अचेलप पाणिपडिगदिए ॥ ११९ ॥

×“अद्धतेरसकोडी, उक्कोसा तत्थ होइ वसुहारा । अद्धतेरसलक्खा, जहन्निया होइ वसुहारा ॥ १ ॥”

ततो विहृत्य भगवान् 'भोराक' सन्निवेशे 'दुइजंत'तापसाश्रमं गतः, तत्र 'सिद्धार्थ'नृपसत्त्वा कुलपतिः प्रभुं उप-
स्थितः, प्रभुणाऽपि पूर्वार्थ्यासान्मिलनाय बाहू प्रसारितौ, तस्याभ्यर्थनया चैकां रात्रिं तत्रोषित्वा नीरागचित्तोऽपि
तन्मगुरोर्भागतुर्मासायस्थानं तत्राङ्गीकृत्यान्यतो विजहार, शेषकालेऽन्यत्र विहृत्य पुनर्वर्षावासार्थिमागतस्तत्र कुल-
पतिसमर्पिते तृणोदजे तस्यौ । तदा च बहिस्तृणानाहया क्षुधिता गावोऽन्यैस्तापसैः स्वखोटजान्निर्वासिताः सत्यः
प्रभुभूषितमुदजं निदशङ्कं खादन्ति । तत उदजस्वामिना कुलपतये पूत्कृतं । कुलपतिनाऽप्यागत्य प्रभुं प्रत्युक्तं-
भो वर्द्धमान ! पक्षिणोऽपि स्वनीडरक्षणे वक्षा भवन्ति, त्वं तावद्राजपुत्रोऽपि स्वाश्रयं रक्षितुमशक्तोऽसि ? । ततो
भगवान् 'मयि सत्येतेषां अभीतिस्ततो नात्र स्यातुमुचित'मिति विचिन्त्यापाढपूर्णिमातः पक्षेऽतिक्रान्ते वर्षार्थामेव—
“नाभीतिमदृग्हे वासः, स्येयं प्रतिमया सदा । न गेहिधिनयः कार्यो, मौनं पाणौ च भोजनम् ॥ १ ॥”

इत्यभिग्रहपञ्चकमभिमृष्य 'अस्थिक'ग्रामं प्रति प्रस्थितः ।

११९-श्रमणो भगवान् महावीरः साधिकमासं संवत्सरं यावत् 'चीवरधारी' वस्त्रधारी अभवत्, 'तेन परं'
साधिकमासाद्दर्पदृष्ट्यै 'अचेलकः' वस्त्ररहितः 'पाणिपतदृग्ग्रहिकः' करपात्रश्चाभवत् । तत्र अचेलकभवनं चैवम्—

× अर्थापयोग्यतकोऽय, उरग्यो तत्र भगपि पशुधारा । अर्थमयोपशलक्षा, जपन्यिक भवति वसुधारा ॥ १ ॥

साधिकमासाद्वर्षात्परतो दक्षिणवाचालापुर्वासन्नसुवर्णवालुकानदीतटे कण्टकवृक्षे विलग्य देवदूष्याद्धे पतिते सिंहावलोकनेन भगवांस्तदद्राक्षीत् । तच्च ममत्वेनेत्येके, स्थण्डिलेऽस्थण्डिले वा पतितमित्यवलोकनाथेत्यन्ये, सहसात्कारेणेत्यपरे, भाविस्वसन्ततेर्वस्त्रादिकं सुलभं भावि न वेति विलोकनाथेति केचित् । कण्टके वस्त्रविलगनाद्भाविनं स्वशासनं कण्टकबहुलं विज्ञाय निर्लोभत्वात्तन्न जग्राहेति वृद्धाः । ततः सिद्धार्थनृपमित्रेण सोमभट्टद्विजेन गृहीतम् । अर्थं तु स्वयमेव प्रशुणा तस्य प्राग्दत्तमभूत् । तच्चैव—

प्रभोवार्षिकदानावसरे स दरिद्रो विप्रो देशान्तरं गतोऽभूत्, तत्राप्यभाग्योदयात्किञ्चिन्मात्रमपि वित्तमप्राप्य गृहमागतौ भार्यया निर्भत्सितो-रे निर्भाग्य ! यदा भगवान् श्रीवर्द्धमानः सुवर्णधाराभिर्ववर्ष तदा त्वं देशान्तरे गतः, ततोऽप्यधुना निर्धन एव समागतोऽसि, अतो गच्छ दूरं, मा सुखं दर्शय, यद्वा साम्प्रतमपि तमेव जङ्गमं कल्पतरुं याचस्व, येन तव दारिद्र्यमपहृतं भवेत्, यतो—

“धैः प्राग्दत्तानि दानानि, पुनर्दातुं हि ते क्षमाः । शुष्कोऽपि हि नदीमार्गः, खन्यते सलिलार्थिभिः ॥ १ ॥”
इत्यादिभार्यावाक्यैः प्रेरितो भगवत्समीपमागत्य विज्ञपयामास-प्रभो ! त्वं जगदुपकारी, विश्वस्यापि दारिद्र्यमुन्मूलितं त्वया, अहं चाभाग्यस्तस्मिन्नवसरेऽत्र नाभ्रवंस्तत्रापि च— [द्वं ? ॥ १ ॥]

× “किं किं न कयं ? को को, न पत्थिओ ? कह कह न नामिअं ? सीसं । दुभरउयरस्स कए, किं न कयं ? किं न काय

× किं किं न कृतं ? कः को, न प्रार्थितः ? क क न नामितं ? शीर्षम् । दुर्भरोदरस्य कृते, किं न कृतं ? किं न कर्तव्यम् ? ॥ १ ॥

नयापि भ्रमता मया न किञ्चिन्मात्रमप्यत्रासं द्रविणं, ततोऽहं निष्पुण्यो निराश्रयो निर्द्धनस्तवैव जगद्वाञ्छित-
तदायकस्य शरणमागतोऽसि, तव च जगद्धारिद्वहरस्य मम दारिद्र्यहरणं कियन्मात्रं ?, यतः—

“सम्प्रतिताशेषमहीतलस्य, पयोधरस्याद्भुतशक्तिभाजः ।”

“किं तुम्बपात्रप्रतिपूरणाय, भवेत्प्रयासस्य कणोऽपि नूनम् ? ॥ १ ॥”

एवं सदीनं याचमानाय द्विजाय करुणापरेण भगवता देवदूष्यस्यार्द्धं प्रदत्तं । अत्र ताह्वदानदायी निरष्ट-
शोऽपि भगवाननुपयोग्योऽपि देवदूष्यं यत् शकलीकृत्यार्द्धं ब्राह्मणाय दत्तवानवशिष्टार्द्धं च स्वस्कन्धे न्यस्तां-
स्तद्भगवत्सन्ततेर्यत्रापि मूर्च्छासंसूचकमित्येके, कालानुभावाद्द्विमानपि नोदारभावेनौचित्यकर्ता भविष्य-
तीति सूचकमित्यपरे, भगवतः प्रथमं विप्रकुलोत्पन्नत्वसूचकमित्यन्ये । ब्राह्मणस्तु तदर्द्धं लात्वा दशाञ्चलकृते
तुन्नवायायादर्शयत् । तेनाऽपि समग्रं व्यतिकरं ब्राह्मणान्निशम्योक्तं—‘भो विप्र ! याहि त्वं, तमेव प्रभुमनुगच्छ,
स हि निर्ममः करुणासागरो द्वितीयमप्यर्द्धं दास्यति, ततस्तदर्द्धद्वयमहं तथा सन्धिष्यामि यथाऽक्षतमिव दीनार-
लक्षमूल्यं भविष्यति, तेन च अर्द्धमर्द्धं विभक्तेन तव मम च द्वयोरपि दारिद्र्यं यास्यति’ । इति तत्प्रेरणया
विप्रोऽपि पुनः प्रभुपार्थमागतः, त्रपया मार्गथितुमशक्नुवन्वर्षं यावत्पृष्ठे बभ्राम, ततश्च स्वतः पतितं तदर्द्धं लात्वा
गतस्तूणकाराचूणाप्य विक्रीय च दीनारलक्षार्द्धं स्वयं विप्रेण गृहीतमर्द्धं च तूणकाराय दत्तं, एवं द्वयोरपि दारिद्र्यं
गतं । नदेवं भगवता सवस्त्रधर्मप्ररूपणाय साधिकमासं वर्षं यावद्भस्त्रं स्वीकृतं, सपात्रधर्मव्यवस्थापनाय

समणे भगवं महावीरे साइरेगाइं दुवालसथासाइं निचं वोसहुकाए चियत्तदेहे जे केइ उवसग्गा उप्पजंति, तं जहा-दिवा वा चाद्यं पारणकं गृहस्थपात्रेण कृतं, ततः परं यावज्जीवमचेलकः पाणिपात्रश्चाभूत् ।

एवं च विहरतो भगवतः कदाचिद् गङ्गाते स्तूक्ष्ममृत्तिकाकर्दमप्रतिविम्बितासु पदपङ्क्तिषु चक्रध्वजाङ्कुशादिलक्षणान्यालोक्य पुष्पनामा सासुद्रिकोऽचिन्तयद्-यदयमेकाकी कोऽपि चक्रवर्ती प्रयाति, तदहं गत्वाऽस्य सेवां करोमि, येन ममोदयो भवेदिति त्वरितं पदानुसारेणागतः प्रभुमालोक्याचिन्तयत्-अहो ! ! व्यर्थमेव शास्त्राध्ययनं मम, यत ईहग्लक्षणलक्षितोऽपि यदि श्रमणीभूय तपश्चरति, तदा सासुद्रिकपुस्तकं जले क्षेप्यमेव । इतश्चावधेर्दत्तोपयोगः शक्रः शीघ्रमागत्य प्रभुमभिवन्द्य पुष्पमुवाच-‘भो भोः सासुद्रिक ! मा विषीद, सत्यमेवैतत्तव शास्त्रं, यदैतैर्लक्षणैर्लक्षितोऽयं जगत्रयपूज्यः सर्वोत्तमसम्पदाश्रयस्तीर्थेश्वरो भविष्यति, किञ्च-

“कायः खेदमलामय-विवर्जितः श्वासवायुरपि सुरभिः । रुधिरामिषमपि धवलं, गोदुग्धसहोदरं नेतुः ॥ १ ॥”
इत्यादीन्यपरिमितान्यस्य बाह्याभ्यन्तराणि लक्षणानि केन गणयितुं शक्यानि ?’ इत्यादिवदन् पुष्पं मणिरत्न-कनकादिभिः समृद्धं विधाय शक्रः स्वस्थानं ययौ, सासुद्रिकोऽपि प्रमुदितः स्वदेशं गतः, प्रसुरन्यत्र विजहार ।

१२०-श्रमणो भगवान् महावीरः ‘सातिरेकाणि’ सार्धषणमासाधिकानि द्वादशवर्षाणि यावत् ‘निलं’ प्रव्रज्या-दिनाद्यावज्जीवं शुश्रूषापरिहाराद्ब्युत्सृष्टकायः परीषहसहनाच्च त्यक्तदेहः सन् धे केचिदुपसर्गा उत्पद्यन्ते, तद्यथा-‘दिव्या’ देवकृता वा ‘मानुषा’ मनुष्यकृता वा ‘तैर्यग्योनिकाः’ तिर्यकृता ‘अनुलोमाः’ भोगार्थं प्रार्थना-

सायुगा या तिमिपजोनिआ वा, अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उप्पचे सम्मं सहइ खमइ तितिस्वइ अहियासेइ ॥ १२० ॥

दिका अनुकूल्याः 'प्रतिलोमाः' ताडनादिकाः प्रतिकूलाः; तानुत्पन्नान् सम्यक् 'सहते' इत्यादीनि चत्वार्यपि पदानि सहनार्थ-
ज्ञानैव, नारं-सहते भयाभावेन, क्षमते क्रोधाभावेन, तितिक्षते दैन्याभावेन, अत्र्यासयत्यविचलचित्ततया ।

तत्र देवादिकृतोपसर्गसहनं यथा-प्रसुराद्यवर्षासु मोराकसन्निवेशाहुइज्जन्ताश्रमाद्विह्वल्यास्थिकग्रामं गत्वा
पूजकेन जनैश्च चार्यमाणोऽपि शूलपाणियक्षायतने x प्रतिमया स्थितः; रात्राविमे उपसर्गोः कृतास्तेन, तथाहि—
“भीमऽदृशस-दृथी-पिसाय-णागे य वेयणा सत्त । सिर-कण्ण-नास-दंते, नह-डच्छि-पिठी य सत्तमिया ॥१॥”

तथाप्यशुब्धं प्रभुं वीक्ष्योपशमितः स, इतश्च सिद्धार्थोऽपि समागतः सन् प्रोवाच—'रे निर्भाग्य ! शूलपाणे !

x स च यशः पूरंभये धनदेववणिजो वृषभ आसीत्, धनदेवस्य नदीमुत्तरतो शकटपञ्चशती पदे निमग्ना, तदा च उल्लसितवीर्य-
शीलेन वृषभेण गामयुगीणीभूय 'यदि ममैव खण्डद्वयं विधायोभयोः पार्श्वयोर्योजयति तदाऽहं एक एव सर्वाणि उत्तारयामी'ति
निजयता सर्वाणि शकटान्युत्तारितानि । परं तथाविधोत्कण्ठपराक्रमेण स द्रुतितसन्धिः सर्वथाऽशक्तो जातः । तदा च धनदेवेन तं तथा-
दास्य गीप्त्य न्यमानग्रामस्य मुख्यानां तृणजलादिनिमित्तं वित्तं दत्त्वा स समर्पितस्तैश्च न काचित्तस्य चिन्ता कृता, अतः स झुचुइयाधितो
नृत्वा शूलपाणियक्षत्वेनोत्पन्नः; प्राग्भवयतिकरस्मरणजातकोपेन तेन मारिं विकुर्यानेके जना मारिताः; कियतां संस्कारो भवेत् ?
इति गर्भेण मुक्तानां सुतकानामश्लिफरैः स ग्रामः 'अस्थिकग्राम' इत्याख्यया प्रसिद्धो जातः । ततश्चावशिष्टैर्जनैराराधिते सति तेन प्रकटी-
भूय सर्वगुणशालामुपरि सम्य प्रासादः प्रतिमा च फारिता, इन्द्रशर्मा द्विजस्तत्र पूजको नियमितस्तत्रैत्यस्यं जनं रात्रौ व्यापादयति सः;
गणान्प्रतियोधनाय तत्र चैत्ये समागतः । * भीमादृशसदृथी-पिशाननागाद्य धेरना. सत्त । शिरहणंनारिक्कदन्ताः, नत्ताशिपुठी च सत्तमिया ॥ १ ॥

किमेतदाचरितं?, यत्रैलोक्यपूज्यस्य प्रभोरशान्तना कृता, यदि शक्तो ज्ञास्यति तदा त्वां निर्विषयं करिष्यति' । ततश्च सविशेषं भीतस्सन्नधिकं प्रभुं पूजयामास, प्रभोरग्रे गायति नृत्यति च । तदाकर्ण्य ग्रामजनाश्चिन्तित-
वन्तो-‘यदनेन दुरात्मना स देवार्थोहतस्ततो गायति नृत्यति च’ । तत्र स्वामिना देशोनान् रात्रेश्चतुरोऽपि
प्रहरान् यावदतीव वेदना सोढा, इति प्रभाते क्षणं निद्रां प्रपेदे । तत्र चोर्द्ध्वस्थ एव दश स्वप्नान् दृष्ट्वा जागरितः ।
प्रभाते लोका मिलिताः, अधीताष्टाङ्गनिमित्तेनोत्पलेन सह इन्द्रशर्मा पूजकोऽप्यागतः, ते हि प्रभुमक्षताङ्गं दिव्य-
गन्धचूर्णपुष्पादिपूजितं च निरीक्ष्य विस्मिताः प्रणमन्ति । तत उत्पलोऽवोचत्-प्रभो ! रात्र्यन्ते ये त्वया दश स्वप्ना
दृष्टास्तेषां फलं त्वया तु ज्ञायत एव, तदपि मया कथ्यते-यत्त्वया तालपिशाचो हतस्तेन त्वमचिरेणैव मोहनीयं
कर्म हनिष्यसि १, यच्च त्वत्सेवां कुर्वाणः श्वेतकोकिलो दृष्टस्तेन त्वं शुक्लध्यानं ध्यास्यसि २, यश्च चित्रकोकिलो
भवतः सेवां कुर्वाणो दृष्टस्तेन त्वं द्वादशार्द्धीं प्रकाशयिष्यसि ३, यच्च स्वं गोवर्गेण सेव्यमानमपश्यत्तेन त्वं
(साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपेण) चतुर्विधेन सङ्घेन सेव्यमानो भविष्यसि ४, विदुघालङ्कृतमानसरोदर्शनाच्चतुर्निकाय-
जा देवास्त्वां सेविष्यन्ते ५, यच्च समुद्रो निस्तीर्णस्तेन त्वं संसारार्णवं त्वं संसारार्णवं तरिष्यसि ६, यश्चोद्गच्छन् सूर्यो दृष्टस्ते-
नाचिरेणैव तव केवलज्ञानमुत्पत्स्यते ७, यच्चान्नैर्मानुषोत्तरो गिरिविष्टितस्तेन त्रिभुवने तव कीर्तिः प्रसरिष्यति ८,
यच्च मेरुचूलारूढं स्वप्नपश्यत्तेन त्वं सिंहासने समुपविश्य धर्मोपदेशं दास्यसि ९, दामयुगस्यार्थमहं न जाने ।
स्वामिनोक्तं-उत्पल ! दामयुगस्य दर्शनात्साधुश्रावकरूपधर्मद्वयं प्ररूपयिष्यामीति १० । ततः सर्वे जनाः प्रभुं

वन्दित्वा स्वस्थानं गताः, प्रसुरग्यष्टाद्द्वैमासक्षपणैस्तामाद्यां चतुर्मासीं तत्रातिक्रम्य विहृतो मोराकसन्निवेशं गतः।
 तत्रोद्याने प्रतिमास्थितस्य प्रभोर्माहात्म्यवृद्धये सिद्धार्थः स्वामिदेहमधिष्ठाय निमित्तानि कथयति, तेन
 भगवतो महिमा वर्द्धते स्म। तद्दृष्ट्वा अच्छन्दकनामनैमित्तिकेन तृणच्छेदाच्छेदविषयकप्रश्ने कुते सिद्धार्थेन
 'न श्रेत्स्यते' इत्युक्तं। ततश्छेदनोद्यतस्य तस्याहुलिदिद्यद्वा प्रयुक्तावधिशक्रमुक्तेन वज्रेण। ततो रुष्टेन सिद्धा-
 ध्नोक्तं-चौरोऽयमच्छन्दकः, यतोऽनेन वीरघोपाख्यस्य कर्मकरस्य दशपलमितं कांस्यवट्टलकं चोरयित्वा स्वर्गेहे
 न्जजूरीवृक्षाद्यः स्थापितं, द्वितीयमिन्द्रशर्मण ऊरणकोऽनेन भक्षितस्तदस्थीन्यद्यापि स्वगृहवदर्या दक्षिणे उक्कुरुडि-
 कायां स्थापितानि सन्ति, तृतीयं त्ववाच्यमतो नाहं कथयामि, भार्यैवास्य कथयिष्यति, ततो जनैर्गत्वा भार्या
 पृष्ठा, साऽपि तद्दिने तेन सह कलहायिता कोपादुवाच-भो भो जनाः? अद्रष्टव्यमुखोऽयं पापात्मा, यदयं
 त्वमग्निनीमपि व्यभिचरति, ततः सोऽतीव लज्जितो विजने समागल्य प्रभुं विज्ञापयामास-प्रभो! त्वं विश्वपूज्यः
 सर्वत्र पूज्यसे, अहं त्वत्रैव जीवामि' इति। ततः प्रभुस्तस्याप्रीतिं ज्ञात्वा ततो विहृत्य जनैर्वार्यमाणोऽप्युत्तर-
 नाचालापुर्यांसन्नकनकनलतापसाश्रमं गतस्तत्र चण्डकौशिकसर्पः प्रतिबोधितः *। स चानशनेन मृत्वा सहस्रारे

* स हि प्राग्भवे महातपसी श्रमणः, मासक्षपणपारणार्थं गच्छतो जातमण्डूकीविराथनाऽऽलोचनार्थं ईर्याप्रतिक्रान्तौ गोचरचर्याऽऽ-
 लोचने गार्थं प्रतिश्रमणे च क्षुल्लकसाधुना स्मारितः सन् कुधा क्षुल्लकं हन्तुं धावितः, सम्भेनास्फाल्य मृतो ज्योतिष्केपूपन्नः। ततश्च्युत-
 तत्राश्रमे पञ्चाशततापमाधिपद्यण्डकौशिकाख्यो जातः। तत्राऽपि राजकुमारान् स्वाश्रमफलादि गृह्णतो वीक्ष्य क्रुद्धस्तान्निहन्तुं परशुहस्तो
 धारन् रूपे पतितः। सकोधो मृत्वा तत्रैवाश्रमे चण्डकौशिकेति नाम्ना दृष्टिविपः सर्पो जातः। स च प्रभुं प्रतिमास्थं विलोक्य कुधा ज्वलन्

सुरो जातः । तत उत्तरवाचालायां गतो भगवांस्तत्र नागसेनः परमाग्नेन प्रभुं प्रतिलम्बितवान्, पञ्चदिव्यानि प्रकटितानि । ततः श्वेताम्ब्यां गतस्तत्र प्रदेशीचूपेण स्वामिनो महिमा कृतः । ततः सुरभिपुरं ब्रजन्तं प्रभुं पञ्चभी रथैर्नैयकागोत्रिणो नृपा वन्दितवन्तः । ततः सुरभिपुरं गतस्तत्र गङ्गानद्युतारे सिद्धदत्तो नाविको जनाज्ञाव-मारोहयति, प्रसुरपि तां नावमारूढः । तस्मिन्नवसरे कौशिकशब्दं श्रुत्वा नैमित्तिकः क्षेमिलोऽवदत्-‘मरणान्तं कष्टमद्यास्माभिः प्राप्यं, परमेतस्य महात्मनः प्रभावान्मोक्षयामहे’ । ततश्च गङ्गामुत्तरतः प्रभोस्त्रिपृष्ठभव-विदारितसिंहजीवसुदंष्ट्रदेवकृतो दुर्वतविकुर्वणानौमज्जनान्द्युपसर्गो मथुरावासिजिनदासश्चाद्धप्रतिबोधितवृषभ-जीवकम्बलशम्बलाभ्यां नागकुमाराभ्यां × निवारितः । ततो भगवान् राजगृहं गतस्तत्र तन्तुवायशालैकदेशे-

सूर्यं दर्शं दर्शं त्रिदंज्वालां मुमोच, तासु विफलासु भृशं क्रुद्धो ‘मद्विषाक्रान्तोऽयं पतन्मा मामाक्रामतु’ इति दद्या दष्ट्याऽपक्रामंस्तथैवा-
व्याकुलं प्रभुं गोक्षीरधवलं च भगवद्रक्तं वीक्ष्य ‘उवसम भो चंडकोसिआ ! उवसम’ इति प्रभुवाक्यं च श्रुत्वा जातजातिस्मृतिः प्रभुं त्रिः
प्रदक्षिणीकृत्य ‘अहो करुणासागरेण भगवता दुर्गतिकृपादुद्धृतोऽहं’ इत्यादि चिन्तयन् गृहीतानशनः पक्षं यावद्विले तुण्डं प्रक्षिप्य स्थितो,
गच्छदागच्छद्भिर्जनैः घृतादिच्छटाभिः पूजितस्तद्गन्धागतपिपीलिकाभिर्भृशं पीड्यमानः प्रभुदृष्टिसुधासिक्तो मृत्वा सहस्रारे देवो जातः ।

× विस्वतवृत्स्वेवम्-मथुरायां साधुदासीजिनदासो दम्पती परमश्रावकौ वसतः, ताभ्यां पञ्चमत्रते सर्वथा चतुष्पदप्रत्याख्यानं कृतं ।
तत्र चैका आभीरी स्वीयं गोरसमानीय साधुदास्यै ददाति, सा च यथोचितं मूल्यं ददाति । एवं च कालेन तयोरतीव प्रीतिर्जाता । अन्यदा
आभीर्यां विवाहे निमन्त्रितौ तौ दम्पती ऊचतुः, यदुत-‘आवाभ्यामागन्तुं न शक्यते, परं भवतां विवाहे यद्युज्यते तदस्मद्गेहाद्ग्राह्यं’ ।
ततस्तद्वैतैश्चन्द्रोदयाद्युपकरणैर्वस्त्राभरणधूपार्घ्यैश्च तयोर्विवाहोत्सवोऽत्युत्कृष्टो जातः, तेन प्रमुदिताभ्यां आभीराभीरीभ्यां अतिरमणीयौ

ऽनुज्ञाय मासक्षपणतपसा द्वितीयचतुर्मास्यां स्थितः, तत्र गोशालः * समागतः, स च प्रथममासक्षपणपारणके विजयश्रेष्ठिना कुरादिविपुलभोजनविधिना प्रतिलम्भितं प्रभुं पञ्चदिव्यादिमहिमानं च हृष्ट्वा 'अहं भवच्छिष्यो-ऽस्मीति' उवाच । ततो द्वितीये पारणके नन्देन पक्वान्नादिना तृतीये च सुनन्देन परमान्नादिना प्रतिलम्भितः ।

चतुर्थमासक्षपणे प्रभुः कोट्यागसन्निवेशे बहुलनाम्नाद्विजेन पायसेन प्रतिलम्भितः, पञ्चदि-
न्यानि च सज्जातानि । गोशालश्च तन्तुवायशालायां प्रभुमहृष्ट्वाऽखिले राजगृहे गवेपयन् स्वोपकरणानि द्विजेभ्यः
समर्प्य सुवं शिरश्च सुण्डयित्वा कोट्याके गतस्तत्र प्रभुं हृष्ट्वा 'त्वत्प्रव्रज्या मम भवतु' इत्यकथयत् । ततस्तेन सह

ममगयन्तो कुरालशम्भ्याख्यौ बालचुरभावानीय तयोर्दत्तौ । तौ नेच्छतः । बलाद् गृहे बद्ध्वा गतौ । श्रद्धेन चिन्तितं-यदीमौ पञ्चात्प्रे-
यस्येते तदा कण्ठीकरणमारोक्षहनादिभिर्दुःखितौ भविष्यतः, तत्रासुकतृणजलादिभिः पोष्यमाणौ वाहनादिश्रमरहितौ सुखं तिष्ठता-
मभ्य । कालेन श्रेष्ठ्यादिपर्ययु कृतपौष्येन तेन श्रद्धेन पुस्तकादिकं वाच्यमानं निशम्य तौ भद्रकौ जातौ । यद्दिने स श्राद्ध उपवासं
करोति, तद्दिने नामपि तुणादि न भक्षयतः । एवं तस्य श्राद्धस्यापि सार्धमिक्त्वेनातिप्रियो जातौ । अन्यदा तस्य श्रेष्ठिनो मित्रेण तौ वृथा-
ततिचक्षिष्टौ सुन्दरौ च विनाय श्रेष्ठिनमनापृच्छयैव भण्डीरवनयशयात्रायै अद्यधुरावपि तथा चाहितौ यथा वृष्टिसन्धी सञ्जातौ, आनीय
श्रेष्ठिगृहे बन्धु । श्रेष्ठिना च तौ तदवस्थां हृष्ट्वा साश्रुनेत्रेण भक्तप्रत्याख्यापन-नमस्कारदानादिभिर्निर्योमितौ मृत्वा नागकुमारत्वेनोत्पन्नौ ।
तयोर्गुणोत्पत्तयोरैकतरेण नौ सक्षिन्ना, अन्येन च प्रभुमुपमर्गयन् सुदंष्ट्रचुरः प्रतिहतः । ततस्तं निर्जित्य प्रभोर्गुणान् गायन्तौ नृत्यन्तौ च
ममहोमयं सुरभिनालकुरुमुमृष्टं कृत्वा तौ सस्थानं गतौ ।

* मन्वृत्तीनामा मत्तः (विषाहं वसवं आलर्णिराशो भिः), तस्य भार्यो सुभद्रा शरवणश्रामे गोवृहलद्विजगोशालायां प्रसूतेति गोशाल इति नाम ।

प्रभुः सुवर्णखलग्रामं प्रति प्रस्थितः, पथि गोपैर्महाहण्डिकायां पच्यमानां क्षैरेयीमवलोक्य गोशालः प्रभुमाह-
अत्र भुक्त्वा गम्यते । सिद्धार्थेन तद्भङ्गकथने गोशालेन च गोपेभ्यस्तज्ज्ञापिते गोपैः सुरक्षिताऽपि सा हण्डिका
भग्ना । ततो 'यद्भाव्यं तद्भवत्येवे'ति नियतिः स्वीकृता गोशालेन । ततो ब्राह्मणग्रामे गतो भगवांस्तत्र नन्दोप-
नन्दभ्रातृद्वयसत्कौ द्वौ पादकौ स्तः । प्रभुर्नन्दपादके गतः प्रतिलम्बितश्चोत्तमान्नदानतो नन्देन, गोशालस्तु
उपनन्दगृहे पर्युषितान्नदानेन रुष्टो 'यद्यस्ति मे धर्माचार्यस्य तपस्तेजस्तदा दद्यतामस्य गृहं' इति शशाप । तत
आसन्नदेवता ददाह तद्गृहं । ततश्चम्पायामुपागतो भगवान्, तत्र द्विमासक्षपणेन वृतीयां चतुर्मासीमवसत् ।

अन्त्यद्विमासपारणकं चम्पाया बहिः कृत्वा कालायसन्निवेशं गतः स्थितश्च शून्यगेहे प्रतिमया । तत्रैव सिंहो
नाम ग्रामणीपुत्रो विद्युन्मत्या दास्या सह क्रीडन् गोशालेन हसितस्तेन च कुद्वितः प्रभुमाह-एकाक्येव कुद्वितोऽहं,
युष्माभिः किं न वारितः ? । सिद्धार्थेनोक्तं-मैवं पुनः कुर्याः । ततः स्वामी पात्राशालके गतः स्थितश्च शून्यागारे
प्रतिमया, तत्र स्कन्दो नाम ग्रामणीपुत्रः स्वदास्या स्कन्दलया क्रीडन् हसितो गोशालेन, कुद्वितस्तेनापि प्राग्वत् ।

ततः स्वामी कुमारकसन्निवेशं गतस्तत्र चम्पकवने प्रतिमया तस्थौ । इतश्च श्रीपार्श्वनाथसन्तानीयो मुनिचन्द्र-
मुनिर्भूरिशिष्यपरिवृतस्तत्रागत्य 'कूपनय'कुम्भकारशालायां स्थितोऽभूत् । तत्साधून् हृष्ट्वा गोशालः प्राह-
के यूयं ? । ते प्रोचुः-निर्ग्रन्था वयं । गोशालः प्राह-क्व यूयं ?, क्व च मे धर्माचार्यः ? । तैरुक्तं-यादृशस्त्वं तादृश
एव ते धर्माचार्योऽपि भविष्यति । ततो रुष्टो गोशालः प्राह-मे धर्माचार्यतपोऽनुभावादृष्टतां युष्मदाश्रयः, तैरुचे-

नेयं भीतिरस्माकं । ततः स आगल्य प्रभोः सर्वसुवाच, सिद्धार्थेनोक्तं-नैते साधवस्तव शापाद्व्यन्ते । ततो रात्रौ साध्याश्रयान्तिके उद्योतमालोक्य 'दृश्यन्ते एते साधवः' इति जल्पकं गोशालं पुनः सिद्धार्थोऽवदत्-
 नैते साधवो दृश्यन्ते, किन्तु जिनकल्पतुलनां कुर्वाणः प्रतिमास्थो मुनिचन्द्रमुनिर्मतेन कुम्भकारेण चौरान्नान्या-
 ज्यापादितः, स (उत्पन्नकेवलः सिद्ध इत्याव० चू०) चोत्पन्नावधिर्दिवं गतः, तन्महिमार्थमागतैः सुरैः कृतोऽयमुद्द्योतः,
 ततस्तत्प्रत्ययार्थं गोशालस्तत्र गतस्तथैव दृष्ट्वा तच्छिष्यान्निर्भर्त्स्य समागतः ।

ततो भगवांश्चौरायां गतस्तत्र 'चारिकौ (राजदूतौ) हेरिका'विति कृत्वाऽऽरक्षकाः कूपे प्रक्षिपन्ति, पूर्वं गोशालः
 क्षिप्तो भगवांस्तु नाद्यापि, तावता तत्र सोमाजयन्तीनाम्न्याबुत्पलनैमित्तिकभगिन्यां संयमाक्षमत्वेन परिव्राजि-
 कीभूते प्रभुमालोक्योपलक्ष्य च तमुपसर्गमुपशामयतः ।

ततः स्वामी पृष्ठचम्पां गतस्तत्र चतुर्मासक्षपणेन चतुर्थी चतुर्मासीमतिवाह्य प्रत्यहं जीर्णश्रेष्ठिना निमञ्चयमाणो-
 ऽपि पूरणश्रेष्ठिगृहे पारणं कृतवान् । ततो विह्वल कायङ्गलसन्निवेशे गतस्तत्र दरिद्रस्थविरा नाम पाषण्डस्था
 मागमासे हिमवर्षे निपतिते जागरणोत्सवे गायमाना गोशालेन हसितास्तैः कुद्वितः, आर्यशिष्य इति सुक्तः ।

ततः आचरत्यां गतो भगवान् स्थितश्च बहिः प्रतिमया, तत्र सिद्धार्थेनोक्तं गोशालाय-यदद्य त्वं मनुजामिषं
 भोक्ष्यसे । ततः सोऽपि तन्निवारणाय वणिग्गेहेषु भिक्षार्थं भ्रमन् पितृदत्तवणिग्भार्यायाः श्रीभद्राया गेहं गतः,
 सा च मृतापत्यप्रसूः, तस्याः 'गर्भमांसमिश्रं पायसं कस्यचिद्भिक्षोर्देयं' इत्यपत्यजीवनोपायः शिवदत्तनैमि-

त्तिकेनोक्तः, अतस्तया तथैव निष्पादितं पायसं गोशालाय प्रदत्तं गृहज्वालनभयाच्च गृहद्वारं परावर्तितं । गोशालोऽप्यज्ञातवृत्तस्तद्भक्षयित्वा स्वाम्यन्तिके समागतः, ततो यथावत्सिद्धार्थोक्तावप्रत्यये वमने कृते मांस-खण्डान्यालोक्ष्य रुष्टेन तेन गवेषयताऽपि तद्गृहं न लब्धं, ततः पाटकोऽपि दग्धः स्वामिनाम्ना ।

ततः स्वामी हरिद्रसन्निवेशाद्बहिर्हरिद्रवृक्षाधः प्रतिमयाऽवतस्थे, तत्र पान्थप्रज्वालिताग्निना प्रभोरनपसरणा-त्पादौ दग्धौ, गोशालस्तु पलायितः । ततः स्वामी मङ्गलाग्रामे वासुदेवचैले प्रतिमया स्थितस्तत्र गोशालो डिम्भभापनायाधिविक्रियामकार्षीत्तत्पत्रादिभिः कुट्टितो मुनिपिशाच इत्युपेक्षितश्च । ततो भगवानावर्त्तग्रामे बलदेवमन्दिरे प्रतिमया स्थितस्तत्र गोशालेन बालभापनाय सुखविक्रिया विहिता, ततस्तत्पत्रादयो 'ग्रहि-लोऽयं, किमनेन हतेन ? अस्य गुरुरेव हन्यते' इति यावत्प्रभुं हन्तुमुद्यतास्तावद्बलदेवसूर्तिरेव लाङ्गलमुत्पाद्य तादृग्वारयत् । ततः सर्वे प्रभुं प्रणेषुः । ततः प्रभुश्चोराकसन्निवेशं गतस्तत्र मण्डपे भोज्यं पच्यमानमालोक्य गोशालो वारंवारं न्यग्भूय वेलामवलेकयति, तैश्चौरशङ्कया तर्जितोऽनेनापि रुष्टेन स्वामिनाम्ना स मण्डपो ज्वालितः । ततः स्वामी कलम्बुकासन्निवेशं गतस्तत्र मेघ-कालहस्तिनामानौ द्वौ भ्रातरौ, कालहस्तिनोपसर्गितो मेघेन चोपलक्ष्य क्षामितः । ततः स्वामी क्लिष्टकर्मनिर्जरार्थं लाढाविषयं प्राप, तत्र हीलनादयो घोरा उपसर्गा अध्यासिताः, पूर्णकलशाख्यं चानार्थग्रामं गच्छतः स्वामिनोऽध्वनि' द्वौ तस्करावपशकुनधियाऽसिसुत्पाद्य हन्तुमुद्यतौ, दत्तोपयोगेन वज्रिणा प्राणान्तोपसर्ग इति ज्ञात्वा वज्रेणाहतौ ।

ततो भगवान् भद्रिकायां पद्मिणीं चतुर्मासीं चतुर्मासक्षपणेनातिवाप्य बहिः पारयित्वा तन्वालयामं गतस्तत्र पार्थनाथसन्तानीयो बहुशिष्यपरिवृतो नन्दिपेणाचार्यः प्रतिमास्थश्चौरभ्रान्त्याऽऽरक्षकपुत्रेण भद्रया हतो (अप्राप्तोऽयत्नः सिद्ध इत्याम० चू०) जातावधिर्दिवङ्गतः, शेषं गोशालवचनादिकं मुनिचन्द्रवत् । ततः स्वामी कूपिक-मन्त्रिवेशं गतस्तत्र चारिक(जाम्बू)शङ्कया गृहीतः, पार्श्वान्तेवासिनीभ्यां संयमाक्षमतया परिव्राजिकीभूताभ्यां विजया-प्रगल्भाभ्यां मोचितः । ततो गोशालः स्वामितः दृग्भूतोऽन्यपथि गच्छन् पञ्चशतैस्तस्करैर्गृहीतो 'मानुल ! मानुल !' इति कृत्वा वाहनया खिन्नोऽचिन्तयत् 'वरं स्वामिनैव सह गमन'मिति स्वामिनं मार्गयितुं लभ्यः । स्वाम्यपि वैशाल्यां गत्वा लोहकारशालायां प्रतिमया स्थितः, तत्रैको लोहकारः पणमासेन नीरोगीभूयो-पररणान्यादाय शालायामागतः प्रभुमालोक्य अमङ्गलधिया वनेन हन्तुमुद्यतोऽवधिना ज्ञातव्यतिकरेणेन्द्रे-णागल्य तैनैव वनेन शिक्षितः । ततो ग्रामाकसन्निवेशं गतो भगवांस्तत्रोद्याने विभेलक्यक्षो महिमानमकरोत् ।

ततो बहुशालग्रामे शालवनेद्याने त्रिष्टुभवापमानिताऽन्तःपुरीजीवकटपूतनाव्यन्तरी तापसीरूपं विकुब्ध्य जलभृन्जटाभिरत्यसगमुपसर्गं चकार, ततोऽपि निश्चलं प्रभुमालोक्य प्रशान्ता स्तुतिमकरोत् । प्रभोश्च तं सन्मानस्य पद्वेन तपसा विशुद्ध्यमानलेश्यात्वेन लोकावधिरूपन्नः । ततः पुनर्भद्रिकां गत्वा षष्ठीं चतुर्मासीं श्रितस्तत्र चतुर्मासक्षपणं तपो विविधांश्चाभिग्रहानकरोत् । अत्र पणमासान्ते पुनर्गोशालो मिलितः ।

ततो बहिः पारयित्वा ऋतुवद्वेऽष्टौ मासान् यावन्मगधावनौ निरूपसर्गो विहृतवान् भगवान् ।

तत आलम्बिकायां सप्तमीं चतुर्मासीं चतुर्मासक्षपणेनातिवाह्य बहिः पारयित्वा कुण्डगसन्निवेशे वासुदेवचैत्ये प्रतिमया स्थितस्तत्र वासुदेवार्चास्ये कुचेष्टां कुर्वन् गोशालः कुद्वितो लोकैः । ततः स्वामी मर्दनश्रामे बलदेवचैत्ये प्रतिमया स्थितस्तत्रापि गोशालो बलदेवार्चास्ये कुचेष्टां कुर्वन् कुद्वितो लोकैः, उभयत्रापि सुनिरिति कृत्वा सुक्तः । कदाचित्पुरिमताल-शकटसुखोद्यानयोरन्तराले प्रतिमया स्थितो भगवान् । इतः सुभद्राभार्यायुतो वग्गुरश्रेष्ठी उद्यानस्थमल्लिजिनजीर्णायतनप्रतिमां नमस्कृत्य पुत्रार्थं नवथायतनकारापणाभिग्रहेणाराराध, जाते च पुत्रेऽन्यदा पूजार्थं गच्छन्नीशानेन्द्रवचसा मार्गस्थं स्वामिनं प्रागभ्यर्च्य पश्चाज्जिनायतने मल्लिजिनप्रतिमामभ्यर्चयति स्म । ततः क्रमात्प्रभुः उन्नागसन्निवेशं गतस्तत्र मार्गे सम्मुखमागच्छन्तौ दन्तुरवधूवरौ गोशालेन हसितौ, यथा—
“तत्तिष्ठो विहिराया, जाणइ दूरे वि जो जहिं वसइ । जं जस्स होइ जुगं, तं तस्स विइज्जयं देइ ॥१॥”
ततो यानिकैः कुद्वयित्वा बद्ध्वा च वंशजाल्यां प्रक्षिप्तः स्वामिच्छत्रधरत्वान्मुक्तश्च । ततोऽष्टमं चतुर्मासं राजगृहे चतुर्मासक्षपणेनाकरोत् । बहिः पारयित्वा वज्रभूमिं गतस्तत्र बहव उपसर्गा इति कृत्वा नवमं चतुर्मासं तत्र वसत्य-भावादनियतं चतुर्मासक्षपणेनाकरोत्, अपरमपि च मासद्वयं तत्रैव विहृतवान् । ततः सिद्धार्थपुरं गत्वा भगवान्कूर्मश्रामं प्रस्थितः, तत्रान्तरा तिलस्तम्बं दृष्ट्वा ‘भगवन् ! अयं निष्पत्स्यते ? न वा ?’ इति गोशालोऽपृच्छत् । ततः स्वामिना ‘सप्तपि तिलपुष्पजीवा मृत्वा एकस्यां शम्बायां तिला भविष्यन्ती’त्युक्ते तद्वचनमन्यथा कर्तुं

१ तत्परो (दक्षो) विधिराजा, जानाति दूरेऽपि यो यत्र वसति । यद्यस्य भवति योग्यं, ततस्य द्वितीयकं ददाति ॥ १ ॥

गोशालस्तिलस्तम्भं मूलाहुन्मूल्य एकान्तेऽमुचत्, ततः 'प्रभुवचनमन्यथा मा भवत्विति सन्निहितदेवैर्धृष्टिः
 कृत्वा, गोखुरेणार्द्रभूमौ स तिलस्तम्बः स्थिरो जातः । ततः प्रभुः कूर्मग्रामं गतस्तत्र वैश्यायनतापसस्य +
 आनापनाग्रहणाय मुत्कलीकृतजटामध्ये यूकावाहुल्यं दृष्ट्वा गोशालो 'यूकाशय्यातर २' इति जल्पन् वारंवारं तं
 हंसितवान् । तेन च कुपितेन तेजोलेश्या मुक्त्वा, करुणासिन्धुर्भगवान् शीतलेश्या तां निवार्य गोशालं ररक्ष ।
 ततो गोशालस्तस्य तेजोलेश्यामालोक्य 'कथमियमुत्पद्यते?' इति भगवन्तमपृच्छत् । भगवानपि अवश्यम्भा-
 धितया सर्पस्य पयःपानमिव तादृगनर्थकारणमपि तेजोलेश्याविधिं शिक्षितवान्, यथा- 'नित्यमातापनापरस्य
 पशुतपसः सनवकुलमापपिण्डिकया एकेन चोष्णोदकच्युलुकेन पारणकं कुर्वतः षण्मासान्ते तेजोलेश्योत्पद्यते'
 इति । ततः सिद्धार्थपुरं गच्छन् गोशालेन 'स तिलस्तम्बो न निष्पन्नः?' इत्युक्ते 'स एवैष तिलस्तम्बः' इति
 प्रसुणा प्रत्युक्तं । गोशालोऽथ दधत् तां तिलशम्बां विदार्य सप्ततिलान् दृष्ट्वा 'त एव प्राणिनस्तस्मिन्नेव देहे
 पुनरावृत्त्य उत्पद्यन्ते' इति मतं 'ग्रन्हाव्यं तद्भवत्येवे'ति नियतिं च गाढीकृतवान् । ततो भगवान् दशमं चतुर्मासं
 श्रायस्त्यां विचित्रतपसाऽकरोत्तत्र गोशालो भगवतः पृथग्भूय कुम्भकारशालायां स्थितो भगवदुक्तोपायेन
 तेजोलेश्यां साधयित्वा लक्षत्रतथ्रीपार्श्वजिनशिष्यादष्टाङ्गनिमित्तं चाधीत्याहङ्कारेण 'जिनोह'मिति प्रलपति स्म ।

+ तदुक्तं त्रिपिटके गोत्रप्रामाण्यस्य एको ग्रामश्रीर्लपिटतः, तत्र नदयस्तु नगरजनेषु तैरैका स्त्री सापत्या गृहीता चम्पया वैश्या च विनीता वैश्या जाता ।
 तस्याः पुत्रो दशमं पुणो गोत्रप्रामाण्यसिना कौशाम्बिकेन गोशाङ्गिना कौशाम्बिकेन गृहीत्वा पुत्रत्वेन रक्षितो यौवनमनुश्रोतो व्यापारार्थं चम्पयायां
 गान्ध्याय तत्र गेणालावननीनेदयस्तदागको जातो गोत्रदेश्या गोत्रल्योर्ब्यभिचारं निदर्य प्रतिवोधितस्तापसोऽभूत्तान्ना वैश्यायनधिरिति ।

पर्युषणा०
 कल्पार्थ-
 बोधिन्याः
 व्या० ६
 ॥ ९८ ॥

ततोऽनुक्रमेण भगवान् बहुम्लेच्छां हृहभूमिं गतस्तत्र पेढालग्रामाद्दहिः पोद्दालोद्याने पोलासचैत्येऽष्टमभक्तेन
 एकरात्रिकीप्रतिमां तस्थिवान् । इतश्च सभागत इन्द्रः 'त्रैलोक्यजना अपि महावीरचेतश्चालयितुमसमर्था'
 इति प्रभोधैर्यवर्णनमकरोत् । तत् श्रुत्वा जातामर्षः सङ्गमाख्य इन्द्रसामानिकः सुरः 'क्षणान्तं चालयामि' इति
 शक्राध्यक्षं प्रतिज्ञां विधाय त्वरया प्रसुसमीपमागत्य प्रथमं धूलिवृष्टिं तथाऽकरोद्यथा पूर्णाक्षिकर्णादिविवरो
 भगवान्निरुद्धोच्छ्वासो जातः १, ततो वज्रतुण्डपिपीलिकाभिश्चालनीसदृशश्चक्रे, ताश्चैकतः प्रविश्यान्यतो
 निर्यान्ति २, तथा वज्रतुण्डा उदंशाः ३ तीक्ष्णतुण्डा घृतेलिकाः ४ दृशिकाः ५ नकुलाः ६ सर्पाः ७ सूषकाश्च ८
 विकुर्वितास्ते भक्षयन्ति । करिणः ९ करिण्यश्च १० शुण्डाघातपदमर्दनादिना, पिशाचा अद्वाद्दहासादिना ११,
 व्याघ्रा नखदंष्ट्राभिर्विदारणादिना १२, सिद्धार्थत्रिशालारूपेण करुणविलापादिना १३ चोपसर्गयन्ति । ततः
 स्कन्धावारो विकुर्वितः, तस्य सूदजनाः प्रसुचरणयोर्मध्येऽग्निं प्रज्वाल्य हण्डिकां चोपस्थाप्य पायसं पचन्ति १४,
 ततश्चाण्डालास्तीक्ष्णतुण्डपक्षिपञ्जराणि प्रभोः कर्णबाहुमूलादिषु लम्बयन्ति, ते च मुखैर्भक्षयन्ति १५, खरवातेन
 पर्वतानपि कम्पयन् प्रसुमुत्क्षिप्योत्क्षिप्य पातयति १६, कलिकावातेन प्रसुं चक्रवद्भ्रमयति १७, ततो धेन
 मुक्तेन मेरुचूलाऽपि चूर्णीं स्यात्तादृशं सहस्रभारमितं लोहमयं कालचक्रं मुक्तं, तेन प्रसुराजालु भूमौ निमग्नः १८,
 ततः प्रभातं विकुर्व्यं जल्पति-आर्य ! उद्गतः सूर्यः किमद्यापि तिष्ठसि ?, प्रसुर्ज्ञानिन रात्रिं जानाति १९, ततो
 देवर्द्धिं प्रदश्यं भणति-वृणुष्व महर्षे ! धेन तव स्वर्गेण मोक्षेण वा प्रयोजनं, तथाप्यशुब्धं देवाङ्गनानाद्यगीत-

ध्वजं १२०
 प्रभोऽष्टत्र-
 स्थकालः,
 दशमचतु-
 र्मास्यनन्तरो
 विहारः
 सङ्गमकृता
 उपसर्गाश्च

॥ ९८ ॥

वियामादिभिरुपसर्गयति २० । एवं एकस्यां निशि विंशत्योपसर्गैरपि नेपदणि क्षोभमुपागतो भगवान् ।

अथ कथिः—“बलं जगदूर्ध्वंसरक्षणक्षमं, कृपा च सा सङ्गमके कृतागसि ।”

“इतीव सञ्चिन्त्य विमुच्य मानसं, रूपेव रोपस्तव नाथ ! निर्ययौ ॥ १ ॥”

तत्र आहारेऽनेपणां करोति, चौरस्य कलङ्कं ददाति, कुशिय्यरूपेण गृहे गृहे छिद्राणि पश्यति, पृच्छतां जनानां ‘मद्गुरुनिशायां चौर्यार्थमागमिष्यति, ततोऽहं छिद्राण्यवलोकयामी’ति वदित्वा जनेभ्यः प्रसुं ताडयति । ततो भगवता ‘यावन्नोपसर्गनिवृत्तिस्तावन्नाहारं ग्रहीष्यामि’ इत्यभिग्रहो विहितः । ततः पणमासान् यावत्त-
ल्लुनात्नानाप्रकारानुपसर्गान् सहमानो भगवाच्चिराहारो विहृतः, पणमासान्ते ‘स गतो भविष्यती’ति विचिन्त्य
यावद्भ्रजयामगोकुले गोचर्यांश्च गतस्तावत्तत्रापि तत्कृतामनेपणां विज्ञाय प्रतिनिवृत्य बहिः प्रतिमया स्थितः ।
ततः स सुरार्थमः कथमप्यप्रकम्पं विशुद्धपरिणामं ज्ञानेन विज्ञायोपशान्तोऽब्रवीत्—हे आर्य ! गच्छ विहारादौ
हृिण्ट च गोचर्यादौ, नाहं किमपि कर्त्ताऽसि’ ततः स्वामिना ‘इच्छया ब्रजामि न वेति, नाहं कस्यापि वक्तव्य’
इति प्रत्युक्तः । ततः स शक्रभिया प्रभुमभिवन्द्य सौधर्मकल्पं प्रतिगतः । प्रभुश्च तत्रैव गोकुले हिण्डन् वत्स-
पाल्या स्रविरया परमाद्येन प्रतिलम्भितो बहुधारा च निपतिता । इतश्च तावन्तं कालं सर्वे सौधर्मकल्पवासिनो
देना देव्यश्च निरानन्दा निरुत्साहास्तस्थुः, शक्रोऽपि वर्जितगीतनाड्य ‘एतावतामुपसर्गणां हेतुर्मत्कृता
प्रजंमेवै’ति मदादुःखाक्रान्तचित्तो दीनदृष्टिर्विमनस्कस्तिष्ठति । शक्तेनापीन्द्रेण कथं न निवारितः ? इति चेत्

‘यदि भवता निवारितो नाभविष्यत्तदाऽहमवश्यमक्षोभयिष्यं’ इत्यवदिष्यत्स, अतो न निवारितः । ततश्च
अष्टप्रतिज्ञं श्याममुखं तं सुराधमं आगच्छन्तं विलोक्य शक्रः पराङ्मुखीभूय सुरानित्यूचे-हंहो सुराः !

“अयं हि कर्मचाण्डालः, पापः सङ्गमकामरः । इदमनोऽपि पापाय, तद्द्रष्टुं नैष युज्यते ॥ १ ॥”

“बहूनेनापराद्धं हि, यत्स्वामी नः कदर्थितः । अस्मत्तोऽपि न किं भीतो ?, भवाङ्गीतो न यद्यमम् ॥ २ ॥”
तदपवित्रोऽसौ दुरात्मा त्वरितं स्वर्गान्निर्वास्यतां, इत्यादिष्टैरिन्द्रभैरिर्निर्दयं यष्टिसुष्ट्यादिभिस्ताड्यमानः
साङ्गुलिपाणिमोटनाद्यनेकान् देवदेवाङ्गनाकृतानाक्रोशान् सहमानश्चौरः साशङ्क इव इतस्ततो विलोकयन्
निर्वाणाङ्गार इव निस्तेजा निपिच्छाखिलपरिवार एकाकी अलर्कश्वेव स्वर्गान्निर्वासितो मेरुचूलायामेकसागराव-
शेषमायुः समापयिष्यति । तदग्रमहिष्यश्च दीनास्याः शक्रानुज्ञया स्वपतिमनुजग्मुः ।

ततः स्वामिनमालम्बिकायां हरिकान्तः श्वेताम्बिकायां हरिसहश्च विद्युत्कुमारेन्द्रौ प्रियं प्रष्टुमागतौ, श्राव-
स्यां शक्रेन्द्रः स्कन्दप्रतिमायामवतीर्य प्रभुमवन्दत, तेन महती महिमप्रवृत्तिः । ततः कौशाभ्यां चन्द्रसूर्यौ,
वाणारस्यां पुनः शक्रः, राजगृहे ईशानेन्द्रः, मिथिलायां जनको राजा धरणेन्द्रश्च प्रियं पृच्छति स्म ।

ततो वैशाल्यामेकादशश्चतुर्मासोऽभूत्, तत्र भूतेन्द्रः प्रियं पृच्छति । ततः सुंसुमारपुरे गतस्तत्र चमरोत्पातः । ततो
भोगपुरे सकण्ठकखर्जूरीकम्बाभिर्महेन्द्रक्षत्रियकृता उपसर्गाः प्रियपृच्छार्थमागतसनत्कुमारेन्द्रेणापाकृताः ।

ततः क्रमेण कौशाभ्यां गतस्तत्र शतानीको नृपो, सृगावती राज्ञी, सुयुसोऽमाल्यस्तद्भार्या नन्दा, सा च

श्राविका मृगावतीराश्याः सखी । तत्र पौषकृष्णप्रतिपदि स्वामिना द्रव्यादिचतुर्विधोऽभिग्रहो गृहीतस्तद्यथा-
 द्रव्यतः कुल्माषान्सूर्पकोणस्थान्, क्षेत्रतो दातुरेकः पावो देहल्या अन्तरेकश्च बहिर्भवेत्, कालतो निवृत्ते
 भिक्षासमये, भावतो राजसुता दासत्वमापन्ना निगडिता मुण्डितशीर्षा रुद्ल्यष्टमभक्तिका च चेद्दास्यति तदा
 ग्रहीष्यामीति परीषद्सहनायाभिगृह्य प्रत्यहं भिक्षायै पर्यटति । अमात्यादयोऽनेकानुपायान् कुर्वन्ति, परं न पूर्य-
 तेऽभिग्रहः । इतश्च तदैव शतानीकेन चम्पा भग्ना । तत्र च दधिवाहनभूपभार्या धारिणी तत्सुता वसुमती च,
 द्वे अपि केनचित्सुभटेन गृहीते । तत्र धारिणी 'त्वां भार्या करिष्यामी'ति सुभट्वार्त्तया जिह्वां चर्वित्वा मृता,
 ततो वसुमती पुत्रीति समाश्वस्य कौशाम्ब्यामानीय चतुष्पथे विक्रेतुं स्थापिता, धनावहश्रेष्ठिना गृहीत्वा
 पन्दनेति कृताभिधाना पुत्रीत्वेन स्थापिताऽतीव प्रिया सञ्जाता । अन्यदा स्वपादौ प्रक्षालयन्त्यास्तस्या भ्रूळठेङ्घणी
 श्रेष्ठिना न्ययं गृहीतेत्यालोक्य सूलानाम्नी श्रेष्ठिभार्या 'गृहस्वामिनी तु इयमेव युवतिर्भाविनी, यतोऽहं निर्मा-
 ल्यप्राया' इति विपण्णचित्ता तां शिरोमुण्डन-निगडक्षेपणपूर्वं यत्रे निरुद्ध्य क्वापि गता, चतुर्थे दिने कथमपि
 प्राप्तान्च्छुद्धिः श्रेष्ठी यत्रमुद्घाद्य तदवस्थां तां देहल्यां संस्थाप्य सूर्पकोणस्थान् कुल्माषान् दत्त्वा निगड-
 भजनार्थं लोहकाराऽऽकारणाय यावद्गतस्तावत् 'यदि कोऽपि भिक्षुरागच्छेत्तर्हि दत्त्वा सुखे' इति चिन्तयन्त्यां
 नस्यां प्रभुस्समागतः । साऽपि प्रमुदिता 'गृहाणेदं प्रभो !' इति जगौ । ततः स्वामी स्वाभिग्रहे रोदनं
 न्यूनमालोक्य निवृत्तः । ततो वसुमती 'अहो !! अस्मिन्नवसरे भगवानागत्य किञ्चिदप्यगृहीत्वा निवृत्त' इति

दुःखतो रुरोद । ततः पूर्णाभिग्रहो भगवान् पश्चान्निवृत्त्य तान्कुल्माषानग्रहीत् । अत्र कविः—

“चन्दना सा कथं नाम, बालेति प्रोच्यते ? बुधैः । मोक्षमादत्त कुल्माषैर्महावीरं प्रतार्य या ॥ १ ॥”

ततः पश्चदिव्यानि सञ्जातानि, शक्रः समागतः, देवदेव्यो नन्दतुः, चन्दनायाः शिरसि केशाः सञ्जाताः, निगडानि च नूपुराणि । ततो मातृष्वसुर्मृगावत्या मिलनं । तत्र च सम्बन्धितया वसुधाराधनं गृह्णन्तं शतानीकं निवार्य चन्दनाऽनुज्ञया धनावहाय दत्त्वा ‘वीरस्य प्रथमा साध्वीयं भविष्यती’त्युक्त्वा शक्रस्तिरोदधे ।

ततः स्वामी चम्पायां गतस्तत्र स्वातिदत्तद्विजस्याग्निहोत्रशालायां द्वादशीं चतुर्मासीं स्थितः, निशायां च नित्यं पूर्णभद्रमाणिभद्रौ यक्षेन्द्रौ स्वामिनः पर्युपास्ति कुर्वाणौ विलोक्य विस्मितस्य द्विजस्य ‘को ह्यात्मा?’ इति पृच्छ्य, भगवतश्च ‘योऽहमिति मन्यते’ इत्यादिजीवव्यवस्थापनं, पुनरपि पृच्छ्य ‘किमुपदेशनं?’ इति, ततो ‘द्विधा-धार्मिकमधार्मिकं च, एवं मूलोत्तरगुणभेदात्प्रत्याख्यानमपि द्विधा’ इत्याद्युत्तरेण द्विजः प्रबुद्धः ।

ततो जृम्भिकग्रामं गतस्तत्र शक्रः प्रसुं वन्दित्वा नाट्यविधिं च जनेभ्यो दर्शयित्वा ‘इयद्भिर्दिनैरत्र भगवतो ज्ञानसुत्पत्स्यते’ इत्यकथयत् । ततो भेण्डिकग्रामे चमरेन्द्रः प्रियं पप्रच्छ । ततः षण्मानिग्रामे बहिः प्रतिमास्थस्य प्रभोरन्तिके कश्चिद्गोपो वृषान् सुक्त्वा ग्रामं गतः, आगतश्च पृच्छति-‘देवार्थ ! क्व गता मे वृषभाः?’ । भगवति च मौनवति प्राग्बहुष्टेन तेन प्रसुकर्णयोः कट(वंश)शलाके तथा क्षिप्ते, यथा मिथो मिलिते, छिन्नाग्र-त्वादृश्ये चाभूतां । एतच्च कर्म शय्यापालककर्णयोस्त्रिपृष्ठभवेऽर्जितमुदितं च वीरभवे, शय्या-

नय पं समणे भगवं महाीरे अणगारे जाण, इरियाममिण भासासमिण एसणासमिण आयाण-भंडमत्त-निस्खेयणासमिण उचार-

याल्लो भवं अमन्नयमेव गोपः सञ्जातः । ततः स्वामी मध्यमापापायां गतस्तत्र सिद्धार्थवणिगोहे खरकवैद्यो
विश्वार्थमागनं प्रसुं सञ्जल्यं ज्ञातवान् । ततो वणिजाय ज्ञापिते सर्वेद्यो वणिगुद्याने गत्वा सण्डासक्राम्यां
ने शल्यके निर्गमयति स्म । तदाकर्षणे च स्वामिना तथाऽऽराटिर्मुक्ता, यथा सकलमप्युद्यानं महाभैरवं जातं,
तत्र देवकुलमपि कारितं जनैः । प्रसुश्च संरोहिण्यौषध्या नीरोगो जातः, वैद्यवणिजौ स्वर्गं जग्मतुः, गोपः सप्तमं
नरकं, एवं चोपसर्गां गोपेन प्रारब्धा गोपेनैव च निष्ठिताः । एतेषु जघन्यमध्यमोत्कृष्टविभागः पुनरेवं—

“शीतं माघनिशायां य-द्वितेने कटपूतना । जघन्येषूपसर्गेषु, तदुत्कृष्टं प्रभोरभूत् ॥ १ ॥”

“कालचक्रं मध्यमेपू-त्कृष्टं दुष्टसुरेरितम् । उत्कृष्टेपूत्कृष्टतमं, शल्यप्रोद्धरणं पुनः ॥ २ ॥”

?२?-यत एवं परीपशान् सहते ततः श्रमणो भगवान् महावीरः ‘अनगारो’ सुनिर्जातः, स च ‘ईर्यायां’
गमनागमनप्रवृत्तौ ‘समितः’ सम्यक् प्रवृत्तः, एवं भापायां समितः ‘एषणायां’ निर्दोषभिक्षागवेपणे समितः,
आद्याने ‘भाण्डमात्रस्य’ वस्त्राद्युपकरणजातस्य, यद्वा ‘भाण्डस्य’ वस्त्रादेर्मृन्मयभाजनस्य वा ‘मात्रस्य’
पात्रविशेषस्य च, ‘निक्षेपणे’ मोचनेऽपि च तस्य, ‘समितः’ सुप्रत्युपेक्षणादिना सम्यक् प्रवृत्तः, तथा ‘उचारः’
पुरीषं ‘प्रस्त्रवणं’ मूत्रं ‘खेलो’ निष्ठीवनं ‘जह्यो’ देहमलः ‘सिद्धाणो’ नासिकामलः, एतेषां परिष्ठापने समितः,
शुद्धस्वर्णिप्लयाश्रयणात् । एतच्चान्त्यसमितिद्वयं प्रभोर्भाण्डसिद्धाणाद्यसम्भवेऽपि नामाखण्डनार्थमुक्तं । एवं

पासवण-खेल-जह्न-संघाण-पारिद्धावणियासमिप, मणसमिप वयसमिप, मणगुत्ते वयगुत्ते कायगुत्ते, गुत्ते गुर्तिदिप, गुत्त-
वंभयारी, अकोहे अमाणे अमाप अलोहे, संते पसंते उवसंते, परिनिष्ठुडे अणासवे अमसे अर्किचणे छिन्नगंथे निखलेवे । कंसपाई इव
सुक्तोप, संखे इव निरंजणे, जीवे इव अण्डिहयगई, गगणमिव निरालंबणे, बाऊ इव अण्डिवेच्छे, सारयसलिलं व सुद्धहियप, पुक्व-
मनसः 'समितः' सम्यक् प्रवर्त्तकः, वचसः समितः, कायस्य समितः, तथा मनसि शुभो वचसि गुप्तः काये
गुप्तः, मनः प्रभृतीनां शुभानां प्रवर्त्तकोऽशुभानां च निरोधक इत्यर्थः, यतः- 'समितिः' सत्प्रवृत्तिः 'गुप्तिः'
असत्प्रवृत्तेर्निवृत्तिः । अत एव 'गुप्तः' सर्वथाऽऽश्रवाद्भक्षितात्मा, 'गुप्तेन्द्रियः' स्वस्वविषयं प्रति धावमानेन्द्रियगण-
रक्षकः 'गुप्तब्रह्मचारी' वसत्यादिनववृत्तिविराजद्ब्रह्मचर्यपालकः, तथा अक्रोधोऽमानोऽमायोऽलोभः, क्रोधादि-
कषायचतुष्करहित इत्यर्थः । अतः शान्तोऽन्तर्दृत्त्या, प्रशान्तो बहिर्दृत्त्या, उपशान्तोऽन्तर्बहिश्चोभयतः । अत
एव 'परिनिर्वृतः' सर्वसन्तापवर्जितः 'अनाश्रवो' हिंसाद्याश्रवाद्विरतः 'अममो' ममत्वरहितः 'अकिञ्चनो' द्रव्य-
रहितः 'छिन्नग्रन्थः' लक्तहिरण्यादिपरिग्रहः 'निरुपलेपः' द्रव्यभावमललेपरहितस्तत्र द्रव्यतो निर्मलदेहो भावतो
भिथ्यात्वादिमलवर्जितः । अथ निरुपलेपत्वादिकमेव दृष्टान्तेन द्रढयति—

कांस्यपात्रीव 'मुक्ततोयः' लक्तखेहः, यथा कांस्यपात्रा तोयेन न लिप्यते तथा प्रभुः खेहेन न लिप्यत इति
भावः । पुनः शङ्ख इव 'निरञ्जनः' रागाद्युपरञ्जनरहितः, जीव इवाप्रतिहतगतिः, सर्वत्रास्वलितविहारित्वात्,
गगनमिव 'निरालम्बनः' ग्रामकुलाद्यालम्बनरहितः, वायुरिवाप्रतिबद्धः, एकत्र क्वाप्यनवस्थानात्, शारदस-

शानं च निकलये, कुम्भे इव गुप्तदिपे, रागिविसाणं व एगजाए, विहग इव विष्णुके, भारंडपस्वी इव अण्णसो, कुंजरे इव
 गंभीरे, वसधे इव जाययामे, मीट्टे इव बुद्धरिसे, मंदरे इव निक्कपे, सागरे इव गंभीरे, चंदे इव सोमलेसे, सरे इव दित्तोए, जम्बक-
 लिलमिव शुद्धहृदयः, कालुष्याकलङ्कितत्वात्, 'पुष्करपत्रं' कमलपत्रं, तद्वन्निरुपलेपः, यथा कमलपत्रं जलेन
 न लिप्यते तथा प्रभुः कर्मणैल्यर्थः, कुर्म इव गुप्तेन्द्रियः, यथा कुर्मः कदाचिद् ग्रीवाचरणचतुष्करूपपाङ्गुपञ्चकेन
 गुप्तो भवेत्तथा भगवानहर्निशमिन्द्रियपञ्चकेन, खड्गविपाणमिवैकजातः, यथा खड्गिनो-गण्डकस्य श्वापद-
 विजोपस्य विपाणं-शुद्धं एवमेव स्यात्तथा भगवानपि, रागादिसहायरहितत्वात्, विहगः-पक्षी, तदिव विप्र-
 मुक्तः, मुक्तपरिवारत्वादनियतवासाद्य, भारण्डपक्षीवाप्रमत्तः, निद्राद्यभावात्, तेषां स्वरूपमिदं—

“भारण्डपक्षिणः ख्याता-स्त्रिपदा मर्त्यभाषिणः । द्विजिह्वा द्विसुखाश्चैको-दराऽभिन्नफलैषिणः ॥ १ ॥”

ते जालन्तमप्रमत्ता एव निर्वाहं लभन्तेऽतस्तदुपमा । कुञ्जर इव 'शौण्डीरः' कर्मशत्रून् प्रति शूरः, वृषभ
 इव 'जातस्यामा' जातवलः, स्त्रीकृतमहाव्रतभारोद्धहने समर्थत्वात्, सिंह इव दुर्धर्षः, परीषहृश्वापदैरनभिभ-
 यनीयत्वात्, 'मन्दरो' मेरुस्तद्वन्निष्कम्पः-उपसर्गवात्तरविचलसत्त्वः, सागर इव गम्भीरः, हर्षविषादादिकारण-
 मद्भावेऽप्यविकृतचित्तः, चन्द्र इव सौम्यलेश्यः, परोपतापकृच्चित्तवृत्तिरहितत्वात्, सूरः-आदित्यस्तदिव दीप्त-
 तेजाः, द्रव्यतो देहकान्त्या भावतो ज्ञानेन परेषां क्षोभकत्वाद्वा, जालकनकमिव जातरूपः, यथा कनकं मल-
 ज्वलनेन दीप्तं भवति तथा प्रभोरपि कर्ममलापगमेन स्वरूपमतिदीप्तमस्ति, वसुन्धरेव सर्वस्पर्शविषहः, यथा

णमं व जायरूचे, वसुंधरा इव सव्वासाविसद्दे, सुहुयहुयासणे इव तेयसा जलते । (इमेसि पयाणं दुन्नि संगहणिगाहाओ-
“कंसे संखे जीवे, गणे वाऊ य सरयसलिले अ । पुक्खरपत्ते कुम्मे, विहगे खगे य भारंढे ॥ १ ॥
कुंजरवसहे सीहे, नगरया चैव सागरमखोहे । चंदे सुरे कणगे, वसुंधरा चैव ह्यवहे ॥ २ ॥”) ॥ १२१ ॥

नत्थि णं तस्स भगवंतस्स कत्थइ पडिबंधे, से अ पडिबंधे चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा—द्वओ खित्तओ कालओ भावओ । द्वओ णं-
सचित्ताचित्तमीसेसु दवेसु, खित्तओ णं-गमे वा नगरे वा अरणे वा खित्ते वा खले वा घरे वा अंगणे वा नहे वा, कालओ णं-समए वा
आवलिआए वा आणापाणुए वा थोवे वा खणे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे वा उऊए वा अयणे वा संवच्छरे वा,

हि वसुन्धरा शीतोष्णादिसर्वं समतया सहते तथा भगवानपि । सुषु हुतो-धृतादिभिः सिक्तो यो हुताशनो-
वहिस्तद्दत्तेजसा ज्वलद्रूपः । एतेषां प्रागुक्तानां कांस्यपात्र्याचेकविंशतिपदानां द्वे सङ्ग्रहणीगाथे निगदसिद्धे ।

१२२-नास्ति तस्य भगवतः कुत्रापि प्रतिबन्धः, स च प्रतिबन्धश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तस्तथा-द्रव्यतः क्षेत्रतः
कालतो भावतश्च । तत्र द्रव्यतः सचित्ताचित्तमिश्रेषु द्रव्येषु, सचित्तं महिलादि, अचित्तं भूषणादि, मिश्रं
सालङ्कारमहिलादि, तेषु । तथा क्षेत्रतो-ग्रामे वा नगरे वा अरण्ये वा ‘क्षेत्रे’ धान्योत्पत्तिभूमौ वा ‘खले’
धान्य-तुषपृथक्करणस्थाने वा गृहे वा ‘अङ्गणे’ गृहाग्रभागे वा ‘नभसि’ आकाशे वा । कालतः-‘समये’
उत्पलपत्रशतवैध-जीर्णपटशाटिकापाटनादिदृष्टान्तसाध्ये सर्वसूक्ष्मकालविशेषे, आवलिकायां-असह्यातसम-
यात्मिकायां वा, आनप्राणे-उच्छ्वासनिःश्वासकाले वा, स्तोके-सप्तोच्छ्वासप्रमाणे वा, क्षणे-घटिकाषष्ठभागे वा,
लवे-सप्तसप्तप्रमाणे वा, सुहृत्ते-सप्तसप्ततिलवमाने वा, अहोरात्रे-त्रिंशत्सुहृत्तमिते वा, पक्षे-पञ्चदशदिनमाने

त्रयगरे वा शीतलाखंडजोष, भायओ णं-कोटि वा माणे वा मायाण वा लोभे वा भए वा हासे वा पिजे वा दोसे वा कलहे वा अम्भखाने
 वा पेसुंन वा परपरिचाण वा अग्रइदं वा मायामोसे वा मिच्छादंसणसहे वा (अं० ६००), तस्स णं भगवंतस्स नो एवं भवइ ॥ १२२ ॥
 ते णं भगं गानावागमयजं अट्टु गिह्-हेमंतिण मासे गामे एगराए नगरे णं चराएण, वासीचंदणसमाणकप्पे समतिणमणिलेट्टुकंचणे
 समदुरगमसुहे इहल्लोगपरल्लोगवणट्टियेदे जीवियमरणे अ निरखंकले संसारपारगामी कम्मसच्चु निग्रायणट्टाप अच्चुट्टिए एवं च णं विहरइ ॥

वा, मासे-पक्षद्वयत्सकै वा, ऋतौ-द्विमासिकायां वा, अयने-पाणमासिके वा, संवत्सरे-द्वादश-त्रयोदशमासा-
 त्सकै वा, अन्यतरस्मिन् वा दीर्घकालसंयोगे-युग-पूर्वाङ्ग-पूर्वादौ । भावतः-ऋधे वा माने वा मायायां वा लोभे
 वा भये वा हास्ये वा 'प्रेम्णि' रागे वा 'द्वेषे' अप्रीतौ वा 'कलहे' वाग्जुद्धे वा 'अभ्याख्यानै'ऽसत्कलङ्कदाने वा
 'भैशुन्ये' प्रच्छन्नतया परावर्णवादे वा 'परपरिवादे' विप्रकीर्णपरकीयगुणदोषप्रकाशने वा, मोहनीयोदयाचित्तोद्धे-
 गोचरती रतिमोहनीयोदयाचित्तप्रीतिस्तत्र वा, मायायुक्तमृपायां वा 'भियाददर्शनं' मिथ्यात्वं, तदेवानेकदुःख-
 हेतुत्वाच्छल्पं, तस्मिन् वा, तस्य भगवत नैव प्रागुक्तस्वरूपेषु द्रव्यादिषु कुत्रापि प्रतिबन्धो भवति ।

१२३-स भगवान् 'वर्षावासवर्ज' चतुर्मासं वर्जित्वा अष्टौ त्रीण्म-हेमन्तिकान् मासान् त्रामे 'एकरात्रिकः'
 एकरात्रियसनशीलः, एवं नगरे पञ्चरात्रिकः, पुनः 'वासी' सूत्रधारस्य काष्ठघटनोपकरणविशेषः (वांसला-वसूला
 इति लोके), तस्मिंश्चन्दने च 'समानकल्पः' तुल्याध्यवसायः, तृण-मणि-लेट्टु-काञ्चनेषु सममनः, दुःखे सुखे च
 ममः, इदल्लोके परल्लोके चाप्रतिबद्धः, जीविते मरणे च 'निरवकाङ्क्षे' वाञ्छारहितः, संसारपारगामी, कर्मशत्रोः
 'निर्याननाथ' इदनाय 'अभ्युत्थितः' तत्परः, एवमीर्यासमित्यादिगुणयोगेन विहरति ।

गणं व जायरूचे, वसुंधरा इव सद्यसाविसद्वे, सुहृद्यहुयासणे इव तेयसा जलंते । (इमेसिं पयाणं दुन्नि संगहणिगाहाओ-

“कंसे संखे जीवे, गणणे वाऊ य सरयसलिले अ । पुक्खरपत्ते कुस्से, विहगे खगो य भारडे ॥ १ ॥

कुंजरवसहे सीहे, नगराया चेव सागरमखोहे । चंदे सुरे कणगे, वसुंधरा चेव हूयवहे ॥ २ ॥”) ॥ १२१ ॥

नत्थि णं तस्स भगवंतस्स कत्थइ पडिबंधे, से अ पडिबंधे चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा—द्वओ खित्तओ कालओ भावओ । द्वओ णं-
सचित्ताचित्तमीसेसु दधेसु, खित्तओ णं-गमे वा नगरे वा अरणे वा खित्ते वा खले वा घरे वा अंगणे वा नहे वा, कालओ णं-समए वा
आवलिआए वा आणापाणुए वा थोवे वा खणे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे वा उऊए वा अयणे वा संवच्छरे वा,

हि वसुन्धरा शीतोष्णादिसर्वं समतया सहते तथा भगवानपि । सुष्ठु हुतो-घृतादिभिः सिक्तो यो हुताशनो-
बहिस्तद्वत्तेजसा ज्वलद्रूपः । एतेषां प्रायुक्तानां कांस्यपात्र्याद्येकविंशतिपदानां द्वे सङ्ग्रहणीगाथे निगदसिद्धे ।

१२२-नास्ति तस्य भगवतः कुत्रापि प्रतिबन्धः, स च प्रतिबन्धश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा-द्रव्यतः क्षेत्रतः
कालतो भावतश्च । तत्र द्रव्यतः सचित्ताचित्तमिश्रेषु द्रव्येषु, सचित्तं महिलादि, अचित्तं भूषणादि, मिश्रं
सालङ्कारमहिलादि, तेषु । तथा क्षेत्रतो-ग्रामे वा नगरे वा अरण्ये वा ‘क्षेत्रे’ धान्योत्पत्तिभूमौ वा ‘खले’
धान्य-तुषपृथक्करणस्थाने वा गृहे वा ‘अङ्गणे’ गृहाग्रभागे वा ‘नभसि’ आकाशे वा । कालतः-‘समये’
उत्पलपत्रशतवैध-जीर्णपटशाटिकापाटनादिदृष्टान्तसाध्ये सर्वसूक्ष्मकालविशेषे, आवलिकायां-असङ्ख्यातसम-
यात्मिकायां वा, आनप्राणे-उच्छ्वासनिःश्वासकाले वा, स्तोके-सप्तोच्छ्वासप्रमाणे वा, क्षणे-घटिकाषष्टभागे वा,
लवे-सप्तस्तोकप्रमाणे वा, सुहृत्ते-सप्तसप्ततिलवमाने वा, अहोरात्रे-त्रिंशन्सुहृत्तमिते वा, पक्षे-पञ्चदशदिनमाने

भद्रगरे वा दीर्घकालसंज्ञोप, भाग्यो णं-कोधे वा माणे वा मायाए वा लोभे वा भए वा हासे वा पिजे वा दोसे वा कलहे वा अन्धस्रवाणे
 वा धैर्ये वा परपरिवाए वा अरुइदे वा मायामोसे वा मिच्छादंसणसहे वा (अं० ६००), तस्स णं भगवंतस्स नो एवं भवइ ॥ १२२ ॥
 से णं भगवं वाग्यानामवजं गट्टु गिम्ह-हेमंतिए मासे गामे एगराइए नगरे पंचराइए, वासीचंदणसमाणकल्पे समतिणमणिलेडुकंचणे
 वगइरागमुहे इण्णोणपरलोणअणडिक्खे जीवियमरणे अ निरवकंठे संसारपारगामी कम्मसत्तुनिग्घायणद्वए अभ्युट्टिए एवं च णं विहरइ ॥

वा, मासे-पञ्चद्वयात्मके वा, कर्तौ-द्विमासिकायां वा, अयने-पाणमासिके वा, संवत्सरे-द्वादश-त्रयोदशमासा-
 त्मके वा, अन्यतरस्मिन् वा दीर्घकालसंयोगे-युग-पूर्वाङ्ग-पूर्वादौ । भावतः-कोधे वा माने वा मायायां वा लोभे
 वा भये वा हास्ये वा 'प्रेम्णि' रागे वा 'द्वेषे' अप्रीतौ वा 'कलहे' वाग्युद्धे वा 'अभ्याख्यानै'ऽस्तकलङ्कदाने वा
 'भैरुन्ये' प्रच्छन्नया परावर्णवादे वा 'परपरिवादे' विप्रकीर्णपरकीयगुणदोषप्रकाशने वा, मोहनीयोदयाचित्तोद्धे-
 गोडरती रतिमोहनीयोदयाचित्तप्रीतिस्तत्र वा, मायायुक्तमृपायां वा 'मिथ्यादर्शने' मिथ्यात्वं, तदेवानेकदुःख-
 हेतुयाच्छल्यं, तस्मिन् वा, तस्य भगवत नैवं प्रागुक्तस्वरूपेषु द्रव्यादिषु कुत्रापि प्रतिबन्धो भवति ।

१२३-स भगवान् 'वर्षावासवर्जं' चतुर्मासं वर्जित्वा अष्टौ श्रीऽम-हेमन्तिकान् मासान् ग्रामे 'एकरात्रिकः'
 एकरात्रिवसनशीलः, एवं नगरे पञ्चरात्रिकः, पुनः 'वासी' सूत्रधारस्य काष्ठवटनोपकरणविशेषः (वांसला-वसूला
 शी लोके), तस्मिन्अन्दने च 'समानकल्पः' तुल्याध्यवसायः, तृण-मणि-लेष्टु-काश्चनेषु सममनः, दुःखे सुखे च
 समः, इण्णोके परलोके चाप्रतिबद्धः, जीविते मरणे च 'निरवकाङ्क्षो' वाञ्छारहितः, संसारपारगामी, कर्मशत्रोः
 'निर्गाननायं' हृन्नाय 'अभ्युत्थितः' तत्परः, एवमीर्यासमित्यादिगुणयोगेन विहरति ।

तस्स णं भगवंतस्स अणुत्तरेणं नणेणं अणुत्तरेणं दंसणेणं अणुत्तरेणं चरित्तेणं अणुत्तरेणं आलएणं अणुत्तरेणं विहारेणं अणुत्तरेणं वीरिएणं अणुत्तरेणं अज्जवेणं अणुत्तरेणं मद्दवेणं अणुत्तरेणं लाघवेणं अणुत्तराए खंतीए अणुत्तराए मुत्तीए अणुत्तराए गुत्तीए अणुत्तराए तुडीए, अणुत्तरेणं सच्च-संजम-तव-सुचरिअ-सोवचिअ-फलनिव्वाणमग्गेणं अप्पाणं भावेमाणस्स दुवालस संवच्छराहं विइक्कंताहं, तेरस-

१२४-तस्य भगवतः 'अनुत्तरेण' सर्वोत्कृष्टेन ज्ञानेन-मत्यादिचतुष्टयेन, अनुत्तरेण 'दर्शनेन' चक्षुदर्शनादिना सम्यक्त्वेन वा, अनुत्तरेण चारित्रेण यथाख्याताख्येन, अनुत्तरेण 'आलयेन' ख्याद्यसंस्कवसतिसेवनेन, अनुत्तरेण विहारेण, अनुत्तरेण 'वीर्येण' विशिष्टोत्साहेन, अनुत्तरेण 'आर्जवेन' मायानिग्रहेण, अनुत्तरेण 'मार्दवेन' माननिग्रहेण, अनुत्तरेण 'लाघवेन' संयमक्रियासु दक्षत्वेन, यद्वा द्रव्यतोऽल्पोपधित्वेन भावतो गौरवत्रयत्यागेन, अनुत्तरया 'क्षान्त्या' क्रोधनिग्रहेण, अनुत्तरया 'सुक्त्या' निर्लोभतया, अनुत्तरया 'गुप्त्या' मनोगुप्त्यादिकया, अनुत्तरया 'तुष्ट्या' मनःप्रसत्तया, तथा अनुत्तरं यत्सत्यं 'संयमः' अहिंसादिसप्तदशविधः 'तपो' बाह्यादिद्वादशविधः, एतेषां यत्सुचरणं' सम्यगासेवनं, तेन 'सोपचयं' पुष्टं फलं मोक्षरूपं यस्य, एवंविधेन निर्वाण-मार्गेणात्मानं भावयतो द्वादशसंवत्सरा व्यतिक्रान्ताः, एतसिद्दश्चस्थकाले प्रमादोऽन्तमुहूर्त्त एव । तत्र च—

“पुनरियं तपस्सह्या, ह्येकं षाण्मासिकं प्रभोः । दिनपञ्चकहीनं तु, षाण्मासिकमभिग्रहे ॥ १ ॥”

“चतुर्मासक्षपणानि, नव द्वे तु त्रिमासिके । सार्द्धं द्विमासिके द्वे च, द्विमासिकानि षट् पुनः ॥ २ ॥”

“सार्द्धमासिके पुनर्द्धे, मासिकानि द्विषट् पुनः । जातान्यर्द्धमासिकानि, द्वासप्ततिमितानि तु ॥ ३ ॥”

मस्य संयच्छरस्स लंतग वट्टमाणस्स जे से गिम्हाणं दुचे मासे चउत्थे पक्खे, वइसाहसुद्धे, तस्स णं वइसाहसुद्धस्स वत्समीपक्खे णं पारिणगामिणीए छायाए, पोरिसीए अभिनिविट्ठाए, पमाणपत्ताए, सुद्धएणं दिवसेणं, विजएणं सुहुत्तेणं, जंभियगामस्स नगरस्स यहिया उज्जुगालियाए नरेए, तीरे, त्रेयावत्तस्स चेइअस्स अदूरसामंते, सामगस्स गाहावईस्स कट्टकरणंसि, सालपायवत्तस अहे, गोदोहियाए उहुत्तुत्तनिभिज्जाए आयाचणाए आयावेमाणस्स, छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं, हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं, झाणंतरिआए चट्ट-

“भद्रादिप्रतिमास्तिष्ठो, द्वादशाष्टमभक्ततः । प्रतिमाश्चैकरात्रिक्यः, षष्ठानां द्वे शते तथा ॥ ४ ॥”

“एकोनत्रिंशदधिकं, तपः सर्वं जलोच्छ्रितम् । चतुर्थं नित्यभक्तं च, न कदाचिदभूत्पुनः ॥ ५ ॥”

“आसीदेकोनपञ्चाशं, पारणाहः शतत्रयम् । त्रताहश्चेति षण्मासाः, पक्षो द्वादशवर्ष्यभूत् ॥ ६ ॥”

एवं च त्रयोदशमस्य संवत्सरस्य ‘अन्तरा’ मध्ये वर्तमानस्य योऽसौ ग्रीष्मकालस्य द्वितीयो मासश्चतुर्थः पक्षो वैशाखशुद्धः, तस्य वैशाखशुद्धस्य दशम्याः पक्षे-दिवसे ‘प्राचीनगामिन्यां’ पूर्वदिग्यायिन्यां छायायां, पौरुष्यां पात्रालायां ‘अभिनिवृत्तायां’ जातायां, प्रमाणप्राप्तायां न तु न्युनाधिकायां, सुत्रताख्ये दिवसे विजयाभिधे सुहर्ते, जृम्भिकप्रामाण्यस्य नगरस्य बहिस्तात् ऋजुवालुकाया नद्यास्तीरे ‘व्यावृत्तस्य’ जीर्णस्य ‘चैल्यस्य’ ज्यन्नरापननस्य यद्वा व्यावृत्ताण्यस्य चैल्यस्य ‘अदूरसामन्ते’ नातिदूरे नातिनिकटे श्यामाकस्य ‘गाथापतेः’ गृहस्यस्य “ऋकरणंसि”त्ति क्षेत्रे सालपादपस्य अधो गोदोहिकया उत्कुटुकनिपद्ययोपविष्टस्य आतापनया आतापयतः प्रभोः पथेन भक्तेन अपानकेन, वर्तमानस्य, हस्तोत्तरानक्षत्रेण सह चन्द्रस्य योगशुभागते सति

माणस्स, अणंते अणुत्तरे निष्वाघाय निरावरणे कसिणे पडिपुण्णे केवलवरानाणंदंस्सणे समुपन्ने ॥ १२४ ॥

तए णं समणे भगवं महावीरे अरहा जाए, जिणे केवली सव्वन्नू सव्वदरिसी सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स परिआयं जाणइ पासइ, सव्वलोए सव्वजीवाणं आगइं गइं ठिइं चवणं उववायं तक्कं मणो माणसिअं भुत्तं कडं पडिसेवियं आवीकम्मं रहोकम्मं, अरहा अरहस्स-

‘ध्यानान्तरिकायां’ शुक्लध्यानस्य पृथक्त्ववितर्कसविचार-एकत्ववितर्काविचाररूपाद्यभेदद्वये वर्तमानस्य ‘अनन्ते’ अनन्तवस्तुविषये ‘अनुत्तरे’ सर्वोत्कृष्टे ‘निर्व्याघाते’ भित्त्यादिभिरस्खलिते ‘निरावरणे’ समस्तावरणरहिते ‘कृत्स्ने’ समस्ते ‘प्रतिपूर्णे’ सर्वावयवोपेते, ईदृशे केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने ।

१२५-ततो-ज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं श्रमणो भगवान् महावीरः ‘अर्हन्’ अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपपूजायोग्यो जातः, अत एव ‘जिनो’ रागादिशत्रुजेता केवली सर्वज्ञः सर्वदर्शी सन् सदेवमनुजासुरस्य लोकस्य पर्यायमिति जाता वैकचनत्वात्पर्यायान्-उत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणान् जानाति ज्ञानेन पश्यति च दर्शनेन, नैतावन्मात्रमेव, किन्तु सर्वलोके सर्वजीवानां आगतिं भवान्तरात्, गतिं भवान्तरे, स्थितिं काय-भवास्थितिभेदाद्द्विधामपि ‘च्यवनं’ देवलोकान्तरतिर्यक्षु अवतरणं ‘उपपातं’ देवेषु नारकेषु वोत्पत्तिं, तथा तेषां-जीवानामिदं ‘तत्कं’ तदीयं यद्वा ‘तर्कं’ विकल्पं ‘मनः’ चित्तं ‘मानसिकं’ मनोगतं चिन्तारूपं पुद्गलसमूहं, सुक्तं आहारादि, कृतं चौर्यादि, प्रति-सेवितं मैथुनादि ‘आविष्कर्म’ प्रकटं कृतं ‘रहःकर्म’ प्रच्छन्नं कृतं, एतत्सर्वं जानाति पश्यति चेति योज्यं । पुनः किंवि० प्रसुः ?, न विद्यते किमपि ‘रहः’ प्रच्छन्नं यस्य, त्रिसुवनस्य करामलकवद्दृष्टत्वात् अरहाः, ‘रहस्यं’

सागी, नं नं कालं मणययतापजोगे वट्टमाणणं सधलीए सधभावे जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १२५ ॥

एकान्तं न भजते इति अरहस्यभागी, जयन्यतोऽपि सुरकोटिसेव्यत्वात्, तस्मिन् तस्मिन् काले मनोवाक्काय-
योगेषु यथाऽहं वर्त्तमानानां सर्वलोकैः सर्वजीवानां 'सर्वभावान्' गुणपर्यायांस्तत्र सहभाविनो ज्ञानादयो गुणाः
क्रमभाविनो हर्षविषादादयः पर्यायास्तान् जानन् पश्यंश्च विहरति ।

इत्थं तस्मिन्नवसरे मिलितेषु सर्वसुरासुरेषु विहितायां समवसरणरचनायां लाभाभावं जानन्नपि—

“नत्रादिश्य क्षणं यमं, देवोद्धोते जगद्गुरुः । लाभाभावान्मध्यमायां, महसेनवनेऽगमत् ॥ १ ॥”

“श्रीअपापामहायुयी, यजार्थी सोमिलो द्विजः । मगधागोर्वरादिभ्य, ईगुरेकादश द्विजाः ॥ २ ॥”

तेषु च इन्द्रं धृत्वश्रित्वापुभृतिनामानस्त्रयो वान्धवाश्चतुर्दशविद्याविशारदाः क्रमेण जीव-कर्म-तल्ली-
वनच्छरीरविषये सन्दिग्धाः प्रत्येकं पञ्चशतपरिवाराः सन्ति । एवं व्यक्त-सुधर्मणौ द्वौ द्विजौ तावत्परिवारौ
तथैव विद्वांसौ क्रमशः पञ्चभूतानि सन्ति न वेति यो यादृशः स तादृश एवेति च सन्देहवन्तौ । तादृशावेव
न मण्डित-मौर्यपुत्रनामानौ वान्धवौ प्रत्येकं सार्द्धं त्रिशतपरिवारौ क्रमाद्बन्ध-देवविषयकसन्देहभाजौ, तथा
अकर्मिणोऽचलंभ्राता मंतर्यः प्रभोसश्चेति चत्वारो द्विजाः प्रत्येकं त्रिशतपरिवाराः क्रमेण नैरयिक-पुण्य-परलोक-
मोक्षविषये सन्दिग्धाः सन्ति । ते चैकादशापि द्विजा एवैकसन्देहभाजोऽपि सर्वज्ञत्वाभिमानक्षतिभयात्परस्परं

न पृच्छन्ति, एवं चैते तत्परिवारभूताश्च चतुश्चत्वारिंशच्छतानि तथाऽन्धेऽप्यनेके x द्विजास्तत्र मिलिताः सन्ति ।
अत्रान्तरे च भगवन्नमस्यार्थमागच्छतः सुरासुरान् वीक्ष्य ते चिन्तयन्ति—‘अहो यज्ञस्य महिमा !! यदेते सुराः
साक्षात्समागताः’ । अथ तान् यज्ञमण्डपं च विहाय प्रसुपार्थ्वं गच्छतो द्विजा विषेडुः, ततोऽस्मी सर्वज्ञं
वन्दितुं ब्रजन्तीति जनोक्त्या श्रुत्वा इन्द्रभृतिः सामर्षीश्चिन्तयामास—‘अहो !! मयि सर्वज्ञे सत्यपि अन्योऽपि
स्वं सर्वज्ञं ख्यापयति, दुःश्रवमेतत्कर्णकटु कथं नाम श्रूयते ?, किञ्च—कदाचित्कोऽपि मूर्खः केनचिद्धूर्त्तेन वञ्चयते,
परमनेन तु सुरा अपि वञ्चिताः, यदेवं यज्ञमण्डपं मां सर्वज्ञं च विहाय तत्समीपं ब्रजन्ति’ ।

“अहो !! सुराः कथं भ्रान्ता-स्तीर्थार्थम् इव वायसाः । कमलाकरवद्भूका, मक्षिकाश्चन्द्रनं यथा ॥ १ ॥”

“करभा इव सद्बुक्षान्, क्षीरान्नं शूकरा इव । अर्कस्यालोकवद्भूका—सत्यक्त्वा यागं प्रयान्ति यत् ॥२॥” शुग्मम् ॥
यद्वा याहशोऽयं सर्वज्ञस्तादृशा एवैते सुराः, अनुरूप एव संयोगः, तथापि नाहमेतस्य सर्वज्ञादोषं सहे, यतो—
“व्योम्नि सूर्यद्रयं किं स्यात् ?, गुहायां केसरिद्वयम् ! । खड्गौ द्वौ वा प्रतीकारे ?, किं सर्वज्ञावहं स च ? ॥ ३ ॥”

x यथा उपाध्याय—शङ्कर ईश्वर शिवजी, जानी-गङ्गाधर महीधर भूधर लक्ष्मीधर, पिंड्या-विष्णु मुकुन्द गोविन्द पुरुषोत्तम
नारायण, दुव्रे-श्रीपति उमापति विद्यापति गणपति जयदेव, व्यास-महादेव शिवदेव मूलदेव सुखदेव गङ्गापति गौरीपति, त्रिवाडी-
श्रीकण्ठ नीलकण्ठ हरिहर, रामजी-बालकृष्ण यदुराम राम रामाचार्य, राउल-मधुसूदन नरसिंह कमलाकर सोमेश्वर हरिशङ्कर त्रिकम,
जोसी-पुनो रामजी शिवराम देवराम गोविन्दराम रघुराम उदीराम इत्यादयः ।

ततः प्रभुं चन्दित्वा प्रतिनिवर्त्तमानाञ्जनान् सोपहासमपृच्छत्—“भो भो ! दृष्टः सर्वज्ञः ? , कीदृग्रूपः ? । तैरुच्ये—
 “यदि त्रिलोकी गणनापरा स्यात्, तस्याः समाप्तिर्यदि नायुपः स्यात् । पारे परार्धं गणितं यदि स्यात्,
 गणेशनिःशेषगुणोऽपि सः स्यात् ॥ ४ ॥” ततः स दृश्यो—“नूनमेव महावृत्तौ, मायायाः कुलमन्दिरम् । कथं लोकः
 ममस्तोऽपि, विभ्रमे पातितोऽमुना ॥ ५ ॥ न क्षमे क्षणमात्रं तु, तं सर्वज्ञं कदाचन । तमःस्तोममपाकुरु, सूर्यो-
 नेत्र प्रतीक्षते ॥ ६ ॥ वैश्वानरः करस्पर्शं, केसरोल्लुञ्चनं हरिः । क्षत्रियश्च रिपुक्षेपं, न सहन्ते कदाचन ॥ ७ ॥
 मया हि येन वादीन्द्रा-स्तूर्ण्णीं संस्थापिताः स मे । गेहे शूरतरः कोऽसौ, सर्वज्ञो मत्पुरो भवेत् ॥ ८ ॥ शैला
 धेनाग्निना दग्धाः, पुरः के तस्य पादपाः ? । उत्पाटिता गजा येन, का वायोस्तस्य पुम्भिकाः ? ॥ ९ ॥ किञ्च-गता
 गौडदेशोद्गया दूरदेशं, भयाञ्जर्जरा गौर्जरास्त्रासमीयुः । मृता मालवीयास्तिलाङ्गास्तिलङ्गो-द्भवा जज्ञिरे पण्डिता
 मद्भयेन ॥ १० ॥ अरे लाटजाताः ! क याताः प्रणष्टाः, पटिष्टा अपि द्राविडा व्रीडयाऽऽर्त्ताः । अहो ! ! वादिलिप्सा-
 तुरे मय्यमुल्मिन्, जगत्युत्कटं वादिदुर्भिक्षमेतत् ॥ ११ ॥ तस्य ममाग्रे कोऽसौ, वादी सर्वज्ञमानमुद्ग्रहति ? ।
 इति तत्र गन्तुमुत्कं, तमग्निभृतिर्जगादेवम् ॥ १२ ॥ किं तत्र वादिकीटे, तव प्रयासेन ? यामि बन्धोऽहम् ।
 कमलोन्मूलनहेतो-न्तन्वयः ? किं सुरेन्द्रगजः ॥ १३ ॥ अकथयदथेन्द्रभृति-र्यद्यपि मञ्छात्रजय्य एवासौ । तदपि
 प्रयादिनाम, श्रुत्वा स्यातुं न शक्नोमि ॥ १४ ॥ यथा-पीलयतस्तिलः कश्चि-द्वलतश्च यथा कणः । सूडयतस्तृणं किञ्चि-
 द्रगलेः पिवतः सरः ॥ १५ ॥ मर्दयतस्तुपः कोऽपि, तद्भेदेप ममाभवत् । तथापि सासहिर्न हि, मुधा सर्वज्ञवा-

दिनम् ॥ १६ ॥ एकस्मिन्नजिते ह्यस्मिन्, सर्वमप्यजितं भवेत् । एकदा हि सती लुप्त-शीला स्यादसती सदा ॥ १७ ॥
चित्रं चैवं त्रिजगति, सहस्रशो निर्जिते मया वादैः । क्षिप्रचढीस्थाल्यामिव, कङ्कटुकोऽसौ स्थितो वादी ॥ १८ ॥
अस्मिन्नजिते सर्वे, जगज्जयोद्भूतमपि यशो नश्येत् । अल्पमपि शरीरस्थं, शल्यं प्राणान् वियोजयति ॥ १९ ॥
यतः-छिद्रे खल्पेऽपि पोतः किं, पाथोऽथौ न निमज्जति ? । एकस्मिन्निष्ठके कृष्टे, दुर्गः सर्वोऽपि पाल्यते ॥ २० ॥”

इत्यादि विचिन्तयन् कृतद्वादशतिलकः स्वर्णयज्ञोपवीतभूषितः स्फारपीताम्बराडम्बरः कैश्चित्पुस्तकपाणिभिः
कैश्चित्कमण्डलुपाणिभिः कैश्चिद्दर्भपाणिभिः “सरस्वतीकण्ठाभरण ! वादिविजयलक्ष्मीशरण ! वादिभद्रगञ्जन !
वादिसुखभञ्जन ! वादिगजसिंह ! वादिसिंहशरभ ! वादिविजयविचक्षण ! वादिवृन्दभूपाल ! वादिशिरःकाल !
वादिकदलीकृपाण ! वादितमोभाग ! वादिगोधूमघरद ! मर्दितवादिमरद ! विदिताखिलशास्त्ररहस्य !” इत्यादि-
विरुदाचलीसुखरितदिकृचक्रैः छात्रपञ्चशतैः परिवृत इन्द्रभूतिः प्रभोः समीपं गच्छंश्चिन्तयामास-‘अहो ! !
घृष्टेनानेन किमेतत्कृतं ? यदहं सर्वज्ञाद्योपेन प्रकोपितः’ एतेन सत्यापिता एता जनोक्तयः, यदुत—

“कृष्णसर्पस्य मण्डूक-श्रपेटां दातुमुद्यतः । आखुरदैश्च मार्जार-दंष्ट्रापाताय सादरः ॥ १ ॥ वृषभः स्वर्गजं
शृङ्गैः, प्रहर्तुं काङ्क्षति द्रुतम् । द्विपः पर्वतपाताय, दन्ताभ्यां यतते रयात् ॥ २ ॥ शशकः केसरिस्कन्ध-केसरां
ऋष्टुमीहते । मद्दृष्टौ यदसौ सर्व-वित्त्वं ख्यापयते जने ॥ ३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ शेषशीर्षमणिं लातुं, हस्तः स्वीयः
प्रसारितः । सर्वज्ञाद्योपतोऽनेन, यदहं परिकोपितः ॥ ४ ॥” भवतु किमेतेन ?, अधुना नाशयामि, यतः—

“तावद्गर्जन्ति मानसा, वने मदभरालसाः । शिरोविलग्रलाङ्गूलो, यावन्नायाति केसरी ॥ ५ ॥ मम भाग्य-
 मरागद्वा, वाययं ममृपस्थितः । अथ तां रसनाकण्ठ-मपनेत्ये विनिश्चितम् ॥ ६ ॥ लक्षणे मम दक्षत्वं, साहिल्ये
 संश्रिता मतिः । तर्कं कर्कशतास्त्वर्थं, क शान्त्रे नास्ति ? मे श्रमः ॥ ७ ॥ यमस्य मालवो दूरे, किं स्यात् ? को वा
 वचग्निः । अपोयितो रसो नूनं, किमजेयं ? च चक्रिणः ॥ ८ ॥ अभेयं किमु ? वज्रस्य, किमसाध्यं ?
 ममात्मनाम् । क्षुधितस्य न किं न्यायं ? किं न वाच्यं ? खलस्य च ॥ ९ ॥ कल्पद्रूणामदेयं किं ?, निर्विण्णानां
 किमल्यजम् । गच्छामि तर्हि तस्यान्ते, पश्याम्येतत्पराक्रमम् ॥ १० ॥” इत्यादि चिन्तयन् प्रायः समवसरणभूमौ—

“धीरं निरीक्ष्य सोपान-स्थितो दध्यौ स विस्मितः । किं ब्रह्मा ? शङ्करो ? विष्णुः ? , स्कन्दः ? किं वा सदाशिवः ?
 ॥ ११ ॥ चन्द्रः ? किं, स न, यत्कलङ्ककलितः, सूर्योऽपि नो, तीव्ररुक् । मेरुः ? किं, न, स यन्नितान्तकठिनो,
 धिष्णुः ? , न, यत्सोऽसिनः ॥ ब्रह्मा ? किं, न, जरातुरः स च, जराभीरुर्न, यत्सोऽस्तनु-ज्ञातं दोषविषयजितो-
 शिल्पगुणाकीर्णोऽन्निमस्तीर्थकृत् ॥ १२ ॥ पुनः—हेमसिंहासनासीनं, सुरराजनिषेवितम् । आदित्यमिव दुष्प्रेक्ष्यं, दृष्ट्वा
 धीरमचिन्तयत् ॥ १३ ॥ कथं मया महत्त्वं हा ! , रक्षणीयं पुराऽर्जितम् । प्रासादं कीलिकाहेतो-र्भङ्कुं को नाम
 याञ्छति ? ॥ १४ ॥ सूत्रार्थी पुरुषो हारं, कञ्चोदयितुमीहते ? । कः कामकलशं शस्यं, स्फोटयेत् ? ठिक्करीकृते
 ॥ १५ ॥ भस्मने चन्दनं को वा, दहेत् ? दुष्प्रापमप्यथ । लोहार्थी को महाम्भोधौ, नौभङ्गं कर्तुमिच्छति ?
 ॥ १६ ॥ एकेनाविजितेनापि, मानहानिस्तु का ? मम । जगलैत्रस्य किं नाम, करिष्यामि ? च साम्प्रतम् ॥ १७ ॥

अविचारितकारित्व-महो ! ! मे मन्दबुद्धियः । जगदीशावतारं य-ज्जेतुमेनं समागतः ॥ १८ ॥ अस्याग्रेऽहं कथं
वक्ष्ये ? , पार्श्वं यास्यामि ? वा कथं । सङ्कटे पतितोऽस्मीति, शिवो रक्षतु मे यशः ॥ १९ ॥ कथञ्चिदपि भाग्येन,
चेद्भवेदत्र मे जयः । तदा पण्डितमूर्द्धन्यो, भवामि भुवनत्रये ॥ २० ॥ इत्यादि चिन्तयन्नेव, सुधामधुरया गिरा ।
आभाषितो जिनेन्द्रेण, नाम-गोत्रोक्तिपूर्वकम् ॥ २१ ॥ हे गौतमेन्द्र भूते ! त्वं, सुखेनागतवानसि ? । इत्युक्तेऽचिन्त-
यद्भक्तिः ? , नामापि किमसौ मम ॥ २२ ॥ यद्वा-जगत्रितयविख्यातं, को वा नाम न वेत्ति ? माम् । जनस्याबाल-
गोपालं, प्रच्छन्नः ? किं दिवाकरः ॥ २३ ॥ प्रकाशयति गुप्तं चेत्, सन्देहं मे मनःस्थितम् । तदा जानामि सर्वज्ञ-
मन्यथा तु न किञ्चन ॥ २४ ॥ चिन्तयन्तमिति प्रोचे, प्रभुः को जीवसंशयः ? । विभावयसि ? नो वेद-पदार्थं शृणु
तान्यथ ॥ २५ ॥ समुद्रो मथ्यमानः किं ? , गङ्गापूरोऽथवा किमु ? । आदि ब्रह्मध्वनिः किं वा ? , वीरवेदध्वनिर्विर्भवौ ॥ २६ ॥

वेदपदानि च-“विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यति, न प्रेत्यसञ्ज्ञाऽस्ति” इति । तत्र ‘विज्ञा-
नघनो’ गमनागमनादिचेष्टावान् आत्मा, स एव ‘एतेभ्यः’ पृथिव्यसेजोवाय्वाकाशेभ्यो भूतेभ्यः ‘समुत्थाय’
प्रकटीभूय, मद्याङ्गेषु मदशक्तिरिव, पुनस्तान्येवानुविनश्यति-तत्रैव विलयमाप्नोति, जले बुद्बुद् इव । ततो
भूतव्यतिरिक्तस्यात्मनोऽभावात् ‘न प्रेत्यसञ्ज्ञाऽस्ति’ न मृतस्य पुनर्जन्मास्ति, इत्येतेषां वेदपदानामर्थस्तव मनसि
यद्द्वर्तते तदयुक्तं, शृणु तावदेतेषां पदानां सत्यमर्थ-‘विज्ञानघनो’ नाम ज्ञानदर्शनोपयोगात्मकं विज्ञानं, तन्मयत्वा-
दात्मा विज्ञानघनः, प्रतिप्रदेशमनन्तज्ञानपर्यायात्मकत्वात्तस्य, स एव विज्ञानघन-उपयोगात्मक आत्मा

कथञ्चित्प्रविश्यादिभूतेभ्यस्तद्विकारेभ्यो वा घटादिभ्यः 'समुत्तिष्ठते' उपयोगतयोत्पद्यते, घटादिज्ञानपरिणतो
 ज्ञात्मा घटादिभ्य एव हेतुभूतेभ्यो भवति, घटादिज्ञानोपयोगस्य घटादिवस्तुसापेक्षत्वात् । एवं चैतेभ्यो
 भूतेभ्यो-घटादिवस्तुभ्यस्तदुपयोगतया जीवः 'समुत्थाय' उत्पद्य पुनस्तान्येवानुविनश्यति, किमुक्तं?, तस्मिन्
 घटादिपदार्थे नष्टे व्यवहिते वा आत्माऽपि तदुपयोगरूपतया नश्यति, अन्योपयोगरूपतयोत्पद्यते सामान्य-
 रूपतया वा अवतिष्ठते । ततश्च न प्रेत्यसञ्ज्ञाऽस्ति, कोऽर्थः?, न प्राक्तनी घटाद्युपयोगरूपा सञ्ज्ञाऽवतिष्ठते,
 वर्तमानोपयोगेन तस्या नाशितत्वादिति । तथा "स वै अयमात्मा ज्ञानमयो ब्रह्ममयो मनोमयो वाङ्मयः कायमयः
 चक्षुर्मयः श्रोत्रमय आक्रान्शमयो वायुमयस्तेजोमयोऽप्स्यमयः पृथ्वीमयो हर्षमयो धर्ममयोऽधर्ममयो दददमयः" इत्यत्रोक्तं 'दमो
 दानं दया' इति दकारत्रयं यो वेत्ति 'स जीवः' इत्याद्यैः, पुनः "यथा चारित्रस्तथा भवति, साधुकारी साधुर्भवति पाप-
 कारी पापो भवति" तथैव "पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन कर्मणा" इत्यादिवेदपदैरस्यैव भूतातिरिक्त आत्मा ।

किञ्च-विद्यमानभोक्तृकमिदं शरीरं, भोग्यत्वात्, ओदनादिवत्, इत्याद्यनुमानेनापि यथा—

"क्षीरे घृतं तिले तैलं, काष्ठेऽग्निः सौरभं सुमे । चन्द्रकान्ते सुधा यद्वत्, तथाऽऽत्माऽङ्गतः पृथक् ॥ १ ॥"

एवं च धीरयचनेश्चिद्भस्त्रसन्देहः श्रीइन्द्रभूतिः पञ्चशतच्छात्रपरिवृतः प्रव्रजितः । ततः प्रभुमुखात् "उष्णनेह
 या विगमेः वा ध्रुवे वा" इति त्रिपदीमवाप्य द्वादशाङ्गीं रचितवानिति प्रथमो गणधरः ॥ १ ॥

"तं च प्रव्रजितं श्रुत्वा, दध्यौ तद्द्वान्धवोऽपरः । अपि जातु द्रवेदद्भिर्ज्वल्लेज्जलमपि क्वचित् ॥ १ ॥"

“बहिः शीतः स्थिरो वायुः, सम्भवेन्न तु बान्धवः । हारथेदिति पप्रच्छ, लोकानश्रद्धदभृशम् ॥ ३ ॥”
 “ततश्च निश्चये जाते, चिन्तयामास चेतसि । गत्वा जित्वा च तं धूर्तं, बालयामि सहोदरम् ॥ ३ ॥”
 “सोऽप्येवमागतः शीघ्रं, प्रभुणाऽऽभाषितस्तथा । सन्देहं तस्य चित्तस्थं, व्यक्तीकृत्यावदद्विभुः ॥ ४ ॥”
 “हे गौतमाग्निभूते ! कः, सन्देहस्तव कर्मणः ? । कथं वा वेदतत्त्वार्थं, विभावयसि ? न स्फुटम् ॥ ५ ॥”

वेदपदानि च-“पुरुष एवेदं शिं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यं, उतामृतत्वसेशनः, यदेनेनातिरोहति, यदेजति यन्नेजति यद्दूरे यदु-
 अन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्य यदु सर्वस्यास्य बाह्यतः” इति । तत्र ‘पुरुष एव’ आत्मैव, एवकारः पुरुषव्यतिरिक्तस्य कर्म-
 श्वरादेर्निषेधार्थं, ‘शिं’ इति वाक्यालङ्कारे, इदं प्रत्यक्षं दृश्यमानं चेतनचितनरूपं सर्वं यद्-‘भूतं’ अतीतं यच्च ‘भाव्यं’
 भविव्यन्मुक्तिसंसारवपि, स पुरुष एव, ‘उत’ शब्दः समुच्चये, ‘अमृतत्वस्य’ अमरणभावस्य मोक्षस्य ‘ईशानः’
 खामी, लुप्तचकारनिर्देशाच्च ‘अन्नेन’ आहारेण ‘अतिरोहति’ अतितरां वृद्धिमुपैति, तथा यदेजति-चलति
 पश्वादि, यन्नेजति-न चलति पर्वतादि, यद्दूरे मेर्वादि, “यदु” इत्यत्र ‘उ’ अवधारणे, ततो यदेवान्तिके-समीपे, तथा
 यद् ‘अन्तः’ मध्येऽस्य-चेतनाचितनस्य, सर्वस्य यदेवास्य सर्वस्य बाह्यतः, तत्सर्वं पुरुष एवेत्यनेन वेदवाक्येन
 यन्नरामरतिर्यक्पर्वतपृथिव्यादिकं वस्तुजातं दृश्यते तत्सर्वमात्मैव, ततः कर्मादेर्निषेधः स्पष्ट एव, अन्यच्च-न
 प्रत्यक्षादिगोचरं कर्म । किञ्च-अमूर्त्तस्यात्मनो मूर्त्तेन कर्मणा कथमनुग्रहोपघातौ भवतः, न खलु आकाशस्य
 चन्दनादिना मण्डनं खज्जादिना खण्डनं वा सम्भवति, ततो नास्त्येव कर्म, परं ‘पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन

कर्मणा" इत्यादिना वेदपदेन स्फुट एव कर्मसद्भावस्ततः किं तत्त्वमिति तव प्रतिभासते, परमयुक्तमेवैतत्, यत-
स्त्रिविधानि वेदपदानि, कानिचिद्विधिप्रतिपादकानि, यथा—"अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम" इत्यादीनि, कानिचिदनु-
वादपराणि, यथा—"द्वादशमासाः संवत्सर" इत्यादीनि, कानिचिच्च स्तुतिपराणि, यथैतान्येव "पुरुष एवेदं" इत्यादीनि,
ततोऽनेन पुरुषस्य महिमा जाल्यादिमदत्यागायाद्धृतभावना वा ख्याप्यते, न तु कर्माद्यभावः, यथा—

"जले विष्णुः स्थले विष्णु-र्विष्णुः पर्वतमस्तके । सर्वभूतमयो विष्णु-स्तमाद्विष्णुमयं जगत् ॥ १ ॥"

अनेन श्लोकेन विष्णोर्महिमा कथ्यते, न त्वन्यपदार्थानामभावः । नहि खल्वकर्मण आत्मनः कस्यापि
कार्यस्य कर्तृत्वं युज्यते, एकान्तशुद्धतया प्रवृत्तिकारणाभावाद्, गगनवदिति । किञ्चात्र आगमा-नुमानेऽपि "पुण्यः
पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन कर्मणा" इत्यागमः । तथा जगद्वर्तिसौभाग्या-भाग्य-विरूपता-दरिद्रतादिसमस्तमपि वस्तु-
जातमचन्ध्यकारणजन्यं, कार्यत्वात्, घटपटादिवत्, कथमन्यथा एकः सुखी अन्यो दुःखी, एकः प्रसुरन्यः किङ्कर
इत्यादि प्रत्यक्षं जगद्वैचित्र्यं सम्भवेदित्यनुमानं । तथा अमूर्त्तस्यात्मनो मूर्त्तेन कर्मणाऽनुग्रहोपघातावप्यविरुद्धविवेक,
गतोऽमूर्त्तस्यापि ज्ञानस्य ब्राह्म्याद्यौपध्याऽनुग्रहो मदिरापानादिना चोपघातः सर्वजनप्रतीत एव । इत्थं वेदाद्यै
युक्तिं चाकर्ण्यार्थिभूतिरपि व्यात्रपञ्चशतैः सह प्रवर्जित इति द्वितीयो गणधरः ॥ २ ॥

अथ वायुभूतिरपि तौ प्रवर्जितौ श्रुत्वा 'यस्य इन्द्रभृत्यग्निभूती शिष्यौ जातौ, स मम पूज्य एव, तद्गणच्छा-
म्यहमपि गृच्छामि संशय'मिति विमृश्यागतः, एवं सर्वेऽप्यागताः, प्रमुणाऽपि प्रतियोधितास्सर्वे, तत्क्रमश्चायं—

“तज्जीवतच्छरीरे, सन्दिग्धं वायुभूतिनामानम् । ऊचे विस्मुर्यथास्थं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥”
यतो “विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय०” इत्यादिवेदपदैर्भूतेभ्यो भिन्नो जीवो नास्तीति ध्वन्यते, पुनः
“सत्येन लभ्यस्तपसा ह्येष ब्रह्मचर्येण नित्यं ज्योतिर्मयो विशुद्धो, यं पश्यन्ति धीरा यतयः संयतात्मानः” इति, अस्यार्थः—एष
ज्योतिर्मयो विशुद्ध आत्मा सत्येन तपसा ब्रह्मचर्येण च नित्यं ‘लभ्यः’ ज्ञेयः, यमात्मानं धीराः संयतात्मानो
यतयः पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषा, एभिस्तु वेदपदैः स्पष्टमेव भूतेभ्यो भिन्नो जीवः प्रतीयते, ततो यच्छरीरं तदेव
जीवोऽन्यो वा ? इति तव सन्देहः, परमविचारितोऽयं, यस्मात् “विज्ञानघने”त्यादिपदैरप्यस्मदुक्तप्रकारेणार्थे कृते
प्रगट एवात्मसद्भाव इति श्रुत्वा विगतसन्देहः सोऽपि पञ्चभिद्दृष्टात्रशतैः सह प्रव्रजित इति तृतीयो गणधरः ॥ ३ ॥
“पञ्चसु भूतेषु तथा, सन्दिग्धं व्यक्तसञ्ज्ञकं विबुधम् । ऊचे विस्मुर्यथास्थं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥”
वेदपदानि—“स्वप्नोपमं वै सकलं इत्येष ब्रह्मविधिरञ्जसा विज्ञेय” इति, अर्थात्—‘वै’ निश्चितं सकलमेतत्पृथिव्यादिकं
स्वप्नोपमं असत्, अनेन वेदवाक्येन तावद्भूतानामभावो ध्वन्यते, तथा—“पृथ्वी देवता आपो देवता” इत्यादिकैस्तु
भूतसद्भावः, ततः किं तत्त्वमत्रेति तव सन्देहः, परमविचारितोऽयं । यस्मात् “स्वप्नोपमं वै सकलं” इत्यादीनि
पदानि अध्यात्मचिन्तायां कनककामिन्यादिसंयोगस्थानित्यत्वाद्द्विपाककटुकत्वाच्च तदासक्तिनिवृत्तिसूचकानि,
न तु भूतनिषेधकानि, इति श्रुत्वा सोऽपि छात्रपञ्चशतैः सह प्रव्रजित इति चतुर्थो गणधरः ॥ ४ ॥
“यो यादृशः स तादृश, इति सन्दिग्धं सुधर्मनामानम् । ऊचे विस्मुर्यथास्थं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥”

भेष्यानि—“पुरूपो वै पुरुषत्वमश्नुते, पशवः पशुत्वम्” इत्यादीनि भवान्तरसाहस्यप्रतिपादकानि, तथा “शृगालो वै एष
 ज्ञायते, यः सपुत्रीपो द्रवते” इत्यादीनि च भवान्तरवैसाहस्यप्रतिपादकानि हृद्यन्तेऽतोऽत्र किं तत्त्वमिति तव सन्देहः,
 परं नायं युक्तो विचारः, यतः—“पुरूपो वै पुरुषत्वमश्नुते” इत्यादीनि वेदपदानि न नियमेन भवान्तरसाहस्यप्रतिपाद-
 कानि, किन्तु—‘मनुष्योऽपि कश्चिदिहजन्मनि निसर्गतो मार्दवार्जवादिगुणसम्पन्नो मनुष्यायुःकर्म बद्धा मृतः
 पुनरपि मनुष्यो भवती’त्यर्थप्रतिपादकानि। तथा च “पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन कर्मणा” इत्यादिवेदवाक्यैर्मार्द-
 वार्जवादिगुणयुतस्य पशोरपि मनुजत्वे देवत्वे वा-महारम्भादिपापस्थानासक्तस्य मनुजस्यापि च पशुत्वे नारकत्वे
 वा कथं नोत्पादो भवेत्?, भवेदेव। अथ च यथा शालिवीजाद्गोधूमाङ्कुरोत्पत्तेरसम्भवस्तथा मनुष्यत्वात्पशुत्व-
 भवनासम्भयः, इति या युक्तिस्तत्र चित्ते प्रतिभाति साऽप्यसुन्दरा, यतो गोमयादिभ्यो वृश्चिकाद्युत्पत्तेर्देश-
 नादनिवार्यैव कार्यकारणयोर्भिन्नता, इति श्रुत्वाऽसन्दिग्धः सोऽपि छात्रपञ्चशतैः सह प्रव्रजित इति पञ्चमो गणधरः५
 “अथ यन्ममोक्षविषये, सन्दिग्धं मण्डिताभिधं विबुधम्। ऊचे विशुर्धयास्यं, वेदार्थं किं न भावयसि? ॥ १ ॥”

वेदासनि—“स एष विगुणो विभुर्न वद्वते संसरति वा, न मुच्यते मोचयति वा, न वा एष ब्राह्मं अभ्यन्तरं वा वेदेति”
 इत्यादीनि, तत्र ‘स एष’ अधिकृतो जीवो ‘विगुणः’ सत्त्वादिगुणरहितो ‘विभुः’ सर्वत्र व्यापको ‘न वद्वते’ पुण्य-
 पापाभ्यां न युज्यते संसरति वा, अत्रापि नेत्यनुवर्त्तते। ‘न मुच्यते’ कर्मणा न विद्युज्यते, बन्धाभावात्, नाप्यन्यं
 मोचयति, अकर्तृत्वात्। न वा एष ‘ब्राह्मं’ आत्मभिन्नं पुद्गलादिकं मदाहङ्कारादिकं चाभ्यन्तरं ‘वेदेति’

पर्युपणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ६
॥ ११० ॥

जानाति, प्रकृतिधर्मत्वाज्ज्ञानस्येति बन्धमोक्षयोरनुपपत्तिरेतैवेदपदैः, तथा “न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरप्रति-
हतिरस्ति, अशरीरं वा वसन्तं प्रियाप्रिये न स्पृशत” इत्यर्थः—‘न ह वै’ नैव ‘सशरीरस्य’ बाह्यदेहवतः ‘प्रियाप्रिययोः’
सुखासुखयोः ‘अप्रतिहतिः’ अविनाशोऽस्ति, किमुक्तं?, बाह्यदेहवतः प्राणिनः सुखासुखयोर्विनाशो नास्तीति
न, किन्तु सत्यपि बाह्यदेहेऽध्यात्मशरीरवतः सुखदुःखे न स्पृशत, इत्यादीनि मोक्षसद्भावप्रतिपादकानि, ततः कथं निश्चीयते? ‘बन्ध-
मुक्तात्मानं ‘प्रियाप्रिये’ सुखदुःखे न स्पृशत, इत्यादीनि मोक्षसद्भावप्रतिपादकानि, ततः कथं निश्चीयते? ‘बन्ध-
मोक्षावस्ती’ति या तव मतिः सा न सुन्दरा, यतः—प्रागुक्तेदपदानामर्थस्त्वया विपरीतः क्रियते, सरलार्थस्त्वयं—
‘स एष ‘विगुणो’ विगतच्छास्त्रस्थिकज्ञानादिगुणो ‘विमुः’ केवलज्ञानवत्त्वेन सर्वगतः, एवंविध आत्मा पुण्य-
पापाभ्यां न बद्धयते, मिथ्यात्वादिकारणाभावात्, न च ‘संसरति’ पर्यटति भवेषु चालुर्गतिकेषु, भवभ्रमण-
निबन्धनकर्मणोऽभावात्, न मुच्यते, बन्धनात्मककर्माभावात्, नाप्यन्यं मोचयति, अकर्तृकत्वात्, न वा एष
‘बाह्यं’ आत्मव्यतिरिक्तं पौद्गलिकसुखादिकमाभ्यन्तरं वा मदाहङ्कारादिकं ‘वेदेति’ अनुभवति, तन्निबन्धनकर्मा-
भावात्, इत्यसदुक्तप्रकारेणार्थकरणे एतानि “स एष” इत्यादिवेदपदानि मुक्तात्मस्वरूपप्रतिपादकानि, न तु सर्वथा
बन्धाद्यभावप्रतिपादकानीति श्रुत्वा विगतसन्देहः सार्द्धत्रिशतैश्छात्रैः सह प्रव्रजित इति षष्ठो गणधरः ॥ ६ ॥

“अथ देवविषयसन्देह-संयुतं मौर्यपुत्रनामानम् । ऊचे विमुर्यथास्यं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥”
वेदपदानि—“को जानाति ? मायोपमान् गीर्वाणान् इन्द्र-यम-वरुण-कुबेरादीन्” इत्यादीनि देवसत्तानिषेधकानि, तथा ‘स

ध्वजं १२५
गणधरवादे
बन्ध-मोक्ष-
सिन्ध्या म-
ण्डितशङ्का-
व्युदस्तिः

॥ ११० ॥

एष यज्ञायुधी यजमानोऽब्रुवा सर्गलोकं गच्छति" इत्यादीनि तत्सत्ताव्यवस्थापकानीति तव सन्देहः, परमयुक्तः, यत-
 पते त्वया मया च प्रत्यक्षं दृश्यन्ते देवाः, अन्यच्च "स एष यज्ञायुधी" इत्यादिना त्वदागमप्रमाणेनापि सन्त्येव
 देवाः । यद्य सागोपमत्वं "को जानाति" इत्यादिपदेऽभ्यधायि, तत्तेषामप्यनित्यत्वसूचकं, न तु सर्वथाऽसद्भाव-
 म्बुचकमिति श्रुत्याऽपगतसन्देहः सोऽपि सार्द्धत्रिशतैश्छात्रैः सह प्रव्रजित इति सप्तमो गणधरः ॥ ७ ॥

"अथ नारकसन्देहात्, सन्दिग्धमकम्पितं विबुधम् । ऊचे विस्मयथास्यं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥"
 गेयशक्ति- "न ह वै प्रेत्य नारकाः सन्ति" इत्यादीनि नारकाभावप्रतिपादकानि, तथा "नारको वै एष जायते, यः
 अश्रयमाश्नाति" इत्यादीनि नारकसत्ताप्रतिपादकानि, ततः किं तत्त्वमिति सन्देहस्तव, परं "न ह वै प्रेत्य नारकाः
 गन्ति" इत्यस्या यथार्थाऽयं-यन्न खलु 'प्रेत्य' परलोके केचिन्नारका मेर्वादिवत् शाश्वताः सन्ति, किन्तु यः
 कश्चिदिदोत्कृष्टं पापमर्जयति, स इतो गत्वा प्रेत्य-भवान्तरे नारको भवत्यतो न केनापि पापं समाचरणीयं,
 यद्वा नारका मृत्वाऽनन्तमेव नारकतया नोत्पवन्तेऽतोऽपि "प्रेत्य नारका न सन्ती"त्युच्यते, इति श्रुत्वा व्यप-
 गतसन्देहः शतत्रयैश्छात्रैः सह प्रव्रजित श्लष्टमो गणधरः ॥ ८ ॥

"अथ पुण्ये सन्दिग्धं, छिजमचलभ्रातरं विबुधमुद्यमम् । ऊचे विस्मयथास्यं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥"
 त्वं नायदग्निभृतिसन्देहोक्तैः "पुरुष एवेदं शिं सर्वं, यद्भूतं यच्च भाव्यं" इत्याद्यैर्वेदपदैः 'सर्वं दृश्यमानमिदं जग-
 त्पुरुष एवे'ति मत्वा यत्पुण्यमुपलक्षणत्वात्पापं च निषेधयसि तदविचारितं, यतस्तानि वेदपदानि न हि पुण्य-

पापनिषेधपराणि, किन्तु पुरुषस्तुतिपराणि, अन्यच्च—“पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पापः पापेन कर्मणा” इत्यादिवेदवाक्यैः स्पष्टैव पुण्यपापयोः सिद्धिरप्यागमविहितेति, विशेषस्त्वग्निभूतिवर्णनादवसेय इति श्रुत्वा निरस्तसन्देहस्त्रिशतैश्छात्रैः सह प्रव्रजित इति नवमो गणधरः ॥ ९ ॥

“अथ परभवसन्दिग्धं, मेतार्थं नाम पण्डितप्रवरम् । ऊचे विशुर्थथास्थं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥” त्वं तावदिन्द्रभृतिसन्देहोक्तैः “विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यति” इत्याद्यैर्वेदपदैः परभवासङ्गावं मञ्जुपे, परमयुक्तमेतत्, यतो-विपरीतस्त्वयाऽर्थः क्रियते, अस्मदुक्तप्रकारेणैतेषां पदानामर्थविभावय, यथा सन्देहो निवर्तते, इति श्रुत्वा व्यपगतसन्देहश्छात्राणां शतत्रयेण सह प्रव्रजित इति दशमो गणधरः ॥ १० ॥

“निर्वाण विषयसन्देह-संयुतं च प्रभासनामानम् । ऊचे विशुर्थथास्थं, वेदार्थं किं न भावयसि ? ॥ १ ॥”

अत्र वेदपदानि—“अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः-जरामर्थं वै तत्सर्वं यदग्निहोत्रं” तथा “द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये-परमपरं च, तत्र परं-सत्यज्ञानमनन्तरं ब्रह्म” इत्यादीनि, तत्र प्रागुपन्यस्तानां पदानामर्थस्त्वं तावदेवं करोषि-यदग्निहोत्रं तज्जरामर्थं, किमुक्तं ?, सर्वदा कर्तव्यं, अत्राग्निहोत्रक्रियायाः सर्वदा कर्तव्यतोक्ता, सा च न निर्वाणकारणं भवितुमर्हति, केषाञ्चिद्द्विधकत्वेन केषाञ्चिद्विधोपकारकत्वेन सबलत्वात्, तद्व्यतिरिक्तं कालान्तरं च नोक्तं, यत्र मोक्षप्रापण-क्रियाऽऽरम्भः क्रियते, तस्मात्सिद्धं-मोक्षो नास्ति, इति मोक्षाभावप्रतिपादकान्येतानि पदानि, शेषाणि तु तदस्ति-त्वप्रतिपादकानि, ततः किं तत्त्वमिति तव सन्देहः, परमविचारितोऽयं, यतो-“जरामर्थं” इत्यत्र वाशब्दोऽप्यर्थः, ततो

ने नं काले नं ते नं समणं नं समणे भगवं महावीरे अद्विगमं नीसाण पढं अंतरावासं वासावासं उवागणं, चंपं च पिड्डिचंपं च
 'सारामयं वा' यावज्जीवमप्यग्निहोत्रं कुर्यान्न तु नियमेन, तथा च निर्वाणसाधकक्रियारम्भकालास्तिवमनिवार्य-
 मेय, अतः सिद्धं-यः कश्चित्स्वर्गाद्यर्थी स यावज्जीवमप्यग्निहोत्रं कुर्यात्, यस्तु निर्वाणार्थी सोऽग्निहोत्रं विमुच्य
 निर्वाणसाधकक्रियामारभेत, इति श्रुत्वा व्यपगतसन्देहदृष्ट्यात्रशतत्रयेण सह प्रव्रजित इत्येकादशो गणधरः ॥

पुत्रं चतुश्चत्वारिंशच्छतद्विजाः प्रव्रजितास्तेषु सुख्यानामेकादशानां निषद्यात्रयेण x त्रिपदीग्रहणपुरस्सरं
 द्वादशाह-चतुर्दशपूर्वचना गणधरपदप्रतिष्ठा च । तत्र द्वादशाङ्गीरचनानन्तरं स्वामी गणधराणां तदनुशां करोति,
 जक्रथ दिग्भ्यचूर्णभृतं दिव्यं वज्रमयस्थालं गृहीत्वा प्रभोः सन्निहितो भवति, ततः स्वामी समुत्थाय सम्पूर्णा
 चूर्णमुष्टिं गृह्णाति, गौतमप्रमुखाश्चैकादशापि गणधरा ईपदवनता कृताञ्जलिपुटाश्च क्रमशस्तिष्ठन्ति, देवा वाचनि-
 गांयादि मोलाहलं निरुध्य सावधानाः शृण्वन्ति, ततः प्रभुः 'गौतमस्य द्रव्य-गुण-पर्यायैस्तीर्थमनुजानामी'ति भणं-
 श्रुणांस्नानस्तके क्षिपति, ततो देवाश्चूर्णादिष्टुष्टिं कुर्वन्ति । गणं च प्रभुः सुधर्मस्वामिनं पुरस्कृत्यानुजानाति । "चन्द-
 नापि ततस्तत्रो-त्पाद्यानीता सुरैः स्वयम्" इति पद्मानन्दकाव्यवचनाद्यन्दनाऽपि तत्रैव प्रव्रजिता अभूदिति गणधरत्वादः ॥

१२३-तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः अस्थिकग्रामस्य (पृष्ठर्थे द्वितीयाऽत्र) निश्रया

x अत्रिगणं पृच्छणं नाम निषया, तत्र गौतमस्वामी प्रभुं प्रणम्य पृच्छति 'कथ्यतां भगवन् ! किं तत्त्वमिति, ततो भगवान् भणति-"उष्पत्तेइ वा" । पुनस्तथैव
 १० क्व-"सिममेइ वा" । पुनरप्येवं गौतमस्वामी भणति-"चुवेइ वा" । एतास्त्वित्येव निषया । आसामेव प्राप्स्या 'यत्सततुत्पादव्ययप्रौब्ययुक्तं, अन्यथा वस्तुनः सत्ताऽशोगत'
 ११ तेषां गन्धर्वाणां शीलिकेपति, ततश्च ते प्राग्भक्त्याधितमतयो वीजबुद्धित्वाद् द्वादशाहमुपरचयन्ति ।

नीसाए अंतरावासे वासावासं उवागए, वेसालि नगरि वाणियगामं च नीसाए दुवालस अंतरावासे वासावासं उवागए, रायगिहं नगरं नालदं च वाहिरियं नीसाए चउहस अंतरावासे वासावासं उवागए, छ मिहिलाए, दो भदियाए, एगं आलंभियाए, एगं सावत्थीए, एगं पणीअभूमिीए, एगं पावाए मज्झिमाए हत्थिवालस्स रण्णो रज्जुगसभाए अपच्छिमं अंतरावासं वासावासं उवागए ॥ १२६ ॥

तत्थ णं जे से पावाए मज्झिमाए हत्थिवालस्स रण्णो रज्जुगसभाए अपच्छिमं अंतरावासं वासावासं उवागए ॥ १२७ ॥

तस्स णं अंतरावासस्स जे से वासाणं चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे कत्तिअबहुले, तस्स णं कत्तिअबहुलस्स पन्नरसीपक्खे णं, जा वेगवतीसरित्ते शूलपाणियक्षायतने प्रथमं "अंतरावासं" वर्षारात्रं-चतुर्मासकं 'वर्षावासं' वर्षासु वसनार्थ-मुपागतं; चम्पायाः षष्ठिचम्पायाश्च निश्रया त्रीन्वर्षारात्रान्-विशाल्याचतुर्मासकानि वर्षावासासार्थमुपागतं; नगर्यां वाणिज्यग्रामस्य च निश्रया द्वादश वर्षारात्रान् वर्षावासासार्थमुपागतं; राजगृहस्य नगरस्य नालन्देत्याख्यया प्रसिद्धायाश्च 'बाहिरिकायाः' शाखापुरविशेषस्य निश्रया चतुर्दश वर्षारात्रान् वर्षावासासार्थमुपागतं; षट् 'मिथिलायां' मल्लिजिनजन्मभूमौ, द्वौ भद्रिकायां, एकं आलम्बिकायां, एकं आवस्थां, एकं प्रणीतभूमौ-वज्रभूम्या-ख्येऽनार्यदेशे, एकं पापायां मध्यमायां हस्तिपालस्य राज्ञो 'रज्जुका' लेखकाः 'कारकून' इति लोके प्रतीतास्तेषां सभा, अपरिमुज्यमाना जीर्णां शुल्कशाला, तस्यां 'अपश्चिमं' अन्यं वर्षारात्रं-चतुर्मासकं वर्षावासासार्थमुपागतः ।

१२७-तत्र यस्मिन् वर्षे पापायां मध्यमायां, यस्या अपापेति नामासीलाक, परं प्रभोर्निवृत्तत्वाद्देवैः पापेत्युक्तं तस्यां, हस्तिपालस्य राज्ञो 'रज्जुकसभायां' शुल्कशालायां 'अपश्चिमं' अन्यं 'अन्तरावासं' चतुर्मासकं वर्षावासासार्थमुपागतः ।

१२८-तस्यान्तरावासस्य मध्ये योऽसौ वर्षाकालस्य चतुर्थो मासः सप्तमः पक्षः कार्तिकबहुलः, तस्य कार्ति-

सा नग्मा रणी, तं र्याणि च णं मरणे प्रयागं महावीरे कालगण विद्वंते समुज्जाप छिन्न-ज्जाइ-जरा-मरण-व्यंघे सिद्धे बुद्धे मुत्ते अंत-
नदे पीनिपुदे मणवृमणपीणे । चरे नामं से बुद्धे संवच्छरे, पीरवच्छरे मासे, नंदिवच्छरे पक्खे । अगिगवेसे नामं से दिवसे, उवसमि चि
कषहलस्य पञ्चदश्याः 'पक्षो' दिवसः, या सा 'चरमा' पक्षस्यान्त्या रजनी x, तस्यां रजन्यां च श्रमणो भगवान्
नद्यावीरः 'कालगतः' कायस्थिति-भवस्थित्योः कालाद्गतः 'व्यतिक्रान्तः' संसाराच्चिर्गतः 'समुद्यातः' अपुन-
रावृत्त्या सम्यगूर्ध्वं गतः, नहि सुगतादिचतुनर्भावावतारी, छिन्नानि जाति-जरा-मरण-वन्धनानि-तद्धेतुभूतानि
कर्माणि येन, 'सिद्धः' साधितार्थः 'बुद्धो' स्वगततत्त्वार्थः, सुत्तो-भवोपप्राहिकर्मवन्धनेभ्यः, अन्तकृत्सर्व-
दुःखानां 'परिनिर्मुक्तः' कर्मकृतसकलसन्तापरहितः, सर्वेभ्यः-शारीरमानसेभ्यो दुःखेभ्यः प्रहीणो-रहितोऽभूत् ।

अथ भगवतो निर्वाणवर्षादेः सेद्धान्तिकानि नामान्याह-युगे हि पञ्च संवत्सरास्तत्र तृतीयपञ्चमावभिवर्द्धिता-
रूपी, प्रमाणं प्रत्येकमेतयोर्लघुशील्यधिकानि त्रीण्यहोरात्रशतानि, चतुश्चत्वारिंशच्च द्वापष्टिभागादिनस्य (३८३५),
ओपात्रपञ्चन्द्राख्याः, प्रमाणं प्रत्येकमेतेषां चतुष्पञ्चाशदधिकानि त्रीण्यहोरात्रशतानि, द्वादश च द्वापष्टिभागा
दिनस्य (३५५६) । तेषु चन्द्रनामा स द्वितीयः संवत्सरो, यत्र भगवाच्चिर्द्वृतः, प्रीतिवर्द्धनो मासः, जैनशैल्या

x परे थांस्ताने । पञ्चः गताहि नात्रिण्यदा "जा सा चरमा रणी"ति, अतः सिद्धं "पक्षस्यान्ते पाक्षिकं" इति व्युत्पत्तिः पद्मशील्यदिना ।

१-गभिनन्दनः-मुप्रतिष्ठो-विजयः-प्रीतिवर्द्धनः-श्रेयान्-शिशिरः-शोभनो-हैमवान्-वसन्तः-कुसुमसम्भवो-निदावो-चनविरोधी चेति
शारणादिप्राप्तमासाः सितान्तोक्ताः ।

पबुच्छइ, देवाणंदा नामं सा रयणी, निरति त्ति पबुच्छइ । अच्चे लवे, मुहुत्ते पाणू, शोवे सिद्धे, नागे करणे, सच्चट्टसिद्धे मुहुत्ते । साइणा नक्खत्तेणं जोगमुवागए णं कालगए विइक्कंते जाव सच्चट्टुक्खण्णीणे ॥ १२८ ॥

कार्तिकस्यैतन्नामत्वात्, नन्दिवर्द्धन इति कृष्णपक्षस्य नाम, अग्निवैश्व इति नाम सोऽमावास्याया दिवसः, उपशम इति नाम्नाऽपि प्रोच्यते, देवान् नन्दा नाम साऽमावास्या-रजनी, नामान्तरेण निरतिरित्यपि प्रोच्यते, अर्चाख्यो लवः, सप्तोच्छ्वासमितस्तोकसप्तकमितः कालः, मुहूर्त्ताभिधः प्राणः, सिद्धनामा स्तोकः, नागाभिधं करणं, शकुन्यादिकरण-चतुष्के तृतीयमिदं, अमावास्योत्तरार्द्धेऽवश्यं भवत्येतत्, सर्वार्थसिद्धाख्यो मुहूर्त्तो, य एकोनत्रिंशत्तमस्त्रिंशत्सुहूर्त्तेषु, एवंविधे समये स्वातिना नक्षत्रेण चन्द्रयोगमुपागते सति भगवान् कालगतो व्यतिक्रान्तो यावत्सर्वदुःखप्रहीणोऽभूत् ।

अथ भगवतो निर्वाणसमकालमेव प्रकम्पितासनाः सर्वे सुराऽसुरेन्द्राः समागच्छन्ति भगवद्देहान्तिके, ततो यथाविधिर्भगवद्देहस्याग्निसंस्कारं विधाय यथाजीतं दंष्ट्रास्थयादीनि गृहीत्वा नन्दीश्वरेऽष्टाह्निकोत्सवं कृत्वा स्वस्थानं ब्रजन्तीत्यादिजम्बूद्वीपप्रज्ञश्रुक्तः सर्वोऽपि विधिर्विज्ञेयः । तत एवाह—

१-पूर्वाङ्गसिद्धो-मनोरमो-मनोहरो-यशोभद्रो-यशोधरः-सर्वकामसमृद्ध-इन्द्रो-मूर्द्धाभिषिक्तः-सौमनसो-धनक्षयो-ऽर्थसिद्धो-ऽभिजातो-ऽत्याशानः-शतक्षयो-ऽग्निवेश्य इति पञ्चदश दिनानि । २-उत्तमा-सुनक्षत्रा-इलापत्या-यशोधरा-सौमनसी-श्रीसम्भूता-विजया-चैजयन्ती-जयन्ती-अपराजिता-इच्छा-समाहारा-तेजा-अतितेजा-देवानन्दा-चेति पञ्चदश रात्रयः । ३-रुद्रः-श्रेयान्-मित्रं-वायुः-सुप्रतीतो-ऽभिवन्द्यो-माहेन्द्रो-वलवान्-ब्रह्मा-बहुसत्य-पेशान-स्त्वष्टा-भावितात्मा-वैश्रवणो-वारुण-आनन्दो-विजयो-विजयसेनः-प्राजापत्य-उपशमो-गन्धर्वो-ऽग्नि-वैश्यः-शतवृषभ-आतपवान्-अर्थवान्-ऋणवान्-भौमो-वृषभः-सर्वार्थसिद्धो-राक्षसश्चेति त्रिंशत्सुहूर्त्ताः ।

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव सधदुक्खण्णीणे, सा णं रयणी चहुहिं देवेहि य ओययमाणेहिं उप्प-
 यमाणेहिं य उज्जोविया आवि हुत्था ॥ १२९ ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव सधदुक्खण्णीणे, सा णं रयणी
 चहुहिं देवेहि य ओययमाणेहिं उप्पयमाणेहिं य उप्पजलगमाणभूआ कहकहगभूआ आवि हुत्था ॥ १३० ॥
 जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव सधदुक्खण्णीणे, तं रयणिं च णं जिट्ठस्स गोअमस्स इंदभूइस्स अणगारस्स-
 णियगिस्स नायए पिज्जंघणे चुच्छिन्ने अणंते अणुत्तरे जाव केवलवरणाणदंसणे समुप्पन्ने ॥ १३१ ॥

१२९-यस्यां रजन्यां श्रमणो महावीरः कालगतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणोऽभूत्, सा रजनी बहुभिर्देवैर्देवीभिश्च
 'अयपतद्भिः' स्वर्गादृत्तरद्भिः 'उत्पतद्भिः' ऊर्ध्वमुच्छलद्भिश्च कृत्वा उह्योतवत्यभवत् ।

१३०-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान्महावीरः कालगतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणोऽभूत्, सा रजनी बहुभिर्देवैर्देवी-
 भिश्च अयपतद्भिस्त्पतद्भिश्च 'उत्पिञ्जलभूतेव' अत्याकुला इव कहकहेत्यव्यक्तवर्णकोलाहलमयी चाप्यभवत् ।

१३१-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरः कालगतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणोऽभूत्स्यां च रजन्यां ज्येष्ठस्य
 अन्तेवासिनो गौतमगोत्रस्य इन्द्रभूतिनामानगारस्य 'ज्ञातजे' श्रीवर्द्धमानस्वामिनि प्रेमबन्धने 'व्युच्छिन्ने' बुद्धिते
 मति अनन्तचलुधिपये 'अनुत्तरे' सर्वोत्कृष्टे यावत्केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने; तद्व्यतिकरस्त्वेवम्—

* मस्य निर्याणसमये देवशर्मणः प्रतियोधाय काप्यसन्नग्रामे भगवता प्रेषितः श्रीगौतमस्तं प्रतिबोध्य

< ईधितभगवानन्तरं ये ये मया दीक्ष्यन्ते ते ते सर्वेऽपि केवलिनो भवन्ति परमहं कथं न भवामि ? इति विपादपरेण गौतमेन
 एतच्चिन्नापगगुप्ताच्छुतं, यदुत-आत्मलब्ध्या योऽष्टापदे जिनान्वन्वते, स तद्भवमोक्षगामी । ततो भगवदास्रया तत्र गत्वा आत्मलब्ध्या

पश्चादागच्छन् श्रीवीरनिर्वाणं श्रुत्वा वज्राहत इव शून्यः क्षणं तस्थौ, बभाण च—
“प्रसरति मिथ्यात्वतमो, गर्जन्ति कुतूथिकौशिका अद्य । दुर्भिक्षडसरवैरादि-निशाचरा भवन्ति सप्रसराः ॥१॥”
“राहुग्रस्तनिशाकर-सिव गगनं दीपहीनमिव सदनम् । भरतमिदं गतशोभं, त्वया विनाऽद्य प्रभो ! जज्ञे ॥२॥”

“कस्यांहिपीठे प्रणतः पदार्थान्, पुनः पुनः प्रश्नपदी करोमि ? ।”

“कं वा भदन्तेति वदामि ? को वा, मां गौतमेल्यासगिराऽथ वक्ता ? ॥ ३ ॥”

हा हा हा !!! वीर ! किं कृतं ? , यदीदृशेऽवसरेऽहं दूरीकृतः, किं आडकं मण्डयित्वा बालवत्तवाञ्चलेऽलगिष्यं ? , किमहं त्वयि कृत्रिमस्नेहोऽभवं ? , किं सुक्तौ साङ्कीर्ण्यकरोऽभविष्यं ? , किं वा तव भारोऽभवं ? , यदेवं मां विमुच्य गतः, एवं च ‘वीर ! वीर !’ इत्येव गौतमस्य सुखे लग्नं, तथा च क्षणात्-‘हुं ज्ञातं, वीतरागा निःस्नेहा भवन्ति, ममैवायं अपराधो यन्मया श्रुतोपयोगो न दत्तस्तदा, धिगिमं एकपाक्षिकं स्नेहं, अलमनेन, एकोऽस्मि, नाहं कस्यचित्, नास्ति मम कश्चन, एवं साम्यं भावयतस्तस्य केवलमुत्पेदे ।

कविराह-“मोक्षमार्गप्रपन्नानां, स्नेहो हि वज्रशृङ्खला । वीरे जीवति जातो न, गौतमो यत्तु केवली ॥ १ ॥”

चटित्वा जिनानभिवन्द्य तत्रैव चम्पकतरुतले रात्रिमुषित्वा पश्चादागच्छता पञ्चदशशततापसाः प्रतिबोधिता दीक्षिताश्च । तानपि केवल-
मुत्पन्नमिति ज्ञात्वाऽतीव विषीदन् ‘गौतम ! मा विषीद, यतोऽन्ते द्वावप्यावां तुल्यौ भविष्यावः’ इत्युक्त्वाऽऽश्वासितो भगवता भणितं च-
‘चेत्सद्यः केवलमीहसे, तर्हि मम रागं त्यजे’ति । गौतमेनोक्तं-‘न मे तत्केवलेन किमपि प्रयोजनं, यत्कृते भवद्भागं त्यज्यते’ इति ।

तं स्यात् च गं समले भगवं महावीरि कालगए जाव सद्युक्त्वप्पहीणे, तं स्यात् च गं नव महई नव लेच्छई कासी-कोसलगा अट्टा-
 म्म नि गजगयणो गमायासाए पाराभोयं पोसहोववासं पट्टविंगु, गए से भावुजोए, वधुजोथं करिस्सामो ॥ १३२ ॥

प्रातरिन्द्रार्गैः श्रीगौतमस्य केवलमहिमा कृतः । अत्र कविः—

“अट्टहारेऽपि बोधाय, रागोऽपि गुरुभक्तये । विपादः केवलायाभूत्, चित्रं श्रीगौतमप्रभोः ॥ १ ॥”
 ननो द्वादशवर्षाणि केवलपर्वण्यं प्रपाल्य दीर्घायुरिति कृत्वा सुधर्मस्वामिनो गणं समर्प्य मोक्षं प्राप्तः ।
 अथापि हविः—“वीरो वरः प्रिया सिद्धि-गौतमोऽनुचरस्तथा । प्रत्यक्षं सहलोकस्य, जातं विवाहमङ्गलम् ॥ १ ॥”
 नतः सुधर्मव्यामिनः केवलोत्पत्तिः, सोऽप्यष्टौ वर्षाणि केवलित्वे विह्वल्यार्थजम्बूस्वामिनो गणं समर्प्य सिद्धः ।
 १३२-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरः कालगतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणः, तस्यां रजन्यां नव मल्लकी-
 जातीयाः काशीदेशराजानः, नत्र लेच्छकीजातीयाः कोशलदेशराजानः, एते अष्टादशापि कार्यवशाद् ‘गणं’
 मेलापकं कुर्वन्तीति गणराजानो, ये भगवन्मातुलस्य श्रीचिदकमहाराजस्य सामन्ताः श्रूयन्ते, ते तस्याममा-
 चास्यायां पाश्चिकदिनत्वात् x ‘पारं’ संसारान्तं ‘आभोगयति’ प्रापयति यस्तथा पोपं-पुष्टिं धर्मस्य धत्ते इति

x ननु मन्त्रेऽपि गोपण्या हल्यल्लवायामपि च तीर्थोद्धारिकदिसम्मत्तियोद्धृते “तेण उयणवसएहिं, समइकंतेहिं वद्धमाणाओ ।
 प्पानोवण चउरवी, कालगसुरिह्मितो ठविया ॥ १ ॥ वीसहिं दिणेहिं कप्पो, पंचगहाणीइ कप्पठवणा य । नवसयतेणउएहिं,
 पुष्टिना नंदवजाणाए ॥ २ ॥ सालाहणेण रत्ता, संघाएसेण कारिओ भयवं । पज्जोसवण चउरवी, चाउम्मासं चउदसीए ॥ ३ ॥

चउमासयपडिकमणं, पक्खियदिवसम्मि चउविहो संघो । नवसयतेणउएहिं, आयरणं तं पमाणं ति ॥ ४ ॥” एतद्गाथाचतुष्के
“चउमासयपडिकमणं, पक्खियदिवसम्मि” इति यद्गणितं, तेन स्पष्टं ध्वन्यते यत्पाक्षिकं आदितोऽपि चतुर्दश्यामासीत्, इत्यमेव
ह्यर्थसङ्गतिर्विहिता श्रीमज्जयसोममहोपाध्यायैस्तथाहि—“एतन्मूलं तु ‘विक्रमार्कत्सपञ्चाशच्छत्रयीमितवर्षे चतुर्दशीपक्षो बभूवे’ति
केषुचिज्जूर्णपट्टावलीपत्रेषूपलभ्यते, ततश्चैता गाथाः केनचित्तपक्षीयेण गीतार्थेन कृता इति विभाव्यते, ‘चउमासगपडिकमणं,
पक्खियदियहम्मी’ति वाक्येन साकं सङ्गच्छते चेत्थं” इति पौषधषट्ठं वृत्तिः पत्र ७। ततः कथं ‘अमावास्यायां पाक्षिकदिनत्वा’दित्युक्तिः
सङ्गच्छते ? इति चेच्छृणु—प्रथमं त्वेतद्गाथाचतुष्कस्य सर्वथैवाभावस्तीर्थोद्गारिके, “एतद्गाथाया मूलतया कल्पितेष्वपि तीर्थो-
द्गारादिष्वदर्शना”दिति श्रीमज्जयसोममहोपाध्यायविहितपौषधषट्त्रिंशिकावृत्तिवाक्यात्तीर्थोद्गारिकप्रत्यवलोकनेऽनुपलब्धत्वाच्च ।

नन्वेवं तर्हि श्रीजिनप्रभसूरिवरधैः समर्थसाक्षरैः कथं प्रमाणतयोपन्यस्तमेतद्गाथाचतुष्कमित्याशङ्का तु “न च ‘जिनप्रभाचार्यैरप्येषा
समालम्बिता’ इति वाच्यं, तत्पूर्ववर्तिकल्पविषयपदनिरुक्तद्विनयेन्दुसूरिकृतं ‘वायणंतरे पुण नवसयतेणउएहिं’ इत्येतत्पद-
व्याख्यानमुपजीव्य तैस्तत्पदव्याख्याने तथैव ‘तेणउयणवसएहिं’ इत्यादिगाथाकदम्बकस्य लिखितत्वात्” इति पौषधषट्ठ-
त्रिंशिकावृत्तिगतेन श्रीमज्जयसोममहोपाध्यायवाक्येनैवापाकृता भवति ।

अन्यच्च—पाक्षिकं पञ्चदश्यामेव सार्वदिकं, तथैव युक्त्याऽऽग्नेनापि च प्रतीयमानत्वात् । तत्र तावद्युक्त्या—यथा दिवसान्ते दैवसिकं,
रात्र्यन्ते च रात्रिकं, तथा पक्षान्त एव पाक्षिकं युक्तं । न चैतदनागमिकं, तथैवागमादिना प्रतिपाद्यमानत्वात्तथाहि—“दिवसस्यान्ते
दैवसिकं, रात्रेरन्ते रात्रिकं, पक्षस्यान्ते पाक्षिकं, चतुर्णां मासानामन्ते चातुर्मासिकं, संवत्सरस्यान्ते सांवत्सरिकं” इति

प्रयत्नगारोद्धारुत्तौ सिद्धसेनसूर्यः “प्राप्ते पक्षान्ते विशेषप्रतिक्रमणेन प्रतिक्रामन्ति” इति पाक्षिकचूर्णौ । “दिवसनिशाऽवसानेषु प्रतिक्रमणं विदधाना अपि पक्ष-चतुर्मास-संवत्सरान्तेषु विशेषप्रतिक्रमणं कुर्वन्ति” इति, पुनः “प्रथम-चरमतीर्थङ्करतीर्थेषु पक्षान्तादिषु प्रतिक्रमणं कर्तव्यमेव” इति, पुनरपि “प्रत्यहं उभयकालं, विशेषतस्तु पक्षान्तादिषु कुर्वन्ति” इति पाक्षिकसूत्रदृत्तौ ।

आन्नामेते, स्वयं रत्नशेखरसूरिरपि श्राद्धविधिकीमुद्यां ‘चतुर्दश्यामेवादितः पाक्षिकं प्रतिक्रमण’मित्याग्रहं पुपन्नपि प्रतिक्रमणकाल-निरूपणे “पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिकाणि तु पक्षाद्यन्ते च स्युः” इत्यनेन वाक्येन पक्षान्त एव पाक्षिकं प्रतिपादितवात् । पक्षान्तत्वे “पञ्चदश्या यज्ञकाली, पक्षान्तौ पर्वणी अपि” इत्यभिधानचिन्तामण्यादिप्रामाण्यात्पञ्चदश्येव, न चतुर्दशी ।

ननु चतुर्दश्यां पाक्षिकस्वीकारेऽन्यस्यां चतुर्दश्यां पक्षान्तो भवत्येवेति चेन्न, प्राङ्निर्दिष्टशब्दकोशप्रामाण्यात् “एगमेगस्स णं भंते ! पम्पस्स ऋति दीहा पणत्ता ?, गोयमा ! पण्णरस, तं जहा-पडिवादिवसे वीयदिवसे जाव पण्णरसे दिवसे” इति सूर्यप्रबन्-ह्यागतमप्रामाण्यापि पञ्चदश्यामेव पक्षान्तस्य भवनात् । अन्यच्च-यद्येवं ? तर्हि यदृच्छया सर्वास्वपि तिथिषु पाक्षिककरणे को नियारयिता ?, मर्वासामपि तिथीनां पक्षप्रमाणपञ्चदशदिनानन्तरमेव भवनात् ।

किञ्च-नरि चतुर्दश्यामेवादितः पाक्षिकमासीत्तदाऽन्यूनाधिकानि चतुर्विंशतिश्चान्द्रे षड्विंशतिश्चाभिवर्द्धिते वर्षे सर्वोत्तरेण पाक्षिकाण्य-भूत् प्राप्नोति निर्धिवाणं गन्तव्यमेव स्यात्, तथा च कथं त्रीण्यूनानि पाक्षिकाणि साम्प्रतं विधीयन्ते ?, अथ च-“यदा चतुर्मासिकं पूर्णिमायामभूत्तदा प्रतिक्रमणानि षड्विंशतिरष्टाविंशतिर्वा बभूवुः ?, तथा तानि शास्त्राक्षरवलेन विधीयमानानि परम्परातो जा ?, शास्त्राक्षरवलेन चेत्तदा तदभिधानं प्रसाद्यमिति प्रश्नोऽत्रोत्तरं-वर्षमध्ये प्रतिक्रमणानि षड्विंशतिरष्टाविंशतिर्वेति

क्वापि ज्ञातं नास्ति, शास्त्रमध्ये तु देवसिक-रात्रिक-पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिकलक्षणानि पञ्च प्रतिक्रमणानि प्रतिपादितानि सन्तीति” हीरप्रश्ने ४ प्रकाशे श्रीहीरविजयसूरिसिरपि पञ्चमीपर्युषणाकाले पाक्षिकादीनि प्रतिक्रमणानि पञ्चविंशतिरष्टाविंशतिर्वा बभूवुरिति स्पष्टं कथं नोत्तरितम् ?, इत्यपि सुविमृश्यम् ।

आगमेनापि आवश्यकचूर्णि-पाक्षिकचूर्णि-वृत्ति-व्यवहारभाष्यचूर्णि-वृत्ति-निशीथचूर्णि-दशाश्रुतस्कन्धचूर्णिप्रभृतिषु बहुषु शास्त्रेषु तथैव प्रतिपादितत्वात्पञ्चदश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमणं प्रागासीदित्येव सिद्ध्यति, तथाहि-“जह गेहं पइदिवसं, सोहिअं तह वि पक्ख-संधीसु । सोहिज्जइ सविसेसं, एवं इहयंपि नायबं ॥ १ ॥” इत्यावश्यकचूर्णौ (उ० पृ० ६४) निर्युक्तिगाथा । अत्र पक्षसन्धिरेव पाक्षिकप्रतिक्रान्तौ निर्दिष्टा, पक्षसन्धिः पञ्चदशयेव, यदुक्तं-“स पर्वसन्धिः प्रतिप-त्पञ्चदशयोर्यदन्तरं” इत्यभिधानचिन्तामणौ । पाक्षिकचूर्णिवृत्त्योः पाठावुपरि दक्षितौ, अन्यच्च “पक्षोऽर्धमासरूपो व्यतिक्रान्तो-ऽतिलङ्घितः, अन्यश्च, पक्ष इति वर्त्तते, भे-भवतां कल्याणेन-शुभेन, (प्रत्युपस्थितः) युक्त इति गम्यते” इत्येतस्मिन् पाक्षिकक्षामणावृत्तिपाठेऽपि पञ्चदशयेव पाक्षिकप्रतिक्रमणे नियुक्तेति स्फुटं ध्वन्यते, चतुर्दश्यां पक्षस्याव्यतिक्रान्तत्वादन्यपक्षस्याप्रत्युपस्थितत्वाच्चेति ।

अथ च सर्वोत्सर्पि पूर्णिमासु पाक्षिक-चातुर्मासिकयोनियतत्वं यदि स्यात्तर्हि सूत्रकृताङ्गत्रयोर्विशेष्ययने “चाउदसइसुद्धिदुद्धिपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्ममणुपालेमाणे x x x विहरइ” इत्येतदालापकव्याख्यायां “पूर्णमासीषु च सर्वास्वपीत्यर्थः” इत्येवंविधं सर्वसाधारणसुल्लेखमकृत्वा कथं “पूर्णमासीषु च-तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः” इत्येवंविधो व्यक्तिगत उल्लेखो विहितः शीलाङ्गाचारैरित्यपि न वाच्यं, यतोऽस्या व्याख्याया हेतुरेव चातुर्मासिकप्राधान्यख्यापनत्वं, न तु पूर्णिमापाक्षिकनिषेधख्यापनत्वं । यद्यनया

व्याख्या पूर्णमापान्तिर्निर्णयः स्वीक्रियते चेत्तर्हि प्राग्निर्दिष्टायाः पाक्षिकशब्दव्युत्पत्तेरसङ्गतिर्भवति । अन्यथा—यद्यत्र पूर्णिमाशब्देन चतु-
 मासकालयपूर्णिमेवाराध्यते तत्र प्राग्निर्दिष्टाशब्दनिर्दिष्टाऽमावास्याऽपि काचिद्व्यक्तिगतैव प्राणा, न तु सर्वाः । यदि चामावास्याः
 नरां प्राग्निर्दिष्टापूर्णिमात्पराद्धं?, येन चतुर्मासकत्रयपूर्णिमेवाराध्यत्वेन गृह्यते, पूर्वत्वेन साम्यत्वाद्बुभयोरपि तिथ्योः । किञ्च 'पूर्णिमा-
 पाक्षिकलक्षणेभित्तं ग्रीष्य हानार्थिनि व्याख्या' इति तु तदेव स्वीकृतं शक्यते यदा सर्वमान्ये कसिन्नप्रायामवृत्त्यादौ "चतुर्दश्यां पाक्षिक-
 प्रतिक्रमणं" यत्र "पाक्षिकप्रतिक्रमणतिथिश्चतुर्दशी" इत्येवंरूपाया आद्यायाः समुपलब्धिर्भवेत्, तेष्वेवंरूपाऽऽज्ञा काल्युपलभ्यते ।

अनु व्याख्यारमान्यचूर्णो वृत्तापि न पाक्षिकशब्देन चतुर्दशी साक्षान्निरिदिष्टा, ततः कथं पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति चेन्मैत्रं, अभिप्राया-
 परिधानात् । यन्मन्त्रानां निर्णयान्न कालनिरूपणार्थं, न तु पाक्षिकप्रतिक्रमणाय, पाक्षिकशब्देन चतुर्दशी निर्दिष्टा । साऽपि
 इतीह, न तु गृह्य । पर्यन्तं—“किण्वहृपस्वस्स चउदसीए विज्जासाहणोवयारो” इति व्यवहारचूर्णो, तथा “मासस्य मध्यं पाक्षिकं
 पक्षेण निर्मितं ज्ञातव्यं, तत्र कृष्णचतुर्दशीरूपमवसातव्यं, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावात्” इति व्यवहारभाष्यवृत्तौ ।
 ननु पाक्षिकप्रतिक्रमणकृत्यताया गन्योऽपि, तथाप्यनेन पाठेन चतुर्दश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमणमिति स्थाप्यते चेत्तदा कृष्णचतुर्द-
 श्यामेव तिथिं स्थात्, न शुक्लचतुर्दश्यां, कृष्णचतुर्दश्यात्र पाक्षिकशब्देन व्यपदिश्यमानत्वात् । यद्य “पूज्यास्तु वदन्ति—उपचार-
 शब्देन पूर्णिमेवाऽत्र भण्यते, ततः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्वसेवा—नूतनमन्त्रग्रहणजपलक्षणा क्रियते, पाक्षिके च—पञ्चदशीलक्षणे
 परिपादिः—परावर्तनं विधीयते, इत्थं व्याख्याने पीर्णमास्यपि पाक्षिकं भवति, परिपाटी च (पञ्चदश्यां) घटते । शुक्लचतुर्दश्यां
 तु पूर्णिमेवा न क्रियते इति सर्वजनप्रतीतं, कृष्णचतुर्दश्यां च सस्फुरो मन्त्रो भवति, अतस्तत्र पूर्वसेवा” इति जीवानुशासनवृत्तौ

२० पत्रे । अनया व्याख्यया व्यवहारभाष्यवृत्तिपाठोऽपि, न चतुर्दश्यां, किन्तु पञ्चदश्यामेव पाक्षिकं सूचयति ।

“किञ्च चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणमङ्गीकुर्वता सूत्रोक्तां पूर्णिमां विहाय चतुर्मासिकं अपि तत्र एव प्रतिक्रमणीयं, यतः चतुर्मासिके अष्टौ पक्षा भवन्ति, ते च तन्मते चतुर्दश्यां एव पूर्णतां अगच्छन्, पाक्षिकस्य तत्र एव करणत्वात् । अथ चतुर्मासिकसम्बन्धी पक्षः प्रतिपद आरभ्यते पाक्षिकसम्बन्धी तु अन्यत एव इति चेत्तर्हि कोऽयं अर्धजरतीयन्यायः ? तथा च सति महान् सूत्रविरोधः, तत्र ईदृग् अर्थस्य अदर्शनान्न युक्तं एव, ततश्च कृष्णचतुर्दशीरूपं इति चेत्तर्हि सकलमपि पूर्वोक्तं दूषणकदम्बकं तत्पश्चाल्लभमनुधावति । किञ्च-एवं चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं कुर्वतां पूर्णमास्यां चतुर्मासिकं आचरतां चतुर्मासिकसम्बन्धितपो बाध्यते, स्थानाऽनवासेः, पाक्षिकचतुर्मासिकयोर्मध्यन्दिनाभावात् । ननु किमर्थं तद्दिनं ईक्षते ?, उच्यते-पाक्षिके चतुर्थस्य करणात् चतुर्मासिके षष्ठसम्भवात्, मध्यन्दिनमन्तरेण तच्च न घटते, तस्माद्युक्त्याऽपि पाक्षिकं पञ्चदश्यामेव युज्यते” इति सामाचारीशतके पत्र ४२ ।

पुनः “पक्खिअं पक्खिअमेव, पक्खिए पोसहो-पक्खिअपोसहो, चउहसिअट्टमीसु वा” इति दशाश्रुतस्कन्धपञ्चमदशाचूणो, अत्र “पक्खिअं पक्खिअमेव” इति सावधारणवाक्येन पञ्चदश्येव पाक्षिके गृहीता, न चतुर्दशी, इति स्फुटमेव । यदि “पक्खिअमेव” इति शब्देन चतुर्दशी गृहीताऽभविष्यत्तर्हि पार्थक्येन चतुर्दशिश्रृणं नाकरिष्यच्चूर्णिकारपूज्याः, व्यर्थत्वात् ।

न च वाच्यं-उपवासादिपाक्षिककृत्यानि चतुर्दश्यामेवोक्तानि शास्त्रे, अतस्तत्रैव युक्तं पाक्षिकप्रतिक्रमणमपीति, शास्त्रे पाक्षिकोपवासादितपोविधानं चतुर्दश्यामेव विधेयमिति नामग्राहं कुत्राप्यनुकल्पात् । यत्रकुत्रापि पाक्षिकतपोविधानमस्ति तत्र सर्वत्र प्रायः “पक्खिअ”

शब्द एतौपलभ्यते, तथाहि—“पक्विवअपोसहिपसुं, कारयति तवं सयं करोति च” इत्येतद्द्वयवहारभाव्यगाथाऽशब्दव्याख्यायां “पाक्षिके-
अर्द्धमासपर्वणि, पीपधिके च-अष्टम्यादिषु पर्वसु परं तपः कारयति स्वयमपि करोति च” इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्याः । तथा
“परिसए चउत्थं न करेइ ?, मासगुरु” इति व्यवहारचूर्णौ । पुनः “पक्विवए चउत्थं न करेति, तो पच्छित्तं” इति निशीथचूर्णौ ।
अन्य “चतुर्दश्युपवासश्च पर्वतिथितपोविधानं” इति जीवानुशासनवृत्तिवाक्यत्रयचतुर्दशी-पाक्षिकतपसोरैक्यत्वत्रयो दूरापास्त एवेति ।
एवमेतैः शास्त्रप्रमाणैर्युक्त्याऽपि च सिद्धमेतत्, यदुत—पाक्षिकं पञ्चदशमेवागमानुगतं, आचरणानुगतं पुनश्चतुर्थीपयुषणाप्रवृत्त्य-
नन्तरं चतुर्दश्यामिति, तथैव सर्वमान्यप्रवचनाधारगीतार्थरचितशास्त्रेषूपलभ्यमानत्वात्तथाहि—“एवं च कारणेणं अज्जकालगायारिएहिं
चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं, समत्तसंघेण य अणुमत्तियं । तवसेण य पक्विवयाईणि वि* चउत्थसीए आयरियाणि, अन्नहा
आगमुत्ताणि पुण्णिमाए x” इति कलिकालसर्वज्ञश्रीमद्वेमचन्द्रसूरिगुरुश्रीमद्वेचन्द्रसूरयो मूलशुद्धिरित्यपरनामठाणाप्रकरणवृत्तौ, तथैव
“पूज्या इहार्थं वदन्ति—यदा सांवत्सरिकं पञ्चम्यामासीत्तदा पाक्षिकाणि पञ्चदश्यां सर्वाण्यभूवन् । x x x साम्प्रतं चतुर्थ्यां

* न चाप “यतु ऋषि ऋणाट्ठो ‘तवसेण पक्विवयाईणि चउत्थसीए’ इत्यादिलिखितं दृश्यते, तत्र राकारक्तेन केनचिष्पाठः परावृत्त्य लिखितो, जीर्णोदसोपु
पथाऽन्यथाभाक्षिप्यायमदीयनिरन्तरनाचार्यैरपि गुरुतस्वप्रदीपादौ ज्ञापितमस्ति” इति प्रवचनपरीक्षाद्युक्तिः समाश्रयणीया, गुरुतस्वप्रदीपे सर्वथैवैतत्पाठचार्यिक्या-
भावेनान्योऽपि निरन्तरेनान्योऽर्थः शुकप्रश्नानार्गः स्वोपदे विचारामृतसद्गुदे (पत्र २४) ‘पक्विवयाईणि’ इत्यादिकस्यैव ठाणावृत्तिपाठस्थास्तित्वस्वीकारात् ।

x ननु ‘पुण्णिमाए’ इति शब्देन पूर्णिमेव व्यपदिश्यते, पाक्षिकाणि तु प्रतिपक्षभावित्वादमावास्यायामपि भवन्ति, ततः कथं ‘पक्विवयाईणि’ इति शब्दस्य ‘पुण्णिमाए’ इति
शब्देन व्यपदिश्यते ? इति चेत्तुच्यते—न केनचित्पत्र ‘पुण्णिमाए’ इत्यनेन शुकप्रश्नदस्यैव गृहीता, किन्तु चन्द्रकलाया वृद्धिं हानिं वा अपेक्ष्य ‘पूरुणं—पूर्णे, पूरेण निर्बृत्ता पूर्णिमा’
या, पूर्णि—पूर्णिमिती इति पूर्णिमा’ अगवा द्युत्पत्त्या चन्द्रकलाहानेर्मापि क्त्वादमावास्याऽपि गृहीता भवति अन्यलाघवाय ‘पुण्णिमाए’ इत्येकेनैव शब्देन, अतो न काऽव्यसप्ततिः ।

पर्युषणा, ततश्चतुर्दश्यां पाक्षिकाणि घटन्ते” इति जीवाशुशसनवृत्तौ (२१ पत्रे) श्रीदेवसूरयः ।

ततः सिद्धं-आचरणानुगतं चतुर्दश्यां पाक्षिकं साम्प्रतं, परं चतुर्दश्याः पञ्चदश्या वा क्षये त्रयोदश्यां तत्करणं त्वागमाचरणयोरन्यतर-
स्याप्यनाराध्यत्वं, अतः सत्यामौदधिकीचतुर्दश्यां तस्यामेव तत्करणमुचितं, अन्यथा युगप्रधानाचरणाविलोपनेन निह्वत्वावाप्तिप्रसङ्गात्,
यदुक्तं-“आथरियपरंपरण, समागयं जो उ छेयबुद्धीए । कोवेइ (कोपयति-दूषयति) छेयवाई, जमालिनासं स नासि-
हिति ॥ १ ॥” इति सूत्रकृताङ्गनिर्युक्तौ त्रयोदशाध्ययने ।

अत एवोक्तं-“चउदसीहाणीए मूलपक्खो त्तिऽमावसा-पुण्णिमासिणीसु (पक्खियं) कीरइ” इति जिनपतिसूरिभिः स्वसामा-
चार्या । तथा “चाउमासियचउदसीहासे पुण्णिमा जुज्जइ, तेरसिगहणे आगमआयरणणं अन्नतरंपि नाराहियं होज्जा” इति
जिनप्रभसूरिभिर्विधिमार्गप्रपायां । तथा “पूर्णिमायाः पर्वतिथित्वेन मूलपक्षे-सिद्धान्ते प्रत्याख्यातत्वात्पूर्णिमायामेव तत्सङ्गति-
मङ्गति । अपि च-पर्वभूतां पूर्णिमां अमावास्यां वा विहाय अपर्वभूतायां त्रयोदश्यां कथं पाक्षिककृत्यं क्रियेत ?, को नाम
विज्ञमन्यो निकटवर्तिनीं बृहत्प्रवाहां गङ्गां तीर्थभूतां विहाय अतीर्थभूते कूपे स्नानं समाचरेत् ? । पुनः त्रयोदश्यां तिथ्यां
तत्करणे तु आगमाचरणयोर्द्वयोर्मध्ये एकस्यापि पक्षस्य अनाराधितत्वं स्यात्” इति समयसुन्दरोपाध्यायैः सामाचारीशक्तै ६८ पत्रे ।

नन्वेवं तर्हि किमिति द्वितीयापञ्चम्याद्यन्यपर्वतिथिक्षयेऽकृत्वा पाश्चात्यायां वृतीया-पष्ठ्यादितिथौ तदाराधनं प्रतिपञ्चतुर्थ्यादिपूर्वात्या-
यामेव क्रियते ?, उच्यते-तत्रापर्वत्वेन पूर्वात्य-पाश्चात्ययोर्द्वयोरपि तिथ्योः समानत्वेऽपि पूर्वात्यायां तत्तत्पर्वतिथिभोगस्योपलभ्यमानत्वा-
त्पाश्चात्यायां तु तद्गन्धस्याप्यनुपलम्भात्, यदुक्तं “नवमीतिथेः अपर्वतिथित्वेन सप्तम्या साम्येऽपि अष्टमीसत्कभोगबहुलत्वेन

धरं मसम्यामेवाष्टमीकृत्यं” इति गामानादीशतके ६९ पत्रे, तथा “अष्टमीहानात्रष्टमीकृत्यकरणस्य स्थानान्तरानवाप्तौ सप्तम्या-
 न्वाप्तमद्येगवृत्त्वमद्वाप्तसप्तमीकृत्यस्यैवानन्यगत्या (तत्) स्थानतया गीतार्थैरङ्गीकारात् । ननु तर्हि चतुर्दशीहानौ त्रयो-
 दश्यामपि तद्धदेव पाक्षिककृत्यं चतुर्दशीतिथिविधेयं कथं विधेयतया नाद्रियते ? इति चेन्न, चतुर्दश्यां पाक्षिककृत्यस्य
 ऋद्धिं हानार्थैराचरितत्वात्, पौर्णमास्यां तु पाक्षिककृत्यकरणमागमानुगामि, तेन चैत्यपरिपाटि-मुनिजनवन्दन-पाक्षिकाति-
 चारान्येचना-ऽऽद्येचनास्थानीयचतुर्थतपोविशेषविधानादिपाक्षिककृत्यं पाक्षिकपर्वत्वेनाचरितायाश्चतुर्दश्या हानौ सदागमा-
 विगीतपूर्णमाम्नारूपपाक्षिकतिथौ कार्यमिति सम्प्रदायः । सत्यां च भूतेष्ट्यां (चतुर्दश्यां) पूर्वाचार्याचरणाविशेषात्तस्यामेव
 पाक्षिककृत्यमनुमन्धेयं, आचरणाया अपि कथञ्चिदागमानुपातित्वात् । त्रयोदश्यां तु तत्कृत्यकरणे आगमाचरणयोरन्यतर-
 स्याप्यनाराधितत्वं स्यात्” इति पौषभद्रवृत्तिकाग्रजो २७ पत्रे ।

एषं पत्रारशी िनाऽन्यतिथीनां वृत्त्यावपि पौर्वासायामेव पाक्षिकादीनि सर्वोप्यपि धर्मकार्योणि विवेयानि, तस्यामेव सूर्योदयास्तमनयो-
 ऽभोगि लभ्यमानत्वात्, यदुक्तं—“तिहियुद्धीए पचक्ख्वाण-कक्षाणयन्हवणाइसु पढमा तिही धेतवा” इति जिनपत्तिसूरिभिः स्व-
 मागानायां, तथा “सचतिहियुद्धीए पुण पढमा चैव पमाणं, संपुण्णा त्ति काउं” इति जिनप्रभसूरिवरैर्विधिभार्गप्रपायां, एवमेव
 “उदयतिवित्थे उभयत्र वर्तमानत्वेन, साम्येऽपि उदयास्तमनयोर्द्वयोस्तत्र वर्तमानत्वात्सम्पूर्णतिथित्वाच्च प्रथमतिथेराधिक्येन
 मान्यत्वं, प्रथमतिथिं सम्पूर्णभोगां विहाय अल्पभोगाया उत्तरतिथेरङ्गीकरणे कारणाभावः” इति सामाचारीशतके ६९ पत्रे ।

एषा हानौ तथा वृत्तापि पत्रारश्याः पाक्षिकं औद्दिगिणीचतुर्दश्यामेव विधेयं, न पुनर्भिव्याकल्पनया चतुर्दशीत्वेन कल्पितायामा-

द्यायां पञ्चदश्यां, तथा कृते च निष्कारणं युगप्रधानाचरणाभङ्गप्रसङ्गत्वात् । एवं तिथीनां हानिवृद्धिप्रसङ्गे आराधनानियमसंवादिकाः शास्त्रान्तरगाथा अपीमा दृश्यन्ते, तथाहि—“चाउम्मासिअवरिसे, पक्खिअपंचड्डुमीसु नायवा । ताओ तिहिओ जासिं, उदेइ सुरो न अन्नाओ ॥ १ ॥ पूआ पच्चक्खणं, पडिक्कमणं तह थ नियमगहणं च । जाए उदेइ सुरो, ताए तिहिए उ कायवं ॥ २ ॥ उदयम्मि जा तिही सा, पमाणमियरा उ कीरमाणणं । आणाभंगऽणवत्था—मिच्छत्त-विराहणा-पावं ॥ ३ ॥” इति दशा-श्रुतस्कन्धभाष्ये, तथा—“तिहिपडणे पुव्वतिही, कायवा जुत्ता थम्मकज्जेसु । चाउइसीविलोवे, पुण्णिमियं पक्खिअपडिक्कमणं ॥ १ ॥” इत्युमास्वातिवाचकविहितायां आ(वि)चारवह्णभाष्यां x । एवमेव “पज्जुसणे चउमासे, पक्खिअपव्वड्डुमीसु नायवा । ताओ तिहिओ जासिं, उदेइ सुरो न अन्नाओ ॥ १ ॥ भवइ जहिं तिहिहाणी, पुव्वतिहीविद्धिया थ सा कीरइ । पक्खी न तेरसीए, कुज्जा सा पुण्णिमासीए ॥ २ ॥” इति श्रीहारिमद्रीयतत्वविचारसारे x । अन्यत्रापि “तिहीवुद्धीए पुवा, गहिया पडिपुण्ण-

x न च वाच्यं—अनयोर्ग्रन्थयोरस्त्वस्यैवासम्भवः, कुत्राप्यनुपलभ्यमानत्वात्, ततस्तयोरिमा गाथा इति कथं निश्चीयते ? इति, यतः श्रूयते—पञ्चशतप्रन्था निर्मिता उमास्वातिभिः, तेषु तत्त्वार्थ-प्रशमरत्यादयो द्वित्रा एव साम्प्रतमुपलभ्यन्ते, एवं हरिमदसूरिरचितेष्वपि चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतेषु ग्रन्थेषु कराङ्गुल्लिगण्या एव ग्रन्थाः साम्प्रतमुपलभ्यन्ते, ततो यदाऽसदीयैश्चिरन्तनाचार्यैरिमा गाथाः प्रमाणतयोद्धृतास्तदा भविष्यत्येतोर्ग्रन्थयोर्विद्यमानता, पश्चात्कालदोषेण व्यवच्छिन्नान्नाभूतां स्यात् अतोऽत्र तु न किमप्यसम्भाव्यं, परसुमास्वातिप्रघोषत्वेन भवता स्वीकृते “क्षये पूर्वा” इत्यादि श्लोकस्य तु स्पष्ट एवोमास्वातिकृतत्वासम्भवः, भिन्नभिन्नग्रन्थेषु भिन्नभिन्नपाठतयोपलभ्यमानत्वात्तथाहि—“क्षये पूर्वा तिथिः कार्या, वृद्धौ कार्या तथोत्तरा । श्रीवीरज्ञाननिर्वाणं, कार्यं लोकानुगैरिह ॥ १ ॥” इति रत्नशेखरसूरिः श्राद्धविधौ । अस्यैव तृतीयपादं “श्रीमद्वीरनिर्वाणं” इति तत्त्वतरङ्गिण्यादौ, “श्रीमहावीरनिर्वाणं” इत्यप्यन्ये वर्तमानपत्रादौ । कवित्वदृष्ट्याऽपि न सम्भवत्येवंविधा ग्रामीणकृतिरूमास्वातिमहर्षीणाम् ।

पौष्यः, एवंविधो य उपवासस्तं 'प्रस्थापितवन्तः' कृतवन्तः, आहारत्यागरूपं उपवासं कृतवन्त इत्यर्थः; अन्यथा दीपकरणासम्भवः । ततश्च 'गतः स भावोद्ध्योतो ज्ञानमयो भगवान्, अतो द्रव्योद्ध्योतं करिष्याम' भोगमंजुत्ता । द्युरा वि माणजिजा, परं थोव त्ति न तत्तुछा ॥ १ ॥" इति । तथैव "छट्टिसहिया न अडुमी, तेरसीसहियं न परिगतं होइ । पडिवयसहियं न कया वि, इमं भणियं वीयरगेहि ॥ १ ॥" इति ।

ननु पर्वतिथीनां हानिर्दृष्टिर्वा जैनसिद्धान्ते नैव भवतीत्युद्बुध्यते कैश्चित्सिद्धान्तानुगतसुतीर्णं वा ? उच्यते-तत्सिद्धान्तोत्तीर्णमेव, यतो जैनसिद्धान्ते पर्वोपयोरन्यतरायाः कस्या अपि तिथेर्दृष्टिः सर्वथैव नोक्ता, केवलं युगादितो द्वापष्टिद्वापष्टितमायास्तिथेर्हानिरेवोक्ता, न चैत-
दुत्पन्नगानागनिर्ण, सूर्यप्रज्ञप्तिसूत्रदृष्ट्यादिजैनज्योतिस्सिद्धान्ते तथैवामिहितत्वात्, तथाहि-"युगादितश्चतुर्थे पर्वणि प्रतिपद्यवमरात्रि-
भूतायां द्वितीया समाप्तिमुपयातीति $\times \times \times$ सप्तत्रिंशत्तमे पर्वणि गते द्वितीयायामवमरात्रिभूतायां तृतीया समाप्नोति $\times \times \times$
तृतीयायां चतुर्थी समापतत्यष्टमे पर्वणि गते, चतुर्थ्यां पञ्चमी एकचत्वारिंशत्तमे पर्वणि, पञ्चम्यां षष्ठी द्वादशे पर्वणि, षष्ठ्यां
सप्तमी पञ्चत्वारिंशत्तमे पर्वणि, सप्तम्यामष्टमी षोडशे, अष्टम्यां नवमी एकोनपञ्चाशत्तमे, त्रयोदश्यां चतुर्दशी अष्टा-
विंशत्तमे, चतुर्दश्यां पञ्चदशी एकपष्टितमे, पञ्चदश्यां प्रतिपद्द्वात्रिंशत्तमे इति, एवमेव युगपूर्वाद्धे, एवं युगोत्तराद्धेऽपि
द्रष्टव्यं सूर्यप्रज्ञस्यादी" इति विचारामृतसंग्रहे ३२ पत्रे तथाकुलमण्डनसूरयः ।

एतापता सिद्धनेतगदुत-भवलेव जैनसिद्धान्तोपेक्षया पञ्चदशानामपि तिथीनां हानिर्न च पर्वोपयोरन्यतराया अपि वृद्धिरित्यलमति-
नसूर्या, प्रिणोर्णांिना मिलोक्त्याः सामाचारीशतक-जीवानुशासन-पौषधपट्विंशिकावृत्त्यादयो विस्तरग्रन्थाः ।

जं र्यणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाव सधुक्खण्णहीणे, तं र्यणिं च णं खुहाण भासरासी नाम महग्गहे दोवाससहस्ससिडिं समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्तं संकंते ॥ १३३ ॥

इति विचिन्त्य दीपाः तेजस्कायमया रत्नमया वा प्रवर्तिताः, ततः प्रभृति दीपोत्सवः प्रवृत्तः । कार्तिकशुक्लप्रति-
पदि च श्रीगौतमस्य केवलमहिमा देवैः कृतः, अतस्तत्रापि जनप्रमोदः । नन्दिवर्द्धननृपश्च भगवतो निर्वाणं
श्रुत्वा शोकार्त्तः सन् सुदर्शनया भगिन्या सम्बोध्य स्वगृहे द्वितीयायां भोजितस्ततो भ्रातृद्वितीयापर्वरूढिः ।

१३३-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो यावत्सर्वदुःखप्रहीणोऽभूत्तस्यां रजन्यां 'क्षुद्रात्मा' कूरो
भस्सराशिनामा अष्टाशीतिग्रहेषु त्रिंशत्तमो x महाग्रहो द्विवर्षसहस्रस्थितिकः, एकस्मिन्नक्षत्रे राशौ वा एतावन्तं
कालमवस्थानात्, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य जन्मनक्षत्रं-उत्तराफाल्गुनीनामकं सङ्क्रान्तः ।

१३४-यत्प्रभृति स क्षुद्रात्मा भस्सराशिमहाग्रहो द्विवर्षसहस्रस्थितिकः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

x अक्षरको-विकालको-लोहिताक्षः-शनैश्चर-आधुनिकः-प्राधुनिकः-कणः-कणकः-कणकः-कणवृणकः-कणवितानक-कणसन्तानक-सोम-सहितः-अश्वसेनः-कार्योपगः-कर्बूरकः-
अजकरकः-दुन्दुभकः-शङ्खः-शङ्खनाभः-शङ्खवर्णाभः-कंसः-कंसनाभः-कंसवर्णाभः-नीलः-नीलावभासः-रूपी-रूपावभासः-भस्सः-भस्सराशिः-तिलः-तिलपुष्पवर्णः-दकः-दकवर्णः-
कार्यः-वन्ध्यः-इन्द्राग्निः-धूमकेतुः-हरिः-पिङ्गलः-बुधः-शुकः-बृहस्पतिः-राहुः-अगस्तिः-माणवकः-कामस्पर्शः-धुरः-प्रमुखः-विकटः-विसन्धिकल्पः-प्रकल्पः-जटालः-अरुणः-अग्निः-
कालः-महाकालः-स्वस्तिकः-सौवस्तिकः-वर्द्धमानः-प्रलम्बः-नित्यलोकः-नित्योद्योतः-स्वयम्प्रभः-अवभासः-श्रेयस्करः-क्षेमङ्करः-आमङ्करः-अरजाः-विरजाः-अशोकः-वीत-
शोकः-विततः-विवल्लः-विशालः-शालः-सुव्रतः-अनिवृत्तिः-एकजटी-द्विजटी-करः-कारिकः-राजा-अर्गलः-पुष्पः-भावः-केतुः-इत्यष्टाशीतिग्रहाः ।

नें समगानं निगंथाणं निगंथीण य नो उदिप उदिप पूआ-सकारे पवत्तइ ॥ १३४ ॥ ज्या णं से खुहाए जाव जम्मनस्सत्ताओ विइत्तंते
अविस्सइ, गया णं समगानं निगंथाणं निगंथीण य उदिप उदिप पूआ-सकारे भविस्सइ ॥ १३५ ॥

नें र्याणं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव सधदुम्बळणीणे, तं र्याणं च णं कुंथू अणुद्धरी नामं समुत्पन्ना, जा रिया

जन्मनक्षत्रं सङ्क्रान्तस्तत्प्रभृति च श्रमणानां निर्ग्रन्थीनां च 'उदितोदितः' उत्तरोत्तरं वृद्धिमान्
पूजा-चन्द्रनादिका, सत्कारो-वस्त्रदानादिवहुमानो न प्रवर्तते । अत एव देवेन्द्रेण विज्ञप्तः स्वामी—

“सिनेश ! तव जन्मर्क्षं, गन्ता भस्मकुट्टुर्ग्रहः । वाधिष्यते स वर्षाणां, सहस्रे द्वे तु शासनम् ॥ १ ॥”

“तस्य सङ्क्रमणं याव-द्विलम्बस्व ततः प्रभो ! । भवत्प्रभाप्रभावेण, स यथा विफलो भवेत् ॥ २ ॥”

“याम्पून्ने शक्र ! केनापि, नायुः सन्धीयते क्वचित् । दुःपमाभावतो वाधा, भाविनी मम शासने ॥ ३ ॥”

क्रिश्न-अन्यान्यग्रन्थोनत्या निगृहीते त्वया कल्किकुट्टपे व्यतिक्रान्ते च मज्जनमर्क्षाद्भ्रमराशिग्रहे त्वत्स्यापित-
कल्किपुत्रयर्मवत्तराज्यात्प्रारभ्य साधुसाध्वीनां उदितोदितः पूजासत्कारो भविष्यतीत्यप्युक्तं । सूत्रकारा अप्याहुः—
१३५-यदा स क्षुद्रात्मा यावद् भगवतो जन्मनक्षत्राद्ब्यतिक्रान्तो भविष्यति, तदा श्रमणानां निर्ग्रन्थानां
निर्ग्रन्थीनां च उदितोदितः उदय उदये वा पूजासत्कारो भविष्यति ।

१३६-यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् मदावीरः कालगतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणोऽभूत्तस्यां रजन्यां 'अनुद्धरी'
उद्धर्तुमशक्या कुन्युरिति नाम जन्तुजातिः, समुत्पन्ना, या स्थिता अचलन्ती सति लक्षस्थानां निर्ग्रन्थानां

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ६

॥ १२१ ॥

अचलमाणा छुडमत्थाणं निगंथाणं निगंशीण य नो चक्खुफासं हवमागच्छइ, जा अटिया चलमाणा छुडमत्थाणं० चक्खुफासं हवमागच्छइ जं पासित्ता बहुहिं निगंथेहिं निगंशीहि य भत्ताइं पच्चक्खायाहं । से किमाहु ? भंते !, अज्जणभिई संजमे दुराराहे भविस्सइ ॥ १३७ ॥ तेणं कालेणं तेणं समए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स इंदभूइपासुक्खाओ चउइस समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया हुत्था समणस्स भगवओ महावीरस्स अज्जचंदणापासुक्खाओ छत्तीसं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासंपया हुत्था समणस्स० संख-सयगपासुक्खाणं समणोवासगणं एगा सयसाहस्सी अउण्हिं च सहस्सा, उक्कोसिया समणोवासगणं संपया हुत्था निर्ग्रन्थीनां च नो 'चक्षुःस्पर्श' दृष्टिपथं शीघ्रमागच्छति, या अस्थिता चलन्ती सती छद्मस्थानां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च चक्षुःस्पर्श शीघ्रमागच्छति ।

१३७-यां कुन्थुमनुद्धरीं हृष्ट्वा बहुभिर्निर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीभिश्च भक्तानि प्रत्याख्यातानि-अनशनं कृतमित्यर्थः । शिष्यः पृच्छति-तत् 'किमाहुर्भदन्ताः !' किं कारणं यद्भक्तानि प्रत्याख्यातानि ? , गुरुराह-अद्यप्रभृति संयमो दुराराध्यो भविष्यति । अथ प्रभोः परिवारसङ्ख्यामाह-

१३८-तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य इन्द्रभृतिप्रमुखाश्चतुर्दश श्रमणसहस्राणि, उत्कृष्टा एतावती श्रमणसम्पदा अभवत् ।

१३९-श्रमणस्य० आर्याचन्दनाप्रमुखाणि षट्त्रिंशदार्यिकासहस्राणि, एतावत्युत्कृष्टा आर्यिकासम्पदाऽभवत् ।

१४०-श्रमणस्य, भगवतो महावीरस्य शङ्ख-शतकप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां एकं शतसहस्रं-लक्षं एकोनषष्टिसहस्राणि च, एतावत्युत्कृष्टा श्रमणोपासकानां सम्पदाऽभवत् ।

सूत्राणि

१३६-४०

प्रभुनिर्वाणे

जीवोत्प-

त्तिबहुल-

त्वाद्बहुभिः

श्रमणादि-

भिः कृतोऽ-

नशनो वीर-

परिवारश्च

॥ १२१ ॥

समणस्य० सुलसा-रेवर्षापासुक्स्थानं समणोयासिआणं तिन्नि सयसाहस्सीओ अट्टारस सहस्सा, उक्कोसिया समणो० संपया हुत्था
समणस्स णं भगवओ महावीरस्स तिन्नि सया चउदसपुद्धीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं सच्चक्खरसन्निवारिणं जिणो विव
प्रतितां वागरमाणणं उक्कोसिया चउदसपुद्धीणं संपया हुत्था ॥ १४२ ॥

समणस्स भगवओ महावीरस्स तेरससया ओहिनाणीणं अइसेसपत्ताणं, उक्कोसिया ओहिनाणिसंपया हुत्था ॥ १४३ ॥

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्तसया केवलनाणीणं संमिणवरनाणदंसणघराणं, उक्कोसिया केवलनाणिसंपया हुत्था ॥ १४४ ॥

१४१-अमणस्य भगवतो महावीरस्य सुलसा-रेवतीप्रमुखाणां श्रमणोपासिकानां त्रीणि शतसहस्राणि
अष्टादश च सहस्राणि, उत्कृष्टा श्रमणोपासिकानां सम्पदाऽभवत् ।।

१४२-अमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रीणि शतानि चतुर्दशपूर्विणां 'अजिनानां' अपेर्म्यमानत्वात्, असर्व-
ज्ञानामपि 'जिनसङ्काशानां' सर्वज्ञतुल्यानां सर्वाक्षरसन्निपातिनां, सर्वे 'अक्षरसन्निपाताः' वर्णसंयोगा ज्ञेयतया विद्यन्ते
येषां ते तथा, अतो जिन इव 'अवितथं' सत्यं व्याकुर्वतां, उत्कृष्टा चतुर्दशपूर्विणां सम्पदाऽभवत् ।।

१४३-अमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रयोदशशतानि अवधिज्ञानिनां 'अतिशेषाः' आमर्षौपध्यादिलब्धि-
रूपा अतिशयास्तान्माप्तानां, उत्कृष्टा एतावती अवधिज्ञानिसम्पदा अभवत् ।।

१४४-अमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्तशतानि केवलज्ञानिनां 'सम्भिन्ने' सम्पूर्णे वरे च ज्ञानदर्शने ये
भरन्ति, तेषां, एतावत्युत्कृष्टा केवलज्ञानिसम्पदाऽभवत् ।।

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्तसया वेउवीणं अदेवाणं देविट्ठिपत्ताणं, उक्कोसिया वेउच्चियसंपया हुत्था ॥ १४५ ॥
समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पंचसया विउलमईणं, अट्ठाइजेसु दीवेसु दोसु अ समुहेसु सबीणं पंचिदियाणं पच्चत्तगाणं मणोगए भावे जाणमाणानं, उक्कोसिया विउलमईणं संपया हुत्था ॥ १४६ ॥

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चत्तारि सया वार्हणं सदेवमणुआसुराए परिसाए वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसंपया हुत्था
समणस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्त अंतेवासिसयाइं सिद्धाइं जाव सबुदुक्खण्णीणइं, चउइस अज्जियासयाइं सिद्धाइं ॥१४८॥

१४५-श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्तशतानि 'वेउवीणं'ति वैक्रियलब्धिमतां, अदेवानामपि 'देवट्ठि-
प्राप्तानां' देवट्ठिविकुर्वणासमर्थानां, उत्कृष्टा वैक्रियलब्धिमत्सम्पदाऽभवत् ।

१४६-श्रमणस्य० पञ्चशतानि विपुलमतीनां अर्धतृतीयेषु द्वीपेषु द्वयोश्च समुद्रयोर्विषये सञ्जानां पञ्चेन्द्रि-
याणां पर्याप्तकानां मनोगतान् भावान् जानतां, उत्कृष्टा विपुलमतीनां × सम्पदाऽभवत् । [ऽभवत् ।

१४७-श्रमणस्य० चत्वारि शतानि वादिनां सदेवमनुजासुरायां पर्षदि वादेऽपराजितानां, उत्कृष्टा वादिसम्पदा-
१४८-श्रमणस्य० सप्तान्तेवासिशतानि सिद्धानि यावत्सर्वदुःखप्रहीणानि, चतुर्दश आर्थिकाशतानि सिद्धानि ।

× तत्र घटोऽनेन चिन्तितः, स च सौवर्णः-पाटलिपुत्रकीयः-शारदः-कृष्ण इत्यादिवहुविधविशेषणोपेतमन्यमानवस्तुग्राहित्वेन विपुला-विस्तीर्णा मतिः-मनःपर्यायज्ञानरूपा येषां ते विपुलमतयः, ते हि सार्द्धद्व्यङ्गुलाधिके मनुजक्षेत्रे स्थितानां सञ्क्षिपञ्चेन्द्रियाणां मनोगतान् भावान् जानन्ति । ऋजुमतयस्तु सार्द्धद्व्यङ्गुलोने सम्पूर्णे वा मनुजक्षेत्रे स्थितानां सञ्क्षिपञ्चेन्द्रियाणां मनःपुद्गलमात्रमेव जानन्ति । दर्शनाभावाद्वा "जाणमाणानं" इत्येवोक्तं ।

ममणस्य णं० अद्रुमया अणुत्तरोपपाद्ययाणं गइकछाणाणं ठिइ रुछाणाणं आगसेसिभद्धानं उकोसिआ अणुत्तरोपपाद्ययाणं संपया द्रुत्या
ममणस्य णं भगवतो महावीरस्य दुयिद्धा अंतगडभूमी ह्रुत्या, तं जद्दा-जुंगंतगडभूमी य परियायंतगडभूमी य, जाव तच्चाओ पुरिस-
जुगाओ जुंगंतगडभूमी, चउयानपरियाए अंतमकासी ॥ ३५० ॥
ने णं काले णं ने णं समए णं समणे भगवं महावीरे तीसं चासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता, साइरेगाइं दुवालसवासाइं छउमए-

१११-अमणस्य० अष्टौ शतानि 'अनुत्तरोपपातिकानां' अनुत्तरविमानोत्पन्नमुनीनां, येषां गतिदेवसत्का
रुल्याणी-उत्कृष्टा, स्थितिरपि देवायुःसत्का कल्याणी, यद्वा गतौ-प्राणगमने स्थितौ-जीवितेऽपि च कल्याणं येषां ।
पुनः आगमिज्यद्द्राणां, आगामिभवे सेत्स्यमानत्वात्, एतावत्युत्कृष्टा अनुत्तरोपपातिकानां सम्पदाऽभवत् ।

११२-अमणस्य भगवतो महावीरस्य द्विविधा 'अन्तकृतः' मोक्षगामिनस्तेषां 'भूमिः' कालोऽन्तकृद्भूमिः
अभवत्, तयया-युगान्तकृद्भूमिः पर्यायान्तकृद्भूमिश्च । तत्र 'युगानि' कालविशेषास्तानि च क्रमवर्तीनि, ततो-
'अनुक्रमभाविनो गुरुशिष्यरूपाः पुरुषास्तेऽपि 'युगा' युगप्रधानास्तैः प्रमिता अन्तकृद्भूमिर्युगान्तकृद्भूमिः, तत-
स्तृतीयं पुरुषयुगं-जम्बूद्वीपं यावत् श्रीवीरतीर्थं सिद्धिमागो वहमानोऽभूदेवा युगान्तकृद्भूमिः । 'पर्यायः'
केवलित्वकालस्तामश्रित्य चतुर्वर्षपर्यायेऽन्तमकार्षीदिति पर्यायान्तकृद्भूमिः, अर्थात्त्वामिनो ज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं
चतुर्षु वर्षेष्वतीतेषु भगवच्छासने सिद्धिमागो वहमानो जातः जम्बूद्वीपं जातः जातः जम्बूद्वीपं जातः जातः जम्बूद्वीपं जातः

११३-तस्मिन् काले तस्मिन्समये अमणो भगवान् महावीरं चिंशद्वर्षाणि 'अगारवासमध्ये' गृहस्थाश्रमे
उपित्वा 'सातिरेकानि' सार्द्धपणमासाधिकानि द्वादशवर्षाणि छत्रस्यपर्यायं पालयित्वा 'देशोनानि' सार्द्ध-

ग्रंथे सिद्धे युद्धे मुक्ते अंतगटे परिनिष्ठे सधदुःखलप्यहीणे ॥ १५१ ॥

सगणस्त भगवतो महावीरस्त जाव सधदुःखलप्यहीणस्त नव वाससयाइं विइकंताइं, दसमस्त य वाससयस्त अयं असीइमे

कालगतः व्यतिक्रान्तः संसारात् 'समुधातः' सम्यगूर्ध्वं गतः, छिन्नानि जाति-जरा-मरण-बन्धनानि यस्य, तथा सिद्धो बुद्धो मुक्तः संसारान्तकृत् 'परिनिर्धृतः' कर्मसन्तापरहितः सर्वदुःखप्रहीणो जातः ।

१५२-अमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य नव वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्य अयमशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति । यद्यप्येतस्य सूत्रस्य व्यक्तोऽर्थो न ज्ञायते, तथापि यथा पूर्वसूरिभिर्न्याख्यातं तथा व्याख्यायते, तथाहि-अत्र केचिद्वदन्ति-यत्कल्पसूत्रस्य पुस्तकलिखनकालज्ञापनायेदं सूत्रं श्रीमद्देवद्विगणिक्षमाश्रमणैर्लिखितं, तथा चायमर्थः-वीरनिर्वाणादशीत्यधिके नव वर्षशतेऽतिक्रान्ते सिद्धान्तलिखनसमये कल्पोऽपि पुस्तके लिखितः, यदुक्तं-

“x बल्लहिरुरम्मि नयरे, देवद्विपमुहसयलसंधेहिं । पुत्थे आगसु लिहिओ, नवसय-असीआओ वीराओ ॥ १ ॥”
अथे पुनः-“नवशत अशीतिवपे, वीरात्सेनाङ्गजार्थमानन्दे । सद्धसमक्षं समहं, प्रारब्धं वाचितुं विज्ञेः ॥ १ ॥”

इत्यादिकल्पान्तर्वाच्यप्रमाणतः श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिके नववर्षशतेऽतिक्रान्ते कल्पस्य सभायां वाचना जातेति ज्ञापयितुमिदं सूत्रं न्यस्तमिति वदन्ति, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति ।

x काभीषरे नगरे, देविदिमुत्ताह्यराष्ट्रे । पुस्तके आगमो लिखितः, नवशताशीतो वीरात् ॥ १ ॥ १-पदैकदेशे परसमुदायोपचाराद् ध्रुवसेनपुत्रशोकनिवृत्त्यर्थं ।

संवच्छरे काले गच्छइ, वायणंतरे पुण 'अयं तेणउए संवच्छरे काले गच्छइ' इइ दीसइ ॥ १५२ ॥

वाचनान्तरे पुनरयं त्रिनवतितमः संवत्सरः कालो गच्छतीति दृश्यते, अत्रापि केचिद्ब्रूवन्ति-‘वाचनान्तरे’ प्रत्यन्तरे ‘तेणउए’ इति दृश्यते, तेन कल्पस्य पुस्तके लिखनं पर्षदि वाचनं वा अशीत्यधिके नववर्षशतेऽतिक्रान्ते इति क्वचित्पुस्तके लिखितं, तदेव पुस्तकान्तरे ‘त्रिनवत्यधिके नववर्षशतेऽतिक्रान्ते’ इति लिखितं दृश्यते । अन्ये वदन्ति-कल्पस्य पुस्तके लिखनरूपवाचनाया हेतुभूतोऽयमशीतितमः संवत्सरस्तदन्यस्य पर्षदि वाचनरूपवाचनान्तरस्य हेतुभूतोऽयं त्रिनवतितमः संवत्सरः । तथा च स्थितं-नवशताशीतितमे वर्षे पुस्तके लिखनं नवशतत्रिनवतितमे च वर्षे पर्षदि वाचनं कल्पस्य जातमिति, तत्त्वं पुनर्बहुश्रुता विदन्ति ।

इति श्रीपर्युषणाकल्पवच्युन्तर्वाच्यादिविधिव्याख्यामुपजीव्य प्रवचनप्रभावकश्रीखरतरगच्छगगनाङ्गणदिनकर-क्रियोद्धारक-श्रीमन्मोहन-मुनीश्वरविनेयविनेयानुयोगार्थ-श्रीमत्केशरमुनिजी-गणिवरसंगृहीतायां कल्पार्थबोधिनीनामपर्युषणाकल्पव्याख्यायां प्रमोरुपसर्गसहनादिवर्णनान्वितं ज्ञान-निर्वाणरूपपञ्चम-षष्ठकल्याणकव्यावर्णनात्मकं षष्ठं व्याख्यानं समाप्तम् ।

तत्समाप्तौ च समाप्तमिदं “कल्याणफला य जीवाणं” इत्याद्यासवाक्यात्सकलजगज्जीवकल्याणमङ्गलश्रेयःकरणप्रवण-गर्भाधान १ गर्भहरण (“गर्भस्य-श्रीवर्द्धमानरूपस्य हरणं-त्रिशलाकुक्षौ सङ्ग्रामं” इति कल्पदी० जयविजयः) २ जन्म ३

दीक्षा ४ ज्ञान ५ निर्वाण ६ रूपकल्याणकषट्कनिबन्धवन्धुरं श्रीवीरचरित्रम् ।

अं० १२०-२-१ मूलं, ८५९-३-१ वृत्तिः, २७९-३-६ टि० नं० १, २०-३-६ टि० नं० २, सर्वोपेण १२८०-३-६, व्या० पङ्क्तय ४५०१-३-२ ।

अथ सप्तमं व्याख्यानम्—

ते षं फाले षं ते षं सप्तमं षं गप्ते षं अरहा पुरिसादाणीप पंचविसाहे दुत्या, तं जहा-विसाहाहिं चुप, चइत्ता गब्भं वणंते १, विमाहाहिं जाप २, विमाहाहिं मुंटे भविता अगाराओ अणगरिअं पघइए ३, विसाहाहिं अणंते अणुत्तरे निघाघाप निरावरणे कसिणे पण्डिपुण्णे केरल्लगणानंत्तणे समुत्पन्ने ४, विसाहाहिं परिनिघुए ५ ॥ १५३ ॥

ते षं फाले षं ते षं सप्तमं षं गप्ते अरहा पुरिसादाणीप जे से गिम्हाणं पढसे मासे पढसे पढसे चित्तवहुले, तस्स षं चित्तवहुलस्स चरुवीणस्सो षं पाणयाओ कयाओ वीसं सागरोवमट्टियाओ अणंतरं चयं चइत्ता, इहेय जंडुदीवि दीवे भारहे वासे वाणास्सीए नयरीए

१५३-अथ पार्श्वचरित्रं-तस्मिन् काले तस्मिन्समये पार्श्वोऽर्हन् 'पुरुषादानीयः' स्वपरसमयेषु सर्वत्र आदेयवा-
न्यत्यान्नामकर्मत्वात् पुरुषप्रधानः पञ्चविशाखोऽभवत्, पञ्चकल्याणकानि विशाखायां जातानीत्यर्थः । तद्यथा-
विशाखायां व्युतो देवलोकात्, व्युत्वा 'गर्भं व्युत्क्रान्तः' मातृकुक्षौ गर्भत्वेनोत्पन्नः १, विशाखायां जातः २,
विशाखायां मुण्णे भूत्वाऽगाराद्विष्कम्भानगरितां प्रव्रजितः ३, विशाखायां अनन्तेऽनुत्तरे निर्व्याघाते
'निरावरणे' समस्तावरणरहिते कृत्स्ने प्रतिष्णुर्णे केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने ४, विशाखायां परिनिर्धृतः ५ ।

१५४-तस्मिन् काले तस्मिन्समये पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयो गोऽसौ ग्रीष्मकालस्य प्रथमो मासः प्रथमः
पञ्चत्रयवहुलः, तस्य चैत्रवहुलस्य चतुर्थीदिवसे प्राणताख्याद्दशमकल्पार्द्धिशतिसागरोपमपस्थिकादनन्तरं

आससेणस्स रणो वामाए देवीए पुव्वरत्तावत्तकालसमयंसि विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगसुवागपणं आहारवक्कंतीए (अं० ७००) भववक्कंतीए सरिरवक्कंतीए कुळिंछसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ १५४ ॥

पासे णं अरहा पुरिसादाणीए तित्ताणोवगए आवि ह्नुत्था, तं जहा चइस्सामि त्ति जाणइ, चयमाणे न जाणइ, खुणमि त्ति जाणइ । तेणं चैव अभिलावेणं सुविणदंसणविहाणेणं सच्चं, जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठा, जाव सुहंसुहेणं तं गम्भं परिवहइ ॥ १५५ ॥

ते णं काले णं ते णं समए णं पासे अरहा पुरिसादाणीए जे से हेमंताणं दुच्चे मासे तच्चे पक्खे पोसबहुले, तस्स णं पोसबहुलस्स

‘चयं’ दिव्यशरीरं त्यक्त्वा अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपाख्ये द्वीपे भारते वर्षे वाणारस्यां नगर्यां अश्वसेनस्य राज्ञो वामाया देव्याः कुक्षौ पूर्वरात्रापररात्रकालसमये-मध्यरात्रौ, विशाखानक्षत्रेण चन्द्रयोगसुपागते सति ‘आहार-व्युत्क्रान्त्या’ दिव्याहारत्यागेन, एवं दिव्यभवत्यागेन दिव्यशरीरत्यागेन गर्भतया ‘व्युत्क्रान्तः’ उत्पन्नः ।

१५५-पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयः त्रिभिर्मत्यादित्रिभिर्ज्ञानैरुपगतोऽभवत्, तद्यथा-चोष्येऽहमितो भवादिति जानाति, व्यवमानो न जानाति, एक सामयिकत्वात्तस्य, व्युतोऽस्मीति जानाति, तेनैव-प्राग्वीरचरित्रोक्तेन ‘अभिलापेन’ पाठेन स्वप्नदर्शन-तत्फलप्रश्नादिविधानेन सर्वं भणितव्यं, यावत्स्वप्नक्षणपाठकमुखात्स्वप्नफलं श्रुत्वा वामादेवी निजकं गृहमनुप्रविष्टा, यावत्सुखंसुखेन तं गर्भं परिवहति ।

१५६-तस्मिन् काले तस्मिन्समये पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयो योऽसौ ‘हेमन्तस्य’ शीतकालस्य द्वितीयो मास-स्तृतीयः पक्षः पौषबहुलः, तस्य पौषबहुलस्य दशमीदिवसे नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु ‘अर्द्धाष्टमेषु’ सार्द्ध-

वृग्मीरकम्बे णं नवण्डं मासाणं बहुपट्टिपुष्पाणं अद्भुत्माणं राइदिआणं विइकंताणं, पुष्परत्तावरत्तकालसमयंसि विसाहाहिं नवण्डेणं
 जोगमुगाणणं आरोगा आरोगं वारयं पयाया ॥ १५६ ॥

उं रयणिं न णं पासे अरता पुरिसावाणीए जाए, सा स्यष्ठी बहुहिं देवेहिं देवीहि य जाव उप्पिजलगभूआ कहकहगभूआ आवि होत्था ॥
 सेसं तट्टेय, नवरं-जम्मणं पासाभिलावेणं भाणिअधं, जाव तं होउणं कुमारे पासे नामेणं ॥ १५८ ॥

ममसु रात्रिन्धिवेज्वधिकेपु व्यतिक्रान्तेपु सत्सु, पूर्वरात्रापररात्रकालसमये, विशाखानक्षत्रेण सह चन्द्रयोगसुपा-
 गते सति, आरोग्या वामादेवी आरोग्यं वारकं प्रजाता ।

१५७-यस्यां रजण्यां पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयो जातः, सा रजनी बहुभिर्देवैर्देवीभिश्च यावत् 'उत्पिञ्जलभृता'
 भृशमाकृला इव कर्कहेत्यव्यक्तवर्णकोलाहलमयीवाभवत् ।

१५८-शेषं जन्मोत्सवादिकं सर्वं तथैव-पूर्ववत्, नवरं-जन्म पार्श्वीभिलापेन भणितव्यं, यावद् भादृशो
 दिवसे मित्रश्रातीयजान् भोजयित्वा, यस्मात्प्रभौ गर्भस्थे सति कृष्णनिशायां पार्श्वे सर्पन्तं कृष्णसर्पं ददर्श
 माता, तस्माद्भयतु कुमारः पार्श्व इति नाम्ना । ततः

“नीलोत्पलदलच्छायः, श्रीपार्श्वः सर्पलाञ्छनः । नवहस्तोन्नतवपुः, प्रपेदे यौवनं क्रमात् ॥ १ ॥”
 “प्रसेनजिह्वरेन्द्रस्य, कुशस्यलपुरेशितुः । पुत्रीं प्रभावतीं प्रेम-परां पर्यणयत्प्रसुः ॥ २ ॥”

अन्यदा गवाक्षस्यः प्रसुरेकस्यां दिशि व्रजतः पूजोपकरणहस्तान्नागरानालोक्य 'एते क्व यान्ती'ति पृष्टः कश्चि-
 दाह-प्रभो ! कुत्रचित्सन्निवेशवासी दरिद्रो मृतमातापितृको ब्राह्मणपुत्रः कृपाद्रौर्कैर्जीवितः कठनामाऽऽसीत् ।

पासे णं अरहा पुरिसादाणीए दक्खे दक्खपइत्ते पडिरूवे अल्लीणे भइए विणीए, तीसं वासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता, पुणरवि
लोगंतिपहिं निअकप्पिपहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं जाव एवं वयासी ॥ १५९ ॥

“कस्मिंश्चिदुत्सवे स्वर्ण-वस्त्रभूषणभूषितान् । प्रेक्ष्य पौरान् विरक्तोऽसौ, प्रपन्नस्तापसव्रतम् ॥ १ ॥”

“स च वाणारसीं प्राप्तः, पर्यटन् कठतापसः । पञ्चवह्नितपस्तेपे, बाह्योद्याने कृतस्थितिः ॥ २ ॥”

तं पूजितुमेते जना व्रजन्तीति श्रुत्वा—

“तस्य पार्श्वं गतः पार्श्वो, ज्ञानत्रितयभास्करः । अज्ञानकष्टमेतद्भो !, भुवन्निति कृपानिधिः ॥ १ ॥”

“अङ्गुल्या दर्शयन् दारु-खण्डं ज्वलनकुण्डतः । आकर्षयन् पृथग्यत्नात्, तद्विदारमकारयत् ॥ २ ॥”

“निस्सृतो दारितात्तस्मा-दद्धेदग्धो महोरगः । दृशा सुधाऽऽर्द्रया दृष्ट्वा, नष्टात्तिं तं विभुर्व्यधात् ॥ ३ ॥”

“अश्रावयत्परमेष्ठि-मन्त्रं स्वामी कृपाकरः । सर्पः समाधिना मृत्वा, धरणेन्द्रो बभूव सः ॥ ४ ॥”

“कठोऽपि लज्जितो लोकै-र्निन्द्यमानोऽन्यतो ययौ । मृत्वा स्वायुःक्षये मेघ-कुमारेषूदपद्यत ॥ ५ ॥”

ततोऽहो ज्ञानी !! इति जनैः स्तूयमानः प्रभुः स्वावासं ययौ ।

१५९-पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयो दक्षो दक्षप्रतिज्ञः प्रतिरूपः ‘आलीनः’ गुणैराश्लिष्टो भद्रको विनीतः, त्रिंशद्द-
र्षाणि अगारवासमध्ये उषित्वाऽन्यदा वने क्रीडन् नेमिराजीमत्योश्चरित्रसूचकं चित्रमालोक्य वैरागयोह्लसितमान-
सोऽभूत्, पुनरपि, प्राकृतत्वाद्भिभक्तिव्यत्यये, लोकान्तिका जीतकल्पिका देवास्ताभिरिष्टाभिर्यागभिर्यावदेवं अवादिषुः ।

“जय जय नंदा !, जय जय मद्रा !, भद्रं ते” जाय जय संहं पंडंजंति ॥ १६० ॥

पुं पि णं पाग्यस्स णं अगत्तुओ पुरित्वाणीयस्स माणुस्सगाओ गिद्धयधम्माओ अणुत्तरे आभोइए, तं चेव सधं, जाय द्राणं दाइया-
णं परिघाइणा ते ते हेमंताणं दुधे मासे तथे पस्से पोसवहुले, तस्स णं पोसवहुलस्स इकारसीदिवसे णं पुघण्हकालसमयंसि विसालार-
विधिणए मयेपमणुआमुगए परिसाए, तं चेव सधं, नवरं-वाणारसि नगरि मज्जमज्जेणं निगच्छइ, निगच्छित्ता जेणेव आसमपए
उत्ताणे, जेणं जमोगारपायवे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता असोणवएपायवस्स अहे सीयं ठावेइ, ठावित्ता सीयाओ पचोउहइ,

१६०-‘जय जय’ अतिशयेन जयवान् भव हे नन्द-समृद्धिमन् !, ‘जय जय’ विशेषतो जयवान् भव हे

‘मद्रवान्’ कल्याणवान् !, भद्रं ते भवतु इत्याद्युक्त्वा यावज्जय जय शब्दं प्रयुज्जन्ति ।

१६१-पर्यमपि पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य ‘मानुष्यकात्’ मनुष्योचितात् गृहस्थधर्मात् ‘अनुत्तरे’ सर्वो-
त्कृष्टे ‘आभोगिके’ उपयोगात्मके ज्ञान-दर्शने अवध्याख्येऽभूतां, ताभ्यां स्वस्य दीक्षासमयमवलोकयति, इत्यादि-
तथैव महावीरचरित्रोक्तं सर्वं वाच्यं, यावद् ‘दानं’ गोत्रिकाणां परिभाज्य-विभागशो दत्त्वा योऽसौ
‘इमन्तस्य’ शीतकालस्य द्वितीयो मासस्तृतीयः पक्षः पौषचतुलः; तस्य पौषचतुलस्यैकादशीदिवसे ‘पूर्वाह्नकाल-
समये’ दिवसागमहरे विशालायां शिथिकायामुपविष्टः सन् सदेवमनुजासुरया पर्पवा सम्यगनुगम्यमानमार्गः;
युत्यादि तदैन प्रागुक्तं सर्वं वाच्यं, नवरं-वाणारस्या नगर्या मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव आश्रमपद-
नामकं उद्यानं, यत्रैवाशोकवरपादपस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्याशोकवरपादपस्याधस्तात् शिथिकां स्थापयति,
स्थापयित्वा शिथिकातः प्रत्यवतरति, प्रत्यवतीर्ष स्वयमेवाभरणमाल्यालङ्कारान् अवमुञ्चति, अवमुञ्च्य स्वयमेव

पञ्चोरुहिता सयमेव आभरणमह्यलंकारं ओमुअह, ओमुइत्ता सयमेव पंचमुद्रियं लोअं करेइ, करित्ता अट्टुमेणं भत्तेणं अपाणाएणं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवाएणं णं एगं देवदूसमादाय तिहिं पुरिससएहिं साद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ॥ १६१ ॥
पासे णं अरहा पुरिसादाणीए तेसीहं राइंदियाइं निच्चं वोसट्टुकाए चियत्तदेहे जे केइ उवसग्गा उप्पज्जंति, तं जह्वा-दिवा वा माणुस्सा वा तिरिक्खजोणिआ वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उप्पन्ने सम्मं सहइ खमइ तिरिक्खइ अहियासेइ ॥ १६२ ॥

पञ्चमौष्टिकं लोचं करोति, कृत्वाऽष्टमेन भक्तेन 'अपानकेन' जलरहितेन, विशाखानक्षत्रेण सह चन्द्रयोगमुपा-
गते, एकं देवदूष्यमादाय त्रिभिः पुरुषशतैः साद्धिं मुण्डो भूत्वा 'अगारात्' गृहान्निष्क्रम्य अनगारितां प्रव्रजितः।
ततः कोपकटसन्निवेशे धन्यनामगृहस्थगृहे परमान्नेन प्रथमपारणकं जातं, पञ्चदिव्यानि च सञ्जातानि ।

१६२-पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयख्यशीतिरात्रिदिवसान् यावन्नित्यं व्युत्सृष्टकायस्यत्तदेहस्सन् ये केचन उप-
सर्गा उत्पद्यन्ते, तद्यथा-'दिव्या' देवकृता वा मानुष्या वा तैर्यग्योनिका वा अनुलोमा वा प्रतिलोमा वा, तादुत्प-
न्नान् सम्यक् सहते क्षमते तितिक्षते अध्यासयति च । तत्र देवकृतोपसर्गः कठतापसजीवदेवकृतो यथा—

प्रव्रज्यानन्तरमेकदा विहरन् कस्याश्चिन्नगर्या आसन्ने तापसाश्रमे कूपसमीपे—

“स तत्रास्थाद्वातुकीद्रु-मूले प्रतिमया निशि । इतश्च कठजीवोऽपि, प्राप्तो मेघकुमारताम् ॥ १ ॥ विद्युन् [मिघ] मा-
ल्यभिधोऽचाली-त्तेन देशेन दैवतः । प्रेक्ष्य पार्श्वप्रभुं कोपा-द्रुपद्रोतुं प्रचक्रमे ॥ २ ॥ सिंहवृश्चिकसर्पाद्यै-रप्य-
श्लुब्धहृदः प्रभोः । वृष्टिं कर्तुं प्रवृत्तेऽसिन्, नासाग्रं जलमाययौ ॥ ३ ॥ अत्र क्षणे च सञ्जाता-सनकम्पः समा-

ययौ । धरणेन्द्रः सदेवीकः, प्रभोरन्ते गुरुत्वरः ॥ ४ ॥ ऊर्ध्वसुल्लामयाञ्चक्रे-ऽथस्तात्कुण्डलिकाकृतिः । धरणेन्द्रः प्रसुं मूर्ध्नि, फणाच्छ्रायुतं व्यधात् ॥ ५ ॥ निर्भर्त्स्य आसितो दूरं, दुरात्मा कठवारिदः । विमुक्तो धरणेन्द्रेण, स प्रभोः शरणं श्रितः ॥ ६ ॥ कृतं धरणपत्नीभिः, सङ्गीतं पुरतः प्रभोः । पुनस्तुल्यमना जज्ञे, द्वयोरप्युपरि प्रसुः ॥ ७ ॥”

कठजीवामुरोऽपि प्रसुशरणं प्रपद्य क्षमयित्वा च स्वापराधं दशभक्तिवैरवियुक्तो जातः, भवदशकं चेदं—

“आतरावरविन्दस्य, नरेशस्य पुरोहितौ । कमठो मरुभूतिश्च +, कुर्कुदोरगकुञ्जैरौ × ॥ १ ॥ पञ्चमे नरके पूर्वः, मङ्गळारे सुरैः परः । फणी किरणवेगाख्यौ, * विद्याधरधराधवः ॥ २ ॥ पञ्चमे नरके पूर्वो-ऽव्युतकल्पे सुरः पैरः । भिद्यः प्रत्यगविदेहेषु, वज्रनाभधराधिर्षः † ॥ ३ ॥ सप्तमे नरके पूर्वो, मध्यमग्रैवेयके परः । पञ्चास्यः प्रागविदेहेषु, सुवर्णबाहुचक्र्यपि ‡ ॥ ४ ॥ चतुर्थे नरके पूर्वः, प्राणते त्रिदंशोऽपरः । कठोऽर्हश्चं दशेत्युक्ता, भवाः कमठ-पार्श्वयोः ॥ ५ ॥ भवे त्वेकादशे मेघ-कुमारः कमठः शठः । कृत्वा पार्श्वप्रभोर्दृष्टि-कष्टं वैरोद्धितोऽजनि ॥ ६ ॥”

एवं च छात्रस्थयेन विहरतः प्रभोः कलिकुण्ड-कुर्कुटेऽधरादितीर्थस्थापना जाता ।

+ मन्त्रोऽग्नारीति शात्मा रागा निर्गम्यीकृतात्पापीभूतो वन्दनार्थमागतं मरुभूतिं शिलाप्रक्षेपेण जघान । × सर.पट्टे निमग्नं मरुभूतिजिवं कुञ्जैरुदोर्गीभूतः कमठजीवो रघुऽगारयत् । * धमर्णग्न्य विहरत् पुष्करवद्धीपे वेताब्जशैले कायोत्सर्गस्थो मरुभूतिजीवः किरणवेगाख्यो विद्याधरमुनिस्तत्रैव फणितयोत्पन्नेन कमठजीवेन रघुमारिणः । † धमर्णग्न्य नारणतन्ध्या विहरत् ज्वलन्निरीरे स्रायोत्सर्गस्थं वज्रनाभराजपि तत्रैव भिद्यत्वेनोत्पन्नः कमठजीव एकेन शरेण जघान । ‡ चक्रीत्वं प्रपाल्य मन्त्रो विहरत्सट्पन्थां पातः न मुनिर्दशगमानादिवोत्तिततोपेन कमठजीवसिंहेन मारितः ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ७

॥ १२८ ॥

तप णं से पासे भगवं अणगारे जाप, इरियाससिप भासाससिप, जाव अप्पणं भावेमाणस्स तेसीइं राइंदियाइं विइक्ताइं, चउ-
रासीइमस्स राइंदिधस्स अंतरा वट्टमाणस्स जे से गिम्हाणं पढमे मासे पढमे पक्खे चित्तबहुले, तस्स णं चित्तबहुलस्स चउत्थीपक्खे णं
पुवण्हकालसमयंसि घाइयपायवस्स अहे छट्ठे णं भत्तेणं अपाणपणं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं ज्ञाणतरिआए वट्टमाणस्स
अणंते अणुत्तरे निघाघाप निरावरणे, जाव केवलवरणाणदंसणे समुत्पन्ने, जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १६३ ॥
पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ट गणा अट्ट गणहरा इत्था, तं जहा-सुमे य अज्जघोसे य, वसिट्ठे बंभयारि य । सोमे
सिरिहरे चैव, वीरभइं जसे वि य ॥ १ ॥ १६४ ॥

१६३-ततः स पार्श्वो भगवान् अनगरो जातः, ईर्यायां समितः भाषायां समितः, यावदात्मानं भावयतः
त्र्यशीतिरात्रिदिवसा व्यतिक्रान्ताः, चतुरशीतितमस्य रात्रिदिवसस्य अन्तरा वर्त्तमानस्य योऽसौ ग्रीष्मस्य
प्रथमो मासः प्रथमः पक्षश्चैत्रबहुलः, तस्य चैत्रबहुलस्य चतुर्थीदिवसे पूर्वोक्तकालसमये-प्रथमप्रहरे घातकीपाद-
पस्याधः षष्ठेन भक्तेन अपानकेन विशालानक्षत्रेण सह चन्द्रयोगमुपागते सति ध्यानान्तरिकायां-शुक्लध्यान-
स्याद्यभेदद्वये वर्त्तमानस्य अनन्तेऽनुत्तरे निर्व्याघाते निरावरणे यावत्केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने, यावत्ताभ्यां
सर्वजीवानां सर्वभावान् जानन् पश्यंश्च विहरति ।

१६४-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्याष्टौ गणा अष्टौ गणधराश्चाभवन्, तत्र एकवाचनिका यतिसमूहा गणास्तत्रायुकाः
सूरयो गणधराः, तेऽष्टौ, “आवश्यकादौ तु दश, तदिह द्वावल्पायुष्कत्वाच्चौक्तौ इत्यनुमीयते” इति कल्पटिप्पनके । तद्यथा-शुभः
आर्यघोषो वशिष्ठो ब्रह्मचारी सोमः श्रीधरो वीरभद्रो यशस्वी च ।

सूत्रे
१६३-६४
पार्श्वप्रभोः
केवलं
गणधराष्टक
नामानि च

॥ १२८ ॥

गामन्मन्त्रं अगृह्यो पुरिसादानीयस्त अज्जदिग्गपामुम्बाओ सोलस समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसंपया हुत्था ॥ १६५ ॥
 गामन्मन्त्रं अगृह्यो पुरिसादानीयस्त पुल्कचूलापामुम्माओ अट्टुत्तीसं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिसया अज्जियासंपया हुत्था ॥ १६६ ॥
 गामन्मन्त्रं मुत्तयपामुम्मानं म्मणोवासगणं एगा सयसाहस्सी चउसट्ठिं च सएस्सा उक्कोसिया समणोवासगणं संपया हुत्था ॥ १६७ ॥
 गामन्मन्त्रं मुत्तयपामुम्मानं समणोवासियाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ मत्तावीसं च सहस्सा उक्कोसिया समणोवासियाणं संपया हुत्था
 गामन्मन्त्रं अट्टुत्तमया चउत्तसपुधीणं अज्जिणाणं जिणसंकासाणं सव्वस्सरं जाव चउत्तसपुधीणं संपया हुत्था ॥ १६९ ॥
 गामन्मन्त्रं चउत्तसमया भोत्तिनाणीणं, दम्ममया केवलनाणीणं, इक्कारससया त्रेउधियाणं, छस्सया रिउमईणं, दससमणसया सिद्धा,

१३५-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य आर्यदत्तप्रमुखाणि षोडशश्रमणसहस्राणि, उत्कृष्टा श्रमणसम्पदाऽभ० ।
 १३६-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य पुण्यचूलाप्रमुखाणि अष्टत्रिंशदार्यिकासहस्राणि, उत्कृष्टा आर्यिकासंपदा० ।
 १३७-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य सुव्रतप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां एकं शतसहस्रं चतुःषष्टिसहस्राणि
 च, एतावत्पुत्कृष्टा श्रमणोपासकानां सम्पदाऽभवत् ।

१३८-पार्श्वस्य अर्हनः पुरुपादानीयस्य सुनन्दाप्रमुखाणां श्रमणोपासिकानां त्रीणि शतसहस्राणि सप्तविं-
 शतिसहस्राणि च, एतावत्पुत्कृष्टा श्रमणोपासिकानां सम्पदाऽभवत् ।

१३९-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य अच्युष्ट(सार्द्धत्रिंशतानि चतुर्दशपूर्विणां अजिनानामपि जिनसङ्का-
 शानां सर्वाक्षरसन्निपातिनां यावत्तुर्दशपूर्विणां सम्पदाऽभवत् ।

१७०-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य चतुर्दशशतान्यवधिज्ञानिनां, दशशतानि केवलज्ञानिनां, एकादश-

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ७
॥ १२९ ॥

वीसं अज्जियासया सिद्धा, अद्धहुमसया विउलमईणं, छस्सया वाईणं, वारससया अणुत्तरोववाइयाणं ॥ १७० ॥

पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीअस्स दुविहा अंतगडभूमी हुत्था, तं जहा-जुंगंतगडभूमी परियायंतगडभूमी य, जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुंगंतगडभूमी, तिवासपरिआए अंतमकासी ॥ १७१ ॥

ते णं काले णं ते णं समए णं पासे अरहा पुरिसादाणीए तीसं वासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता, तेसीइं राइंदिआइं छउमत्थपरिआयं पाउणित्ता, देस्सुणाइं सत्तरिवासाइं केवलिपरिआयं पाउणित्ता, पडिपुणाइं सत्तरिवासाइं सामणपरिआयं पाउणित्ता, एकं वाससयं सवाउयं पालइत्ता, खीणे वेयणिज्जाउयनामगुत्ते, इमीसे ओसण्णिणीए दूसमसुसमाए समाए बहुविइकंताए, जे से वासाणं पढमे मासे

शतानि वैक्रियलब्धिमतां, षट्शतानि ऋजुमतीनां, दश श्रमणशतानि सिद्धानि, विंशतिः आर्थिकाशतानि सिद्धानि, अर्द्धाष्टमशतानि विपुलमतीनां, षट्शतानि वादिनां, द्वादशशतान्यनुत्तरोपपातिकानां सम्पदाऽभवत् ।

१७१-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य द्विविधा अन्तकृद्भूमिरभवत्, तद्यथा-युगान्तकृद्भूमिः पर्यायान्तकृद्भूमिश्च, यावच्चतुर्थं पुरुषयुगं युगान्तकृद्भूमिः, श्रीपार्श्वोदारभ्य चतुर्थं पट्टधरं यावत्सिद्धिमागौ वहमानोऽभूत्, 'त्रिवर्षपर्याये' केवलोत्पत्तेस्त्रिषु वर्षेष्वतीतेषु 'अन्तमकार्षीत्' कश्चिन्मोक्षं गतः सा पर्यायान्तकृद्भूमिः ।

१७२-तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयस्त्रिंशद्द्वर्षाणि अगारवासमध्ये उषित्वा त्र्यशीतिरात्रिदिवसान् छद्मस्थपर्यायं पालयित्वा, देशानानि सप्ततिवर्षाणि केवलिपर्यायं पालयित्वा, प्रतिपूर्णाणि सप्ततिवर्षाणि आमण्यपर्यायं पालयित्वा, एकं वर्षशतं सर्वायुः पालयित्वा, क्षीणेषु सत्सु वेदनीयायुर्नामगोत्रेषु कर्मसु, अस्यामवसर्पिण्यां दुष्मसुषमायां समायां-चतुर्थेऽरके बहुव्यतिक्रान्ते सति योऽसौ वर्षाकालस्य प्रथमो-

सूत्राणि
१७०-७२
पार्श्वप्रभोः
परिवारः,
अन्तकृद्भू-
मी, गृहवा-
सादिपर्यायो
निर्वाणं च

॥ १२९ ॥

द्वयं परमं सायणमुद्रे, तस्मिन् सायणमुद्रस्य अट्टमीपस्थे णं, उष्णि सम्मेअसेलसिहरंसि, अप्पचंउत्तीसद्धमे, मासिपणं भत्तेणं अपा-
 णणं, विमाहाहिं नगरत्तेणं जोगमुवागणं, पुष्णहकालसमयंसि, वग्घारियपाणी कालगए विदकंते जाव सधदुम्बलपपीणे ॥ १७२ ॥
 णामम्म णं अरुओ पुरिमादाणीयस्स जाव सधदुम्बलपपीणस्स दुवालस वाससयाइं विइकंताइं, तेरसमस्स य वाससयस्स
 तयं तीमइमे संबच्छरे काले गच्छ ॥ १७३ ॥

ते ण काले णं ते णं समयं णं अरुओ अरिठ्ठनेमी पंचचित्ते इत्था, तं जहा-चित्ताहिं बुए, चइत्ता०, तहेव उक्खेवो, जाव चित्ताहिं परिनिष्ठुए ॥
 मामो द्वितीयः पक्षः श्रावणशुद्धः, तस्य श्रावणशुद्धस्याष्टमीदिवसे उपरि सम्मेताख्यशैलशिखरस्य, आत्म-
 चतुरिंशत्तमः, त्रयस्त्रिंशत्तमिभिः सममित्यर्थः, मासिकेन भक्तेनापानकेन विशाखानक्षत्रेण सह चन्द्रयोग-
 मुपागते सति पूर्वोक्तकालसमये-दिवसाद्यप्रहरे “वग्घारियपाणी”त्ति कायोत्सर्गं स्थितत्वात्प्रलम्बितभुजद्रन्दो
 भगवान् कालगतो व्यतिक्रान्तः संसारात्, यावत्सर्वदुःखप्रहीणो जातः ।

१७३-पार्श्वस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य द्वादश वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, त्रयो-
 दशमस्य च वर्षशतस्यायं त्रिंशत्तमः संवत्सरः कालो गच्छति । तत्र श्रीपार्श्वनिर्वाणात्साद्धं द्विवर्षशतेऽतिक्रान्ते
 श्रीवीरनिर्वाणमभूत्, ततश्चाशीत्यधिके नववर्षशतेऽतिक्रान्ते पुस्तकवाचना जाता, अतो युक्तमुक्तं ‘त्रयो-
 दशमस्य वर्षशतस्यायं त्रिंशत्तमः संवत्सरः कालो गच्छती’ति । इति श्रीपार्श्वनाथचरित्रं समाप्तम् ॥ २३ ॥

१७४-अथ श्रीनेमिनाथचरित्रं जघन्यादिवाचनाभिराह-तस्मिन् काले तस्मिन्समये अर्हन् अरिठ्ठनेमिः
 पञ्चचिद्योऽभवत्, पञ्चकल्याणकानि चित्रासु जातानीत्यर्थः, तद्यथा-चित्रायां व्युतो देवलोकात्, व्युत्वा गर्भं

ते णं काले णं ते णं समए णं अरहा अरिष्टनेमी जे से वासाणं चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे कत्तियंबहुले, तस्स णं कत्तियंबहुलस्स चारसीपक्खे णं अपराजिआओ महाविमणाओ चत्तीससागरोवमट्टिआओ अणंतरं चयं चइत्ता इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे सोरिय-पुरे नयरे समुद्रविजयस्स रणणे भारिआए सिवाए देवीए पुष्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव चित्ताहिं गब्भं वक्कते, सखं तहेव सुमिण-दंसण-दविणसंहरणाइअं इत्थ भाणियध्वं ॥ १७५ ॥

ते णं काले णं ते णं समए णं अरहा अरिष्टनेमी जे से वासाणं पढमे मासे दुच्चे पक्खे सावणसुद्धे, तस्स णं सावणसुद्धस्स पंचमी-पक्खेणं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं, जाव चित्ताहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आरोग्गा आरोग्गं दारयं पयाया । जम्मणं समुद्र-व्युत्क्रान्तः, 'तथैव' वीरचरित्रोक्तप्रकारेण 'उक्खेवो' इति आलापकोच्चारणं, यावच्चित्रायां परिनिवृतः ।

१७५-तस्मिन् काले तस्मिन्समये अर्हन् अरिष्टनेमिर्योऽसौ वर्षाकालस्य चतुर्थो मासः सप्तमः पक्षः कार्तिक-बहुलः, तस्य कार्तिकबहुलस्य द्वादशीदिवसे अपराजिताख्यान् महाविमानाद् द्वात्रिंशत्सागरोपमस्थितिकाद् अनन्तरं "चयं" दिव्यदेहं त्यक्त्वा अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपाभिधे द्वीपे भारते वर्षे सौर्यपुरे नगरे समुद्रविजयस्य राज्ञो भार्यायाः शिवाया देव्याः कुक्षौ पूर्वरान्नापररात्रकालसमये यावच्चित्रायां गर्भं व्युत्क्रान्तः-गर्भत्वेनोत्पन्नः, सर्वं तथैव स्वप्नदर्शनं पितृगेहे द्रवीणसंहरणादिवर्णनमत्र भणितव्यम् ।

१७६-तस्मिन् काले तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमिर्योऽसौ वर्षाकालस्य प्रथमो मासो द्वितीयः पक्षः श्रावण-शुद्धः, तस्य श्रावणशुद्धस्य पञ्चमीदिवसे नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु सत्सु यावच्चित्रानक्षत्रेण चन्द्रयोगसुपागते सति आरोग्या शिवादेवी आरोग्यं दारकं प्रजाता । जन्मोत्सवः समुद्रविजयाभिलाषेन ज्ञातव्यः, यावन्नामकरणा-

विजयलक्ष्मणेनैवंपं, जाय तं द्रोउ णं कुमारे अरिट्टेन्मी नामेणं ॥ १७६ ॥

यसरे गम्माद्गर्भस्थे भगवति माता चतुर्दशस्रप्रदर्शनानन्तरं रिष्टरत्नमयं नेमिं चक्रधारां पञ्चदशे स्वप्नेऽद्राक्षीत्-
स्मात् अकारस्यामङ्गलपरिहारार्थत्वात् भवत्वरिष्टनेमिकुमार इति नाम्ना । तत्र कुमारस्त्वपरिणीतत्वात्, तद्यैवं—
अन्यदा यौवनाभिमुनं श्रीनेमिमालोक्य माता शिवादेवी समवदत्—वत्स ! अनुमन्यस्व पाणिग्रहणं, पूर्य
चान्मन्मनोरथान् । स्वामी तु 'योग्यां कन्यामवाप्य परिणेत्ये' इति प्रत्युत्तरयत् । ततोऽन्यदा कौतुकरहितोऽपि प्रभुः
समययस्कृमिंत्रैः प्रेरितः क्रीटमानः कृष्णायुधशालासुपागमत् । तत्र कौतुकोत्सुकैर्मित्रैर्विशप्तोऽप्युल्यग्रे कुलाल-
नश्वरसुदर्शनचक्रमभ्रामयत्, शार्ङ्गं धनुर्मृणालनालवन्नामितवान्, कौमोदकीं गदां यष्टिवदुत्पादितवान्, शङ्खं
च पात्रजन्यं समुलेनापूरितवान्, तेन चाखिलं नगरं बधिरितमिवाभवत्, गजादयोऽप्युन्मूलितालानाः प्रणेशुः ।
तं च तादृशं शब्दं निगम्योत्पन्नः कोऽपि राज्यलिप्सुर्वैरीति चिन्ताकुलः कृष्णस्त्वरितमायुधशालायामागतः,
बद्धा य नेमिं चक्रितः सन्—

“आवाभ्यां वीक्ष्यते नेमे !, स्वयलं हरिरित्यवक्त्र । ततो नेमिहरी मल्ला-क्षाटके जग्मतुर्दुतम् ॥ १ ॥”

धीनेगिराह—“अनुचितं ननु मूल्लठनादिकं, सपदि चान्धव ! युद्धमिहावयोः ।”

“धलपरीक्षणकृद्सुजबालनं, भवतु नान्यरणः स्वल्ल युज्यते ॥ १ ॥” (द्वत०)

ब्राह्म्यामपि स्वीकृतं, प्रसारितस्तावद्धरिणा स्वस्य बाहुः; बालितश्च नेमिना कमलनालवत् परं—

“शाखानिभे नेमिजिनस्य बाहौ, ततः स शाखासृग(कपि)वद्विलग्नः ।”

“चक्रे निजं नाम हरिथथार्थ-सुद्यद्विषादद्विगुणासितास्यः ॥ १ ॥”

ततो विषण्णः कृष्णो ‘मम राज्यमेष सुखेन ग्रहीष्यती’ति चिन्तातुरश्चिन्तयामास—

“क्लिद्यन्ते केवलं स्थूलाः, सुधीस्तु फलमश्नुते । ममन्य शङ्करः सिन्धुं, रत्नान्यापुर्विवौकसः ॥ १ ॥”

ततः ‘किं विधास्यावः ?, नेमिस्तु राज्यलिप्सुर्बलवाँश्चापि’ इति बलभद्रेण यावदालोचयति तावद्देवगीरभूत्—

“द्यो राज्यं न समीहते गजघटादङ्कारसंराजितं, नैवाकाङ्क्षति चारुचन्द्रवदनां लीलावतीं योऽङ्गनाम् ।”

“यः संसारमहासमुद्रमथने भावी च मन्याचलः, सोऽयं नेमिजिनेश्वरो विजयते योगीन्द्रचूडामणिः ॥ १ ॥”

ततो निश्चिन्तोऽपि विशेषनिश्चयार्थं जलकेलिचिकीर्षया सान्तःपुरो नेमिना सहैकमनुपमं सरः प्राप्तस्तत्र च—

“प्रणयतः परिगृह्य करे जिनं, हरिरवेशयदाशु सरोऽन्तरे । तदनु शीघ्रमसिञ्चत नेमिनं, कनकशृङ्गजलैः स च तं तथा

तथा रुक्मिणीप्रमुखं गोपिकागणमपि संज्ञितवान्, यदुत-अयं नेमिर्निःशङ्कं क्रीडया [॥ १ ॥”

करपीडनाभिसुखी कार्यः, ततस्ता अपि—

“काश्चित्केसरसारनीरनिकरैराच्छेद्यन्ति प्रसुं, काश्चिद्दन्धुरपुष्पकन्दुकभरैर्निघ्नन्ति वक्षःस्थले ।”

“काश्चित्तीक्ष्णकटाक्षलक्षविशिविधयन्ति नमोक्तिभिः, काश्चित्कामकलाविलासकुशला विसापयाश्चक्रिरे ॥ १ ॥”

तथा—“तावत्यः प्रमदाः सुगन्धिपयसा खर्णादिशृङ्गीर्भृशं, भृत्वा तज्जलनिर्झरैः पृथुतैः कर्तुं प्रसुं व्याकुलम् ।”

“प्रावर्तन्त मिथो हसन्ति सततं क्रीडोच्छसन्मानसा-स्तावद्व्योमनि देवगीरिति सञ्जुता श्रुता वासिलैः ॥२॥”
 “मुग्धाः स्य प्रमदाः ! यतोऽमरगिरी गीर्वाणनार्थेऽश्रुः—पठ्या योजनमानवक्रुहरेः कुम्भैः सहस्राधिकैः ।”
 “यात्येऽपि स्तपितो य एष भगवान्नामून्मनागाकुलः, कर्तुं तस्य सुयत्नतोऽपि किमहो ॥ युष्माभिरीशिष्यते ? ॥३॥”

ततो नेमिरपि हरिं ताश्च सर्वा जलैराच्छोदयति, कमलपुष्पकन्दुकैश्च ताडयति स्म । इत्येवं सविस्तरं जल-
 केलिं विधाय तदमागत्य नेमिं हेमसिंहासने निवेद्य सर्वा अपि गोप्यः परिवेष्ट्य स्थिताः ।

ततो रुमिणी जगौ—“निर्वाहकातरतयोद्धरसे न यत्त्वं, कन्यां तदेतदविचारितमेव नेमे ! ।”

“भ्राता तवास्ति विदितः सुतरां समर्थो, द्वात्रिंशदुन्मितसहस्रवधूर्तिवोढा ॥ १ ॥”

मत्तभागाऽयुवाच—“ऋपभमुख्यजिनाः करपीडनं, विदधिरे दधिरे च महीशताम् । बुभुजिरे विपयांश्च यद्वन्सुतान्,
 सुपुविरे शिवमप्यथ लेभिरे ॥२॥ त्वमसि ? किन्तु नवोऽद्य शिवङ्गमी, भृशमरिष्टकुमार ! विचारय । कलय देवर !
 चारुगृहस्थतां, रचय बन्धुमनस्सु च सुस्थताम् ॥३॥ अथ जगाद च जाम्बवती जवात्, शृणु पुरा हरिवंशविभूषणम् ।
 स मुनिसुव्रततीर्थपतिर्गृही, शिवमगादिह जातसुतोऽपि हि ॥ ४ ॥ पद्मावतीति समुवाच विना वधूर्तिं, शोभा
 न कानन नरस्य भवत्यवश्यम् । नो केवलस्य पुरुषस्य करोति कोऽपि, विश्वासमेप विट एव भवेदभार्यः ॥ ५ ॥”

गन्धारी जगौ—“सज्जन्ययात्रा-शुभसङ्घसार्थ-पर्वोत्सवा वेदमविवाहकृत्यम् ।”

“उद्यानिकापुङ्खणपर्षदश्च, शोभन्त एतानि विनाङ्गनां नो ॥ ६ ॥”

लक्ष्मणाऽवोचत्-“स्नानादिसर्वाङ्गपरिष्कार्यायां, विचक्षणः प्रीतिरसाभिरामः ।”

“विद्यम्भपात्रं विधुरे सहायः, कोऽन्यो भवेन्नूनमृते प्रियायाः ? ॥ ७ ॥”

सुसीमाऽवादीत्-“विना प्रियां को गृहमागतानां, प्राघूर्णकानां मुनिसत्तमानाम् ।”

“करोति ? पूजाप्रतिपत्तिमन्यः, कथं च शोभां लभते ? मनुष्यः ॥ ८ ॥”

एवमन्यासामपि गोपिकानां वचोयुक्त्या यदुनामग्रहाच्च मौनावलम्बिनमपि स्मिताननं जिनमालोक्य “अनि-
षिद्धममुतं” इति न्यायात् ‘स्वीकृतं २ पाणिग्रहणं नेमिने’ति बाढमुद्घोषितं ताभिः, प्रससार च तथैव जनोक्तिः,
ततः कृष्णेनोग्रसेनसुता राजीमती मार्गिता । लग्नार्थं पृष्टश्च क्रोष्टुकिनामा निमित्तज्ञः प्राह—

“वर्षासु शुभकार्याणि, नान्यान्यपि समाचरेत् । गृहिणां मुख्यकार्यस्य, विवाहस्य तु का कथा ? ॥ १ ॥”

“समुद्रस्तं बभाषेऽथ, कालक्षेपोऽत्र नाहति । नेमिः कथञ्चित्कृष्णेन, विवाहाय प्रवर्तितः ॥ २ ॥”

“मा भूद्विवाहप्रत्यूहो, नेदीयस्तद्दिनं वद । आवणे मासि तेनोक्ता, ततः षष्ठी समुज्ज्वला ॥ ३ ॥”

ततो द्वयोरपि स्थानयोर्विहिता विवाहसामग्री, आसन्ने च लग्नसमये चलितः श्रीनेमिकुमारः स्फारशृङ्गार-
प्राग्भारः समुद्रविजयाद्यनेकनरेन्द्रपरिवृतः शिवादेव्यादिप्रमदाजनगीयमानधवमङ्गलो रथारूढः पाणिग्रहणाय ।
त्रजंश्चागतो वीक्ष्यापृच्छत् सारथिं ‘कस्येदं कृतमङ्गलसारं धवलमन्दिरं ?’ इति । सारथिरद्भुल्यग्रेण दर्शयन्
‘तव श्वशुरस्योग्रसेनस्यायं प्रासादः, इमे च गवाक्षस्थे तव भार्याया राजीमत्याः सख्यौ चन्द्रानना-मृगुलीचना-

सत्र कविस्त्र्येक्यति, यत्स प्रसुं विज्ञपयति, यदुत्—

x “मापद्गरसु मापद्गरसु, एवं मह हिययहारिणिं हरिणिं । सामी ! अम्हमरणा वि, दुस्सहो पिययमाधिरहो
“हरिणी नेमिमुत्वमालोक्य हरिणं प्रति ब्रूते—+“एसो पसन्नवयणो, तिहुअणसामी अकारणं बंधू । ता विण्णवेसु
यद्दह !, रक्खत्थं सबजीवाणं ॥ २ ॥” एवं भार्यप्रैरितो हरिणोऽपि नेमिं ब्रूते—“णिज्झरणनीरपाणं, अरण्ण-
नणभक्खणं च वणवासो । अम्हाण निरवराहाण, जीविअं रक्ख रक्ख पहो ! ॥ ३ ॥”

एवं च सर्वेऽपि पशवः प्रसुं विज्ञपयन्ति । तावत्सामी वभापे—‘भो भोः पशुपालकाः ! सुञ्चत सुञ्चत इमान्
पशून्, नाहं विवाहिज्जे’ । तत्कालमेव मुक्ताः पशुपालकैः पशवः । सारथिनाऽपि निवर्तितो रथः । अत्र कविः—
“हेतुरिन्दोः कलङ्गे यो, विरहे रामसीतयोः । नेसे राजीमतीत्यागे, कुरङ्गः सत्यमेव सः ॥ १ ॥”

समुद्रविजय-शिवादेवीप्रमुखाः स्वजनाः शीघ्रमेव रथं स्वलयन्ति, शिवा च सवाष्पमब्रवीत्—

* “एत्थेमि जणणिवल्लह !, वच्छ ! तुमं पढमपत्थणं किंपि । काऊण पाणिगहणं, मह दंसे नियवहूवयणं ॥१॥”
नेभिराह—“सुञ्चाऽऽग्रहमिमं मात-मांनुपीणु न मे मनः । मुक्तिस्त्रीसङ्गमोत्कण्ठ-मकुण्ठमवतिष्ठते ॥ २ ॥”

x मापद्गर मापद्गर, एता गम इत्यहोराणी हरिणी । सामिन् । अस्मरणादपि, दुस्तहः प्रियतमाधिरहः ॥ १ ॥

+ एतः प्रगमात्सः, मिथुनत्याग्यमारणो बन्धुः । तस्माद्विशपय वल्लभ !, रक्षार्थं सर्वजीवानाम् ॥ २ ॥ निर्झरणनीरपाणं, अरण्यवृणभक्षणं च वनवासः । अस्माकं
निरासत्तां, जीरिणं रथ रथ पयो । ३ ॥ * प्रायंयामि जननीवल्लभ !, वत्स ! त्वां प्रथमप्रायना कामपि । कृत्वा पाणिग्रहणं, मम दर्शय निजवधूवदनम् ॥ १ ॥

नोदमुक्तं-‘भो राजीमति ! वरः प्रथमं गौरो विलोकयते, अपरे गुणास्तु प्रस्तावे तत्संस्तवे ज्ञायन्ते, तद्गौरत्वं त्वस्य कज्जलानुकारमेव दृश्यते, ततो राजीमती सासूर्यं प्रत्याह-सख्यौ ! अद्य यावत् ‘युवां चतुरे’ इति अमो मेऽभवत् स साम्प्रतं भग्नः, यतो भवतीभ्यां सकलगुणकारणं भूषणमपि श्यामत्वं दूषणतया निरूपितं, शृणुतां तावत्सावधानीभूय भवन्त्यौ श्यामत्वे श्यामवस्त्वाश्रयणेऽपि च गुणान् केवलगौरत्वेऽपगुणौश्च, § इति कृष्णत्वे गुणाः । तथा हि- * “भू-चित्तवल्ली-अगुरु, कत्थूरी-घण-कणीणिगा-केसा । कसवट्ट-मसी-रयणी, कसिणा एए अणगघफला § “कप्पूरे अंगारो, चंदे चिंधं कणीणिगा नयणे । सुज्जे मरीअं चित्ते, रेहा कसिणा वि गुणहेज्ज ॥ २ ॥” इति कृष्णाश्रये गुणाः । “खारं लवणं दहणं, हिमं च अइगोरविग्गहो रोगी । परवसगुणो अ चुण्णो, केवलगोरत्तणेऽवगुणा ॥ ३ ॥”

एवं च तासामन्योऽन्यं जल्पे जायमाने पशूनामार्त्तस्वरं श्रुत्वा श्रीनेमिः साक्षेपं प्राह-‘सारथे ! कोऽयं दारुणः स्वरः ?’ । सारथिः प्राह-‘युष्मद्विवाहे भोजनार्थमेकत्रीकृतानां पशूनामयं स्वरः’ । ततः प्रमुञ्चिन्तयति स-धिगिमं विवाहोत्सवं, यत्रानुत्सवोऽमीषां जन्तूनां । इतश्च † “हल्ली सहिथो ! किं मे दाहिणं चक्खु परिफुइ ?” ति जल्पन्ती राजीमतीं प्रति सख्यौ ‘प्रतिहतमशेषमङ्गलं ते’ इत्युक्त्वा थुत्थुत्कारं कुरुतः । नेमिस्तु प्राह-‘सारथे ! रथमितो निवर्त्तय, नाहं परिणेष्ये’ । अत्रान्तरे प्रसुं पश्यन्नेको हरिणः स्वग्रीवां हरिणीग्रीवोपरि कृत्वा स्थित-

* भुधित्रवल्ग्यगुरु, कस्तुरी घनः कनीनिका केशाः । कषपट्ट-मषी रजनी, कृष्णा एतेऽनर्घफलाः ॥ कप्पूरेऽङ्गारश्चन्द्रे चिह्नं कनीनिका नयने । भोज्ये मरीचं चित्रे, रेखा कृष्णा अपि गुणहेतवः ॥ २ ॥ क्षार लवणं दहनं, हिमं च अतिगौरविग्रहो रोगी । परवशगुणश्च चूर्णः, केवलगौरत्वेऽवगुणा ॥ † हले सख्यौ ! किं मे दक्षिणं चक्षुः परिस्फुरति ? ।

सात्र कविरूपेऽभ्यसति, यत्स प्रभुं विज्ञपयति, यदुक्त—

× “मापहरसु मापहरसु, एवं महं हिययद्दरिणिं हरिणिं । सामी ! अम्हरणा वि, दुस्सहो पिथयसाधिरहो
“दरिणी नेमिमुलमालोक्य हरिणं प्रति ब्रूते—+ “एसो पसन्नवयणो, तिहुअणसामी अकारणं बंधू । ता विण्णवेसु
यद्दह !, रक्खत्वं सधजीवाणं ॥ २ ॥” एवं भार्यप्रिरितो हरिणोऽपि नेमिं ब्रूते—“णिञ्जरणीनीरपाणं, अरण्ण-
तणभन्त्वं च वणवासो । अम्हाण निरवराहाण, जीविअं रक्ख रक्ख पहो ! ॥ ३ ॥”

एवं च सर्वेऽपि पशवः प्रभुं विज्ञपयन्ति । तावत्सामी बभाषे—‘भो भोः पशुपालकाः ! मुञ्चत मुञ्चत इमान्
पशून्, नाहं विवाहिन्ये’ । तत्कालमेव मुक्ताः पशुपालकैः पशवः । सारथिनाऽपि निवर्तितो रथः । अत्र कविः—

“हेतुरिन्दोः कलङ्कं यो, विरहे रामसीतयोः । नेमे राजीमतीत्यागे, कुरङ्गः सत्यमेव सः ॥ १ ॥”

समुद्रविजय-शिवादेवीप्रसुताः स्वजनाः शीघ्रमेव रथं स्वलयन्ति, शिवा च सवाष्पमब्रवीत्—

• “पृथेमि जगणिवल्लह !, वच्छ ! तुमं पढमपत्थणं किंपि । काऊण पाणिगहणं, मह दंसे नियवहूवयणं ॥१॥”

नेगिराद्—“मुञ्चाऽऽन्नहमिमं मात-मोनुपीपु न मे मनः । मुक्तिस्त्रीसङ्गमोत्कण्ठ-मकुण्ठमवतिष्ठते ॥ २ ॥”

< माऽपहर माऽपहर, एतां मम हृदयद्वारिणीं हरिणीं । स्वाभिव् । अस्मत्तरणादपि, दुस्तहः प्रियतमाधिरहः ॥ १ ॥

+ एत पशुपालकाः, शिशुनहात्म्यकारणो बन्धुः । तस्माद्विदापय कलभ !, रक्षार्थं सर्वजीवानाम् ॥ २ ॥ निर्दरणीनीरपाणं, अरण्यतृणभक्षणं च वन्तवासः । अस्माकं
निराश्रयतां, वीरिणं रक्ष रथे ॥ ३ ॥ * प्रार्थयामि जगनीकलभ !, वत्स ! त्वो प्रथमप्रार्थना कामपि । कृत्वा पाणिग्रहणं, मम दर्शय तिजवधूवदनम् ॥ १ ॥

यतः—“या रागिणि विरागिण्य-स्ताः स्त्रियः को निषेवते? । अतोऽहं कामये मुक्तिं, या विरागिणि रागिणी ॥३॥”
इतश्च राजीमती—“हा ॥ देव ! किमुपस्थितमेतत् ?” इत्युक्त्वा मूर्च्छिता, सबीभ्यां चन्दनादिशीतोपचारै-

राश्वसिता कथमपि लब्धसंज्ञा साश्रुनयना तारखरेण प्राह—

+ “हा जायवकुलदिणयर !, हा निरुवमनाण ! हा जगसरण ! हा करुणायर ! सामी !, मं सुचूण कंहं चलिओ ? ४”
“हा ॥ हियय ! धिहु निहुर, अज्ज वि निह्लज्ज ! जीविअं वहसि । अन्नत्थ बद्धराओ, जइ नाहो अत्तणो जाओ ॥५॥”
पुनर्निःश्वस्य सोपालम्भमाह—

x “जइ सयलसिद्धसुत्ताइ, सुत्तिगणिआइ धुत्त ! रत्तोऽसि । ता एवं परिणयणा-रंभेण विडंबिआ किमहं ? ॥६॥”
सख्यौ सरोषमाह—“* लोअपसिद्धी वत्तडी, सहिए ! इक्क सुणिज्ज । सरलं विरलं सामलं, सुक्किअ विही करिज्ज ॥७॥”
“पिम्मरहिअम्मि पिअसहि !, एअम्मि वि किं करेसि ? पिअभावं । पिम्मपरं किं पि वरं, अन्नयरं ते करिस्सामो ॥८॥”

राजीमती कर्णौ पिधायाह—हा ॥ किमेतदश्राव्यं श्रावयथ ?,

“ऽ जइ कह वि पच्छिमाए, उदयं पावेइ दिणयरो तह वि । सुचूण नेमिनाहं, करेमि नाहं वरं अन्नं ॥ ९ ॥”

+ हा यादवकुलदिनकर !, हा निरुपमज्ञान ! हा जगच्छरण ! हा करुणाकर ! स्वामिन् !, मां मुक्त्वा कथं चलितः ? ॥ ४ ॥ हा हृदय ! घृष्ट निहुर, अद्यापि निर्लज्ज ! जीवितं वहसि । अन्यत्र बद्धरागो, यदि नाथ आत्मनो जात. ॥ ५ ॥ x यदि सकलसिद्धसुक्ताया, मुक्तिगणिकायां धूर्त ! रत्तोऽसि । तर्हि एवं परिणयनारम्भेण विडम्बिता किमहम् ? ॥ ६ ॥ * लोकप्रसिद्धा वार्ता, सखि ! एका श्रूयते । सरलं विरलं श्यामलं, विस्मृत्य विधिः कुर्यात् ॥ ७ ॥ अस्मरहिते प्रियसखि !, एतस्मिन्नपि किं करोषि प्रियभावम् । अस्मपरं क्वमपि वरं, अन्यतरं ते करिष्यामः ॥ ८ ॥ ऽ यदि कथमपि पश्चिमायां, उदयं प्राप्नोति दिनकरस्तथापि । मुक्त्वा नेमिनाथं, करोमि नाहं वरमन्यम् ॥ ९ ॥

पत्नी भ्रष्टिनेयी इत्ये, ज्ञान तिष्ठिण याममय्यादं कुमारे अगारवासमन्त्रे वसित्ता णं, पुणरनि लोगंतिपट्टि जी अरुण्णिणहिं वेचेहिं०, ते पुनरपि नेमिनमाह—“व्रतेच्छुरिच्छाधिकमेव दत्तसे, त्वं याचकेभ्यो गृहमागतेभ्यः ।”

“मयाऽर्शगन्त्या जगतामथीजा । हस्तोऽपि हस्तोपरि नैव लब्धः ॥१०॥” अय विरक्ता सती प्राह—
 “जद पि इ पअस्स करो, मज्ज करे नो अ आसि परिणयणे । तह वि सिरे मह सुच्चिअ, दिक्कवासमए करो होही
 पुनः समुद्रविजयः सपरिकरो जगौ— [॥ ११ ॥”

“नाभेयागाः कुनोद्वाहा, मुक्तिं जग्मुर्जिनेश्वराः । ततोऽप्युच्चैः पदं ते स्यात् ?, कुमार ! ब्रह्मचारिणः ॥ १२ ॥”
 नेमिराह—हे तान ! श्मीगभोगकर्माऽहमस्मि,

िज—“एकत्रीसरुद्रहेऽनन्त-जन्तुसद्गतायातके । भवतां भवतान्तेऽस्मिन्, विवाहे कोऽयमाग्रहः ? ॥ १३ ॥”
 धा हतिः—“मन्येऽज्ञानाधिरक्तः, परिणयनमिषेण नेमिरागत्य । राजीमतीं पूर्वभव-प्रेम्णा समकेतयन्मुक्त्वै ॥१४॥”
 १७-अहंन् अरिष्टनेमिर्दक्षो, यावत्रीणि वर्षशतानि कुमारः सन् अगारवासमध्ये उपित्वा, पुनरपि लोका-
 न्तिर्हर्जितकल्पितैर्दक्षैश्चाऽयसरो ज्ञापितस्तद्यथा—

“जय निर्जित कन्दर्प !, जन्तुजाताभयप्रद ! । निल्योत्सवावतारार्थं, नाथ ! तीर्थं प्रवर्त्तय ॥ १ ॥”
 एवं प्रभुं विगण्य ‘वार्षिकशानानन्तरं स्वामी त्रिभुवनमानन्दयिष्यती’त्युक्त्वा समुद्रविजयादींस्ते प्रोत्साह-

+ एतन्निर्जितकल्पितैर्दक्षैश्चाऽयसरो ज्ञापितस्तद्यथा । तथापि निरति गग य एत, वीक्षा काले एते भविष्यति ॥ ११ ॥

चेव सद्यं भाणिअद्यं, जाव दाणं दाइयाणं परिभाइत्ता जे से वासाणं पढमे मासे दुच्चे पक्खे सावणसुद्धस्स छट्ठीपक्खे णं पुषण्हकालसमयंसि उत्तरकुराप सीयाए सदेवमणुआसुराए परिसाए अणुगम्ममाणमग्गे, जाव वारवईए नयरीए मज्झंमज्जेणं निग्गच्छइ । निग्गच्छित्ता जेणेव रेवयए उज्जाणे, तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छित्ता असो गवरपायवस्स अहे सीयं ठवेइ । ठावित्ता सीआओ पच्चो-रुइइ । पच्चोरुहित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुअइ । ओमुइत्ता सयमेव पंचमुट्टियं लोअं करेइ । करित्ता छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं चित्तानक्खत्तेणं जोगमुवागएणं एणं देवदूसमादाय एणेणं पुरिससहस्सेणं सद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पद्यइए ॥ १७७ ॥

अरहा णं अरिट्टनेमी चउपन्नं राइंदियाइं निच्चं वोसट्टकाए चियत्तदेहे, तं चेव सद्यं, जाव पणपन्नगस्स राइंदियस्स अंतरा वट्टमाणस्स

यन्ति स्म, इत्यादिकं सर्वं तदेव-वीरचरित्रोक्तं भणितव्यं, यावद्दानं धनं 'दायिकानां' गोत्रिकाणां 'परिभाज्य' दत्त्वा योऽसौ वर्षीयाः प्रथमो मासो द्वितीयः पक्षः, श्रावणशुद्धस्तस्य श्रावणशुद्धस्य षष्ठीदिवसे पूर्वाह्नकालसमये उत्तरकुरायां शिविकायां स्थितः सन् सदेवमनुजासुरया पर्षदा अनुगम्यमानमार्गः, यावद्द्वारवत्या नगर्यां मध्यमध्येन निर्गच्छति । निर्गत्य यत्रैव रैवतकशुद्यानं, तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य अशोकवरपादपस्याधस्ताच्छिविकां स्थापयति । स्थापयित्वा शिविकातः प्रत्यवतरति । प्रत्यवतीर्य स्वयमेव आभरणमाल्याऽलङ्कारानव-मुञ्चति । अवसुच्य स्वयमेव पञ्चमौष्टिकं लोचं करोति । कृत्वा षष्ठेन भक्तेनापानकेन, चित्रानक्षत्रेण चन्द्रयो-गमुपागते सत्येकं देवदूष्यमादाय एकेन पुरुषसहस्रेण सार्द्धं मुण्डो भूत्वा अगारादनगारितां प्रव्रजितः ।

१७८-अर्हन् अरिष्टनेमिः चतुष्पञ्चाशत्रिदिवसानि यावन्नित्यं व्युत्सृष्टकायसत्यक्तदेहः, तदेव वीरचरि-त्रोक्तं सर्वं ज्ञेयं, यावत्पञ्चपञ्चाशत्तमस्य रात्रिदिवसस्यान्तरा वर्त्तमानस्य योऽसौ वर्षीयास्तृतीयो मासः पञ्चमः

ने मे गमार्णं तद्ये माते पंनमे पन्तो आत्नोयद्युले, तस्म णं आत्नोयद्युलस्स पद्मरसीपद्मत्थे णं दिवसस्स पच्छिमे भाए उज्जितसेल-
 गिहरे वेदग्गयग्गन्म अहे छेत्ते[अष्टमे]णं भत्तेणं अपाणएणं चित्तानक्खत्तेणं जोगमुवागएणं साणंतरियाए वट्टमाणस्स अणंते अपुत्तरे
 (निनागाए निराएणे ज्ञान केवलयरनाणदंसणे मसुण्णणे), जाव सधलोए सधजीवाणं सधभावे जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १७८ ॥

पश्च आश्विनबहुलस्तस्य आश्विनबहुलस्य पञ्चदशीदिवसे, अमावास्यायामित्यर्थः । दिवसस्य पश्चिमे भागे उज्जय-
 न्नाल्पशौलस्य शिखरे, वेतसनामपादपस्य अधस्तात् पष्टे[अष्टमे]न भक्तेनापानकेन, चित्रानक्षत्रेण चन्द्रयोग-
 न्मुगागते सति ध्यानान्तरिकायां-शुक्लध्यानस्थाथादद्वये वर्त्तमानस्य अनन्ते अमुत्तरे निर्व्याघाते निरावरणे यावत्के-
 वलयरज्ञानवर्जते समुत्पन्ने, यावत्ताभ्यां सर्वलोकैः सर्वजीवानां सर्वभावान् जानन् पश्यंश्च विहरति ।

तत्र रैयतकस्ये सहस्रात्रवणे प्रभोः केवलमुत्पन्नं, ततः—

“उग्रानपालकस्तत्र, गत्वा विष्णुवर्चजिज्ञपत् । कोटीर्द्वादशरूप्यस्य, सार्द्धास्तस्यै ददावसौ ॥ १ ॥ सर्वद्वयां
 वन्दिजुं तीर्थ-हरं हरिर्रुपागमत् । श्रुद्धीव मालतीं राजी-मत्यपि प्रहृमानसा ॥ २ ॥ भवान्धकूपतो रज्जु-देशीयां
 रंशनां प्रभोः । निजाम्य प्रार्थयाञ्चक्रे, वरदत्तनृपो व्रतम् ॥ ३ ॥ प्रशुस्तं दीक्षयाभास, द्विसहस्रनृपान्वितम् । बहुकन्या-
 ऽन्वितानां राजी-मतीं च समहोत्सवम् ॥ ४ ॥ आजन्मस्वामिपादाब्ज-सेवावद्धमनोरथाम् । वीक्ष्य राजीमतीं विष्णुः,
 पप्रच्छ संदृक्तारणम् ॥ ५ ॥ ततो धनधनवती-भवादारभ्य नेम्यपि । तथा सह स्वसम्बन्ध-माख्यदष्टभवावधिं ॥ ६ ॥”

नयाहि-प्रथमे भवेऽहं धनो नाम राजा इयं च धनवतीनाम्नी मम राज्ञी अभूत् १, द्वितीये भवे सौधर्मे कल्पे

आवां देवदेव्यौ ३, तृतीये भवेऽहं चित्रगतिनामा विद्याधरोऽभवं इयं रत्नवतीनाम्नी मत्पत्नी ३, चतुर्थे भवे माहेन्द्रे कल्पे द्वावप्यावां देवौ ४, पञ्चमे भवेऽहं अपराजिताख्यो राजा एषा तु प्रियतमानाम्नी मम राज्ञी ५, षष्ठे भवे एकादशे कल्पे द्वावपि देवौ ६, सप्तमे भवेऽहं शङ्खो नाम राजा एषा मम यशोमती राज्ञी ७, अष्टमे भवेऽपराजिते विमाने द्वावपि देवौ ८, नवमे भवेऽहं एषा च राजीमती ९ । ततोऽन्यत्र विहृत्य पुनरपि—

“विहरनन्यदा स्वामी, रैवते समवासरत् । रथनेमिरुपादत्त, चारित्रं श्रीजिनान्तिके ॥ ७ ॥”

“नेमिं चान्यदा नत्वा, रथनेमिः प्रतिव्रजन् । बाधितो वृष्टिकायेन, प्राविशत्कन्दरां गिरेः ॥ ८ ॥”

“राजीमत्यपि भेधाम्बु-बाधिता तद्गुहान्तरे । रथनेमिमजानाना, तत्रस्थं प्राविशत्तदा ॥ ९ ॥”

तत्र क्लिन्नानि वस्त्राणि शोषयितुं परितोऽक्षैप्सीत्सा, ततश्च अपहसितसुरवधूरामणीयकां साक्षात्कामरमणीमिव रमणीयां तां विवस्त्रामालोच्य भ्रातृवैरादिव मदनेन मर्मणि हतः कुललज्जां धीरतामपि चोत्सृज्य रथनेमिर्जगाद—

“आगच्छ स्वेच्छया भद्रे ! कुर्वहे सफलं जनुः । उभावपि वयःप्रान्ते, चरिष्यावस्तपोविधिम् ॥ १ ॥ श्रुत्वेत्य-
श्रुत्यमव्याज-चित्ता संवीच्य वाससी । सती स्पष्टमभाषिष्ट, धारयित्वा च धीरताम् ॥ २ ॥ महानुभाव ! संरम्भः,
कोऽयं ? ते भवकारणम् । संसार स्वप्रतिज्ञां तां, प्रव्रज्यां मा स्म विस्मर ॥ ३ ॥ पूर्वं गृहस्थया यस्त्वं, मया वाचाऽपि
नेहितः । साऽहं व्रतप्रतिज्ञायां, त्वामद्य कथमाद्रिधे ? ॥ ४ ॥ अगन्धनकुले जाता-स्तिर्यञ्चो ये सुजङ्गमाः । तेऽपि
चान्तं न पिबन्ति, त्वं नीचः किं ततोऽप्यसि ? ॥ ५ ॥ वराटिकाकृतेऽकस्मात्, मा स्म कोटिं विनाशय । तस्माद्धी-

अरहओ णं अरिट्ठ० महासुव्वयापासुक्खाणं समणोवासिगणं तिण्णि सयसाहंसीओ छत्तीसं च सहस्सा उक्कोसिया समणोवासिआणं संपया हुत्था ॥ १८३ ॥ अरहो णं अरिट्ठ० चत्तारि सया चउहसपुव्वीणं, अजिणाणं जिणसंकासाणं सव्वक्खरसन्निवाईणं जाव संपया हुत्था ८४ अरहो णं अरिट्ठेनेमिस्स पन्नरससया ओहिनाणीणं, पन्नरससया केवलनाणीणं, पन्नरससया वेउव्विआणं, दससया विउलमईणं, अट्टसया वाईणं, सोलससया अणुत्तरोववाइआणं, पन्नरससमणसया सिद्धा, तीसं अज्जियासयाइं सिद्धाइं ॥ १८५ ॥
अरहओ णं अरिट्ठेनेमिस्से दुविहा अंतगडभूमी हुत्था, तं जह्वा-जुंगंतगडभूमी परियायंतगडभूमी य, जाव अट्टमाओ पुरिसजुगाओ जुगंतगडभूमी, दुवासपरिआए x अंतमकासी ॥ १८६ ॥

शतसहस्राणि षट्त्रिंशच्च सहस्राण्युत्कृष्टाश्रमणोपासिकानां सम्पदाऽभवत् ॥ अर्हतोऽरिष्टनेमेश्चत्वारि शतानि चतुर्दशपूर्विणां, अजिनानामपि जिनसङ्काशानां सर्वाक्षरसन्निपातिनां यावत्सम्पदाऽभवत् ।

१८५-अर्हतोऽरिष्टनेमैः पञ्चदशशतानि अवधिज्ञानिनां, पञ्चदशशतानि केवलज्ञानिनां, पञ्चदशशतानि वैक्रियलब्धिमतां, दशशतानि विपुलमतीनां, अष्टशतानि वादिनां, षोडशशतानि अनुत्तरोपपातिकानां सम्पदाऽभवत् । पञ्चदश श्रमणशतानि सिद्धानि, त्रिंशदार्थिकाशतानि सिद्धानि ।

१८६-अर्हतोऽरिष्टनेमैर्द्विविधा अन्तकृद्भूमिरभवत्, तद्यथा-युगान्तकृद्भूमिः पर्यायान्तकृद्भूमिश्च, तत्राष्टमं 'पुरषयुगं' पट्टधरं यावद्युगान्तकृद्भूमिः, कैवल्यलाभाद् द्विवर्षपर्याये कोऽप्यन्तमकार्षीत्सा पर्यायान्तकृद्भूमिः ।

x मूलन्तरे "दुवालस परिआए"ति मूले वृत्तौ च "द्वादशवर्षपर्यायै"रिति व्याख्यानमपि दृश्यते, तल्लेखकदोषजं सम्भाव्यते, स्यात्तल्लेऽष्टमाध्ययने (आ० स० मुद्रिते ४३१ पत्रे) "द्विवर्षमात्रे केवलपर्याये नेमिनाथस्य जाते संति साधवो भवान्तमकार्षुरि"त्येव व्याख्यातत्वात् ।

त्रे णं काले णं ते णं समए णं अरहा अरिट्टेनेमी तिणिण वाससंयारं कुमाएवासमज्जे वसित्ता, चउपन्नं रांदिआइं छउमत्थपरिआयं
 पाउणित्ता, तेन्नुणां सत्त याममयाइं केवल्लिपरिआयं पाउणित्ता, पडिपुण्णाइं सत्त वाससयाइं सामणपरिआयं पाउणित्ता, एगं वाससहस्सं
 यमाउअं पालयन्ता. सीणे वेयणिजाउयनामगुत्ते, इमीसे ओसप्पिणीए दूत्तमसुसमाए समाए बहुविइकंताए जे से गिम्हाणं चउत्थे मासे
 पट्टेने पन्ने प्राणादनुदं, तस्स णं आमाढसुद्धस्स अट्टमीपम्भे णं उण्णि उज्जितसेलसिदरंसि, पंचहिं छत्तीसेहिं अणगारसपहिं सद्धि, मासिएणं
 अंशंणं त्रयाणणं, नित्तानमत्तेणं जोगमुवागणं, पुधरत्तावरत्तकालसमयंसि नेसज्जिए कालगए (अंथ ८००), जाव सधदुम्भ्वपहीणे ॥१८७॥
 अगुं णं अरिट्टेनेमिस्स कालगयस्स जाव सधदुम्भ्वपहीणस्स चउरत्तीइं वाससहस्साइं विइकंताइं, पंचासीइमस्स वाससह-

१८७-तस्मिन् काले तस्मिन्समयेऽहं अरिट्टेनेमिस्त्रीणि वर्षशतानि कुमारवासमध्ये उषित्वा, चतुष्पञ्चा-
 शत् रात्रिदिवसानि छद्मस्थपर्यायं पालयित्वा, देशानि सप्त वर्षशतानि केवल्लिपर्यायं पालयित्वा, प्रतिपूर्णाणि
 सप्त वर्षशतानि श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा, एकं वर्षसहस्रं सर्वायुः पालयित्वा, क्षीणेषु वेदनीयायुर्नामगोत्रेषु
 कर्मसु, अस्यामवसर्पिण्यां दुष्पमसुपमायां समायां-चतुर्थारककाले बहुव्यतिक्रान्ते सति योऽसौ ग्रीष्मस्य
 ननुयां मासोऽष्टमः पक्ष आपाढशुद्धस्तस्य आपाढशुद्धस्य अष्टमीदिवसे उज्जयन्तनामशैलस्य शिखरोपरि
 पञ्चभिः पद्मत्रिशयुतेरनगरशतैः सार्द्धं मासिकेन भक्तेन अपानकेन, चित्रानक्षत्रेण सह चन्द्रयोगसुपागते सति,
 पूर्वरात्रापररात्रकालसमये-मध्यरात्रौ 'नैपद्यिकः' निषण्णः सन् कालगतः, यावत्सर्वदुःखप्रहीणो जातः ।

१८८-अहंतोऽरिट्टेनेमेः कालगतस्य यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य चतुरशीतिवर्षसहस्राणि व्यतिक्रान्तानि, पञ्चा-
 शतितमस्य वर्षसहस्रस्य नव वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्य अयं अशीतितमः संवत्सरः

स्सस्स नव वाससयाइं विइकंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छेरे काले गच्छइ ॥ १८८ ॥ २२ ॥

नमिस्स णं अरहओ कालगयस्स जाव सवहुक्खण्णीणस्स पंच वाससयसहस्साइं, चउरासीइं च वाससहस्साइं नव य वासस-
याइं विइकंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छेरे काले गच्छइ ॥ १८९ ॥ २३ ॥

मुणिसुव्वयस्स णं अरहओ कालगयस्स (जाव सवहुक्खण्णीणस्स) इक्कारस वाससयसहस्साइं चउरासीइं च वाससहस्साइं नव
वाससयाइं विइकंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छेरे काले गच्छइ ॥ १९० ॥ २० ॥

कालो गच्छति ॥ श्रीनेमिनिर्वाणाच्चतुरशीतिवर्षसहस्रैर्वीरनिर्वाणमभूत् । पार्श्वनिर्वाणं तु त्र्यशीतिसहस्रैः साह्रैः
ससशतैश्च वर्षैरभूदित्यादि स्वधिया ज्ञेयम् । इति श्रीपञ्चकल्याणकवन्धबन्धुरं नेमिचरितं समाप्तम् ।

अथोऽग्रे ग्रन्थगौरवभयात्पञ्चानुपूर्व्यां नम्यादीनां अजितान्तानां जिनानां अन्तरकालमानमेवाह—

१८९-नमिनाथस्यार्हतः कालगतस्य यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य पञ्च वर्षशतसहस्राणि, चतुरशीतिश्च वर्षसहस्राणि
नव च वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति ॥ नमि-
निर्वाणात्पञ्चभिर्वर्षलक्षैर्नमिनिर्वाणं, ततश्चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनाऽऽदि ॥ २१ ॥

१९०-मुनिसुव्रतस्यार्हतः कालगतस्य (यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य) एकादश वर्षशतसहस्राणि चतुरशीतिश्च वर्ष-
सहस्राणि नव वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्यायं अशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति ॥
मुनिसुव्रतनिर्वाणाद्वर्षाणां षड्भिलक्षैर्नमिनिर्वाणं, ततश्च पञ्चलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे
पुस्तकवाचनादि । अत्र मुनिसुव्रत-नमिनिर्वाणान्तरस्य नमिनिर्वाण-पुस्तकवाचान्तरस्य च मिलने सूत्रोक्तं मानं भवति, एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ॥

विरक्तं-
नहिस्मि नं अरुप्रो जाग सप्तदशमपदीणस्स पत्राद्धि वाससयसहस्रां चउरतीरं च वाससहस्रां नव वाससयां विरक्तं-
नारं, युसगस्स य वाससयस्स अयं अमीइमे संवच्छरे काले गच्छ ॥ १९१ ॥ १९ ॥

अरुस्स नं अरुप्रो जाग सप्तदशमपदीणस्स एवो वासकोहिसहस्रे विरक्तो, सेसं उहा महिस्स, तं च एयं-पंचसद्धि लफ्जा
नररतीरं च वाससहस्रां विरक्तं, तस्मि समए महावीरो निबुओ, तओ परं नव वाससयां विरक्तं, वससस्स य वाससयस्स
अयं गीइमे संवच्छरे काले गच्छ । एयं अगओ जाव सेयंसो ताव वट्ठं ॥ १९२ ॥ १८ ॥

१९१-महिनारायस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य पञ्चपट्टिवर्षशतसहस्राणि चतुरशीतिवर्षसहस्राणि नव
वर्षशतानि च व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति ॥ महिनिर्वा-
णावनुःपञ्चाशद्वर्षसुनिबुवननिर्वाणं, ततश्चैकादशलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तक-
वाचनादि, अभयलिङ्गे च सूत्रोक्तं मानं भवति ॥ १९ ॥

१९२-अरुनाथस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य एकं वर्षकोटिसहस्रं व्यतिक्रान्तं, शेषं यथा महिनारायस्य
नथा शेषं, तत्रेदं-पञ्चपट्टिलक्षाणि चतुरशीतिवर्षसहस्राणि च व्यतिक्रान्तानि, तस्मिन्समये महावीरो निर्धृतः,
ततः परं नव वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति । एव-
मग्रतो यावच्छ्रेयांसस्तावद्वट्ठयम् ॥ श्रीअरुनिर्वाणात्सहस्रकोटिवर्षैः श्रीमहिनिर्वाणं, ततश्च पञ्चपट्टिलक्ष-चतुर-
शीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ।

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ७

॥ १३९ ॥

कुंथुस्स णं अरहओ जाव सधदुक्खप्पहीणस्स एगे चउभागपल्लिवोवमे विइक्कते, पंचसट्ठिं च वाससयसहस्सा० सेसं जहा मल्लिस्स ।
संतिस्स णं अरहओ जाव सधदुक्खप्पहीणस्स एगे चउभागणे पल्लिवोवमे विइक्कते, पत्राट्ठिं च० सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १९४ ॥ १६ ॥
धम्मस्स णं अरहओ जाव सधदुक्खप्पहीणस्स तिण्णि सागरोवमाइं विइक्कताइं, पत्राट्ठिं च० सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १९५ ॥ १५ ॥
अणंतस्स णं अरहओ जाव सधदुक्खप्पहीणस्स सत्त सागरोवमाइं विइक्कताइं, पत्राट्ठिं च० सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १९६ ॥ १४ ॥

१९३-कुन्धुनाथस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्यैकश्चतुर्थो भागः पल्योपमस्य व्यतिक्रान्तः, पञ्चषष्टिश्च वर्ष-
शतसहस्राणीत्यादिशेषं यथा मल्लेस्तथा ज्ञेयं ॥ कुन्धुनाथनिर्वाणात्सहस्रकोटिवर्षानपल्योपमचतुर्थभागेन अर-
निर्वाणं, ततश्च वर्षसहस्रकोटि-पञ्चषष्टिलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १७ ॥
१९४-शान्तिनाथस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य एकं चतुर्थभागेन पल्योपमं व्यतिक्रान्तं, पञ्चषष्टि-
लक्षादिकं च शेषं यथा मल्लेः ॥ श्रीशान्तिनिर्वाणात्पल्योपमाद्धन श्रीकुन्धुनिर्वाणं, ततश्च पल्यचतुर्थभाग-
पञ्चषष्टिलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि । उभयमिलने च सूत्रोक्तं पादोनपल्योपमं
स्यात् । यच्च शेषं मल्लिनाथत्तपञ्चषष्टिलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षरूपं ज्ञेयं, एवं सर्वत्र ॥ १६ ॥

१९५-धर्मस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य त्रीणि सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पञ्चषष्टिलक्षादिकं च शेषं
यथा मल्लेः ॥ श्रीधर्मनिर्वाणात्पादोनपल्योपमोनैस्त्रिभिः सागरोपमैः श्रीशान्तिनिर्वाणं, ततश्च पादोनपल्यो-
पम-पञ्चषष्टिलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १५ ॥

१९६-अनन्तस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य सप्त सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पञ्चषष्टिलक्षादिकं च शेषं

सुत्राणि
१९४-९६
शान्त्यादि-
जिनानां
पुस्तकवाच-
नायाश्चान्त-
रकालाः

॥ १३९ ॥

विमलम्प नं अरुओ जाय सधदुक्कण्णहीणस्स सोलस सागरोवमाइं विइकंताइं, पअट्टि च० सेसं जहा महिस्स ॥ १९७ ॥ १३ ॥
 गागुपुत्रस्स नं अरुओ जाय सधदुक्कण्णहीणस्स छायालीसं सागरोवमाइं विइकंताइं, पअट्टि च० सेसं जहा महिस्स ॥ १९८ ॥ १२ ॥
 सिज्जंयस्स नं अरुओ जाय सधदुक्कण्णहीणस्स एगे सागरोवमसए विइकंते, पअट्टि च० सेसं जहा महिस्स ॥ १९९ ॥ ११ ॥

यथा महेः ॥ श्रीअनन्तनिवारणाद्युभिः सागरैः श्रीधर्मनिर्वाणं, ततश्च सागरत्रय-पञ्चपटिलक्ष-चतुरशीति-
 सहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १४ ॥

१७-विमलस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य षोडश सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पञ्चपटिलक्षादिकं च
 शेषं यथा महेः ॥ श्रीविमलनिर्वाणाद्युभिः सागरैः श्रीअनन्तनिर्वाणं, ततश्च सप्तसागर-पञ्चपटिलक्ष-चतुर-
 शीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १३ ॥

१८-वासुपूज्यस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य षट्चत्वारिंशत्सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पञ्चपटिलक्षा-
 दिकं च शेषं यथा महेः ॥ श्रीवासुपूज्यनिर्वाणात्रिंशता सागरैः श्रीविमलनिर्वाणं, ततश्च षोडशसागर-पञ्च-
 पटिलक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १२ ॥

१९-श्रेयांसस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य एकं सागरोपमशतं व्यतिक्रान्तं, पञ्चपटिलक्षादिकं शेषं यथा
 महेः ॥ श्रीश्रेयांसनिर्वाणाद्युभिः सागरैः श्रीवासुपूज्यनिर्वाणं, ततश्च षट्चत्वारिंशत्सागर-पञ्चपटि-
 लक्ष-चतुरशीतिसहस्र-नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ११ ॥

सीथलस्स णं अरहओ जाव सच्च० एगा सागरोचमकोडी तिवासअद्धनवमासाहिअवायालीसवाससहस्सेहिं ऊणिआ विइकंता, एयम्मि समए महावीरो निच्चुओ, तओ वि य णं परं नव वाससयाइं विइकंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ २००-१० सुविहिसस णं अरहओ पुप्फदंतस्स जाव सच्चदुक्खप्पहीणस्स दस सागरोचमकोडीओ विइकंताओ, सेसं जहा सीथलस्स, तं च इमं-तिवासअद्धनवमासाहिअवायालीसवाससहस्सेहिं ऊणिआ विइकंता इच्चाइ ॥ २०१ ॥ ९ ॥

चंदप्पहस्स णं अरहओ जाव सच्चदुक्खप्पहीणस्स एगं सागरोचमकोडिसयं विइकंतं, सेसं जहा सीथलस्स, तं च इमं-तिवास-

२००-शीतलस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्यैका सागरोपमकोटी त्रिवर्षाद्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनिका व्यतिक्रान्ता, एतस्मिन्समये महावीरो निर्वृतः, ततोऽपि च परं नव वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति ॥ श्रीशीतलनिर्वाणात् षट्षष्टिलक्ष-षड्विंशतिसहस्रवर्षाधिकसागरशतोनया एकया सागरकोट्या श्रीश्रेयांसनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षाद्धनवमासाधिकैर्द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुने सागरशतेऽतिक्रान्ते श्रीवीरो निर्वृतः, ततः परं नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १० ॥

२०१-सुविधेरर्हतः पुष्पदन्तापराभिधानस्य यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य दश सागरोपमकोट्यो व्यतिक्रान्ताः, शेषं यथा शीतलस्य, तच्चेदं-त्रिवर्षाद्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनिका दश सागरकोट्यो व्यतिक्रान्ता इत्यादिकं ॥ श्रीसुविधिनिर्वाणात्रयभिः सागरकोटिभिः श्रीशीतलनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षाद्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनेसागरकोट्यतिक्रमे वीरनिर्वृतिः, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ९ ॥

२०२-चन्द्रप्रभस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्यैकं सागरोपमशतं व्यतिक्रान्तं, शेषं यथा शीतलस्य, तच्चेदं-

पत्न्यगमायाहिभयायात्रीनयाममहस्सेहिं ऊणमिशा ॥ २०२ ॥ ८ ॥ सुपानस्स णं अरहज्जो जाव सधुसुखप्यहीणस्स एणो सांगरो-
 त्तमोद्धितहस्से विदंते, तेसं जहा सीअल्लस, तं च इमं-तियासअन्नयमामाहिवयायाली सयाससहस्सेहिं ऊणिया इशा ॥ २०३ ॥ ७ ॥
 पत्न्यगमायाहिभयायात्रीनयाममहस्सेहिं ऊणमिशा ॥ २०३ ॥ ६ ॥

त्रियर्पाद्भूतयमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनकमित्यादि ॥ श्रीचन्द्रप्रभनिर्वाणान्नवतिसागरकोटिभिः श्रीसु-
 धिनिर्वाणं, ततश्च त्रियर्पाद्भूतयमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनासु दशसु सागरकोटियु व्यतिक्रान्तासु
 श्रीर्षरनिर्घृतिः, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ८ ॥

२०३-सुपर्वाभ्यस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्यैकं सागरोपमकोटिसहस्रं व्यतिक्रान्तं, शेषं यया शीतलस्य,
 नयेदं-त्रियर्पाद्भूतयमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनिका इत्यादि ॥ श्रीसुपर्वाभ्यनिर्वाणान्नवशतकोटिसागरैः
 श्रीचन्द्रप्रभनिर्वाणं, ततश्च वर्षत्रयसाद्वाष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनैकशतकोटिसागरैः श्रीवीरनि-
 र्घृतिः, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ७ ॥

२०४-पथप्रमस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य दश सागरोपमकोटिसहस्राणि व्यतिक्रान्तानि, शेषं यया
 शीतलस्य, तयेदं-त्रियर्पाद्भूतयमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनकमित्यादि ॥ श्रीपद्मप्रभनिर्वाणान्नवसहस्र-
 कोटिसागरैः सुपर्वाभ्यनिर्वाणं, ततश्च वर्षत्रयसाद्भूतयमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुनैककोटिसहस्रसागरैः
 श्रीर्षरनिर्घृतिः, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ६ ॥

सुमदस्स णं अरहओ जाव सधुक्खप्पहीणस्स पगे सागरोवमकोडिसयसहस्से विइकंते, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं-
तिवासअद्धनवमासाहिअवायालीसवाससहस्सेहिं ऊणगमिआइयं ॥ २०५ ॥ ५ ॥
अभिनंदणस्स णं अरहओ जाव सधुक्खप्पहीणस्स दस सागरोवमकोडिसयसहस्सा विइकंता, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं-
तिवासअद्धनवमासाहिअवायालीसवाससहस्सेहिं [ऊणं] इआइयं ॥ २०६ ॥ ४ ॥
संभवस्स णं अरहओ जाव सधुक्खप्पहीणस्स वीसं सागरोवमकोडिसयसहस्सा विइकंता, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं

२०५-सुमतेरहंतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्यैकं सागरोपमकोटिशतसहस्रं व्यतिक्रान्तं, शेषं यथा शीतलस्य,
तच्चेदं-त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनकमित्यादिकं ॥ श्रीसुमतिनिर्वाणान्नवतिसहस्रसागरो-
पमकोटिभिः श्रीपद्मप्रभनिर्वाणं, ततश्च वर्षत्रयार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रोनदशकोटिसहस्रसा-
गरोपमैः श्रीवीरनिर्धृतिः, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ५ ॥

२०६-अभिनन्दनस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य दश सागरोपमकोटिशतसहस्राणि व्यतिक्रान्तानि, शेषं
यथा शीतलस्य, तच्चेदं-त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनकमित्यादिकं ॥ श्रीअभिनन्दननिर्वाणा-
न्नवलक्षकोटिसागरोपमैः सुमतिनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनककोटिसागरो-
पमैः श्रीवीरनिर्धृतिः, ततो नवशताशीतिवर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ४ ॥

२०७-सम्भवस्यार्हतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य विंशतिः सागरोपमकोटिशतसहस्राणि व्यतिक्रान्तानि, शेषं
यथा शीतलस्य, तच्चेदं-त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनकमित्यादिकं ॥ श्रीसम्भवननिर्वाणादश-

निगमप्रत्यङ्गमारादिअथायालीसयान्तसहस्सेहिं [ऊर्णं] इद्याइयं ॥ २०७ ॥ ३ ॥

अत्रियस्म णं अरदओ जाय सधुस्वप्पहीणस्त पद्दासं सागरोवमकोडिसयसहस्सा विइकंता, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं-

तिपानपत्तनगमासादिअथायालीसयासलहस्सेहिं [ऊर्णं] इद्याइयं ॥ २०८ ॥ २ ॥

ते णं कान्हे णं ते णं समणं उसमे णं अरहा कोसलिए चउत्तरासाढे अभीइपंचमे हुत्था, तं जहा-उत्तरासाढाहिं चुए, चइत्ता
गन्धं गांते, जाय अभीइणा परिनिष्ठुए ॥ २०९ ॥ १ ॥

लक्ष्मोष्टिमागरेः श्रीअभिनन्दननिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रोनैर्दशलक्षकोटि-
मागरेः श्रीवीरनिर्घृतिस्ततो नवशताशीतिवर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ३ ॥

२०८-अजितस्यार्द्धतो यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य पञ्चाशत्सागरोपमकोटिशतसहस्राणि व्यतिक्रान्तानि, शेषं
गया शीतलस्य, तनेदं-त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनकमित्यादि ॥ श्रीअजितनाथनिर्वाणा-
दिंशतकोटिलक्षसागरोपमैः श्रीसम्भवनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रोनैर्विंशति-
सागरोपमकोटिलक्षैः श्रीवीरनिर्घृतिस्ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि । सिद्धान्तस्य पुस्तकाधि-
रूढकारकत्वात्प्रेयद्विंशतिगणिकक्षमाश्रमणैस्सह तीर्थङ्कराणामन्तरकालः कथितः ॥ २ ॥

अथास्यामवसर्पिण्यां प्रथमधर्मप्रवर्तकत्वेन परमोपकारित्वात्किञ्चिद्विस्तरतः श्रीऋषभचरित्रं प्रस्तूयते—
२०९-तस्मिन्नाले-तृतीयारकप्रान्ते तस्मिन्समये ऋषभोऽर्हन् कोशलायां-अयोध्यायां जातः कौशलिकश्चतुरुरा-
यादोऽभितित्पथममामवत्, चत्वारि कल्याणकान्युत्तरापाढायामभवन्, पञ्चमं त्वभिजिन्नक्षत्रेऽभवत्, तत्रया-

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
न्या० ७

॥ १४२ ॥

उत्तराषाढायां च्युतः, च्युत्वा गर्भं व्युत्क्रान्तः, यावदभिजिन्नक्षत्रे 'परिनिवृतः' निर्वाणं प्राप्तः ।

जम्बूद्वीपप्रज्ञसाष्टषभचरित्रवर्णने "उसमे णं अरहा कोसलिए पंचउत्तरासाढे अभीइछ्छे होत्था" इति पाठे सत्यपि यथाऽत्र "चउत्तरासाढे अभीइपंचमे" इति पाठः ससुपलभ्यते न तथा वीरचरित्रवर्णने काप्याचाराङ्ग-स्थानाङ्गादि-शास्त्रेषु "समणे भगवं महावीरे पंचहत्थुत्तरे होत्था" इति पाठवत् "चउहत्थुत्तरे होत्था" इत्यपि पाठ उपलभ्यते ।

अन्यच्च "तदेव हि कल्याणकं यत्रासनप्रकम्पप्रयुक्तावधयः सकलसुरासुरेन्द्रा जीतमिति विधित्सवो युगपत्ससम्भ्रमा उपतिष्ठन्ते" इति शान्तिचन्द्रीयजम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धित्तिगतं कल्याणकलक्षणं नाल्यन्तिकं, तदेवात्यन्तिकं यत्सर्वदा सर्वत्रावन्ध्यं, भवेदात्यन्तिकमेतत्प्रागुक्तं कल्याणकलक्षणं चेत्तदा वीरस्य देवानन्दाकुक्षीगर्भाधाने जीतमिति विधित्सवो युगपत्ससम्भ्रमाः सकलसुरासुरेन्द्राः कथं नोपतस्थुः ? ।

ननु किं प्रमाणं ? यन्नैवोपतस्थुः सुरेन्द्रास्तास्मिन् समये इति चैत्कल्पसिद्धान्त एव प्रमाणमत्रार्थे, तथा हि- "ते णं काले णं ते णं समए णं सके देविदे" इत्यादितः प्रारभ्य "समणे भगवं महावीरे x x x आसोअचहुलस्स तेरसीपक्खे णं चासीइराइदिएहिं विइक्केतेहिं तेसीइमस्स राइंदिअस्स अंतरा बहुमाणे हिआणुकंपए णं देवे णं हरिणेगमेसिणा x x x तिसलाए खत्तिआणीए x x x कुळ्ळिसि गब्भचाए साहरिए" इत्यादिना स्फुटतरमवगम्यते यद्बुद्ध्यचीतिदिवसात्यय एव ज्ञातं शक्रेण श्रीमन्महावीरदेवस्य देवानन्दाकुक्ष्यवतरणं, नार्वाक् । ज्ञातभवनानन्तरमेव ससम्भ्रममभ्युत्थाय ससा-ष्टपदान्यभिसुखं गत्वा भावतः शक्रस्त्वेन वन्दित्वा सिंहासने ससुपविश्य विमृश्य चैतादृशे कुले तीर्थङ्करा-

सूत्रं २०९
ऋषभस्य
पञ्चकल्या-
णकान्यक-
णकत्वं च
तद्राज्या-
भिषेकस्य

॥ १४२ ॥

श्रीनामनागमनादिकमंबिलम्बेनैव हरिणैगमेपिद्वारा गर्भपरिवर्तनस्य कारितत्वात् । नदीयदीर्घकालीनो द्व्यशी-
तिदियसात्मकः सम्भवति सामान्यमनुजस्यापि विमर्षणकालः, कथं नाम शक्यः ? ।

अतो नाग्रमकल्याणकवादिनिर्वर्तितं कल्याणकलक्षणमात्यन्तिकमवन्ध्यमपि च, किन्तु-तदेव हि कल्याणकं
यञ्चने आश्रयं मृतं कल्याणफलं च जगज्जीवानां भवति, एतदेव हि कल्याणकलक्षणमात्यन्तिकमवन्ध्यमपि
च । न चैतदनागमिकं, यद्वोचुः श्रीमद्धरिभद्रसूरिपादाः यात्रापञ्चाशके-“भ्रुवणञ्छेरयंभूआ, कल्लणफला य जीवाणं
॥ ३० ॥” इति, एवमेवास्य गाथापाश्चात्यार्द्धस्य व्याख्यायां श्रीमत्सुविहितग्रामण्यः खरतरगच्छगगनाङ्गणदिन-
मणयो नवाङ्गवृत्तिविधायकाः परमगुरवः श्रीमदभयदेवाचार्याः “भ्रुवनाश्रयंभूतानि-निखिलभ्रुवनाद्भुतभूतानि, त्रिभ्रु-
वनजनानन्दहेतुत्वात्, तथा कल्याणफलानि च-निःश्रेयससाधनानि, चः समुच्चये, जीवानां-प्राणिनामिति” इति । न च किमपि
भ्रुवनाश्रयंभूतत्वं जीवानां कल्याणफलत्वं वा सञ्जायतीति ऋषभराज्याभिषेके, शान्तिनाथादिचक्रित्वराज्या-
भिषेकस्येतोऽप्यथि कतरत्वादनैकेषां वधवन्धनादिनिबन्धनत्वाच्च ।

श्रीमन्महावीरगर्भापहारे तु गर्भाधानत्वमेव प्रकारान्तरेण, कथमन्यथा समवायाद्भोक्ता तीर्थकृद्भवात्प्राक्
पदं पोटिलभवमिति गणयरोक्तिः सत्या भवेत् ? , कथं च “ए-चउइस महासुमिणे, सबा पासेइ तित्ययरमाया ।
वं रयणि गक्रमई, कुञ्चिसि महायसो अरहा ॥ १ ॥” इत्येतत्कल्पसिद्धान्तोक्तनियमानुसारं त्रिशलया चतुर्दशमहा-
व्यसा श्रुष्टाः ? , किं कारणं ? यत्सूत्रकारेणापि तेषामेव विस्तृतं वर्णनं विहितं ? , कथं वा साम्प्रतमपि पर्युपणायां

ते णं काले णं ते णं समए णं उसमे णं अरहा कोसलिए जे से निम्हणं चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे आसाढबहुले, तस्स णं आसाढ-
बहुलस्स चउत्थीपक्खे णं सब्बुसिद्धाओ महाविमाणओ तित्तीसं सागरोवमट्टियाओ अणंतरं चयं चइचा इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे
वासे इक्खागमूमीए नाभिस्स कुलगरस्स मरुदेवाए भारिआए पुष्वरत्तावरत्तकालसमयंसि आहारवक्कीए जाव गम्भत्ताए वक्कते ॥२१०॥
उसमे णं अरहा कोसलिए तिन्नाणेवणए आवि हुत्था, तं जहा-चइस्सामि चि जाणइ०३, जाव सुमिणे पासइ, तं जहा-

वीरजन्मवाचनाहि घृतादिजल्पनपूर्वकं तेषामेव स्वप्नानामुत्तारणाद्युत्सवो विधीयते ? समस्तसङ्घेन सर्वत्रेत्यपि
विमर्षणीयं स्वस्थचित्तेनेत्यलमतिचसूयां, स्थितं च-नाकल्याणकत्वं वीरगर्भापहारे नापि च कल्याणकत्वमृषभ-
राज्याभिषेके सिद्ध्यति कथमपीति, विशेषार्थिना विमर्षणीया वीरचित्रेऽकल्याणकवादिचर्चा । अथ प्रकृतं—

२१०-तस्मिन्काले तस्मिन्समये ऋषभोऽर्हन् कौशलिको योऽसौ ग्रीष्मस्य चतुर्थो मासः ससमः पक्ष आषाढ-
बहुलः, तस्य आषाढबहुलस्य चतुर्थीदिवसे सर्वार्थसिद्धनामकात् महाविमानात् त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकात्
'अनन्तरं' अन्तररहितं 'चयं' देवभवसत्कं देहं त्यक्त्वा अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपाख्ये द्वीपे भारते वर्षे, तदानीं
ग्रामाद्यभावात् इक्ष्वाकुभूम्यां नाभेः कुलकरस्य मरुदेवाया भार्यायाः, कुक्षाविति गम्यं, पूर्वरात्रापपररात्रकाल-
समये 'आहारव्युत्क्रान्त्या' दिव्याहारत्यागेन यावद्गर्भतया 'व्युत्क्रान्तः' उत्पन्नः ।

२११-ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः त्रिज्ञानोपगतश्चाप्यभवत्, तद्यथा-व्योष्येऽहमित इति जानाति, यावत्स्व-
प्नान् पश्यति मरुदेवा, तद्यथा-"गयवसहे" व्यादि गाथार्थोऽत्र वाच्यः । सर्वं तथैव प्रागुक्तवत्, नवरं-प्रथमं दृषभं

“गययम” गाहा । सधं तदेव, नवरं-पढमं उसभं मुष्टेणं अइतं पासाह, सेसाओ गयं । नाभिकुलगरस्स साहह । सुविणपाढगा नत्थि,
नाभिकुलगरी सयमेव यागरेह ॥ २११ ॥

ते नं फाले नं ते नं समणं नं उससे नं अरहा कोसलिण जे से गिग्घाणं पढमे मासे पढमे पक्खे चित्तयहुले, तस्स नं चित्तयहु-
लस्स मट्टमीपक्खे नं नयणं मासाणं बहुपडिपुणाणं अद्धमाणं राइदिआणं, जाव आसाढाहिं नक्खत्ते नं जोगसुवागणं आरोग्गा
आरोगं रायं पयाया ॥ २१२ ॥ तं चेव सधं, जाव देवा देवीओ य वसुधारवासं वासिंसु, सेसं तदेव चारग-सोहण-माणुस्माणवहुण-
उम्सुक्काइय-विशयडिय-जूरयजं सधं भाणियधं ॥ २१३ ॥

मुखे “अइतं” प्रविगन्तं पश्यति, शेपा जिनजनन्यो गजं पश्यन्ति, वीरमाता तु सिंहमद्राक्षीत् । नाभिकुलकराय
‘साययति’ कथयति, तदानीं स्वप्नपाठका न सन्ति, नाभिकुलकरः स्वयमेव ‘व्यागृणाति’ कथयति स्वप्नफलम् ।

२१२-तस्मिन्काले तस्मिन्समये ऋषभोऽर्हन् कौशलिको योऽसौ ग्रीष्मस्य प्रथमो मासः प्रथमः पक्षश्चैत्र-
बहुलस्तस्य त्रय्यहलस्याष्टमीदिवसे नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु ‘अर्द्धाष्टमेषु’ सार्द्धसप्तसु रात्रिन्दिवेषु व्यति-
क्रान्तेषु सत्सु यावदुत्तरापाढानक्षत्रेण चन्द्रयोगसुपागते सति आरोग्या माता मरुदेवा आरोग्यं दारकं प्रजाता ।

२१३-तदेव सर्वं, यावदेवा देव्यश्च वसुधारावर्षणं चक्षुः, शेषं तथैव प्राग्वर्णितप्रकारेण चारकशोधन-मानो-
न्मानयद्दन-उच्छुल्ककरणप्रभृतिस्थितिपतितायूषोद्धीकरणवज्जं सर्वं भणितव्यं । नवरं-नामकरणावसरे मरुदेवया
प्रथमं दृषभस्य स्वप्ने दर्शनात्प्रभोर्जङ्घयो रोम्णां दृषभकारलाञ्छनत्वाच्च नाभिना “ऋषभ” इति नाम दत्तम् ।

अथ देवलोकाद्युतो भगवाननुपमरूपोऽप्रतिपातिज्ञानत्रयविराजमानोऽनेकदेवदेवीपरिवृतो बुद्ध्याद्यखिलगुणे-

पुनर्भे नं अग्रा सोमधिग क्वागवगुत्ते नं, तस्स नं पंच नामधिजा एवमाहिजंति, तं जघा-उसमे इ वा, पढमराया इ वा, पढम-
गिगगाये इ वा, पढमणिणे इ वा, पढमलित्यये इ वा ॥ २१३ ॥

सुनन्दा सुगुणे, तदनु नैकोनपञ्चाशत्पुगलानि क्रमेण सुमद्गला प्रसूतवती ।

२१३-ऋपभोऽर्हन् कौशलिकः काश्यपगोत्रः, तस्य पञ्च नामधेयानि एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-ऋपभ इति
वा १, प्रथमराजा इति वा २, प्रथमभिक्षानर इति वा ३, प्रथमजिन इति वा ४, प्रथमतीर्थकर इति वा ५ ।

तत्र प्रथमराजा त्वेवं-कालानुभावात्क्रमेण प्रचुरतरकपायोदयादन्योऽन्यं विवदमानानां युगलिकानां दण्ड-
नीतिस्त्वायद्विमलयाहन-चक्षुग्मत्कुलकरकालेऽल्पापराधित्वेन हृकाररूपैवाभूत्, यशस्विनोऽभिचन्द्रस्य च काले
गन्धेऽपराधे हृकाररूपा महति चापराधे मकाररूपा, प्रसेनजिन्मरुदेवनाभिकुलकरकाले च जघन्यमध्यमो-
द्गुष्टापराधेषु क्रमेण हृकारमकाररिधिकाररूपा दण्डनीतयोऽभूवन् । एतेषां कुलकराणां उत्पत्तिकालदेहोन्नतत्वा-
द्विरुत्तान्मस्त्वन्यटीकृतोऽवसेयः । एवमपि नीत्यतिक्रमणे प्रसुं ज्ञानादिगुणाधिकं विज्ञाय युगलिकैर्विहिते निवेदने
ग्राम्यान्-नीत्यतिक्रमनां दण्डं सर्वं नृपः करोति, स चाभिमपिक्तोऽमाल्यादिपरिवृतश्च भवति । ततस्तैरुक्तं-
अस्माक्रमपीष्टगो राजा भवतु । खाम्याद् याचध्वमस्सजनकं नाभिकुलकरं, याचितस्तैर्नाभिः । ततो 'भो !
भवतां राजा ऋपभ एव' इत्युक्तवात्ताभिः । ततस्ते राज्याभिषेकार्थमुदकानयनाय सरोवरं गताः । इतश्च
शक्तः स्वजीतमिति समागत्य मुकुटकुण्डलाभरणादिपरिष्कियापूर्वकं प्रसुं राज्येऽभिषिञ्चति स्म । युगलिकास्तु

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ७
॥ १४५ ॥

कमलपत्रगृहीतजलाः समागता अलङ्कृतं प्रसुमालोक्य विस्मिताः क्षणं विमृश्य प्रभोश्चरणयोजलं प्रक्षिसवन्तः ।
तच्च विलोक्य तुष्टः शक्रोऽचिन्तयत्-‘अहो !! विनीता एते मनुजा इति द्वादशयोजनविस्तीर्णा नवयोजनवि-
ष्टक्र्भां विनीतानाम्नीं नगरीं निष्पादये’त्याज्ञापयद्वैश्रमणं । सोऽपि आज्ञासमनन्तरमेव रत्नकनकमयभवनपङ्क्ति-
प्राकारविराजितां नगरीमवासयत् । ततः स्वामिना राज्ये हस्त्यश्वगवादिसङ्ग्रहपुरस्सरं उग्रभोगराजन्यक्ष-
त्रियलक्षणानि चत्वारि कुलानि स्थापितानि ।

तदानीं च कालपरिहाण्या ऋषभस्वामिकाले कल्पवृक्षफलाभावाच्चे इक्ष्वाकवस्ते इक्षुभोजिनः, शेषास्तु
प्रायः पत्रपुष्पफलभोजिनोऽग्रेरभावादपक्वशाल्याद्यौषधीभोजिनश्चाभूवन्, कालानुभावात्तदजीर्णं स्वल्पं
स्वल्पतरं च सुक्तवन्तस्तस्याप्यजीर्णं भगवद्भवसा हस्ताभ्यां घृष्ट्वा त्वचमपनीय सुक्तवन्तस्तथाप्यजीर्णं
प्रभूपदेशात्पत्रपुटे जलेन क्लेदयित्वा तण्डुलादीन् सुक्तवन्तः, एवमप्यजीर्णं कियन्तमपि कालं हस्ततल्पुटे
संस्थाप्य, तथाप्यजीर्णं कक्षासु खेदयित्वा, तथाप्यजीर्णं हस्ताभ्यां घृष्ट्वा पत्रपुटे क्लेदयित्वा हस्ततलसम्पुटे
संस्थाप्येत्यादिबहुभिः प्रकारैरन्नभोजिनो बभूवांसः ।

एवं च सत्येकदा द्रुमघर्षणान्नवोत्थितं प्रवृद्धज्वलज्वालं तृणकलापं कवलयन्तं अग्निमुपलभ्याभिनवरत्नबुद्ध्या
प्रहणाय प्रसारितकरा दह्यमाना भीताः सन्तो युगलिकाः प्रभुं विज्ञापयामासुः । भगवता चाग्नेरूपत्तिं विज्ञाय
‘भो युगलिकाः ! उत्पन्नोऽग्निः, अत्र शाल्याद्यौषधीर्निधाय सुङ्गध्वं, यतस्ताः सुखेन जीर्यन्ति’ इत्युपाये कथिते-

खण्डं २१४
ऋषभस्य
नामपञ्चकं
राज्या-
भिषेकश्च

॥ १४५ ॥

उत्सवे णं आद्या ऋषये दक्षप्रपत्ने पंडितरुचे अह्वीणे भद्रपृ षिणीण वीसं पुष्यसयसहस्साइं कुमारवासमज्जे वसइ, वसित्ता
 नेर्नाइं पुत्रमयमहस्साइं रज्जवासमज्जे वसइ, तेवट्टिं च पुष्यसयसहस्साइं रज्जवासमज्जे वसमाणे लेहाइआओ गणियपद्धानाओ सउणर-
 यणत्तामाणाओ यावत्तरिं कलाओ, चउसट्टिं महिलागुणे, सिप्पसयं च कम्माणं, तिन्नि वि पयाहिआए उवदिसइ । उवदिसित्ता पुत्तसयं

इयनन्यासात् सम्यगुपायमजानाना धान्यान्यशौ प्रक्षिप्य कल्पद्रोः फलानीव याचन्ते, अत्रिना च तानि सर्वाणि
 दक्षमानानि इन्द्रा 'अहो ॥ अयं पापात्मा वेताल इवातृप्तः स्वयमेव सर्वं भक्षयति, नास्माकं किञ्चिदपि प्रयच्छति,
 अतोऽस्यापराधं स्वामिने निवेद्य शिक्षां दापयिष्यामः' इति धिया व्रजन्तः पथि करिस्कन्धाधिरूढं सम्मुत्वा
 गच्छन्तं प्रसुं वीक्ष्य यथास्थितं वृत्तान्तं न्यवेदयन् । भगवोश्च- 'कुम्भादिव्यवधानेनात्र भवद्भिर्धान्यादिप्रक्षेपो
 विधेयः' इत्युक्तत्वा तैरेव सृष्टिपण्डमानाद्य निधाय च हस्तिकुम्भे मिण्ठेन प्रथमं कुम्भकारशिल्पमदर्शयत्,
 उक्तयांश्च- 'ईदृशानि भाण्डानि विधाय तेषु पाकं कुरुध्वं' इति । एवं भगवदुक्तमुपायं सम्यगुपलभ्य तथैव कृत-
 यन्तस्ते, अतः प्रथमं कुम्भकारशिल्पं प्रवर्तितं, ततो लोहकार-चित्रकार-तन्तुवाय-नापितलक्षणानि चत्वारि
 शिल्पानि । पञ्चानामप्येतेषां मूलशिल्पानां प्रत्येकं विंशत्या भेदैः शिल्पशतं भवति ।

२१५-रूपभोऽर्हन् कौशालिको दक्षो दक्षप्रतिज्ञः प्रतिरूप 'आलीनः' सर्वगुणैरालिङ्गितः 'भद्रकः' सरलो
 विनीतो विंशतिः पूर्वशतसहस्राणि कुमारवासमध्ये वसति, उपित्वा त्रिपट्टिः पूर्वशतसहस्राणि राज्यवासमध्ये
 वसति, त्रिपट्टिः पूर्वशतसहस्राणि राज्यवासमध्ये वसंश्च लेखादिका 'गणितप्रधाना' गणितमध्याः 'शकुनरुत-

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ७

॥ १४६ ॥

पर्यवसानाः' पक्षिशब्दज्ञानप्रान्ताः, एवंविधाः पुरुषस्य द्वासप्ततिकलाः x, चतुःषष्टिः 'महिलागुणाः' स्त्रीकलाः+;

x "लिखितं गणितं गीतं, नृत्यं वाद्यं च पठनशिक्षे च । ज्योतिश्छन्दोऽलङ्कृति-व्याकरणनिरुक्तिकाव्यानि ॥ १ ॥ काल्या-
यननिर्घण्टु-गजतुरंगरोहणं तयोः 'शिक्षा । शास्त्राभ्यासो रसमर्बे-यत्रविषेखन्यगन्धर्वादाश्च ॥ २ ॥ प्राकृतसंस्कृतपेशो-चिका-
स्पत्रं शाः स्मृतिः पुराणविधी । सिद्धान्ततत्त्ववधक-वेदांगमसंहिते-तिहासाश्च ॥ ३ ॥ सामुद्रिकविज्ञाना-ऽऽचार्यकविद्या रसायन-
कपटम् । विद्यानुवाददर्शन-संस्कारौ धूर्तशम्बलकम् ॥४॥ मणिकर्मतरुचिकित्सा-खेचर्यमरी किलेन्द्रजालं च । पातालीसिद्धियत्रक-
रसवैत्यः सर्वकरणी च ॥ ५ ॥ ग्रासादलक्षणं पर्णो-चित्रोपल्लेपचर्मकर्माणि । पत्रच्छेदनखच्छेद-पत्रपरीक्षा वशीकरणम् ॥ ६ ॥
काष्ठघटनदेशभाषा-गारुडयोगाङ्गधातुकर्माणि । केवलिविधिशकुनरुते, इति पुरुषकला द्विसप्ततिज्ञेयाः ॥ ७ ॥"

+ "ज्ञेया नृत्यौचित्ये, चित्रं वादित्रमत्रैतच्चाश्च । घनवृष्टिफलाकृष्टी, संस्कृतजल्पः क्रियाकल्पः ॥ १ ॥ ज्ञानविज्ञानदम्भा-
म्बुस्तम्भा गीततालयोर्मानम् । आकारगोपनाऽऽराम-रोर्षणे काव्यशक्तिवक्रोक्ती^{१०} ॥ २ ॥ स्त्रीनरलक्षणे गजहय-परीक्षणे वास्तु-
शुद्धिलघुबुद्धी । शकुनविचारो धर्मा-चारोऽञ्जनचूर्णयोर्योगाः ॥ ३ ॥ गृहिर्धर्मप्रसादन-कर्म कनकसिद्धिवर्णिकावृद्धी । वाक्-
पाटवकरलाधर्व-ललितचरणतैलसुरभिताकरणे ॥ ४ ॥ भृत्योपचारगेहा-चारो व्याकरणपरनिराकरणे । वीणानादवितण्डा-वादा-
ऽङ्गस्थितिजनाचाराः ॥ ५ ॥ कुम्भग्रामसारिश्रम-सुरलमणिभेदलिपिपरिच्छेदाः । वैद्यक्रियां च कामा-ऽऽविष्करणं रन्धनं चिकुर-
बन्धः ॥ ६ ॥ शालीखण्डनसुखम-ण्डने कथाकथनकुसुमसुग्रथने । वरवेषसर्वभार्षा-विशेषवाणिज्यभोज्यानि ॥ ७ ॥ अभिधान-
परिज्ञाना-ऽऽभरणयथास्थानविविधपरिधाने । अन्याक्षरिका प्रश्न-प्रहेलिका स्त्रीकलाश्चतुःषष्टिः ॥ ८ ॥

सूत्रं २१५

द्विसप्तति-

कलाः

पुरुषस्य

महिलायाश्च

चतुःषष्टि-

कलाः

॥ १४६ ॥

अथर्ववेद । अथर्ववेदोऽतिरिक्तं जीवकर्मणि पण्डितं देवेदं ताहि इहाहि जाव वग्गुहि, सेसं तं चेव सधं भाणिअधं,
 कर्मणां-कृपियाणिअयादीनां मध्ये कुम्भकारशिल्पादिकं प्रागुक्तं सोत्तरभेदं शिल्पशतमपि भगवतोपदिष्टं, अत
 एवानाचार्योपदेशजं कर्म आचार्योपदेशजं च शिल्पमिति कर्मशिल्पयोर्विशेषमात्मनन्ति, कर्माणि हि क्रमेण स्वय-
 मुत्पन्नानि । त्रीण्यप्येतेषां-दासतलिपुरुषकलाद्यवु. पश्चिमहिलागुणाः शिल्पशताख्यानि वस्तूनि प्रजाहिताय भगवानुपदिशति
 स्म । तत्र लिङ्गनं हंसलिप्याद्यष्टादशविधं नन्दिसूत्रोक्तं, तत्र भगवता दक्षिणकरेण ब्राह्म्या उपदिष्टं । गणितं तु—
 “पुंशं दृज गतं चैव, सहस्रमयुतं तथा । लक्षं च नियुतं चैव, कोटिर्युदमेव च ॥ १ ॥”

“गृन्दं नवो निर्वर्ष्य, शङ्खः पद्मश्च सागरः । अन्यं मध्यं परार्धं च, दश सहस्रा यथाक्रमम् ॥ २ ॥” युग्मम् ॥
 इत्यादिकं सुन्दर्या वामदस्तेन, काष्ठकर्मादिरूपं कर्म भरतस्य, पुरुषादिलक्षणं च बाहुबलिन उपदिशति स्म ।
 उपदिश्य पुत्रगतं राज्यशतेऽभिपिद्यति । तत्र भरतस्य विनीतायां सुख्यं राज्यं बाहुबलेश्च बहलीदेशे तक्ष-
 शिन्ध्यायां राज्यं दत्त्वा शोषाणामष्टनवतिसुतानां x भिन्नभिन्नदेगान् विभज्य दत्तवान् ।

x तेषां नामानि त्रिमामि-मस्तकः ३, पुत्राङ्गारकः ४, मच्छिदेवः ५, अङ्गज्योतिः ६, मलयदेवः ७, भार्गवनाथः ८,
 अ(व)तदेवः ९, वयुदेवः १०, मगधनाथः ११, मानवर्तिकः १२, मानयुक्तः १३, वैदर्भदेवः १४, वनवासनाथः १५, मही-
 परः १६, धर्मराष्ट्रः १७, नायकदेवः १८, आश्रमकः १९, दण्डकः २०, कलिङ्गः २१, ईपिकदेवः २२, पुरुषदेवः २३,
 अकलः २४, भोगदेवः २५, वीर्ययोगः २६, गणनाथः २७, तीर्णनाथः २८, अर्जुदपतिः २९, आयुर्वीर्यः ३०, बह्वीवसुः ३१,

नायकः ३२, काथिकः ३३, आनर्त्तकः ३४, सारिकः ३५, ग्रहेशः ३६, रुद्रदेवः ३७, कच्छनाथः ३८, सुराष्ट्रः ३९, नर्मदः ४०, सारस्वतः ४१, तापसदेवः ४२, कुरुः ४३, जङ्गलः ४४, पञ्चालः ४५, शूरसेनः ४६, पुटपुरः ४७, कलिङ्गदेवः ४८, काशिकुमारः ४९, कौशल्यः ५०, भद्रकाशः ५१, विकाशकः ५२, त्रिगर्त्तः ५३, आवर्षः ५४, सालुः ५५, मत्स्यदेवः ५६, कुलीयकः ५७, सूषकदेवः ५८, वाल्मीकः ५९, काम्बोजः ६०, मधुनाथः ६१, सान्द्रकः ६२, आत्रेयः ६३, यवनः ६४, आभीरः ६५, वानदेवः ६६, वानसः ६७, कैकेयः ६८, सिन्धुः ६९, सौवीरः ७०, गन्धारः ७१, काष्ठदेवः ७२, तोषकः ७३, शौरकः ७४, पद्मनाभः ७५, भारद्वाजः ७६, स्रदेवः ७७, प्रस्थानः ७८, कर्णिकः ७९, त्रिपुरनाथः ८०, अवन्तिनाथः ८१, देवपतिः ८२, किष्किन्धः ८३, नैषधः ८४, दशार्णनाथः ८५, कुसुमवर्णः ८६, भूपालदेवः ८७, पालनाथः ८८, कुशलः ८९, पद्मः ९०, विनिद्रः ९१, वैकेशः ९२, वैदेहः ९३, कच्छपतिः ९४, भद्रदेवः ९५, वज्रदेवः ९६, सान्द्रभद्रः ९७, सेनजः ९८, वत्सनाथः ९९, अङ्गदेवः १०० इति” कल्पलताप्रभृतिषु, सुबोधिका-किरणावल्यादौ तु शङ्खादिप्रभञ्जनावसानानि भरताष्टनवति-
आवृणामान्युपलभ्यन्ते, तत्र नामान्तराणि मतान्तरं वा कारणमुनीयते । तथा—

“कीर्-काश्मीर-काम्बोजै-कावेरै-कर्मलोत्कलाः । करहोट-कुरु-क्वार्ण-कृत्यं-केशक-कोशलाः ॥ १ ॥”

“कोशै-कारुत-कारुष-कच्छ-कर्णाट-कीर्त्तकाः । “केकि-कोल्लिगिरि-काम-स्यै-कुङ्कण-कुन्तलाः ॥ २ ॥”

“कलिङ्गै-कालकूटौ च, कलकण्ठश्च केरलः । खस-खर्पर-खेटाश्च, गौडा-ज्ञौ गोप्यै-गाङ्गकौ ॥ ३ ॥”

इत्यादीनि देशशतनामान्यप्युपलभ्यन्तेऽन्तर्वाच्यादौ, परं नेहोच्छिखितानि सर्वाणि ग्रन्थगौरवभिया ।

ज्ञान प्राप्तं गृह्यमाणं परिभाष्यता जे से निम्नहानं पढमे मासे पढमे पक्यते चित्तवहुले, तस्स णं चित्तवहुलस्स अट्टमीपक्खेणं दिवसस्स
 पण्डित्तो भावो सुदंस्सणाणं सीयाणं देवमणुआसुराणं परिसाए समणुगम्ममाणमग्गो, जाव विणीयं रायद्धानिं मज्झिमज्जेणं णिग्गच्छ।
 णिग्गच्छिता जेणैव सिद्धत्थयणे उज्जाणे जेणेव असोगवरपायवे, तेणेव उवागच्छइ। उवागच्छिता असोगवरपायवस्स अहे०, जाव सयमेव
 चउमुट्टियं लोत्रं करेइ। करित्ता छट्टेणं भत्तेणं अपाणएणं आसाढाहिं नपक्खत्तेणं जोगमुवागएणं उग्गणं भोगाणं राइण्णाणं खत्तियाणं
 च चउहिं पुरियसहस्सेहिं मद्धि एणं देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ॥ २१५ ॥

राज्ये चाभियुच्य पुनरपि लोकान्तिकैर्जीतकल्पिकैर्देवैस्ताभिरिष्टाभिर्यावद्वह्निभर्दीक्षार्थमभ्यर्थितः, शेषं
 तद्वय वीरचित्रोक्तं सर्वं भणितव्यं, यावत् 'दानं' धनं 'दायिकाणां' गोत्रिकाणां 'परिभाज्य' दत्त्वा योऽसौ
 ग्रीष्मस्य प्रथमो मासः प्रथमः पक्षश्चैत्रवहुलस्तस्य चैत्रवहुलस्याष्टमीदिवसे दिवसस्य पश्चिमे भागे सुदर्शनैत्य-
 भियायां शिविकायां सदेवमनुजासुरया 'पर्यदा' जनसमूहेन सम्यगनुगम्यमानमार्गो यावद्विनीताया राज-
 भान्या मध्यमध्येन निर्गच्छति । निर्गल्य यत्रैव सिद्धार्थवनमुद्यानं यत्रैवाशोकवरपादपस्तत्रैवोपागच्छति ।
 उपागत्याशोकवरपादपस्याधः शिविकां स्थापयति, यावत्स्वयमेव चतुर्माँष्टिकं लोचं करोति । चतसृभिर्मुष्टि-
 भिर्योत्रे कृतेऽवशिष्टां किलैकां मुष्टिं स्वर्णचूर्णांशयोरुपरि लुठन्तीं कनककलशे नीलेत्पलमालेव शोभमानां वीक्ष्य
 मुदितेनेन्द्रेण साग्रहं विज्ञसो भगवान् रक्षितवान् । लोचं कृत्वा पठेन भर्तृनापानकेन, उत्राणां भोगानां राजन्यानां
 अश्रियाणां च कच्छमहाकच्छादिभिश्चतुर्भिः पुरुपसहस्रैः 'यथा स्वामी करिष्यति तथा वयमपि करिष्यामः' इति
 कुरुनिर्णयेः साद्धं एकं शक्रदत्तं देवदूष्यमादाय मुण्डो भूत्वाऽगारान्निष्क्रम्यानगरितां प्रव्रजितः ।

उत्सर्गे णं अरणा क्रोसलिण एणं वाससहस्सं निचं वोसट्टकाण चियत्तदेहे, जे केह उवसग्गा० जाव अप्पाणं भावेमाणस्स इधं वाल-
२१६-कपमोऽर्हन् कौशलिक एकं वर्षसहस्रं यावन्निलं व्युत्सष्टकायस्यत्तदेहः सन् ये केऽप्युपसर्गा उत्प-
नास्तान् सम्यक् सहमानो विचरति स्म ।

तदानीं जनस्यातिसृष्ट्वादर्शिनं चाभावात् 'का भिक्षा ? के वा भिक्षाचरा' इति कोऽपि न जानाति,
ततस्ते सह प्रव्रजिताः क्षुधादिपीडिताः प्रसुमापृच्छन्ति, प्रसुस्तु मौनावलम्बी न किमपि प्रतिवक्ति, ततस्तेः
कच्छमहाकच्छौ प्रति विज्ञप्तिः कृता, तावप्यूचतुः-यदावामप्याहारादिविधिं न जानीवः, यदि प्रागेव भगवान्
पृष्टोऽभविष्यत्तदा गोभनमभविष्यत्, गृहे गन्तुमप्ययुक्तं भरतलज्जया, आहारमन्तरेण च स्थातुमशक्यं,
अतो वनवास एव श्रेयान्, इति विचार्य प्रभुमेव ध्यायन्तो परिणतपतितफलपत्राद्युपभोगिनोऽसंस्कृतकूर्च-
शिरोजा जटिलास्तापसाः सञ्जाताः ।

इतश्च कच्छमहाकच्छसुतो भगवता पुत्रत्वेन प्रतिपन्नौ नमिनिमिनामानौ देशान्तरादायातौ भरतेन दीय-
मानं राज्यमवगणय्य पितुर्वाक्यात्प्रसुसमीपमागत्य कायोत्सर्गस्थे भगवति कमलपत्रैर्जलमानीय सर्वतो भूमि-
सिञ्चनं जानुप्रमाणकुसुमोच्चयं च कृत्वा पश्चाद्भ्रमिपातपूर्वकं 'भगवन् ! राज्यभागप्रदो भवे'ति प्रत्यहं विज्ञाप-
यन्तौ जिनं सिपेवतुः । अन्यदा च तौ तथा वीक्ष्य वन्दनार्थमागतौ धरणेन्द्रो प्रभुभक्त्या सन्तुष्टोऽवादीत्- 'भो !
भगवात्रिस्सद्भो, मा भगवन्तं याचेथां, प्रसुभक्त्या तुष्टोऽहमेव युवाभ्यां दास्यामी'ति भणित्वा अष्टचत्वारिंश-

तमद्ब्रह्मत्ताका विद्याः, गौरी-गन्धारी-रोहिणी-प्रज्ञसिलक्षणाश्चतस्रो महाविद्याश्च पाठसिद्धा दत्तवान् । यच्चोक्तं
 तिरणावलीकारेण 'पृथक्त्वारिंशत्सद्व्याका' इति तदनाघातसिद्धान्तार्थगन्धत्वाभिन्वयञ्जकं, हारिभद्रीयावश्यकवृ-
 त्त्वाद्यौ अपृथक्त्वारिंशत्सद्व्याणामेवोक्तत्वात् । उक्तत्वांश्च नागोन्द्रः— 'इमाभिर्विद्याधरद्विप्राप्तौ सन्तौ युवां स्वजना-
 दिकं लाल्त्वा यातं वैताल्यपर्वते, तत्र दक्षिणश्रेण्यां गौरियगन्धारादीनष्टौ निकायान् रथन्तपुरचक्रवालादिपञ्चाश-
 जगराणि, उत्तरश्रेण्यां च पण्डकचंशालयादीनष्टौ निकायान् गगनवल्लभादीनि च पष्टिनगराणि निवास्य विहरत-
 मिति, तानस्तौ कृतकृत्यौ स्वपित्रोर्भरतस्य च तं वृत्तं निवेद्य दक्षिणश्रेण्यां नमिः उत्तरश्रेण्यां च विनमिस्तस्थतुः ।

प्रसुआहारादिदानानिपुणैः समृद्धिमद्भिर्जनैर्वस्त्रादिभिर्निमज्ज्यमाणोऽपि योग्यां भिक्षामलभमानोऽदीनचित्तो
 एस्तिनागपुरे गतस्तत्रावश्यकवृत्त्यनुसारेण बाहुवलिपौत्रः श्रेयांसो युवराजत्वे वर्त्तते, तस्यामेव निशायां—

“श्रेयांसः श्याममेकं स्वयममृतवद्वैः सिक्तमैक्षिष्ट दीपं, तेनैवार्कच्युतांशून् दिनकृति निहितान् श्रेष्ठिमुख्यः
 सुतुद्धिः । स्वमं शङ्खजयन्तं भद्रमथ नृपतिस्तस्य सान्निध्यतोऽस्मी, प्रोचुः स्वमान् मिथोऽभूदवददथ च
 कोऽप्यस्ति लाभः कुमारैः ॥ १ ॥”

गतौ विसर्जिता सभा, सर्वे स्वस्थानं गताः । श्रेयांसोऽपि स्वमन्दिरं गत्वा गवाक्षस्थो 'न किञ्चिद्व्यति स्वामी'ति
 जनतोलादलं युत्वा प्रसुं च वीक्ष्य—'मया क्वापीदं नेपथ्यं दृष्टपूर्वं' इतीहापोहं कुर्वन् जातिसरणमवाप ।

“विवेद चैवं यत्पूर्वं-विदेहे चक्रवर्त्यभूत् । भगवान् वज्रनाभोऽयं, जातोऽहं चास्य सारथिः ॥ १ ॥”

“तस्मिन्नेव भवे भर्तु-वज्रसेनाभिधः पिता । ईदृशं तीर्थकृच्छ्रं, धारयन्त्रीक्षितो मया ॥ २ ॥”
 “स्वामिनो वज्रसेनस्य, पादान्ते समुपाददे । वज्रनाभः परिव्रज्या-महमप्यस्य पृष्ठतः ॥ ३ ॥”
 “अर्हन्तो वज्रसेनस्य, सुखादश्रौषमित्यहम् । भरते वज्रनाभोऽसौ, भावी प्रथमतीर्थकृत् ॥ ४ ॥”
 “स्वयम्प्रभादींश्च भवान्, पर्याटममुना सह । अधुना वर्तते स्वामी, ममैष प्रपितामहः ॥ ५ ॥”

तदानीमेव तस्यैको नरः प्रधानेश्वरसकुम्भौघप्राभृतमादायागतः, ततोऽसौ तत्कुम्भमादाय ‘भगवन् ! गृहा-
 गेमां योग्यां भिक्षा’मित्यवदत् । भगवताऽपि हस्तौ प्रसारितौ, निस्पृष्टश्च तेन समग्रोऽपि रसः ।

“भूयानपि रसः पाणि-पात्रे भगवतो ममौ । श्रेयांसस्य तु हृदये, मसुर्नहि सुदस्तदा ॥ १ ॥”
 “स्त्यानो नु स्तम्भितोऽन्वासीद्, व्योम्नि लग्नशिखो रसः । अञ्जलौ स्वामिनोऽचिन्त्य-प्रभावाः प्रभवः खलु ॥ २ ॥”
 अत्र कविः-“स्वाम्याह दक्षिणं हस्तं, कथं भिक्षां न लसि? भोः! । स प्राह दातृहस्तास्या-धो भवामि? कथं प्रभो! ।”
 यतः-“पूजाभोजनदानशान्तिककलापाणिग्रहस्थापना-चोक्षप्रेक्षणहस्तकार्पणमुखव्यापारबद्धस्त्वहम् ।”

इत्यभिधाय स्थिते दक्षिणहस्ते-
 [॥ ४ ॥]

“वामोऽहं रणसम्मुखवाङ्कगणनावावाङ्गशय्यादिकृत्, द्यूतादिव्यसनी त्वसौ स तु जगौ चोक्षोऽसि न त्वं शुचिः ॥
 ततः-“राज्यश्रीर्भवताऽर्जितार्थिनिवहस्त्यागैः कृतार्थी कृतः, सन्तुष्टोऽपि गृहाण दानमधुना तन्वन् दयां दानिषु ।”
 “इत्यब्दं प्रतिबोध्य हस्तयुगलं श्रेयांसतः कारयन्, प्रत्यश्वरसेन पूर्णसृषभः पायात्स वः श्रीजिनः ॥ ५ ॥”

तनूनेन रसेन भगवतः पारणकमभृत् । जातानि च दुन्दुभिनादादिपञ्चदिव्यानि ।

“रात्रशुक्लतृतीयायां, दानमासीत्तदक्षयम् । पर्वाक्षयतृतीयेति, ततोऽद्यापि प्रवर्तते ॥ १ ॥”

“श्रेयांसोपज्ञमवनौ, दानधर्मः प्रवृत्तवान् । स्वाम्युपज्ञमिवाशेष-व्यवहारनयक्रमः ॥ २ ॥”

ततस्तत्र मिलिताद्भागजनान् श्रेयांसः प्रज्ञापयति-‘भो जनाः ! सद्गतिलिप्सया एवं शुद्धैषणीयाहार-
भिक्षा देया’ इति । ‘त्वया कथं ज्ञातमेत’दिति लोकैः पृष्ठः स्वाभिना सह स्वीयमष्टभवसम्बन्धमाचष्ट-

यदा प्रसुरीशाने ललिताद्नो × देवस्तदाऽहं निर्नामिकेति पूर्वभवाख्या स्वयम्प्रभानाम्नी देवी १, ततः पूर्वविदेहे
पुनरुत्थावतीविजये लोद्गर्गले नगरे भगवान् वज्रजङ्घस्तदानीमहं श्रीमती भार्या २, तत उत्तरकुरौ भगवान्
युगलिङ्गोऽहं च युगलिनी ३, तत आद्ये कल्पे द्वावपि मित्रदेवौ ४, ततः पश्चिमविदेहे भगवान् वैद्यपुत्रोऽहं
जीर्णश्रेष्ठिपुत्रः केशवाख्यो मित्रं ५, ततोऽच्युते कल्पे देवौ ६, ततः पुण्डरीकिण्यां भगवान् वज्रनाभश्चक्री
अहं च सारथिः ७, ततस्सर्वार्थसिद्धे देवौ ८, इह प्रभोः प्रपौत्र इति ९ ।

“एनच्युत्या च ते सर्वे, श्रेयांसं साधुसाध्विति । भापमाणाः प्रमुदिताः, स्थानं निजं निजं ययुः ॥ १ ॥”

× प्रभोः पश्यन्पगाल्यन्तारगाधिपु प्रयोदशभेषु पदमोऽयं भवः । त्रयोदशभाशैते-“सार्थवाहो ‘धनो’ युग्म-धर्मी सौधर्मगः सुरैः । ‘महावलो’
स्तीत्यानि-रीशाने ‘ललिताङ्गकः’ ॥ १ ॥ विबुधो ‘वज्रजङ्घा’ख्यो, राजा युगलधर्मवान् । सौधर्मे त्रिदशो वैद्यो-ऽच्युतकल्पगतः सुरैः ॥ २ ॥
‘वज्रनांभा’मिधव्यक्री, सुरैः सर्वार्थसिद्धिगः । अर्हन्नादिजिनेशस्य, त्रयोदश भवा इति ॥ ३ ॥”

सहस्रं विद्वक्तं, तओ णं जे से हेमंताणं चउत्थे मासे सत्तमे पवखे फग्गुणवहुले, तस्स णं फग्गुणवहुलस्स इक्कासीपक्खे णं पुव्वण्ह-
कालसमयंसि पुरिमतालस्स नगरस्स वहिआ सगडमुहंसि उज्जाणंसि नगोहवरपायवस्स अहे अड्ढेणं भत्तेणं अपाणएणं आसाढाहिं
नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं ज्ञाणंतरिआए चट्टमाणस्स अणंते० जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ २१६ ॥

“कृतपारणकः स्वामी, श्रेयांससदनात्ततः । जगामान्यत्र नैकत्र, तिष्ठेच्छद्मस्थतीर्थकृत् ॥ २ ॥”

कदाचिद्विहरन्सन्ध्यायां बहलीदेशे तक्षशिलाया उद्याने गत्वा प्रतिमया स्थितः प्रभुः, वनपालकेन वद्धीपितो
बाहुबलिः सन्ध्याकालत्वात्तक्षणमनागत्य प्रातर्महताऽऽम्बरेण वन्दनार्थमागतः, परं विभातायामेव विभावया
प्रभुर्विहृतः, अतस्तत्र प्रभुमनवलोक्त्योच्चैः पुञ्चकार, चकार च प्रभुपदस्थाने चिह्नरूपं सर्वरत्नमयं धर्मचक्रं ।

एवं प्रव्रज्यादिनादारभ्य वर्षसहस्रं प्रभोदृच्छद्मस्थकालस्तत्र सर्वसङ्कलितोऽपि प्रमादकालोऽहोरात्रः । एवं च
यावदात्मानं भावयत एकं वर्षसहस्रं व्यतिक्रान्तं । ततश्च योऽसौ 'हेमन्तस्य' शीतकालस्य चतुर्थो मासः सप्तमः
पक्षः फाल्गुनबहुलस्तस्य फाल्गुनबहुलस्य एकादशीदिवसे पूर्वाह्निकालसमये पुरिमतालस्य नगरस्य-विनीतायाः
शाखापुरविशेषस्य बहिस्ताच्छकटमुखाख्ये उद्याने न्यग्रोधवरपादपस्याधस्तादष्टमेन भक्तेनापानकेन उत्तरा-
षाढानक्षत्रेण चन्द्रयोगमुपागते सति ध्यानान्तरिकायां वर्त्तमानस्य-शुक्लध्यानस्याद्यपादद्वयं ध्यायमानस्या-
नन्तवस्तुविषयं केवलमुत्पन्नं, यावत्सर्वभावान् जानन् पश्यंश्च विहरति ।

एवं च वर्षसहस्रे व्यतिक्रान्ते पुरिमतालाख्ये विनीताशाखापुरे स्वामिनः केवलज्ञानमुत्पन्नं, तदैव च भरतस्य

अक्षरद्वयमपि, युगपद् द्वयोर्वर्द्धापनयोः समागमने विषयतृष्णाया विषमत्वेन 'प्राक्तातं पूजयामि उत चक्र'मिति
 क्षणं विमृश्य 'इदं परलोकहिते ताते पूजिते केवलमिदं लोकरुण्वदं चक्रं पूजितमेवे'ति सम्यङ् निश्चित्य भरतः प्रत्य-
 ण्मुपागच्छमयन्तीं मन्देयां हस्तिस्कन्धे पुरतः कृत्वा महताऽऽडम्बरेण प्रसुं वन्दितुमगात्, प्रत्यासन्नौ च समव-
 नरणौ 'मातः ! पश्य स्वपुत्रद्विं' इति भरतेन भगिना मन्देया हर्षपुलकिनाङ्गी प्रमोदाश्रुपूरैर्विगलितनेत्रपटला
 प्रमोदशत्रुनामरादिप्रातिगार्यलक्ष्मीं विलोक्य चिन्तयामास—'धिग् धिङ् मोहविह्वलान् जन्तून्, स्वार्थं स्थित्यन्ति
 सर्वेऽपि जन्तवः, यतो मम ऋषभदुःखेन रुदत्या नेत्रेऽपि हीनतेजसी जाते, ऋषभस्तु एवं सुरासुरनरैः सेव्यमान-
 ईदृशीं ममृद्विं मुञ्चानोऽपि मम सुखवार्त्तासन्देहामपि न प्रेषयति, ततो धिगिमं खेहं इत्यादि भावयन्ती साऽन्त-
 कृतकेयलीत्वमवाण्य मुक्तिं गता । ततो 'भरतक्षेत्रे प्रथमसिद्ध' इति कृत्वा देवैस्सम्पूज्य देहं क्षीरोदधौ प्रक्षिप्तम् ।

अत्र कविः—“पुत्रो युगादीशसमो न विश्वे, आन्त्वा क्षितौ येन शरत्सहस्रम् ।”

“यद्वर्जितं केवलरत्नमश्रयं, खेहात्तदेवार्प्यत मातुराशु ॥ १ ॥”

“मन्देयासमा नाम्ना, याऽगात्पूर्वं किलेक्षितुम् । मुक्तिकन्यां तनूजार्थं, शिवमार्गमपि स्फुटम् ॥ २ ॥”

'भगवानपि समवसरणे वर्त्ममरुथयत्, तत्र ऋषभसेनायाः पञ्च शतानि भरतस्य पुत्राः सप्तशतानि पौत्राश्च
 प्रव्रजितास्तेषु ऋषभसेनायाश्चतुरशीतिर्गणधराः स्थापिताः, ब्राह्मण्यपि प्रव्रजिता, भरतश्च “भरहो सावजो” इत्याव० चू०
 गार्ग्यान् आर्यकत्वमग्रहीत्, स्त्रीरत्नं भावीति भरतेन निरुद्धा सुन्दर्यपि आश्रिता जाताति चतुर्विधसङ्घस्थापना ।

“धेऽपि च तापसाः कच्छ-महाकच्छविवर्जिताः । तेऽपि प्रपेदिरे दीक्षां, समेत्य स्वामिनोऽन्तिके ॥ १ ॥”

भरतस्तु शक्रविवर्तितमरुदेवाशोकः स्वस्थानं जगाम । तत्र चाष्टाहिकोत्सवेन चक्रत्वं प्रपूज्य शुभेऽहिं प्रयाणं कृत्वा भरतक्षेत्रस्य षट्खण्डानि साधयित्वा षष्टिवर्षसहस्रैः स्वगृहमागतः, परं चक्रमायुधशालायां नावि-
शत् । भरतेन तत्कारणे शृष्टे मन्त्रिभिरुक्तं-तवानुजा नवनवतिर्नायाता इति । ततो भरतेन बाहुबलिवर्जाष्टनव-
तिभ्रातृभ्यो ‘भवद्भिर्मदाज्ञा मान्धे’ति दूतसुखेनावचि । ते च सस्मिलित्वा ‘किमाज्ञां मन्यामहे ? उत युद्धं कुर्मः’
इति प्रष्टुं प्रसुसमीपे गताः, प्रसुणाऽपि वैतालीयाध्ययनश्रावणेन सम्बोध्य दीक्षिता इति । तदनु बाहुबलिने
प्रेषितो दूतः, स तु क्रोधान्धदर्पोद्दुरः सन् स्वसैन्ययुतः सम्मुखमागत्य भरतेन द्वादशाब्दीं यावद्युद्धमकरोत्,
परं न कोऽपि हारितः, तदा प्रभूततरं जनसंहारं भवन्तं ज्ञात्वा शक्रेणागत्य दृष्टि-वाग्-बाहु-मुष्टि-दण्ड-लक्षणाः
पञ्च युद्धा नियुक्ताः, तेष्वपि भरतस्यैव पराजयो जातः, तदा क्रोधाद्धृमातो भरतो बाहुबलिन उपरि चक्रम-
मुञ्चत्, परमेकगोत्रीयत्वान्न पराभवत् । तदाऽमर्षवशाद्भ्रतं हन्तुमना मुष्टिसुत्पाद्य धावन् बाहुबली अहो !!
पित्तुल्याग्रजहननं ममानुचितमेव, उत्पादिता मुष्टिरपि कथं मोघा भवेदिति विमृश्य तां स्वशिरसि विमुच्य
लोकं विधाय सर्वं सावधं परिलज्य प्रव्रजितः । ततो भरतस्तं नमस्कृत्य स्वापराधं क्षमयित्वा स्वस्थानं गतः ।
बाहुबली तु ‘पर्यायज्येष्टाँल्लुश्वान्धवान् कथं नमामि ?, अतो यदा केवलमुत्पत्स्यते तदैव स्वाम्यन्तिके
यास्यामी’ति विचिन्त्य वर्षं यावत्कायोत्सर्गेणवास्थात् । वर्षान्ते च भगवत्प्रेषिताभ्यां स्वभगिनीभ्यां ‘हे भ्रातः !

उममस्स णं अरहओ कोमलिअस्स चउरासीई गणा चउरासीई गणहरा हुत्था ॥ २१७ ॥

उममस्स णं अरहओ कोमलिअस्स उसभसेणपामुक्खाणं चउरासीइओ समणसाहस्सीओ, उक्कोसिआ समणसंपया हुत्था ॥ २१८ ॥

उममस्स णं अंभि-मुंदरिपामुक्खाणं अज्जियाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ, उक्कोसिया अज्जियासंपया हुत्था ॥ २१९ ॥

उममस्स णं सिज्जंसपामुक्खाणं समणोवात्तगाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ पंचसहस्सा, उक्कोसिया समणोवासगसंपया हुत्था ॥ २२० ॥

उममस्स णं अरहओ कोमलिअस्स सुभहापामुक्खाणं समणोवासियाणं पंचसयसाहस्सीओ चउपणं च सहस्सा, उक्कोसिया

गजादुत्तर' इत्याहुक्त्वा प्रतियोधितः सन् यावच्चरणौ उदक्षिपत्तावत्केवलमप्रापत् । ततः प्रभुपार्श्वे गत्वा चिरं विहृत्य म्यामिना सहैव मोक्षं गतः । भरतोऽपि चिरं चक्रवर्तित्वमनुभवन्नन्यदाऽऽदर्शं भवने मुद्रिकाशून्यामङ्गुलीं निरीक्ष्यानित्यत्वं भावयन् केवलमवाप्य दशसहस्रनृपैस्सह देवतादत्तं वेपं परिधाय चिरं विहृत्य शिवमगादिति ।

२१७-ऋपभस्याहृतः कौशलिकस्य चतुरशीर्तिर्गणाश्चतुरशीतिरेव च गणधरा अभवन् ।

२१८-ऋपभस्याहृतः कौशलिकस्य ऋपभसेनप्रमुखाणां चतुरशीतिश्चमणसहस्राण्युत्कृष्टा श्रमणसम्पदाऽभ०

२१९-ऋपभस्याहृतः कौ० ब्राह्मीसुन्दरीप्रमुखाणामार्थिकाणां त्रीणि शतसहस्राण्युत्कृष्टा आर्थिकासम्पदाऽभ०

२२०-ऋपभस्याहृतः कौशलिकस्य श्रेयांसप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां त्रीणि शतसहस्राणि पञ्च सहस्राणि च उत्कृष्टा श्रमणोपासकसम्पदाऽभवत् ।

२२१-ऋपभस्याहृतः कौशलिकस्य सुभद्राप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां पञ्च शतसहस्राणि चतुष्पञ्चाशच्च

मान्त्राणि उत्कृष्टा श्रमणोपासकानां सम्पदाऽभवत् ।

समणोवासियाणं संपया हुत्था ॥२१॥ उसभस्स णं अरहओ कोसल्लिअस्स चत्तारि सहस्सा सत्तसया पण्णासा चउइसपुवीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं, जाव उक्कोसिया चउइसपुवीणं संपया हुत्था ॥ २२२ ॥

उसभस्स णं० नव सहस्सा ओहिनाणीणं, उक्कोसिया ओहि० ॥२२३॥ उसभस्स णं० वीससहस्सा केवलनाणीणं, उक्कोसिया केवल० उसभस्स णं० वीससहस्सा छच्च सया वेउधियाणं०, उक्कोसिया वेउ० ॥ २२५ ॥

उसभस्स णं० चारससहस्सा छच्च सया पण्णासा विउलमईणं अह्वाइजेसु दीवससुहेसु सन्नीणं पंचिदियाणं पज्जत्तगाणं मणोगए भावे जाणमाणणं, उक्कोसिया विउलमइसंपया हुत्था ॥२२६॥ उसभस्स णं० चारससहस्सा छच्च सया पण्णासा वार्हणं०, उक्को०वा०२२७

२२२-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य चत्वारि सहस्राणि सप्तशतानि पञ्चाशदधिकानि च चतुर्दशपूर्विणां अजि-
नानामपि जिनसङ्काशानां यावदुत्कृष्टा चतुर्दशपूर्विणां सम्पदाऽभवत् ।

२२३-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य नव सहस्राणि अर्वाधिज्ञानिनां, उत्कृष्टा अर्वाधिज्ञानिसम्पदाऽभवत् ।

२२४-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य विंशतिसहस्राणि केवलज्ञानिनां उत्कृष्टा केवलज्ञानिसम्पदाऽभवत् ।

२२५-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य विंशतिसहस्राणि षट् च शतानि वैक्रियलब्धिमतां अदेवानामपि देवर्द्धि-
प्रासानां उत्कृष्टा वैक्रियलब्धिमत्सम्पदाऽभवत् ।

२२६-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य द्वादशसहस्राणि षट् च शतानि पञ्चाशदधिकानि विपुलमतीनामर्द्धतृतीयेषु
द्वीपसमुद्रेषु संज्ञिनां पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तकानां मनोगतान् भावान् जानतां उत्कृष्टा विपुलमतिसम्पदाऽभवत् ।

२२७-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य द्वादशसहस्राणि षट् च शतानि पञ्चाशदधिकानि वादिनां देवमनुजा-

उमस्य णं० गीमं अनेवाग्निहस्ता मिखा, चत्तालीसं अजियासाहसीओ सिद्धाओ ॥ २२८ ॥

उमस्य णं० नारीमहस्या नव सया अनुत्तरोववाइयाणं गइकहाणणं जाव भद्राणं, उकोसिया अनुत्तरोववाइयसंपया इत्या २२९
उमस्य णं० जराओ कोसलियस्य युयिता अंतगडभूमी इत्या, तं जहा-जुगंतगडभूमी य परियायंतगडभूमी य । जाव असंखि-
जाओ पुरियपागओ जुगंतगडभूमी, अंतोशुभ्रुत्तपरियाण अंतमकासी ॥ २३० ॥

ते णं तले णं ते णं समणं उमसे णं अरुहा कोमलिण वीसं पुधस्यसहस्साइं कुमारवासमल्ले वसित्ता णं, तेवाट्टि पुधस्यसहस्साइं
रत्तगाममल्ले रत्तिगा णं, तेनीइं पुत्रस्यसहस्साइं अगारवासमल्ले वसित्ता णं, एणं वाससहस्सं छउमत्थपरिआयं पाउणित्ता, एणं पुव-

सुरमणितासु पपंतसु अपराजितानां उत्कृष्टा वादिसम्पदाऽभवत् ।

२२८-अप-मस्यार्हतः कौशलिकस्य विंशतिरन्तेवासिसहस्राणि सिद्धानि, चत्वारिंशदार्यिकासहस्राणि सिद्धानि ।
२२९-अप-मस्यार्हतः कौशलिकस्य द्वाविंशतिसहस्राणि नव शतानि च अनुत्तरोपपातिकानां गतिकल्याणानां
गायदागमिण्यद्भद्राणां उत्कृष्टा अनुत्तरोपपातिकसम्पदाऽभवत् ।

२३०-अप-मस्यार्हतः कौशलिकस्य द्विविधा अन्तकृद्भूमिरभवत्, तद्यथा-युगान्तकृद्भूमिः पर्यायान्तकृद्भूमिश्च ।
अम-इत्येयानि पुरुषयुगानि यावद्युगान्तकृद्भूमिः, अन्तर्मुहूर्तपर्याये मरुदेवाऽन्तमकार्पीत्सा पर्यायान्तकृद्भूमिः ।

२३१-तस्मिन्काले तस्मिन्समये कपभोऽर्हन् कौशलिको विंशतिपूर्वशतसहस्राणि कुमारवासमध्ये उपित्वा
त्रिपट्टिपूर्वशतसहस्राणि राज्यवासमध्ये उपित्वा, त्र्यशीतिपूर्वशतसहस्राणि अगारवासमध्ये उपित्वा, एकं
नवसहस्रं अमस्यपर्यायं पालयित्वा, एकं पूर्वशतसहस्रं वर्षसहस्रोत्तं केवलपर्यायं पालयित्वा, प्रतिपूर्णं पूर्वशत-

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ७

॥ १५३ ॥

सयसहस्सं वासग्नएस्सूणं केवलपरिआयं पाउणित्ता, पडिपुणं पुव्वसयसहस्सं सामणपरिआयं पाउणित्ता, चउरसीइं पुव्वसयसहस्साइं सघाउयं पालइत्ता, रीणे वेयणिज्जाउयनामगुत्ते, इमीसे ओसण्णिणीए सुसमदुसमाए समाए बहुविइकंताए तिहिं वासेहिं अद्धनवमेहि य मासेहिं सेसेहिं, जे से हेमंताणं तच्चे मासे पंचमे पक्खे, माहवहुले, तस्स णं माहवहुलस्स (अं० ९००) तेरसीपक्खेणं उण्णि अट्ठाव-यसेलसिहरंसि दसहिं अणगारसहस्सेहिं सिद्धिं चोइसमेणं भत्तेणं अपाणएणं, अभीइणा नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं पुव्वण्हकालसमयसि संपलियंक्रमिसण्णे कालगए विइकंते जाव सव्वदुक्खएपहीणे ॥ २३१ ॥

उसभस्स णं अरहओ कोसलियस्स कालगयस्स जाव सव्वदुक्खण्णहीणस्स तिण्णि वासा अद्धनवमा य मासा विइकंता, तओ वि

सहस्रं आमणयपर्यायं पालयित्वा, चतुरशीतिपूर्वशतसहस्राणि सर्वायुः पालयित्वा, क्षीणेषु सत्सु वेदनीयायुर्नाम-
गोत्रेषु चतुर्ष्वधातिकर्मसु अस्याभवसर्पिण्यां सुपमदुष्पमायां समायां-तृतीयारके बहुव्यतिक्रान्ते सति, त्रिपु-
वर्षेषु अर्द्धनवमेषु च मासेषु शेषेषु सत्सु, यच्च "एकोनवतिपक्षावशेषे" इत्युक्तं कल्पकि०सुबोधिकाराभ्यां तच्चिन्त्यं, एताव-
त्काले द्वयोरधिकमासयोरवश्यम्भावेनातीतत्वात्सुदुस्समेवैकोनवतेरधिकपक्षाणामस्तित्वं । योऽसौ हेमन्तर्त्तोस्तृतीयो मासः पञ्चमः
पक्षः, माघबहुलस्तस्य माघबहुलस्य त्रयोदशीदिवसे अष्टापदशैलशिखरोपरि दशभिरनगारसहस्रैः सार्द्धं चतु-
र्दशमेन भक्तेन-उपवासपट्टेनापानकेन, अभिजिन्नक्षत्रेण सह चन्द्रयोगमुपागते पूर्वाह्निकालसमये सम्यक्
पल्यङ्कासनेन निषण्णः सन् कालगतो व्यतिक्रान्तो यावत्सर्वदुःखप्रहीणो जातः । ततः प्रकम्पितासनाः सर्वेऽपि
देवेन्द्राद्यास्तात्रागत्य जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्युक्तक्रमेणार्हादेः संस्कारं नन्दीश्वरेऽष्टाह्निकोत्सवं च विधाय स्वस्वस्थानं गताः ।

२३२-ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य कालगतस्य यावत्सर्वदुःखप्रहीणस्य त्रीणि वर्षाणि अर्द्धनवमाश्च मासा

सूत्रे
२३१-३२
ऋषभस्य
निर्वाणं
पुस्तकवाच-
नादेश्वान्तर
कालः

॥ १५३ ॥

परं पत्ना सागरोपमकोशलोदी तिवासप्रद्वनवमासाहिययायालीसाण् वाससहस्सेहिं ऊणिया विश्रुंता, पयस्मि समए समणे भगवं
मार्गरे परिनिवृत्ते, तन्नो नि परं नववाससया विश्रुंता, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ २३२ ॥ १ ॥

व्यतिक्रान्ताः, तनोऽपि परमेका सागरोपमकोटाकोदी त्रिवर्षाण्ड्वनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुना व्यति-
क्रान्ता, एनस्मिन्समये श्रमणो भगवान् महावीरः परिनिवृत्तः, ततोऽपि परं नववर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि,
दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति । इति श्रीऋषभचरित्रम् ।

इति श्रीपुरुगणाकल्पानुर्यन्तर्वाच्यादिविधव्याख्यामुपजीव्य प्रवचनभावकश्रीखरतरगच्छनमोनमोमणि-क्रियोद्धारक-श्रीमन्मोहन-
मुनीधरान्तिपद्धिनैयानुयोगाचार्य-श्रीमत्केशरमुनिजी-गणिवरसंगृहीतायां कल्पार्थवोधिनीनामपर्युषणाकल्पव्याख्यायां

राज्याभिषेकस्य कल्याणकत्वश्रान्तिनिरसनपूर्वकं पञ्चकल्याणकानिवन्धवन्धुरं श्रीऋषभदेवचरित्रवर्णनात्मकं सप्तमं

व्याख्यानं समाप्तं तत्समाप्तौ च समाप्तोऽयं जिनचरित्रात्मकः प्रथमोऽधिकारः ।

प्रं० २४०-०-५ मूलं, ७३१-३-३ वृत्तिः, ६५-०-७ टि०, सर्वांग्रेण १०३७-०-७, व्याख्यानसप्तकस्य ५५३९-०-१

नाम्ना 'मोहनलले'ति, विख्याता ह्यवनीतले । खरतरगणोत्तंसा, जैनशासनभूषणाः ॥ १ ॥

॥ इति कल्पार्थबोधिन्याः सप्तमं व्याख्यानम् ॥

तेषां प्रशिष्यपंन्यास-गणि'किशर'सन्धुनेः । शिष्यं बुद्धयब्धिनामानं, भद्रं तन्वन्तु तेऽन्वहम् ॥ २ ॥ शुभम् ।

अथाष्टमं व्याख्यानम्—

ते षं काले षं ते षं ममए षं समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा इक्कारस्स गणहरा हुत्था ॥ १ ॥
 से केणउट्टेणं भंते ! षं गुणइ ? समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा इक्कारस्स गणहरा हुत्था ॥ २ ॥

ममणस्स भगवओ महावीरस्स जिट्ठे इंदभूर्इ अणगारे गोयमसगुत्ते षं पंच समणसयाइं वाएइ, मल्लिमए अग्गिभूर्इ अणगारे गोयमस-
 गुत्ते षं पंच ममणसयाइं वाएइ, कणीअसे अणगारे चाउभूर्इनासे षं गोयमसगुत्ते षं पंच समणसयाइं वाएइ, येरे अल्लवियत्ते भारहाए गुत्तेणं

अथ सधिराचलीरूपे द्वितीयेऽधिकारे किञ्चिद्विचित्रियते—

१-तस्मिन् काले तस्मिन् समये अमणस्य भगवतो महावीरस्य नव गणा एकादश गणधराश्चाभूवन् ।

२-शिष्यः पृच्छति-अथ केन 'अर्थन' हेतुना भवन्त ! एवमुच्यते ? यत् अमणस्य भगवतो महावीरस्य नव गणा एकादश च गणधरा अभूवन्, यतो "जावइआ जस्स गणा, तावइआ गणहरा तस्स" इति वचनाद् गणधर-
 मश्रव्याका एव गणाः सर्वेषामपि जिनानां, ततो वीरस्य किमर्थमूना गणसङ्ख्या ? ।

३-अत्रार्थं आह-अमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठ इन्द्रभूतिरनगारो गौतमगोत्रः पञ्च अमणशतानि
 जानगति, मध्यमोऽग्निभूतिरनगारो गौतमगोत्रः पञ्च अमणशतानि वाचयति, 'कनिष्ठो' लधुरनगारो वायुभूतिनामा
 गौतमगोत्रः पञ्च अमणशतानि वाचयति, स्वविर आर्यव्यक्तो भारद्वाजो गोत्रेण पञ्च अमणशतानि वाचयति,

पंच समणसयाहं वापइ, थेरे अज्जसुहम्मो अग्निवेशायणे गुत्तेणं पंच समणसयाहं वापइ, थेरे मंडियपुत्ते वासिद्धे गुत्तेणं अद्धुद्धाहं समणसयाहं वापइ, थेरे मोरियपुत्ते कासवे गुत्तेणं अद्धुद्धाहं समणसयाहं वापइ, थेरे अकंपिए गोयमसगुत्ते णं-थेरे अथलभाया हारिआयणे गुत्तेणं, पत्तेयं एते दुण्णि वि थेरा तिण्णि समणसयाहं वापंति, थेरे अज्जमेअज्जे-थेरे अज्जणभासे-एए दुण्णि वि थेरा कोडिन्ना गुत्तेणं तिण्णि समणसयाहं वापंति । से तेण अट्टेणं अज्जो ! एवं बुच्चइ-समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा इक्कारस गणहरा हुत्था ॥ ३ ॥
सध्वे वि णं एते समणस्स भगवओ महावीरस्स एक्कारस वि गणहरा दुवालसंणिणो चउइसपुद्धिणो समत्तगणिपिडगधारगा राय-

स्थविर आर्यसुधर्माऽग्निवैश्यायनो गोत्रेण पञ्च अमणशतानि वाचयति, स्थविरो मण्डितपुत्रो वाशिष्ठो गोत्रेण 'अध्युष्टानि' सार्धत्रीणि अमणशतानि वाचयति, स्थविरो मौर्यपुत्रः काश्यपो गोत्रेणाध्युष्टानि अमणशतानि वाचयति, स्थविरोऽकम्पितो गौतमगोत्रः, स्थविरोऽचलभ्राता हरितायनो गोत्रेण, एतौ द्वावपि स्थविरौ प्रत्येकं त्रीणि त्रीणि अमणशतानि वाचयतः, स्थविर आर्यमेतार्यः स्थविर आर्यप्रभासः, एतौ द्वावपि स्थविरौ कौडिन्यौ गोत्रेण तेनार्थेन 'आर्य' शिष्य ! एवमुच्यते, यदुत-अमणस्य भगवतो महावीरस्य नव गणा एकादश च गणधरा अभूवन्, यत एकवाचनाचारो यतिसमुदायो हि गण इति । अत्र मण्डित-मौर्यपुत्रयोरेकमातृत्वेन भ्रात्रोरपि भिन्नगोत्रा-भिधानं भिन्नजनकापेक्षया, तत्र मण्डितपुत्रस्य पिता मण्डितेत्यपराभिधानो धनदेवः, मौर्यपुत्रस्य च मौर्यः, माता तु द्वयोरप्येका विजयादेवी, यतोऽनिन्दितं तत्र देशे ज्ञातौ चैकस्मिन् पत्न्यौ मृतेऽन्यपतिवरणमिति वृद्धाः ।

४-सर्वेऽप्येते इन्द्रभृत्यादयः अमणस्य भगवतो महावीरस्य एकादशापि गणधरा 'द्वादशाङ्गिनः' आचाराङ्गा-

नितिः नगरे मासिपणं भक्त्येणं अणणणं कालगया, जाव सबहुक्तापयीणा । अरे इंदुई, अरे अज्जसुहम्मै य सिद्धिं गण महावीरे पब्धा
दुण्णि वि श्रंत परिनिपुया । जे इमे अज्जत्ताण समणा निगंथा विहरंति, एण णं सब्बे अज्जसुहम्मस्स अणगारस्स आवच्चिजा, अन्नसेसा
गणाणम निरउज्जा युच्चिया ॥ ४ ॥

द्विष्टियादान्थुनचन्त; स्वयं रचितत्वात्, पुनः 'चतुर्दशपूर्विणः' चतुर्दशपूर्ववेत्तार; चतुर्दशपूर्वाणामज्ञान्त-
गतत्वेऽपि पूर्वं प्रणयनादनेकवियामन्त्राद्यर्थमयत्वान्महाप्रमाणत्वाच्च प्राधान्यख्यापनार्थं पृथगुपादानं । सूत्र-
मात्रेऽपि द्वादशाङ्गित्वं चतुर्दशपूर्वित्वं च स्यादतस्तदपोहार्थमाह-समस्तगणिपिटकधारका; 'समस्तं' सर्वोश्चरसत्रि-
गणियात्पुणोऽर्थग्रापि, न तु स्थूलभद्रस्यैव देशतः; गणोऽस्यास्तीति 'गणी' भावाचार्यस्तस्य पिटकमिव-रत्नकरण्डकमिव 'गणिपिटकं'
ज्ञादशां, तत्राल्लि ये ते तथा, एवं विधास्ते सर्वे गणधरा राजगृहे नगरे मासिकेन भक्तेनापानकेन पादपोपगमनान-
शनं विधाय कालगता यावत्सर्वदुःखप्रहीणाः । यदुक्तं-
"मासं पाओवगया, सब्बे वि य सब्बलद्धिसंपन्ना ।
वज्जरिमहसंययणा, समचउरंसा य संठाणा ॥ १ ॥" स्थविर इन्द्रभूतिः स्थविर आर्यसुधर्मा च, एतौ द्वावपि
स्यधिरौ सिद्धिं गते महावीरे पश्चात् परिनिवृत्तौ । अर्थान्नवगणधरा भगवति जीवत्येव सिद्धा; इन्द्रभूतिसुधर्माणौ
तु भगवति सिद्धे सिद्धाः । ये इमे आर्यतया अद्यत्वे वा-अद्यतने काले अमणा निर्धन्या विरहन्ति, एते सर्वे आर्य-
सुधर्मणोऽनगारस्य 'अपत्नीयाः' पुत्रस्थानीयाः-शिष्यसन्तानजा; अवशेषा गणधरा 'निरपत्याः' शिष्यसन्तान-
रहिता; स्वस्वानसानसमये सम्बगणान् सुधर्मस्वामिनि निसृज्य सिद्धा; अतो व्यवच्छिन्ना तच्छिष्यसन्ततिः ।

✓ मासे मास्येणगण, गणिपि न सर्वेवभाग्यमन्त्राः । गणपेस (नाराच) सहेज्जा, समचतुराणथ सथानाः ॥ १ ॥

समणे भगवं महावीरे कासवगुत्ते णं । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स कासवगुत्तस्स अज्जसुहम्मस्से अरे अंतेवासी अग्गिवेसायण-
सगुत्ते १ । थेरस्स णं अज्जसुहम्मस्स अग्गिवेसायणसगुत्तस्स अज्जंबुनामे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते णं २ । थेरस्स णं अज्जजंबुणामस्स

अथ भगवतः पट्टपरम्परामाह—

५-श्रमणो भगवान् महावीरः काश्यपगोत्रः । श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यसुधर्मा
स्थविरोऽन्तेवासी अश्रिवैश्यायनगोत्रः । स च-कुल्लगसन्निवेशवासिधम्मिलद्धिजभार्याभद्विलापुत्रश्चतुर्दशविद्या-
पारगः पञ्चाशद्वर्षान्ते प्रव्रजितस्त्रिंशद्वर्षाणि वीरसेवा, वीरनिर्वाणाद् द्वादशवर्षान्ते जन्मतो द्विनवतिवर्षान्ते च
केवलमवासवान्, ततोऽष्टौ वर्षाणि केवलित्वे विहृत्य परिपूर्णशतवर्षयुर्जम्बूखामिनं स्वपदे संस्थाप्य सिद्धः (१) ।
स्थविरस्यार्यसुधर्मणोऽश्रिवैश्यायनगोत्रस्य आर्यजम्बूनामा स्थविरोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रस्तत्सम्बन्धश्चैवं-
राजगृहे ऋषभदत्तव्यवहारीप्रियाधारिणीपुत्रः पञ्चमकल्पाक्षयुतो जम्बूकुमारः श्रीसुधर्मखाम्यन्तिके धर्म श्रुत्वा
गृहीतशीलसम्यक्त्वोऽपि पित्रोरत्याग्रहादष्टौ कन्याः परिणीतः, परं न तासां स्नेहवाग्निभव्यामोहितः ।

गतः—“सम्यक्त्वशीलतुम्बाभ्यां, भवाब्धिस्तीर्यते सुखम् । ते दधानो सुनिर्जम्बूः, स्त्रीनदीषु कथं ब्रुडेत् ? ॥ १ ॥”
ततो निशायां ताः प्रतिबोधयंश्चौर्यार्थमायातं नवनवत्यधिकचतुरशतचौरपरिवृतं प्रभवाख्यं चौरसम्यनेकैर्ह-
तुयुक्त्याद्यैः प्राबोधयत् । प्रातः पञ्चशतचौरप्रियाऽष्टकतज्जनकजननीखजनकजननीभिः सह स्वयं पञ्चशतसप्त-
विंशतितमो नवनवतिकनकोटीः परिलज्य प्रव्रजितः, क्रमशः केवलीभूय वर्षाणां षोडशं गृहस्थत्वे, विंशति-

राज्यायुक्तम् अज्ञायकभवे श्रेते अन्तेवामी कथायणसगुत्तस्स अज्ञायकभवे श्रेते अन्तेवामी
 दृश्याभवे, चतुश्चत्वारिंशत् केवलित्वे, एवमशीतिवर्षाणि सर्वायुः प्रपाल्य प्रभवस्वामिनं स्वपदे न्यस्य शिवं गतः ।
 तत्र श्रुतिः—“जन्मुसमस्तल्लारुओ, न भूतो न भविष्यति । शिवाध्ववाहकान् साधून्, चौरानपि चकार यः ॥ १ ॥”

“प्रभवोऽपि प्रमुर्जीया-गौर्येण हरता धनम् । लेभेऽनर्घ्याचौर्यहरं, रत्नत्रितयमद्भुतम् ॥ २ ॥” तत्र—
 “त्रारसवरिसिंहं गोअमु, सिद्धो वीराओ वीसहिं सुहम्मो । चउसट्ठीए जंबू, बुच्छिन्ना तत्थ दस ठाणा ॥ १ ॥
 “मणेपरमोहि पुल्लाए, आहारगखवंगउवसमे कप्पे । संजसतिअकेवलसि-उझणो य जंबूमि बुच्छिन्ना ॥ २ ॥”

“मण”ति मनःपर्यायज्ञानं, “परमोहि”ति परमावधिः, यस्मिन्नुत्पन्नेऽन्तर्मुहूर्तान्तः केवलावासिः, “पुलाए”ति
 मृगकल्लभिः, यया चक्रवर्तिसैन्यमपि चूर्णीकृत्युं समर्थः स्यात्, “आहारग”ति आहारकशरीरकरणलब्धिः,
 “वया”ति क्षापकश्रेणिः “उवसम”ति उपशमश्रेणिः “कण्ण”ति जिनकल्पः “संजमतिअ”ति संयमत्रिकं, परि-
 वारनिवृत्तिरुत्तमन्परायणयाख्यातचारित्ररूपं, “केवल”ति केवलज्ञानं, सिद्धिगमनं चेति । कविकल्पेक्षते—
 “लोकोत्तरं हि सौभाग्यं, जन्मुस्वामिमहासुनेः । अद्यापि यं पतिं प्राप्य, शिवश्रीर्नान्यमिच्छति ॥ ३ ॥” (२) ।

स्वधिरस्य आर्यजन्मुनामकस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यप्रभवः स्वविरोऽन्तेवासी काल्यायनगोत्रोऽभूत् । स्ववि-
 रस्यार्यप्रभवस्य काल्यायनगोत्रस्यार्यशक्यम्भवः स्वविरोऽन्तेवासी मनकपिता वत्सगोत्रस्तद्वृत्तो यथा—

४ जन्मुसमस्तल्लारुओ, न भूतो न भविष्यति तत्र दश श्लाकाणि ॥ १ ॥

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ८

॥ १५७ ॥

मणगपिया वच्छसगुत्ते(४)। थेरस्स णं अज्जसिज्जंभवस्स मणगपिउणो वच्छसगुत्तस्स अज्जसंभहे थेरे अंतेवासी तुंगियायणसगुत्ते (५)॥५॥
संखित्त्वायणाए अज्जसंभद्दाओ अगगओ एवं थेरावली भणिया, तं जहा-थेरस्स णं अज्जसंभद्दस्स तुंगियायणसगुत्तस्स अंते-

प्रभवस्वामिना कदाचित्स्वपदाऽर्हस्य गवेषणार्थं गणे सङ्घे चोपयोगो दत्तस्तत्र तथाविधयोग्यादर्शने परतीर्थि-
पूपयोगो दत्तस्तदा राजगृहे ग्रंथं कुर्वन् शय्यम्भवभद्रो दृष्टः, ततस्तत्र अमणयुगं सम्प्रेष्य "अहो कष्टमहो कष्टं, तत्त्वं
न ज्ञायते खलु" इति श्लोकार्द्धः आवितः, ततः खड्गभाषितस्वगुरुब्राह्मणदर्शितयज्ञस्तम्भाधःस्थश्रीशान्तिजिन-
बिम्बदर्शनात्प्रतिबुद्धः प्रव्रजितः । ततः श्रीप्रभवः शय्यम्भवं स्वपदे न्यस्य स्वर्गमगात् (३) ।

शय्यम्भवोऽपि साधानां प्रियां परित्यज्य प्रव्रजितस्तस्या मनकनाम पुत्रोऽभूत्, स च जननीमुखात्स्वजनकदी-
क्षास्वरूपमवगम्य श्रीशय्यम्भवसूर्यन्तिके समागतः, धर्मदेशनया संसारासारतामवबुध्य व्रतं प्रतिपन्नवान् ।
ततो गुरुः श्रुतोपयोगात्षणमासावशिष्टं तस्यायुषं विज्ञाय तदनुग्रहाय श्रीदशवैकालिकं रचितवान्, क्रमेण
श्रीयशोभद्रं स्वपदे संस्थाप्य वीरादृष्टनवत्या (१८) वर्षैः स्वर्गं गतः (४) ।

स्थविरस्यार्यशय्यम्भवस्य मनकपितुर्वत्सगोत्रस्यार्यशोभद्रः स्थवरोऽन्तेवासी तुङ्गिकायनगोत्रोऽभूत् (५) ।
६-सङ्घिष्ववाचनया आर्यशोभद्रादग्रत एवं स्थविरावली भणिता, तद्यथा-स्थविरस्य आर्यशोभद्रस्य तुङ्गि-
कायनगोत्रस्य अन्तेवासिनौ द्वौ स्थविरौ-स्थविर आर्यसम्भूतविजयो माढरगोत्रः, स्थविर आर्यभद्रबाहुः प्राचीन-
गोत्रः । श्रीयशोभद्रसूरिपट्टे श्रीसम्भूतविजयभद्रबाहुनामानौ द्वौ पट्टधरावभृतां, तत्र भद्रबाहुसम्बन्धो यथा-

सूत्रे ५-६

स्थविराव-

ल्यां प्रभव-

शय्यम्भ-

वाद्याः

स्थविराः

॥ १५७ ॥

तामी पुं येरा-धरे नञासंभूत्रयिजाए माढरसगुत्ते, धरे अञ्जभइयाह पाईणसगुत्ते (६) । थेरस्स णं अञ्जसंभूअविजयस्स माढरसगुत्तस्स

प्रतिप्रानपुरवासिनौ वराहमिहिर-भद्रबाहुनामानौ सहोदरौ द्विजौ श्रीयशोभद्रसूरिपार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रव्र-
जिनौ, क्रमेण चतुर्वेदापूर्वधरौ जातौ, विनयादिगुणैर्योग्यत्वाद् भद्रबाहोराचार्यपदप्रदाने रुष्टो वराहमिहिरौ
द्विजवेपमाइत्य वाराहीसंहिताख्यं ज्योतिर्ग्रन्थं विधाय निमित्तैर्जावति भणति च-क्वाप्यरण्ये शिलायां सिंहलम्बं
लिखिनं मया, गृह्णागतेन शयनावसरे तदभञ्जनं स्मृतं, ततो लग्नभक्त्या तत्र गतेन लग्नोपरि स्थितं सिंहं
दृष्ट्वाऽपि नम्याद्यो हस्तं निक्षिप्य लग्ने भग्ने सन्तुष्टः सिंहलग्नधिपः सूर्यः प्रत्यक्षीभूय मां स्वमण्डले नीत्वा सर्व
ग्रहचारमदर्शयदिति । अन्यदा वराहेण नृपाग्रे कुण्डालकमालिख्य प्रोक्तं-इतः पञ्चमेऽहि पूर्वतो मेघः समे-
प्यति, तृतीयप्रहरान्तेऽस्य कुण्डालकस्य मध्यभागे द्विपञ्चाशत्पलमितो मत्स्यः पतिष्यतीति । तदा तन्नगरागतैः
श्रीभद्रबाहुभ्यामिभिरुक्तं-किञ्चित्सत्यं किञ्चिचासत्यमत्र, यतो मेघः पूर्वतो न, किन्तु ईशानतः, समेष्यति,
मत्स्यस्तृतीयप्रहरान्ते न, किन्तु पद्मवटिकाऽवशिष्टे दिवसे, कुण्डालकस्य मध्ये न, किन्तु प्रान्ते, द्विपञ्चाशत्प-
लमानो न, किन्तु मार्गैर्ऽर्धपलशोपात्सार्धैकपञ्चाशत्पलमानो पतिष्यतीति, तच्च मिलितं । पुनरन्यदा राज्ञः
पुत्रो जातः, वराहेण तस्य शतवर्षापूर्वत्वेन जन्मपत्रिका लिखिता, तत 'एते श्रमणा न व्यवहारज्ञा, यतो
राजसुनस्य विलोकनार्थमपि नागताः' इत्येवं जैननिन्दायां क्रियमाणायां गुरुभिरष्टमे दिने राज्ञौ विडालिकातो
सृतिरुक्ता नृपानन्दनस्य, राज्ञा च पुरात्सर्वविडालिकाकर्षणेऽप्यष्टमे दिने स्तन्यं पिवतो बालस्योपरि विडालिका-

अंतेवासी थेरे अज्जथूलभेहे गोयमसगुत्ते (७) । थेरस्स णं अज्जथूलभद्दस्स गोयमसगुत्तस्स अंतेवासी तुवे थेरा-थेरे अज्जमहागिरी एलाव-
कारवक्त्रार्गलापातेन मरणे निष्पन्ने गुरोः प्रशंसा तस्य च निन्दा सञ्जाता, ततः क्रोधान्मृत्वा व्यन्तरो
जातोऽशिवोत्पादादिना सङ्घमुपसर्गयन् उपसर्गहरं स्तोत्रं कृत्वा गुरुभिर्निवारितः । उक्तं च—

× “उवसगहरं थुत्तं, काज्जणं जेण संघकल्लाणं । करुणापरेण विहियं, स भद्दवाहू गुरू जयउ ॥ १ ॥”
आवश्यकादिदशासूत्राणां निर्युक्तयो दशाश्रुतस्कन्धव्यवहारदयश्चानेके ग्रन्था निर्मिताः श्रीभद्रबाहुस्वा-
मिभिः, वीरात्सप्तत्यधिके वर्षशते (१७०) स्वर्ग गताः (६) ।

स्थविरस्वार्थसम्भूतविजयस्य माहरगोत्रस्यान्तेवासी स्थविर आर्यस्थूलभद्रो गौतमगोत्रोऽभूत्तद्वृत्तस्त्वेवं—
पाटलिपुरे नवमनन्दाभाल्यशकटालपुत्रः स्थूलभद्रो द्वादशाब्दं यावत्कोशागणिकागृहे स्थितः, वररुचिद्विज-
प्रयोगात् पितरि मृते नृपेणाकार्य मन्त्रिसुद्रादानायाभ्यर्थितः पितुर्भृत्युं विभावयन्स्वयमेव दीक्षां जग्राह, पश्चाच्च
सम्भूतविजयान्तिके विधिना व्रतान्यादाय गीतार्थो जातः । ततोऽन्यदा शुर्वादेशात्कोशागृहे चतुर्मासी-
मस्थ्यात् । तत्र कामोत्पादका अनेके हावभावादयो विलासा विहिताः कोशया, परं स महात्मा मनागपि न
क्षुब्धः, नैतावन्मात्रं, किन्तु सरसवैराग्योपदेशेन तां प्रतिबोध्य सम्यक्त्वभूलानि द्वादशव्रतानि ग्राहितानि ।
ततो निष्कलङ्कव्रतश्चतुर्मासकं समाप्य यदा गुरुसमीपमागतस्तदा गुरुभिरपि समग्रतयोत्थाय ‘स्वागतं भो

× उपसर्गहरं स्तोत्रं, कृत्वा येन सङ्घकल्याणं । करुणापरेण विहितं, स भद्रबाहुर्गुरुर्जयतु ॥ १ ॥

वृन्दरङ्गराज ! इत्युक्तं । तद्वचसा च प्रागायाताः सिंहगुहा-सर्पविल-कूपकाष्ठवासिनस्त्रयो मुनयः, घेषा-
 मागमनं मुनिभिर्गणद्वयान्य 'स्वागतं भो दुष्करकारकाः !' इत्युक्तं, ते दूनाः, तेषु सिंहगुहास्थाषी मुनिगुरु-
 भिवर्ग्यमाणोऽपि द्वितीयचतुर्मास्यां कोशागृहे गतः, इद्रेव च तां दिव्यरूपां चलचित्तोऽजनि । ततस्तया नेपाल-
 देगाधानाभिरां रत्नरुभ्यलं नाले निक्षिप्य प्रतियोधिनो गुर्वन्तिके समागतः स्वदुश्चीर्णमालोच्य चोक्तवान्—

“स्थूलभद्रः स्थूलभद्रः, स एकोऽखिलसाधुषु । युक्तं दुष्करदुष्कर-कारको गुरुणा जगे ॥ १ ॥”

यतः—“पुष्पफलाणं च रसं, सुराण मंसाण महिलियाणं च । जाणंता जे विरया, ते दुष्करकारण वंदे ॥ १ ॥”

यो—“राजा प्रदत्ता कोशाऽपि, तुष्टेन रथिनेऽन्यदा । राजायतेति शिश्राय, विना रागेण सा तु तम् ॥ १ ॥”

“स्थूलभद्रं विना नान्यः, पुमान्नोऽपीत्यहर्निशम् । सा तस्य रथिनोऽभ्यर्णे, वर्णयामास वर्णिनी ॥ २ ॥”

ततः पुत्रपिनवाणैर्दूरस्थात्रलुभ्यानवनगर्धितस्य रथिनोऽग्रे सर्पपराशिकृतस्तया, ततः—

“सूचीं शिश्वा तत्र रागौ, गुण्यपत्रैः पित्राय ताम् । सा ननर्त्तं च नो सूच्या, विद्धा राशिश्च न क्षतः ॥ १ ॥

ततः स रूचे तुष्टोऽस्मि, दुष्करेणासुना तत्र । याचस्य यन्ममायत्तं, ददामि तदहं ध्रुवम् ॥ २ ॥ सोधाच किं

मयाऽत्तरि?, दुष्करं येन रञ्जितः । इदमप्यधिकं नास्मात्, किमभ्यासेन दुष्करम्? ॥ ३ ॥ किञ्चात्रलुम्बीछेदोऽयं,

गुरुं चैवं न दुष्करम् । अशिक्षितं स्थूलभद्रो, यद्यत्रे तत्तु दुष्करम् ॥ ४ ॥ अमुक्तं द्वादशाब्दानि, भोगान्यत्र

१ इत्युक्तं तत्र एते, पुमानो गार्धितो महर्दिशितो च । ननन्तो च विरला-न्नात्र दुष्करस्यरसनन्दे ॥ १ ॥

समं मया । तत्रैव चित्रशालाया-मस्यात्सोऽखण्डितव्रतः ॥ ५ ॥ दुग्धं नकुलसञ्चारा-दिव स्त्रीणां प्रचारतः । योगिनां दूष्यते चेतः, स्थूलभद्रमुनिं विना ॥ ६ ॥ दिनमेकमपि स्थातुं, कोऽलं स्त्रीसन्निधौ तथा । चतुर्मासीं यथाऽतिष्ठत्, स्थूलभद्रोऽक्षतव्रतः ॥ ७ ॥” इत्याद्युपदेशेन प्रतिबोधितः—

“कल्याणमस्तु ते भद्रे !, पालय स्वमभिग्रहम् । उक्तवैवं सद्गुरोः पार्श्वे, गत्वा दीक्षां स आददे ॥ १ ॥”
कवयोऽप्युचुः—“गिरौ गुहायां विजने वनान्तरे, वासं श्रयन्तो वशिनः सहस्रशः ।”

“हर्म्येऽतिरम्ये युवतीजनान्तिके, वशी स एकः शकटालनन्दनः ॥ १ ॥”

“योऽग्नौ प्रविष्टोऽपि हि नैव दग्ध-दिष्टन्नो न खङ्गाग्रकृतप्रचारः ।”

“कृष्णाहिरन्ध्रेऽप्युषितो न दष्टो, नाक्तोऽञ्जनागारनिवास्यहो ॥ यः ॥ २ ॥”

“वेश्या रागवती सदा तदनुगा षड्भी रसैर्भोजनं, शुभ्रं धाम मनोहरं वपुरहो ॥ नव्यो वयस्सङ्गमः ।”

“कालोऽयं जलदाविलस्तदपि यः कामं जिगायादरात्, तं वन्दे युवतीप्रबोधकुशलं श्रीस्थूलभद्रं मुनिम् ॥ ३ ॥”

“श्रीनेमितोऽपि शकटालसुतं विचार्य, मन्यामहे वयमसुं भटमेकमेव ।”

“देवोऽद्रिदुर्गमधिरुह्य जिगाय मोहं, यन्मोहनालयमयं तु वशी प्रविश्य ॥ ४ ॥”

अथान्यदा द्वादशवर्षीयदुर्भिक्षान्ते श्रीभद्रबाहुस्वामिभिः साधुपञ्चशत्याः प्रत्यहं वाचनासप्तकेन दृष्टिवादे पाठ्यमाने सप्तसप्तवाचनाभिरुद्विग्रेष्वन्येषु साधुषु श्रीस्थूलभद्रो वस्तुद्वयोनानि दशपूर्वाण्यधीतवान् । अथैकदा

मित्रगृहे दृष्टिगतादीक्षितात्रिधानदर्शनेन यक्षार्याप्रभृतीनां वन्दनार्थमागतानां स्वभगिनीनां सिंहरूपदर्शनेन च दूनाः श्रीभद्रबाहुस्वामिनो 'वाचनायामयोग्यस्त्वं' इति स्थूलभद्रसुक्तवन्तः, ततः सङ्घाग्रहात् 'अथान्यस्मै वाचना न देया' इत्युक्त्वा केवलं सूत्रतो वाचनां ददुः। अतोऽयं चरमः श्रुतकेवली, यदुक्तम्—

“केवली चरमो जम्बू-स्वाम्यथ प्रभवः प्रभुः। शय्यम्भवो यशोभद्रः, सम्भृतविजयस्तथा ॥ १ ॥”

“भद्रबाहुः स्थूलभद्रः, श्रुतकेवलिनो हि पट्ट। महागिरिसुहृत्स्लाबा, वज्रान्ता दशपूर्विणः ॥ २ ॥” (७)।

स्यविरम्य आर्यस्थूलभद्रस्य गौतमगोत्रस्यान्तेवासिनौ द्वौ स्यविरौ-स्यविर आर्यमहागिरिः एलापत्यगोत्रः, स्यविर आर्यसुहृत्स्तिर्वाशिष्ठगोत्रः। तत्र आर्यमहागिरिणा व्युच्छिन्नेऽपि जिनकल्पे तत्तुलनारूपं परिकर्म कृतं, तथा श्रेष्ठिगृहे स्थितः सुहृत्स्तिस्वरिर्यस्य महागिरिः संस्तवनमकार्षीत्, यदुक्तम्—

+“जिणकण्णपरीकम्मं, जोऽकासी जस्स संथवमकासी। सिद्धिघरम्मि सुहत्थी, तं अज्जमहागिरिं वंदे ॥ १ ॥”

स च गजेन्द्रपदे तीर्थेऽनशनेन स्वर्गं गतः।

आर्यसुहृत्स्तिभिरन्यदा दुर्भिक्षे साधुभ्यो भिक्षां याचमानो द्रमको दीक्षितः, स च—

“मग्गादं म्वाडुमाहारं, तथा लाकण्ठमात्तवान्। पन्थाः श्वासानिलस्यापि, यथा दुस्सञ्चरोऽभवत् ॥ १ ॥”

अनस्तप्तिनस्यैव निजायां रुद्रश्वासो मृतः श्रेणिकसुतकोणिकसुतोदायिपट्टोदितनवनन्दपट्टप्रभाकरचन्द्रगुप्त-

चसगुत्ते, धेरे अजसुहृत्थी वासिष्ठसगुत्ते(८) । धेरस्स णं अजसुहृत्थिस्स वासिष्ठसगुत्तस्स अन्तेवासी दुवे श्रेरा सुद्धियसुपडिबुद्धा कोडिय-
सुतविन्दुसारसुताशोकश्रीसुतकुणालपुत्रः सम्प्रतिनामा सञ्जातः, तत्र जातमात्र एव पितामहदत्तराज्य उज्ज-
यिन्यां रथयात्रामृत्तश्रीआर्यसुहृत्सिखरिदर्शनज्जातजातिस्मृतिः शुद्धश्रावको भूत्वा—

“आवैताढ्यं प्रतापाढ्यः, स चकाराविकारधीः । त्रिखण्डं भरतक्षेत्रं, जिनायतनमण्डितम् ॥ १ ॥”

अथते-सपादलक्षजिनालय-सपादकोटिनूतनबिम्ब-षट्त्रिंशत्सहस्रजीर्णोद्धार-पञ्चनवतिसहस्रसर्वधातुमय-
प्रतिमाऽनेकशतसहस्रसत्रशालादिभिर्विभूषितां त्रिखण्डामप्यवनीमकरोदिति ।

अनार्यदेशानपि प्राक्साम्येषभृन्नरप्रेषणादिना साधुविहारयोग्यान् स्वाज्ञावर्तिनृपाञ्चैनधर्मरताञ्चाकरोत्,
ततश्च—“बल्रपात्रान्नदध्यादि-प्रासुकद्रव्यविक्रयम् । ये कुर्वन्त्यथ तानुर्वी-पतिः सम्प्रतिरूचिवान् ॥ १ ॥”

“साधुभ्यः सञ्चरद्भ्योऽग्रे, ढौकनीयं स्वस्तु भोः ! । ते यदाददते पूज्या-स्तेभ्यो दातव्यमेव तत् ॥ २ ॥”

“अस्मत्कोशाधिकारी च, ह्यन्नं दास्यति घाचितम् । मूल्यमभ्युल्लसल्लभं, समस्तं तस्य वस्तुनः ॥ ३ ॥”

“अथ ते पृथिवीभर्तु-राज्ञया तद्ब्यधुर्मुदा । अशुद्धमपि तच्छुद्ध-बुद्ध्या त्वादायि साधुभिः ॥ ४ ॥”

एवं विविधप्रकारेण धर्मप्रभावनां विधायान्ते समाधिना कालं कृत्वा देवत्वं प्राप्तो नृपः क्रमेण सिद्धिं
यास्यति । भगवानार्यसुहृत्स्यपि समये विहितानशनः सुरलोकातिथित्वं प्रपेदे (८) ।

स्थविरस्य आर्यसुहृत्सिनो वाशिष्ठगोत्रस्य अन्तेवासिनौ द्वौ स्थविरावभूतां, सुस्थित-सुप्रतिबुद्धौ कौटिक-का-

काकन्दगा पद्मापलयगुप्ता (९) । धरानं मुद्रियसुप्रद्विद्वानं कोटियकाकन्दगानं वधानयसगुत्तानं अन्तेवामी धरे अजइद्विद्वे कोसिय-
गुप्ते (१०) । धेरस्म णं अजइद्विद्वस्स कोसियगुत्तस्स अन्तेवासी धरे अजद्विद्वे गेयमसगुत्ते (११) । धेरस्म णं अजद्विद्वस्स गेयमस-
गुत्तस्स अन्तेवामी धरे अजसीहगिरिस्स जाइस्मरस्स कोसियगुत्तस्स अन्तेवासी धरे

तन्दिशौ व्याघ्रापलयगोत्रो, तत्र 'मुस्थितौ' सुविहितक्रियानिष्ठौ 'सुप्रतिबुद्धौ' सुज्ञाततत्त्वौ कौटिककाकन्दिका-
विति नाम, अन्ये त्वाहुः-मुस्थित-सुप्रतिबुद्धाविति नामनी, कोटिवारं स्वरिमन्नजापात्कौटिकौ काकन्द्यां नगर्यां
जानन्त्या काकन्दिकाविति चिन्दप्राये विशेषणे (९) ।

स्यविरयोः सुस्थित-सुप्रतिबुद्धयोः कौटिक-काकन्दिकयोर्व्यापलयगोत्रयोरन्तेवासी स्यविर आर्य इन्द्रदिन्नः
कौटिकगोत्रोऽभूत् (१०) । स्यविरस्य आर्यइन्द्रदिन्नस्य कौशिकगोत्रस्य अन्तेवासी स्यविर आर्यदिन्नो गौतम-
गोत्रोऽभूत् (११) । स्यविरस्यार्यदिन्नस्य गौतमगोत्रस्यान्तेवासी स्यविर आर्यसिंहगिरिर्जातिसरण(ज्ञान)वान्
कौशिकगोत्रोऽभूत् (१२) । स्यविरस्य आर्यसिंहगिरिरेर्जातिसरणवतः कौशिकगोत्रस्यान्तेवासी स्यविर आर्यवज्रो
गौतमगोत्रो जातः, तत्सम्बन्धो यथा—

गुम्बयनग्रामं सुनन्दाऽभिधां भार्या साधानां परित्यज्य धनगिरिः प्रव्रजितोऽभूत् । सुनन्दासुतस्तु सजन्म-
साक्षे एव पितुर्दीक्षां श्रुत्वा सज्जातजातिस्मृतिर्मातुर्द्वेगाय नित्यं रुदन्नेवास्ते । ततो मात्रा पण्मासवया एव
विदारक्रमेणागनस्य धनगिरिरेर्षितः, तेन च जनसाक्षिपूर्वकं गृहीत्वाऽऽगत्य गुरोः करे समर्पितो महाभारत्वावृत्त-

वज्रनामा साध्व्युपाश्रये शय्यातरआविकाभिः पाल्यमानः पालनस्य एवार्थिकाभिः पठ्यमानान्येकादशाङ्गानि श्रुत्वा श्रुत्वा अध्यगीष्ट । ततस्त्रिवार्षिकः सन् मात्रा राजसमक्षं प्रारब्धे विवादेऽनेकसुखभक्षिकादिभिलोभ्यमानोऽपि धनगिरिणाऽर्पितं रजोहरणं गृहीत्वाऽतीवहर्षेण ननर्त्त । ततोऽष्टवर्षान्ते दीक्षितो गुरुणा, माताऽपि प्रव्रजिता । अन्यदा च बहिर्भूमितः समायतैरुपाश्रयद्वारस्थैर्गुरुभिरन्तःस्थस्यैकाकिनो वज्रस्य साधूपकरणानां पुरो वाचनादानादिविलासदर्शनाज्जातविस्मयैर्ग्रामान्तरगमनमिषात्साधूनां तन्महत्त्वज्ञापनपूर्वकं गुरुमुखेन विधिना पुनः शास्त्रवाचनानां ग्राहयित्वा वाचनाचार्यपदं प्रदत्तं । कदाचित्तस्य प्राग्भवमित्रैर्जृम्भकदेवैरुज्जयिनीमार्गं वृष्टौ निवृत्तायां कूष्माण्डभिक्षायां दीयमानायां अनिमिषत्वादिना देवपिण्डोऽयमकल्प्य इत्यग्रहणे तुष्टैर्वैक्रियलब्धिर्दत्ता । तथैवान्यदा ग्रीष्मे घृतपूरैः परीक्ष्य नभोगामिनी विद्या दत्ता । यो गुर्वाज्ञया दशपुरादुज्जयिन्यां गत्वा श्रीभद्रगुप्ताचार्यान्तिके दशपूर्वाण्यधीतवैस्ततो गुरुभिराचार्यपदे स्थापितः । अत्र कविघटना—

“यः पालनस्यः श्रुतमध्यगीष्ट, षाण्मासिको यश्चरिताभिलाषी ।”

“त्रिवार्षिकः सङ्घममानयद्यः, स वज्रनेता न कथं नमस्यः ? ॥ १ ॥”

यश्च पाटलीपुरे साध्वीभ्यो गुणानाकर्ण्य ‘वज्रस्वामिनमेव वृणोमी’ति कृतप्रतिज्ञां पित्राऽपि बहुधनकोटिभिस्सह दीयमानां धनश्रेष्ठिसुतां रुक्मिणीनामकन्यां प्रतिबोध्य प्राव्राजयत् । कविरुत्प्रेक्षते—

“मोहाब्धिश्चुलुकीचक्रे, येन बालेन लीलया । स्त्रीनदीखेहपुरस्तं, वज्रापि ह्लावयेत्कथम् ? ॥ १ ॥”

नत्रयदे गोयमसगुने (१३)। थेरस्स णं अज्जवरस्स गोयमसगुस्स अंतेवासी थेरे अज्जवरसेणे उक्कोसियगुत्ते (१४)। थेरस्स णं अज्जवर-
 यश्रीकदा इभिंक्षे सद्धं पटे संस्थाप्य व्रजन् पश्चादागतं 'लोचकरणेन साधर्मिकोऽहं भवता'मिति वदन्तं दत्तना-
 मानं शय्यातरमपि गृहीत्वा संसुभिक्षां महानसी(पुरिका)पुरीं नीतवान् । तत्र पर्युपणायां बौद्धेन राज्ञा जिनचै-
 लेपु पुण्यदाने निषिद्धे श्राद्धैर्विज्ञप्तो भगवान् वज्रस्वामी न भोगामिविद्यया माहेश्वरीपुर्यां गत्वा हुताशनदेववने
 पितृमित्रमारासिकं तडितनामानं पुण्यप्रगुणीकरणायादिश्य स्वयं हिमवद्गिरौ श्रीदेवी भवने गतस्ततः श्रीदेव्यर्पितं
 लक्षद्वलं महापत्रं हुताशनवनाच्च विंशतिपुण्यपलक्षाणि लात्वा जुम्भकदेवविकुर्वितविमानस्थः समहोत्सवमागत्य
 जिनशासनं प्रभाययन् राजानमपि आवकं चकार ।

अन्यदा श्लेष्मणि सज्जाते भोजनानन्तरभक्षणाय कर्णसंस्थापितशुण्ड्या आवश्यककाले प्रपाते प्रमादेनासन्नं
 व्यावसानं विचिन्त्य द्वादशाब्दीयदुर्भिक्षप्रवेशे स्वशिष्यं श्रीवज्रसेनसूरिं—

“लक्षमूल्यौदनान्भिक्षां, यत्राहि त्वमाशुयाः । सुभिक्षमवबुद्ध्येथा—स्तदुत्तरे दिनोषसि ॥ १ ॥”
 इत्युयत्वाऽन्यत्र व्याहरयत् । स्वयं च समीपस्थैः श्रमणैस्सह रथावर्त्तगिरौ गृहीतानशनो दिवं ययौ । तत्र
 न दशमं पूर्वं संहननचतुर्जकं तुर्यं वाऽर्धनाराचाल्यं संहननं च व्यवच्छिन्नं (१३) ।

ततः स्यविरस्य आर्यवज्रस्य गौतमगोत्रस्य अन्तेवासी स्यविर आर्यवज्रसेन उत्कौशिकगोत्रोऽभूत् । स च
 गुर्वाश्या विहरन् सोपारके गतस्तत्र जिनदत्तश्रेष्ठिगृहे तद्गार्थया ईश्वर्या लक्षमूल्यमन्नं पक्त्वा क्षिप्यमाणं विषं

सेणस्स उक्कोसियगुत्तस्स अंतेवासी चत्तारि थेरा-थेरे अज्जनाइले १, थेरे अज्जपोमिले २, थेरे अज्जजयंते ३, थेरे अज्जतावसे ४ । थेराओ अज्जनाइलाओ अज्जनाइला साहा निग्गया १, थेराओ अज्जपोमिलाओ अज्जपोमिला साहा निग्गया २, थेराओ अज्जजयंताओ अज्जजयंती साहा निग्गया ३, थेराओ अज्जतावसाओ अज्जतावसी साहा निग्गया ४ (१५) इति ॥ ६ ॥

वित्थरवायणाए पुण अज्जजसभदाओ पुरओ थेरावली एवं पलोइज्जइ । तं जहा-थेरस्स णं अज्जजसभइस्स तुंगियायणसगुत्तस्स

गुरुवचः प्रोच्य न्यवारयत् । प्रातः पौतैः प्रचुरधान्यागमनात्सुभिक्षे जाते सभार्यो जिनदत्तो नागेन्द्रचन्द्र-
निवृत्तिविद्याधराख्यैश्चतुर्भिस्सुतैस्सह प्रव्रजितोऽभूत् । ते(पुत्रे)भ्यश्च स्वखत्तान्ना चत्वारि कुलानि प्रवृत्तानि (१४) ।

स्थविरस्यार्थवज्रसेनस्य उत्कौशिकगोत्रस्यान्तेवासिनश्चत्वारः स्थविरा अभूवन्-स्थविर आर्यनागिलः, स्थविर
आर्यपद्मिलः, स्थविर आर्यजयन्तः, स्थविर आर्यतापसः । स्थविरादार्यनागिलादार्यनागिला, स्थविरादार्यपद्मि-
लादार्यपद्मिला, स्थविरादार्यजयन्तादार्यजयन्ती, स्थविरादार्यतापसादार्यतापसी, शाखा निर्गता इति (१५) ।

७-विस्तरवाचनया पुनरार्ययशोभद्रात्पुरतः स्थविरावली एवं प्रलोकयते । तत्रास्यां किल वाचनायां भूरिशो
भेदा लेखकदोषहेतुका अवसेयाः, तत्तत्स्थविराणां शाखाः कुलानि च प्रायः सम्प्रति न ज्ञायन्ते, नामान्तरितानि
तिरोहितानि वा भविष्यन्तीति पाठभेदस्य निर्णयं कर्तुमशक्यत्वाद्वा तद्विदः प्रमाणं । तत्र कुलं-एकाचार्य-
सन्ततिर्गणस्तु-एकवाचनाचारसुनिसमुदायः । शाखास्तु एकाचार्यसन्ततावेव पुरुषविशेषाणां पृथक्पृथगन्वयाः ।
यद्वा विवक्षिताद्यपुरुषसन्ततिः शाखा, यथाऽसदीया वैरखासिनाम्ना वैरीशाखा, कुलानि तु तत्तच्छिष्याणां

श्रो दो श्रेण अंतेवासी अहावया अभिण्णाया दुत्था, तं जहा-थेरे अज्जभद्राह्ण पाईणसगुत्ते, थेरे अज्जसंभूअविजए माडरस्सगुत्ते (६) ।
 थेस्स णं अज्जभद्राह्ण पाईणसगुत्तस्स इमे चत्तारि थेरा अंतेवासी अहावया अभिण्णाया दुत्था, तं जहा-थेरे गोदासे, थेरे
 पणिग्घेने, थेरे ज्जलोत्ते, थेरे सोमईत्ते, कामवगुत्ते णं । थेरेहिंत्तो गोदासेहिंत्तो कामवगुत्तेहिंत्तो इत्थं णं गोदासगणे नामं गणे निग्गाए, तस्स
 नं इत्था णं चत्तारि मात्ताओ एवमाहिंत्तंति, तं जहा-तामलित्तिंया, कोटिवरिसिया, पंडुवद्धणिया, दासीलच्चयडिया । थेरस्स णं अज्जसंभूअ-
 णिण्णस्स माडरमगुत्तस्स इमे दुयाहस्स थेरा अंतेवासी अहावया अभिण्णाया दुत्था, तं जहा-नंदणभद्रुवणंदण-भेदे तह तीसभेइजस-

पृथक् पृथगन्यया; यथा चान्द्रकुलं नागेन्द्रकुलमित्यादि ।

नयथा-स्यविरस्य आर्ययशोभद्रस्य तुङ्गिकायनगोत्रस्य इमौ द्वौ स्यविरावन्तेवासिनौ न पतन्ति येन जातेन
 दुग्णौ अगतःपदे वा पूर्णानःपलमिति 'यथापत्यौ' पुत्रसदृशौ सुशिष्यौ 'अभिजातौ' प्रसिद्धावभूतां, तयथा-
 स्यविर आर्यभद्रयाहुः प्राचीनगोत्रः, स्यविर आर्यसम्भृतविजयो माहरगोत्रः (७) । स्यविरस्य आर्यभद्रयाहोः
 प्राचीनगोत्रस्य इमे चत्वारः स्यविरा अन्तेवासिनो यथापत्या अभिजाता अभूवन्, तयथा-स्यविरो गोदासः
 स्यविरोऽग्निदत्तः स्यविरो यज्जदत्तः स्यविरः सोमदत्तः, काश्यपगोत्रा पृते । स्यविराद्गोदासात् काश्यपगोत्रादत्र
 गोदासगणा इति नाम गणो निर्गतस्तस्येमाश्चतस्रः शाखा एवमाख्यायन्ते, तयथा-ताम्रलिसिका कोटिवर्षिका
 पाण्डुरद्वेजिता दासीवर्षटिका । स्यविरस्य आर्यसम्भृतविजयस्य माहरगोत्रस्येमे द्वादश स्यविरा अन्तेवासिनो
 यथापत्या अभिजाता अभूवन्, तयथा-स्यविरो नन्दनभद्र उपनन्दनभद्रस्तथा तिष्यभद्रो यशोभद्रः सुमनोभद्रो
 मणिभद्रः पूर्णभद्रश्च । स्यविरः स्थूलभद्रः ऋजुमतिर्जन्मूनामधेयश्च स्यविरो दीर्घभद्रस्तथा स्यविरः पाण्डुभद्रः ।

भेदे । धेरे य सुमर्गभेदे, मणिभेदे पुष्पभेदे य ॥१॥ धेरे अ थूलभेदे, उज्जुर्मेई जंबुनीमधिजे य । धेरे अ दीहर्भेदे, धेरे तद् पंडुर्भेदे य ॥२॥ (७) ।
धेरस्स णं अजासंभूअविजयस्स माढरसगुत्तस्स इमाओ सत्त अंतेवासिणीओ अहावच्चाओ अभिण्णयाओ हुत्था, तं जहा-जम्बवा
य जयसिदिण्णा, भूया तद्देव भूर्येदिण्णा य । सेणो वेर्णा रेणो, भइणीओ थूलभइस्स ॥१॥ धेरस्स णं अज्जथूलभइस्स गोयमसगुत्तस्स
इमे दो धेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णया हुत्था, तं जहा-धेरे अज्जसुहँत्थी वासिट्ठसगुत्ते (८) ।
धेरस्स णं अज्जमहागिरिस्स एलावच्चसगुत्तस्स इमे अट्ट धेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णया हुत्था, तं जहा-धेरे उत्तरे, धेरे
बलिस्सहे, धेरे धणंटे, धेरे सिंरि(भेदे)हे, धेरे कोडिन्ने, धेरे नागे, धेरे नागैमित्ते, धेरे छडुल्लए रोहगुत्ते कोसियगुत्ते णं (९) ।

स्यविरस्यार्यसम्भूतविजयस्य माढरगोत्रस्येमाः सस अन्तेवासिन्यो 'यथापत्याः' सुशिष्या 'अभिज्ञाताः'
प्रसिद्धा अभूवन्, तद्यथा-यक्षा यक्षदिना भूता भूतदिना सेणा वेणा रेणा, सप्ताप्येताः स्थूलभद्रस्य भगिन्यः (७) ।
स्यविरस्य आर्यस्थूलभद्रस्य गौतमगोत्रस्येमौ द्वौ स्यविरावन्तेवासिनौ यथापत्यौ अभिज्ञातावभूतां, तद्यथा-
स्यविर आर्यमहागिरिः एलापत्यगोत्रः, स्यविर आर्यसुहस्ती वाशिष्ठगोत्रः (८) ।

स्यविरस्य आर्यमहागिरिः एलापत्यगोत्रस्येमेऽष्टौ स्यविरा अन्तेवासिनो यथापत्या अभिज्ञाता अभवन्,
तद्यथा-स्यविर उत्तरः, स्यविरो बलिस्सहः, स्यविरो धनाढ्यः, स्यविरः श्री(भद्रः)आढ्यः, स्यविरः कौडिन्यः,
स्यविरो नागः, स्यविरो नागमित्रः, स्यविरः पडुल्लको रोहगुप्तः कौशिकगोत्रः ।

अत्र विप्रतिपत्त्यवस्थायां द्रव्यगुण-कर्म-सामान्य-विशेष-समवायाख्यानां षट्पदार्थानां प्ररूपकत्वादु गोत्रे-
णोत्कृत्वाच्च पडुल्लकः, अत एव सूत्रे "कोसियगुत्ते" इत्युक्तं, नार्थभेदः उल्लूककौशिकयोरिति (९) ।

श्रेष्ठिनां णं छत्रपूर्वहितो रोह्युचेहितो कोसियगुचेहितो त(प)ह्य णं नेरासिया निगया। येरेहितो णं उत्तर-चलिस्सहेहितो त(प)ह्य

स्वविरान्पट्टकूकाद्रोगुसात्कौशिकगोत्रावत्र त्रैराशिकाः—जीवाजीवनोजीवाख्यराशित्रयप्ररूपिणो निर्गताः ।
ननुत्पत्तिस्त्वेवं—पञ्चशतचतुश्चत्वारिंशे वीराब्दे अन्तरीजिकापुर्यां बलश्रीराज्ञः सभायां विद्ययोदरं स्फुटतीति
लोकमयापट्टकूकोदरेण जम्बूद्वीपे न कोऽपि मम जेताऽस्तीति करगृहीतजम्बूक्षशाखेन वृश्चिक-सर्प-मूपक-मृगी-
वराङ्गी-नाकी-गङ्कनिकारूपसप्तविद्याकुशलेन पोट्टशालपरित्राजकेन सह विवादं कर्तुकामो रोहगुप्तः परिव्राजक-
विद्योपयातिका मयूरी-नकुली-विडाली-ब्याघ्री-सिंही-उलूकी-श्येनीरूपाः सप्तविद्या अशेषोपद्रवहारकं रजोहरणं
न गुणाचार्यगुरुभ्योऽवाप्य गतो राजसभायां । तत्र च वादिना जीवाजीवसुखदुःखादिरूपे राशिद्वये स्थापिते—
“द्वैतानां त्रितयं त्रयी द्रुतभुजां शक्तित्रयं त्रिखरा-खैलोक्यं त्रिपदी त्रिपुष्करमथ त्रिब्रह्म वर्णास्त्रयः ।”
“द्रेगुणं पुरुषत्रयी त्रयमथो(मन्त्रं)सन्ध्यादिकालत्रयं, सन्ध्यानां त्रितयं बचस्त्रयमथाप्यर्थास्त्रयः संस्मृताः ॥१॥”

इत्यादिवचनोयुक्त्या जीवाजीवनोजीवेति राशित्रयं व्यवस्थापितवान् । ततो वादिना विद्याः प्रयुक्तास्तत्र वृश्चि-
कादिसप्तविद्यास्तु गुरुप्रदत्तमयूर्यादिविद्याभिरष्टमीं च रासभीविद्यां रजोहरणेन प्रतिहल्य समहोत्सवं शुर्वन्तिके
समागलय विज्ञप्तः स्ववृत्तान्तः । गुरुभिश्च 'वत्स ! साधुकृतं, परं राशित्रयसुत्सूत्रमतो ददस्व मिथ्यादुष्कृतं सभाया'-
भिति प्रोक्तोऽप्यवलेपादप्रतिपत्त्यमानो राजसभायां पणमासीं यावद्वावमासूत्र्य कुत्रिकापणादप्यप्राप्ते नोजीवे
चनुश्चत्वारिंशदधिकपृच्छ्याशतेन निर्लोडितः, कथमप्याग्रहमुञ्चन् गुरुणा कोपात् खैलमात्रकभसक्षेपणपूर्वकं

णं उत्तरबलिस्सहे नामं गणे निगण, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा-कोसंविथा, सुत्तिवत्तिथा, कोडंवाणी, चेदनागैरी । थेरस्स णं अज्जसुहत्थिस्स वासिहुसुत्तस्स इमे दुवालस थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा-थेरे अ अज्ज-रोहणे, जसंभदे मेहगणी य कांसिही । सुट्ठिय-सुर्पडिबुद्धे, रक्खिय तह रोहगुत्ते अ ॥ १ ॥ इसिगुत्ते सिरिगुत्ते, गणी अ बंसे गणी अ तह सोमे । दस दो अ गणहरा खलु, एए सीसा सुहत्थिस्स ॥ २ ॥

अरेहिंतो णं अज्जरोहणेहिंतो णं कासवगुत्तेहिंतो णं त(ए)त्थं उदेहगणे नामं गणे निगण, तस्सिमाओ चत्तारि साहाओ निगयाओ,

शिरो सुण्डयित्वा सङ्घान्निष्काशितः । ततः षष्ठो निह्ववच्चैराशिकः क्रमेण वैशेषिकदर्शनं प्रकटितवान् ।

अत्र त्रैराशिकमतोत्पादको रोहगुप्त आर्यमहागिरिशिष्य उक्तः, स्थानाङ्गवृत्त्यादौ तु गुप्ताचार्यशिष्यस्तत्र तत्त्वं बहुश्रुतवेद्यम् ।

स्थविराभ्यां उत्तर-बलिस्सहाभ्यामत्र उत्तरबलिस्सहनामको गणो निर्गतस्तस्येमाश्चतस्रः शाखा एवमाख्या-यन्ते, तद्यथा-कौशाम्बिका सूक्तिप्रत्यया कौटुम्बानि चन्द्रनागरीति ।

स्थविरस्य आर्यसुहस्तिनो वाशिष्ठगोत्रस्येमे द्वादश स्थविरा अन्तेवासिनो यथापत्या अभिजाता अभवन्, तद्यथा-स्थविर आर्यरोहणो यशोभद्रो मेघगणिः कामर्द्धिः सुस्थितः सुप्रतिबुद्धो रक्षितस्तथा रोहगुप्तश्च । विभिन्नोऽयं त्रैराशिकाद्रोहगुप्तात्, तस्य आर्यमहागिरिशिष्यत्वात् । ऋषिगुप्तः, श्रीगुप्तो गणिः, ब्रह्मगणिः, सोमः, एते द्वादश 'गणधराः' आचार्याः खल्विति निश्चयेन सुहस्तिनः शिष्याः ।

स्थविरादार्यरोहणात्काश्यपगोत्रादत्र उदेहगण इति नामको गणो निर्गतस्तस्येमाश्चतस्रः शाखाः निर्गताः,

एव कुलार्थं एवमाहिञ्जति । से किं तं साहाओ ? साहाओ एवमाहिञ्जति, नं जहा-उदुवदिजियां मासपरियां मरपत्तिया पुणपत्तिया, ने नं साहाओ । से किं नं कुलार्थं ? कुलार्थं एवमाहिञ्जति, तं जहा-गढमं च नागभूयं, विद्यं पुण सोमभूयं होइ । अत् उहगच्छ तदयं, चत्तारं एवमाहिञ्जं नु ॥ २ ॥ पंचमगं नंदिजं, छट्टं पुण पारितासयं होइ । उदेहगणस्सेए, छच्च कुला हुंति नायवा ॥ २ ॥

पंचमं गणं नं निगिगुजेहिनो पारियसयुत्तेहितो इत्थं णं चारणगणे नामं गणे निगए, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ यत्तय कुलार्थं एवमाहिञ्जति । से किं तं साहाओ ? साहाओ एवमाहिञ्जति, तं जहा-हारियमालांगरी संकासीया गवेयुयो वज्जनांगरी, ने नं साहाओ । से किं नं कुलार्थं ? कुलार्थं एवमाहिञ्जति, तं जहा-पढमित्य वत्थलिजं, विद्यं पुण पीइयम्मियं होइ । तइअं पुण क्खिजं, चत्तारं एवमाहिञ्जं ॥ २ ॥ पंचमगं मालिजं, छट्टं पुण अज्जवेडयं होइ । सत्तमयं ऋणसहं, सत्त कुला चारणगणस्से ॥ २ ॥

पट्टं च कुलान्धेवमाख्यायन्ते । अथ कास्ताः शाखाः ? शाखा एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-उदुम्बरीया मासपरिका मतिपत्रिका पूर्णपत्रिका, एताः शाखाः । अथ कानि तानि कुलानि ? कुलान्धेवमाख्यायन्ते, तद्यथा-प्रथमं नागभूतं द्वितीयं पुनः सोमभूतिकं भवति, अथ आर्द्रगच्छं तृतीयं, चतुर्थं हस्तलीयं तु । पञ्चमकं नन्दीयं षष्ठं पुनः पारिद्यामकं भवति, उदेहगणस्यैतानि षट्कुलानि ज्ञातव्यानि भवन्ति ।

स्वधिरात् श्रीशुभात् धरितगोत्राद्वा चारणगण इति नामको गणो निर्गतस्तस्यैमाश्चतस्रः शाखाः सप्त च कुलान्धेवमाख्यायन्ते, अथ कास्ताः शाखाः ? शाखा एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-हारितमालाकारी सङ्काशिका गणेषुका यधनागरी, एताः शाखाः । अथ कानि तानि कुलानि ? कुलानि एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-प्रथममत्र नन्दलीयं द्वितीयं पुनः प्रीतियार्भिकं भवति, तृतीयं पुनर्हलीयं, चतुर्थकं पुण्यमित्रीयं । पञ्चमकं मालीयं षष्ठं

श्रेष्ठितो णं भद्रजसेहितो भारद्वायसगुत्तेहितो इत्थ णं उडुवाडियगणे नामं गणे निगण, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ तिण्णि कुलाइं एवमाहिज्जंति । से किं तं साहाओ ?, साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा-चंपिज्जिया भदिज्जिया काकदिया मेहलिज्जिया, से तं साहाओ । से किं तं कुलाइं ?, कुलाइं एवमाहिज्जंति, तं जहा-भद्रजसियं तह भद्र-गुत्तियं तइयं च होइ जसभइं । एयाइं उडुवाडिय-गणस्स तिण्णव य कुलाइं ॥१॥ श्रेष्ठितो णं कामिद्धीहितो कोडालसगुत्तेहितो इत्थ णं वेसवाडियगणे नामं गणे निगण, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ चत्तारि कुलाइं एवमाहिज्जंति । से किं तं साहाओ ?, साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा-सावत्थिया-अंतरिज्जिया-खेमलिज्जिया, से तं साहाओ । से किं तं कुलाइं ?, कुलाइं एवमाहिज्जंति, तं जहा-गणियं मेहित्यं कामि-हिंअं च तह होइ इंदपूरुगं च । एयाइं वेसवाडिय-

पुनरार्थवेदकं भवति, ससमं कृष्णसहमिति सप्त कुलानि चारणगणस्य । स्थविरादार्यभद्रयशसो भारद्वाज-गोत्रादत्र उडुवाटिकगण इति नामको गणो निर्गतस्तस्येभ्यश्चतस्रः शाखाः त्रीणि कुलान्येवमाख्यायन्ते । अथ कास्ताः शाखाः ?, शाखा एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-चम्पीया भद्रीया काकन्दिका मेखलीया, तदेताः शाखाः । अथ कानि तानि कुलानि ?, कुलान्येवमाख्यायन्ते, तद्यथा-भद्रगुप्तिकं तृतीयं च यशोभद्र-मित्येतानि उडुवाटिकगणस्य त्रीण्येव कुलानि भवन्ति । स्थविरात्कामर्द्धः कोडालगोत्रादत्र वेशवाटिकगण इति नामको गणो निर्गतः, तस्येभ्यश्चतस्रः शाखाश्चत्वारि कुलान्येवमाख्यायन्ते । अथ कास्ताः शाखाः ?, शाखा एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-श्रावस्तिका राज्यपालिका अन्तरीया क्षेमलीया, तदेताः शाखाः । अथ कानि तानि कुलानि ?, कुलान्येवमाख्यायन्ते, तद्यथा-गणिकं मेधिकं कामर्द्धिकं तथा इन्द्रपूरुकं चैतानि वेशवाटिकगणस्य चत्वारि कुलानि भवन्ति । स्थविरादृषिगुप्तात्, काकन्दकमिति विरुद्रप्रायमस्येति काकन्दकाद्वाशिष्ठगोत्रादत्र मानव-

गणस्य चत्वारि उ कुलाइं ॥१॥ धरेहिंतो णं इसिगुत्तेहिंतो काकंदएहिंतो वासिदुसगुत्तेहिंतो इत्थ णं माणवगणे नामं गणे निग्गए, तस्स णं
 इमाओ चत्वारि माहाओ तिण्णि य कुलाइं एवमाहिजंति । से किं तं साहाओ ?, साहाओ एवमाहिजंति, तं जहा-कासवज्जिया गोयमज्जिया
 गान्निदुओ नोरदुओ, से तं साहाओ । से किं तं कुलाइं ?, कुलाइं एवमाहिजंति, तं जहा-इसिगुत्ति इत्थ पढमं, वीयं इसिदत्तियं मुणेयधं ।
 तस्यं च त्रिमित्रयंतं, तिण्णि कुला माणवगणंस्स ॥१॥ धरेहिंतो सुट्टिय-सुप्पडिबुद्धेहिंतो कोडिय-काकंदएहिंतो वग्घावचसगुत्तेहिंतो इत्थ णं
 कोणियगणे नामं गणे निग्गए, तस्स णं इमाओ चत्वारि साहाओ च एवमाहिजंति । से किं तं साहाओ ?, साहाओ एवमाहि-
 जंति, तं जहा-अगनागेरी विजा-इरी य वयेसी य मल्लिमिल्लो य । कोडियगणंस्स एया, हवंति चत्तारि साहाओ ॥१॥ से तं साहाओ । से किं
 तं कुलाइं ?, कुलाइं एवमाहिजंति, तं जहा-पढमित्थ वंमल्लिजं, विइयं नामेण वत्थलीयं तु । तइयं पुण वाणिजं, चउत्थयं पण्णवाहणंयं ॥१॥

गण इति नामको गणो निर्गतस्तस्येमाश्चतस्रः शाखास्त्रीणि च कुलान्येवमाख्यायन्ते । अथ कास्ताः शाखाः ?,
 शाखा एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-काश्यपार्यिका गौतमार्यिका वाशिष्ठिका सौराष्ट्रिका । तदेताः शाखाः । अथ
 शानि तानि कुलानि ?, कुलान्येवमाख्यायन्ते, तद्यथा-ऋषिगुप्तीयमत्र प्रथमं द्वितीयं ऋषिदत्तिकं, तृतीयं चाभि-
 जयन्मिति त्रीणि कुलानि मानवगणस्य ज्ञातव्यानि । स्यविराभ्यां सुस्थित-सुप्रतिबुद्धाभ्यां कौटिक-काकन्द-
 काभ्यां ज्याघापत्यगोत्राभ्यामत्र कौटिकगण इति नामको गणो निर्गतस्तस्येनाश्चतस्रः शाखाश्चत्वारि च कुला-
 न्येवमाख्यायन्ते । अथ कास्ताः शाखाः ?, शाखा एवमाख्यायन्ते, तद्यथा-उच्चैर्नागरी विद्याधरी वज्री माध्यमिका
 धेनाः कौटिकगणस्य चतस्रः शाखा भवन्ति, तदेताः शाखाः । अथ कानि तानि कुलानि ?, कुलान्येवमाख्या-
 यन्ते, तद्यथा-प्रथममत्र ब्रह्मलीयं द्वितीयं नामेन वस्त्रलीयं तृतीयं पुनर्वाणिल्यं चतुर्थकं प्रश्नवाहनकं (१०) ।

शेराणं सुद्विय-सुप्पडिवुद्धाणं कोडिय-काकंदगाणं वग्धावच्चसगुत्ताणं इमे पंच शेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा-
अरे अज्जइंददिंने अरे मियंगंथे अरे विज्जाहरगोवाले कासवगुत्ते णं अरे इसिदिंने अरे अरिहदत्ते । अरेहिंतो णं पियगंथेहिंतो पत्थ णं

स्थविरयोः सुस्थित-सुप्रतिबुद्धयोः कौटिक-काकन्दकयोर्व्याघ्रापत्यगोत्रयोरिमे पञ्च स्थविरा अन्तेवासिनो यथा-
पत्या अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा-स्थविर आर्यइन्द्रदिन्नः स्थविरः प्रियग्रन्थः स्थविरो विद्याधरगोपालः काश्यप-
गोत्रः स्थविर ऋषिदत्तः स्थविरोऽर्हदत्तः । स्थविरात् प्रियग्रन्थादत्र मध्यमा शाखा निर्गता, तद्वृत्तस्त्वेवम्—
कदाचित्रिशतजिनालय-चतुःशतलौकिकप्रासादा-ष्टादशशतविप्रगृह-षट्त्रिंशच्छतवणिग्गेह-नवशतारामा-
दिविराजितेऽजमेर्वासन्नस्थे सुभटपालनृपसत्के हर्षपुरे श्रीप्रियग्रन्थसूरयोऽभ्येयुः, इतश्च द्विजैर्यागे छागो हन्तु-
सारेभे, सूरिभिः श्राद्धकरार्पितवासक्षेपे अम्बिकाऽधिष्ठितश्छागो नभसि भूत्वाऽवदत्—

“हनिष्यथ ? नु मां हुत्सै, बधीताऽऽयात मा हत । युष्मद्भ्रिर्दयः स्यां चे-त्तदा हन्मि क्षणेन वः ॥ १ ॥ यत्कृतं
रक्षसां द्रुङ्गे, कुपितेन हनूमता । तत्करोम्येव वः स्वस्थः, कृपा चेन्नान्तरा भवेत् ॥ २ ॥ किञ्च-यावन्ति रोम-
कूपानि, पशुगात्रेषु भारत ! । तावद्दर्पसहस्राणि, पच्यन्ते पशुघातकाः ॥ ३ ॥” इत्यादि जल्पिते “कस्त्वं ? प्रकाश-
यात्मानं, तेनोक्तं पावकोऽस्म्यहं । समैनं वाहनं कस्मा-ज्जिघांसथ ? पशुं वृथा ॥ ४ ॥ इहास्ति श्रीप्रियग्रन्थः,
सूरीन्द्रः समुपागतः । तं पृच्छत शुचिं धर्मं, समाचरत शुद्धितः ॥ ५ ॥”

ततस्तैस्तथा कृतेऽनेके जीवाः प्रतिबुद्धाः प्रव्रजिताश्चातो मध्यमा शाखा निर्गता ।

गङ्गाया साहा निगया, येरेहितो णं त्रिजाह्मगोयलेहितो कासवगुत्तेहितो पर्य णं विजाहरी साहा निगया (११) ।

अस्म णं अत्रादरदिगन्म कासवगुत्तस्स अत्रदिने थेरे अंतेवामी गोयमसगुत्ते (१२) । थेरस्स णं अज्जदिन्नस्स गोयमसगुत्तस्स गो यो धेरा अंतेवामी त्थावया अभिण्णया इत्था, तं जहा-थेरे अज्जसंतिसेणियं माहरसगुत्ते, थेरे अज्जसीहगिरी जाइस्सरे कोसियगुत्ते । अंहेत्तो णं त्थमसंतिसेणियं माहरसगुत्तेहितो पर्य णं उवानागरी साहा निगया (१३) । थेरस्स णं अज्जसंतिसेणियस्स माहर-सगन्धर इमे चत्तारि थेरा अंतेवामी त्थावया अभिण्णया इत्था, तं जहा-(अं० १०००) थेरे अज्जसेणियं, थेरे अज्जतावसे, थेरे अज्ज-पुंथेरे, थेरे त्थदणियलिपं । थेरेहितो णं अज्जसेणियं साहा निगया, थेरेहितो णं अज्जतावसेहितो पर्य णं अज्ज-तावामी साहा निगया, थेरेहितो णं अज्जकुवेरेहितो पर्य णं अज्जकुवेरेहितो पर्य णं अज्जसिपालिपहितो पर्य णं

स्यविराद्विद्यावरगोपालात्काइयपगोत्रादत्र विद्याधरी शाखा निर्गता (११) । स्यविरस्य आर्यइन्द्रदिन्नस्य काइयपगोत्रस्य आर्यदिन्नः स्यविरोऽन्तेवासी गौतमगोत्रः (१२) । स्यविरस्य आर्यदिन्नस्य गौतमगोत्रस्येवौ द्वौ स्यविरानन्तेवासिनौ यथापत्यावर्षिभज्जातावभवतां, तथथा-स्यविर आर्यशान्तिश्रेणिको माहरगोत्रः, स्यविर आर्य-सिक्कगिरिजातिस्मरः कौशिकगोत्रः । स्यविरादार्यशान्तिश्रेणिकान्माहरगोत्रादत्र उचैर्नागरी शाखा निर्गता (१३) । स्यविरस्य आर्यशान्तिश्रेणिकस्येमे चत्वारः स्यविरा अन्तेवासिनो यथापत्या अभिज्जाता अभवन्, तथथा-स्यविर आर्यश्रेणिकः, स्यविर आर्यतापसः, स्यविर आर्यकुवेरः, स्यविर आर्यकपिपालितः । स्यविरादार्यश्रेणि-तादत्र आर्यश्रेणिका शाखा निर्गता । स्यविरादार्यतापसादत्र आर्यतापसी शाखा निर्गता, स्यविरादार्यकुवेरा-दत्र आर्यकुवेरा शाखा निर्गता, स्यविरादार्यकपिपालितादत्र आर्यकपिपालिता शाखा निर्गता ।

अज्जइसिपालिया साहा निग्गया ।

शेरस्स णं अज्जसीहगिरिस्स जाइस्सरस्स कोसियुत्तस्स इमे चत्तारि शेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा-शेरे धणगिरी, शेरे अज्जवइरे, शेरे अज्जसमिपुं, शेरे अरिहंदिने । शेरेहिंतो णं अज्जसमिपुंहितो गोयमसगुत्तेहितो इत्थ णं बंभदीविया साहा निग्गया, शेरेहिंतो णं अज्जवइरेहिंतो गोयमसगुत्तेहितो एत्थ णं अज्जवइरी साहा निग्गया (१४) । शेरस्स णं अज्जवइरस्स गोयमस-

स्थविरस्य आर्यसिंहगिरेर्जातिसरस्य कौशिकगोत्रस्येमे चत्वारः स्थविरा अन्तेवासिनो यथापत्या अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा-स्थविरो धनगिरिः, स्थविर आर्यवज्रः, स्थविर आर्यसमितः, स्थविरः अर्हदत्तः । स्थविरादार्य-समिताद्गौतमगोत्रादत्र ब्रह्मद्वीपिका शाखा निर्गता, तद्वृत्तस्त्वेवं—

ते हि सूरयो आभीरदेशाचलपुरासन्नद्यां योगचूर्णं निक्षिप्य पादप्रलेपमात्रेण जलोपरि गमनविस्मापि-तजनस्य पाखण्डिनो दर्पखण्डनं विधाय प्रवचनप्रभावनया सरिन्सध्यस्थब्रह्मद्वीपवासिनस्तापसान् प्रत्यबूबुधन् प्रवाजयंश्च, ततो ब्रह्मद्वीपिका शाखाऽभवत् ।

स्थविरादार्यवज्राद्गौतमगोत्रादत्रार्यवज्री शाखा निर्गता । श्रीवज्रस्वामिपर्यवसानमेव दशपूर्वज्ञानं, यदुक्तम्—

“महागिरिः सुहंस्ती च, सूरिः श्रीगुणसुन्दरः । श्यामार्थः स्कन्दिलौचार्यो, रेवतीमित्रसूरिराट् ॥ १ ॥”

“श्रीधर्मो भद्रगुप्तश्च, श्रीगुप्तो वज्रसूरिराट् । युगप्रधानप्रवरा, दशैते दशपूर्विणः ॥ २ ॥” (१४)

स्थविरस्य आर्यवज्रस्य गौतमगोत्रस्येमे त्रयः स्थविरा अन्तेवासिनो यथापत्या अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा-

गुणम् एते तिष्ठि श्रेण अंतेवासी अदावद्या अभिणया दुरथा, तं जहा-थेरे अज्जवरसेणे, थेरे अज्जपउमे, थेरे अज्जरहे । थेरेहिं तो णं
 वज्जपउमेहिं तो इत्थ णं अज्जनाइली नाहा निग्गया, थेरेहिं तो णं अज्जपउमा साहा निग्गया, थेरेहिं तो णं अज्ज-
 रहेहिं तो इत्थ णं अज्जपउमेहिं तो इत्थ णं अज्जवरसेण अज्जपुसगिरी थेरे अंतेवासी कोसियगुत्ते (१६) ।
 धम्म णं अज्जपुनगिरिस्स कोसियगुत्तस्स अज्जफगुमित्ते थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते (१७) । थेरस्स णं अज्जफगुमित्तस्स गोयम-
 वगुत्तस्स अज्जपुनगिरिस्स कोसियगुत्तस्स अज्जिदुसगुत्तस्स वालिदुसगुत्तस्स अज्जसिवभूर्हे थेरे अंतेवासी
 अज्जमगुत्ते (१९) । थेरस्स णं अज्जसिवभूर्हे अज्जभहे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते (२०) । थेरस्स णं अज्जभइस्स

स्यविर आर्यवप्रसेनः, स्यविर आर्यपद्मः, स्यविर आर्यरथः । स्यविरादार्यवज्रसेनादत्र आर्यनागिला शाखा निर्गताः,
 स्यविरादार्यपद्मादत्र आर्यपद्मा शाखा निर्गता । स्यविरादार्यरथादत्र आर्यजयन्ती शाखा निर्गता (१५) ।

स्यविरस्य आर्यरथस्य वत्सगोत्रस्य आर्यपुण्यगिरिः स्यविरोऽन्तेवासी कौशिकगोत्रः (१६) । स्यविरस्य आर्य-
 पुण्यगिरेः कौशिकगोत्रस्य आर्यफल्युमित्रः स्यविरोऽन्तेवासी गौतमगोत्रः (१७) । स्यविरस्य आर्यफल्युमित्रस्य
 गौतमगोत्रस्य आर्यधनगिरिः स्यविरोऽन्तेवासी वाशिष्ठगोत्रः (१८) । स्यविरस्य आर्यधनगिरेर्वाशिष्ठगोत्रस्य
 आर्यशिवभूतिः स्यविरोऽन्तेवासी कुत्सगोत्रः (१९) । स्यविरस्य आर्यशिवभूतेः कुत्सगोत्रस्य आर्यभद्रः
 स्यविरोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रः (२०) । स्यविरस्य आर्यभद्रस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यनक्षत्रः स्यविरोऽन्तेवासी

अथ अंतेवासी षड्भ्यः "धेराथो अज्जनाइलाओ अज्जनाइला साहा निग्गया" इत्यनेन सङ्घिसवाचनापठितसूत्रांशेन वज्रसेनाशिव्यादार्यनागिला-
 नागिला शाखा निर्गताः, परं कौशिकगोत्रेऽप्येतेषां निम्नोक्तमिति सम्भाव्यते, तत्त्वं तु बहुश्रुतवचनम् ।

कासवगुत्तस्स अज्जनक्खत्ते थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते (२१) । थेरस्स णं अज्जनक्खत्तस्स कासवगुत्तस्स अज्जरक्खे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते (२२) । थेरस्स णं अज्जरक्खस्स कासवगुत्तस्स अज्जनगो थेरे अंतेवासी गोअमसगुत्ते (२३) । थेरस्स णं अज्जनगो थेरे अंतेवासी वासिड्डसगुत्ते (२४) । थेरस्स णं अज्जेहिलस्स वासिड्डसगुत्तस्स अज्जविण्हू थेरे अंतेवासी माडरसगुत्ते (२५) । थेरस्स णं अज्जविण्हूस्स माडरसगुत्तस्स अज्जकालए थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते (२६) । थेरस्स णं अज्जकालयस्स गोयमसगुत्तस्स इमे दो थेरा अंतेवासी गोयमसगुत्ता-थेरे अज्जसंपल्लिए, थेरे अज्जभट्टे (२७) । एएसि णं दुण्ह वि थेरणं गोयमसगुत्ताणं अज्जबुट्टे थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते (२८) । थेरस्स णं अज्जबुट्टस्स गोयमसगुत्तस्स अज्जसंवपालिए थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते (२९) ।

काश्यपगोत्रः (२१) । स्थविरस्य आर्यनक्षत्रस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यरक्षः *स्थविरोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रः (२२) । स्थविरस्य आर्यरक्षस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यनागः स्थविरोऽन्तेवासी गौतमगोत्रः (२३) । स्थविरस्य आर्यनागस्य गौतमगोत्रस्य आर्यजेहिलः स्थविरोऽन्तेवासी वाशिष्ठगोत्रः (२४) । स्थविरस्य आर्यजेहिलस्य वाशिष्ठगोत्रस्य आर्यविष्णुः स्थविरोऽन्तेवासी माडरगोत्रः (२५) । स्थविरस्य आर्यविष्णोर्माडरगोत्रस्य आर्यकालकः स्थविरोऽन्तेवासी गौतमगोत्रः । यथाऽवसरमत्र कालकार्यकथा वक्तव्या (२६) । स्थविरस्य आर्यकालकस्य गौतमगोत्रस्येभौ द्वौ स्थविरान्तेवासिनौ गौतमगोत्रावभूतां-स्थविर आर्यसम्पलितः, स्थविर आर्यभद्रः (२७) । एतयोर्द्वयोरपि स्थविरयोगौतमगोत्रयोरार्यवृद्धः स्थविरोऽन्तेवासी गौतमगोत्रः । विक्रमादित्यनृप्रतिबोधावनेकधा जैनशासनप्रभावक-श्रीसिद्धसेनदिवान्करसूरिगुरवो ये वृद्धवादिसूरयस्तेभ्यो भिन्ना एते आर्यवृद्धाः, अर्वाक्कालीनत्वात् (२८) । स्थविरस्य आर्यवृद्धस्य गौतमगोत्रस्य आर्य-

* आर्यरक्ष-रक्षितयोः स्फुटेऽपि भेदे स्वाज्ञत्वप्रकटनाय येनानार्यरक्षितवृत्तो लिखितस्तत्किरणवलीकारस्य वचसि कीदृशो विश्वास इति तु स्वयमभूत्स्त्वविवेचकैः ।

श्रेयस्त्वं अत्रात्मनोऽप्यस्मिन् गोपयस्युत्तस्स अत्राह्वयी धेरे अंतेवासी कासवगुत्ते (३०)। धेरस्स णं अज्जद्विथिस्स कासवगुत्तस्स अज्जधम्मो
 अंते अंतेवासी सुपयगुत्ते + (३१)। धेरस्स णं अज्जधम्मस्स सुधयगुत्तस्स अज्जसीहे धेरे अंतेवासी कासवगुत्ते (३२)। धेरस्स णं अज्जसीहस्स
 कासवगुत्तस्स अंतेवासी कासवगुत्तस्स अज्जधम्मस्स अज्जसंदिहे धेरे अंतेवासी (३३)।
 गंदाप्पि फण्णुमिच्चं, च गोयमं धण्णगिरिं च वासिट्ठं। रुच्छं सिवभूइं पि य, कोसिय दुज्जेत कण्हे अ ॥ १ ॥ ते वेदिज्जप्य सिरसा,
 ग्गं गंदाप्पि फण्णुमिच्चं। तस्सं कासवगुत्तं, रत्तं पि य कासवं वंदे ॥ २ ॥ वंदामि अज्जनागं, च गोयमं जेहिलं च वासिट्ठं। विण्णु

मत्तुपालिनः स्यविरोऽन्तेवासी गौतमगोत्रः (२९)। स्यविरस्य आर्यसद्वृपालितस्य गौतमगोत्रस्य आर्यहस्ती
 स्यविरोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रः (३०)। स्यविरस्य आर्यहस्तिनः काश्यपगोत्रस्य आर्यधर्मः स्यविरोऽन्तेवासी
 सुव्रतगोत्रः (३१)। स्यविरस्य आर्यधर्मस्य सुव्रतगोत्रस्य आर्यसिंहः स्यविरोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रः (३२)।
 स्यविरस्य आर्यसिंहस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यधर्मः स्यविरोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रः (३३)। स्यविरस्य आर्यधर्मस्य
 काश्यपगोत्रस्य आर्यग्राण्डिल्यः स्यविरोऽन्तेवासी जातः (३४)। अथ प्रायो भणितार्थसद्ग्रहस्वरूपगाथाकदम्बके-

नार्यकल्पागुमित्रान्परतो देवद्विगणिक्षमाश्रमणान्तेभ्यो निर्दिष्टानिर्दिष्टस्यविरेभ्यो वन्दनमाह—
 गौतमगोत्रं फल्गुमित्रं वाशिष्ठगोत्रं धनगिरिं कुत्सगोत्रं शिवभूतिमपि च, कौशिकगोत्रं दुर्यन्तं तथा कृष्ण-
 नामानं च स्यविरमदं वन्दे ॥ १ ॥ तान्-कृष्णपर्यन्तान् स्यविरान् 'शिरसा' मस्तकेन वन्दित्वा, भद्रं नक्षत्रं
 रक्षमपि च, एतान् काश्यपगोत्रान् स्यविरान् वन्दे ॥ २ ॥ ततश्च गौतमगोत्रं आर्यनागं वाशिष्ठगोत्रं चार्यजेहिलं

+ ३३ वेदधृत्तः "सावयगुत्ते" इति पाठः, एतन्मन्त्रस्यारण्येण दुष्कः प्रतिगावि, यज्ञ "सावये" इति गण्डस्यार्थः "श्रवापद-श्रावक" इति वा विधेयः।

माढरगुप्तं, कालगमवि गोयमं वन्दे ॥ ३ ॥ गोयमगुप्तकुमारं, संपलियं तह य भद्रयं वंदे । शेरं च अज्जबुद्धं, गोयमगुप्तं नमंसासि ॥ ४ ॥
तं वंदिऊण सिरसा, थिरसत्तचरित्तनाणसंपन्नं । शेरं च संघवालिय, गोयमगुप्तं पणिवयासि ॥ ५ ॥ वंदामि अज्जहत्थिं, च कासवं खंति-
सागरं धीरं । गिरहाण पढममासे, कालगयं चैव सुद्धस्स ॥ ६ ॥ वंदामि अज्जाधम्मं, च सुद्वयं सीललद्धिसंपन्नं । जस्स निक्खमणे देवो,
छत्तं वरमुत्तमं वहइ ॥ ७ ॥ हत्थिं कासवगुत्तं, धम्मं सिवसाहगं पणिवयासि । सीहं कासवगुत्तं, धम्मं पि य कासवं वंदे ॥ ८ ॥ तं वंदि-
ऊण सिरसा, थिरसत्तचरित्तनाणसंपन्नं । शेरं च अज्जजंबुं, गोयमगुप्तं नमंसासि ॥ ९ ॥ मिउमह्वसंपन्नं, उवउत्तं नाणदंसणचरित्ते ।

माढरगोत्रं विष्णुं कालकमपि च गौतमगोत्रं वन्दे ॥ ३ ॥ ततो गौतमगोत्रं कुमारश्रमणं सम्पलितं तथा भद्रकं
वन्दे । स्थविरं चार्यवृद्धं गौतमगोत्रं नमस्कुर्वे ॥ ४ ॥ 'तं' आर्यवृद्धं शिरसा वन्दित्वा स्थिरैः सत्त्वचारित्रज्ञानैः
'सम्पन्नं' युक्तं गौतमगोत्रं च सङ्घपालितं स्थविरं प्रणिपतामि ॥ ५ ॥ क्षान्त्याः सागरं 'धीरं' धैर्यगुणसमन्वितं,
तथा 'शुद्धस्य' शुक्लपक्षान्वितस्य श्रीष्मस्य प्रथममासे, चैत्रशुक्ले इत्यर्थः, कालगतं, आर्यहस्तिनं काश्यपगोत्रं वन्दे
॥ ६ ॥ पुनः सुव्रतगोत्रं 'शीललब्धिसम्पन्नं' आर्यधर्मं वन्दामि, यस्य निष्क्रमणे' दीक्षोत्सवे 'देवः' कोऽपि
प्राग्भवसङ्गतिको 'वरा' प्रधाना 'मा' लक्ष्मीस्तया उत्तमं छत्रं वहति-धारयति ॥ ७ ॥ आर्यहस्तिनं काश्यप-
गोत्रं तथाऽऽर्यधर्मं शिवसाधकं प्रणिपतामि, ततः सिंहं काश्यपगोत्रं धर्ममपि च काश्यपं वन्दे ॥ ८ ॥ 'तं'
चार्यधर्मं शिरसा वन्दित्वा स्थिरसत्त्वचारित्रज्ञानसम्पन्नं स्थविरमार्यजम्बुं गौतमगोत्रं नमस्करोमि ॥ ९ ॥
'मृदुः' सुकुमालं यन्माद्वं' मानराहिल्यं, तेन सम्पन्नं, ज्ञानदर्शनचारित्रात्मके च मोक्षमार्गे उपयुक्तं स्थविरं

नमं च नीरियं वि य, कास्यगुप्तं पणिययामि ॥ १० ॥ ततो य थिरचरितं, उत्तमसंमत्तसत्तसंजुत्तं । वैसिगणिखमासमणं, माढरगुत्तं नमं-
 गामि ॥ ११ ॥ ततो त्रणुओगधरं, धीरं मरसागरं मद्दासत्तं । थिरगुत्तखमासमणं, वच्छसगुत्तं पणिवयामि ॥ १२ ॥ ततो य नाणदंसण-
 नरित्तनयमुट्टियं गुणमहत्तं । धेरं कुमारधम्मं, वंशामि गणिगुणोववेयं ॥ १३ ॥ सुत्तथरयणभरिए, खमदममद्दवगुणेहिं संपन्ने । वैविद्धिख-
 मासमणो, कास्यगुत्तं पणिययामि ॥ १४ ॥

नन्दिरगमपि काश्यपगोत्रं प्रणिपतामि ॥ १० ॥ ततश्च स्थिरचारित्रवन्तं उत्तमसम्यक्त्वसत्त्वाभ्यां संयुक्तं देशि-
 गणिक्षमाश्रमणं माढरगोत्रं नमस्करोमि ॥ ११ ॥ ततोऽनुयोगधरं धैर्यसमन्वितं मत्याः सागरं महासत्त्ववन्तं
 चत्समगोत्रं स्थिरगुप्तक्षमाश्रमणं प्रणिपतामि ॥ १२ ॥ ततश्च ज्ञानदर्शनचारित्रतपस्सु सुस्थितं धैर्यादिगुणैर्महान्तं
 गणैर्यं गुणाः प्रतिरूपत्वाद्यसैरुपेतं-समन्वितं स्थविरं कुमारधर्मं वन्दे ॥ १३ ॥ सूत्रार्थरूपे धे रत्ने, ताभ्यां
 'भूतान्' परिपूर्णान्, पुनः 'क्षमा' क्षान्तिः 'दमः' इन्द्रियादिजयः 'मार्दवं' अभिमानराहित्यं, इत्यादिकैर्गुणैः
 'सम्पत्तान्' युक्तान् देवद्विगणिक्षमाश्रमणान् काश्यपगोत्रान् प्रणिपतामि ॥ १४ ॥

एनद्रूढ्यतिरिक्ता अन्येऽप्यनेके स्थविरा आचार्याः सज्जाता धैर्यानाप्रकारैः शासनसुद्ध्योतितं, यथा-आर्यरक्षित-
 वणः, ये मन्मिळिनं द्रव्याद्यनुयोगचतुष्कं पृथक् पृथक् संस्थापितवन्तोऽखिलमपि च खकुटुम्बं दीक्षितवन्तः ।
 मद्दाशिरायः धैर्भृगुकच्छे युद्धानन्दं बौद्धवादिनं निर्जित्य विहिता शासनप्रभावना । सिद्धसेनदिव्याकराः, धैरवन्त्यां
 मद्दासायप्रतिकृतेरयःस्वमयेन्तिपार्श्वविम्बं प्रकटीकृत्य प्रतिबोध्य च विक्रमादित्यं नरेशं विहिता जैनशासनस्य

महती प्रभावना । जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणाः, वैविहिता विशेषावश्यकभाष्यादयोऽनेके सिद्धान्ताकरग्रन्थाः । जिन-
दासगणिमहत्तराः, धैरावश्यकादिचूर्णयः सन्दर्भिताः । हरिभद्रसूरयः, धैर्याकिनीमहत्तरातः प्रतिबोधमवाप्य प्रव्रज्य
चानेकधा द्योतितं वीरशासनं । तथैव सिद्धवटाधश्चतुरशीतिश्रमणानाचार्यत्वे संस्थाप्य चतुरशीतिगच्छसंस्था-
पकाः श्रीमानुह्योतनसूरयः, तच्छिष्या वर्द्धमानसूरयः, धैः षाण्मासिकाचाम्लतपसा समाकृष्टधरणेन्द्रसाहाय्यतः सूरि-
मन्त्रस्य संशोधनमकारि अर्बुदाद्रौ च विहिता विमलवसहचैत्यस्य प्रतिष्ठा । तच्छिष्यौ जिनेश्वर-बुद्धिसागरसूरी, तयो-
र्मध्याज्जिनेश्वरसूरिभिरशीत्यधिके सहस्रे वैक्रमेऽणहिल्लपत्तने राजसदसि सूराचार्याद्वैचैत्यवासीन् साध्वाचार-
वादे निर्जित्य x श्रीमहुर्लभराजादवासमन्वर्थाभिधानं + खरतरैति विरुदं, सन्दर्भिताश्च हारिभद्रीयाष्टकवृत्ति-

x नाशङ्क्यं यहुर्लभराजस्य राज्यमेवाष्टसप्तत्यधिकं सहस्रं यावदेवाभूत्ततः कथं 'अशीत्यधिके सहस्रे दुर्लभेन राणा जिनेश्वरसूरये खर-
तरविरुदं प्रदत्तमिति घटामियर्त्तति, यतोऽष्टसप्तत्यधिके सहस्र एवावसानमभूत्तस्येति विश्वासेतिहासे नोपलभ्यते कुत्रापि, तथा च
पूर्णत्वेन राज्यकालस्यान्यं राज्यकार्यमकुर्वताऽपि धार्मिकत्वादस्मिन् श्रमणाचारवादे तेन स्वस्यास्तित्वं रक्षितं भवेदत एव हि प्रायः समस्ता-
स्वपि पट्टावल्यादिषु तस्य प्राधान्यख्यापनाय 'दुर्लभराजादवासं 'खरतर'विरुदं जिनेश्वरसूरिभि'रित्युल्लिखितं, ततस्तत्र किमासमञ्जस्यं ? ।

+ अतिशयेन 'खरा' अनर्मछद्मधर्मपटवो ये ते खरतराः १ । अतिशयेन 'खराः' सत्यप्रतिष्ठा ये ते खरतराः २ । अतिशयेन 'खराः'
सत्या ये ते खरतराः ३ । अतिशयेन भक्तजनानां 'खं' स्वर्गं 'रान्ति' ददन्ते ये ते खरतराः ४ । 'खः' सूर्यसहस्रद्राजन्ते-शोभन्ते निष्प्रति-
मप्रतिभाप्रग्भारप्रभाभिः प्रतिवादिबिह्वज्जनसंसदि ये ते खराः, अत एव तरन्ति भवाब्धिमिति तराः, खराश्च ते तराश्च खरतराः ५ ।
'खानि' इन्द्रियाणि 'रः' कामः, तौ 'तस्यन्ति' वशं नयन्ति ये ते 'खरताः' साधुजनाः, तेषां मध्ये 'राजन्ते' शोभन्ते ये ते खरतराः ६ ।

श्रीन्यायतीक्या-कथाकोश-पञ्चलिङ्गी-पट्टस्थानप्रकरणायनेके ग्रन्थाः, बुद्धिसागरसूरिभिरपि निर्मिता बुद्धिसागर-
न्यासरणादयो ग्रन्थाः । तयोः शिष्यौ लिनचन्द्रा-भयदेवसूरी, तत्र लिनचन्द्रसूरिभिर्महत्याणगोत्रः प्रतियोधितः
संवेगरङ्गदाय्याख्यं प्रकरणं च विरचितं, श्रीमदभयदेवसूरिभिः "जय तिहुअणे" ह्यादिस्तुतिद्वित्रिंशिकाकरणेन
सम्भनपार्श्वजिनं प्रकटीकृत्य स्वकुष्ठमपगमितं स्थानाङ्गादिप्रकरणानां पञ्चाशकादिप्रकरणानां च वृत्तिप्रभृतयोऽनेके
ग्रन्थाः मन्दर्भिताः, अतस्तेभ्यः प्रतिष्ठामापन्नः खरतरगच्छः,

गुणं—“पुरा श्रीपत्तने राज्यं, कुर्वाणे भीमभूपतौ x । अभूवन् भूतले ह्याताः, श्रीजिनेश्वरसूरयः ॥ १ ॥”

“सूरयोऽभयदेवाख्या-स्तेषां पट्टे दिदीपिरे । येभ्यः प्रतिष्ठामापन्नो, गच्छः खरतराभिधः ॥ २ ॥”

इत्यादि तपासोमसुन्दरसूरिप्रशिष्यसोमधर्मगणिभिः स्वोपज्ञोपदेशसप्तिकायाम् ।

‘तः’ मूढं भावममायिलक्षणं, तस्य ‘से’ रक्षणं, तं ‘त्तरन्ति’ कुर्वन्ति ये ते खरतराः ७ । खादीनां—(नगरादीनां, निवासिन इति गम्यं,)
ये ज्ञानार्थेषां ‘से’ भयं, तन् (तस्यति)—निश्चिंस्वयति यः स खरतः, तादृग्विधौ ‘से’ ध्वनिः—सिद्ध-शुद्ध-प्रसिद्ध-विशुद्धसिद्धान्तवचननिर्व-
नगणक्षणे येषां ते खरतराः ८ । ‘सं’ संघित्तत्र ‘स्ताः’ तत्पराः खरताः—मुनिजनाः, तान् ‘रान्ति’ सम्यग्यानादि दृदन्ते ये ते खरतराः ९ ।
‘तः’ मूढः, गच्छन् ‘राः’ तीक्ष्णाः कुमतिमतिविवारणे ये ते खराः, ‘तानां’ तस्कराणां लिनमतप्रेषिष्टसुकुवादिलानां ‘रा इव’ वज्रा
रा ये ते तराः, रासत्र ते तराश्च खरतराः १० । x उक्तिस्थेपा सुचिरं राज्यशासनकालापेक्षिकेय, न तु वादकालापेक्षिका, न राज्ञे-
नाग्निगमावमपि च निरूपति तस्मिन्समये दुर्लभराजस्य, त्रिनिर्णीतत्वादवसानकालस्य तस्येतिहासविद्भिः ।

तेषामेव श्रीमद्भयदेवसूरीणां सुपसम्पदं गृहीत्वा × तान्सद्गुरुत्वेन स्वीकर्तारः * श्रीजिनवल्लभसूरयः, यैश्चित्रकूटे चण्डिकां प्रतिबोध्याऽहिंसाधर्मानुरागिणी कृता चैत्यवासिप्रथितानामकल्याणकवादादिभगवत्सिद्धान्तोत्तीर्ण-मन्तव्यानां चागमयुक्त्या समूलमुन्मूलनं विहितं । तत्पट्टपूर्वाचलभास्करा अम्बिकाप्रदत्तयुगप्रधानपदविभू-षितास्त्रिशतसहस्राधिकलक्षनूतनश्राद्धप्रतिबोधकाश्चतुष्षष्टियोगिनी-द्विपञ्चाशद्द्वीर-पञ्चनद्याधिष्ठायकाद्यनेकदेव-देवीसंसेवितपादपद्माः श्रीमज्जिनदत्तसूरयः । तत्पट्टप्रकाशनसहस्रकिरणाः खोडियाक्षेत्रपालसंसेवितचरणाः नरमणिसण्डितभालस्थलाः श्रीजिनचन्द्रसूरयः । लक्षार्द्धनूतनश्राद्धविधायकाश्चैत्यवन्दनकुलकवृत्त्याद्यनेकग्रन्थ-निर्मातारः श्रीजिनकुशलसूरयः । संबन्धन्द्दैर्घ्यशरंधर(१६४९)मितेऽब्दे यवनसम्प्राडकबरसुपदिश्याषाढीयाष्टा-

× “लोकार्च्यकूर्चपुरगण्डमहाघनोत्थ-मुक्ताफलोज्ज्वलजिनेश्वरसूरिशिष्यः ।” { इति चित्रकूटीयमहावीरप्रशास्तिरित्य-
“प्रातः प्रथां भुवि गणिर्जिनवल्लभोऽत्र, तस्योपसम्पदमवाप्य ततः श्रुतं च ॥१॥” { पराभिधानायामष्टसप्ततिकायाम् ।

* “के वा सहुरवोऽत्र चारुचरणाः श्रीसुश्रुता विश्रुताः ?” इत्येतत्प्रश्नोत्तरे “श्रीमद्भयदेवाचार्याः” इति जैनश्रेयस्करमण्डलमहेशानाद्वारा-सुदिते सटीकस्रोत्रबाकरद्वितीयविभागस्थे प्रश्नोत्तरेकषष्टिशतके । यच्चोक्तं तत्रैव “ब्रूहि श्रीजिनवल्लभ ! स्तुतिपदं कीदृग्विधाः ! के सताम् ?” इति प्रश्न-स्योत्तरे “महुरवो जिनेश्वरसूरयः” इति, तथा अष्टसप्ततिकायां “जिनेश्वरसूरिशिष्यः” इति च, तत्तु स्वं गार्हस्थ्यत्समुद्भूत्य धर्मबोधं ज्ञानादिगुणोत्कर्षं च सम्प्रापकत्वाहुपकारं संसारक्षिप्रैश्ववासित्वगुरुत्वंमधिकृत्यैवोक्तं तेभ्यः सतां स्तुतिपदत्वं, न ह्युपसम्पन्नोपसम्पदत्वेऽपि सद्गुरुत्वं, तच्च युक्तमेव, यतो नाभूवैस्तेऽद्य-कालीनमनुजा इव कृतोपकारिण उपकारस्यासर्तारः कृतज्ञाः शिष्टाश्च, यद्वोचुः श्रीमन्मलयगिरयः स्वयं षडशीतिवृत्तिप्रारम्भे “न चायमाचार्यो न शिष्टः” इति, तथा “शिष्टश्चायमप्याचार्यः” इति तस्यैवान्यवृत्तौ हरिभद्रसूरयः । शिष्टानां त्वेषैव प्रणालिका-यत्कल्पान्तेऽप्यविसरणं कृतोपकारस्मरणस्येति ।

हिकाऽमारियोपणाकारकाः समग्रजैनतीर्थसंरक्षणज्ञापत्रसम्प्रापकाः । इत्यादयः स्वगच्छे, पर-
 गच्छेऽपि च कुमारपालभूपालं प्रतियोध्याष्टादशदेशेष्वमारिप्रवर्त्तापकाः न्यायव्याकरणकाव्यकोशादिविविध-
 विपयकृत्साम्प्रतिकोटिप्रमितग्रन्थनिर्मापकाः कलिकालसर्वज्ञेति विरुद्धधारकाः श्रीमद्धेमचन्द्रसूरयः । कुमुदचन्द्र-
 दिगम्बरविजेतारः स्याद्वादादरत्नाकराद्यतुच्छककेशकेशतर्कग्रन्थनिर्मातारो वादिदेवसूरयः । चैत्यवन्दनादि भाष्यत्रय-
 श्राद्धदिनकृत्प्रतिग्रमरवरकरणवृत्त्याद्यनल्पग्रन्थसौधसूत्रणसूत्रधारश्चैत्रावालकगच्छनभोऽङ्गणनभोसणयः
 श्रीमदरेन्द्रसूरयः x । इत्यादयोऽनेके स्थविराः स्वपरगच्छेषु प्रवचनप्रभावकास्सञ्जातास्तेभ्यो नमो नमः ॥

इति श्रीपुण्याकृत्वावर्त्यन्तर्वाच्यादिविधिव्याख्यामुपजीव्य श्रीखरतरगच्छनभोनभोमणि-परमशासनप्रभावक-श्रीमन्मोहन-
 मुनीश्वरविनेयविनेयानुयोगार्थ्य-श्रीमत्केशरमुनिजी-गणिवरसंगृहीतायां कल्पार्थवोधिनीनामपर्युपणाकल्प-
 व्याख्यायामष्टमं व्याख्यानं समाप्तं, तत्समाप्तौ च समाप्तोऽयं स्वविरावलीनाम द्वितीयोऽधिकारः ।

श्री ११८-२-१ सूत्रं, ४२४-१-३ युक्तिः, ८१-१-२ टि० नं० १, ०-३-६ टि० नं० २, सर्वांग्रेण ६४५-०-४, व्याख्यानाष्टकस्य ६१८४-०-५

८ वनेने येनेनपूरनपागके य ज्ञाता इति वदन्तीथा मन्यन्ते, ततः कथमत्र तेषां चैत्रावालकगच्छे सञ्जातत्वमुल्लिखितमिति चेदुच्यते- न कुत्रापि
 मन्दीपु तपागच्छेऽपि नाममात्रमप्युपलभ्यते, परन्तु निशेषुतान्मन्त्रुतिप्रशान्तिश्लोकाः-

"नय क्रमेण 'चिना-याल तं गच्छो वभूव भुवि विदितः । श्रीभुवनचन्द्रसूरि'-स्तत्राभूद्वभ्यपन्नरविः ॥ ६ ॥ तच्छिष्यरत्नमभव[द]न्न
 भुवनप्रभि[न]न्ते-शादितपात्रमरित्लभ्रुतपारभा[त]ः। गाम्भीर्यसुल्यगुणरत्नमहासमु[द्र]ः। श्रीदेवभद्र'गणिमिश्रानुममधे[य]ः। याः
 ॥ ७ ॥ गन्तागगुगोलेभ्या, निगलभ्या वपुष्यपि । अभूवन्न भूरिभावाद्ध्या; श्रीजगच्चन्द्रसूरयः ॥ ८ ॥ देवेन्द्रसूरिसंश-स्तपामाद्यो वभूव

१ न ४११ वदुन मन्तायथा; "तच्छिष्यरत्न"मित्तेन सात्मगद्वत्तत्वात् ।

शिव्यलवः । श्रीविजयचन्द्रसूरि-स्तथा द्वितीयो गुणैस्त्वाद्यः ॥ ९ ॥ चक्रे भव्यावबोधाय, सम्प्रदायात्तथाऽऽगमात् । सच्छ्राद्धदिनकृत्यस्य, वृत्तिदेवेन्द्रसूरिभिः ॥ १० ॥” इति श्राद्धदिनकृत्यवृत्तौ ।

“क्रमशः श्रैत्रावालक-गच्छे कविराजराजिनभसीव । ‘श्रीभुवनचन्द्रसूरि’-गुरुवदियाय प्रवरतेजाः ॥ ४ ॥ तस्य विनेयः प्रशमै-कम-न्दिरं ‘देवभद्र’गणिपूज्यः । शुचिसमयकनकनिकपो, बभूव भुवि विदितभूरिगुणः ॥ ५ ॥ तत्पादपद्मभृद्वा, निस्सङ्गाश्चङ्गुलसंवेगाः । सञ्जनितशुद्धबोधा, जगति ‘जगच्चन्द्रसूरि’वराः ॥ ६ ॥ तेषामुमौ विनेयौ, श्रीमान् ‘देवेन्द्रसूरि’रित्याद्यः । ‘श्रीविजयचन्द्रसूरि’-द्वितीयकोऽद्वैतकीर्तिभरः ॥ ७ ॥ खान्ययोरुपकाराय, श्रीम‘देवेन्द्रसूरि’णा । धर्मरत्नस्य धीकेयं, सुखबोधा विनिर्ममे ॥ ८ ॥” इति धर्मरत्नकरणवृत्तौ ।

“चित्तावाल्यगच्छि-कमंड[णं]लं (?) जयइ ‘भुवणचंद’ गुरू । तस्स विणेओ जाओ, गुणभवणं ‘देवभद्र’मुणी ॥ ७ ॥ तप्पयभत्ता ‘जगचंद-सूरि’णो तेसि दुण्णि सीसा । सिरि ‘देविंद’मुणिंदो, तद्वा ‘विजयचंद’सूरिचरो ॥ ८ ॥ इय ‘सुदरिसणा’इ, कद्दा णाणतवचरण-कारणं परमं । मूलकहाओ फुडऽत्था, लिहिया ‘देविंद’सूरिहिं ॥ ९ ॥” इति सुदंसणाचरिये ।

न चात्र गन्धोऽपि देवेन्द्रसूरीणां तपागच्छे सञ्जातत्वस्य तथा जगच्चन्द्रसूरिर्थावजीवमाचाम्लतपःकरणादसुकस्मिन् काले नगरादौ च ‘तमे’ति विरुद्दमाप्त-चात् मणिरत्नसूरेश्च शिष्योऽभूदित्यादिवाचार्थाश्चापि, केवलं स्वगौरवत्वख्यापनाय कल्पितमेतत्सर्वमालजालं पाश्चात्यैः सागरकल्पैः ।

ननु “क्रमात्प्राप्ततपाचार्यै-त्यभिव्या भिक्षुनायकाः । समभूवन् कुले चान्द्रे, श्रीजगच्चन्द्रसूरयः ॥ ४ ॥” इत्यनेन कर्मग्रन्थवृत्तिप्रशस्तिपथेन स्फुटमेव तेषां तपागच्छे सञ्जातत्वमिति चेन्न, यतः प्राङ्निर्दिष्टसु बहुष्वपि तत्कृतीपु तथाऽदर्शनात् प्रमाणार्होऽयं पाठः, पाश्चात्यैः कल्पित इत्यपि माननं नायुक्तम् ।

न च श्राद्धदिनकृत्यवृत्त्यादिकरणानन्तरं तपेति विदुस्य प्राप्तत्वात्तत्रानुल्लेखः कर्मग्रन्थवृत्तौ च विहितस्तदुल्लेख इति वाच्यं, यतो देवेन्द्रसूरितः पश्चात्काल-भाविक्षेमकीर्त्तिसूरिभिरपि द्वात्रिंशदधिके त्रयोदशशते वैक्रमे निर्मित्यायां बृहत्कल्पटीकायामपि तथैव चैत्रावालकगच्छत्वं देवभद्रोपाध्यायविनेयत्वमपि च स्फुट-मुल्लिखितं जगच्चन्द्रसूरेः । किञ्च—“देवभद्रगणीन्द्रोऽपि, संविशः सपरिच्छदः । गणेन्द्रं श्रीजगच्चन्द्र-मेव मेजे गुरुं तदा ॥ १ ॥”

इति मुनिसुन्दरसूरीयगुर्वावल्युदन्तमपि स्वसुहृद एव प्रत्यधिव्यन्ति । यत आस्तां दृष्टिपथे, श्रुतिपथेऽपि नावतीर्णमेतत्कस्यापि, यच्छुद्धचारित्र्योऽपि सपरिच्छदः स्वयं स्वलिश्रया क्रियोद्धारकं गुरुत्वेन भजेत्कोऽपीत्यलमसत्योत्सृष्टप्रलापकैः सागरकल्पैरिति चसूयां ।

अथ नवमं व्याख्यानम् ।

ने नं फाले नं ने नं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसवेइ ॥१॥ से केणऽट्टुणं नंसे ! एं गुग्गु 'समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसवेइ ? । जओ णं पाएणं अगारीणं अगाराइं पडियाइं उकंपियाइं उताइं गुत्ताइं मट्टाइं मट्टाइं संपयूमियाइं स्वाओदगाइं खायनिद्धमणाइं अप्पणो अट्टाप फडाइं परिमुत्ताइं

अथ सामानारीलक्षणं तृतीयमधिकारं नवमं वा व्याख्यानं विचरीतुं प्रथमं पर्युपणा कदा विधेया ? इत्याह—
 ?-तस्मिन् काले तस्मिन् समये अमणो भगवान् महावीर आपाढचातुर्मासिकदिनादारभ्य 'वर्षीयाः' वर्षाकालस्य 'सविंशतिरात्रे' विंशतिदिवसान्विते मासे, पञ्चाशत्सु दिनेष्वित्यर्थः, व्यतिक्रान्ते सति वर्षावासं पर्युपति-वर्षाकालस्य पर्युपणामकार्षीदित्यर्थः ।

?-शिर्यः प्रश्नपति-अथ केन 'अर्थेन' कारणेन 'भदन्त !' पूज्य ! एवमुच्यते ? यच्छ्रमणो भगवान् महावीरो 'वर्षीयाः' वर्षाकालस्य सविंशतिरात्रे मासे-पञ्चाशद्विसे व्यतिक्रान्ते वर्षावासं पर्युपति ? । गुरुः प्रत्युत्तरयति-यत्र इयत्कालं यावत् प्रायेण 'अगारिणां' गृहस्थानां 'अगाराणि' गृहाणि 'कटितानि' कटयुक्तानि-भित्त्यादिरक्षणाय तृणासन ("नदाइ" इति लोके) दानयुक्तानीत्यर्थः, "उकंपियाइं" ति घवलितानि 'इत्तानि' तृणादिभिराच्छादितानि, लिप्तानि गोमयादिभिः, गुप्तानि घृत्तिकरणादिभिः, घृष्टानि विषमभूभोजनाय, घृष्टानि-पापाणखण्डेन

परिणामियाहं भवति, से तेणऽट्टेणं एवं बुच्चइ-‘समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसवेइ, ॥ २ ॥
जहा णं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसवेइ, तथा णं गणहरा वि वासाणं सवीसइराए
मासे विइकंते वासावासं पज्जोसविति ॥३॥ जहा णं गणहरा वासाणं सवीसइराए० जाव पज्जोसविति, तथा णं गणहरसीसा वि वासा-
णं जाव पज्जोसविति ॥ ४ ॥ जहा णं गणहरसीसा वासाणं० जाव पज्जोसविति, तथा णं थेरा वि वासावासं पज्जोसविति ॥ ५ ॥ जहा णं
थेरा वासाणं० जाव पज्जोसविति, तथा णं जे इमे अज्जत्ताए समणा निगंथा विहरंति, ते वि अ णं वासाणं० जाव पज्जोसविति ॥६॥ जहा

श्लक्षणीकृतानि, ‘सम्प्रधूमितानि’ सौगन्ध्यापादनाय धूपैर्वासितानि ‘खातोदकानि’ कृतप्रणालिकारूपजलनिर्गम-
मार्गाणि ‘खातनिर्धमनानि’ कृताखिलगृहजलनिर्गमनमार्गाणि, एवंविधानि आत्मनोऽर्थाय, न साधुनिमित्तं, गृहस्थैः
कृतानि ‘परिसुक्तानि’ व्याप्तानि ‘परिणामितानि’ अचितीकृतानि भवन्ति, तेन ‘अर्थेन’ हेतुना एवमुच्यते-
अमणो भगवान् महावीरो वर्षाकालस्य सविंशतिरात्रे मासे-पञ्चाशद्विसे व्यतिक्रान्ते वर्षावासं पर्युषति ।
३-यथा अमणो भगवान् महावीरो वर्षायाः सविंशतिरात्रे मासे व्यतिक्रान्ते वर्षावासं पर्युषति, तथा
गणधरा अपि वर्षायाः सविंशतिरात्रे मासे व्यतिक्रान्ते वर्षावासं पर्युषन्ति । ४-यथा गणधरा वर्षायाः सविंश-
तिरात्रे मासे व्यतिक्रान्ते यावत्पर्युषन्ति, तथा गणधरशिष्या जम्बूखामिप्रभृतयोऽपि वर्षाया यावत्पर्युषन्ति ।
५-यथा गणधरशिष्या वर्षाया यावत्पर्युषन्ति, तथा ‘स्थविराः-जम्बूखामिपश्चात्कालभाविन आर्यप्रभवादयोऽपि
वर्षावासं पर्युषन्ति । ६-यथा स्थविरा वर्षाया यावत्पर्युषन्ति, तथा ये इमे “अज्जत्ताए”ति अद्यतनत्वेन आर्यतया

धं ते इमे भद्रताए समणा निगंथा० वासाणं सवीसहराए मासे विरुंते वासावासं पज्जोसविंति, तथा णं अमहं पि आयरिया उवज्झाया
 मासाणं० ज्ञान पज्जोसविंति ॥ ७ ॥ जहा णं अमहं आयरिया उवज्झाया वासाणं० ज्ञाव पज्जोसविंति, तथा णं अमहे वि वासाणं सवीस-
 हराए मासे विरुंते वासावासं पज्जोसवेमो । अंतरा वि य से कणइ, नो से कणइ ते रयणि उवाइणावित्ताए ॥ ८ ॥

वा-अनस्यविरत्त्वेन श्रमणा निर्यन्था विहरन्ति, तेऽपि च वर्षाया यावत्पर्युपन्ति । ७-यथा धे इमे अद्यतनत्वेन
 श्रमणा निर्यन्था विहरन्ति, ते वर्षायाः सविंशतिरात्रे मासे व्यतिक्रान्ते वर्षावासं पर्युपन्ति, तथा अस्माकम-
 प्याचार्या उपाध्याया वर्षाया यावत्पर्युपन्ति । ८-यथा अस्माकं आचार्या उपाध्याया वर्षाया यावत्पर्युपन्ति,
 तथा वयमपि वर्षायाः सविंशतिरात्रे मासे व्यतिक्रान्ते वर्षावासं पर्युपामः-पर्युपणां कुर्मः । कदाचित् कारण-
 वशात्पश्चात्तमे दिने यदि न शक्यते पर्युपणापर्वं कर्तुं तदा किं कार्यं ? इत्याह-‘अन्तराऽपि च’ पश्चात्त-
 मरात्र्याः प्रागपि च तत्पर्युपणापर्वं कर्तुं कल्पते, परं न कल्पते ‘तां’ पश्चात्तमीं रात्रिमतिक्रमयितुं ।

एनामेव भगवदाज्ञामुपजीव्य युगप्रधानाः श्रीकालकाचार्याः शालिवाहनेन राज्ञाऽभ्यर्थिता अप्येकपश्चाश-
 दिनस्थायां पद्मशामकुर्त्वेकोनपश्चाशदिनरूपायां चतुर्थ्यां पर्युपणामकार्षुः । यदुक्तं निशीथचूर्णौ दशमोदेशके-
 “भगविभूए पविट्ठो कालगज्जो, पविट्ठेहि अ भणियं-भद्वयसुद्धपंचमीए पज्जोसविज्जइ । समणसंधेण पडिवन्नं । ताहे रण्णा भणियं-
 तरिणं मम लोगाणुवरीए इंदो अणुजाणेअयो होहि ति साहू चेइए अ ण पज्जुवासेस्सं, ततो छट्ठीए पज्जोसवणा किज्जउ । आयरिएहिं
 भणियं-अ वट्ठति अतिअभितुं । ताहे रण्णा भणितं-ता अणागयचउत्थीए पज्जोसविज्ज[उ]ति । आयरिएहिं भणियं-एवं भवउ” इति ।

अथ कोऽर्थः पर्युषणेति शब्दस्य ? इति चेदुच्यते-‘परि’सामस्येन ‘उषणं’ वसनं पर्युषणा । सा हि द्विविधा-
गृह्यज्ञाता गृहिज्ञाता च । तत्र गृह्यज्ञाता सा-यस्यां वर्षायोग्यपीठफलकाद्यवाप्तौ कल्पोक्ता द्रव्यक्षेत्रकालभाव-
रूपा स्थापना क्रियते । सा चोत्सर्गत आषाढपूर्णिमायामेव, अपवादतस्तु योग्यक्षेत्राद्यभावे पञ्चपञ्चदिनवृद्ध्या
आवणकृष्णपञ्चमीदशम्यादिदशपर्वतिथिक्रमेण यावद्भाद्रपदकृष्णामावास्यायामवश्यं विधेया । तथा चोक्तं-
“आसाढपुणिमाए पजोसर्विति, एस उस्सणो, सेसकालं पजोसर्विताणं सबो अववाओ” इति निशीथचूर्णिदशमोदेशके । गृहिज्ञाता
तु सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टैव भवति । सा च “अभिवड्डियम्मि वीसा, इयरेसु सवीसइमासो” इति कल्प-
निर्युक्तिवाक्यात्तथैव-“अभिवड्डियवरिसे वीसतिराते गते गिहिणातं करैति, तिसु चंदवरिसेसु सवीसतिराते मासे गते गिहिणातं
करैति” इति निशीथचूर्णिवाक्याच्चाभिवर्द्धिते वर्षे विंशत्या दिनैः आवणशुक्लपञ्चम्यां, चान्द्रे च वर्षे पञ्चाशता
दिनैर्भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां विधेयेति प्रवृत्तिः प्रागजैनटिप्पनकसमयेऽभूत्, साम्प्रतं तु जैनटिप्पनकस्य सम्यग्ज्ञाना-
भावाद्धौकिकटिप्पनकेषु यः कोऽपि मासो वर्द्धतां, परमाषाढचातुर्मासिकदिनात्परतः पञ्चाशतैरेव दिनैः
सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टा गृहिज्ञातपर्युषणा विधेयेति वृद्धाचार्यसम्मतं । यदुक्तं तपागच्छीशैरेव
श्रीकुलमण्डनसूरिभिः स्वकृतायां कल्पावचूर्या-“गृहिज्ञाता तु सा-यस्यां सांवत्सरिकतिचारालोचनं १, लुञ्चनं २,
पर्युषणायां कल्पषड्वक्त्रकथनं ३, चैत्यपरिपाटी ४, अष्टमं तपः ५, सांवत्सरिकं प्रतिक्रमणं ६, च क्रियते” इति ।
न वक्तव्यं “अभिवड्डियम्मि वीसा” इत्यादीनि शास्त्रवाक्यानि गृहिज्ञातमात्रापेक्षिकाणीति, यतो न काप्यागमे

गुह्यज्ञानाज्ञानाभ्यामन्यस्तृतीयो भेदः समुपलभ्यते पर्युपगायाः, स्वानुयायिनो द्विष्टिराणिश्च जल्पन्तु किञ्चित्,
परं सर्वमान्यशास्त्रप्रमाणशून्यत्वात् न तत्प्रमाणमर्हति ।

ननु निशीथचूर्ण्यादिषु शास्त्रेषु यत्र कापि पर्युपगानिरूपणं तत्र भाद्रपदविशेषितमेव, न पुनः काप्यभि-
यन्निर्णयं आवणविशेषितमिति चेत्? अहो ते वैदग्ध्यं !, कुतः शिक्षितमेतत् यन्निशीथचूर्ण्यादिव्वभिचर्द्धित-
वर्णोद्भूतं पर्युपगार्पवन्निरूपणं, न चन्द्रवर्णोद्भूतं, यत्र चान्दे एकेन वस्त्रेणार्वाग्विहिता पर्युपगा कालकाचार्यैः, स
च चन्द्रवर्णो नाभूदित्यपि च कथं ज्ञातं?, चेचन्द्रवर्ष एव स भवेत्तदा किमयुक्तं भाद्रपदविशेषितं पर्युपगार्पव-
न्निरूपणं?, ननस्तत्र त्वेकमुत्वा एव सर्वेऽपि शास्त्रकाराः पञ्चाशता दिनैः सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्ट-
पर्युपगार्पवन्निरूपणे, पञ्चाशदिने तु चान्दे वर्णे भाद्रपद एवायाति, ततश्च कथं चूर्णिकारास्तत्र आवणविशेषितं
निर्णययुः? इति नेत्रं निमीन्य विमृश । अपि च निशीथचूर्ण्यादिषु यन्निर्णयं तच्चरितानुवादेन, न तु विधि-
वादेन, ननश्चरितानुवादं पुरस्कृत्य विधिवादस्य तिरस्करणं वक्तुः पृथुस्थूलबुद्धेरेवानुमापकम् ।

किञ्च—चरितानुवादेन गार्हपत्येन वा यत्र कुत्र निरूपितं भाद्रपदविशेषितमेव सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्य-
विशिष्टं पर्युपगार्पवन्निरूपणं स्वीक्रियते चेत्तदा शैलकज्ञानोक्तेन—“तते णं से पंथाए कन्तियचाउम्मासियंसि कयकाउस्सणे देवसियं
पट्टिज्जमणं पट्टिणे चाउम्मासियं पट्टिज्जमिउं कामे सेलयं रायरिसिं खामणऽट्टयाए सीसेणं गाएसु संघेऽइ” इत्यनेन पाठेन
प्राविशतिनिनमायुनामपि पाक्षिकादीनि प्रतिक्रमणानि कर्तव्यतया स्वीकार्याणि स्युस्तत्तु भाद्रविकैरपि नेष्यते,

तत्पूर्वजैरेव-“मङ्गिमगणं तु दो पढमा” इत्यादिना सप्ततिशतस्थानकादौ निषिद्धत्वात् । यदि च सर्वेष्वपि वर्षेषु भाद्रपदविशेषितैव सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टा पर्युषणाऽभीप्सिता स्याच्छास्त्रकाराणां तदा “सर्वी-सहराए मासे” इत्याद्यालजालमनुक्त्वा “सर्वेषु वि वरिसेसु भद्रवयसुद्धयंप्रमीए चैव संवच्छरियं पडिक्कमियंबं” इत्येवमेव स्पष्टतया किं नोक्तं ? तैः, कुत्राप्यागमे एवमुक्तं भवेदिति न केनापि दृष्टं श्रुतं वा । ततः सिद्धं-पर्युषणापर्वं तत्तन्मासप्रतिबद्धदीपालिकाऽक्षयतृतीयाकल्याणकादिवन्न भाद्रपदमासप्रतिबद्धं, किन्तु पञ्चाशद्दिनप्रतिबद्धं, अतोऽयुक्ता आवणभाद्रपदान्यतरवृद्धावशीत्या दिनैः + संवत्सरप्रतिक्रान्तिरित्यलमतिप्रसङ्गेन, इति प्रथमा सामाचारी ॥

+ अत्र कश्चिदुन्मुद्रनयनो भाद्रविकः शङ्कते-ननु भोः ! श्रावणभाद्रपदान्यतरवृद्धौ भाद्रपदे द्वितीये वा भाद्रपदे एव पर्युषणापर्वा-राधनं युक्तं, न तु द्वितीये श्रावणे प्रथमे वा भाद्रपदे, पाश्चात्यानां कार्तिकचातुर्मासिकदिनानां शतापत्या “समणे भगवं महावीरे वासाणं सर्वीसहराए मासे विइक्कते, सत्तरिएहिं राइदिएहिं सेसेहिं वासावासं पज्जोसवेइ” इति समवायाङ्गप्रवचनवाधा स्यादिति चेत् ? , आहोस्विदेवानुप्रिय ! आश्विनवृद्धौ द्वितीय आश्विन एव चातुर्मासिकं प्रतिक्रान्तव्यं स्यात्, कार्तिके दिनानां शतापत्या प्रागुक्तस्यैव समवायाङ्गप्रवचनस्य बाधा स्यादित्यपि वक्तव्ये ते वाचाटस्य किमयुक्तं स्यात् ? , न्यायस्योभयत्रापि समानत्वात् ।

ननु भवेदेवं यदि चातुर्मासकान्यापाढादिमासप्रतिबद्धानि न स्युः, तस्मादाश्विनवृद्धावपि कार्तिकचातुर्मासकं तु कार्तिकसितचतुर्दश्यामेव युक्तं, दिनगणनायां त्वधिकमासः कालचूलेत्यविवक्षणादिनानां सप्ततिरेवेति कुतः प्रवचनवाधेति चेत् ? , अहो सुदृक् ! केन शिक्षितं तव कालचूला-रूपाधिकमासाविवक्षणं ? , चेत्कालचूलात्वेनैव न गण्यतेऽधिकमासो गणनायां ? , तर्हि सुदुर्निवारः सर्वोसामपि द्रव्यादिचूलानामगणनाप्रसङ्गः ।

ननु भयतोयेनेति चेत्तद्वि कथं द्विपदसचित्त्रव्यचूलारूपतीर्थद्वरशिरस्यं द्वादशाङ्गुलप्रमितमुष्णीपं सम्मील्य विंशत्यधिकशताङ्गुलोलोचत्वं
 प्रतिपाते ? कथं वा नेरुचूलाभिव सप्तरज्ज्वात्मकस्योर्द्धूलोकक्षेत्रस्य चूलारूपां लोकाप्रवर्तिनीमीपत्रागभारां पृथिवीमूर्द्धूलोकाद्वहिर्न मन्यन्ते ?
 कथं वा नेरुचूलां लक्षयोजनाद्विर्गिन्यन्ते ? भवद्भिः, कथं च दशवैकालिकस्य भावचूलारूपं चूलिकाऽध्ययनद्वयं गणनायां गणयित्वा पञ्चदश-
 त्तिनात्मकं योगोद्गहनं भिद्यते कथं च ? भवन्मतेन तु त्रयोदशदिनात्मकमेव कर्तव्यं स्यात्, तथा आचाराद्द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य तु योगोद्गहनं
 मर्षायाऽर्जुनयोगेन न्यात्, मर्षत्रापि तत्र चूलात्वस्य विद्यमानत्वात् । सत्यपि चूलात्वे सर्वत्र यदि न प्रतिपाद्यते द्वादशाङ्गुलप्रमाणमुष्णीपम-
 गणयित्वाऽऽश्रयि कृशगाणुलोगत्वं तीर्थकृतां, न मन्यते ऊर्द्धूलोकाद्वहिर्वर्तित्वमीपत्रागभारायाः लक्षयोजनान्तर्गतत्वमेव वा मेरुचूलायाः, न
 यत्रो च चूटिकाऽन्यनानां योगोद्गहनं, तदा किमपराद्वं कालचूलिकयैवैकया भवतां ? येन तां गणनाया बहिष्क्रियते, कश्चायं 'अर्द्धजरतीयो'
 न्यायः ? यत्तन्मर्षाणि चूलात्वेन समत्वे सत्वात्येकत्र गणनायां गणनमन्यत्र नेति, युक्त्या विचार्यमाणे नायं सङ्गतिमङ्गति । न च सिद्धान्तोक्त्याऽपि
 युक्त्यं नप्राप्यतीति, यतो "गोयमा ! अभिवद्वियसंवच्छरस्स छबीसाइं पवाइं" इत्यादिसूर्यप्रज्ञप्तिप्रशिक्षप्रमाणैः स्फुटं प्रतीयते
 यतीर्णं कृष्णशरपूर्वपरिशिर्गयमान्याचीनपुरुषेषु न केनाप्यधिकमासो गणनावहिष्कृतः, नैतावन्मात्रमेव, किन्तु पथुपणादिनगणनायामपि
 "मीनो पुञ्चति-कम्हा अभिवद्वियवरिसे वीसदिणा ?, उच्यते-जम्हा गिम्हे चेष सो मासो अतिकंतो, तम्हा वीसदिणा" इति
 निःशीर्षार्थिमास्यात्तथा "ज[इ]ति अधिमासगो पडितो तो वीसतिरायं गिहिणातं ण कज्जति, किं कारणं ?, एत्थ अधिमासगो
 चेष मासो गणिज्जति, सो वीसाए समं सवीसतिरातो मासो भण्णति चेष" इति बृहत्कल्पचूर्णिवाक्याच्च परिस्फुटं ज्ञायते यत्रेष्टोऽ-
 भूत्राशीनाचर्यागागधिकमामन्य गणनावहिष्कारः, कथमन्यथा श्रीष्मकालतीतमधिकमासं सम्मील्य पञ्चाशद्दिनगणनां परिपूरयेयुः ? ।

अपि च “चतुर्मासप्रमाणस्य वर्षाकालस्य” इति समावायाङ्गवृत्तिवाक्यात्स्पष्टं प्रतीयते यत्समावायाङ्गपाठश्चतुर्मासप्रमाणवर्षाकालाश्रित एव, न तु पञ्चमासिकवर्षाकालाश्रितः । तथा च पञ्चमासिके वर्षाकाले तत्पाठस्य पुरस्करणं न कथमपि युक्तियुक्तं । यत्तु कश्चिद् भिवद्धिते वर्षे विंशत्या दिनैः सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टाया गृह्णितपर्युषणायाः करणे पूर्वणोऽनैयस्यं प्रलपन् “तत्थ णं बहवे भवणवइ-वाण-मंतर-जोइसिअ-वेमाणिआ देवा चारम्मासिअपाडिवएसु संवच्छरेसु अ अण्णेसु अ बहुसु जिणजम्मण-निक्खमण-नाणुप्पत्ति-परिनिवाणमाइएसु अ देवकज्जेसु ० x x अट्टाहियरूवाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा विहरंति” इति जीवाभिगमोक्ता-मष्टाहिकां देवादयः क कुयुरिति धार्ष्ट्यमवलम्बते तदतीवासङ्गतं, यतो न ते देवादय एवंविधा अविबुधाः, ये कस्मिन् वर्षे कतिभिर्दिने-रष्टाहिका विधेयेतिमात्रस्यापि ज्ञातारो न भवेयुः, यदि चैवमपि ते देवादयः सन्दिग्धा भवेयुस्तदा द्वादशत्रयोदशमासात्समात्मकेष्वब्देषु त्वशक्यैवासन्दिग्धता तेषां, ततोऽयुक्तेयमाशङ्का, ते तु संविद्धाः सन्तः स्वत एव यथायोग्यमवसरे विदधति ।

न चात्र “जइ फुल्ला कणियारया, चूअग ! अहिमासयम्मि घुट्टम्मि । तुह न खमं फुल्लेअं, जइ पच्चंता करिंति डमराइं ॥ १ ॥” इत्यावश्यकनिर्युक्तिगाथायाः पुरस्करणं युक्तियुक्तं, यतोऽयं दृष्टान्त औपदेशिकतया विन्यस्तो निर्युक्तिकारैः, न पुनः सैद्धान्तिक-मन्तव्यतया । चेदेष दृष्टान्तः सैद्धान्तिकमन्तव्यतयैव विन्यस्त इति स्वीक्रियते तर्हि “दीहरफणिंदनाले, महिहरकेसरदिसामहद-ल्लिहे । ओपियइ कालभमरो, जणमथरंदं पुहवीपउमे ॥ १ ॥” इत्येतद्वैराग्यशतकगाथाप्रामाण्यात्सहस्रनगशीर्षप्रतिष्ठितत्वं पृथिव्याः स्वीकार्यं स्यात्तव । किञ्च-भो भाद्रविक ! त्वयाऽन्यैश्चापि त्वत्सुहृदैः किं न भक्षितानि कदाऽपि प्रथमेषु चैत्र-वैशाखादिषु पकान्यपकानि वाऽऽन्नफलानि ?, येनैवं स्वप्नहिलत्वं प्रकटयन्नुपहास्यास्पदं भवसि, अस्तु ।

ननु नक्षत्ररहसिगणनां मातृनां नवरूप एव विद्वारः सर्वत्रागमे प्रोक्तः, न कुत्राप्यधिकमासं गणयित्वा दशरूपः, यद्यधिकमासो
 गणनीय एव स्यात्तथा कथमगिप्रक्षिते वर्षे दशरूपो नोक्तः ? इति चेत्सत्यं, परं यथा ऋषभवीरलिनजन्तनीभ्यां प्रथमं द्रुपभस्य सिद्धस्य च
 मते तद्वे गन्तसि यद्वृत्त्यापेक्षया गजस्य वर्गनगराणुः प्राह श्रीभद्रबाहुस्वामिपादाः, तथा नवरूपविहारेऽपि बोध्यं । नहि पौषायभिवर्द्धित-
 मासमनेऽस्ते ऋषेयस्यानं प्रतिपादितं काल्यागमे मातृनां, चेत्प्रतिपादितं भवेत्तदा किं न दर्शयते भवता ? ।

न च यान्यं “आगाढे मासे द्रुपया” इत्यादि सूर्यचारेऽप्यधिकमासो न गणित इति, यतः सूर्यचारस्सूर्यगतिमाश्रित्य प्रवर्त्तते, पञ्चारि-
 न्यपञ्चरगु वन्द्यगतिमाश्रित्य, ततः कथं चन्द्रगतिनिष्पन्नव्यवहारागतस्याधिकमासस्य पृथग्गणनं तत्रोचितं ? उति स्वयमेव विमर्शनीयम् ।

ननु “अंगुलं सत्तरत्तेणं, पस्सेणं च दुरंगुलं । चहुए हावए वा वि, मासेणं चउरंगुलं ॥१॥” इत्युत्तराध्ययनागमोक्तक्रमेण तु
 प्रथम एव पौषे पादनुष्टयस्य पूर्तिः स्यात्ततः कथं द्वितीयः पौषः सूर्यचारे गणनायां गणित इति मन्दुं शक्यते ? इति चेदहो ते आगगा-
 निश्चरतता !, नहि “अंगुलं सत्तरत्तेणं” इत्यागमव्यास्यं सप्तरात्रेणाहुल्लसावश्यम्भावेन दानिर्वृद्धिश्च भवतीति निश्चायकं, किन्तु
 श्रीपादितोऽप्यत्रात्रैरिन्वानन्तं नक्षत्रदशकं वावद्विगुह्रुल्लितादिभिरस्वाध्याये तथाविधनक्षत्रपरिज्ञानशून्यानां बोधाय यथा “अह केसिं पि
 मातृणं तदाविष्टं नक्षत्रपरिण्णानं न ह्यह, तत्रो आसाहचउम्मासओ कत्तियचउम्मासं जाव विज्जुगज्जिएसु वि न असल्लज्ञाओ”
 इत्ये नियमो विहितः ज्ञानत्तरैर्नयेत तथाविधायनपरिज्ञानशून्यानां बोधाय “अंगुलं सत्तरत्तेणं” इति नियमो विहितः, वस्तुतस्तु
 पौरुषीपगानानयमे पक्षिणोत्तरायणक्रमेणैतान्शून्यानां वृद्धिर्दोनिश्चापि भवति, कथमन्यथा साद्वैस्त्रिदशरात्रैरेतद्विंशत्वा च तिथिभित्तुरदुलानां
 इतिशेषिश्च प्रोणा स्यात्, न पैतदनागमिकं, ज्योतिष्करण्डकृतत्वादी तथैवोक्तत्वात्, तथाहि—

“दक्खिणबुद्धी दुपयाउ, अंगुलाणं तु होइ नायत्वा । उत्तरअयणा हाणी, कायत्वा चउहिं पायाहिं ॥ ३७१ ॥
 वृत्तिः—दक्षिणायने ‘द्विपादः’ पादद्वयस्योपर्यङ्गुलानां वृद्धिर्ज्ञातव्या, उत्तरायणे चतुर्भ्यः पादेभ्यः सकाशादङ्गुलानां
 हानिः ॥ ३७१ ॥ तत्र युगमध्ये प्रथमे संवत्सरे दक्षिणायने यतो दिवसादारभ्य वृद्धिस्तं निरूपयति—
 सावणवहुलपडिवए, दुपया पुण पोरिसी धुवं होइ । चत्तारि अंगुलाइं, मासेणं बहुए तत्तो ॥ ३७२ ॥
 एकृत्तीसइ भागा, तिहिए पुण अंगुलस्स चत्तारि । दक्खिणअयणे बुद्धी, जाव उ चत्तारि उ पयाइं ॥ ३७३ ॥
 वृत्तिः—युगस्य प्रथमे संवत्सरे श्रावणमासि बहुलपक्षे प्रतिपदि पौरुषी ‘द्विपदा’ पदद्वयप्रमाणा ध्रुवराशिर्भवति, ततस्तस्याः
 प्रतिपद आरभ्य प्रतितिथिक्रमेण तावद्धृते यावन्मासेन’ सार्द्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणेन, चन्द्रमासापेक्षया एकत्रिंशता तिथि-
 भिरित्यर्थः, चत्वार्यङ्गुलानि वर्द्धन्ते । कथमेतदवसीयते ? यथा मासेन—सार्द्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणेन, एकत्रिंशत्तिथ्यात्मकेन,
 अत आह—‘एकृत्तीसे’ इत्यादि, यत एकस्यां तिथौ चत्वार एकत्रिंशद्भागं वर्द्धन्ते, एतच्च प्रागेव भावितं, परिपूर्णे तु दक्षि-
 णायने वृद्धिः परिपूर्णानि चत्वारि पदानि, ततो ‘मासेन’ सूर्यमासेन सार्द्धत्रिंशदहोरात्रप्रमाणेन एकत्रिंशत्तिथ्यात्मकेनेत्युक्तम्
 ॥ ३७२-७३ ॥ तदेवमुक्त्वा वृद्धिः, सम्प्रति हानिमाह—उत्तरअयणे हाणी, चउहिं पायाहिं जाव दो पाया ।
 वृत्तिः—युगस्य प्रथमे संवत्सरे उत्तरायणे माघमासे बहुलपक्षे सप्तम्या आरभ्य चतुर्भ्यः पादेभ्यः सकाशात्प्रतितिथि
 एकत्रिंशद्भागचतुष्टयहानिस्तावदवसेया यावदुत्तरायणपर्यन्ते द्वौ पादौ पौरुषीति । एष प्रथमसंवत्सरगतो विधिः, द्वितीये
 संवत्सरे श्रावणे मासि बहुलपक्षे त्रयोदशीमादौ कृत्वा वृद्धिः, माघमासे शुक्लपक्षे चतुर्थीमादिं कृत्वा क्षयः । तृतीये संवत्सरे

श्रावणमासे शुक्लपक्षे दशमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपक्षे प्रतिपत् क्षयस्यादिः । चतुर्थे संवत्सरे श्रावणमासे बहुलपक्षे नवमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपक्षे त्रयोदशी क्षयस्यादिः । पञ्चमे संवत्सरे श्रावणमासे शुक्लपक्षे चतुर्थी वृद्धेरादिः, माघमासे शुक्लपक्षे दशमी क्षयस्यादिः ॥ सम्प्रत्युपसंहारमाह—एवं तु पोरिसीए, बुद्धिखया होति णायघा ॥ ३७४ ॥

शुभिः—‘एवं’ उक्तेन प्रकारेण ‘पौरुष्यां’ पौरुषीविषयी वृद्धिक्षयौ यथाक्रमं दक्षिणोत्तरायणेषु वेदितव्यौ ॥” इत्यादि §

णोन भिदं गतुन—‘सूर्यगारेऽयधिकमासो न गणित’ इति प्रलपनं ग्रहिलत्वप्रकटनप्रायमेवेति । [§ ज्योतिष्करण्डकवृत्तौ ।

अनन्तरागणित्वात् न होऽपि श्रावणभाद्रपदायभिवर्द्धितमासद्वयं यावदेकत्र द्रविणं रक्षित्वा श्रुतिं वा कृत्वाऽप्येकस्यैव मासस्य कलान्तरं (‘याऽऽ’) वेपनं ता दशति गृह्णाति च, किन्तु मासद्वयस्यैव सर्वे ददति गृह्णन्ति च, ततः किं कारणं पर्युषणाराधनेऽधिकमासस्यागणनायाः ? ।

न च गार्ग्ये—‘गुणकोऽपि क्रममः सर्वेऽव्युत्तमकार्येषु वर्जितस्ततः कथं सर्वोत्तमं पर्युषणापर्याराधनं तत्र विवेकं ? इति, यतो न अत्रिगुणाभिगणना गुणगणाऽपि क्रममस्य, किन्तु लौकिकसिद्धान्ताऽभिमता । साऽपि सांसारिकेषु निवाहादिकृत्येषु, न तु धार्मिकेषु तदव्युत्तमेषु । न च तु तस्य पुरुषोत्तमेत्याह्या, या वैनेस्तीर्यकेषु निवेश्यते, तां समर्थं विशेषतो धर्मक्रियाकरणमेव निर्दिष्टमस्ति, यदालोचयन्तिः—‘अस्मै समर्पितास्सर्वे, ये गुणा मयि संश्रिताः । पुरुषोत्तमेति मन्नाम, प्रथितं त्योत्तमैश्वर्योः ॥ ९ ॥ तदप्यसं मया दत्तं, तव तुष्ट्यै जनार्दन ! । अहमेवास्य सज्जातः, स्वामी च मधुसूदनः ॥ १० ॥

पुनश्च ॥ एतन्नाम्ना जगत्सर्वं, पवित्रं च भविष्यति । मत्साहस्यमुपागम्य, मासानामधिपो भवेत् ॥ ११ ॥ जगत्पूज्यो नगरायो, मासोऽयं तु भविष्यति । पूजकानां च सर्वेषां, दुःखदारिद्र्यखण्डनः ॥ १२ ॥ x सर्वसाधनतः श्रेष्ठः, सर्व-

कामार्थसिद्धिदः । तस्मात्संसेव्यतामेषो, मासोऽयं पुरुषोत्तमः ॥ १९ ॥ सीतानिक्षिप्तबीजानि, वर्द्धन्ते कोटिशो यथा । तथा कोटिगुणं पुण्यं, कृतं मे पुरुषोत्तमे ॥ २० ॥ × × विधिवत्सेवते यस्तु, पुरुषोत्तममादरात् । कुलं स्वकीयमुद्धृत्य, मामे-
वैष्यत्यसंशयम् ॥ २२ ॥ मामुपेतोऽत्र संसारे, जन्ममृत्युभयाकुले । आधिव्याधिजराग्रस्ते, न पुनर्याति मानवः ॥ २३ ॥ × ×
य एतस्मिन्महामूढा, जपदानादिवर्जिताः । सत्कर्मस्नानरहिता, देवतीर्थद्विजद्विषः ॥ ३० ॥ जायन्ते दुर्भगा दुष्टाः, पर-
भाग्योपजीविनः । न कदाचित्सुखं तेषां, स्वप्नेऽपि शशशृङ्गवत् ॥ ३१ ॥ युग्मम् ॥ तिरस्कुर्वन्ति ये मूढा, मलमासं मम प्रियम् ।
नाचरिष्यन्ति ये धर्मं, ते सदा निरयालयाः ॥ ३२ ॥ पुरुषोत्तममासाद्य, वर्षे वर्षे तृतीयके । नाचरिष्यन्ति धर्मं ये, कुम्भी-
पाके पतन्ति ते ॥ ३३ ॥ इहलोके महदुःखं, पुत्रपौत्रकलत्रजम् । प्राप्नुवन्ति महामूढा, दुःखदावानलस्थिताः ॥ ३४ ॥ ते
कथं सुखमेधन्ते ? , येषामज्ञानतो गतः । श्रीमान्पुण्यतमो मासो, मदीयः पुरुषोत्तमः ॥ ३५ ॥” (पुरुषो० माहा० अध्याय ७) ।
“सर्वे मासास्तथा पक्षाः, पर्वाण्यन्यानि यानि च । पुरुषोत्तममासस्य, कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ७ ॥” (अध्यायः १०) ।
“एकमप्युपवासं यः, करोत्यसिंस्तपोधनः । असावनन्तपापानि, भस्मीकृत्य द्विजोत्तम ! ॥ ६ ॥”
“सुरयानं समारुह्य, वैकुण्ठं याति मानवः ।” (पुरुषो० माहा० अध्याय १९) ।

इत्यादयोऽनेके श्लोकाः सन्त्यधिकमासमाहात्यवर्णकाः पुरुषोत्तममासमाहात्ये, न च तत्र गन्धोऽप्यधिकमासागणनाया जपस्तपःप्रभृ-
तिभिः पर्वांराधननिषेधस्य वा, प्रत्युत विशेषेण धर्मक्रियायाः करणीयत्वमेव निर्दिष्टं । किञ्च-यद्यधिकमासागणनमेव भवतामिष्टं तदा
द्विमासक्षपण-सार्द्धमासक्षपण-मासक्षपणादितपःकर्मसु कथं तस्यागणनं न क्रियते भवता ? ।

नदि चार्त्तमाग्रे गगनायां गण्यते तदा चातुर्मासिक-सांपत्न्यरिक्तप्रतिक्रान्त्योरभ्युत्थानशामणसु “चउण्हं मासाणं, अट्टण्हं पक्खलाणं, मीसुत्तरनयरइंदियाणं” तथा “चारसण्हं मासाणं, चउवीसण्हं पक्खलाणं, तिण्णिसयसद्धिराइंदियाणं” इत्येतद्भागमोक्कपाठस्थाने “पंचण्डं मानाणं, दसण्डं पक्खलाणं, पण्णामुत्तरसयरइंदियाणं” तथा “तेरसण्हं मासाणं, छवीसण्हं पक्खलाणं, तिण्णिसयनउउ-राइंदियाणं” इतिरूतः कल्पितपाठो वक्तव्यः स्यादिति चेत् ? न, जल्पनमेतद्भागमज्ञानाकौशलमेव व्यनक्ति तत्र, यतो न कुत्राप्यागमे प्रोक्त-ज्ञान, यदुल-यान्दोऽभिवादिषो ना यः नोऽपि वर्षो भवतु, सर्वत्र तुल्य एव पाठोऽभ्युत्थानशामणसु पठनीयः, भवेदेवं चेल्लाप्यागमे तर्हि किं न दृश्येते भगवा ?, अन्नादृष्टिषु तु न कायायातं, केवलं ह्यरिभद्रीयावश्यकवृत्तिप्रोक्तं “एगास्स पक्खस्स पण्णारसण्हं दिवसाणं, पण्ण-रसण्हं राइणं” इत्येवं पाद्विगुपाठगनुसृतेषु चातुर्मासिक-सांपत्न्यरिक्त्योरपि पाठरूपनैवाहर्निशं विधीयते सर्वैरपि गच्छवासिभिः । अपि च ज्ञानेन पञ्चमो, यदुल-नीर्यंकरेः सद्गतवस्तुप्ररूपणमुपदिष्टं वाऽसद्गतवस्तुप्ररूपणं ? । चेत्सद्गतवस्तुप्ररूपणमुपदिष्टं तर्हि जातेष्वपि वस्तुत-यथोदशसु मागेषु पर्युपगतिषु च पक्षेषु, जल्पितेष्वपि च स्वात्मैवेव प्रतिपादिकं त्रिन्निवारं “एगास्स पक्खरस” इत्यादिपाठेन सद्गतगण-मागेषु पर्युपगतिषु पक्षेषु चातुर्मासिकसांपत्न्यरिक्त्योरकं मासं द्वौ च पश्चादुद्गाय्य “चउण्हं मासाणं, अट्टण्हं पक्खलाणं-चारसण्हं मासाणं, चउवीसण्हं पक्खलाणं” इत्यादिजल्पनं किं मद्गतवस्तुप्ररूपणं ? उतासद्गतवस्तुप्ररूपणं ? इति स्वयमेव त्वं चक्षुषी निगीलय विचारय ।

ननोऽं तर्हि निनिनां युतो जातेष्वपि योउशसु रात्रिन्दिषेपु वृद्धितिथिं मम्मिल्य “सोलसण्हं दिवसाणं” इत्यादिकमभणित्वा कथं “पण्णारसण्हं दिवसाणं” उत्यागेव भण्यते ? इति चेदिदमपि तेऽनुपासितगुरोर्वचो न विद्वान्तमनांसि रज्जयति, यतो यदेकस्मिन्नेव पक्षे तिथे-वृद्धिर्दोषिवापि भवति, यत्र एकस्मिन् पक्षे वृद्धिरत्यन्तिश्च पक्षे ह्यतिर्भवति तदा तां वृद्धितिथिं गणयित्वा तु “पण्णारसण्हं दिवसाणं”

इत्यादिर्जलभ्यते । किञ्च—सर्वाग्निं तु वर्षे षण्णां दिवसानां हानिरेवोपलभ्यते, ततः कथं “सोलसणहं दिवसाणं” इत्यादिजल्पनमुचितं भवेत् ? । अन्यच्च यद्यपि निश्चयनयमपेक्ष्य सर्वेऽपि पक्षाः पादोनपञ्चदशदिनप्रमाणा एव भवन्ति, न तु परिपूर्णाः पञ्चदशदिनप्रमाणाः, तथापि व्यवहारनयमपेक्ष्य “एगमेगरस णं भंते ! पक्खस्स कइ दिवसा पणत्ता ?, गोयमा ! पणरस दिवसा पणत्ता” इति जम्बूद्वीपप्रज्ञात्यादिशास्त्रप्रमाणात्सर्वत्राप्यागमे यथा पञ्चदशदिनात्मका एव सर्वे पक्षाः प्रोक्ता न तथा सर्वेऽपि वर्षा द्वादशमास-चतुर्विंशति-पक्षात्मका एव भवन्तीति काप्यागमे केनापि दृष्टं श्रुतं वा । किञ्च—यथा तिथीनां हानिर्बुद्धिश्च द्वेऽपि भवन्त्यौ दृश्येते, न तथा मासाना-मेकस्मिन्वर्षे बुद्धिरन्यस्मिन्नेव च वर्षे हानिः केनापि दृष्टा श्रुता वा ।

अपि च—“तेरस य चंदमासा, ए[वा]सो अभिवट्ठिओउ नायवो” इति ज्योतिष्करण्डके, तथा “अभिवट्ठियंसंवच्छरस्स छवी-साइं पद्दाई” इति चन्द्र-सूर्य-जम्बूद्वीपप्रज्ञासिद्धिषु, तथा “पंचसंवच्छरिए जुगे वासट्ठि पुण्णिमाओ वावट्ठि अमावासाओ पणत्ताओ” इति चतुर्थी, इत्याद्यनल्पैः शास्त्रप्रमाणैर्यथा द्वादशमासात्मकाच्चन्द्रवर्षाङ्कितस्य त्रयोदशमासात्मकस्याभिवट्ठितवर्षस्य निरूपणमुपलभ्यते न तथैकादशमासात्मकस्य वर्षस्योपलभ्यते काप्यागमे । किञ्च—यद्यधिकमासोऽप्रमाण एव भवतां ? तदा कथं प्रथमं शुद्धभाद्रपदं विहाय द्वितीयेऽधिकभाद्रपदे पर्युषणापूर्वाराधनं विधीयते भवता ? ।

न च वाच्यं प्रथमो मासोऽधिक इति, युक्त्या शास्त्रप्रमाणेनापि च वाधितत्वात् । नहि भाद्रविकैर्विनाऽन्येन केनापि प्रथममेव पुत्रं शिष्यं वाऽधिकत्वेन जल्पितुं शक्यते, ततः कथं प्रथमो मासोऽधिक इति केनापि सकर्णेन जल्पितुं शक्यते ?, न कथमपि । न चैतदना-गसिकं, यतः—“अइरित्त अहिगमासा” इति दशवैकालिकनिर्युक्तिवृत्तौ “अतिरित्ता-उचितकालात्समधिके अधिकमासकाः

प्रतीताः” इति श्रीमद्भरिभद्रसूरिपुरन्दराः, तथा “सटीए अइयाए, हवइ हु अधिमासगो जुगद्धम्मि । वावीसे पधसए, हवइ वीओ जुगंतम्मि ॥ ? ॥ वृत्तिः—एकस्मिन् युगे—प्राग्ब्यावर्णितस्वरूपे पक्षाणां पष्टावतीतायां, पष्टिसङ्ख्येषु पक्षेष्वतिक्रान्ते-वित्यर्थः, एतस्मिन्नवसरे युगार्द्धप्रमाणे एकोऽधिकमासो भवति, द्वितीयस्त्वधिकमासकथान्द्रे द्वाविंशत्यधिके पर्वशते-पदाशतेऽतिक्रान्ते युगस्यान्ते—युगस्य पर्यवसाने भवति” इति ज्योतिष्करण्डकमूले वृत्तावपि च । एतत्प्रभृतिषु सर्वेष्वपि शास्त्रेषु विनीय एव मासोऽधिकृत्येन निरूपितस्तीर्थकुट्टगणधरादिभिः । उचितकालो—मार्गशीर्षानन्तरभावी प्रथमः पौषः ज्येष्ठानन्तरभावी प्रथम प्रागद्यो वा, तन्मान्ममधिक—उपरिवर्त्ती, तथा पक्षाणां पष्टेर्द्वाविंशत्यधिकशतस्य चातीतेषु, न त्वन्तरेव, अधिकमाससम्भवस्य प्रोक्तत्वात् । नहि प्रथम एव पौष आपाठे वा उचितकालात्समधिकत्वं पक्षाणां पष्ट्या द्वाविंशत्यधिकाच्छताञ्चानन्तरभावित्वं वा सञ्जायतीति, पक्षाणां पष्टेर्द्वाविंशत्यधिकशतस्य न तत्रैव पूर्णोभवत्वात् । किञ्च—मार्गशीर्षानन्तरमागतः पौषो ज्येष्ठानन्तरमागतश्चापाठ एव यद्यधिको भवेत्तदा तु गर्गोऽपि मासा ऽधिकता भवेयुर्भवन्मते, प्रतिमासानां प्रतिमासानन्तरमेव भावित्वात् । अपि च यदा “अहिगा संवच्छरा य कालम्मि” इति इति शोभान्दिक्रान्तियुक्तिपाठात्तया “अधिकाः संवत्सराश्च पष्ट्यब्दाद्यपेक्षया ‘काल’ इति कालचूडा” इति तस्यैव हारिभद्रीयवृत्ति-पाठाय पौषाणां पष्टेनन्तरं गोऽधिकः संवत्सरो भवति तस्मिन्नु सर्वथैव पर्युपणाया अकरणमेव स्वीकर्तव्यं स्याद्भवताम् ।

अनु पौषाप्रसूत्य गजमत्यं पञ्चाशदिनलक्षणा नियतावग्रहमध्यात्पष्ट्यपञ्चद्विनिवृद्ध्या हान्या वा स्यात्, न पुनः पर्युपणानन्तरमपि दिनवृद्ध्या, तथा वा तदधिकत्वागुणो मत्तौनेत्यां स्यादिति चेत् ?, अहो ते वैदग्ध्यं गुरुपादमूलसेवित्वं च !!, यतः केन शिष्टं पर्युपणानन्तरमपि वर्षाव-प्रदस्य गजमत्यं ?, न केनाप्येवं प्रतिपाद्यते, परं संवत्सरप्रतिक्रान्त्यनन्तरं दिनशतात्मको गृहिज्ञातपर्युपणावग्रहो नैव भवतीत्यपि न केनापि

काप्यागमे दृष्टं श्रुतं वा, प्रत्युत कल्पनिर्युक्ति-निशीथचूर्णि-बृहत्कल्पचूर्णिप्रभृतिसर्वमान्यप्राचीनशास्त्रेषु चान्द्रे वर्षे सप्ततिदिनानामसिवाद्धिते तु शतदिनानां पाश्चात्यानामवशिष्टत्वं सुस्पष्टमेव प्रतीयते गुरुपादमूलसेविनामागमविदाम् ।

अनेनैतदपि स्फुटं ज्ञापितं—यद्गृहहिजातपर्युषणानन्तरं चान्द्रे वर्षे सप्ततिदिनलक्षणोऽसिवाद्धिते च दिनशतात्मक औत्सर्गिको वर्षविग्रहः सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टाया गृहहिजातपर्युषणाया भवति, “एतथ अधिमासगो चैव मासो गणिज्जति, सो वीसाए समं सवीसतिरातो मासो भण्णति चैव” इति बृहत्कल्पचूर्णर्यादिशास्त्रप्रमाणैः पौर्वाल्यायां दिनविश्लामधिकमासप्रक्षेपेण दिनपञ्चाशत्याः परिपूरितत्वात् ।

अन्यच्च—“अंतरा वि य से कप्पइ, नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणावित्तए” इति कल्पसिद्धान्तप्रमाणेन यथा पौर्वाल्यानां पञ्चाशदिनानामनुलङ्घनं प्रोक्तं न तथा पाश्चात्यानां सप्ततिदिनानामनुलङ्घनं समवायाङ्गेऽन्यत्र वा कुत्राप्यागमे प्रोक्तं, ततः कथं निश्चीयते ? यत्सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टगृहहिजातपर्युषणानन्तरं सप्ततिदिनेभ्योऽधिको वर्षविग्रहो नैव रक्षणीय इति ।

यस्त्वेवं पाश्चाल्येऽवग्रहे वद्धिते कार्तिकचातुर्मासकानैयत्यं प्रलपति स हि यक्षावेशोज्झितवसनोऽप्यलङ्कृतं पुरुषं प्रत्युपहसन्निवावगन्तव्यः, कथमन्यथा स्वपूर्वजैराद्ये कार्तिके समाचीर्णमिति स्वास्येनैव स्वीकुर्वन्नपि स्वयं पुनर्द्वितीये कार्तिके प्रतिकामन्नपि चेत्यं प्रलापमकरिष्यत् ? । एवं तु कार्तिकचातुर्मासकानैयत्यं न कथमपि भवितुमर्हति, परं कार्तिकवृद्धौ द्वितीये कार्तिके सांवत्सरिकप्रतिक्रान्तिविधायकानां सुदुर्निवार एव जिनाज्ञायाः स्वपूर्वजपरम्परायाश्च विलोपप्रसङ्गः, जिनाज्ञया चतुर्मासप्रमाणतैव कार्तिकचातुर्मासकस्य नियमितत्वात् ।

नन्वेवं तर्हि श्रावणाद्यन्यतरदृष्ट्वावाश्विन एव चातुर्मासकं प्रतिक्रान्तव्यं स्यादिति चेत् ? न, तस्य कार्तिकमासप्रतिबद्धत्वात् । न चाद्ये कार्तिके कार्तिकत्वाभावः । प्रतिक्रान्तं च भाद्रविकपूर्वजैः श्रीसोमप्रभसूरिभिराद्ये कार्तिके चातुर्मासकं, पश्यतां—

शामनात्मकं कृत्वा निगंथाण ना निगंथीण ना सद्यजो समंता सक्कोसं लोयणं उग्गाहं ओविणिहत्ता णं चिट्ठिउं आतालंदमवि उग्गाहे ९, (२)

अथ वर्षायास्यवदमानलक्षणा द्वितीया सामाचारी भण्यते—

०-‘वर्षायासं’ चतुर्मासकं ‘पर्युषितानां’ स्थितानां कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा, ‘सर्वतः’ चतस्रसु, गजेन्द्रपदादिगिरिमेखलोपाश्रये ऊर्ध्वाधोमेलनात्पदसु च दिक्षु ‘समन्तात्’ विदिक्षु च सक्कोशं योजनं गमना-
गमनापेक्षया, केवलं गमने सान्द्रं क्रोशद्वयं ‘अवग्रहं’ मर्यादां ‘अवग्रह्य’ गृहीत्वा, अथेत्यव्ययं, ‘लन्द’मिति
कालस्याख्या, तत्रोदकाद्रः करो यावता कालेन शुष्यति तावान् कालो जघन्यं लन्दं, पञ्चाहोरात्रश्लोकृष्टं तन्मध्ये
नश्यमं । तत्र जघन्यमपि लन्दं, अर्थात्स्तोकमपि कालं, आस्तां बहु, अवग्रहमध्य एव, नावग्रहाद्बहिः, स्यातुं
कल्पते । अटव्यादिग्रन्थानाते यथासम्भवं त्रिद्वेयकदिक्षो वाडवग्रहो भावनीयः । इति द्वितीया सामाचारी ॥

“श्रुतातिशयी पुरि मीमपह्यां, वर्षासु चाद्येऽपि हि कार्तिकेऽसौ ।”

“अगात्प्रतिक्रम्य विबुद्धा भावि-भङ्गं परैकादशसूर्यबुद्धम् ॥ १ ॥” उति मुनिबुन्दरसूरीयगुर्वावल्याम् ।

“मीमपह्यां कार्तिके द्वये प्रथम एव कार्तिके एकादशान्यपक्षीयाचार्याविज्ञातं भाविनं भङ्गं विज्ञाय चातुर्मासीं प्रति-
क्रम्य विहृतयन्तः” इति धर्ममागीयपट्टावलीपृत्तो । एवमेव क्रियात्मकसुगणप्रशस्तावपि ।

न न तावन्तं तनु पक्षिभःतुग्याद्विहितमिति, सद्यालेऽप्युपद्रवादिकारणे चातुर्मासिकमप्रतिक्रम्य नैव विहृतव्यमिति न काप्यागमे प्रोक्तं,
रस्यं भोषयाऽनागतेऽपि कार्तिके उपद्रवाधिसूत्राये चातुर्मासिकं प्रतिक्रम्यैव विहृतव्यमिति सुतरां स्वीकृतव्यं स्यादित्यलम् ।

वासावासं पञ्जोसवियाणं कण्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा सव्वओ समंता सक्कोसं जोयणं भिक्खायरियाए गंतुं पडिनियत्तए ॥१०॥
जत्थ नई निच्चोयगा निच्चसंदणा, नो से कण्पइ सव्वओ समंता सक्कोसं जोयणं भिक्खायरियाए गंतुं पडिनियत्तए ॥११॥ एरावई कुणालाए,
जत्थ चक्किया सिया एणं पायं थले किच्चा एणं पायं थले किच्चा, एवं चक्किया, एवं णं कण्पइ सव्वओ समंता सक्कोसं जोयणं भिक्खा०
गंतुं पडिनियत्तए ॥१२॥ एवं च नो चक्किया, एवं से नो कण्पइ सव्वओ समंता सक्कोसं जोयणं भिक्खाय० गंतुं पडिनियत्तए ॥१३॥ (३)

अथ तृतीयां भिक्षाचर्यास्वग्रहलक्षणां सामाचारीमाह—

१०-वर्षावासं पर्युषितानां कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'सर्वतः' चतसृषु षट्सु वा दिक्षु 'समन्तात्' विदिक्षु च सक्रोशं योजनं—गमनागमनेन पञ्चक्रोशमित्यर्थः, 'भिक्षाचर्यायां' गौचरचर्यार्थं गन्तुं प्रतिनिवर्त्तितुं । ११—यत्र नदी 'निल्योदका' सदाऽस्तोकजला 'निल्यस्यन्दना' सततवाहिनी, तत्र न तस्य कल्पते सर्वतः समन्तादिक्षु विदिक्षु च सक्रोशं योजनं भिक्षाचर्यायां गन्तुं प्रतिनिवर्त्तितुं । १२—यथा चैरावतीनदी कुणालायां पुर्यामस्ति, यत्र स्तोक-जलत्वात् 'चक्किया' शक्यतात् "सिया" स्यात्—यदि एकं पादं 'जले कृत्वा' जलान्तः प्रक्षिप्य एकं च पादं 'स्थले' जलादुपर्याकाशे कृत्वा, एवं द्वाभ्यां पादाभ्यां जलमविलोडयन् गन्तुं यदि शक्यतात्, एवं सति कल्पते सर्वतः समन्तात्सक्रोशं योजनं भिक्षाचर्यायां गन्तुं प्रतिनिवर्त्तितुं । १३—एवं च प्रागुक्तेन प्रकारेण यत्र गन्तुं न शक्यतात्, एवं तस्य साधोर्न कल्पते सर्वतः समन्तात्सक्रोशं योजनं भिक्षाचर्यायां गन्तुं प्रतिनिवर्त्तितुं, यत्र जलं विलोड्य गमनं स्यात्तत्र न कल्पते गन्तुमित्यर्थः । तत्र जङ्घार्द्धं यावज्जलं दकसङ्घट्टः १, नाभिं यावद्धृपः २, तत्परतो लेपोपरि ३,

गामनायासं पञ्चोसधियाणं अत्येगद्वयाणं एवं युत्तपुत्रं भवद्-‘दावे भंते !’ । एवं से कप्पद् दावित्तप, नो से कप्पद् पडिगाहित्तप ॥ १४ ॥
 गामनायासं पञ्चो० अत्येगद्वयाणं एवं युत्तपुत्रं भवद्-‘पडिगाहेहि भंते !’ । एवं से कप्पद् पडिगाहित्तप, नो से कप्पद् दावित्तप ॥ १५ ॥
 गामनायासं पञ्चो० अत्येगद्वयाणं एवं युत्तपुत्रं भवद्-‘दावे भंते !’ पडिगाहेहि भंते !’ एवं से कप्पद् दावित्तप वि पडिगाहित्तप वि ॥ १६ ॥ (४)

तत्र ऋतुबद्धे काले प्रतिमासं त्रिभिर्दकसङ्घट्टैर्वर्षिकाले च सप्तभिः क्षेत्रं नोपहन्यते, चतुर्थेऽष्टमे च दकसङ्घट्टे
 उपहन्यत एव, एषा सङ्ख्या केवलं गमनापेक्षिकैवास्ति, गमनागमने तु ऋतुबद्धे पद् वर्षासु चतुर्दश स्युः । लेप-
 स्त्वेतोऽपि क्षेत्रमुपहन्यन्ति, नाभिं यावज्जले गन्तुमेव न कल्पते, किं पुनर्लेपोपरि जलसङ्गावे ? । इति तृतीया समाचारी ॥

अथ साधूनां परस्परमाहारादिदानरूपां चतुर्थी सामाचारीमाह—

१४-वर्षावासं पर्युपितानां अस्त्येतत् ‘यदेकेपां’ केपाञ्चित्साधूनां एवमुक्तपूर्वं भवति, गुरुभिरिति गम्यते,
 ते ‘भदन्त’ कल्याणिन् साधो ! ग्लानायासुकं वस्तु दापयेस्त्वं, एवं सति तस्य साधोः कल्पते दातुं ग्लानाय,
 परं न तस्य कल्पते स्वयं प्रतिग्रहीतुं । १५-वर्षावासं पर्युपितानां अस्त्येतद्यदेकेपां साधूनां गुरुभिरिवमुक्तपूर्वं
 भवति-यत्त्वं स्वयमसुकं वस्तु प्रतिग्रहीयाः भदन्त !, ग्लानायान्यो दास्यति, एवं सति तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुं,
 परं न तस्य कल्पते ग्लानाय दातुं । १६-वर्षावासं पर्युपितानां अस्त्येतद्यदेकेपां साधूनां गुरुभिरिवमुक्तपूर्वं
 भवति, यदुत-दापयेः ‘भदन्त !’ कल्याणिन् ! ग्लानाय स्वयमपि च प्रतिग्रहीया भदन्त ! । एवं सति तस्य कल्पते
 शत्रुमपि प्रतिग्रहीतुमपि । गुरुभिरनुक्ते ग्लानाय ददाति स्वयं वा गृह्णाति चेत्तदा पारिष्टापनिकादोषोऽजीर्णादिना

चासाचासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निगंथाण निगंथीण वा हट्ठणं तुट्ठणं आरोग्गणं वलियसरीराणं इमाओ नव रसविगइओ अभिक्खणं अभिक्खणं आहारित्तप, तं जहा-खीरं १ दहिं २ नवणीयं ३ सर्पिं ४ तिळं ५ गुडं ६ महुं ७ मज्जं ८ मांसं ९ ॥ १७ ॥ (५)

ग्लानत्वं वा मोहोद्भवो वा क्षीरादौ च धरणाधरणे आत्मसंयमविराधना स्यात् । इति चतुर्थी सामाचारी ॥

अथ रसविकृतित्यागरूपां पञ्चमीं सामाचारीं प्राह—

१७-वर्षावासं पर्युषितानां न कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'हृष्टानां' तरुणत्वेन सशक्तानां, अत एव 'तुष्टानां' प्रसन्नानां 'आरोग्याणां' रोगरहितानां 'बलिकशरीराणां' शारीरिकबलवतां या 'इमाः' वक्ष्यमाणा नव रसप्रधाना विकृतयः, रसग्रहणं तासां मोहोद्भवहेतुत्वख्यापनार्थं, ता 'अभीक्ष्णं अभीक्ष्णं' वारंवारं आहारयितुं, तद्यथा-'क्षीरं' दुग्धं, दधि प्रतीतं 'नवनीतं' अक्षणं 'सर्पिः' घृतं तैलं गुडं मधु मद्यं मांसं चेति । अभीक्ष्णग्रहणं पुष्टालम्बने कदाचित्तासां परिभोगानुज्ञार्थं । नवग्रहणात्कदाचित्पक्वान्नं गृह्यते । तत्र विकृतयो द्वेषा-असाञ्चयिकाः साञ्चयिकाश्च । तत्रासाञ्चयिकास्ता या बहुकालं रक्षितुमशक्याः, ताश्च दुग्धदधिपक्वान्नाख्या ग्लानत्वे गुरुबाला-द्युपग्रहार्थं आद्धाग्रहाद्वा ग्राह्याः, साञ्चयिकास्तु घृततैलगुडाख्यास्त्रिस्रः, ताः प्रतिलम्भयन् गृही वाच्यो-महान् कालोऽस्ति, ततो यथावसरं ग्लानादिनिमित्तं ग्रहीष्यामः । गृही वदेत्-गृहीत, चतुर्मासीं यावत्प्रभूताः सन्ति, ततो ग्राह्या बालादीनां च देया, न तरुणानां । यद्यपि मद्यादीनां वर्जनं यावज्जीवमस्त्येव, तथाप्यत्यन्तापवादे बाह्यपरिभोगार्थं कदाचिद्द्वर्षाकालादन्यत्र ग्राह्यमपि वर्षाकाले सर्वथा न ग्राह्यं । इति पञ्चमी सामाचारी ॥

नामागतं पञ्चो० अयेगहाणं पं० वृत्तपुष्टं भवत्-‘अट्टो’ भंते ! गिलाणस्स’ से य वइजा-‘अट्टो’ । से य पुच्छियवे-केवइएणं
 अट्टो’? से यपञ्जा-एवइएणं अट्टो गिलाणस्स, जं से पमाणं वयइ से य पमाणो धित्त्वे । से य विअविजा, से य विअवेमाणे लभिजा,
 से य पमाणत्ते ‘होउ अत्थहि’ इय वत्तं सिया । से किमाहु? भंते !, एवइए णं अट्टो गिलाणस्स । सिया णं अट्टो वयंतं परो वइजा-पडि-
 गात्तेहि अट्टो !, पञ्चा तुगं भोअसि वा पाठिसि वा, एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ गिलाणनीसाए पडिगाहित्तए ॥१८॥(६) ।

अथ ग्लानप्रायोग्यग्रहणविधिरूपा पृष्ठी सामाचारी प्रोच्यते—

१८-वर्षावासं पर्युपितानां अस्येतत् यदेकेषां वैयावृत्त्यकरादीनां मध्यात्केनाप्येवमुक्तपूर्वं भवति, गुकं प्रतीति
 शेष; हे ‘भवन्त !’ पूज्य ! अर्थोऽस्ति ग्लानस्य ?; ततः ‘स च’ गुरुर्वदेत्-अर्थोऽस्ति । ततो वैयावृत्त्यकरणे स च
 ग्लानः प्रष्टव्यः-किमता विकृत्यादिना तवार्थः ? । तेन स्वप्रमाणे प्रोक्ते स वैयावृत्त्यकरो गुरुं वदेत्-इयता विकृत्या-
 दिना अर्थो ग्लानस्य, गुरुर्वदेत्-यत्स ग्लानः प्रमाणं वदति तत्प्रमाणतस्तद्विकृत्यादिकं ग्रहीतव्यं त्वया । स च-
 वैयावृत्त्यकरो ‘विज्ञापयेत्’ याचेत गृहस्थपार्थ्यात्, स च ‘विज्ञापयन्’ याचमानो लभेत तद्वस्तु, अथ प्रमाणप्राप्ते
 तद्वस्तुनि “होउ अलाहि”ति ‘भवत्तवलं, अधिकं माऽदाः’ इति वक्तव्यं स्यात् गृहस्थं प्रति । अथ गृहस्थो व्रूते-
 ‘किमाहुर्भद्रन्नाः !’ किमर्थं भगवन्तः ! अलमिति व्रुवते ?; साधुव्रूते-एतावतैवार्थो ग्लानस्य । ‘स्यात्’ कदाचित्
 “नं”ति एनं साधुं एवं वदन्तं ‘परो’ गृही वदेत्-प्रतिगृहाण हे आर्य !, ‘पश्चात्’ ग्लानभोजनानन्तरं यदधिकं तत्त्वं
 भोक्ष्यसे पत्नान्नादिः, पास्यसि वा क्षीरादिः, “पाहिसि”ति स्थाने क्वचित् “दाहिसि”ति पाठस्तत्र स्वयं सुखीया अन्येभ्यो वा

वासवासं पज्जो० अत्थिणं शेरणं तहप्पगाराइं कुलाइं कडाइं पत्तियाइं थिज्जाइं वेसासियाइं सम्मयाइं बहुमयाइं अणुमयाइं भवंति, तथ से नो कप्पइ अदक्खु वहत्तए-‘अत्थि ते आउसो ! इमं वा इमं वा ?’ । से किमाहु ? भंते !, सद्धी गिही गिणहइ वा, तेणियं पि कुज्जा(७) ।

दद्या इति व्याख्येयम् । एवं गृहस्थेनोक्ते सति तस्य साधोः कल्पते प्रतिग्रहीतुं, परं न तस्य कल्पते ग्लाननिश्रया गृद्धितः स्वयं प्रतिग्रहीतुं, ग्लानार्थमानितं मण्डल्यां नानेयमिति भावः । इति पष्ठी सामाचारी ॥

अथ वक्ष्यमाणेषु कुलेष्वहष्टं वस्तु न याचनीयमित्यर्थनिरूपिकां सप्तमीं सामाचारीं प्राह—

१९-वर्षावासं पर्युषितानां अस्येतत्, “णं” इति वाक्यालङ्कारे, स्थविराणां तथाप्रकाराणि अजुगुप्सितानि ‘कुलानि’ गृहस्थगृहाणि, भवन्तीति क्रियाऽत्र योज्या, यानि कुलानि ‘कृतानि’ तैरन्यैर्वा श्रावकीकृतानि ‘प्रत्य-
यितानि’ प्रीतिकराणि ‘स्थैर्याणि’ प्रीतौ दाने वा स्थिरतायुतानि ‘वैश्वसिकानि’ ध्रुवं लप्स्येऽहममुकं वस्तु तत्रेति विश्वासयुतानि ‘सम्मतानि’ येषां साधुप्रवेशः सम्मतो भवति, तानि। ‘बहुमतानि’ बहवोऽपि साधवः सम्मता येषां, यद्वा बहूनां गृहमनुजानां साधवः सम्मता येषु कुलेषु, तानि। ‘अनुमतानि’ दातुमनुज्ञातानि, यद्वा ‘अणुः’ क्षुल्लकोऽपि मतौ येषु, सर्वसाधुसाधारणत्वात्, न तु सुखं दृष्ट्वा तिलकं कुर्वन्ति, ईदृशानि कुलानि भवन्ति, ‘तत्र’ तेषु कुलेषु तस्य साधोर्न कल्पते याच्यं वस्तु अदृष्ट्वा वदितुं, यथाऽस्ति ते गृहे हे आयुष्मन् ! इदं वा इदं वा ? । तत् किमाहुर्भदन्ताः ! इति शिष्यप्रश्ने गुरुराह—‘श्रद्धी’ श्रद्धावान् गृही गृहीत मूल्येन, मूल्येनाप्यप्राप्ये वस्तुनि स्तैन्यमपि कुर्यात्, श्रद्धातिशयत्वात् । कृपणगेहे तु अदृष्ट्वाऽपि याचने न दोषः । इति सप्तमी सामाचारी ॥

ग्राम्यायानं पञ्चोसत्रियस्स निष्पत्तियस्स भिम्भुस्स कण्णइ पणं गोअरकालं गांहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमिस्सए
 ण पणिप्पिच्चाए वा, णऽअन्तरायारियेयवेयाच्चेण वा, एवं उवब्बायवे० तवस्सिवे० गुल्लुएण वा खुड्डियाए वा अवंजणजायएण
 ण ॥ २० ॥ ग्राम्यायानं पञ्चोसत्रियस्स नउत्थमत्तिअस्स भिक्खुस्स अयं एवइए विसेसे-जं से पाओ निक्खम्म पुद्दामेव वियडगं भुया
 पिच्चा पणिग्गहो मंलिहिय संगमच्चिय से य संथरिज्जा, कण्णइ से तद्विवसं तेणेव भत्तट्टेणं पज्जोसवित्त्तए । से य नो संथरिज्जा, एवं से

अथाट्ठीं भिक्षाचार्याकालनियमरूपां सामाचारीमाह—

२०-वर्षावासं पर्युषितस्य 'नित्यभक्तिकस्य' नित्यमेकाशनिनो भिक्षोः कल्पते 'एकं गोचरकालं' एकस्मिन्नेव
 ममये 'गाथापतिकुलं' गृहस्थगृहं भक्ताय वा पानाय वा निष्कमितुं वा प्रवेष्टुं वा, न पुनर्द्वितीयवारं, परं
 "गन्तव्यं" इत्यत्र गन्तरो वाक्यालङ्कार्यः, अन्यत्राचार्यवैयावृत्त्यात्-आचार्यवैयावृत्त्यकरं वर्जयित्वेत्यर्थः, स हि यद्ये-
 कवारमुक्तं वैयावृत्त्यं कर्तुं न शक्नोति तदा द्विरपि भुङ्क्ते, यतस्तपसो हि वैयावृत्त्यं गरीयः । एवं उपाध्याय-
 वैयावृत्त्यकराद्वा तपस्त्रिवैयावृत्त्यकराद्वा ग्लानवैयावृत्त्यकराद्वा क्षुल्लकाद्वा क्षुल्लिकाया वा अव्यञ्जनजातकाद्वा,
 किमुक्तं भवति?, यावद्द्विस्तिकृत्कक्षादिरोमाणि न प्रादुर्भूतानि तावत्क्षुल्लकेति व्यपदिश्यते, तस्मात् । एताना-
 चार्यादिवैयावृत्त्यकरादीन् द्विरपि भोजनं न दूषयति । अत्र सर्वत्र पञ्चम्यर्थं वृत्तीया । २१-वर्षावासं पर्युषितस्य
 'चतुर्भक्तिकस्य' एकान्तरितोपोषितस्य भिक्षोरयमेतावान् विशेषो-यत्स प्रातर्गोचर्यार्थं निष्कम्य 'पूर्वमेव'
 ग्राममेव 'विकटं' प्रासुकाहारं भुक्त्वा पीत्वा च तत्रादिकं 'पतद्ग्रहं' पात्रं 'संलिख्य' प्रक्षालनादिना निलेपीकृत्य

पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ९

॥ १८४ ॥

कण्ठं दुच्चं पि गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निखमिच्चए वा पविसिच्चए वा ॥ २१ ॥ वासावासं पज्जो० छट्टभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति दो गोअरकाला, गाहावकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निखमिच्चए वा पविसिच्चए वा ॥ २२ ॥ वासावासं पज्जो० अट्टमभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ गोअरकाला, गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निखमिच्चए वा पविसिच्चए वा ॥ २३ ॥ वासावासं पज्जो० विण्णुभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति सवे वि गोअरकाला, गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निखमिच्चए वा पविसिच्चए वा ॥ २४ ॥ (८) । वासावासं पज्जोसवियस्स निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति सदाहं पाणाहं पडिगाहिच्चए [१] । वासावासं पज्जोसविअस्स चउ-

‘सम्प्रमृज्य’ वस्त्रखण्डेन लूषयित्वा स च यदि ‘संस्तरेत्’ निर्वहेत्तदा कल्पते तस्मिन् दिने तेनैव ‘भक्तार्थेन’ भोजनेन ‘पर्युषितुं’ स्यातुं । अथ च यदि न संस्तरेत्तर्हि निश्चयेन तस्य-एकान्तरितोपवासकारिणः साधोः कल्पते द्वितीयमपि वारं गाथापतिकुलं-गृहस्थगृहं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा । २२-वर्षावासं पर्युषितस्य षष्ठभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पते द्वौ गोचरकालौ, अर्थाद्धारद्वयं गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा कल्पते । २३-वर्षावासं पर्युषितस्याष्टमभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पन्ते त्रयो गोचरकालाः, त्रिवेलं गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा । २४-वर्षावासं पर्युषितस्य ‘विकृष्टभक्तिकस्य’ अष्टमादुपरितपःकारिणो भिक्षोः कल्पन्ते सर्वेऽपि गोचरकालाः, यदैवाहारेच्छा भवेत्तदैव गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा कल्पते । इत्यष्टमी सामाचारी ॥ अथ नवमीं पानकग्रहणसामाचारीं प्राह—

२५-वर्षावासं पर्युषितस्य नित्यभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पन्ते ‘सर्वाणि’ × आचाराङ्गोक्तान्येकविंशतिरत्र वा

× इमामि तामि-“उस्सेइमं वा संसेइमं वा चाउलोदगं वा × × तिलोदगं वा तुसोदगं वा जवोदगं वा आयमं वा सोवीरं वा सुद्ध-

सूत्राणि
२१-२४
सामाचार्या
नित्यभक्ति-
कादेर्गोचर-
चर्याकाल-
नियमन-
रूपाऽष्टमी
सामाचारी
॥ १८४ ॥

अपभ्रंशस्य भिन्नपुंस्य कल्पति तत्रो पाणगाइं पडिगाहित्तप, तं जहा-ओसेइसं वा संसेइसं वा चाउलोदगं वा [२] । वासावासं पञ्चोस-
 नियस्य अट्टमन्तिअस्य भिन्नपुंस्य कल्पति तत्रो पाणगाइं पडिगाहित्तप, तं जहा-तिलोदगं वा तुसोदगं वा जवोदगं वा [३] । वासावासं
 पञ्चोमनिअस्य अट्टममत्तिअस्य भिन्नपुंस्य कल्पति तत्रो पाणगाइं पडिगाहित्तप, तं जहा-आयामं वा सोवीरं वा सुद्धवियडं वा [४] ।

वक्ष्यमाणानि नव, पानकानि प्रतिग्रहीतुं [१] । वर्षावासं पर्युपितस्य चतुर्थभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पन्ते त्रीणि
 पानकानि प्रतिग्रहीतुं, तद्यथा-‘उत्स्वेदिमं’ पिष्टजलं पिष्टभृतहस्तादिधावनजलं वा, संस्वेदिमं-संसेकिमं वा,
 यदपर्णाशुन्काल्य शीतोवकेन सिच्यते, ‘चाउलोदकं’ तण्डुलधावनजलं वा [२] । वर्षावासं पर्युपितस्य पष्ठ-
 भक्तिकस्य भिक्षोः कल्पन्ते त्रीणि पानकानि प्रतिग्रहीतुं, तद्यथा-‘तिलोदकं’ महाराष्ट्रादिषु लभ्यं निस्त्वचित-
 तिलधावनजलं, यद्वा ‘तुपोदकं’ व्रीह्यादितुपधावनजलं, यद्वा ‘यवोदकं’ यवधावनं वा [३] । वर्षावासं पर्युपित-
 स्याट्टमभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पन्ते त्रीणि पानकानि x प्रतिग्रहीतुं, तद्यथा-अयामं-अवआवणं, सोवीरं-काञ्जिकं,

वियडं वा” [५० २ अ० १ उ० १] “अंयपाणगं वा अंवाडगपाणगं वा कविट्टपा० माउलिगपा० मुद्दियापा० दाडिमपा० खजूरपा० नालिएर-
 पा० कपीरपा० कोल्डपा० आमलपा० चिन्नापा०” [५० २ अ० १ उ० ८] एतेष्वेदिमादिकानि नव तत्र व्याख्यासन्त एव, शेपाणामयः प्रतीत एव,
 तत्र-“अंयाडगपाणगं” अम्बुदिकायाः शेरुतजलं, एवं “मुद्दिया” ज्ञाज्ञा, कोलासि-यद्वराणि, चिन्ना-आम्बिका इति ।

x ननु प्रत्यागत्यनुर्थाभिभक्तिरैकोनाशनेन वा भुक्त्वोत्थितानन्तरमप्युत्सेदिमादिकानि अशनाद्याहारमिश्रितानि पानकानि कथं पात-
 यानि भवेरिति चेत् १, न, पानकस्य पडागाराणां तत्र गृहीतव्यात् । त्रिविधाहारप्रत्याख्यान एव तेषां ग्रहणाह्वलमुक्तं शास्त्रकारैः,
 गदुक्तं-“x x जइ पुणो कुणइ । पोरिसि पुरिमेगासण-अभतठ्ठे तिविह आहारे ॥ १५० ॥ तो पाणगमुद्दिसिउं, लेवाडेणेव-

शुद्धविकटं-उष्णोदकं वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धजलं वा x, केवलमुष्णोदकं तु “उसिणविषडे” इत्यनेनैवोक्तः [४] ।
माइयं कुण्ड । आगाराणं छकं, तत्थ य सुत्तं इमं भणियं ॥ १५१ ॥ लेवाडेण वा” इत्यादि प्रत्याख्यानस्वरूपे ।

तत्रापि साधुभिरेव ग्राह्याणि, न पुनः श्राद्धैः, सर्वविरतित्वाभावात्तेषां । सर्वविरतीनामेव तद्ग्रहणेऽधिकारः, अनेकेषु शास्त्रेषु तथैव प्रतिपादि-
तत्वात्तथाहि-“एए छ आगारा साहूणं, न पुण सहुाणं” इति बृहत्कल्पविशेषभाष्ये, तथा “एते पानकाकारा यतीनामेव, न तु श्राद्धानां,
न खलु श्राद्धाः सर्वविरतयः” इति त्र्यशीत्यधिकैकादशशते वैक्रमान्दे निर्मितायां प्रत्याख्यानभाष्ये (सम्भवतो यशोदेवीयप्रत्याख्यानस्वरूप) वृ० ।
अनेन नमस्कारसहितादिचतुर्विधाहारप्रत्याख्यानेऽप्येतेषामागाराणां ग्रहणमनुचितमेव । यदि चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानेऽपि तेषामागाराणां
ग्रहणं शस्त्रानुगतं स्यात्तदा कथं दिवसचरिमचतुर्विधाहारेऽपि तानि न गृह्यन्ते ?, न्यायस्थोभयत्रापि समानत्वात् ।

किञ्च-ये केचिद्विवसचरिमत्रिविधाहारप्रत्याख्याने गृहस्थानां सचित्तजलपानमुपदिशन्ति ते सुविहितशास्त्रपरम्परोत्तीर्णवादिन एव, नहि
सुविहितशास्त्रपरम्परया त्रिविधाहारप्रत्याख्याने सचित्तभक्षणं पानं वा कथमपि सिद्ध्यति । चेत् रात्रिके दिवसचरिमत्रिविधाहारप्रत्याख्याने
सचित्तजलपानमयुक्तं न स्यात्तर्हि अभक्तार्थाचामाम्लनिर्विच्छतिकैकासनैकस्थानप्रभृतिके दैवसिके त्रिविधाहारप्रत्याख्याने कथं तत्पानस्यायुक्तत्वं
स्यात् ?, दैवसिकरात्रिकयोस्त्रिविधाहारप्रत्याख्यानयोरविशेषत्वात्, ततश्च सिद्धं-निशायां सचित्तजलपिपासुना दिवसचरिमे त्रिविधाहारं न
प्रत्याख्येयं, किन्तु द्विविधाहारमेव, चेत्त्रिविधाहारं प्रत्याख्यायात्तर्हि न निशायां सचित्तजलं भिवेदिति राज्ञान्तः ।

x “शुद्धविकटं-प्रासुकमुदकं” इत्याचाराङ्गवृत्तौ शु० २ अ० १ उ० ७, “शुद्धविकटं-उष्णोदकं” इति च स्थानाङ्गवृत्तौ अ० ३
उ० ३ । अनेन ‘शुद्धविकटं-उष्णोदकं वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धजलं वा’ इति सन्देहविपौषधीनामकल्पवृत्तिगतस्य वैकल्पिकव्याख्यानस्याना-

गमिष्यन्प्रत्यपत्तं कल्पकिरणायलीकारस्य शक्रेण स्वश्रेयसे नैगमेपीद्वारा कारिते देवानन्दकुक्षितस्त्रिशलाकुक्षौ गर्भतया सङ्गामणलक्षणे श्रीवीर-
 गभागाद्गारेऽहन्त्याणरुग्णत्व्यातिनिन्वात्वाशुभत्वादिवदवत्तिथिवृद्धौ च सम्पूर्णाहोरात्रभोग्यप्रथमतिथावपर्वत्वसङ्कल्पनात्मकपापोपदेशवशु-
 द्दयारिभने त्रयोदश्यां, चतुर्दशीगृह्णावाद्यां चतुर्दशी सम्पूर्णभोगां विहाय द्वितीयचतुर्दश्यां पूर्णिमाऽमावास्यायोश्च वृद्धौ ग्रहणान्वितयोराय-
 पूर्णिमाऽमावास्यायोः पात्रिकारिप्रतिक्रमणवाद्ब्रह्मगमाभिप्रायानभिज्ञत्वव्यञ्जकमेव । नहि वर्णान्तरादिप्राप्तत्वेन प्रासुकत्वं प्रासुकत्वेन वा
 वर्णान्तरादिप्राप्तत्वं व्यभिचरति । किञ्च-चेदुष्णोदकपरमेव निश्चितं व्याख्यातं शुद्धविकटशब्दस्याभविष्यत्तर्हि विकृष्टभोजिप्रसङ्गे “उसिण
 विषये” इति निमित्तं शब्दं त्वं प्रातुद्दश्यत् ? श्रीभद्रबाहुस्वामिपादाः । किञ्च-एवमागमसिद्धेज्वल्युत्सेदिमाद्युष्णावसानेषु पानीयेषु प्रत्याख्यान-
 भङ्गात्पानदोषमापि कृत्य केवलाप्यायारम्भनिष्पन्नं वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धविकटं तिरस्कृत्य पद्रकायोपमर्देनिष्पन्नमुष्णजलमेवोत्सर्गतः पिवन्तः
 पानीयात्प्राग्वाग्मप्यारसेन्यध्यनुकम्पारहिता दीर्घसंसारिणोऽवगन्तव्याः । न चैवंविधस्य वर्णान्तरादिप्राप्तस्य शुद्धविकटस्याल्पकालीनत्वं
 पानुक्तौ गह्वनीयं, उक्तोक्तुल्यमेव वर्णान्तरादिप्राप्तस्य शुद्धविकटस्यापि प्रासुकत्वकालमिति प्रवचनसारोद्धारवृत्त्यादावभिहितत्वात्तथाहि—

“जायइ मचित्तया से, गिम्हंमि पहरपंचगसुवरिं । चउपहरोवरि सिसिरे, वासासु पुणो तिपहरुवरिं ॥ ८८२ ॥”

ग्निः-‘जायते’ भवति सचित्तता “से”ति तस्य-उष्णोदकस्य प्रासुकजलस्य वा रत्नानाद्यर्थं धृतस्य ‘शीर्षे’ उष्णकाले
 ‘प्राहपत्ररुस्योपरि’ प्रहरपचकादूर्ध्वं, कालस्यातिरूक्षत्वाच्चिरेणैव जीवसंसक्तिसद्भावात्, तथा ‘शिशिरे’ शीतकाले कालस्य
 श्रिग्भत्वात्प्रहरचतुष्टयादूर्ध्वं सचित्तता भवति, ‘वर्षासु’ वर्षाकाले पुनः कालस्यातिस्निग्धत्वात्प्रासुकीभूतमपि जलं भूयः प्रहर-
 त्रयादूर्ध्वं सचित्ती भवति, तदूर्ध्वमपि यदि ध्रियते तदा क्षारः प्रक्षेपणीयो येन भूयः सचित्तं न भवतीति” सूतं प्रसङ्गेन ।

न चैतानि षष्ठाष्टमादिप्रायोग्यानि पानकानि तत्तत्तपश्चिकीर्षुभिराद्याधेवोपवासे ग्राह्याणि भवन्ति, किन्तु यथा चतुर्थषष्ठाष्टमादिभक्तिकाय प्रोक्ता गोचरकालास्तत्तपःपारणकदिन एव व्यवहर्त्तव्या भवन्ति तथा तत्तत्तपःप्रायोग्यानि पानकान्यपि तत्तत्तपःपूर्तिदिन एव ग्राह्याणि, न त्वर्वागेव । कियुक्तं भवति ? , प्रथम उपवासे चतुर्थप्रायोग्यानि द्वितीय उपवासे षष्ठप्रायोग्यानि तृतीय उपवासे षष्ठमप्रायोग्यानि पानकानि ग्रहीतव्यानि चतुर्थषष्ठमादिषु चोपवासेषु विकृष्टभक्तिकप्रायोग्यमेकमुष्णोदकं ग्रहीतव्यं, “विकृष्टतपश्चाष्टमादारभ्य भवति” इत्योष-
निर्मुक्तिवृत्तिपाठात्तत्र तत्रैव तत्तत्तपोव्यवहारस्य व्यवहरणार्हत्वात् ।

ननु प्रथम एव घक्षे प्रत्याख्याते षष्ठाष्टमादिप्रत्याख्यानै तत्र तत्तत्तपःप्रायोग्यानि पानकानि कथं न पातव्यानि भवेयुरिति चेत् ? न, प्रथम एव घक्षे षष्ठाष्टमादिप्रत्याख्यानकरणस्यैवानागमिकत्वात् । हारिभद्रीयावश्यकवृत्तिचूर्णि-प्रवचनसारोद्धारवृत्ति-पञ्चाशकवृत्ति-यशोदेवीय-प्रत्याख्यानस्वरूपप्रभृतिषु सर्वमान्यप्राचीनशास्त्रेषु यत्र कापि प्रत्याख्याननिरूपणमुपलभ्यते तत्र सर्वत्र “सूरे उगए अभत्तहुं पञ्चक्वामि” इत्याधेवोपलभ्यते, नहि कापि “चउत्थभत्तं-छट्टभत्तं-अट्टभत्तं” इत्यादि ।

अन्यत्र युगपत्षष्ठाष्टमादिप्रत्याख्याते प्रथमेऽह्नि चतुर्विधाहारस्य तदन्यदिनेषु च त्रिविधाहारस्य परिहारं चिकीर्षोः षष्ठाष्टमादियुगपत्प्रत्या-
ख्यातुराद्य एव दिने कथं प्रत्याख्यानं भवेत् ? , तथा षष्ठाष्टमादियुगपत्प्रत्याख्यातोपासकः षण्मासिकतपश्चिन्तनावसरे प्रथमेऽह्नि षष्ठमष्टमं वा कर्तुं शक्नोमीत्युक्तौ सत्यां द्वितीयतृतीयाद्यह्नि किं तपः कर्तुं शक्नोमीति ब्रूयात् ? ।

किञ्चैवं युगपत्षष्ठाष्टमादिप्रत्याख्यानै कोटिसहितप्रत्याख्यानमपि नाराधितं भवति, द्वितीयतृतीयाद्येषु दिनेषु प्राक्तनस्य द्वित्रादिदिनावधिना गृही-
तस्य प्रत्याख्यानस्यासमापनाद्भूतनस्यान्यस्यानारम्भणाच्च । अभक्तार्थाचाम्लनि विंशतिकैकासनैकस्थानान्यतरैः सदृशैर्विसदृशैश्चाप्यहोरात्रिकैरेव

वासावासं पञ्जो० संखादत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पति पंच दत्तीओ भोअणस्स पडिगाहित्तए पंच पाणगस्स, अहवा चत्तारि भोअणस्स पंच पाणगस्स, अहवा पंच भोअणस्स चत्तारि पाणगस्स । तत्थ णं एगा दत्ती लोणासायणमित्तमवि पडिगाहिआ सिया, कप्पह से तद्धि वसं तेणेव भत्तुणं पज्जोसवित्तए, नो से कप्पह दुच्चं पि गाहावहकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥२६॥ (१०) ।

अथ दत्तिसङ्ख्यारूपां दशमीं सामाचारीं प्राह—

२६-वर्षावासं पर्युषितस्य 'सङ्ख्यादत्तिकस्य' दत्तिसङ्ख्याकारिणो भिक्षोः कल्पन्ते पञ्च दत्तयो भोजनस्य प्रतिग्रहीतुं पञ्च पानकस्य, अथवा चतस्रो भोजनस्य पञ्च पानकस्य, अथवा पञ्च भोजनस्य चतस्रः पानकस्य । अत्र पञ्चादिकमुपलक्षणं, तेन यथाऽभिग्रहं न्यूनाऽधिका वा वाच्या । तत्र एका दत्तिलेवणास्वादनमात्रमपि प्रतिग्रहीता स्यात्, लवणं किल स्तोकमेव दीयते, तावन्मात्रेऽपि भक्तादौ गृहीते एका दत्तिर्भवतीति भावः । कल्पते तस्य तस्मिन्दिने तेनैव 'भक्तार्थेन' भोजनेन 'पर्युषितुं' स्थातुं, न तस्य कल्पते द्वितीयमपि चारं 'गाथापतिकुलं' गृहस्थगृहं भक्ताय वा पानाय वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, अवशिष्टा दत्तयः पानकस्य भोजने

पहमस्स निट्ठवणा, एते दोवि कोणा एगट्टा मिलिता । अट्टमादिसु दुहतो कोडिसहितं, जो चरिमदिवसो तस्स वि एगा कोडी । एवं आयं विलिनिवीतिय एगासणा एगट्टणगणि वि । अथवा इमो अण्णो विही-अभत्तुं कतं आयं विलेण पारितं, पुण-रवि अभत्तुं करेति आयं विलं च । एवं एगासणादीहि वि संजोगो कातवो, णिवीतिगादिसु सब्बेसु सरिसेसु विसरिसेसु य" इत्यलम् ।

प्रथमस्य निष्ठापना, एतौ द्वावपि कोणाविक्रम मिलितौ । अष्टमादिषु द्विधातः कोटिसहितं, यश्चरमदिवसस्तस्याप्येका कोटी, एवमाचाम्लनिर्विकृतिकैकासनैकस्थानान्यपि । अथाऽयमन्यो विधिः-अभक्तार्थं-कृत आचाम्लेन पारयति, पुनरप्यभक्तार्थं करोति आचाम्लं च । एवं एकासनादिभिरपि संयोगः कर्तव्यः, निर्विकृतिकादिषु सर्वेषु सदशेषु विसदशेषु च ।

ग्राम्यायानं पञ्चोन्मियमाणं नो कण्णह निगंथाण वा निगंथीण वा जाव उवस्सयाओ सत्तघरंतरं संखाडिं संनियट्टचारिस्स इत्तए । एणो एत्तामाहंनुनो कण्णह जाव उवस्सयाओ परेणं सत्तघरंतरं संखाडिं संनियट्टचारिस्स इत्तए । एणो पुण एवमाहंसु-नो कण्णह जाव इत्तमयाओ परंपरेणं संगटिं संनियट्टचारिस्स इत्तए ॥ २७ ॥ (११) ।

भोजनस्य वा पानके क्षेप्तुं न कल्पत इत्यर्थः । इति दशमी सामाचारी ॥

अथ सङ्घाटिगमननिषेधलक्षणामेकादशीं सामाचारीं प्राह—

२७-वर्षावासं पर्युपितानां नो कल्पते निर्धन्यानां वा निर्धन्यानां वा यावदुपाश्रयात् 'सप्तगृहान्तरं' सप्तगृह-
मध्ये 'संस्कृतिं' भोजनपाकलक्षणां-बहुजनजेमनवाररूपां 'एतुं' गन्तुं । भिक्षार्थं तत्र गन्तुं न कल्पत इति भावः ।
कीदृशानां साधूनां न कल्पते ? 'सन्निवृत्तचारिणां' निषिद्धगृहेभ्यः सम्यङ्निवृत्ताः सन्तश्चरन्ति ये ते तथा,
तेषां । अत्र शुक्रेण एकत्वमाह्वित्वात् । बहवस्त्वेवं व्याचक्षते-यत्सोपाश्रये सप्तगृहमध्ये जेमनवारे भिक्षार्थं गन्तुं न
कल्पते । 'एके' केचिदाचार्या एवमाहुः-नो कल्पते यावदुपाश्रयात्परतः सप्तगृहान्तरे जेमनवारे सन्निवृत्तचारिणां
भिक्षार्थं गन्तुं । एके पुनरेवमाहुः-न कल्पते यावदुपाश्रयात् 'परम्परया' एकं गृहं सुक्त्वा सप्तगृहमध्ये जेमनवारे
सन्निवृत्तचारिणां 'एतुं' गन्तुं । अत्रानेन मतेन सोपाश्रये, द्वितीयेन मतेन उपाश्रयात्परतः, तृतीयेन मतेन उपाश्रय
परतोऽपि नैकं गृहं सुक्त्वा सप्तगृहे, अर्थात्सोपाश्रयेषु सप्तस्वष्टसु नवसु वा गृहेषु जेमनवारे सुविहितैर्भिक्षार्थं न
गन्तव्यं, तेषां सन्निहितत्वेन साधुगुणहृतहृदयतया उद्गमादिदोषसम्भवत्वात् । इत्येकादशमी सामाचारी ॥

वासावासं पज्जोसवियस्स नो कप्पइ पाणिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स कण्णफुसियमित्तमवि वुट्टिकायंसि निवयमाणंसि गाहा-
वइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए पविसित्तए वा ॥ २८ ॥ वासावासं पज्जो पाणिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स नो कप्पइ
अनिहंसि पिंडवायं पडिगाहित्ता पज्जोसवेमाणस्स सहसा वुट्टिकाए निवइज्जा, देसं भुच्चा देसमादाय, से पाणिणा पाणिं
परिमिहित्ता उरंसि वा णं निलिज्जिज्जा, कम्बंसि वा णं समाहडिज्जा, अहाछन्नानि वा लेणानि वा उवागच्छिज्जा, ख्वख्मूलानि वा उवा-

अथ वृष्टौ पतत्यां जिनकल्पिकानां आहारग्रहणविधिरूपां द्वादशमीं सामाचारीमाह—

२८-वर्षावासं पर्युषितस्य नो कल्पते (पाणि-हस्तः, स एव पतद्ग्रहः—पात्रं यस्यासौ पाणिपतद्ग्रहिकस्तस्य) 'पाणिपतद्-
ग्रहिकस्य' जिनकल्पिकस्य भिक्षोः 'कण्णफुसिअमिच्चं'ति फुसारमात्रेऽपि सूक्ष्मे वृष्टिकाये निपतति सति
'गाथापतिकुलं' गृहस्थगृहं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा । २९-वर्षावासं पर्युषितस्य पाणि-
पतद्ग्रहिकस्य भिक्षोर्नो कल्पते 'अगृहे' अनाच्छादिते आकाशे 'पिण्डपातं' आहारं 'प्रतिगृह्य' गृहीत्वा 'पर्युषितुं'
आहारकरणाय स्थातुं । यदि चेदनाच्छादिते स्थाने 'पर्युषतः' तिष्ठतः कदाचिदर्द्धसुक्ते सहसा वृष्टिकायो निपते-
त्तदा पिण्डपातस्य देशं भुक्त्वा देशमादाय च स जिनकल्पिकः 'पाणिना' अन्येन हस्तेन 'पाणिं' गृहीताहारं
हस्तं 'परिपिधाय' आच्छाद्य 'उरसि' हृदयाग्रे वा 'निलीयेत्' स्थापयेत्, कक्षायां वा 'समाहरेत्' गुप्तं कुर्यात्,
एवं च कृत्वा 'यथाछन्नानि' गृहिभिः खनिमित्तमाच्छादितानि यानि 'लयनानि' गृहानि, तत्रोपागच्छेत्,
स्वभावतश्छन्नानि वा यानि वृक्षमूलानि तत्रोपागच्छेत् । यथा तस्य जिनकल्पिकस्य 'पाणौ' आहारान्विते हस्ते

गच्छन्ति । अत्र से पाणिनि दण्ड वा दण्ड एव वा दण्डुसिद्धिः वा नो परिश्रयः ॥२९॥ वासावासं गजो० पाणिपट्टिगहियस्त भिन्नुस्त
 नं भिन्नि कलमकृषियमितं पि निवृत्ति, नो से कण्ठ गालवदकुलं भत्ताए ता पाणाए वा निम्बमिच्छए वा पविसिच्छए वा ॥३०॥ (१२२)।

गणगासं गजोवनियम्न पट्टिगाव्यास्मि भिन्नुस्त नो कण्ठ वग्यारियबुट्टिकायंसि गाहावदकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निम्ब-
 मिच्छए वा पविसिच्छए वा । कण्ठ से अण्युट्टिकायंसि मन्तकत्तरंसि गाहावदकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निम्बमिच्छए वा पविसिच्छए

‘दंतं वा’ नञो जलविन्दवो ‘दकरजो वा’ सूक्ष्मा जलविन्दवो “दण्डुसिद्धि”ति अचश्यायादिकं फुसारमात्र-
 वग्यपक्षायं नो ‘पर्यापयते’ विराध्यते । ३०-अत एव वर्षावासं पर्युपितस्य पाणिपतद्वग्रहिकस्य भिक्षोर्यत्कि-
 णिन्फुसारमात्रमपि यदि वृट्टिकायं निपनति तर्हि तस्य नो कल्पते गाथापतिकुलं प्रति भक्तार्थं वा पानार्थं वा
 निष्कामिनुं वा प्रवेष्टुं वा । इति द्वादशी सामाजरी ॥

अथ पतद्वग्रहधारिण आहारग्रहणादिविधिरूपां त्रयोदशी सामाजरीमाह—

३१-वर्षावासं पर्युपितस्य ‘पतद्वग्रहधारिणः’ पात्रधारिस्यविरकल्पिकस्य भिक्षोर्नो कल्पते व्याधारितवृष्टि-
 काये-सर्वत्र व्यासाविच्छिन्नधारिभिः पतल्यां वर्षायां, यस्यां वर्षाकल्पो नीत्रं वा श्रवति कल्पं वा भित्त्वाऽन्तर्दह-
 माद्रयति, तस्यां गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्कामिनुं वा प्रवेष्टुं वा । एष उत्सर्गः, अपवादे पुनः कल्पते
 नय-स्यविरकल्पिकस्य अल्पवृष्टिकाये ‘सान्तरोत्तरे’ अन्तरेणान्तरेण वर्षति सति, यद्वा आन्तरः-सौत्रः कल्पः ।
 उत्तरः-और्णिकस्ताभ्यां सहितस्य-प्रातृतस्य भिक्षोर्गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्कामिनुं वा प्रवेष्टुं वा,

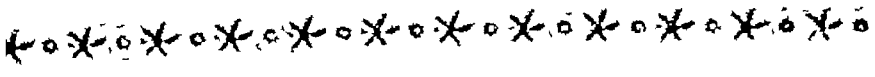

वा ॥ ३१ ॥ (अं० ११००) वासावासं पञ्जोसविअस्स निगंथस्स निगंथीए वा गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्टस्स निगिज्झिय २ बुट्टिकाए निवइज्जा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा, अहे उवस्सयंसि वा, अहे वियडगिहंसि वा, अहे रुक्खमूलसि वा उवागच्छित्तए ॥ ३२ ॥ तत्थ से पुद्वागमणेणं पुद्वाउत्ते चाउलोदणे पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे, कप्पइ से चाउलोदणे पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ भिल्लिगसूवे पडिगाहित्तए ॥ ३३ ॥ तत्थ से पुद्वागमणेणं पुद्वाउत्ते भिल्लिगसूवे पच्छाउत्ते चाउलोदणे, कप्पइ से भिल्लिगसूवे पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ चाउलोदणे पडिगाहित्तए ॥ ३४ ॥ तत्थ से पुद्वागमणेणं दो वि पुद्वाउत्ताइं, कप्पंति से दो वि पडिगाहित्तए । तत्थ से पुद्वागमणेणं

३२-वर्षावासं पर्युषितस्य निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्या वा गाथापतिकुलं 'पिण्डपातो' भिक्षालाभस्तत्प्रतिज्ञया-
'अत्राहं लप्स्ये' इति बुद्ध्या 'अनुप्रविष्टस्य' भिक्षार्थं गतस्य "निगिज्झिय २"त्ति स्थित्वा स्थित्वा वृष्टिकायो निप-
तेत्तदा कल्पते तस्य साधोः साधव्या वा "अहे"त्ति वाक्यालङ्कारे, आरामे वा, स्वसाम्भोगिकानां इतरेषां वोपाश्रये
वा, विकटगृहे-आस्थानमण्डपिकायां वा, यत्र ग्राम्यपर्षद उपविशन्ति तत्र, निर्गलकरीरादिवृक्षमूले वा उपागन्तुं,
तत्रस्थो हि वेलां वृष्टेः स्थितास्थितस्वरूपं च जानाति जनानां च अशङ्कनीयः स्यात् । ३३-तत्रारामादौ
स्थितस्य तस्य साधोः साधव्याश्च 'पूर्वागमनेन' आगमनात्पूर्वं, यद्वा पूर्वं साधुरागतः पश्चादायको राहुं प्रवृत्त
इति पूर्वागमनेन हेतुना 'पूर्वायुक्तः' प्राक्पकुमारव्यथाउलोदनः पश्चादायुक्तः-पश्चात्पकुमारव्यो 'भिल्लिङ्गसूपो'
मसूरदालिप्रभृतिस्तदा कल्पते तस्य साधोश्चाउलोदनं प्रतिग्रहीतुं, न तस्य कल्पते भिल्लिङ्गसूपः प्रतिग्रहीतुं ।
३४-अथ तत्र साधोः पूर्वागमनेन पूर्वयुक्तो भिल्लिङ्गसूपः-मसूरदाल्यादिः पश्चादायुक्तश्चाउलोदनस्तर्हि
कल्पते तस्य साधोर्भिल्लिङ्गसूपः प्रतिग्रहीतुं, न तस्य कल्पते चाउलोदनः प्रतिग्रहीतुं । ३५-अथ तत्र साधोः

यो नि पञ्चाउत्तरे, एवं नो से कल्पति दो वि पडिगाहित्तप । जे से तत्थ पुद्दागमणेणं पुद्दाउत्ते, से कप्पइ पडिगाहित्तप । जे से तत्थ पुद्दा-
गमणेणं पञ्चाउत्ते, नो से कप्पइ पडिगाहित्तप ॥ ३५ ॥ वासावासं पज्जो० निगंथस्स निगंथीए वा गाहावहकुलं पिंडवायपडियाए अणु-
पमिड्ढस्स निगिज्जाय २ वुट्टिकाए निवरजा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा अहे वियडगिंहंसि वा अहे रुक्खमूलंसि वा
उत्तागच्छित्तप, नो से कप्पइ पुद्दागमणेणं भत्तपाणेणं वेलं उवायणावित्तप, कप्पइ से पुद्दामेव वियडगं भुच्चा पिच्चा पडिगहगं संलिहिय २

पूर्वागमनेन यदि द्वावपि पूर्वयुक्तौ, तर्हि कल्पते तस्य द्वावपि प्रतिग्रहीतुं । अथ तत्र साधोः पूर्वागमनेन यदि
द्वावपि पश्चादायुक्तौ, एवं सति नो तस्य कल्पते द्वावपि प्रतिग्रहीतुं । इदमत्र तात्पर्यं-यत्तस्य साधोस्तत्र पूर्वा-
गमनेन पूर्वयुक्तं तत्तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुं, यत्तस्य तत्र पूर्वागमनेन पश्चादायुक्तं नो तत्तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुं,
उद्गममादिशेषसम्भवात् । ३६-वर्षावासं पर्युपित्तस्य निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्या वा गाथापतिकुलं-गृहस्थगृहं पिण्ड-
पानप्रतिज्ञयाऽनुप्रविष्टस्य-गतस्य 'निगृह्य २' स्थित्वा स्थित्वा यदि वृष्टिकायो निपतेत्तदा कल्पते तस्य आरामे
वा उपाश्रये वा विकटगृहे वा वृक्षमूले वोपागन्तुम् । तत्रारामादौ स्थितस्य नो तस्य कल्पते पूर्वगृहीतेन भक्त-
पानेन वेलां अतिक्रमयितुं, क्रियुक्तं भवति ?; वृष्टिकारणेनारामादौ स्थितः साधुर्यदि च वर्षं नैवोपरमति तदा
कल्पते तस्य साधोः साध्या वा 'पूर्वमेव' सूर्यास्तमनादवर्गिव 'विकटं' उद्गममादिदोषशुद्धं आहारादिकं सुक्त्वा
पीत्वा वा पतद्भक्तं 'संलिख्य' प्रक्षाल्य 'सम्प्रमृज्य' लूषयित्वा एकत्र 'आयतं' सुबद्धं 'भाण्डकं' पात्राद्युपकरण-
जातं कृत्वा यथुपा सह प्रावृत्य वर्षत्यपि मेधे 'सावशेषे' अनस्तमिते सूर्ये यत्रैवोपाश्रयः स्वस्य, तत्रैवोपागन्तुं,

संपमज्जिय २ एगाथयं भंडगं कट्टु सावसेसे सुरे जेणेव उवस्सए तेणेव उवागच्छित्तए, नो से कण्णइ तं रयणिं तत्थेव उवायणावित्तए ३६
वासावासं पज्जोसवियस्स निगंथस्स निगंथीए वा गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स निगिज्झिय २ वुट्ठिकाए निवइज्जा,
कण्णइ से अहे आरमंसि वा अहे उवस्सयंसि वा अहे वियडिगिहंसि वा अहे रुक्खमूलंसि वा उवागच्छित्तए ॥ ३७ ॥ तत्थ नो कण्णइ
एगस्स निगंथस्स एगाए य निगंथीए एगओ चिट्ठित्तए १, तत्थ नो कण्णइ एगस्स निगंथस्स दुण्हं निगंथीणं एगओ चिट्ठित्तए २,
तत्थ नो कण्णइ दुण्हं निगंथाणं एगाए य निगंथीए एगओ चिट्ठित्तए ३, तत्थ नो कण्णइ दुण्हं निगंथाणं दुण्हं निगंथीण य एगओ
चिट्ठित्तए ४ । अत्थि य इत्थ केइ पंचमे खुट्टए वा खुट्टिया वा अत्तोसि वा संलोए सपडिडुवारे, एवं ण्हं कण्णइ एगओ चिट्ठित्तए ॥ ३८ ॥

न तस्यैकाकिनो कल्पते तां रात्रिं तत्रैवारामादावतिक्रमयितुं । किं कारणं ? , एकाकिनो हि बहिर्वसतः साधोः
स्वपरसमुत्था अनेके दोषाः सम्भवेयुः, साधवो वा वसतिस्था अधृतिं कुर्युरिति ।

३७-वर्षावासं पर्युषितस्य निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्या वा गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञयाऽनुप्रविष्टस्य निगृह्य २ वृष्टि-
कायो निपतेत्तदा कल्पते तस्य-साधोः साध्व्या वा “अहे” इत्यलङ्कारे, आरामे वा उपाश्रये वा ‘विकटगृहे’ आस्था-
नमण्डपादौ वा वृक्षमूले वोपागन्तुं । ३८-तत्रारामादौ नो कल्पते एकस्य निर्ग्रन्थस्य एकस्याश्च निर्ग्रन्थ्या एकत्र
स्थातुं ? , तत्र नो कल्पते एकस्य निर्ग्रन्थस्य द्वयोर्निर्ग्रन्थयोरेकत्र स्थातुं २, तत्र नो कल्पते द्वयोर्निर्ग्रन्थयोरेकस्याश्च
निर्ग्रन्थ्या एकत्र स्थातुं ३, तत्र नो कल्पते द्वयोर्निर्ग्रन्थयोर्द्वयोर्निर्ग्रन्थ्योश्च एकत्र स्थातुं ४ । अस्ति चात्र कोऽपि
पञ्चमः शुल्लको वा साधुषु शुल्लिका वा साध्वीषु अन्येषां वा ‘संलोकः’ दृष्टिपथः ‘सप्रतिद्वारः’ बहुद्वारयुतं
स्थानं, “ण्हं” इत्यलङ्कारे, एवं यदि भवेत्तदा कल्पते एकत्र स्थातुं । किमुक्तं ? , साधुर्ह्यात्मना द्वितीयः साध्व्य-

तस्यैव तत्र निगमंयस्व गात्राय कुरुं पिंड्याय पट्टियाय अणुपविष्टस्य निगिल्हिय २ तुष्टिकाय निवण्जा, कृष्णसे
 भदे त्रामंभि वा तदे उवस्मनंयसि वा अदे वियडगिहंसि वा अदे रुस्वमूलंसि वा उवागच्छित्तप, तत्थ नो रूपर एगस्स निगंयस्स
 पमाए य अगागीए एगत्रो चिट्ठिए, एवं चउअंगी । अत्थि णं इत्थ केइ पंचमए थेरे वा थेरिया वा, अवेसिं वा संलोए सपडिडुवारे,
 एवं हगए एगो चिट्ठिए । एवं चेत्त निगंयीए अगारिस्स य भाणियं ॥ ३९ ॥ (१३) ।

न्यायय एवं यत्र कुत्राप्युत्सर्गतो व्रजन्ति, परमपवादतश्चेदेकादयो व्रजन्ति तदा एकेन साधुना एकया साध्या
 ग्रान्यां वा साध्वीभ्यां सह तथा द्वाभ्यां साधुभ्यां द्वाभ्यां साध्वीभ्यामेकया वा साध्या सह न स्यात्तद्व्यमेकत्र,
 तिन्यु यदि कोऽपि पञ्चमः क्षुल्लकः क्षुल्लिका वा साक्षिभूतः स्यात्तदा, यद्वा लोहकारादीनां चर्पत्यप्यमुक्तत्वकर्मणां
 दृष्टिपथे, नत्रापि सर्वतो द्वारे सर्वगृहाणां वाऽभिसुखे द्वारे सति पञ्चमाभावेऽपि स्यातुं कल्पते, अन्यथा शङ्का-
 दिदोषसद्भावेन प्रयत्नविरागनासम्भव इति । ३९-वर्षावासं पर्युपितस्य निग्रन्थस्य गाथापतिकुलं पिण्डपात-
 प्रतिगयाऽनुप्रथिष्टस्य निग्रन्थ २ तुष्टिकायो निपतेत्तदा कल्पते तस्य आरामे वा उपाश्रये वा विकटगृहे
 वा दृक्षमूले चोपागन्तुं, नत्र न कल्पते एकस्य निग्रन्थस्य एकस्याश्च 'अगार्योः' आविकाया एकत्र स्यातुं, एवं-
 यथा साधुसाध्वीनां तथाऽत्रापि चतुर्भङ्गी ज्ञेया । अस्यत्र कोऽपि पञ्चमकः स्थविरो वा स्थविरा वा साक्षिभूतो
 यत्र अन्येषां 'संलोकः' इष्टिपथः 'सप्रतिद्वारः' सर्वतो द्वाराणि वा, एवं सति कल्पते एकत्र स्यातुं । एवं चैव
 निग्रन्थ्या अगारिणश्च भणितव्यम् । इति त्रयोदशी सामाचारी ॥

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अपरिणणएणं अपरिणणयस्स अट्टाप असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा जाव पडिगाहित्तए ॥ ४० ॥ से किमाहु ? भंते !, इच्छा परो अपरिणणए भुंजिज्जा, इच्छा परो न भुंजिज्जा ॥ ४१ ॥ (१४) ।
वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा उदउल्लेण वा ससिणिद्धेण वा काएणं असणं वा पाणं वा खाइमं

अथ अपरिज्ञप्तार्थमशानाद्यानयननिषेधलक्षणां चतुर्दशीं सामाचारीमाह—

४०-वर्षावासं पर्युषितानां नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'अपरिज्ञप्तेन' त्वं मम निमित्तमशाना-
दिकमानधेरित्यभणितेन साधुना 'अपरिज्ञप्तस्य' अहं त्वद्योग्यमशानादिकमानधिष्ये इत्यभणितस्य साध्वादे'रर्थ'
निमित्तमशनं वा पानं वा खादिमं वा स्वादिमं वा यावत्प्रतिग्रहीतुं । ४१-तत् किमाहुरत्र कारणं तीर्थङ्करा
भदन्त ! इति शिष्यप्रश्ने गुरुः प्राह-इच्छा चेद्भवेत्तदा परोऽपरिज्ञप्तः साधुस्तदर्थमानीतमाहारं भुञ्जीत,
इच्छा चेन्न भवेत्तदा न भुञ्जीत, प्रत्युतैवं वदति, यदुत-केनोक्तमासीत् ? यत्त्वयाऽऽनीतं । किञ्च-अनिच्छन्नपि
दाक्षिण्यतश्चेद्भुञ्जेत्तदाऽजीर्णादिना पीडितो भवेत्, परिष्ठापने च वर्षासु स्थण्डिलदौर्लभ्यात्संयमविराधना
स्यात्, तस्मात्परिज्ञाप्यैवानेयम् । इति चतुर्दशी सामाचारी ॥

अथ आर्द्रदेहेनाहाराभ्यवहरणनिषेधात्मिकां पञ्चदशीं सामाचारीं प्राह—

४२-वर्षावासं पर्युषितानां नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'उदकाद्रिणं' गलज्जलविन्दुयुतेन वा
'सस्त्रिगधेन' ईषज्जलविन्दुयुतेन वा कायेन अशनं वा पानं वा खादिमं वा स्वादिमं वा आहारयितुं ।

वा सारमं वा आहारित्तए ॥४२॥ से किमाहु ? भंते ! सत्तसिणेहाययणा पण्णात्ता, तं जहा-पाणी १, पाणिलेहा २, नहा ३, नहसिहा ४, भमुहा ५, अहरोद्वा ६, उत्तरोद्वा ७। अह पुण एवं जाणिजा-विगओदगे मे काए, छिन्नसिणेहे, एवं से कप्पह असणं वा ०४ आहारित्तए ॥४३॥ (२५)।

वासावासं पजोसवियाणं इह खलु निगंथाण वा इमाइं अट्ट सुहुमाइं, जाइं छउमत्थेणं निगंथेण वा निगंथीए वा अभिस्सणं २ जाणियघाइं पासियघाइं पडिलेहियघाइं भवंति । तं जहा-पाणसुहुमं १, पणगसुहुमं २, वीधसुहुमं ३, हरियसुहुमं ४, पुष्फ-

४३-तत्किमाहुत्र कारणं ? तीर्थङ्करादयो भदन्त ! इति प्रश्ने उत्तरमाह-सप्तसङ्ख्याकानि 'स्नेहायतनानि' जलावस्थानस्थानानि प्रज्ञप्तानि जिनैः, तद्यथा-पाणी १, पाणिरत्वाः २, नत्वाः ३, नत्तशिखाः ४ प्रतीताः, "ममुहा" इति धूः-नेत्रोर्द्वारोमाणि (भोंपण इति लोके) ५, "अहरोद्वा" अधरौष्ठा दाढिका वा ६, "उत्तरोद्वा" उत्तरोष्ठाः-उपरितना ओष्ठाः श्मश्रूणि वा ७। एतेषु स्थानेषु जलं चिरेण शुष्यति । अथ पुनरेवं जानीयात्-विगतोदको मम कायः 'छिन्नस्नेहः' सर्वथा निर्जलो जातः, एवं सति तस्य कल्पतेऽशनादिकमाहारयितुम् । इति पञ्चदशी सामाचारी ॥

अथ सूक्ष्माष्टकयतनास्वरूपप्रतिपादिकां षोडशीं सामाचारीमाह—

४४-वर्षावासं पर्युपितानामिह प्रवचने खलु निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि अष्टौ सूक्ष्माणि, यानि ऋष्यस्थेन निर्ग्रन्थेन वा निर्ग्रन्थ्या वा 'अभीक्षणं २' वारंवारं, यत्र यत्र स्थाननिषीदनादिकं करोति तत्र तत्र जातन्यानि सूत्रोपदेशेन, द्रष्टव्यानि चक्षुषा, ज्ञात्वा हृष्ट्वा च 'प्रतिलेखितव्यानि' परिहरणीयतया विचारणीयानि भवन्ति । तद्यथा- 'प्राणसूक्ष्मं' सूक्ष्माः प्राणाः कुन्धवाद्यो द्वीन्द्रियादयश्च १, 'पनकसूक्ष्मं' सूक्ष्मः पनकः-

सुहृमं ५, अंडसुहृमं ७, सिणेहसुहृमं ८ ॥ ४४ ॥ से किं तं पाणसुहृमे?, पाणसुहृमे पंचविहे पणत्ते, तं जहा-किण्हे १, नीले २, लोहिय ३, हालिदे ४, सुक्लिहे ५ । अत्थि कुथु अणुद्धरी नामं, जा ठिया अचलमाणा छउमत्थाणं निगंथाण वा निगंथीण वा नो चक्खुफासं हवमागच्छइ । जा अट्टिया चलमाणा छउमत्थाणं निगंथाण वा निगंथीण वा चक्खुफासं हवमागच्छइ । जा छउमत्थेणं निगंथेण वा निगंथीय वा अभिक्खवणं २ जाणियवा पासियवा पडिलेहियवा हवइ, से तं पाणसुहृमे १ । से किं तं पाणसुहृमे?, पणगसुहृमे पंचविहे पणत्ते, तं जहा-किण्हे १, नीले २, लोहिय ३, हालिदे ४, सुक्लिहे ५ । अत्थि पणगसुहृमे तद्वसमाणवण्णे नामं पणत्ते,

फुल्ली २, 'बीजसूक्ष्मं' सूक्ष्माणि बीजानि ३, 'हरितसूक्ष्मं' सूक्ष्माणि हरितानि ४, 'पुष्पसूक्ष्मं' सूक्ष्माणि पुष्पाणि ५, 'अण्डसूक्ष्मं' सूक्ष्माण्यण्डकानि ६, 'लयनसूक्ष्मं' सूक्ष्माणि लयनानि-विलानि ७, 'स्नेहसूक्ष्मं' सूक्ष्मः स्नेहः-अक्कायोऽवश्यायादयः ८ ॥ ४५-शिष्यः-अथ किं तत्प्राणसूक्ष्मं?, गुरुराह-प्राणसूक्ष्मं पञ्चविधं प्रज्ञसं, तद्यथा-कृष्णं 'नीलं' हरितवर्णं 'लोहितं' रक्तं 'हारिद्रं' पीतं शुक्लं च । तत्रैकैकस्मिन् वर्णेऽनेके भेदा बहुविधाश्च संयोगास्ते सर्वे कृष्णादिपञ्चस्वेवावतरन्ति । अस्ति कुन्थुरुद्धरी वेति नाम, यद्वा 'अनुद्धरी' उद्धर्तुमशक्या 'कुन्थुः' इति नाम्नी जन्तुजातिः, या स्थिता अचलन्ती सती छद्मस्थानां निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा नो 'चक्षुःस्पर्श' इष्टिविषयं 'हृवं'ति शीघ्रमागच्छति । या चास्थिता चलन्ती सती छद्मस्थानां निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा चक्षुःस्पर्शं शीघ्रमागच्छति । या छद्मस्थेन निर्ग्रन्थेन वा निर्ग्रन्थ्या वा 'अभीक्ष्णं २' पुनःपुनर्ज्ञातव्या द्रष्टव्या प्रतिलेखितव्या च भवति, तदेतत्प्राणसूक्ष्मम् १ । अथ किं तत्पनकसूक्ष्मं?, पनकसूक्ष्मं पञ्चविधं प्रज्ञसं, तद्यथा-कृष्णं १ नीलं २ लोहितं ३ हारिद्रं ४ शुक्लं ५ । अस्ति पनकसूक्ष्मं-सूक्ष्मा उल्लिः, सा हि प्रावृषि भूमि-काष्ठादिषु

३ ॥ पुत्रस्येकं निर्गन्धेन या निर्गन्धीय वा अभि० २ जालि० पासि० पडिलेहि अद्ये भवत्, से तं पणगासुद्धमे २ ॥ से किं तं नीअसुद्धमे ?, वीअसुद्धमे
 पंचविधे पणत्तं, तं जहा-फिण्हे जाव सुक्किहे । अत्थि वीअसुद्धमे फणियासमाणवणणत्तं नामं पणत्ते, जे छउमन्थेणं निर्गन्धेण वा निर्गन्-
 धीय वा जालि० पा० पडि० भवत्, से तं वीअसुद्धमे ३ ॥ से किं तं हरियसुद्धमे ?, हरियसुद्धमे पंचविधे पणत्ते, तं जहा-फिण्हे जाव
 सुक्किहे । अत्थि हरियसुद्धमे पुट्टरीरमाणवणणत्तं नामं पणत्ते, जे निर्गन्धेण वा निर्गन्धीय वा अभिसरणं २ जाणियद्ये पासियद्ये पडिलेहियद्ये
 भवत्, से तं हरियसुद्धमे ४ ॥ से किं तं पुण्फसुद्धमे ?, पुण्फसुद्धमे पंचविधे पणत्ते, तं जहा-फिण्हे जाव सुक्किहे । अत्थि पुण्फसुद्धमे कम्ब-

प्रायो जायते, यत्र च जायते तद्रूप्यसमानवर्णं, नाम प्रसिद्धी, प्रज्ञप्तं, यच्छब्दस्येन निर्ग्रन्थेन वा निर्ग्रन्थ्या वा पुनः-
 पुनर्जातव्यं द्रष्टव्यं प्रतिलेखितव्यं च भवति, तदेतत्पनकसूक्ष्मम् २ । अथ किं तत् वीजसूक्ष्मं ?, वीजसूक्ष्मं पञ्चविधं
 प्रज्ञप्तं, तद्यथा-कृष्णं यावत् शुक्रं । अस्ति वीजसूक्ष्मं शाल्यादिवीजानां सुवसूलभाविनी या 'कणिका' नखिका
 'जाली' इति लोकैः, तत्समानवर्णं नाम प्रज्ञप्तं, यच्छब्दस्येन निर्ग्रन्थेन वा ज्ञातव्यं द्रष्टव्यं प्रतिलेखितव्यं च
 भवति, तदेतद्बीजसूक्ष्मम् ३ । अथ किं तद्वरितसूक्ष्मं ?, हरितसूक्ष्मं पञ्चविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथा-कृष्णं यावत् शुक्रं ।
 अस्ति हरितसूक्ष्मं-नवोद्भिन्नं हरितं, यत्रोद्भिन्नं तत्पृथ्वीसमानवर्णं नाम प्रज्ञप्तं, तच्चाल्पसंहननत्वात् स्वल्पेना-
 गुणमयेन विनश्यति, यच्छब्दस्येन निर्ग्रन्थेन वा निर्ग्रन्थ्या वा अभीक्ष्णं २ ज्ञातव्यं द्रष्टव्यं प्रतिलेखितव्यं
 च भवति, तदेतद्वरितसूक्ष्मम् ४ । अथ किं तत्पुण्यसूक्ष्मं ?, पुण्यसूक्ष्मं पञ्चविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथा-कृष्णं यावत्
 शुक्रं । अस्ति पुण्यसूक्ष्मं वयोदुम्बरादीनां तत्तद्दृक्षसमानवर्णं नाम प्रज्ञप्तं, अतोऽलक्ष्यं भवति, तचोच्छ्वासेनापि

यदि तेइच्छियं आउद्विच्ये, तं चेव सद्यं भाणियद्यं ॥ ४९ ॥ वासावासं पञ्जोसविष्ट भिक्खु इच्छिज्जा अण्णयरं ओरालं कल्लणं सिवं धण्णं मंगलं सस्सिरीयं महाणुभावं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, नो से कण्णइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्झायं वा थेरं पवित्तिं गणं गणहं गणावच्छेयं वा, जं वा पुरओ काउं विहरइ । कण्णइ से आपुच्छि[उं]त्ता आयरियं वा उवज्झायं वा थेरं वा पवित्तिं गणं गणहं गणावच्छेयं वा, जं वा पुरओ काउं विहरइ-‘इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुत्ताए समणे अण्णयरं ओरालं कल्लणं सिवं धण्णं मंगलं सस्सिरीयं महाणुभावं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तं एवइयं वा एवइखुत्तो वा’ । ते य से वियरिज्जा, एवं से कण्णइ अण्णयरं ओरा० विहरित्तए, ते य से नो विय०, एवं से नो कण्णइ अण्णयरं ओरा० विहरित्तए । से किमाहु ? भंते !, आयरिया पच्च० ॥५०॥

यितुं, तदेव पूर्वोक्तं-न कल्पतेऽनापृच्छ्याचार्यादिकमित्यादि सर्वं भणितव्यम् । ५०-वर्षावासं पर्युषितो भिक्षुः इच्छेदन्यतरं ‘उदारं’ प्रशस्तं कल्याणं शिवं धन्यं माङ्गल्यं सश्रीकं ‘महानुभावं’ महाप्रभावं तपःकर्म ‘उपसम्पद्य’ आहत्य विहर्तुं, न तस्य कल्पतेऽनापृच्छ्य आचार्यं वा उपाध्यायं वा स्थविरं प्रवर्तकं गणिं गणधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति । कल्पते तस्य साधोराप्रष्टुं आचार्यं वा उपाध्यायं वा स्थविरं वा प्रवर्तकं गणिं गणधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति-‘इच्छामि भदन्ताः ! शुब्भाभिरभ्यनुज्ञातः सन्नहं अन्यतरमुदारं कल्याणं शिवं धन्यं माङ्गल्यं सश्रीकं महानुभावं तपःकर्म उपसम्पद्य विहर्तुं, तच्चैतावत्प्रमाणं एतावद्द्वारं वा’ । ते चाचार्यादयस्तस्याज्ञां वितरेयुः, एवं सति कल्पते तस्यान्यतरमुदारं यावत्तपःकर्म उपसम्पद्य विहर्तुं, ते चाचार्यादयस्तस्याज्ञां नो वितरेयुः, एवं सति तस्य न कल्पतेऽन्यतरमुदारं यावत्तपःकर्म उपसम्पद्य विहर्तुं । अथ किमाहुरत्र कारणं ? तीर्थङ्करादयो भदन्ताः !, उच्यन्ते-आचार्याः प्रत्यपायं जानन्ति, प्रत्यपाया-

गानायागं पञ्चोत्सृष्टिषु भिन्ना इच्छिञ्चा अगच्छिममरणंतिर्यसंलेहणाजूसणात्सिए भसपाणपडियाइस्त्रिए पाओवगए कालं अण-
 प्रकंयमाणे तिहरित्तए वा, निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, जसणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहारित्तए वा, उगारं वा पासवणं
 वा परिट्टवित्तए, सज्जायं वा करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए । नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्जायं वा थेरं पविसि-
 त्ताणि गणारं गणावच्छेययं वा, जं वा पुरजो काउं विहरइ । कप्पइ से आपुच्छि[उं]त्ता आयरियं वा उवज्जायं वा थेरं पविसि त्ताणि गण-

स्त्वत्र-अयमस्य तपसो निस्तारको न वा !, प्रतिचारकादयः सन्ति न वेत्यादिकाः । आचार्यादेरनुज्ञयैव सर्वे
 ताः कर्मादिकमपि विधेयमिति भावः । ५१-वर्षावासं पर्युषितो भिक्षुः इच्छेत् 'अपश्चिमं' चरमं यन्मरणं, न
 पुनः प्रतिक्षणमायुर्दलिकानुभवात्मकमावीचिमरणं, अपश्चिममरणमेवान्तस्तत्र भवा अपश्चिममारणान्तिकी,
 एवंविधा या संलेखना x, तस्या 'जोषणा' सेवना, तथा 'जुष्टः' क्षपितदेहः, अत एव प्रत्याख्यातभक्तपानस्तथा
 'पात्रोपगतः' कृतपादपोपगमनानशनः सन् कालं जीवितस्य मरणस्य वा 'अनवकाङ्क्षन्' अनभिलषन्
 विद्वन्, यद्वा भक्तादिग्रहणाय निष्कमिन्तुं स्रोपाश्रयात् प्रवेष्टुं वा गृहस्थगृहं, अशनादिचतुर्विधं वा आहारमाहार-
 धितुं, यद्वा उगारं वा प्रस्रवणं वा परिष्ठापयितुं, स्वाध्यायं वा वाचनापृच्छनादिकं कर्तुं, (आज्ञाऽपायादिधर्मध्यानविधा-
 नादिना जागरणं-धर्मजागरिका, तां) धर्मजागरिकां-वा जागरितुं । न तस्य कल्पतेऽनापृच्छ्य आचार्यं वा उपाध्यायं वा
 म्यपिं प्रवर्त्तकं गणिं गणाधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति । कल्पते तस्याप्रष्टुं आचार्यं वा

x मंत्रान्तो-रुशीं दत्ते शरीरत्पगयागयेति संलेखना, देहशोषणार्थं विविधजातितपोविशेष इत्यर्थः ।

वा जाव जं वा पुरओ काळं विहरइ-‘इच्छामि णं भंते ! तुभेहिं अब्भणुत्ताए समणे गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा’ । ते य से वियरिज्जा, एवं से कण्णइ गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । ते य से नो वियरिज्जा, एवं से नो कण्णइ गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा । से किमाहु ? भंते !, आयरिया पच्चवायं जाणंति ॥४६॥ एवं विहारभूमिं वा वियारभूमिं वा अन्नं वा जं किंचि पओयणं, एवं गामाणुगामं दुइज्जित्तए ॥४७॥ वासावासं पज्जोसविण

धेण च लद्धुमयि गीतार्थतया प्रदीपकल्पं पुरतः कृत्वा विहरति । कल्पते तस्य-साधोर्वक्ष्यमाणप्रकारेणाप्रष्टुं आचार्यं वा, यावद्यं वा पुरतः कृत्वा विहरति-‘इच्छामि हे भदन्ताः-पूज्याः ! शुष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा’ । इत्येवमापृष्टाः सन्तस्ते चाचार्यादयस्तस्य साधोर्यद्याज्ञां वितरेयु-स्तदैवं सति तस्य कल्पते गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा । ते चाचार्यादयो यदि तस्याज्ञां नो वितरेयुस्तदैवं सति तस्य-साधोर्न कल्पते गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा । अथ किमाहुरत्र कारणं तीर्थङ्करादयो भदन्ताः !, गुरुराह-आचार्याः ‘प्रत्यपायं’ अपायं तत्परिहारं च जानन्ति * । ४७-एवमेव ‘विहारभूमिं’ जिनायतनं वा ‘विचारभूमिं’ देहचिन्तार्थं वा, गमनमिति शेषः, अन्यं वा यत्किञ्चित्प्रयोजनं लेपसीवनलिखनादिकं भवेत्तत्सर्वमापृच्छथैव विधेयमिति तत्त्वं, गुरुपारतन्त्र्यस्यैव ज्ञानादि-हेतुत्वात्, एवं ग्रामानुग्रामं ‘दुइज्जित्तए’त्ति हिण्डितुं, भिक्षार्थं ग्लानादिकारणे वा, अन्यथाऽनुचितमेव

* अनापृच्छ्य गतानां वृष्टिर्वा पतेत्प्रत्यनीका वोपद्रव्येयुः, आचार्यादिप्रायोग्यं वा ग्राह्यमभविष्यते चातिशयशालिनस्तत्सर्वं विदित्वा तस्मै अदापयिष्यन्, अतस्तान्पृष्ट्वैव गन्तव्यम् ।

भिरागु इच्छिञ्जा अण्णपरिं विगइं आहारित्तप, नो से रूपइ अण्णपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयं वा, जं वा पुरओ कहु विहरइ ।
 क्कइ से पाणुत्तिजा आयरियं वा जाव आहारित्तप । 'इच्छामि णं भंते ! तुभेहिं अन्नभणुत्ताए समणे अन्नपरिं विगइं आहारित्तप, तं एव-
 इयं वा एवाणुत्तो वा' । ते य से नियरिञ्जा, एवं से कणइ अण्णपरिं विगइं आहारित्तप, ते य से नो नियरिञ्जा, एवं से नो कणइ
 अण्णपरिं विगइं आहारित्तप । से किमाणु ? भंते !, आयरिया पच्चयायं जाणंति ॥ ४८ ॥ वासावासं पलोसविप भिक्खु इच्छिञ्जा अण्ण-

पर्यासु ग्रामानुग्रामं हिण्डनम् । ४८-त्र्यर्पावासं पर्युपितो भिक्षुर्यदीच्छेदन्यतरां विकृतिमाहारयितुं, तदा न तस्य
 कल्पते अनाच्छत्र आचार्यं वा यावद्गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति । कल्पते तस्य साधोरा-
 पच्छत्र आचार्यादिकं यावदाहारयितुम् । कथं प्रष्टव्यमित्याह- 'इच्छामि हे भदन्ताः ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन्नहं
 अन्यतरां विकृतिमाहारयितुं, तां इयतीं प्रमाणेन 'इयत्कृत्वः' इयतो वारान्वा' । ते चाचार्यादयस्तस्याज्ञां वितरेयु-
 म्नादा तस्य कल्पतेऽन्यतरां विकृतिं आहारयितुम् । ते च यदि तस्याज्ञां नो वितरेयुस्तदा तस्य न कल्पतेऽन्यतरां
 विकृतिं आहारयितुम् । अथ किमाहुस्तीर्थं कुरादयोऽत्र कारणं ? भदन्ताः !, गुरुः प्राह- आचार्याः प्रत्यपार्य-
 (मोक्षोपार्जा, ग्याजवाःश गुणो वा न वेति) जानन्ति । ४९-वर्षावासं पर्युपितो भिक्षुरिच्छेत् अन्यतरां-वातिक-पैत्तिक-
 शैस्मिन्-साध्निपातिकरोगाणां आतुर-वैद्य-प्रतिचारक-भैषज्यरूपापादचतुष्कां × चिकित्सां 'आउद्धित्तए'त्ति कार-

वपुण्य- "भियग्रन्त्याण्युपथोता, रोमी पादचतुष्टयम् । चिकित्सितस्य निर्दिष्टं, प्रत्येकं तच्चतुर्गुणम् ॥ १ ॥

पक्षो पिचाननापर्यायो, एष्टकं मां शुचिभिक्क (१) । बहुकल्पं चतुर्गुणं, समेपन्नं योग्यमोपयम् (२) ॥ २ ॥

अतुंरकः शुनि (शो), बुदिमान् प्रतिचारकः (३) । आढ्यो (वैभवाली) रोमी भियवन्द्यो, शार्थकः सत्त्वर्वानपि (४) ॥ ३ ॥

यदि तेइच्छियं आउद्वित्तए, तं चैव सध्वे भाणियध्वं ॥ ४९ ॥ वासावासं पजोसविण भिक्खु इच्छिज्जा अण्णयरं ओरालं कल्लणं सिवं धण्णं मंगलं सस्सिरीयं महाणुभावं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, नो से कण्णइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्जायं वा थेरं पवित्तिं गणिं गणहंरं गणावच्छेययं वा, जं वा पुरओ काउं विहरइ । कण्णइ से आपुच्छि[उं]त्ता आयरियं वा उवज्जायं वा थेरं वा पवित्तिं गणिं गणहंरं गणावच्छेययं वा, जं वा पुरओ काउं विहरइ-‘इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुत्ताए समाणे अण्णयरं ओरालं कल्लणं सिवं धण्णं मंगलं सस्सिरीयं महाणुभावं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तं एवइयं वा एवइखुत्तो वा’ । ते य से वियरिज्जा, एवं से कण्णइ अण्णयरं ओरा० विहरित्तए, ते य से नो विय०, एवं से नो कण्णइ अण्णयरं ओरा० विहरित्तए । से किमाहु ? भंते !, आयरिया पच्च० ॥५०॥

यितुं, तदेव पूर्वोक्तं-न कल्पतेऽनापृच्छ्याचार्यादिकमित्यादि सर्वं भणितव्यम् । ५०-वर्षावासं पर्युषितो भिक्षुः इच्छेदन्यतरं ‘उदारं’ प्रशस्तं कल्याणं शिवं धन्यं माङ्गल्यं सश्रीकं ‘महानुभावं’ महाप्रभावं तपःकर्म ‘उपसरुपद्य’ आहत्य विहरतुं, न तस्य कल्पतेऽनापृच्छ्य आचार्यं वा उपाध्यायं वा स्थविरं प्रवर्तकं गणिं गणधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति । कल्पते तस्य साधोराप्रष्टुं आचार्यं वा उपाध्यायं वा स्थविरं वा प्रवर्तकं गणिं गणधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति-‘इच्छामि भदन्ताः ! शुष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन्नहं अन्यतरमुदारं कल्याणं शिवं धन्यं माङ्गल्यं सश्रीकं महानुभावं तपःकर्म उपसरुपद्य विहर्तुं, तच्चैतावत्प्रमाणं एतावद्द्वारं वा’ । ते चाचार्यादयस्तस्याज्ञां वितरेयुः, एवं सति कल्पते तस्यान्यतरमुदारं यावत्तपःकर्म उपसरुपद्य विहर्तुं, ते चाचार्यादयस्तस्याज्ञां नो वितरेयुः, एवं सति तस्य न कल्पतेऽन्यतरमुदारं यावत्तपःकर्म उपसरुपद्य विहर्तुं । अथ किमाहुरत्र कारणं ? तीर्थङ्करादयो भदन्ताः !, उच्यते-आचार्याः प्रत्यपायं जानन्ति, प्रत्यपाया-

गामयानं पञ्चोत्सवेषु भिक्षु इच्छिञ्चा अपच्छिप्रमारणं सिलेहणाजूसणाञ्चसिए भक्तपाणपडियाइमिखए पाओवगए कालं अण-
 च्छंगमाणे मित्तिरत्तए वा, निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहारित्तए वा, उचारं वा पासवणं
 वा परिट्ठावित्तए, सज्जायं वा करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए । नो से कपइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्जायं वा शेरं पवित्तिं
 गर्णि गणारं गणावच्छेदयं वा, जं वा पुरओ काउं विहरइ । कपइ से आपुच्छि[उं]त्ता आयरियं वा उवज्जायं वा शेरं पवित्तिं गर्णि गण-

इत्यत्र-अयमस्य तपसो निस्तारको न वा !, प्रतिचारकादयः सन्ति न वेत्यादिकाः । आचार्यादेरनुज्ञथैव सर्वे
 तपःकर्मादिकमपि विधेयमिति भावः । ५१-वर्षावासं पर्युपितो भिक्षुः इच्छेत् 'अपश्चिमं' चरमं यन्मरणं, न
 पुनः प्रतिक्षणमायुर्दलिकानुभवात्मकमावीचिमरणं, अपश्चिममरणमेवान्तस्तत्र भवा अपश्चिममारणान्तिकी,
 एवंधिया या संलघना x, तस्या 'जोपणा' सेवना, तथा 'जुष्टः' क्षपितदेहः, अत एव प्रत्याख्यातभक्तपानस्तथा
 'पादपोपगतः' कृतपादपोपगमनानशनः सन् कालं जीवितस्य मरणस्य वा 'अनवकाङ्क्षन्' अनभिलषन्
 निरुत्तुं, गद्वा भक्तादिग्रहणाय निष्क्रमितुं स्वोपाश्रयात् प्रवेष्टुं वा गृहस्थगृहं, अशनादिचतुर्विधं वा आहारमाहार-
 यितुं, गद्वा उचारं वा प्रस्रवणं वा परिष्ठापयितुं, स्वाध्यायं वा वाचनापृच्छनादिकं कर्तुं, (आज्ञाऽपथादिधर्मध्यानविधा-
 नादिना गणरणं-धर्मजागरिणा, तां) धर्मजागरिकां-वा जागरितुं । न तस्य कल्पतेऽनापृच्छ्य आचार्यं वा उपाध्यायं वा
 न्यथिरं प्रसूतं गर्णि गणधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति । कल्पते तस्याप्रष्टुं आचार्यं वा

५ भक्ति-सर्व-शुद्धी-भक्तो गरीरक्षणा-गणयेति संश्लेषना, देहोपणार्थं विधियन्तातितोविशेष इत्यर्थः ।

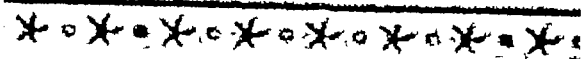
हरं गणावच्छेयं वा, जं वा पुरओ काउं विहरइ-‘इच्छामि णं भंते ! तुभ्सेहिं अब्भणुत्ताए समाने अपच्छिममारणंति यसंलेहणाजूसणा-
जूसिए भत्तपाणपडियाइक्खिए पाओवगए कालं अणवकंखमाणे विहरित्तए वा, निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं
वा साइमं वा आहारित्तए वा, उच्चारं वा पासवणं वा परिट्टुवित्तए, सल्लायं वा करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए, तं एवइयं वा एव-
इखुत्तो वा’ । ते य से वियरिज्जा, एवं से कप्पइ, ते य से नो वियरिज्जा, नो से कप्पइ । से किमाहु? भंते !, आयरिया पच्च० जाणंति ॥५१॥ (१७) ।

उपाध्यायं वा स्थविरं प्रवर्त्तकं गणिं गणधरं गणावच्छेदकं वा, यं वा पुरतः कृत्वा विहरति-‘इच्छामि हे भदन्ताः !
युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन्नहं अपश्चिममारणान्तिकसंलेखनाजोषणाजुष्टः प्रत्याख्यातभक्तपानः पादपोपगतः सन्
कालं अनवकाङ्गन् विहसुं, यद्वा भक्तादिग्रहणाय निष्क्रमितुमुपाश्रयात् प्रवेष्टुं वाऽजागरिहं, अशनादिकमाहार-
यितुं वा, उच्चारं वा प्रस्रवणं वा परिष्ठापयितुं, स्वाध्यायं वा कर्तुं, धर्मजागरिकां वा जागरितुं, तदेतावत्प्रमाणं वा
एतावद्वेलं वा’ । ते चाचार्यादयस्तस्याज्ञां वितरेयुः, एवं सति तस्य कल्पते प्रागुक्तमशनादिकं कार्यजातं कर्तुं, ते
चाचार्यादयस्तस्य यदि नाज्ञां वितरेयुस्तदा न तस्य कल्पते प्रागुक्तकार्यजातमध्यात् किमपि कर्तुं । अथ किमाहुरत्र
कारणं ? तीर्थङ्करादयो भदन्ताः !, उच्यते-आचार्याः प्रत्यपायं जानन्ति । अत्र प्रत्यपायाः-अयं निस्तारको न
वा ?, समाधिपानकं निर्यामका वा सन्ति न वा ? इत्यादयः । तत्र क्षपकस्य ह्युदरमलशोधनार्थं त्वगेला-नागकेसर-त्तमालपत्र-
मिश्रशर्कराकथितशीतलक्ष्मीरलक्षणं समाधिपानकं पाथयित्वा पूगीफलादिद्रव्यैर्मधुरविवरेचः कार्यते, निर्यामकास्तु उद्धर्त्तनाद्यर्थमुत्कृष्टतोऽष्ट-
चत्वारिंशत् । इति सप्तदशी सामाचारी ॥

अथातपे दत्तमुपधिमन्येषां प्रतिज्ञाप्य गौचर्याद्यर्थं गन्तव्यमित्यधिकाररूपमष्टादशीं सामाचारीमाह-

रण्यरिं वा उवहिं आयावित्तप वा पया-
 निम्हमित्तप वा पविसित्तप वा, अत्तणं
 ण करित्तप, काउस्सगं वा, ठाणं वा ठाउ-
 त्तप-इमं ता अत्तो ! तुमं मुहुत्तगं जाणेहि
 णं वा एाइमं वा साइमं वा आहारित्तप,

अन्यतरं योपधि 'आतापयितुं' सकृदातपे दातुं यद्वा 'प्रतापयितुं' पुनःपुनरातपे दातुं, अनातापिते हि कुत्सा-पन-
 दादिशोक्तयोः, तदा उपधावातपे दत्ते सति न तस्य-साधोः कल्पते एकं वा साधुं 'अनेकान्' वा अमणान्
 'अप्रतिजाण्य' अकथयित्वा गाथापतिक्रुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वोपाश्रयात्प्रवेष्टुं वा गृहस्थगृहं, यद्वा
 अशनादिकं चतुर्विधमाहारमाहारयितुं, बहिर्विहारभूमिं' जिनसद्मनि यद्वा 'विचारभूमिं' स्पण्डिलभूमौ वा,
 गन्तुमिति शेषः, न्याध्यायं वा कर्तुं, कायोत्सर्गं वा 'स्थानं' ऊर्ध्वस्थानं वीरासनादिना वा स्यातुं । अस्ति चात्र
 कोऽपि अभिसमन्यागतो 'यथासन्निहितः' समीपवर्ती एकः साधुरनेके वा साधवस्तदा कल्पते तस्यैवं वक्तुं-
 'इमं' उपधिं नहि दे आर्य ! त्वं 'सुहृत्कं' सुहृत्समात्रं यावत् 'जानीहि' सत्यापयेः तावदहं गाथापतिक्रुलं भक्तार्थं
 वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, अशनादिकं वा आहारं आहारयितुं, बहिर्विहारभूमिं विचारभूमिं वा
 गन्तुं, न्याध्यायं वा कर्तुं कायोत्सर्गं वा स्थानं वा स्यातुं, उद्यमिति शेषः । स च समीपवर्ती साधु-

पर्युपणा०
कल्पार्थ-
त्रोधिन्याः
व्या० ९

॥ १९७ ॥

बहिया विहारभूमिं वियारभूमिं सज्जायं वा करित्तए, काउस्सगं वा ठाणं वा ठाइत्तए' । से य से पडिउणिज्जा, एवं से कण्णइ गाहावइ-
कुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, असणं पाणं खाइमं साइमं साइमं आहारित्तए वा, बहिया विहार० वियार० सज्जायं
करित्तए वा, काउ० ठाणं वा ठाइत्तए । से य से नो पडि०, एवं से नो कण्णइ गाहावइकुलं भ० वा पा० वा निक्ख० वा पवि० वा असणं
पाणं खाइमं साइमं आहारित्तए वा, बहिया विहार० वियार०, सज्जायं करित्तए वा, काउस्सगं वा ठाणं वा ठाइत्तए ॥५२॥ (१८) ।

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कण्णइ निगंथाण वा निगंथीण वा अणभिग्गहियसिज्जासणिएणं हुत्तए, आयाणसेयं, अणभिग्गहिय-

यदि तस्यैतद्वाक्यं 'प्रतिशृणुयात्' स्वीकुर्यात्तदैवं सति तस्य कल्पते गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा
निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, अशनादिचतुर्विधमाहारं वा आहारयितुं, बहिर्विहारभूमिं विचारभूमिं वा गन्तुं,
स्वाध्यायं कर्तुं वा, कायोत्सर्गं स्थानं वा स्थातुं । स च तस्यैतद्वाक्यं यदि न प्रतिशृणुयात्, एवं सति तस्य न
कल्पते गाथापतिकुलं भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, अशनादिचतुर्विधमाहारमाहारयितुं
वा, बहिर्विहारभूमिं विचारभूमिं वा गन्तुं, स्वाध्यायं वा कर्तुं, कायोत्सर्गं वा स्थानं वा स्थातुं । अन्येन सत्या-
पनाऽस्वीकारे आतपोन्मुक्तोपधेर्जलक्लेदनचौरापरहरणाप्कायविराधनादयोऽनेके दोषाः । इत्यष्टादशी सामाचारी ॥

अथाभिगृहीतशय्यासनिकत्वाद्यधिकारलक्षणामेकोनविंशीं सामाचारीमाह—

५३-वर्षावासं पर्यु० न कल्पते निर्ग० वा निर्ग० वा अनभिगृहीतशय्यासनिकेन (नाभिगृहीतानि शय्यासनानि येन,
सार्थं इक्षप्रत्ययः) भवितुं, वर्षासु मणिकुट्टिमेऽपि पीठफलकादिग्रहवतैव भाव्यं साधुना, अन्यथा शीतलायां सुवि

सूत्रं ५२

१८ सामा-
चार्यां आतेपे

दत्तोपधिं

परेषामन-

मुज्ञाप्य गौ-

चर्यादिष्व-

गमनम्

॥ १९७ ॥

मियासणियस्स आयावियस्स समियस्स अभिक्खणं २ पडिलेहणासीलस्स पमज्जणासीलस्स तथा तहा णं संजमे सुआराहए भवइ ॥ (१९) ।
अभीक्ष्णं २ प्रतिलेखनाशीलस्य प्रमार्जनाशीलस्य च साधोस्तथातथाप्रकारेण संयमः सुखाराध्यो भवति ।
तत्रेयायां वरदत्तो × मुनिर्भाषासमितौ सङ्गतः * श्रमणः, एषणायां वसुदेवपूर्वभवजीवो नन्दिषेणो मुनिः †, आदाननिक्षेपादौ प्रतिलेखनायां च सोमिलो मुनिः ‡, उच्चारदिपारिष्ठापनिकायां सुव्रताचार्यशिष्यः क्षुल्लको §

* स हि कदाचिदिन्द्रेण प्रसंसितः, ततः सञ्जातामर्षेण मिथ्यादृष्टिरेणागत्य इस्तिरूपं विकुर्ष्यं शुण्डया मुनिं गृहीत्वा नमसि उल्लालितोऽघश्च भूमौ सूक्ष्मा मण्डूक्यो विकुर्विता; मुनिना चाघःपतता चिन्तितं सखेदं-‘अहो मम देहेनैता वराक्रीमण्डूक्यो विनाशमाप्स्यन्ती’ति तन्मनोवृत्तिं विज्ञाय देवेन क्षामितः १ ।
* स च शत्रुख्दान्नगरातिर्गच्छन् शत्रुसैनिकैर्धृतः पृष्टश्च ‘नगरान्तः क्रीडशं सैन्यस्य बलावलं?’ इति, मुनिराह-‘द्यौ कर्णौ शृणुतस्मौ न वदतः न च पश्यतः, ये नेत्रे पश्यतस्ते न वदतो न शृणुतश्च, या च रसना वदति सा न पश्यति न शृणोति च’ । पुनः पुनरेवमेव जल्पन् स पाठग्रहिल इति कृत्वा मुकल्लैः २ ।

† स हि ग्लानवैयावृत्याभिग्रही नित्यपष्ठभक्तिकः, शक्रप्रशंसया सञ्जातामर्षेण मिथ्यादृक्सुरेणातीसारिसाधुविकुर्वणां विधाय क्षुल्लकसाधुरूपेण वैयावृत्यनिमित्त-मम्यर्थितो नन्दिपेणस्तस्य देहशुद्ध्यर्थं जलविहरणाय गतो गृहस्थगेहे, तत्र च विहिता सुरेणानेषणा, कथञ्चिसुरस्यासावधानत्वे प्राप्तं शुद्धजलं विहत्य गतो ग्लाना-न्तिके, देहशुद्धिकरणपूर्वकं तं स्कन्धे समारोप्य चलितस्ततः, खरण्टितमशुचिना तेनाऽखिलमपि देहं तस्य, तथाप्यविचलितचित्तः स क्षामितः सुरेण ३ ।

+ कापि गच्छे सोमिलो मुनिः, कदाचिदपराङ्गे विहारकारणासकाले प्रतिलेखना कृता गुर्वाज्ञया श्रमणैः, स्थितौ च पुनः कालेऽपि कृता सोमिलवर्जैः सर्वैः, गुरुभिर्नोदिवः सोमिलः प्राह-किं कारणं पुनः प्रतिलेखनाकरणस्य ?, इदानीमेव किमुपद्यौ सर्पाः समुत्पन्नाः ? । एवं सोल्लण्ठभाषिणं तं शिक्षयितुं प्रातः प्रति-लेखनावसरे शासनदेवतयोपधिमध्ये सर्पा निष्कासिताः, तान् इष्ट्वा मीतस्सोमिलो नङ्गाऽगात् गुर्वन्तिके, गुरुभिरुक्तं-यत्त्वया सोल्लण्ठं जल्पितं तस्मादिदं जातं, अत एव न वक्तव्यं, यतः प्रतिलेखनायां महती कर्मनिर्जरा भवति । ततः सोमिल आदाननिक्षेपणासमितौ प्रतिलेखनायां च सदाऽप्रमत्तो जातः ४ ।

§ आचार्यैस्सं प्रत्युक्तं-क्षुल्लक ! निशायासुच्चारप्रसन्नवणपरिष्ठापनार्हं मूर्धप्रतिलेखनरूपानि स्थण्डिलानि कुरु । तेनोक्तं-किं तत्रोद्ग्राः समुपविष्टाः सन्ति ? । आचार्या-स्त्स्वर्णी स्थिताः, निशायां प्रसन्नवणं परिष्ठापयन्तं तमशिक्षयद्गुरुरूपं विकुर्ष्यं पादग्रहारैः शासनदेवता, ततो गुरुपदेशेन निश्चलोऽभूत्स पारिष्ठापनिकासमितौ ५ ।

गणनायनं पञ्चोत्तरियाणं रूपं निगंथीण वा तयो उचार-पासवणभूमीओ पडिलेहित्तण, न तद्वा हेमंतगिम्हागु
इष्टान्तः । एवं गुप्तित्रिकेऽप्युदाहरणानि, यथा मनोगुप्तौ कुक्कुणदेशीयो दृष्टो मुनिर्यस्योदन्तः प्राक्पीठिकायां
समुदायानां वर्णके प्रोक्तः, वचनगुप्तौ गुणादत्तः x, कायगुप्तौ च अहंशक्को + मुनिर्हृष्टान्तः । इत्येकेनविंशी सामाचारी ॥

अथोच्चार-प्रस्रवणभूमिप्रतिलेखनरूपां विंशतितमां सामाचारीमाह—

‘व-वर्षायासं पर्युपितानां कल्पते निर्ग्रन्थानां वा तिस्रः उच्चार-प्रस्रवणभूमयः प्रतिलेखितुं ।
यानथिसङ्गिणोस्त्रिओऽन्तः, अधिसहिष्णोश्च बहिस्त्रिस्तः, दूरव्याघाते मध्या तद्व्याघाते चासन्नोति आसन्न-
मध्यदूरभेदात्रिया भूमिः प्रतिलेखिनव्येति हृदयम् । न तथा हेमन्त-त्रीण्मयोर्यथा वर्षासु । तत्कुतो हेतोः ?
इति दृष्टे गुरुराह-वर्षासु “उस्यण्”ति प्रायेण ‘प्राणाः’ शब्दवचनकेन्द्रगोपक्रम्यादयस्तृणानि-प्रतीतानि ‘बीजानि’

२ म नि भोपुरासन्नपथपर्युपितः, स्वजनपन्दापनाय गच्छन् पथि चौरैश्चेतो ‘जन्याया वयं न ज्ञाप्याः’ इति वचनं च लात्वा मुक्तो गतः स्वपुरं, गन्दाप्य
यथाऽन्यथासं नैव पन्दाया मत्त पन्दात्त्रिजन्मिन्निशेय स्याते सनागतः, उचिताश्रौयाः, मुषिता मुत्तिजनन्यायस्सर्वेऽपि जन्याजनाः, ततो मुनिं प्पु
चौरैश्चे-न नैव वर्षासुःस्माभिर्जन्याजापनाय निपिरोऽभूत् । नुन्या चैतद्दहनं मुत्तिजनन्याश्चित्ते मरुदुःसमभूत्, यदुत्त-पुत्रेणाऽप्यनेन मायुना जानताऽपि
वीर्य शम्भानं न ज्ञापियाः, शोभो मरणायोपगतां गो ‘हयं मायुजननी’ इति ज्ञाप्या चौरैस्सर्वं धनादिकं प्रत्यर्पितं प्रकांसितश्च सायुः २ ।

३ म च विदम्बु कापि गच्छन् (भुम्भं जगत्प्रयाणं) शप्यापिन्त्ययत् । यदुत्त-जान्तः पादप्रक्षेपेऽप्यायविराधना भविव्यति, ततोऽन्यजानैः हृदनेनो-
सद्वचनानं इया भोऽपि र्दृगियाया परतटे गन्तुमुपयन्त्या विनागाभ्रकृत्वाच्छासनदेवतया पादयोन्तरे लुरुदं प्रक्षिप्य भूमौ पातितो मग्नपादश्च विहितः । ततः
पुनर्जाय वैपयया ‘जानन्तः पादः प्रक्षेप्यः, पर नैवं विधेय’मिते विक्षयित्वा सजापादो विहितः । सोऽपि सिध्यादु-कृतवानपूर्वकं कायगुप्तो स्थिरो जातः ३ ।

[पर्युषणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ९
॥ १९९ ॥

जहा णं वासासु, से किमाहु ? अंते !, वासासु णं उस्सणं पाणा य तणा य बीया य पणगा य हरियाणि य भवंति ॥ ५५ ॥ (२०) ।
वासावासं पज्जो० णं कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा तओ मत्तगाइं गिण्हत्तए, तं जहा-उच्चारमत्तए, पासवण० खेल० ॥५६॥(२१) ।
वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा परं पज्जोसवणाओ गोलोमप्पमाणमित्ते वि क्सेसे तं र्यणि

तत्तद्धनस्पतिनां नवोद्भिन्नानि किसलयानि 'पनका' उल्लयो 'हरितानि' बीजेभ्यो जातानि, यद्वा "पाणायतणा य" ति प्राणानां-जीवानामायतनानि-स्थानानि बीजप्रभृतीनि, एतानि वर्षासु बाहुल्येन भवन्ति, अतो वर्षासु उच्चारदिनिमित्तं भूमित्रयं ग्रहीतव्यमेवेति विशतितमौ सामाचारी ॥

अथ मात्रकत्रयस्य ग्राह्यत्वनिरूपिकामेकविंशतितमौ सामाचारीमाह—

५६-वर्षावासं पर्यु० कल्पते नि० वा नि० वा त्रीणि मात्रकाणि ग्रहीतुं, तद्यथा-उच्चारमात्रकं प्रस्रवण० खेल० । तदभावे वैलतिक्रमेण वेगधारणे आत्मविराधना वर्षति च बहिर्गमने संघमविराधना । इत्येकविंशी सामाचारी ॥

अथ लोचकर्तव्यताप्रतिपादिकां द्वाविंशीं सामाचारीमाह—

५७-वर्षावासं पर्युषितानां नो कल्पते नित्रन्थानां वा नित्रन्थीनां वा परं पर्युषणात-उत्सर्गतो गृह्यज्ञातपर्युषणाऽऽद्यदिनाषाढचतुर्मासकादनन्तरं "ध्रुवलोओ उ जिणणं, निच्चं थेराण वासवासासु" इति वचनाद् गोलोमप्रमाण-मात्रानपि, आस्तां दीर्घान्, केशान्, रक्षितुमिति शेषः । अपवादस्तु यावत्तां रजनीं-आषाढचतुर्मासकानन्तरं गृहज्ञातपर्युषणोपलक्षितां प्राग्जैनटिप्पनकप्रवृत्तिसमये चान्द्रे वर्षे पञ्चाशत्तमौ भाद्रवशुक्लपञ्चमीरात्रिं, अभि-

सूत्राणि
५५-५७
सामाचार्या
उच्चार-प्रस्र-
वणभूमित्र-
यग्रतिलेख-
नादिकं
सामाचारी-
त्रिकम्

॥ १९९ ॥

उपारणालिका । भ्रंशेणं पुरमुंडेण या लुफकस्तिरपण या होइयधं स्तिया । पमिरया आरोपणा, मासिण पुरमुंडे, अरुमासिण कत्तरिमुंडे,
 छम्मासिण लोण, संवच्चरिण या येरकप्पे ॥ ५७ ॥ (२२) ।

वर्द्धिते च त्रयं विंशतितमौ आचणशुक्लपञ्चमीरात्रिं, साम्प्रतं तु पञ्चाशत्तमौ आचणस्य भाद्रपदस्य वा शुक्ल-
 चतुर्थीरात्रिं अतिक्रमयितुं न कल्पते, तस्या अर्वागिव लोचं कारयेत् । इदमुक्तं भवति-समर्थश्चेत्तदा वर्षासु निलं
 लोचं कारयेत्, असमर्थोऽपि सांवत्सरिकरात्रिं नोच्छ्रयेत्, लोचं विना सांवत्सरिकप्रतिक्रमणस्यावश्यमकल्प्य-
 त्वात् । केशेषु हि अप्कायविराधना, तत्संसर्गाच्च यूकाः सम्मूर्च्छन्ति, ताश्च कण्डूयमानो हन्ति, शिरसि नग्नक्षतं
 वा स्यात्, यदि च क्षुरेण मुण्डापयति कर्तुर्या वा कारयति तदाऽऽज्ञाभङ्गादयो यूकाहेदन-नापितपञ्चात्कर्म-द्यास-
 नापभ्राजनाविदोषाः स्युः, अत उत्सर्गतो लोच एव श्रेयान् । यदि चासहिष्णुलेंचि कृते ज्वराद्युपद्रवः स्यात्क-
 स्यचित् बालो वा रुष्याद्धर्मं वा लजेत्ततो न तस्य लोचः कार्य इत्याह-‘आर्येण’ साधुना बालग्लानादिनाऽपवावतः
 क्षुरमुण्डेन, उत्सर्गतस्तु लुश्चित्शिरोजेन भवितव्यं स्यात्, यस्तु व्रणादिकारणात्क्षुरेणापि कारयितुमसमर्थ-
 स्तस्य कर्तुर्या कार्या । पाक्षिका आरोपणा-पक्षे पक्षे संस्तारकदवरकाणां बन्धा मोक्तव्याः प्रतिलेखितव्याश्च,
 यद्वा ‘आरोपणा’ प्रायश्चित्तं पक्षे पक्षे ग्राह्यं सर्वदा, वर्षासु विशेषतः । मासिकः क्षुरमुण्डः-असहिष्णुना मासे
 मासे मुण्डनं कारणीयं, अर्द्धमासिकः कर्तुरीमुण्डः-यदि कर्तुर्या कारयति तदा पक्षे पक्षे गुप्तं कारणीयं, क्षुर-
 कर्तुर्याश्च प्रायश्चित्तं निशीथोक्तं यथासङ्ख्यं लघुमास-गुरुमास(पुरिमाद्धिकाशन)रूपं ज्ञेयं । पाण्मासिको लोचः,

वासावासं पञ्जोसवियाणं नो कण्ठइ निगंथाण वा निगंथीण वा परं पञ्जोसवणाओ अहिगरणं वइत्तए, जे णं निगंथो वा निगंथी वा परं पञ्जोसवणाओ अहिगरणं वयइ, से णं 'अकण्ठेणं अज्जो ! वयसी'ति वत्तव्वे सिया । जे णं निगंथो वा निगंथी वा परं पञ्जोसवणाओ अहिगरणं वयइ, से णं निज्जुहियव्वे सिया ॥ ५८ ॥ (२३) ।

सांवत्सरिको वा स्थविरकल्पः—'स्थविराणां' वृद्धानां जराजर्जरत्वेनाशक्तत्वात् द्वष्टिरक्षणार्थं च सांवत्सरिकः कल्पः लोचस्य, अर्थापत्त्या तरुणानां चातुर्मासिकः । इति द्वाविंशी सामाचारी ॥

अथाधिकरणानुदीरणनिरूपिकां त्रयोविंशतितमौ सामाचारीमाह—

'५८-वर्षावासं पर्युषितानां नो कल्पते नि० वा नि० वा परं पर्युषणातः 'अधिकरणं' कलहकृद्भ्रुचनं वक्तुं, यो निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा परं पर्युषणातोऽधिकरणं वदति, स चैवं वक्तव्यः स्यात्, यदुत—'आर्य ! अकल्पेन त्वं वदसि' यतः पर्युषणातः प्राक् तद्दिने वा यदधिकरणमुत्पन्नं तत्सर्वं पर्युषणायां क्षामितं, यच्च त्वं तदनन्तरमप्यधिकरणं वदसि तदयमकल्प इति हृदयम् । यश्चैवं वारितोऽपि निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा परं पर्युषणातोऽधिकरणं वदति, स निर्यूहितव्यः—ताम्बूलिकपत्रदृष्टान्तेन × संघाद्बहिर्विधेयः (यथा ताम्बूलिकेन विनष्टं पत्रं अन्यपत्रविनाशनभया-

× वृषभमारकद्विजदृष्टान्तेन वा, यथा—खेटवास्तव्यो रुद्राख्यो द्विजो वर्षाकाले हलं लात्वा क्षेत्रं गतः, हलं वाहयतस्तस्य गलिर्बलिर्वदं उपविष्टः, तोत्रेण ताद्व्यमानोऽपि नोच्छति, कुब्धेन द्विजेन कृष्टकेदारत्रयमृत्स्वण्डैराहन्वमानो मृत्स्वण्डस्थगितमुखः श्वासरोधान्मृतः, ततः सक्षतपश्चात्तापो द्विजो महाजनान्तिकं गत्वा प्रायश्चित्तममार्गयत् । 'उपशान्तो न वा ?' इति तैः प्रष्टो 'नाथापि मसोपशान्तिरिति वदन् द्विजैरपार्श्वेयो विहितः । एवं अनुपशान्तकोपतया पर्युषणायामप्य-
कृतक्षामणः साध्वदिरपि गणान्निष्कासः, उपशान्तोपस्थितस्यैव स्थानं दातव्यम् ।

नामनायं पत्रो० इह गच्छु नि० वा नि० वा अत्रैव कस्वये कद्रुपुगहे समुपजिजा, सेहे रायणियं सामिजा, रायणियं वि सेहं
 सामिजा (पं० २००) । तसियं गमात्रियं उवसमियं उवसमामियं, संमुइसंपुच्छणायुलेणं होयं । जो उवसमइ तस्स अत्थि आरा-
 २०००, गमात्रियं अन्तातुचन्धिकोधापिष्टो विनष्ट एवेति बहिः कर्तव्यः) । यस्तु पर्युपणायामप्यकृतक्षामणः स सङ्घवाहो
 भवति, अत्र एव हि सापराभोऽपि चण्डप्रथोतः सार्थमिक इति कृत्वा उदयनराज्ञा मुक्तः + । इति त्रयोविंशी सा० ॥

अथ परस्परक्षामणाविधिरूपिकां चतुर्विंशीं सामाचारीमाह—

‘५०-वर्षावासं पर्युपिनानां इह प्रयत्ने नल्लु निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अथैव-पर्युपणादिने ‘कस्वड’त्ति
 कर्त्तव्यो-निष्ठुरः कटुको-जकारमकारादिरूपो यदि ‘व्युद्ग्रहः’ कलहः समुत्पद्येत, तदा ‘शैक्षो’ लघू ‘रात्रिकं’ ज्येष्ठं
 सापराधमपि प्रथमं क्षामयेत्, तथा व्यवहारात्, ततो रात्रिकोऽपि शैक्षं क्षामयेत् । अथापरिणतयर्मत्वान्न क्षाम-
 यति ननुज्येष्ठं चेत्तदा ज्येष्ठेन प्रथमं लघुः क्षामयितव्यः, ततः क्षामयितव्यं स्वयमेव क्षामयितव्यः परः, तथा
 उपजामितव्यमुदितकोपस्य विफलीकरणेनात्मना उपशामयितव्यश्च परः, नैतावन्मात्रं, किन्तु ‘सम्मुह’त्ति राग-

+ पर्युपणायामप्यकृतक्षामणः स सङ्घवाहो भवति, अत्र एव हि सापराभोऽपि चण्डप्रथोतः सार्थमिक इति कृत्वा उदयनराज्ञा मुक्तः + । इति त्रयोविंशी सा० ॥
 + पर्युपणायामप्यकृतक्षामणः स सङ्घवाहो भवति, अत्र एव हि सापराभोऽपि चण्डप्रथोतः सार्थमिक इति कृत्वा उदयनराज्ञा मुक्तः + । इति त्रयोविंशी सा० ॥
 + पर्युपणायामप्यकृतक्षामणः स सङ्घवाहो भवति, अत्र एव हि सापराभोऽपि चण्डप्रथोतः सार्थमिक इति कृत्वा उदयनराज्ञा मुक्तः + । इति त्रयोविंशी सा० ॥
 + पर्युपणायामप्यकृतक्षामणः स सङ्घवाहो भवति, अत्र एव हि सापराभोऽपि चण्डप्रथोतः सार्थमिक इति कृत्वा उदयनराज्ञा मुक्तः + । इति त्रयोविंशी सा० ॥

भारतगणनाय गते स्वगुण्यहं चन्परिगाअचन्धिययं गुणसिधि ।

पर्युपणा०
कल्पार्थ-
बोधिन्याः
व्या० ९
॥ २०१ ॥

हणा, जो न उवसमइ तस्स नत्थि आराहणा, तम्हा अप्पणा चेव उवसमियढं, से किमाहु ? भंते !, उवसमसारं खु सामण्णं ॥५९॥(२३) ।
द्वेपराहित्येन शोभना मतिः सन्मतिः, तत्पूर्वं या सम्पृच्छना-सूत्रार्थेषु ग्लानाद्यवस्थायां वा समाधिप्रश्नः, तद्दु-
लेन भवितव्यं । येन सह सञ्जातभासीदधिकरणं, तेन सह रागद्वेषौ परित्यज्य निर्मलेन चेतसा आलापादिकं
कार्यमिति भावः । अथैकतरस्य क्षामयतोऽपि नान्यश्चेदुपशाम्यति तदा का गतिरित्याह-य उपशाम्यति तस्यास्ति
आराधना ज्ञानादीनां, यश्च नोपशाम्यति तस्य नास्त्याराधना, तस्मादात्मनैवोपशामितव्यं । अथ किमाहुः ? तत्र
कारणं तीर्थकरादयो भवन्ताः ! इति प्रश्ने गुरुराह-‘उपशमसारं’ उपशमप्रधानं खलु आमर्ण्यं, यद्वा ‘खलु’ निश्च-
येन उपशम एव ‘सारं’ तत्त्वं आमर्ण्यस्य, मृगावत्या इव केवलोत्पत्तिहेतुत्वात् x । इति चतुर्विंशी सामाचारी ॥

x अन्यदा श्रीमहवीरः, कौशाभ्यां समवासरत् । सविमानौ तु चन्द्राकौ, तत्रायतौ विवन्दितुम् ॥ १ ॥ प्रसृतस्तेन सर्वत्र, प्रकाशो दिनवत्तदा ।
ज्ञात्वाऽस्तसमयं दक्षा, चन्दना खालयं गता ॥ २ ॥ प्रसृतेऽथ तमःस्त्रोमे, गतयोश्चन्द्रसूर्ययोः । भीताऽगात्सह साध्वीभिः, खोपाश्रयं मृगावती ॥ ३ ॥
ईर्यापयं प्रतिक्म्य, शयनस्यां प्रवर्त्तिनीम् । प्रणम्य क्षामयामास, स्वप्नमादं मुहुर्मुहुः ॥ ४ ॥ चन्दनशीतलाभिश्च, वाग्भिर्वदति चन्दना । तव
भद्रकुलोत्पन्ने !, न युक्तं कर्तुमीदृशम् ॥ ५ ॥ साऽप्युचे नेदृशं भूयः, करिष्येऽहं प्रवर्त्तिनी ! । उक्तैवं पादयोस्तस्याः, पतिता शुद्धभावतः ॥ ६ ॥
निद्राणायां प्रवर्त्तिन्यां, तथैव स्थितया तथा । सम्प्राप्तं केवलज्ञानं, क्षाम्यन्त्या हि सुभावतः ॥ ७ ॥ प्रबुद्धा सर्पघृतेन, सर्पं ज्ञातवती कथम् ? । इति
प्रश्नेन सञ्जात-केवलमवगम्य ताम् ॥ ८ ॥ चन्दनाऽपि हि क्षाम्यन्ती, सम्प्राप केवलं द्रुतम् । मिथ्यादुष्कृतमेवं हि, देयं न तु कुलालवत् ॥ ९ ॥ युग्मम् ॥
तथाहि-करोति छुल्लकः कश्चित्, सच्चिद्रं भाण्डकं मुहुः । वारितस्तु कुलालेन, मिच्छामि दुक्कडं ददौ ॥ १० ॥ कुर्वतः पुनरप्येवं, कुलालेन स शिक्षितः ।

सूत्रं ५९
सामाचार्या
कलहायि-
तानां क्षमा-
पनाविधि-
निरूपिका
चतुर्विंशी
सामाचारी
मृगावत्यु-
दाहरणं च
॥ २०१ ॥

शाम्भार्यम् पञ्चो० कर्णद० नि० वा नि० वा तजो उवस्सया गिण्हत्तए, तं जहा-त्रैव[ट्रिया]घिया पडिलेहा साइजिया एमज्जणा(२५) ।

अथ यर्पासूपाश्रयसङ्ख्याप्रतिपादिकां पञ्चविंशतितमाम् सामाचारीमाह—

३०-यर्पायासं पर्युपितानां कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा त्रय उपाश्रया ग्रहीतुं, जन्तुसंसर्कित-जल-
सायनादिदोषमयात्, तद्यथा-“वेउड्विया” क्वचित् “वेउड्विया” इति इदृश्यते, उभयत्रापि पुनःपुनरित्यर्थः, का?,
प्रतिलेखना दृष्ट्याऽवलोकनादिमका उपसृज्यमानस्यानुपसृज्यमानस्यापि च, कार्येति शेषः । तथा ‘साइजिय’त्ति
उपसृज्यमानोपाश्रयसत्का प्रमार्जना कार्या । इदमुक्तं भवति-यस्मिन्नुपाश्रये साधवः स्थिता भवन्ति तं प्रातः
प्रमार्जयन्ति, नतो भिक्षाङ्गलेषु साधुषु, पुनर्मध्याह्ने, तथैव प्रतिलेखनावसरे तृतीययामे, इत्येवं वारचतुष्टयं
यर्पासु, ऋतुषुद्वे तु वारत्रयं, असंसर्केऽयं विधिः, संसर्के तु पुनःपुनः प्रमार्जनीयं । शेषोपाश्रयद्वयं तु प्रत्यहं
दृगा प्रतिलेख्यं, सा कोऽपि तत्र स्यास्यति ममत्वं वा करिष्यतीति, तृतीये चाह्नि दण्डप्रोज्जनेन प्रमार्जनीयमिति ।

यत्तु किरणावलीकारस्य “सन्देहविपौषव्यां वारचतुष्टयप्रमार्जनमयुक्तं, चूर्णौ वारत्रयस्यैवोक्तत्वा”दिति प्रलपनं तत्पृथु-
सृष्ट्युद्वेः शान्त्राशयापरिज्ञानस्य चैवानुमापकं, यतो माध्याह्निकं प्रमार्जनं भोजनोत्तरकालभावि, तच्चाहार-
करणेऽनाभोगादिना प्रपतितात्तकणादिपरिष्ठापनकृते भोजनदिनापेक्षिकमेव, न हि सार्वदिकं, तत्तु भोजनदिने
किरणीयमेव, अन्यथा जन्तु संसर्कत्यादिवहुदोषसम्भवः, अतस्तं निषेधयंस्त्रसेष्वप्यनुकम्पारहितो जिनाज्ञायाः

पूर्वता क रिरः कर्णमोदगं दुदृक्कस्य हि । १ । शुद्धकोऽवकप्रपीड्येऽहं, सोऽवञ्चिच्छामि दुक्कडम् । नैवं भवति मिच्छामि-दुक्कडं श्रेयसे क्वचित् ॥ १२ ॥

वासावासं पञ्जोसवियाणं निगंथाण वा निगंथीण वा कप्पइ अण्णर्यीरे दिसिं वा अणुदिसिं वा अवगिञ्जिय भत्तपाणं गवेसित्तए । से किमाहु ? भंते !, उस्सणं समणा भगवंतो वासासु तवसंपउत्ता भवंति, तवस्सी दुब्बले किलंते मुच्चिज्ज वा पवडिज्ज वा, तमेव दिसं वा अणुदिसं वा समणा भगवंतो पडिजागरंति ॥६१॥ (२६)

वासावासं पञ्जोसवियाणं कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा गिलाणहेउं जाव चत्तारि पंच जोयणाइं गंतुं पडिनियत्तए । अंतराऽवि

खाचारस्यापि च विलोपक एव । इति पञ्चविंशतितमौ सामाचारी ॥

अथ दिग्ज्ञापनपूर्वकं गोचरचर्यागमनप्रतिपादिकां षड्विंशतितमौ सामाचारीमाह—

६१-वर्षावासं पर्युषितानां निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा कल्पते अन्यतरां दिशं-पूर्वादिकां अनुदिशं-आश्रेयादिकां विदिशं वा 'अवगृह्य' उद्दिश्य (अमुकां दिशं विदिशं वाऽहं यास्यामीति गुरुभ्योऽन्यसाधुभ्यो वा कथयित्वेत्यर्थः) भक्तपानं गवेषयितुं । अथ किमाहुरत्र कारणं ? तीर्थङ्करादयो भवन्त ! इति प्रश्ने गुरुराह—“उस्सणं”ति प्रायः अमणा भगवन्तो वर्षासु तपःसम्प्रयुक्ताः (प्रायश्चित्तवहनार्थं संयमार्थं मोहजयार्थं वा षष्ठादितपश्चारिणो) भवन्ति । ततस्ते तपस्विनो 'दुर्बलाः' तपसैव कुशाः, अत एव 'ह्लान्ताः' खिन्नाः सन्तो मूर्च्छेयुः प्रपतेयुर्वा, ततस्तामेव दिशमनुदिशं वा वसतिस्थाः अमणा भगवन्तः 'प्रतिजाप्रति' गवेषयन्ति, अकथयित्वा गतांस्तु कुत्र गवेषयेयुः ? । इति षड्विंशी सा० ।

अथ ग्लानादिकार्ये गमनागमनमर्यादानिरूपिकां सप्तविंशतितमौ सामाचारीमाह—

६२-वर्षावासं पर्यु० कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'ग्लानहेतोः' ग्लानसाराकरणार्थं, उपलक्षणाद्वर्षा-

ने पश्यन्त्य, नो मे कल्पद् तं द्यामिं तत्येव उवायणावित्तप ॥६३॥ (२७)

इयं संतुष्टिं धेरकल्पं आत्मसुखं अदात्तुं अत्तामर्गं अदात्तुं समं काण फासित्ता पालित्ता सोहित्ता तीरित्ता क्कित्ता प्रासित्ता आणाण् अयुगात्रिणा अत्येवद्वा समणा निर्गंथा तेणेव भवग्गहणेणं सिद्धंति मुचंति परिनिघांति सधदुम्भाणमंतं

कल्पीपधैयार्थं च यावत्त्वारि पञ्च वा योजनानि गत्वा प्रतिनिवर्त्तितुं । स्वस्थानं प्राप्तुमक्षमश्चेत्तदाऽन्तराऽपि तस्य कल्पने वस्तुं, परं न कल्पते कार्यं जाते तां रात्रिं तत्रैवातिक्रमयितुं, यत्राह्नि वर्षाकल्पादि लब्धं तद्वात्रिं न तत्रैवातिक्रमयेत्, यद्वा लब्धं तदैव निर्गन्तव्यमिति भावः । एवं च वीर्याचार आराधितो भवति । इति सप्तविंशी सा० ॥

अथ प्रागुक्तसामाचारीपालनफलनिरूपिकामष्टाविंशतितमौ सामाचारीमाह—

३३-इत्येतं-प्राग्प्रदर्शितं 'सांवत्सरिकं' वर्षारारत्रिकं स्वविरकल्पं, यद्यपि किञ्चिज्जिनकल्पकानामप्यस्ति, परं मामान्येन तत्, बाहुल्येन तु स्वविराणामेवात्र कल्प इति स्वविरकल्पसं 'यथासूत्रं' सूत्रानुसारं, न तु तद्विरुद्धं 'यथाकल्पं' यथाऽत्र कल्पो दर्शितस्तथैव, न त्वन्यथा 'यथासार्गं' यथा ज्ञानादित्रयाराधनप्रकारस्तथैव, अत एव 'यथानर्थं' यथागमलसुपदिष्टं जिनैस्तथा सम्यक्कायेन, उपलक्षणत्वान्मनोवाग्भ्यां 'स्पृष्टा' आसेव्य 'पालयित्वा' रक्षयित्वाऽतिचारेभ्यः, शोथयित्वा दूषणापनयनेन शोभयित्वा वा विधिवत्करणेन 'तीरयित्वा' यावजीवमाराध्य 'कीर्त्तयित्वा' अन्येभ्य उपदिश्य, आराध्य यथोक्तकरणेन, न तु वैपरीत्यकरणेन विराध्य, 'आज्ञया' भगवदुपदेशेन यथा पूर्वैः पालितं तथा अनुपाल्य, सन्त्येके श्रमणा निर्यन्थाः, येऽत्युत्तमया तत्पालनया तेनैव भवग्रहणेन

करिति, अत्येगथा दुच्चेणं भवग्गहणेणं सिज्झंति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिति, अत्येगइआ तच्चेणं भवग्गहणेणं जाव अंतं करिति, सत्तऽद्भुभवग्गहणाइं पुण नाइक्कमंति ॥ ६३ ॥ (२८)

ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे रायगिहे नगरे गुणसिलए चेइए बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं बहूणं सांवयाणं बहूणं सावियाणं बहूणं देवाणं बहूणं देवीणं मज्झगए चैव एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पणवेइ एवं परूवेइ, पज्जोसवणाकणपो

‘सिद्ध्यन्ति’ निष्ठितार्था भवन्ति, बुद्ध्यन्ते केवलज्ञानेन, सुच्यन्ते कर्मबन्धनेभ्यः; ‘परिनिर्वान्ति’ कर्मजनिततापोपशमनाच्छीती भवन्ति, सर्वदुःखानां शारीरमानसानामन्तं कुर्वन्ति । सन्त्येके ये उत्तमया तत्पालनया द्वितीयेन भवग्रहणेन सिद्ध्यन्ति यावत्सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति । सन्त्येके ये मध्यमया तदाराधनया तृतीयेन भवग्रहणेन यावदन्तं कुर्वन्ति । जघन्ययाऽपि तदाराधनया ससाष्टौ वा भवग्रहणानि पुनर्नातिक्रामन्ति । इत्यष्टाविंशी सा० ॥

न चैतत्स्वमनीषिकया प्रोच्यते, किन्तु भगवदुपदेशपारतन्त्र्येणेत्याह—

६४-तस्मिन्काले चतुर्थारकप्रान्ते तस्मिन्समये राजगृहसमवसरणावसरे श्रमणो भगवान् महावीरो राजगृहे नगरे गुणशिलकाल्ये चैत्ये बहूनां श्रमणानां बहूनां आवकाणां बहूनां आविकाणां बहूनां देवानां बहूनां देवीनां मध्यगत एव, न तु एकान्ते प्रच्छन्नतया, ‘एवं प्रागुक्तप्रकारेण ‘आख्याति’ यथोक्तं कथयति, एवं भापते वचनयोगेन, ‘प्रज्ञापयति’ कल्पपालनस्य फलं कथयति ‘प्ररूपयति’ दर्पणवत् श्रोतृदृश्ये सङ्क्रमयति (पर्युषणा-वर्षास्वेकत्र निवासस्तस्याः कल्पः—समाचारी साधुसाध्वीमाश्रित्य विधि-प्रतिषेधलक्षणानि पञ्चाशता दिनैः कारणे तदर्वागपि च

नामं चत्वार्यणं मम इति मतिः सकारणं समुत्तं नगदुत्तं सखभयं मवागरणं भुञ्जो भुञ्जो उच्यते इति त्रैमि ॥ ६३ ॥ प्र० १२११

इति पञ्चोत्सवणाकारणो नाम दसासुशक्यं चत्वार्यणं समत्तं ।

स्मरन्त्यानि मांयत्परिभ्रमन्त्यानि कर्त्तव्यानि, तद्यभियेयोगादध्ययनमपि पर्युपणाकल्पनामाध्ययनं 'सार्थं प्रयोजनसहितं 'सहेतुकं' हेतुः-दोषदर्शनं, यथाऽननुपालनेऽमी दोषाः, यद्वा सनिमित्तं, यथा 'सवीसहराए मासे विद्वांते' इत्युक्तेः किं निमित्तं?, तत्र 'पाएणं अगारीणं अगाराहं' इत्यादिको हेतुस्तेन सहितं 'सकारणं' कारणं-अपवादः, यथा "अंतरापि य से कपइ" इत्यादि, तेन सहितं, तथा ससूत्रं सार्थं सोभयमिति पदत्रयं प्रतीतिं । अथ सार्थत्वं कथमध्ययनस्य?, नह्यत्र दीक्षादाविचार्यः पृथक् प्रतिपादितोऽस्तीति चेत्सत्यं, सूत्रस्य अभिन्नान्तरीयकत्वाददोषः । तथा 'सव्याकरणं' पृष्टार्थकथनसहितम्, ईदृशं पर्युपणाकल्पाध्ययनमर्थतो भूयो भूय उपदर्शयति, इत्यहं 'ब्रवीमी'ति श्रीभद्रबाहुस्वामी स्वशिष्यान् ब्रूते यन्नेदं स्वमनीषयैव ब्रवीमि, किन्तु तीर्थ-कृद्गणैरेवेनेति, अनेन च गुरुरारत्तद्यमभिहितम् । इति श्रीपर्युपणाकल्पनाम दशाश्रुतस्कन्धस्याष्टमं अध्ययनं समाप्तम् ।

इति श्रीपर्युपणाकल्पनाचूर्णान्तर्वाच्यादिविधिव्याख्यासुपजीव्य प्रवचनप्रभावकश्रीखरतरगच्छनभोनभोमणि-क्रियोद्धारक-श्रीमन्मोहनसुनी-भगविराजानुयोगाचार्य-श्रीमत्केसरगुनिजी-गणिवरसंगृहीताया कल्पार्थत्रयोधिनीनामपर्युपणाकल्पव्याख्यायामष्टाविंशतिसामाचारी-वर्णनात्मकं नवमं व्याख्यानं समाप्तम् । तत्समाप्तौ च समाप्तोऽयं सामाचारीरूपस्तृतीयोऽधिकारः पर्युपणाकल्पसूत्रश्चापि ।

प्र० २१९-२-३ गुणं, १३९-२-१ वृत्तिः, २०३-१-४ टि० नं० १, ६-०-५ टि० नं० २, सर्वांशेण ११६५-२-४ व्या० नमकस्य ७३४९-३-१

०२०२०२०२०२०२०२०२०२०२०२०२०२०२०

नाम्ना 'मोहनलाले'ति, विख्याता हवनीतले । खरतरगणोत्तसा, जैनशासनभूषणाः ॥ १ ॥

॥ इति कल्पार्थबोधिन्या नवमं व्याख्यानम् ॥

तेषां प्रशिष्यपुत्र्यास-गणि 'किशर'सन्धुनेः । शिष्यं बुद्ध्यब्धिनामानं, भद्रं तन्वन्तु तेऽन्वहम् ॥ २ ॥ शुग्मम् ।

श्रुतिसङ्ग्राहक-प्रशस्तिः

“श्रीमद्गीर्जनिनन्दतीर्थतिलकः सद्भूतसम्पन्निधिः, सञ्ज्ञे सुगुरुः सुधर्मगणभृत्तस्यान्वये सर्वतः । पुण्ये चान्द्र-
 कुण्डेनयस्त्रुभिहिते पक्षे सदाचारवान्, सेव्यः शोभनधीमतां सुमतिमानुद्ध्योतनः स्वरिराद् ॥ १ ॥” इत्यात्मप्रवोने
 शिष्यान्वयैः सिद्धिः । “तदीयपदे गुणवर्द्धमानः, स्त्रीश्वरोऽभूद्भरणेन्द्रवन्द्यः । यश्चातुंदाद्री गुणवर्द्धमानो, व्युच्चिद्भ-
 र्त्तार्थं प्रार्थयन्कार ॥ २ ॥” इति जिनचन्द्रसूरिचरित्रे लक्ष्म्युनुपाध्यायसहस्रधे । ततः—“श्रीमद्गुर्जरभूमिभूषणमणौ श्रीपत्तने
 पतने, श्रीमदुल्लेभराजराजपुरतो यथैत्यवासिद्विपान् । निर्लोक्यागमहेतुयुक्तिनखरैर्वासं गृहस्थालये, साधूनां
 नामतिष्ठिगन्धुनिचुगाभीशोऽप्रच्युन्यः परैः ॥ ३ ॥ सूरिः स चान्द्रकुलमानसराजहंसः, श्रीमज्जिनेश्वर इति प्रथितः
 दृष्टिगाम् । जज्ञे लसत्तरणरागचृदिद्भगुद्भ-पक्षद्वयः शुभगतिं सुतरां दधानः ॥ ४ ॥” इति आळीभद्रचरित्रे
 पुण्यतोपाध्यायः । “राज्ञा तदा त्वतरान्यमवायि तस्मै, सत्यत्वतः सुगुरवे विरुदं यथार्थम् । संयत्वंर्हस्तिव्यंश-
 ज्ञान् (?०८०) समै तनस्त-च्छब्देन तस्य हि गणोऽपि गतः प्रसिद्धिम् ॥ ५ ॥ तदीयशिष्यो जिनचन्द्रसूरि-शुभ-
 द्यागश्च यभूत् तन्य । नृत्रार्थतोऽष्टादशनाममाला, कण्ठाग्रमासन्मुनिसत्तमस्य ॥ ६ ॥” इति जिनचन्द्रसूरिचरित्रे ।
 “ऽन्योऽपि शिष्यतिलकोऽभयदेवसूरिः, श्रीमज्जिनेश्वरगुरोः श्रुतकेतुरासीत् । पञ्चाशकाष्टकनवाङ्गमनोज्ञदीका-
 कारः सुगान्धिपणः सुमनः प्रबुज्यः ॥ ७ ॥ आकर्ण्यभयदेवसूरिसुगुरोः सिद्धान्ततत्त्वामृतं, येनाज्ञापि न सङ्गतो

जिनगृहे वासो यतीनामिति । तं त्यक्त्वा गृहमेधिगेहवसतिर्निर्दूषणा शिञ्जि, सूरिः श्रीजिनवल्लभोऽभवदसौ
विख्यातकीर्तिस्ततः ॥ ८ ॥” इति शालीभद्रचरित्रे पूर्णभद्रोपाध्यायकृते । “तर्कज्योतिरलङ्कतीर्निजपरानेकागमाल्लक्षणं,
यो वेत्ति स सुनिश्चितं सुविहितश्चारित्रचूडामणिः । नानावाग्जडमुख्यकाञ्चनपदाञ्छ्रीचित्रकूटस्थितां, चासुण्डा-
मपि देवतां गुणनिधियो बोधयामासिवान् ॥ ९ ॥” इत्यभयकुमारचरित्रे । “तत्पट्टपूर्वाचलतिग्मरश्मयो, युगप्रधाना
जिनदत्तसूरयः । दिदीपिरे आवकलक्षबोधकाः, सुरासूरैः संस्तुतपादपङ्कजाः ॥ १० ॥” इति शब्दप्रभेददृत्तौ ज्ञान-
विमलोपाध्यायकृतायाम् । “ये योगिनीभ्यो जगृहे ददौ च, वरान्वरान् जाग्रदनेकविचः । पञ्चापि पीरान् स्ववशीचकार,
युगप्रधानो जिनदत्तसूरिः ॥ ११ ॥” इति कल्पलतायाम् । “बाल्ये श्रीजिनदत्तसूरिविभुभिर्ये दीक्षिताः शिक्षिताः,
दत्त्वाऽऽचार्यपदं स्वयं निजपदे तैरेव संस्थापिताः । ते श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिगुरवोऽपूर्वन्दुबिम्बोपमा, न ग्रस्तास्त-
मसा कलङ्कविकलाः क्षोणौ बभूवुस्ततः ॥ १२ ॥ यैर्वादीन्द्रकरीन्द्रदर्पदलने सिंहैरिव स्फूर्जितं, मोहध्वान्तविना-
शने सुवि सदा सूरैरिवोज्जृम्भितम् । भव्यप्राणिसमूहैकरवने चन्द्रैरिवेहोद्गतं, ते श्रीमज्जिनपत्यभिख्यगुरवो-
ऽभूवन् यतीशोत्तमाः ॥ १३ ॥” इति शालीभद्रचरित्रे । “यश्चाद्यसंहननकाय इवाधिसेहे, गाढोपसर्गभरमस्पृह एव
देहे । आदाय शोधिमधिपोऽपि च योऽत्र षट्षण्-मासान् परं च विकृतिर्वहुशो सुमोच ॥ १४ ॥” इत्यभयकुमार-
चरित्रे । “तदीयपट्टे च जिनेश्वराख्या-चार्या बभूवुर्हृतमोहमानाः । सङ्क्षोभिताशेषकुमार्गसार्था, भवार्तिभीताङ्ग्य-
भयप्रदा हि ॥ १५ ॥ तदीयपट्टे च जिनप्रबोधः, सूरीश्वरोऽभूज्जनितप्रबोधः । जने निरुद्धाखिलमोहयोधः, समग्र-

सिद्धान्तयरेद्धयोः ॥ १६ ॥ तदीयपट्टे जिनचन्द्रसूरि-र्वभूव दूरीकृतसंवरारिः । प्रज्ञाप्रकर्षाञ्जितदेवसूरि-र्गुणीघ-
 सन्नोपितसर्वसूरिः ॥ १७ ॥ तेनायोधि चतुर्वर्षाः सुगुरुणा तस्माच्च सूरीश्वरात्, सुख्यातिं प्रगतो गणः खरतरः
 श्रीराजगञ्जाल्यया । जित्वा चादिगणान्विशारदसभाप्राप्तान्स विद्वत्तया, सूरीशः कलिकालकेवलितया लोके
 प्रसिद्धिं गतः ॥ १८ ॥ अभूज्जिनादिः कुशालाल्यसूरि-स्तदीयपट्टे मुनिसत्तमोऽस्ति । अद्यापि सर्वत्र च सप्रभावा,
 गत्गाढृताः सज्जनपूज्यमानाः ॥ १९ ॥ तदीयपट्टे जिनपद्मसूरि-र्ज्ञानादिपद्मापरिभूषितोऽभूत् । संसारपद्माकर-
 मन्व्यपद्म-सूर्यश्च विद्वन्नतपावपद्मः ॥ २० ॥ सरस्वत्याः प्रसादेन, यभूवुस्ते प्रधारकाः । बालधवलकूर्चाल-भारती-
 विरुदस्य च ॥ २१ ॥ तदीयपट्टे जिनलब्धिसूरि-र्वभूव सम्प्राप्तमुनित्वशोभः । सम्पादिताशेषसुखादिलाभो,
 विद्याचणोऽष्टप्रणियानवक्ता ॥ २२ ॥ तदीयपट्टे जिनचन्द्रसूरिः, शुद्धाशयोऽभूद्गतमानमायः । स्वर्गोपवर्गो-
 तुलमौल्यदायि, ज्ञानादिसंसाधनसावधानः ॥ २३ ॥ तदीयपट्टे परिपालयन्तः, पञ्चप्रकारं सुविशुद्धभावाः ।
 आचारमासंघ जिनोदयाब्ध्याः, सूरीश्वराः सन्मुनिसेवनीयाः ॥ २४ ॥ सूत्रार्थरत्नौघविनाशितान्त-र्मिथ्यानध-
 कारो जिनराजसूरिः । तदीयपट्टेऽज्जनि तार्किकेषु, मुल्यः प्रसन्तोपितभव्यजीवः ॥ २५ ॥ तदीयपट्टे जिनभद्रसूरि-
 भद्रः प्रकृत्या कृतभूरिभद्रः । प्रभूतसैद्धान्तिकपुस्तकानि, येनोपकाराय विलेखितानि ॥ २६ ॥” इति जिनचन्द्रसूरि-
 धरिणे लब्धिशुन्याप्यायज्ञो । “यामेतरे यत्करपद्भुजेऽस्मिन्, चेकीयते सिद्धिरमा सुकेलिम् । विहारनीरोर्मय एव
 वेगां, सम्पत्तिशस्यानि समेधयन्ति ॥ २७ ॥” इति स्वविरसूरिपरम्परायाम् । “तदीयपट्टेऽज्जनिभव्यजीव-धर्मोपदेशा-

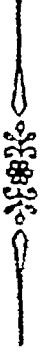
र्पणस्वावधानः । सद्गच्छसन्धारणभेदिकल्पः, सूरीश्वरः श्रीजिनचन्द्रनामा ॥ २८ ॥ तदीयपदे सप्रभृजिनादिः,
ससुद्रसूरिर्भुनिधर्मरक्तः । शास्त्रानुसारेण जगद्धिवर्ति-पदार्थसार्थप्रबरोपदेशी ॥ २९ ॥ तदीयपदे जिनहंससूरि-
स्त्रिगुप्तिगुप्तो विशादाशयोऽभूत् । प्राज्ञो विशुद्धाचरणः प्रवादि-स्तम्बेरमोच्छेदनसिंहकल्पः ॥ ३० ॥ तदीयपदे
समभृजिनादि-माणिक्यसूरिश्च महाव्रतीशः । दुर्वारपाखण्डमतावलम्बि-वाङ्मैघमालाहरणैकवायुः ॥ ३१ ॥”
इति जिनचन्द्रसूरिचरित्रे । ततोऽभृजिनचन्द्राख्यः, सूरिः सूरिशिरोमणिः । निर्जितः पत्तने धेन, धर्मो मिथ्याप्ररूपकः
॥ ३२ ॥ “अकवररञ्जनपूर्व, द्वादशसूत्रेषु सर्वदेशेषु । स्फुटतरममारिपटहः, प्रवादितो यैश्च सूरिवरैः ॥ ३३ ॥” इति
कल्पलतायाम् । “अकक्षराख्यक्षितिपालनाथ-स्तत्तच्चमत्कारिगुणातिसक्तः । युगप्रधानैत्यभिधामचीक्रथत्, स नन्दतु
श्रीजिनचन्द्रसूरिः ॥ ३४ ॥” इति शब्दप्रभेदवृत्तौ । “भट्टारकश्रीजिनसिंहसूरि-स्तदीयपदेऽजनि बुद्धिशाली । विशुद्ध-
जैनेन्द्रपथप्रकाशी, समग्रजीवाभयदानदायी ॥ ३५ ॥ ततः परं श्रीजिनराजसूरिः, षड्कायसंरक्षणदत्तदृष्टिः ।
कारुण्यसिन्धुः समभृत्कुवादि-मानाद्रिसञ्चूर्णवज्रतुल्यः ॥ ३६ ॥ तदीयपदे जिनरत्नसूरि-र्वभूव सिद्धान्तसुपार-
गामी । समग्रदेशेषु विहारकारी, ज्ञानक्रियावान्यतनादियुक्तः ॥ ३७ ॥ तदीयपदे जिनशासनोरु-नीरालयोच्छा-
सनचन्द्रतुल्यः । आल्हादितप्रणिगणो बभूव, भट्टारकश्रीजिनचन्द्रसूरिः ॥ ३८ ॥ सौख्यङ्करो भवजलाशययान-
पात्रं, षड्वर्गवर्गितगुणौघविराजमानः । भव्यात्मपङ्कजविवोधनभास्करस्त-दीयपदे जिनसुखाभिधसूरिरासीत्
॥ ३९ ॥ तदीयपदे जिनभक्तिसूरि-र्गतप्रमादो विजितेन्द्रियश्च । बभूव हिंसादिकदोषशून्य-स्तपःक्रियासंयम-

दीक्षितैः ॥५५॥ विवृतिः सङ्गृहीतियं, नानावृत्त्यवचूर्णितः । संवच्छिखिनवाङ्केतुं (१९९३)-मिते विक्रमहायने ॥५६॥”
त्रिभिविशेषकम् । योक्तुमेवावशिष्टाऽभूत्, सम्बन्धेन परस्परम् । भवितव्यनियोगेना-स्याद्बुद्धेव विमर्षणम् ॥५७॥
यतः-स्वर्गं गता हि ते तस्मिन्नेवाब्दे हृन्निरोधतः । निरुद्धोऽस्यास्ततो यतो, योजनादेः प्रसङ्गतः ॥ ५८ ॥ ततः-
चतुर्ष्वब्देष्वतीतेषु, सुन्यङ्गाङ्केतुं (१९९७)वत्सरे । तच्छिष्येण मोहमय्यां, गणिना बुद्धिसिन्धुना ॥ ५९ ॥ कृता
सम्बन्धमायोज्य, प्रतिरेषा प्रयत्नतः । जिनद्विरत्नसूरीणां, छत्रच्छायासु तिष्ठता ॥ ६० ॥ युग्मम् ॥ संशोधिता
ह्युपाध्यायैः, श्रीमल्लन्धिसुनीश्वरैः । शब्दशास्त्रादिबोधस्य, भद्रसुनेः सहायतः ॥ ६१ ॥ लिखिता प्रथमादर्शो,
श्रीजिनरत्नसूरिभिः । नित्यमेकाशानोद्युक्तै-ल्लेखनकर्मकर्मठैः ॥ ६२ ॥ वृत्तेरस्याः श्लोकाः, बाणेन्दुशैलवेदप्रमिताश्च
(४७१५) । सूत्रटिप्पणयुताया, वह्निवेदवेदाद्रिमिता (७४४३) मताः ॥६३॥ “यद्गुगदितमल्पमतिना, न्यूनाधिकमर्थ-
जातमिह किञ्चित् । विद्वद्भिरमलधीभिः, प्रसादमाधाय तच्छोध्यम् ॥६४॥” इति पृथ्वीचन्द्रचरित्रे जयसागरोपाध्यायकृते ।
जयति जिनशासनमिदं, निवृत्तिपुरमार्गशासनं यावत् । मुनिभिरिह वाच्यमान-स्तावदसौ पुस्तको नन्द्यात् ॥६५॥

कालकाचार्य-कथा

हृत्पङ्क्तिणीपण्यायो, तिलुम्बफणरओ कलानिलओ । जयउ जयाणंदरयो, जुगपवरो कालगायरिओ ॥ १ ॥
 मगहेसु धराराओ, पुरे पुराऽसी निवो वयरसीहो । सुरसुंदरति भजा, गुणजुत्तो कालओ पुत्तो ॥ २ ॥
 पूआ सरस्सई से, कलाकलाणेण सरस्सईतुला । कुमरो सुरसमरूवो, कीलइ विविहाहिं कीलाहिं ॥ ३ ॥
 अह अन्नरिणे कुमरो, विणिग्गओ वाहवाहणनिसित्तं । चूअवणस्मि गुणंधर-गुरूवएसं सुणइ एवं ॥ ४ ॥

“यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-ञ्छेदन-ताप-ताडनैः धर्मस्तथाऽयं विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलैः तपोदयागुणैः ॥५॥”

इमाह सोउ कुमरो, पणइओ सरस्सईइ संजुत्तो । लहुक्कम्माणं जेणं, धेवेण वि होइ वेरगं ॥ ६ ॥ अह सो गुणनिवहजुओ, पढिअसुओ
 पाणपररुरिपओ । गाम-पुर-पट्टणेसुं, विहरइ इअ भासियो धम्मं ॥७॥ दयासमो न हु धम्मो, सुक्खं संतोससरिसयं नत्थि । सक्खसरिसं
 न सोयं, न भूसणं सीलपरिखलं ॥ ८ ॥ अह उज्जेणिं पत्तो, सूखिवरो गुरुअ गच्छपरिअरिओ । बाहिं उज्जाणठिओ, ठावइ धम्मस्मि
 पट्टोअं ॥ ९ ॥ अन्नदिणि नग्गिअ सूदिं, सरस्सई जाव जाइ निअठणे । ता गइहिविज्जेणं, दप्पणभूवेण अवहरिआ ॥ १० ॥ सेणेणं
 जाइ पडिआ, हीरिज्जंती अ सा सई तेणं । विलवइ करुणं एवं, हातावपरेसु लेएसु ॥ ११ ॥ हा !! भाय ! सुगुरु ! सुअधर !,

हा !! पवयणनाह ! हा !! गुणनिहाण ! इमिणा मं हीरंतिं, पावेणं वीर ! रक्ख त्ति ॥ १२ ॥ अह सो कुग्गहगहिओ, अंतेउरसंगयं कुणइ समणिं । तं नत्थि धुवमक्किच्चं, जं कामंधा न हु कुणंति ॥ १३ ॥

यत्.—“न पश्यति हि जाल्यन्धः, कामान्धो नैव पश्यति । न पश्यति मदोन्मत्तो, दोषमर्थी न पश्यति ॥ १४ ॥”

गंतूणं गुरुणा सो, बुत्तो महराय ! मुंच समणिमिमं । जेणं तवोवणाइं, कयनिवरक्खाइं भणिआइं ॥ १५ ॥ तं चिअ करेसि एवं, पलीवणं पाणिआउ धुवमेअं । धाडी अ वाहराए, अहवा सरणाउ देव ! भयं ॥ १६ ॥ तह संघेण वि भणिओ, जुत्तं तुम्हारिसाण निव ! नेअं । विउले वि हु जलपूरे, जलही लंघइ न सीमं जं ॥ १७ ॥ तह तह नीअत्तेणं, उवहासं सो करेइ संघस्स । जं दुद्धपाइओ वि हु, विसमविसं मुंचई मुअणो ॥ १८ ॥ दुद्धओओ वि हु काओ, जह कण्हत्तं न मुंचई कहवि । तह नीओ नीअत्तं, न मुअइ उच्चत्तपत्तो वि ॥ १९ ॥

यत्.—“दूधइ सींचिउ लिंबडउ, थाणउं किउं गुलेण । तोइ न छंडइ कडुअपणुं, जातिहिं तणइं गुणेण ॥ २० ॥”

अवमन्निअनिअसंघं, नाउ पइन्नं इमं कुणइ सूरी । उम्मूले जइ न इमं, पडिणीयगइं तओ जासि ॥ २१ ॥

यत्.—“जो पवयणपडिणीए, संते विरिअम्मि नो निवारिज्जा । सो पारंत्तिअपत्तो, परिभमइ अणंतसंसारं ॥ २२ ॥

देवगुरुसंघकज्जे, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नंपि । कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धीइ संपन्नो ॥ २३ ॥”

जइ कहवि इमो बुज्झइ, तोउहमुवायं रएमि निरवायं । इअ चिंतिअ करुणाए, सत्तो वि गुरु करइ एवं ॥ २४ ॥ जइ निवइ गद्वहिळ्ळो, अहं च रोरो तओ अ किं ? लोआ ! । इच्चाइ जंपिरो पुरि, भमेइ गहिलुब हा !! सूरी ॥ २५ ॥ अह मंतीहि वि भणिओ, निव ! पंचम-

योग्यात् ! नृग नमः । पण्डितं रंजणं, रावा सेतो अ नामेणं ॥ २६ ॥ पालिज्जइ माहुत्तणो, दंसणियग्गो वि सेसओ जेण । सो दूमिओ ज नरवर !, दुदुत्तां दारुणं देव ॥ २७ ॥

[अर्थ-] “देवताप्रतिमाभङ्गे, सामूनां च विनाशने । देशभङ्गं विजानीया-दुर्भिक्षडमराशिवैः ॥ २८ ॥”

मत्तित्तइ पिगत्तुलं, लज्जित्तइ जेण लोअमत्तम्मि । कंठयजीविएहि वि, तं न कुलीणेहिं कारवं ॥ २९ ॥ इअ सोउ निवो दओ, भणइ अ दे !! ताउ संदिं नियं । सिमोयवत्त निअत्ताए, इअ भणित्तं ते वि वारेइ ॥ ३० ॥ अह पालिज्जइ सम्मं, संजमसिअ सिमिग्गज निअमीमा । कयनवसूरिमभेआ, विहारिआ तेण अत्तथ ॥ ३१ ॥ अह चित्तइ सूखिरो, जाणेइहं जामि तायापासम्मि । माइ दन्ना हिअण, ना गंतुं गहमि नो देइ ॥ ३२ ॥ जे पुण पिमुणा ते व-विअघ मह कच्चंडं करिस्संति । तह गहिअवओ जो मुत्तं, तग्गमइं आगओ म भओ ॥ ३३ ॥ तो पिउपासि न जामि-त्ति निच्छिउणं पुणो वि चितेइ । विज्जा(वलं)लवं तु जेत्ति, पराभवो दोउ नइ लेमि ॥ ३४ ॥ पिज्जाइ हुंति मित्ता, त्रिपंति अ मजुणो वि विज्जाए । विज्जालवो वि जाणं, नमंति सघे पि नर ताणं ॥ ३५ ॥ नोरेदिं नो न पिणइ, अग्गेइ गुणवंतयाण गेहेसु । सा विज्जा मह विउला, तेण विदेसो वि निअदेसो ॥ ३६ ॥ अह सूरी सगकूले, वग्गइ अमात्तिगो गर्भात्तम्मि । भत्तइ साहुणुसाही, रावा जहिं साहिणो सेसा ॥ ३७ ॥ सूरी सहाइ वग्गइ, दुद्धइ तं जं सुधाइ सघारस । एवं रायगणो, रंजइ रायणगुहोयं ॥ ३८ ॥ भणइ निवो यन्नोइहं, जं पत्तो मुपुरिमो तुमं इत्थ । सोहइ तयइह र्जं, मग्गसु तं जेण तुइ र्जं ॥ ३९ ॥ अह जंपइ नूरिखरो, बुज्जा ममत्तेण सयमवि लद्धं । मग्गिस्समवसरेइहं, दुद्धाइ अन्नं पि पीइकरं ॥ ४० ॥ अह पेम्मइ, दत्तपुदीं, नगिरिणीअ आगयम्मि पट्टेहे । विच्छायसुलो साही, पुट्टो गुरुणा कहइ संवं ॥ ४१ ॥ अह भणइ गुरु नरवर !, तित्तइ भंती पि कोनि अण्णण । कणगार दाणओ तह, किज्जइ जह देव ! जीविज्जइ ॥ ४२ ॥ सो भणइ निमुण मुपुरिस !, जाणासि

तुमं न अम्ह निवचरिअं । विससो स भूमिपालो, रुढो पुण जेसि तिहं कालो ॥ ४३ ॥ गिण्हेइ जं गहं तं, कह वि न मिल्हेइ गुरुअ-
गबंधो । सामत्थेणं सीमा-लए अ दमेइ गंजेइ अगं जे ॥ ४४ ॥ अम्हं समनिवइलक्खा, नमंति एअस्स विहिअनिअक्खा । न भिडइ
रणम्मि कोई, भंजइ नामेण भडकोडी ॥ ४५ ॥ इत्थ न संघि न (?) दिट्ठो, कोवि उवाओ वि विज्जाए नेअ । कजं केणवि न सरइ, विणु
सिरदाणं मरइ सबं ॥ ४६ ॥ अह सूरिवरो जंपइ, मरणणुमयं न देसु तुह अम्हे । अवला वि देव ! सुहडा, अप्पंति न मग्गिए सत्थे
॥ ४७ ॥ तो सुअणु ! कहसु कोई, सिरं पि किमु मग्गिअं पि अप्पेइ ? । सुहडकुलेसुं होई, उवहासो अप्पहाणी अ ॥ ४८ ॥ चिंतसु तं
निव ! सिरु रु-कडं तु रजं पुणऽत्थि उद्धारे । चउरीइं दंतपेसो, का पीई ? ताण मिहुणाणं ॥ ४९ ॥ मगंति नेहरहिआ, सीसं पि हु अज्ज
जे अ निहज्जा । दाहिइ कह ते रजं ?, नज्जइ नीचाइ पासाओ ॥ ५० ॥ चल्ली न सोहणेसा, अज्ज तुहं जं सुआण तं कळे । तम्हा रक्खसु
जीअं, जीवंतो जेण सुहभागी ॥ ५१ ॥ जामो मालवदेसं, तेडह पणनवइसाहिणो सेसे । अह गुरुगिराइ तेणं, हक्कारिअ मेलिआ सबे
॥ ५२ ॥ अह तेसु चलंतेसुं, गिरिणो धुजंति थरहरइ धरणी । सेसो पकंपिओ बहु-धूलीहिं झंपिओ सूरु ॥ ५३ ॥ सीसऽत्थमागया जे,
तत्थ भडा उब्भडा निवाएसा । ते तह तओ पलाणा, जह दिडा नेव दिट्ठीए ॥ ५४ ॥ उत्तरिअं सिंधुनइं, कमेण सोरड्डुमंडले पत्ता । ते
ढंक्कगिरिसमीवे, ठिआ दिणे कइवि मंतवसा ॥ ५५ ॥ अह पाउसम्मि पत्ते, गजंतो जलहरो गयणमग्गे । सोहइ विज्जलथाए, छुरीइ किर
सरमई एसो ॥ ५६ ॥ बप्पीहा पिअपिअसरि, मणंति नच्चंति मोरसंधाया । कुरलंति सारसगणा, रडंति तह ददुरा बाढं ॥ ५७ ॥ ससि-
सूरुपरिआसो (?), आरोहंति अ तरुसु भुअगा वि । सबत्थ जलणपवाहा, वहंति पंकाउला पुहवी ॥ ५८ ॥ अह अत्थखए राया, विन्नत्तो परि-
अरेण सब्बेण । तेण वि सूरी जह सामी !, संकडं संगयं विअडं ॥ ५९ ॥ जेसिं बलेण चलिआ, अम्हे परमंडलकमणसूरा । ते सबे पडिक्खला,

पंचागर्भे निधा जाता ॥ ६० ॥ जं साहिजाडवसरे, गासं गगंती अम्ह सो नत्थिय । गमिदिति तेण एए, ठाहिर इणं तु अम्हवलं ॥ ६१ ॥
 थिगद गुरी पुरिगो, गुरो धीरो अ ताव धीमंतो । जाव समिद्धिसमिद्धो, तणतुल्लो रिद्धिपरिद्धीणो ॥ ६२ ॥ अह सूरि रयणिमज्जे, गयणे
 नारि निपर नवरत्नं । सा भणइ गुकं गुणिवर !, दुक्कं मा धरसु निअहिअए ॥ ६३ ॥ सासणदेवी अहयं, साहिल्लत्थं समागया तुज्झ ।
 मीआ-सुल्लसानरिसं, सीलिनं सरसइं जाण ॥ ६४ ॥ सरसइसीलाउ इमे, तुह पिटीए निवाइणो लग्गा । तस्सीलप्पभावेण, विजयपत्तं
 जेत्त तुह होदि ॥ ६५ ॥ छट्टस्स पारणे सा, आयामं पइदिणं करेमाणी । देवं तु वीअरायं, तुमं गुहं नेव मिल्हेइ ॥ ६६ ॥ चुणं सम-
 थिअणं, करम्मले (इगार जंपिअणं, सुपसन्ना इति ५०) सा अदंसणं पत्ता । विजुज्जोउव खणं, देवाणं दंसणं जेण ॥ ६७ ॥ तभु(अह
 पु)ण्णामगुयण्णी-रुयइइसमूहदाणओ गुरुणा । सरयम्मि चालिआ ते, मालवसंधिं गया कमसो ॥ ६८ ॥ दूअमह पेसइ गुरु, अज्ज वि
 नरनाह ! सरमइं मुंच । अइत्ताणिअं दि तुट्टइ, फुट्टइ जं देव ! अइभरिअं ॥ ६९ ॥ अन्नायपवन्नाणं, अब्भुइओ निच्छएण न हु होइ ।
 णिमगन्मिमान्तराणं, जीअं किं कहवि निव ! दिट्ठं ? ॥ ७० ॥ जइ रावणो वि पत्तो, पंचत्तं परकलत्तंछाए । ता समणिससीहाए, कहं
 न तं होदिइ ? तुज्झ ॥ ७१ ॥ अह दप्पंधो राया, जंपइ भो दूअ ! किं वहुं भणसि ? । पोरिसमिस्स हुज्जा, जइ तो भिक्खाइ न भसिज्जा
 ॥ ७२ ॥ गणिगन्ते सीसे, जे नट्टा संपयं इहं पत्ता । काऊण मुंडमेलं, ताण भाए को णु वीहेइ ? ॥ ७३ ॥ सूस्स तिमिरनिवहा, गरु-
 ट्ठम य राप्पसंजया विसमा । काउं किंपि न सक्का, जह तह मह दूअ ! मुणि सुहडा ॥ ७४ ॥ अह दूओ रोसेणं, भणइ अ सारं सुणेसु
 गाह यणं । जइ होसि तरु स गओ, गओ तुमं जइ स सीहो अ ॥ ७५ ॥ जइ तं हरी स सरभो, सरभो तं जइ स होइ गुरुमेहो । किं
 यटुगलिण्ण ? जओ, तुए अंतरुयो य सो सूरी ॥ ७६ ॥ इअ भणिअ गए दूए, चलिओ मालवनिवो य तयभिमुहं । रणभगो उल्लेणिं,

पत्तो रुद्धो भिसं तेहिं ॥ ७७ ॥ तेणऽट्टमेण कसिण-ट्टमीइ सुमरिअसमागयं विजं । इहुं कुट्टे सुत्ते, रासहिरुवं भणइ सूरी ॥ ७८ ॥
जो रिजसिन्ने सद्धं, इमिइ तिरिओ नरो व निखणइ । रुहिरं सुहे वमंतो, पडेइ पुहविं स तुरिअं पि ॥ ७९ ॥ तो ऊसारिअ सवलं, दुको-
समट्टसयसद्धवेहिभडा । अकयसरसिमीइ सुहं, भंतु वाणेहिं कुसलकए ॥ ८० ॥ तेहिं तहा पडिहया, निवम्मि काउं सलत्तनीइदुगं ।
विजा गयाऽह तेहि य, निग्गहिओ गद्धहिल्लनिवो ॥ ८१ ॥ सूरी जप्पासि ठिओ, आसी सोऽवंतिसामिओ सेसा । तस्सेवगा य जाया,
तओ पउत्तो य सगवंसो ॥ ८२ ॥ पुण संजमठिअसरसइ-समणिसमेओ गुरु सगच्छजुओ । वोहइ बहुविहलेअं, विहरइ उज्जुअवि-
हारेण ॥ ८३ ॥ कालगसूरिचरित्तं, तित्थुत्तइकारं इमं भणिअं । चजत्थीए पज्जुसणा, जह जाया तह भणिस्सामि ॥ ८४ ॥ बलमित्त-
भाणुमित्ता, आसि अवंतीइ (भरुअच्छपुरम्मि) राय-जुवराया । निअभाणिज्जित्ति तया, तत्थ गओ कालगायरिओ ॥ ८५ ॥ तेसिं सो
भाणिज्जं, बलभाणुं भाणुसिरिसुअं तइआ । दिक्खइ विणो वि पुच्छं, विमणा ते तेण संजाया ॥ ८६ ॥ तह धम्मखिसिरं सो, निज्जि-
णइ पुरोहिअं तु गंगधरं । स दिओ गुरुगमणऽत्थं, कवडेणं भणइ इअ निवइ ॥ ८७ ॥ देव ! इमे जहिं गुरुणो, भमंति भमिरंति तत्थ
पुरलोए । गुरुचलणक्कमणेणं, होइ अवत्रा असुहहेऊ ॥ ८८ ॥ संकाइ तेहिं तो पुरि, अणेसणा कारिआ गुरुगमऽत्थं । तं नाउ पइहाणे,
गुरु गओ ठाइ चउमासं ॥ ८९ ॥ पज्जोसवणासमए, सूरी निवसालवाहणेणुत्तो । पट्टु ! इह मं विणु न कुणइ, इंदमहं पंचमीइ जणो ॥ ९० ॥
छट्ठीइ तओ कीरउ, पवं मह होइ जह जिणऽच्चाई । भणइ गुरु निव ! न घडइ, जिणागमे जेण इअ बुत्तं ॥ ९१ ॥

“ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ,
[x x अंतरा वि य से कप्पइ, नो से कप्पइ तं रयणिं उवायणावित्तए” इति]

अथि चन्द्र मेरुत्या, सूर्यो वा उगमिन्न अवरण । न य पंचमीर रयणि, पल्लोसवणा अश्ममइ ॥ ९२ ॥ तो हवउ चउत्थीण,
 शिवरूपिण गुरु भणइ चउत्थ एवं । जं तुत्तमंतरा वि अ, कपइ सादूण पञ्जुसणा ॥ ९३ ॥ तो संचाणुमणं, सुआणुसारा चउरिय पञ्जुसणा ।
 शशिज कालगगुरुणा, रसा पि गदुच्छयो विद्धिओ ॥ ९४ ॥

अं च पुरी-“अवलंबिऊण कजां, जं किंचि समायंरंति गीअत्या । थोवावराह बहुगुण, सवेसिं तं पमाणं ति ॥ ९५ ॥”
 उज्जणीण हउआ, निअसीमे चोअए गुरु एवं । वच्छा ! पमायसउं, मा सेवह दुक्खलक्ककरं ॥ ९६ ॥ चउत्थसपुवी आहो-रगा य
 मण्णगभिजीजगगा न । कुंणि पमायपरयमा, तयणंतरमेव चउगइआ ॥ ९७ ॥ इअ चोइआ वि जा ते, तुरंति गलिगहहव नो कइ वि ।
 नो नो गुरु विनिता, पत्तणा पुवगिमे सीसा ॥ ९८ ॥

[९९ :-] “छंदेण गओ छंदेण, आगओ अ चिद्धइ अ छंदेण । छंदेण वट्टमाणो, सीसो छंदेण सुत्तवो ॥ ९९ ॥”
 नो सूरी रयणीण, पेसिजा पोरऊण सीसे’ति । सिजायरस्स कहिउं, सुवण्णभूमिं गओ कमसो ॥ १०० ॥ निअसीससीससागर-
 दत्तमग्गिने न ठाइ अण तेण । पुटो अज्जो ! तुमाण, किं दिट्ठा ? कालगायरिया ॥ १०१ ॥ स भणइ वाढं पुण सो, पुच्छइ मह केरिसं तु
 पधमाणं ? । गाह वरं अए वंपइ, पुच्छसु मं किं पि विसमं तं ॥ १०२ ॥ स कहइ अणिअयं मह-पुरो परूवेसु अह भणइ सो अ ।
 नयगणिचं नुयणे, इकं धम्मं विगुत्तुणं ॥ १०३ ॥ गुरु भणइ नत्थि घम्मो, पयक्खपमाणअविसयत्तेणं । सोउमिआइतकं, स विग्धिओ
 इअ दिणे लंति ॥ १०४ ॥ [इयाव-] अह ते गोसे सीसा, सूरिमददूण आउला जाया । गुरुसुद्धिं पुच्छंता, तरणं चोइआ एवं ॥ १०५ ॥

“सिआ हु सीसेण गिरिं पि भिंदे, सिआ हु सीहो कुविओ न भक्खे ।”

“सिआ न भिंदिज्ज व सत्तिअगं, नयावि मुक्खो गुरुदीलणाए ॥ १०६ ॥”

अह पच्छायावपरा, तेणं ते पेसिआ गुरुसगासे । जणपुट्टा विति पहे, एए कालयगुरु जंति ॥ १०७ ॥ आगच्छंतं सूरिं, सोढं तो सागरो गओऽभिमुहो । पुच्छइ सीसे मिलिए, भदा ! मह कहह कत्थ गुरु ? ॥ १०८ ॥ ते विति इत्थ गुरुणो, पुविं पि समागया न किं मुणसि ? । स भणइ इक्कं थविंरं, मुत्तं इह कोवि नो पत्तो ॥ १०९ ॥ हसिऊण तेहिं भणिअं, सागर ! संघाडिओऽसि अम्हाणं । अम्हेणं हि अवन्नाया, तए न नायावि निअगुरुणो ॥ ११० ॥ अह लज्जिआ गुरुं ते, वंदित्ता सुविणएण खामंति । वेळुअपत्थयओ ते, बोहिअ सूरी भणइ एवं ॥ १११ ॥ मा वहइ कोइ गवं, इत्थ जए पंडिओ अहं चेव । आसवन्नमुमयाओ, तरतमजोगेण मइविहवा ॥ ११२ ॥ भिक्खागएसु साहुसु, अन्नदिणे दिअवरेण बुट्ठेणं । पुट्टो कालयसूरी, निओयजीवे इअ कहेइ ॥ ११३ ॥

“गोला य असंखिज्जा, असंखनिगोउ हवइ गोलो । इक्किम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेअघा ॥ ११४ ॥”

तेण पुणोऽणसणत्थं, निअमाडं पुच्छिओ भणइ सूरी । अयरदुगाऊ सक्को-ऽसि तं दिआ ! सं पवंचेसि ? ॥ ११५ ॥ इअ सोढं हरी पच्च-क्खो शुणिअ भणइ मइं अज्ज । सीमंधरपहु पुट्टो, कोवि निगोए मुणइ ? भरहे ॥ ११६ ॥ तत्थ तुसं अप्पसमो, बुत्तो पहुणा तहित्थ तित्थदुगं । भणिअं तु जंगमं तं, विमलगिरी थावरं चेव ॥ ११७ ॥ इअ भणिऊण सुरिंदो, जंतो बुत्तो गुरुहिं ता चिट्ठ । जा इति मुणी स भणइ, गच्छिस्सं मुणिनिआणभया ॥ ११८ ॥ अन्नत्तो वसहिमुहं, काडं सक्को गओ सठाणम्मि । तं बुत्तं मुणिडं, मुणिणो वि सुसंजमा जाया ॥ ११९ ॥ इअ बोहिअ बहुनरा, दिवं गया गुरुगुणा जुगप्पवरा । सिरिकालगसूरिवरा, हवंतु भवाण भइकरा ॥ १२० ॥

॥ इति श्रीकालकाचार्यकथा ॥

मोक्षमयिष्ये श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डागारे लभ्यग्रन्थाः—

शान्तिहासि (मठीहासि)	१-०-०	पंचप्रतिकमणसूत्रम् (मूलमात्रं, गुजराती)	०-१०-०
पट्ट्याप्रहासन् (मठीकं)	०-८-०	पंचप्रतिकमणसूत्रम् (गुर्जरशाब्दार्थं भावाश्रयुक्तम्)	०-३-०
न्यासस्तोत्रम् (मठीकं)	०-८-०	राश्ट्रदेवतीप्रतिकमणसूत्रम् (मूलं शास्त्री)	सेट
ह्याननगिरस्तोत्रम् (मठीकं)	०-८-०	” ” (” गुजराती)	०-२-०
सामाज्यसिद्धयस्तम्		दादामाहिवकी पूजा (शास्त्री)	सेट
साध्याष्टशी		जिनदत्तसूरिजी जीवनचरित्र (गुजराती)	सेट
शिवितामोपमा	सेट	जिनकुशलजीवनप्रभा (गुजराती)	सेट
श्रीशाल्मारीप्रम् (छोकपयम्)	२-०-०	लिनचंद्रजीवनचंद्रिका (गुजराती)	सेट
” ” (माहातं, हिन्दुसुगादयुत)	सेट	सप्तसरणादिस्तोत्रसंग्रहः	०-४-०
शान्तस्तोत्रम्		आत्रपूजादिसंग्रहः (शा०)	०-८-०
सायुष्यप्रतिकमणसूत्रम् (हिन्दी-शब्दांशुक्तम्)	१-०-०	” ” (गु०)	
शासह ” ”	१-०-०	कटयाणकपरामर्शः (संस्कृत)	
शान्तसूरिस्तोत्रसंग्रहः		पर्युषणादिपरामर्शः (”)	
पंचप्रतिकमणसूत्रम् (मूलमात्रं शास्त्री)	१-१०-०		

अभयजैनग्रन्थमाला-वीकानेर-प्रकाशितानि पुस्तकानि—

पुष्पप्रदानशिवग्रन्थसूरि (हिन्दी) १-४-०   मुक्तिहासिककाव्यसंग्रहः (प्राचीनरास) १-८-०   दादा श्रीजिनकुशलसूरि (हिन्दी) ०-५-०

मूर्धना—उपायगलभ्यानामपि ग्रन्थानां पोष्टव्ययनं पृथग् दाताव्यगेव भविष्यति ग्राहकैरिति ।

शान्तिस्थलं—श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डार-महावीरस्वामी-जैन-मन्दिर, पायधुनी, मुंबई ३

नाम्ना 'मोहनलाले'ति, विख्याता हवनीतले । खरतरगणोचंसा, जैनशासनभूषणाः ॥ १ ॥

इति श्रीकल्पार्थवोधिनीनामष्टिसमलङ्कृतं प्राकृतकालकाचार्यकथासनाथं च

॥ पर्युषणाकल्पसूत्रं समाप्तम् ॥

तेषां ग्रशिष्यपंन्यास-गणि'केशर'सन्मुनेः । शिष्यं बुद्ध्याब्धिनामानं, भद्रं तन्वन्तु तेऽन्वहम् ॥ २ ॥ युग्मम् ।

पर्युषणा—कल्पसूत्रम्

(कल्पार्थबोधिनीवृत्तिसुतम्)

श्री जिनदत्तसूरि ऋत्विजभण्डार-मुंयद्.